

**ACTA
ECCLESIASTICA
SLOVENIAE
39**

JURE VOLČJAK

**GORIŠKA NADŠKOFIJA NA KRANJSKEM
V ČASU APOSTOLSKEGA VIKARJA
IN PRVEGA NADŠKOFA KARLA MIHAELA
GROFA ATTEMSA (1750–1774)**

Ljubljana 2017

Jure Volčjak
GORIŠKA NADŠKOFIJA NA KRANJSKEM
V ČASU APOSTOLSKEGA VIKARJA
IN PRVEGA NADŠKOFA KARLA MIHAELA
GROFA ATTEMSA (1750–1774)

© Vse pravice pridržane

Založila Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

Za založbo: dr. Robert Petkovšek

Izid znanstvene periodične publikacije je omogočila Javna agencija za
raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

UDK 27–9 (497.4)

ISSN 0351-2789

ACTA

ECCLESIASTICA

SLOVENIAE

39

JURE VOLČJAK

**GORIŠKA NADŠKOFIJA NA KRANJSKEM
V ČASU APOSTOLSKEGA VIKARJA
IN PRVEGA NADŠKOFA KARLA MIHAELA
GROFA ATTEMSA (1750–1774)**

Ljubljana 2017

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana

Urednik / Editor:
dr. Bogdan Kolar

Tehnični urednik / Technical Editor:
dr. Miha Šimac

Recenzenta / Peer reviews:
dr. France Martin Dolinar
dr. Bogdan Kolar

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-772(450.367)“1750/1774“
27-722.51:929Attems K. M.

VOLČJAK, Jure

Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja
in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750-1774) / Jure
Volčjak. - Ljubljana : Teološka fakulteta, 2017. - (Acta Ecclesiastica
Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 39)

ISBN 978-961-6844-57-4

291848192

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma
iz Emone (druga polovica 4. stoletja)

KAZALO

Table of contents	7
Kratice in okrajšave	9
Predgovor	11
1 UVOD	13
2 CERKVENE RAZMERE V OGLEJSKEM PATRIARHATU SREDI	
18. STOLETJA	21
2.1 Zaton tisočletne (nad)škofije	21
2.2 Ustanovitev apostolskega vikariata v Gorici	29
2.3 Ukinitvev oglejskega patriarhata in ustanovitev nadškofij v Gorici in Vidmu	39
3 KAREL MIHAEL grof ATTEMS (1750/1752–1774)	51
3.1 Apostolski vikar (1750–1752)	53
3.2 Goriški nadškof (1752–1774)	55
4 UPRAVNA RAZDELJENOST GORIŠKE NADŠKOFIJE. SPREMEMBE, USTALITEV MEJA IN ARHIDIAKONATSKE PRISTOJNOSTI	75
4.1 Arhidiakonati	75
4.2 Župnije, vikariati	84
4.3 Ustanavljanje novih dušnopastirskih postojank	89
5 ŽIVLJENJE ŽUPNIJ IN VIKARIATOV GORIŠKE NADŠKOFIJE	105
5.1 Značilnosti mestnih in podeželskih župnij/vikariatov	105
5.2 Gospodarske razmere	116
5.3 Versko življenje	133
5.4 Jezikovne in kulturne posebnosti	151
6 SVETNA (ŠKOFIJSKA) DUHOVŠČINA GORIŠKE NADŠKOFIJE	155
6.1 Izvor	155
6.2 Izobrazba	159
6.3 Kraji službovanja in častni nazivi	166
6.4 Maševanje in kateheza	173
6.5 Spovedovanje, podeljevanje zakramentov in skrb za bolnike	182
6.6 Osebo življenje duhovščine	187
6.7 Duhovniški shodi oziroma konference	192
7 SAMOSTANI IN REDOVNIKI GORIŠKE NADŠKOFIJE	195
7.1 Vrste samostanov v okviru goriške nadškofije na Kranjskem	195
7.2 Življenje v samostanih na Kranjskem v času nadškofa Attemsa	205
7.3 Samostanom inkorporirane župnije	212
7.4 Redovniki	215

8	VIZITACIJSKI ZAPISNIKI KOT TEMELJNI VIR PRVE ROKE	221
8.1	Predstavitev vira in primerjava s sosednjimi škofijami	221
8.2	Topografski prikaz cerkvenih objektov	233
8.3	Bogoslužna in cerkvena oprema.....	247
9	POVZETEK	251
10	SUMMARY	259
11	ZUSAMMENFASSUNG	267
12	RIASSUNTO.....	275
13	PRILOGA.....	283
14	VIRI IN LITERATURA.....	353
14.1	Viri.....	353
14.2	Literatura	358
15	IMENSKO IN KRAJEVNO KAZALO	373
	NAVODILA SODELAVCEM AES	393
	INSTRUCTIONS TO AES ASSOCIATES	395
	Publikacije Inštituta za zgodovino Cerkve	397

TABLE OF CONTENTS

Abbreviations and acronyms.....	9
Preface	11
1. INTRODUCTION	13
2. SITUATION IN THE CHURCH IN THE PATRIARCHATE OF AQUILEIA IN THE MIDDLE OF THE 18TH CENTURY.....	21
2.1 The Decline of the Thousand-year-old (Arch)diocese	21
2.2 The Establishment of the Apostolic Vicariate in Gorizia	29
2.3 The Abolition of the Patriarchate of Aquileia and the Establishment of Archdioceses in Gorizia and Videm.....	39
3. KAREL MIHAEL COUNT ATTEMPS (1750/1752–1774).....	51
3.1 The Apostolic Vicar (1750–1752).....	53
3.2 The Archbishop of Gorizia (1752–1774).....	55
4. THE ADMINISTRATIVE DIVISION OF THE ARCHDIOCESE OF GORIZIA. AMENDMENTS, STABILISATION OF BORDERS, AND ARCHDIACONATE JURISDICTION.....	75
4.1 Archdiaconates	75
4.2 Parishes, Vicariates.....	84
4.3 The Establishment of New Pastoral Outposts.....	89
5. THE LIFE OF PARISHES AND VICARIATES IN THE ARCHDIOCESE OF GORIZIA.....	105
5.1 Characteristics of Urban and Rural Parishes/Vicariates	105
5.2 Economic Situation	116
5.3 Religious Life.....	133
5.4 Linguistic and Cultural Particularities.....	151
6. SECULAR (DIOCESAN) CLERGY OF THE ARCHDIOCESE OF GORIZIA.....	155
6.1 Origin.....	155
6.2 Education.....	159
6.3 Location of Service and Honorific titles.....	166
6.4 Celebration of a Mass and Catechesis.....	173
6.5 Confession, Conferring of Sacraments, and Patient Care.....	182
6.6 Personal Life of Clergy.....	187
6.7 Clerical Gatherings or Conferences.....	192
7. MONASTERIES AND MONKS OF THE ARCHDIOCESE OF GORIZIA.....	195
7.1 Types of Monasteries within the Archdiocese of Gorizia in Carniola ..	195

7.2 Life in Monasteries in Carniola in the Time of Archbishop Attems	205
7.3 Parishes Incorporated in Monasteries	212
7.4 Monks	215
8. VISITATION RECORDS AS THE PRIMARY SOURCE	221
8.1 Presentation of the Source and the Comparison with Neighbouring Dioceses.....	221
8.2 Topographic Description of Religious Buildings	233
8.3 Liturgical and Church Furnishings	247
9. SUMMARY IN SLOVENIAN.....	251
10.SUMMARY IN ENGLISH.....	259
11.SUMMARY IN GERMAN	267
12.SUMMARY IN ITALIAN.....	275
13.APPENDIX.....	283
14.SOURCES AND LITERATURE.....	353
14.1 Sources	353
14.2 Literature	358
15.INDEX OF NAMES AND PLACES	373

KRATICE IN OKRAJŠAVE

ACAG	Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia
ACAU	Archivio della Curia Arcivescovile Udinese
Ann.	anno
Arch. Concist.	Archivio Concistoriale
Acta Congreg. Concist.	Acta Congregationis Concistorialis
Arch. S. Congreg. Concilii	Archivio Sacrae Congregationis Concilii
AT-Oesta	Österreichisches Staatsarchiv
AVA	Allgemeines Verwaltungsarchiv
b.	busta
den.	denarič
Ep. Reg.	Epistulae Regiae
f.	fascikel
fasc.	fascikel
Fasz.	Faszikel
fl.	florin, goldinar
gl. ur.	glavni urednik
Goritien.	Goritiensis
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
IT ASDG	Archivio storico diocesano di Gorizia
IT ASDU	Archivio storico diocesano di Udine
IT BSTCG	Bibliotheca del seminario teologico centrale di Gorizia
J.	Jahr
KAL	Kapiteljski arhiv Ljubljana
Ktn.	Karton
kr.	krajcar
N.	Numerus
p. c.	podružnična cerkev
Processus Consist.	Processus Consistoriales

Rel. dioec.	Relationes dioecesium
SB	Sonderbestand
S. C.	Sacra Congregatio
SI AS	Arhiv Republike Slovenije
SI KANM	Kapiteljski arhiv Novo mesto
SI KSŠL	Kapucinski samostan Škofja Loka
SI NŠAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
str.	stran
ŠAL/Ž	Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije
ŠAL/ŽA	Škofijski arhiv Ljubljana/Župnijski arhiv
šk.	škatla
št.	številka, število
Tom.	tomus
v. J.	vom Jahr
VA ASV	Archivio Segreto Vaticano
v. c.	vikariatna cerkev
Vol.	volumen
ŽA	Župnijski arhiv
ž. c.	župnijska cerkev

PREDGOVOR

Ko sem se pred mnogimi leti prvič srečal s pojmom goriška nadškofija na Kranjskem, sem bil zaradi nevednosti precej začuden. Le kaj ima goriška nadškofija skupnega s Kranjsko? Radovednost mi ni dala miru, zato sem počasi, kot črv, ki gloda sočen les, spoznaval sicer ne dolgo, vendar dogodkov polno in izjemno pomembno obdobje druge polovice 18. stoletja, ko je veliko večino Kranjske cerkveno-upravno pokrivala goriška nadškofija. Ustanovljena je bila na ozemlju ukinjenega oglejskega patriarhata, ki je obstajal več kot tisoč let, po več stoletnih prizadevanjih habsburških vladarjev v boju z večnimi dednimi sovražniki, katoliškimi doži Republike sv. Marka, da bi ga ukinili. Zasluge za ustanovitev goriške nadškofije lahko pripišemo cesarici in kraljici Mariji Tereziji,¹ ki se je rodila pred natanko 300 leti.

Sčasoma sem se srečal tudi z drugimi zanimivimi temami in obdobji cerkvene zgodovine, tako je bilo raziskovanje zgodovine goriške nadškofije na Kranjskem potisnjeno bolj v ozadje. Leta 2002 oziroma 2003, natančno se ne spominjam več, pa me je dr. France M. Dolinar prosil, če bi prevzel zahtevno delo, transkripcije vizitacij prvega goriškega nadškofa Attemsa za ozemlje Kranjske in tako dokončal mednarodni projekt objave Attemsovih vizitacij, ki se je pričel že davnega leta 1988. Ob nekoliko bolj tihem in plahem pristanku ter obenem tudi ob nezavedanju, kaj to pomeni, sem se pričel prebijati čez zanimivo rokopisno gradivo, pisano v latinščini s številnimi okrajšavami. Najprej sem se lotil prepisovanja sorazmerno lepo pisanega besedila, težje berljive rokopise sem odložil za pozneje. Ob premišljevanju, kako bi se teh kracarij čimprej rešil, pa me je vsebina čedalje bolj zanimala in vabila v podrobnejšo analizo opisanih razmer, oseb in dogodkov. Mukotrpno večletno vsakodnevno prepisovanje, tudi na dopustu, ko sem se prostovoljno javljal za varuha spečih otrok, je obrodilo sadove: nastal je rokopis v obsegu preko 1.100 strani, ki bo, če mu bo sreča in še kaj naklonjeno, ugledal luč sveta v tiskani obliki do leta 2020. Transkribirano gradivo je predstavljalo temelj doktorski disertaciji, ki sem jo obranil na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 2014. Delo je bilo v treh letih precej dopolnjeno in razširjeno, zato je bilo povabilo dr. Bogdana Kolarja z Inštituta za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani s ponudbo za objavo monografije več kot dobrodošlo.

S pričujočo knjigo želim bralcu približati večstoletna prizadevanja za ustanovitev goriške škofije in prikazati zapletena politična razmerja v oglejskem

¹ Marija Terezija pravno-formalno sicer ni bila nikoli kronana za cesarico, je pa ta naziv občasno uporabljala, ko je kot deželna kneginja potrjevala nekatere privilegije, zato jo z nazivom cesarica sem in tja naslavljamo tudi v tem delu. Podrobneje o njej glej: Barbara Stollberg-Rilinger, *Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*, München 2017.

patriarhatu med cesarstvom in Beneško republiko skozi stoletja, katerih rezultat je bila sprva ustanovitev apostolskega vikariata, končno pa goriške nadškofije z nadškofom Karlom Mihaelom grofom Attemsom na čelu. Monografija skuša prikazati upravno razdeljenost goriške nadškofije na arhidiakonate, župnije in vikariate, govori o ustanavljanju novih dušnopastirskih postojank, poskuša pa prikazati tudi gospodarske in verske razmere kranjskih župnij in vikariatov. Delo ne zanemarja niti duhovščine, tako svetne (škofijske), kot tudi posvetne (redovnikov), saj na podlagi obširnega arhivskega gradiva osvetljuje njihove vsakdanje križe in težave, od izvora, izobraževanja, službovanja, pa tudi njihovega osebnega življenja. Bralcu sem poskušal približati tudi glavni vir, tj. vizitacijske zapisnike, njihovo sestavo in vsebino. Skupaj s prihajajočo objavo vizitacijskih zapisnikov za arhidiakonate na Kranjskem bo pričujoča knjiga, vsaj upam, prispevala kamenček v mozaik (s)poznavanja t. i. dolgega 18. stoletja v cerkveni zgodovini vojvodine Kranjske, stoletja, v katerem so se odvijali nekateri ključni premiki oziroma ključne reforme tako na miselnem, upravnem, šolskem, socialnem, umetnostnem, vojaškem, kot tudi davčnem in še katerem področju, ki jih je moč videti še danes.

Ob izidu pričujoče monografije čutim potrebo, da vsem in vsakomur, tako živim in žal nekaterim tudi že pokojnim, ki so mi na dolgi poti iskanja in zbiranja gradiva, pregledovanja in končno pisanja stali ob strani in pomagali, tako moralno kot z nasveti, rečem: iskrena hvala.

To velja še posebej zate, draga Renata. Najlepša hvala za razumevanje in podporo, zlasti pa za potrpljenje in ljubezen do mene in najine družine, ko si bila z Jernejem in Tamaro večkrat sama, jaz pa sem sedel za računalnikom in pisal.

Preddvor, na praznik škofov sv. Timoteja in Tita, 2017

Jure Volčjak

1 UVOD

Cerkev na Kranjskem je v 18. stoletju doživela velike spremembe, kar velja zlasti za drugo polovico stoletja. Glavni dogodek je bil nedvomno razpustitev starodavnega oglejskega patriarhata v letih 1749–1751 oziroma ustanovitev dveh novih nadškofij, videmske za beneški in goriške za avstrijski del patriarhata. Glavnino Kranjske (več kot tri četrtine) je do jožefinskih cerkvenih reform obvladovala goriška nadškofija z nadškofoma Karlom Mihaelom grofom Attemsom (1752–1774) in Rudolfom Jožefom grofom Edlingom (1774–1784). Manjši del je obvladovala še ljubljanska škofija, ustanova cesarja Friderika III. iz leta 1461, ki je svojo jurisdikcijo izvajala v šestih nesklenjenih »otokih« v treh deželah, Kranjski, Štajerski in Koroški.

Dosedanje raziskave zgodovinarjev so se posvečale bolj ali manj le zgodovini ljubljanske (nad)škofije, zgodovina goriške nadškofije pa je z izjemo savinjskega arhidiakonata med slovenskimi zgodovinarji ostala do nedavnega bolj slabo obdelana.² To praznino smo poskušali pred par leti zapolniti z doktorsko disertacijo. Pri tem so nam bili v pomoč predvsem obširni, s podatki zelo bogati vizitacijski zapisniki nadškofa Attemsza za ozemlje Kranjske v goriškem nadškofijskem arhivu. Dobljene informacije iz teh zapisnikov smo dopolnili s podatki iz arhivskega gradiva v domačih in tujih arhivih ter raznovrstne literature. Navedeno delo, napisano na podlagi virov in literature, je, vsaj tako upamo, pripomoglo k razrešitvi številnih vprašanj cerkvene zgodovine 18. stoletja za območje Kranjske.

Glavni namen pričujoče monografije je čim bolj celostno predstaviti (katoliško) Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo v času njenega prvega nadškofa Karla Mihaela Attemsza (1752–1774). Zaradi večje jasnosti najprej pojasnimo naslov knjige.

Časovno monografija obravnava obdobje tretje četrtine 18. stoletja, tj. obdobje med letoma 1750 in 1774. Začetna letnica pomeni imenovanje Attemsza za

² Spodnjo Štajersko oziroma savinjski arhidiakonat sta podrobneje raziskala Lisa Guarda Nardini v knjigi *La visita pastorale di C. M. Attems nella Stiria Slovena maggio–luglio 1751* (Fonti e studi di storia veneta; 16), Vicenza 1990, in Anton Ožinger v svoji disertaciji (Anton Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsza (1750–1774) v luči njegovih vizitacij*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1994 (dalje: Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*)), nekaj člankov o goriški nadškofiji je napisal tudi F. M. Dolinar (glej seznam literature na koncu). Med tujimi avtorji, ki so zgodovini goriške nadškofije posvetili veliko časa, velja omeniti predvsem goriškega duhovnika Luigija Tavana. Prim. Luigi Tavano, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Mariano del Friuli (GO) 2004 (dalje: Tavano L., *La diocesi di Gorizia*) in zbornik zgodovinskega simpozija o Karlu Mihaelu Attemsju (*Carlo Michele d'Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Absburgico* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), I, *Studi introduttivi*, Gorizia 1988 in II, *Atti del convegno*, Gorizia 1990).

apostolskega vikarja za avstrijski del oglejskega patriarhata leta 1750, končna pa Attemsovo smrt leta 1774.

Z besedo Cerkev (z veliko začetnico) označujemo bolj ali manj organizirano skupnost kristjanov ene krščanske veroizpovedi, na Slovenskem npr. Katoliško Cerkev ali Srbsko pravoslavno Cerkev, beseda cerkev (z malo začetnico) pa se nanaša na versko zgradbo, namenjeno bogoslužju.

Krajevno se monografija omejuje na današnji osrednji del Slovenije, na deželo Kranjsko. Posebej želimo poudariti, da se pri raziskavi nismo posvetili analizi cerkvenih razmer na ozemlju celotne Kranjske, kot ga zamejujeta podrobna opisa deželnih meja iz let 1744 in 1780,³ temveč smo se omejili na ozemlje nadškofijskih župnij na Gorenjskem, Dolenjskem, v Beli krajini in na Notranjskem. Izpustili smo ozemlje Vipavske doline in Idrije: prvo zaradi povezanosti z Gorico, drugo zaradi cerkvene pripadnosti arhidiakonatu s sedežem zunaj Kranjske, v Tolminu. V raziskavo prav tako nismo pritegnili štajerskih župnij, inkorporiranih posameznim samostanom (Stični, Kostanjevici) in novomeškemu kolegiatnemu kapitlju, saj je bil sedež teh župnij prav tako zunaj obravnavanega ozemlja vojvodine Kranjske. Dodaten argument za našo odločitev leži v izbiri glavnega vira, tj. vizitacijskih zapisnikov nadškofa Attemsa za ozemlje Kranjske, ki doslej v nasprotju z drugimi še niso bili objavljeni. Njihova vsebina je javnosti skoraj popolnoma neznana, zelo slabo jo pozna tudi stroka. Avtor monografije sem pred skoraj desetimi leti sprejel nemajhen izziv, da za objavo pripravim še zadnji, manjkajoči zvezek Attemsovih vizitacij in tako zaokrožim obsežen projekt, ki se je pričel leta 1991.⁴ Pred nekaj leti mi je uspelo transkribirati obsežno latinsko besedilo, ki obsega več kot 1.100 strani.⁵ Zdelo se mi je smiselno, da vsebino podrobneje obdelam in odstrem tančico z življenja Cerkve na Kranjskem v tretji četrtini 18. stoletja, ki je bila do sedaj poznana zgolj parcialno. Čeprav je goriška nadškofija jurisdikcijo na Kranjskem izvajala samo 35 let (do leta 1787), so se v tem času zgodile nekatere ključne reforme, katerih posledice lahko vidimo še danes (npr. ukinitve samostanov, regulacija župnijskih meja ipd.).

³ Österreichisches Staatsarchiv (AT-OeStA)/Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Sonderbestand (SB) Auersperg XXVII, *Ex manuscriptis Maximiliani Antonii L. B. de Taufferer 1744 deputati* z naslovom *Haupt Information . . .*, ki ga je sestavil kranjski deželni registrator Karel Seifrid pl. Perizhoff leta 1744; Arhiv Republike Slovenije (SI AS), SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/24r, *Ganz kurz gefasste Beschreibung von dem Herzogthum Krain* iz leta 1780.

⁴ Do danes so izšle štiri obsežne knjige. Štajerske župnije je leta 1991 obdelal A. Ožinger, Koroško leta 1993 Peter G. Tropper, goriški, tolminski in devinski arhidiakonati pa sta leta 1994 oziroma 2000 predstavila L. Tavano in Franc Kralj. Podrobnejši seznam objavljenih virov v poglavju Viri in literatura.

⁵ Jure Volčjak, *Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Attemsa za arhidiakonate na Kranjskem 1752–1771* (v pripravi za objavo) (dalje: Volčjak, *Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Attemsa*).

18. stoletje je bilo obdobje, v katerem je bilo vsakodnevno življenje Evropejcev še močno prepleteno s krščanstvom, zlasti z njegovimi normami in institucijami. Razlike med zasebnim in javnim življenjem ni bilo zares čutiti. Življenje, v katerem uradna vera ne bi bila upoštevana, bi pri cerkvenih in tudi svetnih oblasteh izzvalo ukrepanje. Bilo pa je to vendarle tudi obdobje, ko se je močna prepletenost vere in države začela počasi rahljati. Baročna pobožnost se je tedaj do določene mere ujela v tri »pasti«: v težnjo po notranjem poenotenju pobožnosti, v težnjo po teološkem racionalizmu (ločitvi od mitov, simbolov ipd. ter po logičnih razlagah) in v okrepljeno prizadevanje vladarjev za podeditev Cerkve v svojih deželah.⁶ Katoliško Evropo je preplaval reformni val z različnimi gibanji (episkopalizem, janzenizem, moralni rigorizem, galikanizem itd.), vse v želji po modernizaciji ter verski in moralni obnovi. Različen pa je bil pogled, kako prenovo uresničiti.⁷

Težnja države po nadzoru Cerkve v cesarstvu sicer ni bila iznajdba 18. stoletja. Habsburžani so kot deželni knezi že prej poudarjali svojo vlogo branilcev katoliške Cerkve, sploh v času reformacije in protireformacije. Okrepljeno idejo in državni nadzor nad Cerkvijo lahko spremljamo vse od Ferdinanda I. (1558–1564) in Maksimilijana II. (1564–1576), ki sta se zgledovala po Španiji. Njuna pomembna težnja je bila denimo povečati vpliv na imenovanje škofov. Svojo politiko oblikovanja centralistično-absolutistične države na osnovi naravnega prava in zgodovine so Habsburžani v 18. stoletju še nadgradili.⁸ Na podlagi deželnoknežjega odvetništva so si lastili pravico do vizitacij, nadrejenosti nad cerkveno posestjo (t. i. vrhovni patronat), nadzora nad sistemom beneficijev in drugimi ustanovami, oporokami in dedovanjem duhovščine ipd.⁹

⁶ Esther-Beate Körber, *Die Zeit der Aufklärung. Eine Geschichte des 18. Jahrhunderts*, Darmstadt 2006, stran (str.) 141–143, 147, 152–154 (dalje: Körber, *Die Zeit der Aufklärung*); Rudolf Schlögl, *Alter Glaube und moderne Welt. Europäisches Christentum im Umbruch 1750–1850*, Frankfurt am Main 2013, str. 87 (dalje: Schlögl, *Alter Glaube*).

⁷ France Martin Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 153–171, še posebej 166 sl. (dalje: Dolinar, Jožefinizem in janzenizem); Körber, *Die Zeit der Aufklärung*, str. 156–157; Rudolf Reinhardt, *Die katholische Kirche (1648–1789)*, v: *Ökumenische Kirchengeschichte, Band 2: Vom Hochmittelalter bis zur frühen Neuzeit*, Darmstadt 2008, str. 461, 466–467, 467–469 (galikanizem), 469–476 (janzenizem) (dalje: Reinhardt, *Die katholische Kirche*); Steffen Martus, *Aufklärung. Das deutsche 18. Jahrhundert – ein Epochenbild*, 2. Auflage, Darmstadt 2015, str. 245–251, 354–358 (dalje: Martus, *Aufklärung*).

⁸ Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 477; Gernot Peter Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen im Herzogtum Steiermark: die Repräsentation und Kammer (1749–1763) als neue Landesbehörde des aufgeklärten Absolutismus* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark; 37), Selbstverlag der Historischen Landeskommision für Steiermark, Graz 1993, str. 149 (dalje: Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*). Habsburžani so se zgledovali tudi po drugih vladarjih Evrope, npr. ruskem carju Petru I. Velikem (1682–1725), pruskem kralju Frideriku II. (1740–1786), španskem kralju Karlu III. (1759–1788), francoskem kralju Ludviku XV. (1715–1774) itd. Prim. Körber, *Die Zeit der Aufklärung*, str. 155–157; Martus, *Aufklärung*, str. 586–594.

⁹ Ferdinand Maaß, *Der Josephinismus: quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850: amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bd. 1: Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760–1769* (Fontes rerum Austriacarum: österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung, Diplomataria et acta; Bd. 71), Verlag Herold, Wien-München 1951, str. 11–16 (dalje: Maaß, *Der Josephinismus*); Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*, str. 149.

V času vladanja Karla VI. (1711–1740), Marije Terezije (1740–1780) in Jožefa II. (1780–1790) so se poleg tega napetosti med Dunajem in Rimom povečale, saj so si Habsburžani posege države na področje Cerkve razlagali kot varuštvo nad katoliško Cerkvijo; imeli so se za njene odvetnike (*advocatus ecclesiae*).¹⁰ Marija Terezija se je čutila poklicano, da poleg reform znotraj Cerkve na novo uredi tudi razmerje med državo in Cerkvijo. Pri tem je lahko računala na pomoč nekaterih škofov in nadškofov. Ti so se namreč zavedali, da sami daljnosežnih ukrepov oziroma reform ne bodo mogli izpeljati.¹¹ Rimski sogovornik, papež Benedikt XIV. (1740–1758), odličen poznavalec kanonskega prava, je bil dovolj izkušen in moder, da je z nekaterimi ukrepi upošteval cesaričino politiko. Bil je pragmatik, številni so mu zato očitali preveliko popustljivost. Odnose med Svetim sedežem in posameznimi državami je poskušal urejati deloma z reformami v sami Cerkvi, deloma pa s sklepanjem konkordatov s posameznimi vladami. Politično je bil veliko bolj izkušen kot njegova predhodnika Benedikt XIII. (1724–1730) in Klemen XII. (1730–1740), poznal je tudi razmerja moči v Evropi.¹² Njegov naslednik, papež Klemen XIII. (1758–1769), je bil njegovo pravo nasprotje. Povrhu tega je bilo v času njegovega papeževanja močno navzoče vprašanje ukinitve jezuitskega reda, pri čemer je imela pobudo Francija, Avstrija pa ji je »udobno« sledila.¹³

Za uresničitev svojih načrtov je Marija Terezija uporabljala nove državne urade, ki jih je ustanovila ob reformi državne uprave, Reprezentanco in komoro ter pozneje Deželno glavarstvo. S tema dvema organoma je cesarica kot deželna vojvodinja »nadzorovala« župnije, nad katerimi je izvajala deželnoknežji patronat, pobirala prispevke za utrjevanje utrdb (t. i. *quinquennium*), pod nadzorom je imela imenovanje škofov in prelatov, vpogled v temporalije duhovščine, pri volitvah samostanskih predstojnikov je bilo potrebno njeno (deželnoknežje) soglasje ipd.¹⁴

Po N. Rogierju in R. Schlöglu je bil cilj samostojna deželna (državna) Cerkve pod vodstvom svetnih vladarjev, ki bi sicer še vedno ostala povezana s Svetim sedežem kot središčem katolištva.¹⁵ Politika Marije Terezije in njenega sina

¹⁰ Podobno se je tituliral tudi pruski kralj Friderik II. (*vicarius Christi*). Prim. Schlögl, *Alter Glaube*, str. 26.

¹¹ Tega so se zavedali zlasti privrženci episkopalizma, ki so težili k temu, da bi na ozemlju svojih škofij na vseh področjih ponovno uveljavili škofovsko oblast. V habsburških deželah so bili cerkvenopolitičnim reformam zelo naklonjeni škofje v Ljubljani (Karel Janez Herberstein), na Dunaju (Janez Jožef Trautson) in v Pistoi (Scipione de Ricci), veliki nasprotniki posegov države na cerkveno področje pa kasneje nadškofje v Salzburgu (Hieronim Colloredo), Gorici (Rudolf Jožef Edling) in na Dunaju (Krištof Anton Migazzi). Prim. Schlögl, *Alter Glaube*, str. 25, 87; Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 460–461, 466–467; Dolinar, *Jožefinizem in janzenizem*, str. 153–154.

¹² Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 458; Schlögl, *Alter Glaube*, str. 49.

¹³ Iz Portugalske so bili izgnani že leta 1759, iz Francije leta 1762, iz Španije leta 1767. Prim. Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 459; Schlögl, *Alter Glaube*, str. 91–92.

¹⁴ Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 467; Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*, str. 149.

¹⁵ Nimwegen Rogier, *Cerkev v času razsvetljenstva in revolucije*, v: *Zgodovina Cerkve, 4, Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715–1848)*, Ljubljana 1999, str. 112 (dalje: Rogier, *Cerkev v času razsvetljenstva*); Schlögl, *Alter Glaube*, str. 87.

Jožefa II. je bila po mnenju R. Reinhardta enaka, med njima tako rekoč ni bilo razlike;¹⁶ ločevala naj bi ju le njun značaj in taktika pri uvajanju sprememb. Marija Terezija je bila boljši taktik, Jožef II. pa je svoje ideje poskušal uresničiti hitro in napadalno, rečemo lahko tudi neučakano.¹⁷ A ne smemo pozabiti, da sta imela oba v službi istega kanclerja, tj. Vencija Antona grofa Kaunitz-Rietberga (1753–1793), zato nekateri čas med letoma 1765 in 1780 imenujejo kar čas vladanja v troje.¹⁸

Marija Terezija je bila vzgojena v duhu zveličavnosti katoliške Cerkve in je bila tudi osebno prepričana o tem, zato je bila velika nasprotnica drugih veroizpovedi. Hkrati je bila zvesta politiki svojega očeta, cesarja Karla VI. Njen sin, Jožef II., je bil, nasprotno, veliko strpnejši do drugače verujočih. Odloke o strpnosti do drugih ver (npr. tolerančni patent) je lahko izdal šele po materini smrti.

Kljub pobožnosti je bila Marija Terezija velika nasprotnica »samovoljnih« posegov papeža v cerkvene zadeve v svojih dednih deželah. Pri številnih ukrepih je na področju cerkvenega sodstva, financ in šolstva niso ustavili niti protesti iz Rima. Z odloki je močno omejila svobodo Cerkve in njeno odvisnost od Rima. Za duhovnike je trdila, da niso samo duhovniki, temveč tudi državljani in da so zato njeni posegi na to področje povsem upravičeni (*Die Priester [sind] nicht nur Priester, sondern auch Staatsbürger*).¹⁹ Že leta 1750 je ustanovila posebno dvorno komisijo, ki je imela nalogo nadzirati finančno poslovanje cerkvenih ustanov.²⁰ Kar zadeva zunanje izraze pobožnosti, je leta 1752 prepovedala streljanje ob prazniku sv. Rešnjega telesa, dve leti zatem uporabo trobent in bobnov pri procesijah, zmanjšala je tudi število praznikov, omejila procesije, čaščenje svetnikov in ustanavljanje bratovščin.²¹ V samostansko življenje je prav

¹⁶ Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 460.

¹⁷ Po Reinhardu je cesarju Jožefu II. manjkala taktika, kakršno je bilo mogoče pozneje prepoznati npr. pri mlajšem Ignacu Henrikju pl. Wessenbergu (1774–1860), generalnemu vikarju v Konstanci. Ta je namreč za svoje reforme najprej navdušil mlado duhovščino, njeno delovanje med verniki pa je sčasoma za reforme pridobilo tudi njih. Izbral je torej daljšo, a učinkovitejšo pot. Prim. Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 482. Opozoriti velja tudi na reforme, ki jih je v Toskani uvajal cesarjev brat in poznejši cesar Leopold II. (1790–1792). Te so bile skoraj identične bratovim, v nekaterih točkah celo radikalnejše, vendar pa jih je Leopold uvajal previdneje in bolj zadržano. Nekatere je poskušal uresničiti preko duhovščine, skupaj s sklepi škofijske sinode, ki jo je v Pistoii leta 1786 organiziral škof Ricci. Poskus je propadel, Riccija pa je ljudstvo pregnalo iz škofije. Klavmo usodo je doživelo tudi 85 sinodalnih sklepov, saj jih je papež Pij VI. (1775–1799) leta 1794 obsodil. Prim. Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 461; Schlögl, *Alter Glaube*, str. 99.

¹⁸ Rogier, Cerkev v času razsvetljenstva, str. 112. Več o Kaunitzu glej: *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung* (ur. Grete Klingenstein, Franz A. J. Szabo), Graz [etc.] 1996.

¹⁹ Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 477.

²⁰ Od leta 1752 so morale bratovščine, cerkve in ustanove pristojni Reprezentanci in komori pošiljati letna poročila o premoženju in račune, vse nove ustanove so poleg tega potrebovale deželnoknežje soglasje. Prim. Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*, str. 149. Opozoriti velja še, da so okrožni glavarji imeli tudi nalogo nadzorovati župnike pri opravljanju njihove službe. Prim. Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*, str. 153. Podoben organ je v Prusiji ustanovil tudi kralj Friderik II. Prim. Schlögl, *Alter Glaube*, str. 57.

²¹ Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*, str. 149–150; Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 481; Martus, *Aufklärung*, str. 600–606.

tako posegla že v petdesetih letih 18. stoletja, a občutneje leta 1770, ko je določila višjo starostno mejo za vstop novih kandidatov, omejila doto, ki so jo novi redovniki lahko prinesli v samostan ipd.²² S temi odloki naj bi izkoreninila uveljavljene zlorabe. Na šolskem področju je bil grajan prevelik vpliv redovništva, zlasti jezuitov. Mariji Tereziji je zato ustrezala ukinitve jezuitskega reda leta 1773, s čimer je višje in visoko šolstvo prešlo v svetno sfero.²³ S pravico države, da cerkvene odloke pred objavo pregleda in odobri svetna oblast (*placetum regium*), je bila odločneje prepovedana vsakršna povezava Cerkev z Rimom brez vednosti države.²⁴

Sam goriški nadškof Attems je bil, kot bomo videli, s cesarico v dobrih odnosih. Marija Terezija mu je bila naklonjena od prvega do zadnjega dne. Kot poslušen »uradnik« je bil tudi zvest izvrševalec državnih odlokov.

Podobno kot v Franciji in ostalih katoliških deželah Evrope je bil tudi na ozemlju Kranjske viden velik razkorak med prihodki višje in nižje duhovščine.²⁵ Razlika, ki jo je tu vendarle mogoče opaziti, je velik Attemsov posluh za revne in uboge, saj jim je namenil večino svojih dohodkov. Vedel je, da brez izobražene duhovščine ne bo mogel izpeljati vseh načrtov, ki si jih je zadal na začetku škofovske službe. Od tod in zaradi odloka tridentinskega koncila²⁶ tudi želja po ustanovitvi semenišča v škofijskem središču; ta se mu je leta 1757 tudi uresničila.²⁷ Resda še nepopolna ustanovitev je brez dvoma pomenila velik napredek na področju izobrazbe škofijske duhovščine.²⁸ Tudi druge Attemsove ukrepe, npr. redna srečanja duhovnikov na določene dni v letu,²⁹ ustanavljanje novih

²² Obersteiner, *Theresianische Verwaltungsreformen*, str. 151; Schlögl, *Alter Glaube*, str. 93.

²³ Rogier, *Cerkev v času razsvetljenstva*, str. 112–114.

²⁴ Rogier, *Cerkev v času razsvetljenstva*, str. 105. Enak odlok je v Španiji veljal od leta 1753. Prim. Körber, *Die Zeit der Aufklärung*, str. 156.

²⁵ Schlögl, *Alter Glaube*, str. 74 sl.

²⁶ Metod Benedik, *Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenišč*, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Ljubljana 2010, str. 72 (dalje: Benedik, *Teološko izobraževanje*); Hubert Jedin, *Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung*, v: *Handbuch der Kirchengeschichte, IV, Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation* (ur. Hubert Jedin), Darmstadt 2017, str. 527; Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient, IV, Dritte Tagungsperiode und Abschluß, 2, Überwindung der Krise durch Mönche, Schließung und Bestätigung*, Darmstadt 2017, str. 72 sl. (dalje: Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*).

²⁷ V 18. stoletju je še vedno obstajalo precej škofij, ki na svojem ozemlju niso imele lastnega semenišča. Duhovščina je bila večinoma slabo izobražena, pridobivanje izobrazbe je bilo različno. Prim. Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 481; Dominique Julia, *Der Priester*, v: *Der Mensch der Aufklärung* (ur. Michel Vovelle), Essen 2004, str. 282–320, str. 290 sl. (dalje: Julia, *Der Priester*); Körber, *Die Zeit der Aufklärung*, str. 144–145.

Po Voltairu je duhovnik najprej moralni učitelj, ki skrbi za javno dobro in red v skupnosti. Kot doberdelni uradnik in služabnik miru je dober župnik oče svojih župnijskih otrok. Prim. Julia, *Der Priester*, str. 282–283. Brez ustrezne izobrazbe seveda noben duhovnik ni mogel zadovoljivo opravljati svoje službe, tj. vzgajati oziroma poučevati svojih vernikov, kakor je trdil Pierre de Clorivière. Prim. Julia, *Der Priester*, str. 283.

²⁸ Julia, *Der Priester*, str. 307; Schlögl, *Alter Glaube*, str. 62 sl.

²⁹ Julia, *Der Priester*, str. 309–314.

dušnopastirskih postojank (župnij, vikariatov) ipd. moramo razumeti kot uvažanje reda v cerkvenem življenju po večstoletni odsotnosti škofa, škofa, ki je v duhu tridentinskega koncila pastir ovčic. Glavna skrb duhovščine je, oziroma naj bi bila, pridiganje, kateheza ali poučevanje osnov krščanske vere, skratka skrb za dobro vernikov. Župnik naj bi bil pastir župnijske skupnosti, ki bo nekoč pred Bogom »polagal račune« enako kakor tudi verniki.³⁰

³⁰ Reinhardt, *Die katholische Kirche*, str. 481.

Slika 1: Bula o ukinitvi oglejskega patriarhata iz leta 1749.³¹

³¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124.

2 CERKVENE RAZMERE V OGLEJSKEM PATRIARHATU SREDI 18. STOLETJA

2.1 Zaton tisočletne (nad)škofije

Leto 1420, ko so Benečani zasedli večji del Furlanije, je pomenilo prelomnico v zgodovini obsežne oglejske nadškofije (patriarhata). Habsburžani so za vedno izgubili vpliv na imenovanje oglejskega patriarha, zasedba Furlanije pa je pustila velik pečat ne samo na političnem, temveč tudi na cerkvenem področju. Večji del patriarhata je ostal na ozemlju, ki so ga nadzirali Habsburžani, dejanski sedež patriarhata – Videm (Udine) pa je ostal zunaj cesarstva. Vsi poznejši poskusi Habsburžanov, da bi vrnili stanje pred letom 1420, so se namreč izjalovili.³²

Po ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461³³ se je ozemlje oglejskega patriarhata v okviru cesarstva začelo zmanjševati. Cesar Friderik III. (1452–1493) je z ustanovitvijo želel oslabiti moč oglejskega patriarha (na ozemlju cesarstva), ne pa je dokončno oslabiti. Še vedno je namreč upal, da bo na sedež patriarhata lahko imenoval svojega človeka in si ponovno pridobil izgubljeno Furlanijo.

Razmere so se na verskem in zato tudi na cerkvenem področju še poslabšale in zaostrole z razmahom protestantizma. Da bi za katolištvo odločeni Habsburžani tok dogodkov ponovno obrnili v »pravo« smer, je bila predlagana ustanovitev škofije v Gorici. Leta 1560 je namreč cesar Ferdinand I. papežu Piju IV. (1560–1565) ob obisku Rima predlagal, da bi za habsburško ozemlje oglejskega patriarhata ustanovil novo škofijo s sedežem v Gorici. Menda se je papež s tem strinjal, vendar je njegova smrt spremenila pričakovani potek dogodkov. Njegov naslednik, papež Pij V. (1566–1572), je bil čedalje bolj zaposlen z oblikovanjem protiturške Svete lige, prav pa mu je prišlo tudi močno nasprotovanje oglejskega patriarha (ta se je namreč bal dokončne osamosvojitve ozemlja patriarhata pod cesarstvom), tako da iz načrta, ki ga je vodil nadvojvoda Karel II. (1564–1590), ni bilo nič. Da ne bi bilo očitkov o premajhni pastoralni

³² France Martin Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev habsburškega dela oglejskega patriarhata do jožefinskih reform, v: *Barok na Goriškem* (ur. Ferdinand Šerbelj), Nova Gorica-Ljubljana 2006, str. 21 sl. (dalje: Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev); Johann Rainer, La formazione delle diocesi nell'Austria interna, v: *Chiese di frontiera: miscellanea di studi in onore di Luigi Tavano in occasione del suo settantacinquesimo compleanno* (Fonti e studi di storia sociale e religiosa; 14), Gorizia 1999, str. 35–36 (dalje: Rainer, La formazione delle diocesi nell'Austria interna).

³³ Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 22), Ljubljana 2000, str. 307–313, številka (št.) 1 (dalje: Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije*); *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, H. 29, *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Republik Slowenien, Teil 1, Die staatlichen, kommunalen und kirchlichen Archive in der Stadt Laibach/Ljubljana* (ur. Joachim Kemper, Jure Volčjak in Martin Armgart), Wien-Köln-Weimar 2014, str. 92–94, št. 102 (dalje: *Regesten Kaiser Friedrichs III.*).

angažiranosti na ozemlju cesarstva, je patriarh Aloisio Giustiniani (1574–1585) leta 1574 ustanovil goriški arhidiakonot.³⁴

Prvi goriški arhidiakon je postal šempetrski župnik Hieronim Catta.³⁵ Ta se je očitno kmalu počutil zelo močnega in tako so med njim in patriarhom nastali spori, zaradi česar ga je patriarh že čez dve leti odstavil.³⁶ Konec leta 1577 je bil za novega arhidiakona imenovan Janez Tavčar, poznejši osmi ljubljanski škof (1580–1597). Kmalu je postal tudi reformacijski komisar za Kranjsko in Goriško. Tudi on si je prizadeval za ustanovitev škofije v Gorici še v času, ko je bil goriški arhidiakon, še izraziteje pa v vlogi ljubljanskega škofa, zlasti po ustanovitvi nunciature s sedežem v Gradcu leta 1580.

Intenzivna pogajanja med obema stranema danes lahko spremljamo na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva v Vatikanskem tajnem in Avstrijskem državnem arhivu, sledimo pa jim lahko tudi ob prebiranju objavljene korespondence graške nunciature.³⁷ Avstrijski nadvojvoda Karel II. si je želel, da bi papežev tajnik, kardinal Ptolomej Galli (1565–1607), osebno obiskal Gorico in se tako prepričal o realnih možnostih za ustanovitev goriške škofije. Papež je bil sicer naklonjen nadvojvodi, vendar njegov tajnik graškemu nunciju ni dal nobenih navodil. Kmalu potem se je oglasil oglejski patriarh z odločnim ne novi škofiji v Gorici, čeprav bi goriški škof postal njegov sufragani. Oglejski patriarh je smatral to za grob poseg v svojo jurisdikcijo. Kot je bilo že omenjeno, se je patriarh bal morebitnih posledic, ki so se pripetile z ustanovitvijo ljubljanske škofije, tj. počasne osamosvojitve Gorice od patriarhove odvisnosti. Ljubljanska

³⁴ Otmar Črnoligar, *Priprava in ustanovitev goriške nadškofije*, v: Nadškofijski arhiv Ljubljana (SI NŠAL), NŠAL 508, Maks Miklavčič, šk. 182, str. 6; Luigi Tavano, *Cronotassi degli arcidiaconi di Gorizia (1574–1750)*, Gorizia 1988 (dalje: Tavano L., *Cronotassi degli arcidiaconi di Gorizia*); Giuseppe Trebbi, *Alle origini dell'arcidiocesi di Gorizia: il dibattito al tempo di Francesco Barbaro*, v: *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918)*: [atti del Convegno internazionale]: Gorizia, 29 novembre–1 dicembre 2001], Udine 2002, str. 3–25 (dalje: Trebbi, *Alle origini dell'arcidiocesi di Gorizia*); France Martin Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije*, v: *Goriški letnik* 29 (2002), str. 72, 73 (dalje: Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*); Dolinar, *Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev*, str. 21. Več o poskusih ustanavljanja novih škofij na teritoriju Notranje Avstrije tudi Johann Rainer, *Versuche zur Errichtung neuer Bistümer in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. und Kaiser Ferdinand II.*, v: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 68 (1960), str. 457–469.

³⁵ Vojko Pavlin, *Župnija sv. Petra v Šempetru pri Gorici od nastanka do druge polovice 18. stoletja*, v: *Župnija Šempeter pri Gorici skozi stoletja* (ur. Vojko Pavlin et al.), Šempeter pri Gorici 2010, str. 33 sl. (dalje: Pavlin, *Župnija sv. Petra v Šempetru pri Gorici*).

³⁶ Kljub odstavitvi je Catta še vedno stremel k ustanovitvi več škofij na ozemlju oglejskega patriarhata pod cesarstvom. Leta 1588 je bil namreč član posebne komisije (poleg njega so bili člani še goriški arhidiakon Andrej Nepokaj, tržaški škof Nikolaj de Coret in njegov naslednik Ursin de Bertis), ki jo je na predlog nadvojvode Karla II. imenoval papež Sikst V. za preučitev ustanovitve nove škofije v Gorici. Že dve leti prej je Catta nadvojvodi Karlu II. predlagal, da bi avstrijski del patriarhata razdelili na tri škofije s sedeži v Beljaku (Villach), Celju in Gorici. Prim. Rainer, *La formazione delle diocesi nell'Austria interna*, str. 37; Pavlin, *Župnija sv. Petra v Šempetru pri Gorici*, str. 33, 34.

³⁷ Johann Rainer, *Nuntiaturberichte. Sonderreihe: Grazer Nuntiatur, I–IV*, Wien 1973–2012. Ne moremo niti mimo inventarja dunajske nunciature iz leta 2008 (Tomislav Mrkonjić, *Archivio della nunziatura apostolica in Vienna I, »Cancelleria e Segreteria« nn. 1–904 – aa. 1607–1939 (1940): Inventario*, Città del Vaticano 2008).

škofija je bila namreč ob ustanovitvi *de jure* podrejena oglejskemu patriarhu, *de facto* pa že od začetka Svetemu sedežu.³⁸

Nadvojvoda Karel II. je kljub temu vztrajal pri svojem z argumentom, da bo nova škofija poživila versko življenje in omejila vpliv protestantizma v goriški grofiji in posledično v ostalih deželah. Navaja namreč, da na teritoriju zelene goriške škofije verniki govorijo tako latinsko in italijansko kot tudi slovensko. Odločen je bil tudi oglejski patriarh, ki je protestiral v Rimu. Njegov argument je bil, da bi bilo spoštovanje njegove jurisdikcije najučinkovitejše sredstvo za odpravo vseh nepravilnosti v goriški grofiji in preostalih župnijah patriarhata na ozemlju cesarstva.

Kot pravi F. M. Dolinar, je zanimiv odgovor papeževega tajnika: ta namreč ni odgovoril neposredno na nuncijevo vprašanje o papeževem stališču do ustanovitve goriške škofije, poleg tega naj bi patriarh nasprotoval le temu, da bi v novo škofijo vključili celotno goriško grofijo. To bi lahko pomenilo, da se je patriarh zavedal stanja na terenu in se je tako rekoč odpovedal ozemlju patriarhata na vzhodu pod Habsburžani.³⁹

Po zamenjavi nuncijev v Gradcu se je taktika spremenila. Novi nuncij, Giovanni Andrea Caligari (1584–1588),⁴⁰ si je prizadeval, da bi poleg zaustavitve protestantizma in izboljšanja verskih razmer v notranjeavstrijskih deželah čim bolj omejil vpliv Serenissime na ozemlju pod Habsburžani. To je bil tudi razlog, da je podpiral težnjo nadvojvode Karla II. po ustanovitvi škofije v Gorici kot tudi v Dobrli vasi (Eberndorf)⁴¹ (po drugi varianti v Velikovcu (Völkermarkt)).⁴² Nad Gorico je bil še posebno navdušen, tako da se je leta 1584 celo preselil tja iz Gradca.

Za delovanje vsake ustanove je potrebno zagotoviti gmotna sredstva in tako je bilo tudi v okviru načrtov za ustanovitev goriške škofije. Nuncij Caligari se je o tem posvetoval z ljubljanskim škofom Tavčarjem, potem pa je Rimu predlagal, da bi za ustanovitev goriške škofije namenili dohodke kartuzije Bistra. Le-ta je bila v tem času zelo slabo naseljena, saj je v njej živel samo en redovnik, dohodkov pa je bilo kar nekaj. Pred nadaljnjimi dejavnostmi je Rim prosil za navodila. Načrte sta ponovno prekržali bolezen in oslabeleost papeža Gregorja

³⁸ Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije*, str. 307–313, št. 1 in str. 318–319, št. 3; *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 92–94, št. 102.

³⁹ Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 73 sl.

⁴⁰ *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: 3: 1503–1592*, Re-impressio immutata Patavii MCMLX, str. 140; <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcaligari.html> (zapis z dne 3. 1. 2017); Gaspare De Caro, Caligari, Giovanni Andrea, v: *Dizionario Biografico degli Italiani* 16 (1973). Dostopno na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-andrea-caligari_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-andrea-caligari_(Dizionario-Biografico)/) (zapis z dne 3. 1. 2017).

⁴¹ Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 74 sl.

⁴² Rainer, *La formazione delle diocesi nell'Austria interna*, str. 40.

XIII. (1572–1585), zato so bili leta 1587 vsi načrti za ustanovitev goriške škofije postavljeni na stranski tir.⁴³

Po izvolitvi novega papeža Siksta V. (1585–1590) so se dejavnosti v zvezi z ustanavljanjem goriške škofije nadaljevale. Medtem se je nuncij Caligari iz Gradca preselil v Gorico, določena je bila tudi hiša za stanovanje novega škofa. Pogoji za ustanovitev škofije so bili izpolnjeni, očitno pa so bila uspešna tudi pogajanja z Rimom, saj je nuncij leta 1586 predlagal Janeza Thurna (Giovanni della Torre) za prvega goriškega škofa.⁴⁴ Kandidat Rimu ni bil neznan, saj je bil imenovan za papeževega tajnega komornika, nuncija v Švici in leta 1589 škofa na otoku Krku. Le imenovanja za goriškega škofa ni dočakal.

Po dolgem čakanju na odločitev Rima se je nuncij Caligari leta 1588 vrnil v Rim. Prej je še predlagal, da bi Thurn (della Torre) postal goriški škof in graški nuncij hkrati. Caligari je leta 1587 postal tajnik papeževega nečaka in s tem eden najtesnejših sodelavcev papeža Siksta V., čez štiri leta pa celo vodja ene od treh sekcij državnega tajništva. Caligari je tudi v Rimu nadaljeval pogajanja o ustanovitvi goriške škofije, saj je bil ustanovitvi še vedno zelo naklonjen. Leta 1590 je tako v Gorico poslal posebno komisijo, da bi preverila, ali so res izpolnjeni vsi pogoji za ustanovitev škofije. Nasprotnega mnenja sta bila oglejski patriarh Janez VI. Grimani (1585–1593), ki je bival v Benetkah, in njegov koadjutor Frančišek Barbaro,⁴⁵ ki se je leta 1585 preselil v Videm in *de facto* upravljal patriarhat kot generalni vikar, po Grimanijevi smrti pa kot novi patriarh.⁴⁶

Medtem sta leta 1590 umrla nadvojvoda Karel II. in papež Sikst V., vse do leta 1592 je ostala nezasedena tudi graška nunciatura. Avgusta 1592 je bil za novega graškega nuncija imenovan škof Hieronim Portia (do 1598). Ta je prejel t. i. drugo inštrukcijo papeža Klemena VIII. (1592–1605) iz aprila 1592 za obnovo katoliške vere v notranjeavstrijskih deželah,⁴⁷ med drugim pa je moral preveriti tudi, ali je še vedno primerno, da bi v Gorici kljub odločnemu nasprotovanju oglejskega patriarha ustanovili škofijo. Papež Klemen VIII. ni bil več tako naklonjen Gorici, vmes je leta 1592 razrešil tudi državnega tajnika Caligarija. Odgovor nuncija Portia je bil negativen. Upanje je izgubil tudi ljubljanski škof Tavčar, ki je predlagal, da bi dohodke kartuzije Bistra namenili za ustanovitev jezuitskega

⁴³ Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 74 sl.; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 22.

⁴⁴ Rainer, La formazione delle diocesi nell'Austria interna, str. 39.

⁴⁵ V času vizitacije tyrski nadškof in koadjutor oglejskega patriarha, od konca 1593 do 1616 pa oglejski patriarh. Prim. *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita*, 4: 1592–1667, Patavii MCMLX, str. 90, 351; Giuseppe Trebbi, Francesco Barbaro, v: *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Milano 2000, str. 347.

⁴⁶ Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 75 sl.; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 23.

⁴⁷ Vanja Kočevár, Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599, v: *Arhivi* 37 (1914), št. 1, str. 34 sl.

kolegija v Ljubljani.⁴⁸ Dokončno pa so načrti za goriško škofijo postali zgodovina po opravljeni vizitaciji Frančiška Barbara na Kranjskem in Štajerskem,⁴⁹ to pa je dosegel tudi s pomočjo prijatelja, lavantinskega škofa Jurija III. Stobeja pl. Palmburga (1584–1618), ki je bil tudi vladni namestnik v Gradcu.⁵⁰

Kljub vsem oviram so načrti za škofijo v Gorici živeli naprej. Ustanovitvi goriške škofije je bil naklonjen tudi novi nadvojvoda, poznejši cesar Ferdinand II. (1619–1637). Pobudo je predstavil papežu Klemenu VIII. ob obisku Rima leta 1598. To je utemeljeval z veliko oddaljenostjo vernikov od škofa ordinarija in razlikami v navadah in jeziku vernikov, ki so patriarhu tuji. Ni pa bilo prezrto niti opozorilo, da je večji del ozemlja patriarhata državna meja med cesarstvom in Benetkami razdelila na dva dela, tako da patriarh v Vidmu in njemu podrejena duhovščina nimata in tudi ne moreta imeti več rednih stikov.

Prizadevanja za goriško škofijo so se potem nekoliko umirila. Ponovno so oživela po smrti patriarha Barbara leta 1616. Tržaški stolni kanonik in poznejši novomeški prošt Albert Pesler (1622–1629) je tako napisal dve študiji o pravicah cesarja do Ogleja in možnostih za ustanovitev goriške škofije. Ferdinand II. ga je poslal tudi v Rim, da bi se s papežem Pavlom V. (1605–1621) dogovoril za ustanovitev goriške škofije. Rezultata ni bilo, saj je bil papež zelo naklonjen Benečanom, Pesler pa je bil bolj na cesarjevi strani.⁵¹

Pesler je bil nato leta 1622 potrjen za novomeškega prošta, vendar je dejavnosti v zvezi z Gorico nadaljeval. Proti koncu leta 1623 je zopet odpotoval v Rim k papežu Urbanu VIII. (1623–1644). Predlagal mu je, da bi si mesto patriarha izmenjevala beneški in habsburški kandidat. Ker papež tega ni odobril, je Pesler leta 1625 predlagal ukinitvev patriarhata ter ustanovitev dveh metropolij, za beneški in habsburški del patriarhata. Njegovemu predlogu ureditve lahko sledimo v inštrukciji Ferdinanda II., ki jo je spisal 15. novembra 1625. Inštrukcija

⁴⁸ France Martin Dolinar, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*, Diss., Ljubljana 1976, str. 28, op. 27 (dalje: Dolinar, *Das Jesuitenkolleg*); Jože Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, Ljubljana 2001, str. 214 sl., 223 in 232–237 (dalje: Mlinarič, *Kartuzija Bistra*); Jure Volčjak, *Listine jezuitskega kolegija v Ljubljani 1592–1751*, Ljubljana 2014, str. 9 (dalje: Volčjak, *Listine jezuitskega kolegija v Ljubljani*).

⁴⁹ Prim. poročilo oglejskega patriarha Barbara papežu Klemenu VIII. o stanju oglejske škofije na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem po opravljeni vizitaciji leta 1594 v: Archivio storico diocesano di Udine (IT ASDU), Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (ACAU), A parte Imperii, busta (b.) 753. Poročilo je v obliki fotokopij dosegljivo tudi v Arhivu Republike Slovenije v zbirki Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini in na spletni strani Arhiva Republike Slovenije: Lilijana Žnidaršič Golec, Jure Volčjak, *Poročilo o evidentiranju gradiva v Vidmu v Italiji*, dostopno na: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/evidentiranja/IT-AAU_ARS-Zni_2004.pdf (zapis z dne 16. 5. 2012). Omenjeno tudi v: Žnidaršič Golec Lilijana, Volčjak Jure, Videm, Italija, v: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije* XXI (2005), št. 2, str. 113.

⁵⁰ Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 77; Volčjak, *Listine jezuitskega kolegija v Ljubljani*, str. 9.

⁵¹ Papež Pavel V. je sicer nad Benečani leta 1606 razglasil interdikt zaradi širitve državne pristojnosti v cerkvenih zadevah, ki pa je bil kmalu razveljavljen. V veljavi je bil med 17. januarjem 1606 in 25. oktobrom 1607. Prim. Luka Vidmar, Aleš Žiga Dolničar o Beneški republiki, v: *Zgodovina knjige in bralne kulture na Slovenskem*, Ljubljana 2011, str. 39, dostopno na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K1104/Vidmar.pdf> (zapis z dne 17. 5. 2012); Boštjan Plut, *Odnos med posvetnim in cerkvenim pravosodjem v beneški Istri med 14. in 17. stoletjem*, doktorska disertacija, Koper 2008, dostopno na: <https://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorske/Plut-Bostjan.pdf> (zapis z dne 17. 5. 2012), zlasti poglavji Odnos med cerkvijo in Beneško republiko ter Aleksandrova darovnica.

predlaga, da bi bil oglejski patriarhat razdeljen na avstrijski in beneški del. Podobno naj bi bil sestavljen tudi oglejski stolni kapitelj; v njem naj bi bili zastopani tako kanoniki z avstrijskega kot tudi z beneškega območja patriarhata. Po enakem ključu bi imenovali tudi patriarha: enkrat bi bil Avstrijec, drugič Benečan. V nasprotnem primeru bi se obe strani odpovedali naslovu patriarha, za avstrijski del patriarhata bi nekje v okolici Gorice ustanovili posebno škofijo, ki bi imela metropolitno oblast nad škofijami Trst, Trident (Trento/Trient) itd. Podobno bi veljalo tudi za Benetke. Papež Urban VIII. naj bi se strinjal z ustanovitvijo škofije na avstrijskem ozemlju patriarhata, bil pa naj bi kategorično proti imenovanju patriarha, ki bi prihajal s habsburškega ozemlja.⁵²

Čez dve leti je Pesler o tem in o nujnosti ustanovitve goriške škofije spisal še eno spomenico. V njej je opozoril, da je patriarhu, ki je beneški podanik, onemogočeno sodelovanje na deželnih zborih notranjeavstrijskih dežel, to pa je imelo negativne posledice pri širjenju protestantizma v deželah Notranje Avstrije. Posledice so se kazale med katoliško prenovalo, saj je bila dežela tako rekoč brez škofa. Problem je prav tako predstavljala duhovščina, saj večina ni razumela jezika vernikov. Protestantski duhovniki so imeli zato veliko prednost, ker so obvladali jezik ljudstva. Problematična je bila pot v Videm, ki so jo morali duhovniki prehoditi, da jih je patriarh umestil na njihova službena mesta. Pot je bila namreč draga in naporna, v tem času pa so bili verniki brez duhovne oskrbe.⁵³

Ker je bil papež Urban VIII. neomajen, je prošt Pesler leta 1628 pisal podobno spomenico Hansu Ulriku knezu Eggenbergu (1568–1634) (*»Razmišljanja o načinu, kako ustanoviti goriško škofijo«*). Eggenberg jo je posredoval v Rim, vendar tudi to ni omajalo papeževega stališča. Ferdinand II. je nato leta 1628 oglejskemu patriarhu prepovedal vstop na habsburško ozemlje; patriarha je označil za sumljivega in tujca (*hominem suspectum et extraneum*).⁵⁴ To prepoved sta pozneje ponovila tudi cesarja Leopold I. (1658–1705) in Karel VI. Cesar Ferdinand II. je s tem odlokom oglejskim patriarhom prepovedal izvrševanje cerkvene oblasti na avstrijskem ozemlju oglejskega patriarhata, svojim podanikom pa sprejemanje kakršnihkoli ukazov patriarhov.⁵⁵

⁵² Monika Franz, Die Gründung der Erzdiözese Görz nach Wiener archivalischen Quellen, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico*, 2, *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 153–154 (dalje: Franz, Die Gründung der Erzdiözese Görz).

⁵³ Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 77–78; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 24–25.

⁵⁴ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Karton (Ktn.) 124, 25/1750, 4. september 1748; Lilijana Žnidaršič Golec, Odsevi habsburško-beneških odnosov v Cerkvi zgodnjega novega veka na Slovenskem, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 320–322 (dalje: Žnidaršič Golec, Odsevi habsburško-beneških odnosov).

⁵⁵ Rudolf Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, Gorica 1951, str. 34 (dalje: Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*); Rainer, La formazione delle diocesi nell'Austria interna, str. 36; Žnidaršič Golec, Odsevi habsburško-beneških odnosov, str. 320–322.

Oglejskim patriarhom je bilo tako onemogočeno osnovno škofovsko poslanstvo: biti redni dušni pastirji na ozemlju svoje škofije.⁵⁶ To funkcijo so zato v veliki meri opravljali kar posamezni župniki in arhidiakoni, ki so se obračali na dunajskega nuncija; škofovska opravila je ta zaupal drugim škofom z avstrijskega ozemlja.⁵⁷ Frančišek Barbaro je bil tako zadnji oglejski patriarh, ki je stopil na »slovenska« tla.⁵⁸

Predlogi za ustanovitev goriške škofije so se vrstili tudi pod poznejšimi papeži. Novomeški prošt Janez Andrej Stenberg (1653–1666) je leta 1656 predlagal cesarju Ferdinandu III. (1637–1657), da bi namesto v Gorici za habsburški del patriarhata ustanovili škofijo v Novem mestu. Za ta namen je ponudil dohodke novomeške proštije, ki bi zadostovali dostojanstvu škofa, na razpolago pa je bila tudi ustrezna infrastruktura. Ker odgovora ni bilo, je predlog ponovil leta 1690 novemu cesarju Leopoldu I., vendar cesar ni kazal navdušenja nad predlogom.

Želje po reorganizaciji škofovske mreže je imel tudi ljubljanski škof Oton Friderik grof Buchheim (1641–1664), ki je Svetemu sedežu predlagal, da bi se škofije teritorialno zaokrožile. Ustanovitve goriške škofije sicer izrecno ni omenil, je pa to idejo kljub vsemu mogoče razbrati. Buchheim je namreč predlagal, da bi bile župnije ljubljanske škofije omejene na Kranjsko. To je bil tudi glavni vzrok, da v Rimu s svojim predlogom ni prodr.⁵⁹

Kljub opisanemu je bil konec 17. stoletja vendarle narejen določen korak v smeri ustanovitve škofije v Gorici. Konec oktobra 1686 je namreč goriški duhovnik Vid Gullini, ki je kot župnik služboval v Hengsbergu na avstrijskem Štajerskem, v oporoki zapustil praktično vse svoje premoženje, ki je bilo ocenjeno na okoli 40.000 goldinarjev, za ustanovitev škofije v mestu Gorica »*sub titulo sancti Viti*«. ⁶⁰ Prošnjo za ustanovitev goriške škofije je podprl spovednik cesarja Leopolda I., Goričan Baltazar Müller. Pozitivno se je o tem izrekel tudi goriški deželni glavar Franc grof Stubenberg (roj. 1645),⁶¹ saj naj bi bili goriška duho-

⁵⁶ Rado Kušej, *Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve: s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Učbeniki/Juridična fakulteta v Ljubljani; knj. 2), Ljubljana 1923, str. 170 sl. (dalje: Kušej, *Cerkveno pravo*).

⁵⁷ Metod Benedik, *Protireformacija in katoliška prenova*, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 150 (dalje: Benedik, *Protireformacija in katoliška prenova*).

⁵⁸ Anton Ožinger, *Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem*, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 93; Benedik, *Protireformacija in katoliška prenova*, str. 130, 150.

⁵⁹ Načrt se je uresničil šele čez 150 let. Prim. Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 79–80; Dolinar, *Prizadevanje za cerkveno-upravno ureditev*, str. 26. Za Buchheimova poročila Ad limina glej France M. Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina), 1 del: 1589–1675* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 33), Ljubljana 2011, str. 121–155 (dalje: Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim* 1).

⁶⁰ Oporoko je najti v AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 121, Elenchus actorum, str. 61–96. V škatlah, ki zadevajo oglejski patriarhat, je moč najti tudi več prepisov omenjene oporoke; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Faszikel (Fasz.) 240, Korrespondenz Kardinal Mellini 1751, 21. marec 1751, prepis z 2. oktobra 1751.

⁶¹ Johann Seifert, *Kurtze genealogische Beschreibung derer Herren von Stubenberg etc. Sammt Einem Register ihrer Tauff-Nahmen/ Und dererjenigen So sich durch Vermählungen mit ihnen befreundet/ Dero noch Adolphi Wilhelmi Hernns von Stubenberg etc. Und Dessen Schwestern/ Nahmentlich Anna Barbara Dorothea Und Elisabetha Friderica, Herrinne von Stubenberg etc. Väter- und Mütterliche Ahnen-Taffeln/ beygefüget sind*, Regensburg 1703, str. 7.

vščina in verniki nevedni, njihovo življenje nemoralno, »zaradi česar je potrebno odločno ukrepanje«. Seveda so krivdo za to pripisali ordinariju, tj. oglejskemu patriarhu, ki na ozemlju cesarstva že več let ni opravljal svoje funkcije.⁶²

Gullini je v primeru, da bi njegova želja ostala neizpolnjena oziroma da bi načrt ustanovitve goriške škofije propadel, predvidel preoblikovanje svoje ustanove v trajen beneficij z letnim donosom 1.800 goldinarjev in dnevno obveznostjo branja sv. maš. Prezentacijsko pravico bi ohranila družina Gullini. Beneficij je leta 1695 potrdil tudi papež. V potrditvi je sledil želji ustanovitelja – v primeru ustanovitve goriške škofije se beneficij ukine, prebenda pa se inkorporira novi škofiji.⁶³

Poskusi ustanavljanja goriške škofije so se nadaljevali tudi konec 17. in v 18. stoletju. Neuspešen je bil predlog cesarja Leopolda I. iz julija 1690. Ta je v načrtu ustanovitve goriške škofije upošteval željo Vida Gullinija. Leopold I. je kot moč sedež škofije predlagal Gorico, Beljak (Villach), Kranj ali Celje. Papežu je predlagal, da bi za ozemlje avstrijskega dela patriarhata, ki je bilo pod oblastjo beneškega patriarha, imenoval škofa, pri tem pa je papežu dal na izbiro:

- štirje arhidiaconi (razen ljubljanskega okrožja) bi bili izločeni iz patriarhata in inkorporirani v goriško škofijo;
- kot sedež škofije naj bi upoštevali samo Gorico. Morebitne izgube ozemlja ali dohodkov bi patriarhu nadomestili z odškodnino v nadomestnih beneficijah;
- goriški škof bi bil samostojen, na mesto škofa pa imenovan izključno človek, ki bi ga odobril cesar.

Leopold I. nikoli ni dobil odgovora na svoje pismo, verjetno tudi zaradi zamenjave v vrhu katoliške Cerkve v Rimu. Papež Aleksander VIII. (1689–1691) je namreč umrl 1. februarja 1691, novi papež Inocenc XII. (1691–1700) pa je bil izvoljen 12. julija 1691.⁶⁴

Reševanju goriškega problema v okviru oglejskega patriarhata se je posvetil tudi cesar Karel VI. V svojem predlogu Rimu se je naslonil na predlog svojega predhodnika, cesarja Ferdinanda II. iz leta 1625. V utemeljitvi je zapisal, da je po izumrtju knezov Eggenbergov v moški liniji leta 1717 grofija Gradiška ponovno pripadla cesarju, patriarhi pa svojega odnosa niso prav nič spremenili. Cesar je bil zato prisiljen ponovno obuditi in uveljaviti vsa pravila, navodila in resolucije svojih predhodnikov, ki niso bile naklonjene duhovščini in ki jo je imenoval patriarh za ozemlje avstrijskega dela patriarhata brez soglasja

⁶² Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 79–80; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 26.

⁶³ Franz, Die Gründung der Erzdiözese Görz, str. 154.

⁶⁴ *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita*, 5: 1667–1730, Patavii MCMLII, str. 15, 18 (dalje: *Hierarchia Catholica* 5).

Habsburžanov. Karel VI. je tudi predlagal, da bi ozemlje patriarhata v okviru cesarstva podredili jurisdikciji ljubljanskega škofa, a je bil pri tem neuspešen.⁶⁵

2.2 Ustanovitev apostolskega vikariata v Gorici

Razreševanje »oglejskega problema« ali tudi »*affaire d'Aquilée*«, kot so to v letu 1751 poimenovali v časopisu *Gazette de Cologne*,⁶⁶ so učinkoviteje začeli urejati sredi 18. stoletja, ko je Karla VI. na prestolu nasledila njegova hči Marija Terezija. Dunajska vlada je želela imeti že zaradi prestiža na prostoru med Dunajem in mejo z Benetkami in Jadranskim morjem na zahodu ter Donavo na vzhodu pod kontrolo pravega metropolita, ki bi imel sedež na tem ozemlju.⁶⁷ Želje dunajskega dvora so bile zaradi skupnih interesov Benetk in papeške države včasih res samo želje. »... *Sveti sedež ima zaradi političnih interesov papeške države v Italiji raje, 'latinsko' cerkveno oblast kot pa, 'nemško'*«. ⁶⁸

Versko stanje sredi 18. stoletja na ozemlju patriarhata je bilo nevzdržno. To potrjuje tudi poročilo Janeza Ernesta Emanuela Jožefa pl. Harracha, poslanca cesarja Karla VI. pri Svetem sedežu in škofa v Nitri (1737–1739), ko je leta 1737 ocenjeval versko stanje na ozemljih cesarstva, pripadajočih oglejskemu patriarhatu. Zapisal je stavek, ki ga je v utemeljitvah za ustanovitev goriške škofije mogoče opaziti nešteto krat. Pravi, da »*ovce ne slišijo več glasu Pastirja, in ta jih ne more obiskati ...*«. ⁶⁹

Neživiljenjske razmere je na močne pritiske cesarice Marije Terezije začel reševati takratni papež Benedikt XIV. Papež se je sicer zavedal, da stanje ni vzdržno, vendar je bil vpliv Serenissime na papeškem dvoru prevelik. Ta ni mogla kar tako prepustiti vpliva svojim večnim sovražnikom Habsburžanom in jim dovoliti, da bi se sprehajali po njenem »vrtu«. ⁷⁰

Marija Terezija je od leta 1742 dalje pridobila več mnenj o finančnih, gospodarskih in pravnih posledicah ustanovitve škofije v Gorici in začela vršiti močan in dolgotrajen pritisk na papeža. Dunajskemu dvoru je bil znan tudi ne tako zanemarljiv problem pristanišča Goro v zalivu reke Pad, ki so ga prečkale ladje, ki so plule iz Tržaškega zaliva v Lombardijo, in ladje, ki so vozile iz avstrijskega Primorja cesarski vojski v Italijo proviant, municijo, moštvo ipd. Ozemlje je na eni strani pripadalo papeški državi, na drugi strani pa Beneški republiki.

⁶⁵ Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 79; Dolinar, *Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev*, str. 25 sl.; Franz, *Die Gründung der Erzdiözese Görz*, str. 154.

⁶⁶ Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 43. Glej tudi Jure Volčjak, *Preurejanje škofijskih meja na Kranjskem sredi 18. stoletja: predlog združitve goriške nadškofije in ljubljanske škofije iz leta 1758*, v: *Historični seminar* 12 (ur. Katarina Šter in Mojca Žagar Karer), Ljubljana 2016, str. 11–23 (dalje: Volčjak, *Preurejanje škofijskih meja*).

⁶⁷ Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 46.

⁶⁸ Prav tam, str. 43.

⁶⁹ Luigi Tavano, *Prvi goriški nadškof Karel Mihael grof Attems (1711–1774) in Slovenci*, v: *Zgodovinski časopis* 44 (1990), št. 3, str. 387; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 41, op. 1.

⁷⁰ AT-OeStA/AVA, *Alter Cultus*, Ktn. 124, 25/1750, 10. februar 1748.

Ta si je prizadevala dobiti ozemlje tudi na papeški strani, saj bi si s tem močno povečala dobiček. Zaradi tega so od tam vrsto let deložirali papežu naklonjene ljudi. To je spoznala tudi avstrijska stran, zato je papežu že leta 1733 ponudila zaščito.⁷¹

Prvi resni neposredni poskus ustanovitve goriške škofije oziroma apostolskega vikariata s sedežem v Gorici sega v leto 1742. Takrat se je ogrski promini-ster in cesarski veleposlanik pri Svetem sedežu Jožef Marija grof Thun pl. Hohenstein⁷² v Rimu dogovoril, da se v Gorici ustanovi apostolski vikariat, mesto apostolskega vikarja pa zasede kapucin p. Avguštin Marija Neuroni iz Lugana. Papež je breve o imenovanju izdal leta 1743,⁷³ vendar ta imenovanemu apostolskemu vikarju nikoli ni bil odposlan. Zataknilo se je namreč pri načinu imenovanja apostolskega vikarja. Dunaj je vztrajal, da ga imenuje cesar, potrdi pa papež, kot je bilo v navadi pri večini škofov na ozemlju cesarstva, kjer je prezentacijsko pravico imel cesar. Problematična je bila namreč beseda »*nominamus*«. V Rimu so nameri ugovarjali, da nikjer na svetu ni primera, ko bi apostolskega vikarja imenoval kdo drug kot papež. Marija Terezija je nato po dolgih, mučnih in brezplodnih dopisovanjih in pogajanjih končno popustila. Sporočila je, da apostolskega vikarja lahko imenuje papež, vendar le pod pogojem, da ima sama in njeni nasledniki pravico predlagati ustreznega kandidata. Imenovanje p. Avguština pa na koncu ni bilo izpeljano, saj so iz Rima sporočili, da je za vzdrževanje apostolskega vikarja namenjena premajhna dotacija.⁷⁴ P. Neuroni je nato 14. junija 1746 zasedel mesto škofa rojstne škofije Como.⁷⁵

Ko je načrt ustanovitve apostolskega vikariata leta 1743 propadel, je nastopilo nekajletno zatišje. Prednost je imela avstrijska nasledstvena vojna, zlasti bitki v Bassignani leta 1745 in pri Piacenzi leta 1746. Pogajanja so zastala, usahnila je tudi korespondenca; ohranilo se je izredno malo. V igro za mesto

⁷¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 25/1750, 8. junij 1748; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 135, Korrespondenz Albani 1747 November–Dezember, 30. december 1747.

⁷² Med 1742 in 1762 je opravljal tudi službo knezoškofa v Krki (Gurk), med 1753 in 1754 je bil administrator lavantinske škofije, med 1753 in 1761 salzburški generalni vikar za Koroško ter med 1762 in 1763 knezoškof v Passavu. Prim. Leidl August, Thun und Hohenstein, Josef Maria Reichsgraf von (1713–1763), v: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1990, str. 511–513; <http://www.deutsche-biographie.de/sfz49403.html> (zapis z dne 24. 2. 2013).

⁷³ Tavano Luigi, La personalità e l'azione pastorale di Carlo Michaele d'Attems, v: *Carlo Michele d'Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Absburgico, II. Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 221 (dalje: Tavano L., La personalità e l'azione pastorale).

⁷⁴ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 120, 24/1747, str. 167, 11. september 1742; str. 168 in 169–170, 8. september 1742; 21/1741, str. 218, 24. maj 1741; str. 219–220, str. 221–224 in str. 225, 24. maj 1741; Ktn. 121, 29 (Vikariat Aquileia), 16. februar 1743; Ktn. 123, 7/1742, 30. januar 1742; Ktn. 124, 25/1750, 1748, Conferentialvertrag; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 134a, Korrespondenz Albani 1747 Oktober–19. November, 4. november 1747.

⁷⁵ *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita*, 6: 1730–1799, Patavii MCMLVIII, str. 176 (dalje: *Hierarchia Catholica* 6).

apostolskega vikarja so po novem vstopili škofje z ozemlja avstrijskega dela oglejskega patriarhata: iz Ljubljane, Pična in Trsta. Toda predlogi v Rimu niso dobili podpore. Papež je želel na mestu apostolskega vikarja novo, sposobno osebo (*taugliche Person*), ki ne bi bila obremenjena z razmerami na oglejskem območju. In prav taka oseba se je kmalu našla; proti koncu leta 1747 je v igro stopil baselski stolni kanonik Karel Mihael grof Attems.⁷⁶

Prav kmalu, lahko rečemo kar v pravem času, se je leta 1746 na Marijo Terezijo obrnil Goričan Avguštin Codelli pl. Fahrenfeld. Codelli je namreč cesarico prosil za dovoljenje, da bi daroval t. i. *donatio inter vivos* v višini okoli 110.000 goldinarjev za ustanovitev škofije v Gorici. Donacijo sta predstavljala tako kapital kot tudi nepremično premoženje. Ustanovitvi škofije je Codelli namenil 80.000–90.000 goldinarjev, novemu škofu pa tudi svojo palačo z vrtom in vinogradom v Gorici ter kapelo Najdenja sv. Križa ob palači. Pridržal pa si je pravico do dosmrtnega stanovanja v palači. Daroval je tudi za ustanovitev proštije in dveh kanonikatov v vrednosti 40.000 goldinarjev. Sredstva 2.000 goldinarjev letno bi dobili v Gullinijevem beneficiju, manjkajoče pa bi pokrili z dohodki opatije Rožac (Rosazzo) in nekaterih deželnoknežjih župnij. Za stanovanje prošta je predvidel Gullinijevo hišo ob goriški župnijski cerkvi, pripadalo pa bi mu tudi 1.000 goldinarjev na leto. Dva kanonika bi bila upravičena do zneska od 400 do 500 goldinarjev letno. V zahvalo je Marija Terezija Codelliju podelila prezentacijsko pravico nad župnijo Moš (Mossa), ki je bila del Codellijeve posesti po moški strani, potrdila mu je vse cesarske privilegije in podeljene posesti, prepustila pa mu je tudi izbiro kandidata za prvega goriškega škofa.⁷⁷

Benetke so ob prvih informacijah o spremembah v oglejskem patriarhatu zagnale preplah. Njihova diplomacija v Rimu je dobila zagon.⁷⁸ Marija Terezija je namreč že novembra 1747 papežu predlagala baselskega stolnega kanonika Karla Mihaela grofa Attemsa kot kandidata za škofa s sedežem v Gorici.⁷⁹ Ker je moral papež dati na konkreten predlog konkreten odgovor, je Serenissima v marcu 1748 poslala v Rim izkušenega diplomata Francesca Foscarija,⁸⁰ da bi pomagal beneškemu veleposlaniku v Rimu preprečiti veliki avstrijski projekt.⁸¹

⁷⁶ AT-OeStA/AVA, Ktn. 124, 25/1750, 1748, Conferentialvertrag.

⁷⁷ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 120, 24/1747, str. 186–191, 22. november 1747; Ktn. 123, 23/1747, 18. avgust 1747; Ktn. 124, 8. november 1747; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 135, Korrespondenz Albani 1747 November–Dezember, 9. december 1747; Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 80; Franz, Die Gründung der Erzdiözese Görz, str. 154–155.

⁷⁸ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 135, Korrespondenz Albani 1747 November–Dezember, 30. december 1747.

⁷⁹ Tudi pismo Attemsa, ki je upal na škofovsko mesto v Gorici. Prim. AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 135, Korrespondenz Albani 1747 November–Dezember, 16. december 1747.

⁸⁰ Francesco Foscari, *dispacci da Roma 1748–1750* (ur. Fausto Sartori), Venezia 2002, str. XI sl. in objavljeni dokumenti (dalje: *Francesco Foscari*).

⁸¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 25/1750, 30. december 1747; 30. marec 1748.

Kardinal Janez Frančišek Albani (1747–1803)⁸² je zato Mariji Tereziji predlagal, naj bo pri ustanavljanju škofije v Gorici bolj odločna, saj bo drugače njen načrt zaradi beneškega angažmaja v Rimu ostal samo želja.⁸³ Kardinala Albani in Mario Mellini (1677–1756)⁸⁴ sta namreč Dunaju zelo izčrpno in pogosto poročala o beneških dejavnostih v Rimu.⁸⁵

Papež Benedikt XIV. je leta 1748 po dolgotrajnih dopisovanjih z Marijo Terezijo naposled vendarle imenoval dva komisarja, in sicer kardinala Giangiacoma Milla⁸⁶ in Klemena Argenvilliersa,⁸⁷ z nalogo, da izdelata izvedensko mnenje, v katerem bosta zajeta pogleda obeh vpletenih strani, tako Dunaja kot Benetk, da bi se papež lažje in dokončno odločil (*perche ambedue unitamente possano ricevere, ed esaminare tutti gli atti e ragioni, che assistono alla due parti, le quali sono su questa materia in controversia, per quindi potere detti prelati farne alla Santità sua quella relazione, che puo servire ad una giusta, e lodevole risoluzione*).⁸⁸

Avstrijska vlada je avgusta 1748 sprejela dve temeljni odločitvi, ki sta zadevali oglejski patriarhat:

- prvič, Oglej mora vedno biti upoštevan kot cesarski fevd, in
- drugič, ker monarhija politično nadzira večji del patriarhatu pripadajočega ozemlja, mora dobiti tudi škofovski sedež.

V Rim sta bila poslana dva predloga: v Gorici naj bi ustanovili škofovski sedež ali apostolski vikariat za avstrijski del patriarhata. Ta je bil za Benetke bolj časten, sprejemljiv pa tudi za rimsko kurijo.

Kardinal Mellini je v Rimu vodil intenzivna, po poročanju virov tajna pogajanja s papežem in njegovima komisarjema, to pa je bilo ključno za avstrijski uspeh. Po mnenju Krištofa Jerneja Antona grofa Migazzija, *auditor-ja rotae*

⁸² *Hierarchia catholica* 6, str. 13, 40, 41, 43, 50; Salvador Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1747.htm#Albani> (zapis z dne 4. 1. 2017) (dalje: Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*).

⁸³ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 25/1750, 1. junij 1748.

⁸⁴ Rimljan, kardinal Mario Mellini, tudi Millini, je bil dekan rimske rote (Sacrae Romanae Rotae). Papež Benedikt XIV. ga je na drugem konzistoriju 10. aprila 1747 imenoval za kardinala duhovnika. 15. maja 1747 mu je podelil naslovno cerkev sv. Prisce, že 1. aprila naslednje leto pa cerkev sv. Marcela. Opravljal je službo prefekta tridentinske koncilске kongregacije (S. Congreg. Conc. Tridentini). Umrli je 25. julija 1756. Prim. Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1747.htm#Millini> (zapis z dne 4. 1. 2017); *Hierarchia catholica* 6, str. 15, 45, 48.

⁸⁵ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197); AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 137, Korrespondenz Albani 1748 April–Juli, 8. april 1748.

⁸⁶ Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1753.htm#Millo> (zapis z dne 4. 1. 2017); *Hierarchia Catholica* 6, str. 17 in 43.

⁸⁷ Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1753.htm#Argenvilliers> (zapis z dne 4. 1. 2017); *Hierarchia Catholica* 6, str. 17 in 49.

⁸⁸ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 25/1750, 6. julij 1748; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 15. junij 1748, A.

in poznejšega kardinala,⁸⁹ je kardinalu uspelo nemogoče (... *mann kann wohl unmöglich gefallen, daß er herrn cardinal Mellini bey den pabst hand gewinne ... daß in so fern er in stand gesezet wurde, des pabsten gemüth durch geschäncknussen immer mehr, und mehr an sich zu ziehen ...*).⁹⁰

Po trditvi kardinala Mellinija, ki je bil glavni pogajalec Habsburžanov v zvezi z apostolskim vikariatom v Rimu,⁹¹ je bil uspeh dosežen z velikim napotrom (*grandissima difficoltà*) in ob papeževi naklonjenosti projektu ter nenaklonjenosti državnega tajnika, kardinala Silvia Valentija Gonzage (1738–1756),⁹² ki je poskušal proces ustanavljanja apostolskega vikariata zavlačevati (... *ha fatto opposizione ...*).⁹³

Vendar problemov s tem še ni bilo konec. Papež je bil pripravljen imenovati apostolskega vikarja,⁹⁴ vendar le pod pogojem, da bo ta imel zagotovljena sredstva za vzdrževanje.⁹⁵ Sredstva, ki so bila zagotovljena iz Gullinijevega beneficija, so bila namenjena samo novemu škofu, ne pa tudi apostolskemu vikarju. Težavo je zopet razrešil Avguštin Codelli, ki je bil apostolskemu vikarju pripravljen zagotoviti dodatna sredstva za preživljanje v višini 2.000 goldinarjev letno, pod pogojem, da je povzdignjen v baronski stan. Marija Terezija je obljubo držala in tako je bila Codelliju 12. marca 1749 podeljena baronska diploma.⁹⁶ Ker pa je Codelli kmalu zatem umrl, so morali njegovo obljubo izpolniti njegovi dediči.⁹⁷ Rešiti so morali še dve vprašanji: vprašanje patriarhovih dohodkov od

⁸⁹ Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1761.htm#Migazzi> (zapis z dne 4. 1. 2017); *Hierarchia catholica* 6, str. 15, 45, 48; Erwin Gatz, Migazzi, Christoph Bartholomäus Anton Graf (1714–1803), v: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1983, str. 505–508; *Hierarchia Catholica* 6, str. 23, 25, 43, 149, 282, 429 in 441.

⁹⁰ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Christoph Graf Migazzi an Ulfeld und Colloredo, 30. november 1748; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 138, Korrespondenz Albani 1748 August–Dezember, 21. september 1748.

⁹¹ Taka je bila tudi želja papeža in komisarja Argenvilliersa. Prim. AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Christoph Graf Migazzi an Colloredo und Ulfeld, več pisem iz julija in avgusta 1748.

⁹² Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1738-ii.htm#Valenti> (zapis z dne 4. 1. 2017); *Hierarchia Catholica* 6, str. 9, 41, 43, 48 in 307.

⁹³ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 15. junij 1748; Prav tam, Christoph Graf Migazzi an Ulfeld und Colloredo, 30. november 1748; Prav tam, Cardinal Mario Mellini an Kaiserin Maria Theresia, 21. september 1748; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49, 10. oktober 1748, 18. december 1748; SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 179, Ustanovna listina za oglejski vikariat (16. december 1748), str. 9–12.

⁹⁴ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 138, Korrespondenz Albani 1748 August–Dezember, 5. oktober 1748.

⁹⁵ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 12. oktober 1748; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49, 4. september 1748, 6. oktober 1748.

⁹⁶ Karl Friedrich von Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adelslexikon« 1823–1918*, 1, Schloss Senftenegg 1967, str. 186.

⁹⁷ Oporoka Avguštin Codellija se hrani v AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 38/1751; Franz, *Die Gründung der Erzdiözese Görz*, str. 155.

posesti, ki bi ostale na avstrijskem ozemlju, in dohodkov razdeljenih oglejskih kanonikatov, ki bi ostali na ozemlju Republike.⁹⁸

Ko so bile vse nejasnosti končno le razrešene, so na Dunaju čakali na papežovo odločitev. Vpliv Benetk na papeški dvor pa je bil tako velik, da so za Dunaj pomembno pošto ovirali skoraj vse leto 1749.⁹⁹ Dne 29. novembra 1749 je papež le objavil breve *Omnium Ecclesiarum sollicitudinem*. Z njim je za avstrijski del oglejskega patriarhata ustanovil apostolski vikariat s sedežem v Gorici.¹⁰⁰

Papež je ljubljanskega škofa Ernesta Amadeja Tomaža grofa Attems (1742–1757) pooblastil za izvršitev breva, Marija Terezija pa mu je naročila, naj pregleda fundacijo novega apostolskega vikarja. Ljubljanski škof Attems, ki je bil z razvojem dogodkov izjemno zadovoljen, je v Gorico poslal svojega generalnega vikarja Karla Peera (1744–1776), da bi osebno pregledal in na kraju samem potrdil, ali je v Gorici vse pripravljeno za bivanje novega apostolskega vikarja ter njegovo delo in vzdrževanje. Generalni vikar Peer je v poročilu zapisal, da je vse v najlepšem redu, da je palača lepa, svetla in udobna ter primerna dostojanstvu apostolskega vikarja, prav tako tudi na novo zgrajena kapela ob palači in preostala posest okoli nje.¹⁰¹

Pravico do imenovanja apostolskega vikarja sta si leta 1743 lastila tako papež kot cesarica, v brevu pa ta ni bila več sporna. Pravica do imenovanja apostolskega vikarja je bila pridržana papežem za večno: »... *vicario a nobis deputando, eiusque successoribus forsan in futurum similiter deputandis, imperitiendas, distinctius exprimenda reservantes aliis nostris apostolicis literis, quas super deputatione personae ad ipsius vicariatus exercitium a nobis eligendae edituri sumus*«. ¹⁰²

Glede na določbe breva *Omnium Ecclesiarum sollicitudinem* je papež določil, da je treba na ozemlju oglejskega patriarhata, ki je pod oblastjo Habsburžanov, ustanoviti apostolski vikariat, ki ga bo v duhovnih zadevah vodil in upravljal apostolski vikar. Apostolski vikar bo posvečen v naslovnega škofa

⁹⁸ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 12. oktober 1748; Prav tam, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49, 8. januar 1749, 2. april 1749.

⁹⁹ *Francesco Foscari*, še posebej pisma iz leta 1749; Friedrich Edelmayer, La soppressione del patriarcato di Aquileia, v: *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Milano 2000, str. 399 (dalje: Edelmayer, La soppressione del patriarcato); Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 18.

¹⁰⁰ Osnutek breva je bil sestavljen že v začetku septembra 1748. Prim. AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 7. september 1748, C; AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 26/1750, 12. julij 1750 (prepis); 25/1750, 15. julij 1750 (priložen originalni breve z dne 29. novembra 1749); 12. november 1749 (prepis); France Martin Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11), Ljubljana 1989, št. 1, str. 43–46 (dalje: Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*); France Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto: regesti listin in popis gradiva* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 17), Ljubljana 1995, str. 214, št. 474 (dalje: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*). Prepis se hrani v SI NŠAL/KANM, škatlja (šk.) 5, fascikel (f.) 12/16.

¹⁰¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 12. julij 1750 (prepis); 25/1750, 19. januar 1750; 3. februar 1750 in 11. februar 1750.

¹⁰² Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 1, str. 44.

(*titulo episcopi in partibus infidelium sitae*),¹⁰³ imel pa bo vse pravice in dolžnosti rezidencialnega škofa, podrejen bo ordinariju, tj. oglejskemu patriarhu. Kandidat za apostolskega vikarja mora biti primerna oseba, sprejemljiva tako za teritorialnega gospoda (deželnega kneza) kot tudi za papeža. Imenovan bo vedno z uporabo termina »*ad nostrum et Sedis apostolicae beneplacitum*«. Kot sedež apostolskega vikariata je papež določil mesto Gorica, in sicer palačo pokojnega Avgušтина Codellija pl. Fahrenfelda s pripadajočo posestjo pod goriškim gradom in kapelo ob navedeni palači. Dohodke apostolskega vikarja, ki jih je prav tako določil pokojni Codelli, so povečali z dohodki, ki jih je novemu apostolskemu vikarju namenila Marija Terezija, ter z dohodki iz zapuščine pokojnega Vida Gullinija. Papež je posebej določil, da mora vse navedeno preveriti še posebni apostolski pooblaščenec (ljubljski škof).¹⁰⁴

Vsi v Rimu nad papeževu odločitvijo niso bili navdušeni, zato je papež ustanovitev apostolskega vikariata opravičeval tudi v nagovoru na konzistoriju 1. decembra 1749. Po njegovih besedah je bilo ozemlje patriarhata pod avstrijsko oblastjo prostor, kjer oglejski patriarh že dolgo ni več mogel opravljati svoje škofovske službe.¹⁰⁵ To se sicer ni zgodilo zaradi patriarhove nesposobnosti, krivde ali zanemarjanja tega dela škofije, pač pa zaradi predpisov avstrijskih vladarjev.¹⁰⁶ Posledica tega je bila herezija v tem delu patriarhata. Vse to je zaskrbelo tudi Marijo Terezijo, tako da je prek svojih rimskih odposlancev v skrbi za katoliško vero prosila za rešitev problema z ustanovitvijo apostolskega vikariata in imenovanjem zaupanja vrednega in pobožnega apostolskega vikarja.¹⁰⁷

Imenovanje apostolskega vikarja se je zavleklo za več kot pol leta. V tem času so Benetke še vedno pritiskale na papeža, naj se proces drobljenja patriarhata ustavi. Patriarh Danijel Delfin (1734–1762) je tako pri papežu protestiral konec marca 1750, saj naj bi bil apostolski vikariat ustanovljen brez za to potrebnega pogoja (... *senza quella condizione* ...).¹⁰⁸ Protest se je ponovil tudi 8. julija 1750.¹⁰⁹ Še tri tedne pred imenovanjem Karla Mihaela grofa Attemsja za apostolskega vikarja je papeževemu načrtu oporekalo 10 kardinalov (Anton Marija Ruffo, Karel Albert Gvidobono Cavalchini, Filip Marija de Monti, Jožef

¹⁰³ Prav tam, št. 1, str. 44; št. 2, str. 48–49.

¹⁰⁴ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 12. julij 1750 (prepis); 25/1750, 15. julij 1750 (originalni breve z 29. novembra 1749); 12. november 1749 (prepis); 2. avgust 1750; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 1, str. 43–46; št. 3, str. 52.

¹⁰⁵ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 2, str. 47–50.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 52.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 47–50. Glej tudi korespondenco med Marijo Terezijo in kardinalom Mellinijem: AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49.

¹⁰⁸ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 143, Korrespondenz Albani 1750 April–Juni, 2. maj 1750.

¹⁰⁹ SI AS 730, fasc. 179, Protest beneške republike proti ustanovitvi apostolskega vikariata (8. julij 1750, Oglej).

Spinelli, Silvo Valenti Gonzaga, Joahim Fernandez de Portocarrero, Dominik Riviera, Anton Ksaver Gentili, Janez Krstnik Spinola in Agapij Mosca).¹¹⁰

Apostolski vikar je bil končno imenovan z brevom *Postquam per alias* 27. junija 1750.¹¹¹ Za apostolskega vikarja za avstrijski del oglejskega patriarhata je papež imenoval Goričana, baselskega stolnega kanonika Karla Mihaela grofa Attemsa; imenoval ga je za naslovnega menitskega škofa (Mennith v Arabiji).¹¹² Ker pa je bilo naknadno ugotovljeno, da je to mesto že zasedeno, mu je bila čez tri tedne, 20. julija 1750, podeljena naslovna škofija v Pergamonu.¹¹³

Novemu apostolskemu vikarju je papež v brevu naložil, naj v obsežnem apostolskem vikariatu najprej poskrbi za ustrezno dušno pastirstvo, ohranitev katoliške vere in čistost med ljudstvom, saj sta se ponekod že začela širiti zmota in krivoverstvo (npr. na Koroškem),¹¹⁴ ker verniki niso več spoštovali cerkvenih zakonov. Širil naj bi krščansko ljubezen, pobožnost, poskrbel, da bodo otroci deležni temeljite vzgoje v krščanski veri in da bodo spoznali osnove krščanske vere. To naj bi otrokom posredovali tako duhovniki kot tudi očetje v družinah, nasploh vsi, ki so se ukvarjali z vzgojo in izobraževanjem. Poskrbel naj bi, da bi verniki prejeli zakramente, opravil pa naj bi tudi temeljito vizitacijo podrejenih duhovnikov in župnij, vse v skladu s sklepi tridentinskega koncila. Opomnil ga je, naj ne zapuša meja apostolskega vikariata, temveč naj raje temeljito opravi zaupane naloge. Papež je Attemsu tudi naročil, naj mu čim prej poroča o razmerah v apostolskem vikariatu (*quamprimum referat an nos et ad Sedem apostolicam*). Obiskuje in preiskuje naj cerkve, posvečene kraje, moške in tudi ženske samostane (eksempzne in tiste s klavzuro), sklicuje naj sinode, imenuje sodnike in ostale potrebne svetovalce ter vzpostavi vse potrebne urade. Razsoja naj v zakonskih zadevah, izvaja patronatsko pravico nad beneficiji, raziskuje in kaznuje prestopke. Na ozemlju celotnega apostolskega vikariata naj podeljuje zakrament svete birme, različne stopnje duhovništva svetnim in redovnim kandidatom (z

¹¹⁰ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 143, Korrespondenz Albani 1750 April–Juni, 6. junij 1750. Več o naštetih kardinalih glej Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/494-2015-a-z-all.htm> (zapis z dne 4. 1. 2017); *Hierarchia Catholica* 6, str. 3 sl. (Pars prima).

¹¹¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 26/1750, 12. julij 1750 (prepis); 25/1750, 15. julij 1750 (priložen originalni breve s 27. junija 1750); AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49, 27. junij 1750 (prepis); Archivio storico diocesano di Gorizia (IT ASDG), Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (ACAG), Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, Numerus (N.) 57, št. 1, 133; Rescripta 1750 (1751), b. 1, N. 1 (15. julij 1750, Dunaj), št. 133 (17. julij 1752, Ljubljana); Dolinar, *Slovenska cerkevna pokrajina*, št. 3, str. 50–59; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 44 in op. 6; Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 215, št. 477. Prepis se hrani v SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12/18.

¹¹² AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 22. julij 1750; 5. avgust 1750.

¹¹³ Prav tam; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 4; Rescripta 1750 (1751), b. 1, N. 4 (5. avgust 1750, Dunaj); <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvattek.html> (zapis z dne 20. 7. 2012).

¹¹⁴ Christine Tropper, *Glut unter der Asche und offene Flamme. Der Kärntner Geheimprotestantismus und seine Bekämpfung 1731–1738* (Quellenedition des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung; 9), Wien/Odenburg 2011 (dalje: Tropper C., *Glut unter der Asche und offene Flamme*).

ozemlja apostolskega vikariata in drugih škofij – če imajo kandidati ustrezna potrdila svojega škofa) za duhovnike, podeljuje naj mašniška posvečenja, kandidate za posvečenje lahko pošilja tudi drugam, seveda z ustreznimi listinami in v skladu z določbami tridentinskega koncila. Posvečuje naj sveta olja in sv. krizmo, posvečuje naj onečaščene cerkve, neposvečene oltarje, kelihe in patene, blagoslavlja naj zvonove, drugo cerkveno opremo; kjer ni treba, naj za to pooblasti navadne duhovnike; spoveduje, podeljuje odpustke za grehe, ki so v pristojnosti škofa, za tri leta pa mu je papež podelil tudi pravico do podeljevanja odpustkov za herezijo.

Papež je z brevom apostolskemu vikarju Attems podelil tudi pravico umeščanja primernih kandidatov na cerkvene beneficije v okviru apostolskega vikariata, če so imetniki patronatske pravice predlagali sposobne osebe. Ob morebitnih praznih župnijskih mestih ter drugih beneficijih in prebendah, povezanih z dušnim pastirstvom, za katere so kandidate izbirali na podlagi razpisov (konkurzov), je moral te izpeljati v skladu z določili tridentinskega koncila in apostolskih konstitucij. V ostalih primerih si je papež pridržal pravico do imenovanja zase in za svoje naslednike.

Benedikt XIV. je določil, da je Attems v okviru meja apostolskega vikariata preko duhovnikov dolžan duhovno voditi vse župnijske in podružnične cerkve, enako tudi vse tiste podružnične cerkve, ki imajo svojo župnijsko cerkev zunaj meja apostolskega vikariata; zavedati pa se je moral njihove župnijske pripadnosti. V devetem členu breva je bilo določeno, naj apostolski vikar skliče škofijsko sinodo. Če bo opravil vizitacijo celotnega apostolskega vikariata in na ta način ugotovil potrebe cerkva, duhovščine in vernikov, se bo sinodi lahko izognil s sinodalnimi dekreti. Ob morebitnem sklicu sinode in sprejetju sinodalnih sklepov je bil te dolžan poslati v pregled Svetemu sedežu. Prav tako naj bi o sklicu sinode obvestil Sveti sedež in se z njim posvetoval, ta pa naj bi na zasedanje poslal posebnega legata.

Breve je še določal, da mora ostati nekdanji ženski samostan v Ogleju, ki je bil nekoč pod oblastjo apostolskega delegata, v trenutnem stanju. Patriarhalna cerkev v Ogleju, oglejski stolni kapitelj, pravice, svoboščine, privilegiji, eksempcije,¹¹⁵ imunitete, statuti in druge pravice, so morali ostati nedotaknjeni. Oglejski stolni kanoniki naj še naprej ohranijo svoj sedež v Ogleju, kot določajo kanoniški statuti in sklepi tridentinskega koncila in kot se spodobi za življenje in čast duhovščine oziroma je v skladu s Cerkvijo in službo v koru.

Apostolski vikar Attems je bil dolžan vsem in vsakomur, predvsem pa Svetemu sedežu, ki ga je postavil za naslovnega menitskega (sic!) škofa, v službi

¹¹⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 714; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 714 (9. november 1757, Gorica).

apostolskega vikarja v avstrijskem delu oglejskega patriarhata brezpogojno izkazovati dolžno pokorščino in zvesto opravljati zaupano mu službo, izpolnjevati in uresničevati navodila, ukaze, kazni itd.¹¹⁶

Sam nastop službe je bil za Karla Mihaela grofa Attemsa naporen, saj je bilo treba vzpostaviti vse potrebne urade in nakupiti ustrezno opremo, ki je bila povezana z delovanjem škofa. Vse to je za mlad apostolski vikariat predstavljalo veliko težavo, saj denarja ni bilo v izobilju. Tega se je zavedal tudi dunajski dvor, še zlasti cesarica, ki je bila mlademu apostolskemu vikarju zelo naklonjena. Iz pisma Vencija Antona grofa Haugwitza novo imenovanemu apostolskemu vikarju tako lahko razberemo, da je Dunaj mlademu škofu dodelil 500 dukatov za nastop službe in izvedbo pastoralne vizitacije, primaknil je tudi za ornat in potrebe goriške stolnice. Na posebno željo cesarice so plačali takso za breve (*propina*), s katerim je bil Attems imenovan za naslovnega škofa itd.¹¹⁷

Benetke so se ob teh dogodkih počutile ponižane in ogorčene. Kardinal Mellini je dvornemu kanclerju Antonu Corfizu grofu Ulfeldtu (1742–1753) na podlagi poročil avstrijskega veleposlanika v Benetkah poročal, da je v beneškem senatu potekala žolčna in burna 13 ur trajajoča debata po novici o imenovanju apostolskega vikarja. Po vztrajanju senatorja Giacomina Dieda je bilo končno sklenjeno, da Republika sv. Marka v znak protesta odpokliče svojega veleposlanika iz Rima, papeškemu nunciju v Benetkah pa je bil predan *consilium abeundi*. S tem je bil razglašen za nezaželenega in je bilo zahtevano, da zapusti Republiko. Diplomatski odnosi med Rimom in Benetkami so bili tako pretrgani.¹¹⁸ Obenem je vlada v Benetkah naročila vsem beneškim škofom, naj s posebnimi spomenicami pri papežu zahtevajo spoštovanje in ohranitev vseh starih pravic oglejskega patriarhata. Med prebivalstvo avstrijskega dela patriarhata pa je širila tiskovine, v katerih je v imenu patriarha izjavljala, da so vsa dejanja in vsi ukrepi novega apostolskega vikarja nični in brez vsakršne pravne veljave.¹¹⁹

Apostolski vikariat je zaživel 1. septembra 1750.¹²⁰ S tem dnem so bili formalno vzpostavljeni tudi škofijski uradi. Apostolski vikar Attems se je takoj odločno lotil glavne naloge, vizitacije obsežnega apostolskega vikariata. Najprej se je odločil vizitirati Kras in zahodni del Kranjske. Njegova vnema in odločnost nista ostali neopaženi tudi na oddaljenem Dunaju, kjer je cesarica Attemsovo

¹¹⁶ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 3, str. 50–59.

¹¹⁷ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 5. avgust 1750.

¹¹⁸ Prav tam, 12. julij 1750; Edelmayer, *La soppressione del patriarcato*, str. 399–400.

¹¹⁹ Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 35.

¹²⁰ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 45/1751, 10. november 1751; Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824*, 1: 1750–1764 (Viri/Arhivsko društvo Slovenije; št. 31), Ljubljana 2010, str. 12 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 1).

delo budno spremljala in to z veliko naklonjenostjo. Attems je o opravljeni vizitaciji leta 1750 Marijo Terezijo obvestil v pismu 25. oktobra 1750 (tudi o nujnosti ustanove za reveže v Gorici oziroma t. i. *mons pietatis*). Cesarica je bila z Attemsovo vnemo zelo zadovoljna, tudi zaradi informacij o dveh kalvinističnih sladkornih pekih in jezi nad judovsko skupnostjo v Gorici.¹²¹

2.3 Ukinitev oglejskega patriarhata in ustanovitev nadškofij v Gorici in Vidmu

Dunaj se je po ustanovitvi apostolskega vikariata čutil dovolj močnega, da nadaljuje začeto ofenzivo, zato je kmalu od papeža zahteval dokončno ukinitev patriarhata in ustanovitev dveh škofij enakega ranga (škofija, nadškofija, patriarhat) v Gorici in Vidmu. Benetke so nasprotno vztrajale pri premestitvi formalnega sedeža patriarhata v Videm. V spor se je na prošnjo Benetk vmešala še Francija, a brez uspeha.¹²² Benetke so se uklonile šele takrat, ko so spoznale, da so politično kapitulirale, hkrati pa so bile izpostavljene še zunanemu, mednarodnemu pritisku. Zato so januarja 1751 ponovno navezale diplomatske stike z Rimom. Popustil je seveda tudi Dunaj. Eksplicitno je bilo poudarjeno, da se dokončno odpovedujejo zahtevi, da bi goriški škof dobil naslov patriarha, odpovedali pa so se tudi prenosu sedeža patriarhata iz Ogleja v Gorico.

Februarja 1751 so na Dunaju potekala pogajanja med ministri dunajske vlade in odposlanci Beneške republike. Pogajanja sta vodila kancler in tajni svetnik Anton Corfiz grof Ulfeldt ter beneški veleposlanik na Dunaju Andrej Tron. Za ta namen je verjetno nastalo tudi delo Janeza Angela Ciocchija, nadškofa v Brindisiju (1751–1759), v katerem je branil načrte dunajskega dvora v zvezi z oglejskim patriarhatom.¹²³ Kljub dolgoletnim sporom med Habsburžani in Benečani zaradi oglejskega patriarhata je bil sporazum dosežen izjemno hitro, podpisali so ga namreč že po mesecu dni pogovorov.¹²⁴

Sporazum sta Ulfeldt in Tron podpisala 21. marca 1751 na Dunaju.¹²⁵ Pogajalca sta se sporazumela, da bo oglejski patriarhat ukinjen, ustanovljeni pa bosta dve škofiji ali nadškofiji, ena na ozemlju cesarstva (v Gorici), druga na beneškem ozemlju (v Vidmu), obe enakega ranga. Mejo med obema škofijama so

¹²¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 30/1752, 9. januar 1751; Franc Kralj–Luigi Tavano, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell' arcidiocesi di Gorizia 1750–1759* (Atti delle visite pastorali di Carlo Michaelae d'Attems arcivesovo di Gorizia 1752–1774; 1), Gorizia 1994, zlasti str. 1–84 (dalje: Kralj–Tavano, *Atti delle visite pastorali* 1).

¹²² Benetke so namreč za oboroženo pomoč prosile poleg Francije še Sardinijo, Prusijo in Anglijo. Prim. AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 146, Korrespondenz Albani 1751 Jänner–März, 16. januar 1751, 30. januar 1751; Prav tam, Rom–Vatikan I, Fasz. 240, Korrespondenz Kardinal Mellini 1751, več dokumentov iz januarja 1751; Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 35.

¹²³ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 146, Korrespondenz Albani 1751 Jänner–März, 6. februar 1751, 23. marec 1751.

¹²⁴ Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 19; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 5, str. 63.

¹²⁵ AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 240, Korrespondenz Kardinal Mellini 1751, 21. marec 1751, št. 1 (kopija dogovora), enako tudi dva dokumenta z naslovom Puncta, s. I., v istem fasciklu.

potegnili po državni meji med Imperijem in Republiko. Poleg ukinitve patriarhata so morale biti ukinjene tudi vse obveznosti in vsi nazivi, dostojanstva, kanonikati in beneficiji, poimenovani po Ogleju, ter na novo poimenovani po dejanskem sedežu; na ozemlju cesarstva po Gorici, na ozemlju beneške republike pa po Vidmu. Dunaj se je strinjal, da zadnji oglejski patriarh (obenem tudi prvi videmski nadškof), kardinal Danijel Delfin, za časa življenja ohrani ime, naslov in časti oglejskega patriarha. Po njegovi smrti imena in naslova oglejski patriarh v deželah nekdanjega oglejskega patriarhata ne bodo smeli več uporabljati. Obe strani sta se zavezali, da bosta spoštovali sprejeti dogovor. Dunaj ne bo podpihoval drugih in izražal zahtev po ozemlju nekdanjega oglejskega patriarhata, ki je pod oblastjo Republike sv. Marka. Prihodki bodo razdeljeni po teritorialnem ključu; na ozemlju cesarstva bodo pripadli goriškemu škofu ali nadškofu ter goriškim stolnim kanonikom, na beneškem pa videmskemu škofu oziroma nadškofu in videmskim stolnim kanonikom. Prav tako naj bi bili pravično razdeljeni tudi drugi dohodki nekdanjega patriarhata.¹²⁶ To je veljalo tudi za arhiv oglejskega patriarhata.¹²⁷

Kot je poudaril papež Benedikt XIV. v nagovoru na tajnem konzistoriju dan pred ukinitvijo oglejskega patriarhata, je sam samo upošteval predlog, ki se je izoblikoval na pogajanjih med cesarico in beneškim dožem in senatorji; zastopnik cesarice v Rimu, kardinal Mario Mellini, je o dogovoru papeža obvestil 17. marca 1751, zastopnik Benetk, kardinal Karel Rezzonico (1737–1758, papež Klemen XIII. (1758–1769)), pa 31. marca 1751. Dogovor sta omenjena kardinala papežu predstavila tudi na posebni avdienci 6. aprila 1751.¹²⁸

Papež Benedikt XIV. je v nagovoru poudaril, da bo oglejski patriarhat dokončno ukinil, namesto njega pa ustanovil dve nadškofiji s sedežema v Vidmu in Gorici. S tem bo najbolje poskrbljeno za vernike, pa tudi mir med katoliškima knezoma bo lažje ohranjati. Za sklenitev dogovora se je papež zahvalil obema knezoma, ki sta od nekdanj branila katoliško vero, ter tudi obema kardinaloma, Karlu Rezzonicu in Mariu Melliniju, ki sta sodelovala v pogajanjih.¹²⁹

¹²⁶ Edelmayer, *La soppressione del patriarcato*, str. 399–401; Friedrich Edelmayer, *La Casa d'Austria e la fine del patriarcato di Aquileia. Argomenti e polemiche, v: Aquileia e il suo patriarcato. Memorie Storiche Forogiuliesi. Giornale della Deputazione di Storia Patria per il Friuli LXXX* (2000), str. 555–580; Pietro del Negro, *Venezia e la fine del patriarcato di Aquileia, v: Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico, 2, Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 31–60; Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 34 sl.; Trebbi, *Alle origini dell'arcidiocesi di Gorizia*, str. 1–25; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 5, str. 63–65. Pogajanja so zelo dobro dokumentirana tudi v gradivu, ki se hrani v Avstrijskem državnem arhivu. Prim. AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 82. Povzetke je moč najti tudi v Franz, *Die Gründung der Erzdiözese Görz*, str. 153–182.

¹²⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 180; *Rescripta 1752*, b. 2, št. 180 (9. november 1752, Ljubljana).

¹²⁸ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 4, str. 61; št. 5, str. 62–63. Glej tudi pismo cesarja Franca I. Štefana Lotarinškega (1745–1765) kardinalu Melliniju v AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 240, *Korrespondenz Kardinal Mellini 1751*, 21. marec 1751.

¹²⁹ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 4, str. 59–61; št. 5, str. 62–63.

Tisočletna zgodovina oglejskega patriarhata je bila tako končana 6. julija 1751. Tega dne je namreč papež Benedikt XIV. razglasil bulo *Iniuncta nobis* in s tem ukinil oglejski patriarhat.¹³⁰ V buli je najprej povzel dogovor, ki je bil sklenjen med Dunajem in Benetkami. V nadaljevanju se papež spominja pestre zgodovine oglejskega patriarhata in sporov, ki so nastali med rimskimi cesarji in beneškimi doži v prizadevanjih za prevlado na ozemlju oglejskega patriarhata. Spominja in opominja na nekdanjo slavo in moč Ogleja in sedanje žalostno stanje, ko patriarh ne biva več v njem. Govori o velikosti patriarhata in številnih vernikih, za katere so skrbeli oglejski patriarhi, in vernikih na ozemlju cesarstva, za katere patriarhi niso mogli skrbeti zaradi spora med krščanskima knezoma na Dunaju in v Benetkah.

Benedikt XIV. je zapisal, da je po temeljitem premisleku, posvetovanjih in s soglasjem ter odobritvijo kardinalov v javno dobro in srečno vladanje vernikom odločil, da sprejme in odobri dogovor med cesarico Marijo Terezijo in beneškim dožem Petrom Grimanijem (1741–1752) o ukinitvi oglejskega patriarhata in ustanovitvi dveh enakovrednih nadškofij. Kardinalu Danijelu Delfinu je dovolil do konca življenja obdržati naslov oglejskega patriarha. V skladu z apostolsko oblastjo, po kateri lahko ustanavlja, preoblikuje in ukinja patriarhate, nadškofije in škofije, združuje in ločuje škofije, je Benedikt XIV. odločil, da v mestu Oglej in oglejskem patriarhatu ukine stolnico, vse časti, naslove in poimenovanja, povezana s pravicami oglejskega patriarha kot metropolita in škofa, prav tako pa je ukinil tudi oglejski stolni kapitelj, časti, kanonikate in prebende, povezane z oglejskim patriarhatom.

Na ozemlju ukinjenega oglejskega patriarhata pod beneško oblastjo ustanavlja novo nadškofijo in metropolijo v mestu Videm z vsemi pravicami in dolžnostmi dostojanstva nadškofije ter videmskemu nadškofu podreja vse tiste sufraganske škofije, ki imajo sedež na ozemlju pod oblastjo Beneške republike in so dotlej spadale pod metropolitno oblast oglejskega patriarha.

Nova nadškofija za avstrijski del oglejskega patriarhata oziroma za t. i. *a parte Imperii* je bila ustanovljena tudi v mestu Gorica; dobila je enake pravice in dolžnosti kot videmska. Goriški nadškof je dobil pravico do izvajanja nadškofovske oblasti na ozemlju, ki je od 1749 spadalo pod apostolski vikariat in ga je v duhovnih zadevah vodil apostolski vikar; dostojanstvo apostolskega vikarja se je preoblikovalo v naslov nadškofa. Metropolitna oblast je odtlej

¹³⁰ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 37/1751 (tiskana verija); AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49; tiskan obrazec Eminentissime & reverendissime domine, s. d.; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 45; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 45 (23. avgust 1751, Ljubljana); Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, str. 155; Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 80; Dolinar, Slovenska cerkevna pokrajina, št. 5, str. 61–73; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45; Burkhardt Schneider, Das Papsttum unter dem steigenden Druck des Staatskirchentums, v: *Handbuch der Kirchengeschichte, V, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*, Sonderausgabe, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2017, str. 624–625.

veljala v vseh tistih sufraganskih škofijah, ki so imele sedež na ozemlju pod oblastjo Habsburžanov in so dotlej spadale pod metropolitno oblast oglejskega patriarha.

Obema knezoma je papež podelil pravico do imenovanja nadškofov novih nadškofij, Mariji Tereziji in njenim naslednikom pravico do imenovanja goriških, beneškemu dožu Grimaniju in naslednikom pa pravico do imenovanja videdmskih nadškofov. Zadnjemu oglejskemu patriarhu, kardinalu Danijelu Delfinu, je bilo zaradi njegovih velikih osebnih zaslug dovoljeno, da do smrti ohrani naslov oglejskega patriarha.

Na novo je bilo organizirano dušno pastirstvo v mestu Oglej. Le-to je bilo do ukinitve patriarhata razdeljeno med dve župniji: pri nekdanji oglejski stolnici, posvečeni Marijinemu vnebovzetju oziroma Marijinemu rojstvu oziroma pri sv. Janezu na trgu. Prvo je ob ukinitvi patriarhata upravljal zakristan, župnika oziroma župnijskega vikarja druge župnije pa sta imenovala mesto in mestni svet. Od ukinitve patriarhata je bila župnija pri stolnici ukinjena in podrejena župniji sv. Janeza na trgu; ta je prevzela opravljanje župnijskih obveznosti v celotnem mestu, podrejenemu oblasti goriškega nadškofa.¹³¹

Pravice in obveznosti, ki so jih v Ogleju imeli avstrijski vladarji, je prevzel goriški nadškof. Obenem je nekdanjo oglejsko stolnico in ženski benediktinski samostan v Ogleju papež »osvobodil« podrejenosti goriškemu nadškofu oziroma vsakršni škofovski oblasti v prihodnosti in jo neposredno podredil Svetemu sedežu. Določil je, da bo to baziliko v prihodnje neodvisno od jurisdikcije ordinarija upravljal apostolski delegat (Giorgio Conti), ki je do sedaj upravljal ženski benediktinski samostan v Ogleju. Ta je moral biti odtlej vedno izbran izmed oseb, podložnih vladarjem na Dunaju.¹³²

Bula *Iniuncta nobis* je bila objavljena 17. julija 1751.¹³³ Z ukinitvijo oglejskega patriarhata in ustanovitvijo goriške nadškofije je bil končno rešen problem cerkvenega nadzora Habsburžanov na ozemlju zahodno od reke Drave do državne meje z Beneško republiko, ki se je vlekel vse od leta 1420. Že pred objavo bule so potekali pogovori o financiranju in strukturi goriške nadškofije, po objavi bule pa so postali še intenzivnejši. Največ govora je bilo o financiranju same nadškofije, nadškofa in stolnega kapitlja ter o novi upravni ureditvi dušnega

¹³¹ Obveznosti v Ogleju so po reorganizaciji izvajali zakristan Francesco Popolini, Giuseppe Monari in Antonio Monari. Letno so bili dolžni opraviti 695 maš. (Po zapisu v Avstrijskem državnem arhivu 694.) Prim. AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 52/1752, 8. januar 1752. Leta 1754 je nadškof Attems dosegel, da se je sedež župnije prenese k stari baziliki. Prim. Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45, op. 8.

¹³² AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 37/1751, 14. avgust 1751 (tisk); SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, RK 141, Registraturbuch 1751, str. 112v; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 5, str. 61–73; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45, op. 8.

¹³³ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 5, str. 73.

pastirstva pri nekdanji stolnici v Ogleju.¹³⁴ Sklenjeno je bilo, da kanoniki, ki ne morejo več delovati v Ogleju, svoje provizorično mesto dobijo v goriški stolnici, saj so se Benetke zaradi njihovega delovanja v Ogleju pritoževale.¹³⁵ Reprezentanca in komora za Kranjsko je začasno sekvestrirala vse dohodke oglejskih kanonikov in zorničarjev na ozemlju Kranjske, da bi na ta način lažje ugotovila dejansko stanje; razmišljali so tudi o prenosu dohodkov mašnih obveznosti iz Ogleja v Gorico.

Največ preglavic je uradnikom na Dunaju in v Rimu predstavljala razdelitev dohodkov starim oziroma novim kanonikom in nadškofu. Dejanski dohodki, predvideni za nadškofa iz Ogleja, so bili namreč nižji od predvidenih, zato je kardinal Mellini prosil, naj zadevo podrobneje raziščejo.¹³⁶ Kardinal Mellini je tudi predlagal, da bi vse stare in že predvidene prihodke prejemal nadškof, ostali dostojanstveniki pa bi prejeli dohodke od novih ustanov. S tem predlogom so se strinjali tudi na Dunaju.¹³⁷ Apostolski vikar Attems je dvoru predlagal tudi znižanje stroškov za delovanje aparata v Gorici. Dunajski uradniki so se s tem strinjali, a le pod pogojem, da bosta bogoslužje in dušno pastirstvo potekala v skladu s predpisi. Problem je predstavljal tudi beneficiat Tomaž Anzicij (Anžič), ki je upravljal Gullinijev beneficij. Dohodki od ustanovnih maš so bili majhni, zato je bilo predlagano, da bi mu namenili dekanat ali kanonikat pri novem goriškem stolnem kapitlju. Glede kapitularnih posesti pa so sklenili, da bi bilo bolje, če bi jih inkorporirali neposredno nadškofiji, denar, ki bi se nabral čez leto, pa nato namenili za dohodke kanonikov in zorničarjev.¹³⁸

Podrobnejšo sestavo metropolitanskega kapitlja v Gorici sta pripravila goriški deželni upravitelj in gradiški deželni glavar, Anton baron de Fin. Predvideno je bilo, da bi kapitelj sestavljali stolni prošt, stolni dekan, primisarij oziroma zorničar, pet stolnih kanonikov in šest zorničarjev oziroma beneficiatov. Stolni prošt bi prejemal po 1.000 goldinarjev iz Codellijeve ustanove na leto, stanovanje pa bi imel v Gullinijevi beneficiatni hiši. Prezencijsko pravico bi imeli moški potomci iz rodbine Codelli, po izumrtju teh pa deželni knez. Drugi bi bil stolni dekan. Prejemal bi po 800 goldinarjev letno, dobil pa bi tudi naslov prošta pri sv. Štefanu v Čedadu (Civiale del Friuli) v grofiji Gradiška. Tretji bi bil

¹³⁴ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 37/1751 in 38/1751, 14. avgust 1751; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 240, Korrespondenz Kardinal Mellini 1751, 12. avgust 1751, 14. avgust 1751.

¹³⁵ Kardinal Mellini je celo predlagal, da bi oglejski kanoniki in zorničarji resignirali s svojih mest in odpoved poslali papežu. Prim. AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 45/1751, 10. november 1751.

¹³⁶ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 37/1751 in 38/1751, 14. avgust 1751; 45/1751, 10. november 1751.

¹³⁷ Prav tam, Ktn. 125, 45/1751, 10. november 1751.

¹³⁸ Prav tam, Ktn. 125, 44/1751, 17. november 1751; 47/1751, 4. december 1751; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 57; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 57 (19. november 1751, Dunaj). Zorničar (lat. primissarius) je bil duhovnik, ki se je vzdrževal z dohodki posebnega beneficija. Njegova obveznost je bila daritev jutranje maše pred pričetkom delovnega dne vernikov.

primisarij oziroma zorničar. Na leto bi mu pripadalo 600 goldinarjev, imel pa bi naslov opata v Beligni. Stolni kapitelj naj bi imel tudi pet stolnih kanonikov (vsakemu bi na leto pripadalo po 450 goldinarjev) in šest zorničarjev oziroma beneficiatov; vsakemu naj bi namenili po 225 goldinarjev letno. Načrt je predvideval tudi dva oziroma tri duhovnike v Ogleju; vsakemu je Anton baron de Fin namenil po 300 goldinarjev na leto.¹³⁹ Osnutek je bil po odobritvi Dunaja poslan v Rim kardinalu Melliniju za pripravo posebne bule, ki bi podrobneje določila strukturo goriške nadškofije.¹⁴⁰

Načrtovano je bilo, da bodo goriški stolni kanoniki dobili dovoljenje za uporabo t. i. *cappe magne*. Temu je kardinal Mellini sicer ugovarjal, saj so bili dohodki kanonikov precej nizki. Cesarica je ta privilegij utemeljevala z dvema argumentoma: gre za čast visoke službe pri stolni in metropolitanski cerkvi, podobna ureditev pa bo veljala tudi v Vidmu – v tem Gorica ne sme zaostajati. Marija Terezija je svojo odločitev utemeljevala tudi s predpostavko, da bo tak privilegij pozneje težje dobiti kot sedaj, ko bodo določali podrobno cerkvenoupravno strukturo nadškofije.¹⁴¹

V buli *Iniuncta nobis* je papež določil, da je goriški nadškof tudi metropolit sufraganskih škofij. Predvideno je bilo, da mu bodo kot metropolitu podrejene škofije v Trstu, Tridentu, Pičnu in Comu. Proti temu je ostro protestiral tridentinski koadjutor in administrator, sekovski škof Leopold Ernest grof Firmian (1739–1763), ki je želel, da bi Trident podredili dunajski nadškofiji.¹⁴² Dvorna pisarna je svojo odločitev utemeljevala z več argumenti: Trident je bližje Gorici kot Dunaju, v obeh škofijah verniki in duhovščina govorijo enak jezik, goriški konzistorij bolj potrebuje prihodke od taks kot dunajski, goriški nadškof za obvladovanje obsežne nadškofije potrebuje več sufraganov itd.¹⁴³ Podrejenosti Gorici se je leta 1763 upiral tudi Firmianov naslednik Krištof Sizzo de Noris (1762–1776), vendar je papež v buli, ki jo je kardinal Albani poslal sekovskemu škofu Jožefu Filipu Francu grofu Spauru (1763–1779), izrecno poudaril podrejenost tridentinskega škofa nadškofu metropolitu v Gorici.¹⁴⁴

¹³⁹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 30/1751, 17. julij 1751; 48/1751, 7. december 1751.

¹⁴⁰ Prav tam, Ktn. 125, 42/1751, 27. oktober 1751.

¹⁴¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 48/1751, 7. december 1751.

¹⁴² Prav tam, Ktn. 125, 43/1751, 12. oktober 1751; 48/1751, 7. december 1751; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 4. maj 1748; August Leidl, Firmian, Leopold Ernst Reichsfreiherr von, v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1990, str. 113–117, zlasti str. 115.

¹⁴³ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 48/1751, 7. december 1751.

¹⁴⁴ Prav tam, Ktn. 126, 32/1763, 8. oktober 1763; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 384, 456; Rescripta 1763, b. 9, št. 384 (14. oktober 1763, Dunaj); Rescripta 1764, b. 10, št. 456 (6. april 1764, Dunaj).

Podrobnejša cerkvenoupravna struktura goriške nadškofije je bila določena z bulo *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae*, ki je bila izdana 18. aprila 1752.¹⁴⁵ Kot poroča dopis z Dunaja goriškemu nadškofu v začetku februarja 1752, se je papež odločil ustrezno bulo razglasiti na prvem konzistoriju.¹⁴⁶ V njej je najprej povzeta bula o ukinitvi oglejskega patriarhata in ustanovitvi nadškofij v Gorici in Vidmu. Novi nadškofiji so v mestu Gorica pripadle cerkve jezuitov z javno gimnazijo, cerkve frančiškanov, kapucinov in karmeličanov, dve cerkvi ženskih skupnosti, tj. klaris in uršulink, ter tri cerkve naslednjih bratovščin: Presvetega zakramenta in Angela varuha, sv. Janeza Nepomuka in Dobrodelne bratovščine. Župnijski cerkvi Povišanja sv. Križa in sv. Vida v Gorici sta bila inkorporirana župnijska cerkev v Solkanu in navadni beneficij sv. Ane v solkanski župnijski cerkvi. Prezencijsko pravico sta imela plemstvo in kraljica Marija Terezija. Goriška župnijska cerkev se vzdržuje z ustanovami in dotacijami. Omenjena župnijska cerkev, elegantno zgrajena in lepo opremljena s 17 marmornatimi oltarji, naj bi bila povzdignjena v stolno in metropolitansko cerkev, v kateri bo imel sedež goriški nadškof in metropolit; v njej bo uporabljal palij in škofovsko palico. Tukaj naj bi imel sedež tudi stolni in metropolitanski kapitelj.

Goriškemu nadškofu kot metropolitu so postale podrejene škofije v Tridentu, Trstu, Pičnu in Comu, nekdanj sufragani oglejskega patriarhata. Goriški nadškof metropolit je dobil pravico do sojenja na metropolitanskem sodišču,¹⁴⁷ pravico do posvečevanja sufraganov, pozivanja sufraganov k udeležbi na provincialnih sinodah ipd.

Goriškemu nadškofu so postali podložni vsa duhovščina in verniki, vse cerkve, samostani, molilnice in sveti kraji na ozemlju nadškofije, ki so nekdanj spadali k ukinjenemu oglejskemu patriarhatu; enako je veljalo tudi za mesta in škofije goriške metropolije. Sedež goriškega nadškofa je bil v Gorici, tam pa je imel tudi primerno opremljeno domovanje s prizidano kapelo, vrtom in

¹⁴⁵ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 71/1752, 8. julij 1752; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 133; Rescripta 1752, b. 2, št. 133 (17. julij 1751, Ljubljana); Dolinar, *Slovenska cerkevna pokrajina*, št. 6, str. 73–100. Videmska nadškofija je podobno bulo (*Suprema dispositione*) dočakala 19. januarja 1753. Prim. Giuseppe Bergamini, *La soppressione del patriarcato di Aquileia in alcune opere d'arte friulane e in un dipinto di Placido Costanzi*, v: *Vultus Ecclesiae* 2 (2001), str. 21–27 (dalje: Bergamini, *La soppressione del patriarcato*); Sergio Tavano, *Dal patriarcato a due arcidiocesi*, v: *Memorie Storiche Forogiuliesi. Giornale della Deputazione di Storia Patria per il Friuli LXXXII* (2002), str. 261 (dalje: Tavano S., *Dal patriarcato a due arcidiocesi*); Sergio Tavano, *Da Aquileia a Gorizia: scritti scelti* (Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia. Serie seconda, Studi; 17), Trieste 2008, zlasti str. 279–288 (dalje: Tavano S., *Da Aquileia a Gorizia*).

¹⁴⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 76; Rescripta 1752, b. 2, št. 76 (2. februar 1752, Dunaj).

¹⁴⁷ V skladu z Zakonom cerkvenega prava ima lahko vsaka škofija svoje cerkveno sodišče. Na ravni metropolije predstavlja metropolitansko sodišče drugostopenjsko sodišče, ki je pristojno za cerkveno sodstvo škofij v okviru metropolije. V primeru goriške nadškofije je pod pristojnost goriškega metropolitanskega sodišča spadalo ozemlje sufraganskih škofij Trst, Pičan, Como in Trident ter ozemlje nadškofije Gorica. V praksi se je ukvarjalo s postopki za ugotavljanje ničnosti cerkvenega zakona, s preiskavo cerkvenih prestopkov posameznih duhovnikov, privatnopravnih sporov duhovnikov o službenih dohodkih ipd. Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 162 sl., 180 sl., 425 sl.

posestjo, ki jo je za domovanje goriškega škofa daroval pokojni Avguštin Coddelli pl. Fahrenfeld.

Župnijska cerkev Povišanja sv. Križa in sv. Vida naj bi bila povzdignjena v stolnico.¹⁴⁸ V njej so dobili sedež tudi stolni in metropolitanski kapitelj in nekaj zorničarjev. Kapitelj so sestavljali stolni prošt, ki ga je imenoval cesar, stolni dekan, primisarij (zgodnjik, zorničar), pet kanonikov, šest zorničarjev oziroma beneficiatov ter en ali dva kaplana brez obveznosti v dušnem pastirstvu, delujoča v nekdanji oglejski stolnici. Vsi naštetí so morali bivati »pri stolnici« (*apud dictam ecclesiam personaliter residere*) in vsak dan izpolnjevati svoje dolžnosti (maševanje, petje, branje brevirja v koru itd.), sodelovati in glasovati na zasedanjih stolnega kapitlja (razen kaplanov). Našteti dostojanstveniki so dobili pravico do prihodkov iz škofijske in kapiteljske menze in drugih ustanov. Goriškemu nadškofu je pripadlo 6.600 goldinarjev. Stolni prošt je imel za stanovanje na voljo hišo Vida Gullinija in po 1.000 goldinarjev na leto, stolni dekan 800, primisarij 600 goldinarjev, vsak izmed petih stolnih kanonikov po 450 goldinarjev, vsak izmed šestih zorničarjev 200, vsak izmed dveh kaplanov pa 150 goldinarjev (zakristan v Ogleju zunaj te mase je na leto dobil 300 goldinarjev).

Dohodki opatiije Rožac (Rosazzo), ki so na leto znašali 333 zlatih goldinarjev in jih je v obliki dohodkov komende do smrti lahko užival kardinal Angel Marija Quirini OSB Cas. (1680–1755), škof v Brescii, naj bi bili po njegovi smrti ali odpovedi razdeljeni na dva dela. Komenda naj bi bila razdeljena na posestva, ki so bila v mejah cesarstva, in na posestva v mejah Beneške republike. Prihodki avstrijskega dela so znašali 1.100 goldinarjev. Razdeljen naj bi bil tudi naslov opata v Rožacu. Dohodki opatij in drugih beneficijev na beneškem ozemlju so pripadli na podoben način videmski nadškofiji (opatiija v Beligni in Bellunu, proštija sv. Štefana v Čedadu (Civiale del Friuli), opatiija v Možacu (Moggio), Sestu, itd.).

V nekdanji stolnici v Ogleju naj bi dva kaplana na leto opravila 695 maš. Nekaj maš je papež prenesel v goriško stolnico – opraviti so jih morali zorničarji.¹⁴⁹

Župnijska cerkev v Romanžu na Soči (Romans d'Isonzo) je bila s soglasjem cesarice Marije Terezije inkorporirana škofijski menzi (podobno kot stolna župnija in župnijski vikariat Solkan). Župljane župnijske cerkve Povišanja sv. Križa in sv. Vida, ki je bila povzdignjena v stolnico, in sv. Štefana v Solkanu naj bi v prihodnje upravljala župnijska vikarja (*vicarius perpetuus*). Imenovali naj bi ju cesarica in njeni nasledniki, nadškof pa potrdil za delo v dušnem pastirstvu. Oba župnijska vikarja imata dolžnost bivanja v župnijskem vikariatu in vestnega izpolnjevanja župnijskih dolžnosti.

¹⁴⁸ Župnija v Gorici je bila 30. oktobra 1751 inkorporirana škofovski menzi. Prim. IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regionum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 53; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 53 (30. oktober 1751, Ljubljana).

¹⁴⁹ Podrobna specifikacija objavljena v: Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 6, str. 87.

Beneficij duhovnika Vida Gullinija, ki je imel osnovo v prihodkih iz testa-
menta iz leta 1686 in je na leto prinašal 2.000 goldinarjev, ustanovljen pa je bil
leta 1695 za ustanovitev goriške škofije s sedežem v župnijski ali katerikoli drugi
cerkvi v Gorici, se je z vsemi dohodki in prihodki inkorporiral nadškofijski
menzi. V spomin pokojnega ustanovitelja je moral stolni kapitelj na leto opravi-
titi eno mašo.

Goriški nadškof je bil upravičen dobiti poleg 6.600 goldinarjev na leto tudi
4.400 goldinarjev iz prihodkov nekdanje oglejske stolnice, 1.100 goldinarjev
opatije Rožac (Rosazzo) (po smrti ali odpovedi tedanjega škofa v Brescii), 464
goldinarjev od dohodkov oglejskega patriarha, ki jih je prejemal iz avstrijskega
dela patriarhata (*a parte Imperii*), ter 600 goldinarjev od prihodkov župnije Ro-
manž na Soči (Romans d'Isonzo). Od dodeljenih 6.600 goldinarjev nadškofove
kongrue je v času izdaje bule manjkalo 36 goldinarjev. Skupno je papež nad-
škofu na leto dodelil 8.204 goldinarjev, od tega 1.500 goldinarjev od prihodkov
župnije Povišanja sv. Križa in sv. Vida, 2.000 goldinarjev iz Gullinijevega bene-
ficia, 4.000 goldinarjev od dohodkov dedičev pokojnega Avgušтина Codellija,
namenjenih ustanovitvi goriške škofije, in 704 goldinarje iz skupnih dohodkov
ukinjenega oglejskega stolnega kapitlja.

Na leto naj bi ostalo 1.604 goldinarjev, porabiti pa naj bi jih bilo treba za po-
trebe maševanj in prenosa aniverzarijev, na leto za eno mašo v spomin Vida Gul-
linija, za izvedbo ukinitve patriarhata in ustanovitve goriške nadškofije, za plače
ministrantov ali pokritje drugih nepredvidljivih stroškov, npr. izrednih davkov.

Stolnemu kapitlju je bila podeljena pravica do spreminjanja, reformira-
nja ali popravljanja statuta, v katerem je določal pravice in obveznosti za boljše
ekonomsko upravljanje dohodkov ter pravice in dolžnosti kanonikov (obvezno
bivanje, opravljanje bogoslužja, kazni za odsotnost od bogoslužja ipd.), seveda
v skladu s sklepi tridentinskega koncila in apostolskih konstitucij.

Stolni prošt, stolni dekan, primisarij in pet kanonikov so imeli pravico no-
siti t. i. *cappo magno*¹⁵⁰ v vijoličasti barvi s hermelinovim plaščem in roketom,¹⁵¹
zorničarji pa almucij,¹⁵² in sicer v stolnici kot tudi zunaj nje, ob procesijah in

¹⁵⁰ *Cappa magna* ali ogrinjalo z vlečko je dolg plašč z veliko kapuco in dolgo vlečko. Je korno oblačilo kardinalov, nadškofov, škofov
in še nekaterih prelatov. Barvno ustreza njihovi hierarhični stopnji. Kot poseben privilegij nekateri prelati vrh nje nosijo prek
ramen ogrnjen hermelin. Danes to oblačilo na splošno ni več v uporabi. Prim. Ana Lavrič, Upodobitve pastirjev ljubljanske škofije
od njene ustanovitve do danes, v: *Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič et al.), Ljubljana 2007, str. 230 (dalje: Lavrič,
Upodobitve pastirjev ljubljanske škofije).

¹⁵¹ Raket ali korna srajca je belo platneno oblačilo oziroma srajca z naborki in dolgimi ozkimi rokavi. Sprva je bila dolga, nato skraj-
šana do bokov. V spodnjem delu, na rokavih in ramah je okrašena s čipkami, ki so lahko podložene z barvo ustrezne hierarhične
stopnje. Raket je korno oblačilo višje duhovščine. Prim. Lavrič, Upodobitve pastirjev ljubljanske škofije, str. 230.

¹⁵² Almucij ali moceta je plašček oziroma do laktov segajoče in spredaj z gumbi zapeto ogrinjalo, prvotno olepšano z okrasno kapuco.
Nosi se nad roketom. Je korno oblačilo višje duhovščine. Nosijo jo papež in kardinali zunaj Rima, nadškofje, škofje in opati v mejah
svoje jurisdikcije; uporabljajo pa jo tudi kanoniki. Barva se podreja hierarhični stopnji nosilca. Prim. Lavrič, Upodobitve pastirjev
ljubljanske škofije, str. 230.

drugih priložnostih tako javne kot individualne narave, v Gorici in zunaj mesta, na sinodalnih, provincialnih, univerzalnih zborih in koncilih ter v navzočnosti apostolskih legatov nadškofov, škofov in ordinarijev, v koru in na zasedanjih stolnega kapitlja. Celotni stolni kapitelj je užival imuniteto v skladu z določbami tridentinskega koncila ter določbami apostolskih konstitucij in dekretov, in to v duhovnih kot tudi svetnih zadevah, posestih, eksemptnosti, pravicah itd.

Pravico do imenovanja goriškega nadškofa, stolnega dekana, primisarija in petih kanonikov, šestih zorničarjev in dveh kaplanov pri nekdanji stolnici v Ogleju so imeli Marija Terezija in njeni nasledniki, stolnega prošta pa do izumrtja moških potomcev rodbina Codelli. Na izbrana mesta je bilo treba imenovati sposobne in primerne osebe in jih papežu predložiti v potrditev. Za stolnega prošta je Sveti sedež potrdil Antona Pollinija, za stolnega dekana Sigismunda Edlinga, za primisarija Tomaža Anzicija (Anžiča), za stolne kanonike Ludvika Feliksa Romanija, Petra Pavla Cappella, Alojza Lanthierija, Karla de Baronia in Sigismunda Beltrameja, za zorničarje Franca Michorja, Franca Ksaverija di Zorzija, Antona Favetta, Janeza Krstnika Mianija, Matija Proja in Jožefa Parcarja, za kaplana pa Antona Populinija in Jerneja Delneria. Po prejetju pisma o imenovanju so morali pred nadškofom priseči zvestobo cerkvi (*fidelitastis debitaie solito iuramento*) in zasesti ustrezna mesta (prebende) v stolni cerkvi in v koru.¹⁵³

Za ustanovitev nadškofije in imenovanje prvega nadškofa je bilo izstavljenih 15 pergamentnih listin. Bula *Sacrosanctae militantis ecclesiae* je bila izdana 18. aprila 1752, bula *Romani pontificis*, s katero je papež potrdil imenovanje Attemsa za nadškofa, in druge bule, namenjene duhovščini, vernikom, sufraganom itd., pa so bile izstavljene 24. aprila 1752.¹⁵⁴ Za vse te dokumente je bilo v Rimu potrebno plačati takse v skupni vrednosti 6.549 scudov in 10 bajokov (*baiocchi*). Preračunano to pomeni okoli 13.000 goldinarjev.¹⁵⁵ Stroške je v Rimu poravnal kardinal Mellini. Plačnika taks sta bila pravnoformalno goriški nadškof in kapitelj, vendar je plačilo skoraj v celoti prevzela Marija Terezija. Svojo odločitev je utemeljila z majhnimi dohodki nove nadškofije. Plačila tako visokega zneska novi nadškof in kapitelj že takoj ob nastopu službe ne bi zmogla, poleg tega pa je bilo na začetku treba plačati še številne druge, manjše in nepredvidljive stroške. Nadškof Attems je moral poravnati zgolj razliko v višini 4.000 goldinarjev, a jo je lahko odplačal postopoma in ne naenkrat.¹⁵⁶

¹⁵³ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 6, str. 73–100; IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 55; *Rescripta 1750 (1751)*, b. 1, št. 55 (10. november 1751, Dunaj).

¹⁵⁴ AT-OeStA/AVA, *Alter Cultus*, Ktn. 125, 71/1752.

¹⁵⁵ Kardinal Mellini je hkrati plačal tudi dokument za Milano v vrednosti 69 scudov in 50 bajokov, to pa je skupaj zneslo 6.618 scudov in 60 bajokov oziroma 13.689 goldinarjev in 3 krajcarje. Tako za plačilo listin o ustanovitvi goriške nadškofije navajamo samo približen znesek v goldinarjih. Prim. AT-OeStA/AVA, *Alter Cultus*, Ktn. 125, 69/1752, 17. junij 1752.

¹⁵⁶ Prav tam.

Nova nadškofija je za slovesno opravljanje božje službe potrebovala veliko nove cerkvene opreme, ki je bila v skladu z dostojanstvom nadškofa metropolita. Nekaj je v novi goriški stolnici sicer že bilo, saj je od leta 1750 dalje v njej Attems kot apostolski vikar že opravljal bogoslužje kot naslovni škof. Ker denarja ob ustanovitvi nadškofije ni bilo v izobilju, je na pomoč vnovič priskočila Marija Terezija, ki je bila zelo naklonjena novemu nadškofu. Za nakup nekaj srebrnih ornamentov in cerkvenih paramentov je iz komornega plačilnega urada zagotovila 5.000 goldinarjev. Prvi del, 2.000 goldinarjev, je bil na razpolago takoj, drugi del, 3.000 goldinarjev, pa so plačali v treh obrokih po predložitvi računov. Že leta 1748 je v ta namen 2.347 goldinarjev zapustil tudi baron Penkhler.¹⁵⁷

Reprezentanci in komori za Kranjsko je bilo julija 1752 naročeno, da nadškofu Attems izdela kopije bul za njegovo uporabo in izvedbo potrebnih objav. Anton baron de Fin pa je moral ustanoviti posebno komisijo za izvedbo umestitve nadškofa in metropolitanskega kapitlja *in temporalibus*. Naročeno mu je bilo tudi, da mora v najkrajšem času pripraviti popoln urbar in opis celotnega posestva in vseh prihodkov, ki pripadajo novi nadškofiji in kapitlju, kot tudi inventar cerkvenih in svetnih premičnin ter pripadajočega. To je moral poslati na tri naslove, en izvod Reprezentanci in komori za Kranjsko v Ljubljano, drugega nadškofu, tretjega pa stolnemu kapitlju. Prenos temporalij nadškofu in kapitlju je Anton baron de Fin opravil 17. julija 1752, konec meseca julija, natančneje 30. julija 1752, pa je bila nato opravljena še slovesna maša, s katero je nadškof Attems novo nadškofijo prevzel v posest.¹⁵⁸ Umestitev dveh kaplanov pri nekdanji oglejski stolnici v temporalijah je bila 11. avgusta 1752.¹⁵⁹ 14. julija 1752 je nova nadškofija dobila tudi uradni grb.¹⁶⁰

S formalnim začetkom delovanja je postala goriška nadškofija in metropolija po obsegu ena največjih v tedanji Evropi. Obsegala je ozemlje goriških in gradiških grofov (vključno z delom ozemlja Beneške republike), ozemlje vojvodine Kranjske (razen razdrobljenega ozemlja ljubljanske škofije), ozemlje južne Štajerske do reke Drave (razen ozemlja ljubljanske škofije), del ozemlja vojvodine Koroške južno od reke Drave ter Cortino d'Ampezzo na Tirolskem. V nadškofiji je živelo okoli 600.000 vernikov.¹⁶¹ Tri četrtine prebivalstva so predstavljali slovensko govoreči verniki, 15 odstotkov je bilo nemško govorečih, okoli

¹⁵⁷ Prav tam, Ktn. 125, 62/1752, 21. april 1752; 63/1752, 29. april 1752.

¹⁵⁸ Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45, op. 7; AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 71/1752, 8. julij 1752.

¹⁵⁹ Prav tam, Ktn. 125, 71/1752, 8. julij 1752. Prim. tudi okrožnico novomeškega prošta Erberga v: SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 17 (1749 december 15., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 306.

¹⁶⁰ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 79/1752.

¹⁶¹ Attems je sicer zatrjeval, da je v nadškofiji živelo okoli milijon vernikov, vendar L. Tavano trdi, da je ta ocena pretirana. Prim. Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 46, op. 9.

10 odstotkov pa italijansko in furlansko govorečih vernikov. Pokrajine niso bile samo jezikovno, temveč tudi kulturno in socialno različne. Zahodni del škofije je bil pod beneškim vplivom, vzhodni je bil vezan na Štajersko, Kranjska se je koncentrirala na Ljubljano, Cortina d'Ampezzo pa na Tirolsko. Poznala se je tudi dolgotrajna odsotnost škofa – patriarha, saj ni mogel opravljati škofovske oblasti na ozemlju cesarstva. To so prevzemali drugi škofje, za to pa jih je pooblašчал dunajski nuncij. Številne župnije so bile podrejene samostanom. Vse to se je poznalo tudi pri duhovščini. Ta naj bi bila sicer moralno »zdrava«, vendar pa po L. Tavanu »*una formazione ascetica e culturale inadeguata*«. ¹⁶² Na zahodu nadškofije naj bi tako na enega duhovnika prišlo precej manj vernikov, kot npr. na Kranjskem in Koroškem; na zahodu je en duhovnik oskrboval povprečno od 800 do 1.000 vernikov. Problematična je bila velikost posameznih župnij; v župniji Vipava je npr. živelo kar 13.000 vernikov, v njej je delovalo 24 kuracij in 60 duhovnikov.

Z ustanovitvijo goriške nadškofije metropolije se je uresničila dolgoletna želja habsburških vladarjev, da bi na svojem ozemlju južno od Donave imeli svojo metropolijo. Škofiji Krka (Gurk) in Seckau sta spadali pod metropolijo v Salzburgu, Dunaj in Dunajsko Novo mesto (Wiener Neustadt) pa pod Passau. Razmere se niso kaj bistveno spremenile niti leta 1722, ko je bila dunajska škofija povzdignjena v nadškofijo in metropolijo.

Obvladovanje tako velike nadškofije in izvajanje metropolitske oblasti v oddaljenih škofijah Trident in Como je zahtevalo velik napor in je bilo zelo težavno. Če uporabimo besedo neobvladljivo, ta izraz ne bi smel biti pretiran.

Nova nadškofija je obsegala 248 župnij, 152 vikariatov, več kot 43 javnih oratorijev, 19 zasebnih in 2.413 podružničnih cerkva, 15 arhidiakonotov, 12 različnih moških redov v 38 samostanih in 8 ženskih – vsi ti so bili eksemptni. ¹⁶³ Kljub dobrim in slabim stranem pa je ustanovitev nadškofije v Gorici pomenila velik korak naprej pri urejanju težavnih razmer na ozemlju nekdanjega oglejskega patriarhata *a parte Imperii* sredi 18. stoletja. To je priznal tudi papež Benedikt XIV. Ustanovitev novih nadškofij je nadškofu Attems opisal kot »*božansko, ne človeško delo*«, kardinalu Petru Pavlu Guérinu de Tencinu (1739–1758) pa zapisal, da je z ustanovitvijo rešil problem med »*sovražniki (sic!) in Benečani*«. ¹⁶⁴

¹⁶² Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 47.

¹⁶³ Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 23; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45–48.

¹⁶⁴ Bergamini, La soppressione del patriarcato, str. 21–27; Tavano S., Dal patriarcato a due arcidiocesi, str. 261; Tavano S., Da Aquileia a Gorizia, zlasti str. 279–288. Po mnenju Giovanne Paolin sta bila papež Benedikt XIV. in Marija Terezija osebi, ki sta najbolj škodovali tedaj že močno oslavljenim Benetkam. Prim. Giovanna Paolin, Il patriarcato in età moderna, v: *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Milano 2000, str. 343.

3 KAREL MIHAEL GROF ATTEMS (1750/1752–1774)

Karel Mihael grof Attems je bil rojen 1. julija 1711 v Gorici kot peti otrok Janeza Frančiška grofa Attemsa-Petzensteina in Elizabete Coronini-Cronberg.¹⁶⁵ Po zapisu v krstni knjigi je bil krščen kot Karel Peter Pavel Mihael.¹⁶⁶ Oče mu je umrl leta 1721, tako da je skrb za številno družino, še posebej pa za vzgojo, prevzela mati. Elizabeta je veljala za »pobožno, modro in razumno žensko«, ki je vzgoji in prizadevanju za visoke položaje svojih otrok namenila precej časa.¹⁶⁷ Karel Mihael je prva tri leta humanističnega šolanja opravil na jezuitskem kolegiju v Gradcu, nato pa je skupaj z bratom Ludvikom obiskoval Collegio dei Nobili v Modeni. Tam je pred njima študiral že brat Sigismund. Tu je dobil precej »sodobne vzgoje«, spoznal pa je tudi ideje »novega časa« in se navdušil nad njimi. Velik vpliv v tistem času je imel Ludvik Anton Muratori (1678–1786) s svojim delom *Della Regolata devozione dei cristiani* (O pobožnosti kristjanov), ki je Attemsa navdušila za učeno in znanstveno utemeljeno vernost, kjer ni bilo prostora za praznoverje in nestrpnost.¹⁶⁸ Kot je materi Elizabeti v pismih poročal rektor kolegija, je tu Karel Mihael začutil klic za duhovniški stan.¹⁶⁹

Iz Modene se je Attems leta 1732 napotil v večno mesto. Bogoslovje je študiral na Sapienzi (Collegio della Sapienza) in študij dokončal 20. julija 1735 z doktoratom iz rimskega in kanonskega prava. Naslednje leto, 6. januarja 1736, mu je antiohijski patriarh Franc Joahim Almanara Fernandez de Portocarrero Mendoza (1735–1743) v Rimu podelil še mašniško posvečenje.¹⁷⁰

Med študijem v Rimu je bil gost številnih vplivnih osebnosti, svetnih in cerkvenih gospodov, pri katerih je užival naklonjenost in podporo, še zlasti treh kardinalov.¹⁷¹ Ti so se po koncu študija zanj tudi zavzeli in mu skušali pridobiti

¹⁶⁵ Alessandra Martina, Karel Mihael iz rodovine grofov Attems. Biografski oris, v: *Carlo Michele d'Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Absburgico, 2. Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 33 (dalje: Martina, Karel Mihael). Posebej velja opozoriti na arhivske vire o Karlu Mihaelu Attemsu, ki se hranijo v Gorici v različnih ustanovah. Ti so podrobno objavljeni v delu »Goriški arhivski viri o K. M. Attemsu«, ki so ga pripravili C. de Nicolo, D. Fain, A. Martina in L. Tavano, zato jih na tem mestu ne navajamo posebej, pač pa navajamo zgolj članek A. Martine o Karlu Mihaelu iz rodovine grofov Attems, ki je sestavljen na podlagi teh virov.

¹⁶⁶ Tavano L., *La personalità e l'azione pastorale*, str. 223, op. 31.

¹⁶⁷ Martina, Karel Mihael, str. 33, še posebej op. 4.

¹⁶⁸ Prav tam, str. 34; o Muratoriju zlasti op. 9; Anna Burlini Calapaj, Gli Attems nella Modena del Muratori, v: *Carlo Michele d'Attems, primo archivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico, 2. Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 101–112 (dalje: Burlini Calapaj, Gli Attems nella Modena); Ciril Sorč, Glavarjevi teološki spisi, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 147; Martus, *Aufklärung*, str. 603–604. O Muratoriju glej tudi Eleonore Zlabinger, *Lodovico Antonio Muratori und Österreich* (Veröffentlichungen der Universität Innsbruck; 53), Innsbruck 1970.

¹⁶⁹ Martina, Karel Mihael, str. 34.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 34–35 in ustrezne opombe; Burlini Calapaj, Gli Attems nella Modena, str. 101–112. Glede na pismo posvetitelja je bil Attems posvečen že leta 1736 in ne šele leta 1737, kot najdemo v literaturi. Prim. Martina, Karel Mihael, str. 35, op. 11.

¹⁷¹ Njihova imena nam zaenkrat ostajajo neznana.

ustrezen beneficij. Tako je že leta 1736 prejel mesto stolnega prošta in kanonika v Wormsu, a se mu je zaradi nasprotovanja stolnega kapitlja kmalu odpovedal.¹⁷² Že novembra 1735 je bil imenovan za prošta kolegiatne cerkve v Betenbrunnu pri Heiligenbergu v bližini Bodenskega jezera, leta 1737 pa na podlagi papeškega dekreta še za baselskega stolnega kanonika; leta 1745 je prevzel tudi mesto blagajnika v baselskem stolnem kapitlju.¹⁷³ Leta 1738 ga je papež Klemen XII. imenoval za častnega komornika, zaupal pa mu je tudi nalogo: passavskega škofu Jožefu Dominiku grofu Lambergu (1723–1761) je moral odnesti kardinalski klobuk. Papež je namreč Lamberga na predlog cesarja Karla VI. na konzistoriju 20. decembra 1737 imenoval za kardinala.¹⁷⁴

Attems je potoval prek Dunaja in se na dvoru srečal tudi s prihodnjo cesarico Marijo Terezijo, ki je bila po zapisih nad Attemsom zelo navdušena – sploh nad njegovo skromnostjo in trezno presojo. Njeno naklonjenost je Attems občutil še večkrat v prihodnosti.¹⁷⁵

Med potjo v Passau je prejel tudi dovoljenje državnega tajnika, kardinala Giuseppa Firraoja st. (1731–1744), da se pred vrnitvijo v Rim za nekaj časa ustavi v prošnji Betenbrunn. Tako se je leta 1739 Attems odpravil na Švabsko, tam pa je začel opravljati duhovniško službo. Po poročilih jezuitskega patra Maksimilijana Dufrena sobratu in spovedniku cesarja Karla VI. je Attems pokazal velike sposobnosti, zlasti v dušnem pastirstvu (obisk bolnikov, skrb za reveže, poučevanje katekizma, vztrajnost pri spovedovanju itd.).¹⁷⁶

V letu 1740 si je Attems skupaj s številnimi podporniki prizadeval, da bi ga papež imenoval za škofa v Trstu, vendar je bil pri tem neuspešen. Škofovsko mesto je bilo namreč po odhodu škofa Leopolda Jožefa Hanibala grofa Petazzija

¹⁷² Wormski stolni kapitelj je namreč trdil, da Attems ne pripada nemškemu plemstvu. Prim. Catherine Bosshart-Pfluger, C. M. von Attems in Basel, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico*, 2. *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 152 (dalje: Bosshart-Pfluger, C. M. von Attems in Basel).

¹⁷³ Bosshart-Pfluger, C. M. von Attems in Basel, str. 145–152; Martina, Karel Mihael, str. 35. 20. novembra 1745 je kardinal državni tajnik baselskemu škofu Jožefu Viljemu Rinku pl. Balensteinu (1744–1762) celo predlagal, naj Attemsa imenuje za pomožnega škofa, vendar Rink predloga ni upošteval. Prim. Bosshart-Pfluger, C. M. von Attems in Basel, str. 146.

¹⁷⁴ Več o Lambergu glej Ana Lavrič, Jožef Dominik Lamberg namesto Karla Janeza Herbersteina, v: *Umetnostna kronika* 12 (2006), str. 2–8, in literaturo v delu Herbert W. Wurster, *Das Bistum Passau und seine Geschichte*, Eckbolsheim 2010, Kapitel 3, str. 190–191; Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1737.htm#Lamberg> (zapis z dne 5. 1. 2017); August Leidl, Lamberg, Joseph Dominicus Reichsgraf von (1680–1761), v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1990; *Hierarchia Catholica* 5, str. 308, 349; *Hierarchia Catholica* 6, str. 19.

¹⁷⁵ Martina, Karel Mihael, str. 35.

¹⁷⁶ Prav tam, str. 36, op. 20; Elisabeth Garms-Cornides, Per una biografia culturale di C. M. d'Attems, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico*, 2. *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 134 (dalje: Garms-Cornides, Per una biografia culturale).

v Ljubljano nezasedeno.¹⁷⁷ Še predtem je Attems izrazil željo po škofovskem mestu v Dunajskem Novem mestu.¹⁷⁸

3.1 Apostolski vikar (1750–1752)

Kot smo omenili že v drugem poglavju, so v igri za novega apostolskega vikarja v Gorici začeli omenjati škofove sosednjega avstrijskega ozemlja oglejske metropolije: ljubljanskega, pičanskega in tržaškega škofa. Poizvedovanja v Rimu niso obrodila pozitivnih sadov, saj je rimska kurija na mestu apostolskega vikarja želela novo, sposobno osebo (*taugliche Person*), ki ni bila obremenjena z razmerami v širšem oglejskem prostoru. Proti koncu leta 1747 je tako v igro za prvega goriškega apostolskega vikarja vstopil baselski stolni kanonik Attems.¹⁷⁹

Apostolski vikariat za avstrijski del oglejskega patriarhata s sedežem v Gorici je bil ustanovljen s papeškim brevom *Omnium Ecclesiarum sollicitudinem* 29. novembra 1749.¹⁸⁰ Breve je določil, da bo v Gorici ustanovljen apostolski vikariat in da ga bo v duhovnih zadevah vodil in upravljal apostolski vikar. Ta bo posvečen v škofa, ker pa ne bo pravi rezidencialni škof, bo imel status naslovnega škofa (*titulo episcopi in partibus infidelium sitae*).¹⁸¹ Imel bo vse pravice in dolžnosti rezidencialnega škofa, podrejen pa bo ordinariju, oglejskemu patriarhu. Breve je določil, da mora biti kandidat za apostolskega vikarja primerna oseba, sprejemljiva tako za teritorialnega gospoda (deželnega kneza) kot tudi za papeža. Imenovan bo vedno z uporabo termina »*ad nostrum et Sedis apostolicae beneplacitum*«, to pa pomeni, da je imenovanje apostolskega vikarja v domeni vsakokratnega papeža.¹⁸²

Prvi in edini apostolski vikar za avstrijski del oglejskega patriarhata Karel Mihael grof Attems je bil imenovan z brevom *Postquam per alias* 27. junija 1750. Škofovsko posvečenje je prejel 24. avgusta 1750 v Ljubljani, posvetil pa ga je njegov daljni sorodnik, ljubljanski škof Ernest Amadej Tomaž grof Attems ob asistenci tržaškega škofa Leopolda Jožefa Hanibala grofa Petazzija (1740–1760)

¹⁷⁷ Martina, Karel Mihael, str. 36; Tavano L., La personalità e l'azione pastorale, str. 225; Karel Mihael Attems, *Lettere di Carlo Michele d'Attems a Franz Xaver Taufferer (1764–1773)* (ur. Vesna Cunja), Udine 2003, str. 31–36 (dalje: Attems, *Lettere di Carlo Michele d'Attems*). Petazzi je bil škof v Trstu med 1740 in 1760, v Ljubljani pa med 1760 in 1772. Prim. France Martin Dolinar, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007, str. 201–210 (dalje: Dolinar, *Ljubljanski škofje*).

¹⁷⁸ Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 23–24; Garms-Cornides, Per una biografia culturale, str. 135; Tavano L., La personalità e l'azione pastorale, str. 225.

¹⁷⁹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 25/1750, 1748, Conferentialvertrag.

¹⁸⁰ Osnutek breva je bil sestavljen že v začetku septembra 1748. Prim. AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 7. september 1748, C; AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 26/1750, 12. julij 1750 (prepis); 25/1750, 15. julij 1750 (priložen originalni breve z 29. novembra 1749); 12. november 1749 (prepis); Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 1, str. 43–46; Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 214, št. 474. Prepis se hrani v SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12/16.

¹⁸¹ Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 1, str. 44; št. 2, str. 48–49.

¹⁸² Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 1, str. 44.

in pičanskega škofa Janeza Jožefa Bonifacija Ceccottia, OFM (1741–1765).¹⁸³ V svetne zadeve (temporalije) ga je 2. avgusta 1750 umestil Anton baron de Fin.¹⁸⁴ Apostolski vikariat je zaživel 1. septembra 1750.¹⁸⁵ S tem dnem so bili formalno vzpostavljeni »škofijski« uradi.

Avgusta 1751 je Marija Terezija Attems podelila naslov tajni svetnik,¹⁸⁶ 2. maja 1766 pa je bil povzdignjen med knezoškofe Svetega rimskega cesarstva. Po njegovi smrti leta 1774 je to dostojanstvo ostalo povezano z goriškim nadškofijskim sedežem.¹⁸⁷

Svoje službe se je Attems lotil zelo zavzeto. Takoj po nastopu službe apostolskega vikarja je pričel spoznavati zapleteno versko in upravno stvarnost obsežnega apostolskega vikariata.¹⁸⁸ S problemi se je seznanjal na številnih pastoralnih vizitacijah, na podlagi njihovih ugotovitev pa je sestavil obsežna poročila sv. očetu.¹⁸⁹ Vizitiranje celotnega ozemlja oglejske škofije pod avstrijsko cesarsko hišo v skladu s koncilskimi določili mu je posebej ukazal papež, saj se je želel tudi na ta način seznaniti z razmerami na območju, ki mu je bilo zaupano.¹⁹⁰ Tako je že oktobra 1750 obiskal cerkve in župnije v Gorici in okolici, med majem in oktobrom 1751 pa slovenski del Štajerske, Koroške (do reke Drave) in del Kranjske.¹⁹¹

¹⁸³ France Martin Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico, 2. Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 187 (dalje: Dolinar, Fiziognomija in struktura); Martina, Karel Mihael, str. 38; Tavano L., La personalità e l'azione pastorale, str. 231.

¹⁸⁴ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 124, 31/1750, 14. avgust 1750; Martina, Karel Mihael, str. 37. Ohranila sta se nam poročilo ceremoniala pri temporalnem ustoličenju in govor apostolskega vikarja ob tej priložnosti. Glej: SI AS 730, fasc. 179, str. 19–24, 30–35.

¹⁸⁵ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 45/1751, 10. november 1751; Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1*, str. 12.

¹⁸⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 48, 49, 52; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 48 (29. avgust 1751, Dunaj), št. 49 (29. avgust 1751, Dunaj), št. 52 (27. oktober 1751, Dunaj).

¹⁸⁷ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 1/1767, 1. februar 1767; IT ASDG, ACAG, Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 662; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 662 (24. september 1765, Dunaj); Martina, Karel Mihael, str. 42; Tavano L., La personalità e l'azione pastorale, str. 229, op. 67.

¹⁸⁸ Od številne literature glej npr. France Baraga, Vizitacijski zapisniki župnij tolminskega arhidiakonata leta 1751–1756, v: *Tolminski zbornik*, Tolmin 1997, str. 119 (dalje: Baraga, Vizitacijski zapisniki župnij); Luigi Tavano, Attems, Karl Michael (seit 1766) Reichsgraf von (1711–1774), v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1990, str. 17–18 (dalje: Tavano L., Attems, Karl Michael).

¹⁸⁹ Archivio Segreto Vaticano (VA ASV), Sacra Congregatio (S. C.) Concilii, Relationes dioecesium (Rel. dioec.), Goritensis (Goriten.), b. 368, Relatio ad limina 1754, 1759, 1765 in 1773. Za posredovanje fotokopij se zahvaljujem dr. Matjažu Ambrožiču. Kopijo prvega poročila najdemo tudi v: IT ASDG, ACAG, Diocesi, Relazioni visite ad limina 2/1 (včasih: Diocesi relazioni al 1754–1767, N. 1).

¹⁹⁰ France Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, Miren 2009, str. 53 (dalje: Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*).

¹⁹¹ Martina, Karel Mihael, str. 38; Kralj – Tavano, *Atti delle visite pastorali 1*; Anton Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; 2), Ljubljana 1991 (dalje: Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*); Peter G. Tropper, *Die Berichte der Pastoralvisitationen des Görzer Erzbischofs Karl Michael von Attems in Kärnten von 1751 bis 1762* (Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2, Diplomataria et acta; 87), (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; 3), Wien 1993 (dalje: Tropper P., *Die Berichte der Pastoralvisitationen*). Več o samih vizitacijah bo govora v osmem poglavju.

3.2 Goriški nadškof (1752–1774)

Šestega julija 1751 je papež Benedikt XIV. razglasil bulo *Iniuncta nobis*. Oglejski patriarhat je bil s tem dokončno ukinjen.¹⁹² Na njegovem ozemlju je papež ustanovil dve nadškofiji v Vidmu in Gorici, na čelo vsake pa postavil nadškofa.

Dostojanstvo apostolskega vikarja v Gorici je bilo na podlagi te bule povzdignjeno v naslov nadškofa. Apostolski vikar Attems na mesto prvega goriškega nadškofa sicer ni bil povzdignjen samodejno, pač pa na podlagi imenovanja cesarice Marije Terezije, podpisanega 3. januarja 1752.¹⁹³ Metropolitško oblast je nadškof Attems dobil nad vsemi tistimi sufraganskimi škofijami nekdanjega patriarhata, ki so imele sedež na ozemlju pod Habsburžani, tj. v Trstu, Tridentu, Pičnu in Comu.¹⁹⁴

Pred izdajo bule *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae*, ki je podrobneje določila cerkvenoupravno strukturo goriške nadškofije, je v Rimu 15. aprila 1752 potekal proces z zaslišanjem dveh prič: Janeza Frančiška Santarellija in Mihaela Ferravilla,¹⁹⁵ ki sta morala odgovoriti na vprašanja o povzdignjenju goriške nadškofije v metropolijo, o novem nadškofu, predložiti je bilo potrebno tudi krstni list novega nadškofa itd. Priči sta morali odgovoriti na dva sklopa vprašanj. Prvi sklop se je nanašal na povzdignjenje župnijske cerkve v Gorici v stolnico in goriške nadškofije v metropolijo, drugi sklop pa na kvalitete novega nadškofa. Ohranili sta se nam dve obliki vprašanj, ena v Vatikanskem tajnem arhivu, druga pa v Avstrijskem državnem arhivu:

¹⁹² AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 37/1751 (tiskana verzija); AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Fasz. 238, Korrespondenz Kardinal Mellini 1748/49; tiskan obrazec Eminentissime & reverendissime domine, s. d.; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 45; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 45 (23. avgust 1751, Ljubljana); Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, str. 155; Dolinar, Oglejski patriarhat in Slovenci, str. 80; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 5, str. 61–73; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45. Bula je bila objavljena 17. julija 1751. Prim. Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 5, str. 73.

¹⁹³ VA ASV, Archivio Concistoriale (Arch. Concist.), Acta Camerarii, b. 34, str. 88v–89; Arch. Concist., Epistulae Regiae (Ep. Reg.), Tomus (Tom.) III., f. 13 (orig. perg.); *Archivio Concistoriale, Epistulae Regiae, Inventario (b. I–III)* (ur. Barbara Frale), Città del Vaticano 2009 (dalje: Indice 1197), str. 44; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, št. 3, str. 50–59; Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 44 in op. 6.

¹⁹⁴ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 43/1751, 12. oktober 1751; 48/1751, 7. december 1751; AT-OeStA/HHStA, Rom–Vatikan I, Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197), Cardinal Mario Mellini an Ulfeld, 4. maj 1748.

¹⁹⁵ Na podlagi pregledanega gradiva nam za zdaj ni uspelo ugotoviti, zakaj sta bila izbrana za priči oziroma kakšno funkcijo sta opravljala v obravnavanem času.

Vprašanja, ohranjena v Vatikanskem tajnem arhivu¹⁹⁶	Vprašanja, ohranjena v Avstrijskem državnem arhivu¹⁹⁷
<i>Interrogatoriae super statu ecclesiae</i>	<i>Interrogatoria super statu ecclesie Goritiensis in metropolitanam</i>
1. <i>An testis sciat in qua provincia sita sit civitas residentiae archiepiscopalis Goritiensis, cuius situs, qualitatis et magnitudinis sit, quot completur domibus, et a quot Christi fidelibus inhabitetur; cuius dominio in temporalibus subiaceat; et qua sit causa scientiae?</i>	1. <i>An testis sciat, in qua provincia sita sit terra Goritiensis, cuius situs, magnitudinis, et qualitatis sit, quot conflatur domibus, et a quot christifidelibus inhabitatur, cuius dominio in templibus. subiaceat, et quę sit causa scientię?</i>
2. <i>An sciat in illa civitate esse ecclesiam cathedralem, et metropolitanam, sub qua invocatione: cuius structurae, et qualitatis: an aliqua reparatione indigeat, et quae sit causa scientiae?</i>	2. <i>An sciat in illa ecclesiam ipsi parochialem, sive collegiatam, sub qua invocatione, cuius structurę, et qualitatis sit, et quę sit causa scientię?</i>
3. <i>An sciat quot episcopos suffraganeos habeat, et qui sint. Et quae sit causa scientiae?</i>	3. <i>An sciat quot episcopos habeat suffraganeos, et quę sit cause scientię?</i>
4. <i>Quot, et quales sint in dicta ecclesia dignitates, canonicatus, et alia beneficia ecclesiastica: quis sit numerus omnium presbiterorum et clericorum inibi in divinis inservientium: quae sit dignitas maior post pontificalem: quales sint redditus dignitatum, canonicatum, et aliorum beneficiorum: et an adsint praebenda theologalis, et poenitentiaria. Et quae sint causa scientiae?</i>	4. <i>An sciat in ea dignitatus, canonicatus, et alia beneficia ecclesiastica, quot presbyteri, et clerici inibi inserviunt; an inter dictos canonicatus reperiantur prębendę theologalis, et penitentiaria, et quę sit causa scientię?</i>
5. <i>An in ea exerceatur cura animarum. Per quem, et an in ea sit fons baptismalis, et quae scausa scientiae?</i>	5. <i>An in ea cura animarum exerceatur pro quem, an sit ea fons baptismalis, et quę sit causa scientię?</i>
6. <i>An habeat sacarium sufficienter instructum sacra supellectili, ceterisque rebus ad divinum cultum, et ad pontificalia exercenda necessariis: chorum, organum, campanile cum campanis, et coemeterium: et quae sit causa scientiae?</i>	6. <i>An habeat sacarium sufficienter instructum sacra supellectili, cęterisque rebus ad divinum cultum, et etiam ad extruenda pontificalia necessariis: chorum, organum, campanile, campanis, et cęmericium, et quę sit causa scientię?</i>
7. <i>An sciat in ea esse corpora, vel reliquias aliquas insignes sanctorum; quomodo asserventur. Et quae sit causa scientiae?</i>	7. <i>An sint in ea corpora, vel aliquę insignies reliquię sanctorum, quomodo asserventur, et quę sit causa scientię?</i>
8. <i>An habeat domum pro archiepiscopi habitatione: ubi, et qualem, quantum distet ab ecclesia, et an reparatione indigeat, et quae sit causa scientiae?</i>	8. <i>An habeat domum pro archiepiscopi habitatione, ubi, qualem, et quantum distet ab ecclesia, et an reparatione aliqua indigeat, et quę sit causa scientię?</i>
9. <i>An sciat verum valorem reddituum mensae archiepiscopalis: ad quam summam annuatim ascendant: in quibus consistant, an sint aliqua pensione onerati, ad cuius favorem dicta pensio sit reservata. Et quae sit causa scientiae?</i>	9. <i>An quam summam ascendant reditus assignandi pro sufficienti congrua novi archiepiscopi, a quo assignantur, in quibus consistant, et quę sit causa scientię?</i>
10. <i>Quot existant in illa civitate ecclesiae parochiales, et an unaquaeque habeat fontem baptismalem: quot item in illa sint collegiatae, quot monasteria virorum et mulierum: quot confraternitates, et hospitalia: et an ibi sit mons pietatis: et quae sit causa scientiae?</i>	10. <i>Quot existant in dicta terra ecclesie parochiales, et an habeant fontem baptismalem, quot monasteria virorum, et mulierum; quot confraternitates, et hospitalia, et an ibi sit mons pietatis, et quę sit causa scientię?</i>

¹⁹⁶ VA ASV, Arch. Concist., Processus Consistoriales (Processus Consist.), Anno (Ann.) 1752, Volumen (Vol.) 140, str. 230–243.

¹⁹⁷ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 59/1752, 19. februar 1752.

Vprašanja, ohranjena v Vatikanskem tajnem arhivu	Vprašanja, ohranjena v Avstrijskem državnem arhivu
<i>Interrogatoriae super statu ecclesiae</i>	<i>Interrogatoria super statu ecclesie Goritiensis in metropolitanam</i>
11. <i>Quantum sit ampla dioecesis: quot, et quae loca complectatur. Et quae sit causa scientiae?</i>	11. <i>An diœcesis assignanda sit sufficiens pro novo archiepiscopo, et quę sit causa scientię?</i>
12. <i>An in ea sit erectum seminarium, quot in eo pueri alantur; et quae sit causa scientiae?</i>	12. <i>An in dicta terra sit seminarium, et quot in eo pueri alantur, et quę sit causa scientię?</i>
13. <i>An ipsa ecclesia archiepiscopalis Goritiensis vacet: quo modo, a quo tempore citra: et quae sit causa scientiae?</i>	13. <i>An sucoi. erectio redundare debeat in notabilem utilitatem illacum generium, et maximum pit. offerre servitium divinum, et an adsit aliquod impedimentum pro tali erectione in metropolitanam, et pro inibi exercendis pontificalibus a novo archiepiscopo, et quę sit causa scientię?</i>

<i>Interrogatoria, quę necessaria sunt ad inquirendum omnes qualitates, quę in episcopis transferendum requiruntur</i>	<i>Interrogatoria super qualitatibus</i>
1. <i>An testis cognoscat episcopus transferendum, quomodo, a quo tempore citra, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, emulus, vel odiosus?</i>	1. <i>An testis noscat illustrissimum et reverendissimum dominum Carolum Michaelē comitem ab Atthemis episcopum Pergamensem et vicarium apostolicum dioecesis Aquileiensis a parte Imperii, quomodo, a quo tempore citra, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus, vel odiosus?</i>
2. <i>An sciat ipsum consecrationis munus suscepisse, et quę causa scientię?</i>	2. <i>An sciat ipsum consecrationis munus suscepisse, et quae sit causa scientiae?</i>
3. <i>An sciat per quot annos fuerit episcopus illius ecclesie, et quę sit causa scientię?</i>	3. <i>An sciat per quot annos fuerit episcopus ecclesiae Pergamensis, et vicarius apostolicus Aquileiensis, et quae sit causa scientiae?</i>
4. <i>An sciat eum in sua ecclesia, et diœcesi assidue resedisse?</i>	4. <i>An sciat eum in sua ecclesia et dioecesi Pergamensi seu vicariatu apostolico Aquileiensis assidue resedisse, et quae sit causa scientiae?</i>
5. <i>An sciat eum diligenter, et sepe dictum suam ecclesiam, et diœcesim visitasse, oppne. omnibus necessitatibus occurrisse, et providisse, eiusque decreta, et mandata derisę executioni demandari curasse, et quę sit causa scientię?</i>	5. <i>An sciat eum diligenter, et saepedictam suam ecclesiam, et dioecsin (!) seu vicariatū apostolicum visitasse opportune omnibus necessitatibus occurrisse, et providisse, eiusque decreta et mandata debitae executioni demandari curasse, et quae sit causa scientiae?</i>
6. <i>An sciat eum sepe solemniter celebrasse, ordinationes iuxta necessitatum exigentiam habuisse, confirmationis sacramentum ministrasse ceteraque pontificalia exercuisse, et quę sit causa scientię?</i>	6. <i>An sciat eum saepe solemniter celebrasse, ordinationes iuxta necessitatum exigentiam habuisse, confirmationis sacramentum ministrasse, ceteraque pontificalia exercuisse, et quae sit causa scientiae?</i>
7. <i>An sciat eum pietatis, charitatis, et prudentię in gubernando specimen dedisse, ac verbo, et exemplo proficisse, et quę sit causa scientię?</i>	7. <i>An sciat eum pietatis, charitatis, et prudentiae in gubernando specimen dedisse, ac verbo et exemplo profacisse, et quae sit causa scientiae?</i>

<i>Interrogatoria, quę necessaria sunt ad inquirendum omnes qualitates, quę in episcopis transferendum requiruntur</i>	<i>Interrogatoria super qualitatibus</i>
8. <i>An sciat eum prudenter ubilibet, et diligenter se gessisse in defendendis, conservandis, et augendis iurisdictionibus spiritualibus, et temporalibus, iuribus, ac bonis omnibus suę ecclesię, et quę sit causa scientię?</i>	8. <i>An sciat eum prudentem ubilibet, et diligentem se gessisse in defendendis, conservandis et regendis iurisdictionibus spiritualibus et temporalibus, iuribus item, et bonis omnibus suae ecclesiae Pergamensis, seu dicti vicariatus apostolici. Et quae sit causa scientiae?</i>
9. <i>An sciat vere ea doctrina ipsum ad patris pollere, quę in episcopo requiritur; ad hoc ut possit alios docere, et quę sit causa scientię?</i>	9. <i>An sciat vere ea doctrina ipsum pollere, quae in episcopo requiritur, ad hoc ut possit alios docere. Et quae sit causae scientiae?</i>
10. <i>An dignum eum existime, qui transferatur ad ecclesiam Goritiensis, et an censeat eius translationem fore ipsi ecclesię Goritiensis utilem, et proficuam, et quę sit causa scientię?</i>	10. <i>An dignum existimet, qui transferetur ad ecclesiam archiepiscopalem Goritiensem, et an censeat eius translationem fore ipsi ecclesiae Goritiensi utilem, et proficuam, et quare ita existimet?</i>

Če si podrobneje ogledamo prevod vprašanj, ki jih najdemo v Vatikanskem tajnem arhivu, sta vprašani priči morali odgovoriti na naslednja vprašanja:

Prvi sklop: **Vprašalnik o statusu goriške cerkve v metropoliji**

1. Ali priča ve, v kateri provinci leži mesto Gorica, pozna njen položaj, velikost in stanje, koliko domov združuje in koliko kristjanov jo naseljuje, čigavemu gospodstvu je podrejena, od kod to ve?
2. Ali pozna zavetnika stolne in metropolitske cerkve, komu je posvečena, kdo jo je zgradil in v kakšnem stanju je ter od kod to ve?
3. Ali ve, koliko škofov sufraganov bo imel novi nadškof, in od kod to ve?
4. Ali pozna dostojanstva, kanonikate in druge cerkvene beneficije, koliko duhovnikov in klerikov tam služi? Ali sta med omenjenimi kanonikati prebendi teologa in spovednika, in od kod to ve?
5. Ali v njej poteka dušno pastirstvo, kdo skrbi za to, ali v njej obstaja krstni kamen in od kod to ve?
6. Ali ima cerkev zakristijo dovolj dobro opremljeno s sveto opremo in drugimi stvarmi, ki so za božje čaščenje in tudi za škofovska opravila nujno potrebne, torej s korom, orglami, zvonikom, zvonovi, pokopališčem, in od kod to ve?
7. Ali so v njej telesa ali druge relikvije svetnikov, kako so shranjene in od kod to ve?
8. Ali ima hišo za bivališče nadškofa; kje, kakšno in koliko je oddaljena od cerkve, ali je potrebna kakšne obnove, od kod to ve?
9. Kakšni so predvideni dohodki za zadostno kongruo novega nadškofa, kdo jih je zagotovil, kako so sestavljeni, od kod to ve?
10. Koliko župnijskih cerkva obstaja na Goriškem, ali imajo krstni kamen, koliko moških in ženskih samostanov, koliko bratovščin, špitalov, ali tam

- obstaja ustanova za reveže (*mons pietatis*),¹⁹⁸ od kod to ve?
11. Ali škofija ustreza dostojanstvu novega nadškofa, od kod to ve?
 12. Ali v omenjeni deželi obstaja semenišče, koliko fantov živi v njem in od kod to ve?
 13. Ali ustanovitev škofije vzbuja pozornost in koristi, ali more ponuditi največ za božje služenje, ali obstaja kakšen zadržek za takšno vzpostavitev v metropoliji, da bi novi nadškof tam izvajal pontifikalna opravila, in od kod to ve?

Drugi sklop: **Vprašanja, potrebna za poznavanje kvalitete, ki jih morajo imeti škofi**

1. Ali priča pozna postavljenega škofa, kako, koliko časa, ali je njegov krvni sorodnik, sorodnik, svak, preveč domač ali tekmeč?
2. Ali ve, da je prejel škofovsko posvečenje, od kod to ve?
3. Ali ve, koliko let je bil škof njegove cerkve, od kod to ve?
4. Ali ve, ali trajno rezidira v svoji cerkvi in škofiji?
5. Ali ve, ali je skrben in pogosto vizitira omenjeni svoji cerkev in škofijo, ali jo oskrbuje in preskrbuje z vsemi nujnimi stvarmi in poskrbi, da njegove dekrete ter naročila izvajajo, od kod to ve?
6. Ali ve, ali je pogosto obhajal svečane maše, opravil ordinacije, podeljeval zakrament birme ter izvajal druge škofovske dolžnosti, od kod to ve?
7. Ali ve, ali je v vodenju izkazal zgled pobožnosti, karitativnosti in preudarnosti, ali se je izkazal z besedo in zgledom, od kod to ve?
8. Ali ve, ali je povsod ravnal modro in skrbno pri obrambi, ohranjanju, pospeševanju jurisdikcije, duhovne in časne, pravic in vseh dobrin svoje cerkve, od kod to ve?
9. Ali ve, da resnično živi po krščanski veri, kot je zahtevano za škofa, da bi tako lahko poučeval tudi druge, od kod to ve?
10. Ali meni, da je vreden, da je prestavljen h goriški cerkvi, in ali misli, da bo ta premestitev sami goriški cerkvi koristna in v dobro, od kod to ve?

Bula *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae* je bila izdana 18. aprila 1752.¹⁹⁹ V njej je bilo določeno, da ima goriški nadškof metropolit pravico do sojenja na metropolitanskem sodišču, pravico do posvečevanja sufraganov, pozivanja sufraganov k udeležbi na provincialnih sinodah ipd. Goriškemu nadškofu so na

¹⁹⁸ Po Dolinarju gre za posojilnico. Prim. Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 195; VA ASV, Archivio Sacrae Congregationis Concilii (Arch. S. Congreg. Concilii), Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 6r–6v.

¹⁹⁹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 71/1752, 8. julij 1752; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 133; Rescripta 1752, b. 2, št. 133 (17. julij 1752, Ljubljana); Dolinar, Slovenska cerkvena pokrajina, št. 6, str. 73–100. Videmska nadškofija je podobno bulo (*Suprema dispositione*) dočakala 19. januarja 1753. Prim. Bergamini, La soppressione del patriarcato, str. 21–27; Tavano S., Dal patriarcato a due arcidiocesi, str. 261; Tavano S., Da Aquileia a Gorizia, zlasti str. 279–288.

ozemlju nadškofije podložni vsa duhovščina in verniki, vse cerkve, samostani, molilnice in sveti kraji, ki so nekdanj spadali pod ukinjeni oglejski patriarhat; enako je veljalo tudi za mesta in škofije goriške metropolije.

Reprezentanci in komori za Kranjsko v Ljubljani je bilo julija 1752 naročeno, da nadškofu Attems izdela kopije bul za njegovo uporabo in za izpeljavo potrebnih objav. Anton baron de Fin pa je moral ustanoviti posebno komisijo za izpeljavo umestitve nadškofa in metropolitskega kapitlja v svetnih zadevah (*in temporalibus*). Prenos temporalij nadškofu in kapitolu je baron de Fin opravil 17. julija 1752, konec meseca julija, natančneje 30. julija 1752, pa je bila opravljena še slovesna maša, s katero je nadškof Attems novo nadškofijo prevzel v duhovno posest (*in spiritualibus*).²⁰⁰ Ob tem je pičanskemu škofu Ceccottiju kot papeževemu komisarju prisegel pokorščino. Prisego zvestobe papežu (*iuramentum fidelitatis et obedientiae*) in izpoved vere (*professio fidei*) je podal že 28. julija 1752.²⁰¹ 30. avgusta 1752 je na novo imenovani nadškof Attems prejel še palij kot simbol metropolitske oblasti v goriški cerkveni pokrajini, baron de Fin pa mu je tega dne izročil oblast v svetnih zadevah.²⁰²

Dohodki, ki jih je Attems prejemal kot goriški nadškof, so bili ves čas na meji zadostnih, zato mu je Marija Terezija podelila tudi naslov opata opatije Topolska (*de Topolsca*),²⁰³ leta 1755, po smrti kardinala Angela Marije Quirinija, OSB Cas., naslov opata v Rožacu (Rosazzo),²⁰⁴ leta 1756 pa je bil imenovan še za prošta kolegiatnega kapitlja v Novem mestu. Ob tem je bilo izrecno poudarjeno, da gre za osebno podelitev Attems in ne nadškofu ter njegovim naslednikom (*jedoch nur auf seine person, und ohne einige folge auf die künftige successores in dem erzbistum*).²⁰⁵ V temporalije novomeškega kolegiatnega kapitlja ga je 25. junija 1757 umestil cesarski odposlanec, Franc baron Raigersfeld. Slovesnost se je odvila ob pričetku vizitacije dolenjskih župnij.²⁰⁶

²⁰⁰ Tavano L., *La diocesi di Gorizia*, str. 45, op. 7; AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 125, 71/1752, 8. julij 1752.

²⁰¹ VA ASV, Arch. Consist., Processus Consist., Ann. 1752, Vol. 140, str. 234, 235–236v.

²⁰² VA ASV, Arch. Consist., Acta Camerarii, b. 34, str. 90; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 125; Rescripta 1752, b. 2, št. 125 (26. junij 1752, Dunaj); Martina, Karel Mihael, str. 38.

²⁰³ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 444; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 444 (17. maj 1755, Dunaj); Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, Nr. 59, št. 57; Rescripta 1771, b. 19, št. 57 (11. maj 1771, Dunaj). Gre za opatijo na Ogrskem, čeprav raziskovalci pri natančnejšem lociranju niso enotni.

²⁰⁴ SI AS 6, RK 143, str. 66v, 44/XX (29. marec 1755); IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 431; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 431 (5. april 1755, Dunaj).

²⁰⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 583; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 583 (30. avgust 1756, Ljubljana).

²⁰⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26) (včasih: Atti pastorali di Attems, 11 (26)), str. 3v–4; SI AS 6, RK 143, str. 95v, 33/XX (30. maj 1755); str. 28, 53/XX (20. januar 1756); RK 144, str. 199v, 1064/XX (7. oktober 1757). Spis je bil pozneje prenesen v SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, šk. 255, 256 (Eccl., Lit. P Num. 2 Vol. 1, 2); IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 567, 583, 603, 609, 613, 615, 618; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 567 (6. junij 1756, Ljubljana), št. 583 (30. avgust 1756, Ljubljana), št. 603 (25. oktober 1756, Ljubljana), št. 609 (8. november 1756, Ljubljana), št. 613 (11. november 1756, Ljubljana), št. 615 (18. november 1756, Ljubljana), št. 618 (27. november 1756, Ljubljana).

Nadškof Attems je med svojim škofovanjem večkrat prehodil celotno nadškofijo in opravil osnovno nalogo, ki mu jo je naložil papež Benedikt XIV. ob imenovanju za apostolskega vikarja in pozneje nadškofa: opraviti pastoralno vizitacijo podrejenih župnij in sestaviti poročilo, ki ga je bilo treba poslati v Rim. Ohranila so se štiri poročila (*Relationes ad limina*). Dolžnost vsakokratnega škofa je bila, da ta poročila odnese v Rim osebno in poroča pristojnim rimskim kongregacijam o stanju v svoji škofiji. Nadškof Attems je poročila poslal, nikoli pa se v Rim ni odpravil sam. Tako je leta 1754 za obisk grobov apostolov določil posebnega odposlanca, patra Nikolaja Griseia. Ta je kot enega izmed glavnih razlogov, zakaj Attems v Rim ni prišel osebno, navedel preveliko zaposlenost v škofiji (... *non potendo portarsi in quest' anno personalmente alla visita de sagri limini in Roma per le gravi occupazioni, che sottrattengono nella sua diocesi ...*).²⁰⁷ Enako je bilo tudi ob oddaji drugega poročila leta 1759 (... *non potendo personalmente trasferirsi in Roma per dovere assistere al governo della sua vasta diocesi, e per altri giusti motivi ...*).²⁰⁸ Ob oddaji tretje relacije se je zgodba ponovila. Attems je za svojega posebnega odposlanca imenoval Nikolaja Morettia. Razlog: »*non potendo portarsi personalmente in Roma a fare in quest' anno la visita de sagri limini, impedito dagli affari del suo ministero, che non gli permettono d'assentarsi dalla sua diocesi ...*«. ²⁰⁹ Leta 1769 se je zopet opravičil zaradi osebne odsotnosti. Tokrat se je izgovoril na slabo zdravstveno stanje (*ne potendo egli per gl'incomodi di sua salute*). Njegov pooblaščenec je bil tokrat ponovno pater Nikolaj Grisei.²¹⁰ Tudi zadnjega poročila Ad limina ni v Rim odnesel osebno, pač pa je zopet pooblastil Nikolaja Griseia. V opravičilo je zapisal, da je razlog za neprisotnost prevelika starost (*non essendo in grado per l'avanzata sua età di portarsi personalmente in Roma*).²¹¹

Na podlagi številnih pastoralnih obiskov je Attems dodobra spoznal razmere v obsežni nadškofiji in številne težave, ki so pestile vernike. Verjetno tudi zaradi dolgoletne ločenosti škofa od svojih ovčic je bil na teh obiskih bolj blag pri kaznovanju prestopnikov, tako duhovnikov kakor tudi navadnih vernikov. Tem je vero skušal približati na čim preprostejši in čim bolj razumljiv način, zato ne preseneča, da je spodbujal pridiganje v jeziku vernikov. Sam je pridigal v vseh štirih jezikih svoje obsežne nadškofije: italijanščini, furlanščini, nemščini in slovenščini. Kot kažejo zadnje raziskave, je slovenščino še posebej cenil; ne

²⁰⁷ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritien., b. 368, str. 17.

²⁰⁸ Prav tam, str. 36, 40.

²⁰⁹ Prav tam, str. 50, 54.

²¹⁰ Prav tam, str. 57.

²¹¹ Prav tam, str. 63.

nazadnje so slovensko govoreči verniki predstavljali kar 75 odstotkov prebivalcev nadškofije.²¹²

Njegovi pastoralni obiski so bili bolj ali manj enakomerno porazdeljeni po celotni nadškofiji, čeprav je dal večji poudarek bolj problematičnim območjem, kot sta bili Štajerska in Koroška, saj je bila krščanska vera ogrožena zaradi vpliva protestantizma, deloma pa tudi zaradi krivoverstva nasploh.²¹³ Zato je na Koroško poslal misijonarje, v Celovcu pa ustanovil Verski konses (*Consesso di religione*).²¹⁴ Če natančneje pogledamo njegove obiske na Kranjskem, lahko zatrdimo, da se je še najmanjkrat mudil na Gorenjskem.²¹⁵

Ob pastoralnih vizitacijah po župnijah je Attems namenil veliko pozornosti liturgičnim obredom. Na pazljivost pri tem je vseskozi opozarjal svoje duhovnike tudi v pismih in navodilih duhovnikom pred svojimi obiski.²¹⁶ Kot smo že omenili, je sam pridigal, delil obhajilo, spovedoval, poučeval katehezo, nadziral poučevanje krščanskega nauka in spraševal otroke, delil poslednje zakramente. Pri duhovščini je preverjal usposobljenost in obnašanje, udeležbo na duhovnih vajah itd.²¹⁷ Organiziral je pastoralne konference za duhovnike, letna srečanja duhovščine in škofa v Gorici, leta 1751 uvedel škofijske duhovne vaje za laike in duhovnike, vpeljeval misijone v večjih krajih itd.²¹⁸

Attems je bil »prežet« s sklepi tridentinskega cerkvenega zbora in skrbjo za bolj poglobljeno in duhovno izvajanje teh sklepov. Svojim duhovnikom je poveljeval na srce, naj poskrbijo za slehernega vernika: »Ker bomo morali dajati strog odgovor, če bi se po naši nemarnosti pogubila ena sama duša iz nam zaupane

²¹² O Attemsovi rabi slovenščine glej predgovor Brede Pogorelec in spremno študijo Lojzke Bratuž z naslovom Attemsove slovenske pridige v knjigi: Karel Mihael Attems, *Slovenske pridige* (ur. Lojzka Bratuž) (Knjižna zbirka Kulturna dediščina), Trst 1993, še posebej od str. 23 dalje, ter leto mlajšo izdajo iste avtorice *Manoscritti sloveni del Settecento: omelie di Carlo Michele d'Attems (1711–1774), primo arcivescovo di Gorizia*, Udine 1993; tudi Zoltan Jan, Italijanska študija Lojzke Bratuž o slovenskih pridigah goriskega nadškofa, v: *Jezik in slovstvo* 39 (1993/94), št. 7–8, str. 354–358.

²¹³ Več o tem glej: VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritien., b. 368, Relatio ad limina 1754, 14v. Kopija omenjene relacije se hrani tudi v: IT ASDG, ACAG, Diocesi, Relazioni visite ad limina 2/1 (včasih: Diocesi relazioni al 1754–1767, N. 1); Tropper P., *Die Berichte der Pastoralvisitationen*; Tropper C., *Glut unter der Asche und offene Flamme*.

²¹⁴ Glej številne dokumente v Nadškofijskem arhivu v Gorici (prim. IT ASDG, ACAG, Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57) in Deželnem arhivu v Celovcu (prim. AT-KLA 445-C-7.1.4 St, Fasz. 9, 24. maj 1751); Martina, Karel Mihael, str. 25, 39. Več o verskem konsesu glej: Stephan Steiner, *Reisen ohne Wiederkehr. Die Deportation von Protestanten aus Kärnten 1734–1736*, Wien–München 2007, str. 80; Stephan Steiner, *Rückkehr Unerwünscht: Deportationen in der Habsburgermonarchie der Frühen Neuzeit und ihr europäischer Kontext*, Wien 2014, str. 252. Za opozorilo se zahvaljujem kolegici dr. Lilijani Žnidaršič Golec.

²¹⁵ Prim. ohranjene vizitacijske zapisnike v Nadškofijskem arhivu v Gorici in njihove objave.

²¹⁶ Glej objavljene Attemsove vizitacijske zapisnike: Kralj – Tavano L., *Atti delle visite pastorali 1* in Franc Kralj–Luigi Tavano, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell' arcidiocesi di Gorizia 1762–1773* (Atti delle visite pastorali di Carlo Michael d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752–1774; 4), Gorizia 2000 (dalje: Kralj – Tavano L., *Atti delle visite pastorali 2*); Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata*; Tropper P., *Die Berichte der Pastoralvisitationen*; Volčjak, *Vizitacijski zapisniki goriskega nadškofa Attemsa*.

²¹⁷ Martina, Karel Mihael, str. 39.

²¹⁸ Več o tem Luigi Tavano, *Dalla „Domus presbyteralis“ (1757) al seminario centrale di Gorizia (1818): pastorality e statalismo a confronto* (Fonti e studi di storia sociale e religiosa; 2[b]), Gorizia 1985 (dalje: Tavano L., *Dalla „Domus presbyteralis“ (1757) al seminario centrale*).

črede, moramo posvečati vso pastirsko skrb temu, da si bodo župnijski upravitelji, ki jih obvezuje ta dolžnost »ex iustitia«, na moč prizadevali, da pripeljejo izročene jim duše v pristan večnega zveličanja.«²¹⁹ To dolžnost je hotel čim bolj izpolnjevati tudi sam, zato je leta 1758 zavrnil združitev goriške nadškofije z ljubljansko škofijo v personalno unijo. Dolžnost dušnega pastirja (v tem primeru škofa) je stalno bivanje v župniji (škofiji), to pa bi bilo z združitvijo obeh škofij nemogoče. A o tem pozneje.²²⁰

Bil je zelo naklonjen tudi revnim in ubogim. Zato je že leta 1753 v nadškofijski palači odprl ustanovo za reveže (*mons pietatis*), leta 1756 pa s podporo Janeza Krstnika grofa Thurna (della Torre) v Gorici še špital sv. Rafaela za ostarele bolnike in zapuščene otroke.²²¹ Pomoči potrebnih je bilo ves čas veliko, saj je bila nadškofija zelo obsežna, večkrat med njegovim škofovanjem pa jo je prizadela tudi lakota. V teh hudih časih je bil Attems izrazito naklonjen revežem, za pomoč pri tem pa je prosil tudi deželo in dvor na Dunaju.²²²

Leta 1754 je v Gorici odprl tudi nadškofijsko tiskarno, da bi tako »njegove določbe in pastirska pisma prišla čimprej do duhovnikov in vernikov«.²²³

3.2.1 Bogoslovno semenišče

Attems se je zavedal, da brez izobražene duhovščine ne bo napredka. Zavedal se je, da pomanjkljivo izobražena duhovščina slabo vpliva na odnos duhovnik – vernik. Vedel je tudi, da bodo vsa njegova navodila in odredbe brez pomena, če ne bo poskrbel za bogoslovno semenišče s sedežem v nadškofiji. S tem bi uresničil enega temeljnih predpisov tridentinskega koncila.²²⁴ O ustanovitvi je razmišljal še v času, ko je opravljal službo apostolskega vikarja.²²⁵ Ker pa je za takšno ustanovo potreboval soglasje Rima in dunajskega dvora, je bila pot do ustanovitve nekoliko daljša. Leta 1754 je Mariji Tereziji izrazil potrebo po čimprejšnji ustanovitvi bogoslovnega semenišča, v katerem bi se izobraževali prihodnji duhovniki nadškofije. V pismu je posebej poudaril obsežnost in jezikovno raznolikost nadškofije. Prošnjo je nadškof ponovil še večkrat, predlagal

²¹⁹ »Strictissimam ante tribunal iudicis divini rationem reddituri, ne vel unica anima gregis nobis commissi ex negligentia nostra pereat, omnem sollicitudinem pastorem eo conferre debemus, ut a curatis, quibus ex iustitia onus incumbit, ab iisdem omnis vigilantia adhibeatur, animas concreditas, ad portum aeternae salutis perducendi...«. Prim. Martina, Karel Mihael, str. 39–40.

²²⁰ Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 9–39; Martina, Karel Mihael, str. 40.

²²¹ Martina, Karel Mihael, str. 39.

²²² Prav tam, str. 39. Posebej velja opozoriti na številna ohranjena pisma, ki jih je Attems pošiljal Mariji Tereziji za pomoč najrevnejšim. Prim. Martina, Karel Mihael, str. 39, op. 36.

²²³ Martina, Karel Mihael, str. 40–41.

²²⁴ http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563,_Concilium_Tridentinum_Documenta_Omnia_EN.pdf (zapis z dne 20. 2. 2013); Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, str. 72 sl.

²²⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regionum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 15; *Rescripta 1750 (1751)*, b. 1, št. 15 (9. januar 1751, Dunaj).

je tudi ustrezne fonde za financiranje te ustanove (npr. dohodke kolegiatnega kapitlja v Novem mestu).²²⁶

Dunaj nad ustanovitvijo semenišča ni bil preveč navdušen, poleg tega pa so ustanovitev semenišča ovirali še gospodarski in drugi politični dejavniki. Attems je dovoljenje dočakal šele oktobra 1757. Osmega decembra 1757 je lahko odprl le duhovniški dom (*domus praesbyteralis*) in ne pravega semenišča za izobraževanje duhovščine.²²⁷ Nadškofove prošnje dvoru pa so končno le rodile uspeh, saj je *domus praesbyteralis* že v drugem letu svojega obstoja lahko deloval kot pravo bogoslovno semenišče. V njem so bili alumni (v zavodu so prebivali brezplačno) in convictores (za bivanje so plačevali preživnino). Attems je bil z delom semenišča izredno zadovoljen, saj je v pismu papežu 12. aprila 1758 zapisal: »... *Io sono qui alto consolato, dopo che vedo ch'il mio seminario prende migliori radici, e che queste nuove piante transpiantate ogn'anno produrranno ottimi frutti ...*«. ²²⁸ Semenišče pa je v Gorici obstajalo malo manj kot 27 let, saj je bilo že leta 1783 ob jožefinskih reformah razpuščeno. V Gradcu je tedaj začelo delovati osrednje bogoslovno semenišče za celotno Notranjo Avstrijo.²²⁹

Nadškof je vedel, da upravlja zelo veliko in raznoliko nadškofijo. Ob oddaji prvega poročila Ad limina leta 1754 je bilo v njej 248 župnij, 152 vikariatov s stalnim duhovnikom in 2.413 cerkva brez stalnega duhovnika, 43 javnih oratorijev in 19 zasebnih kapel. Župnije so bile obširne in so imele veliko vernikov; nekatere tudi od 5.000 do 6.000, župnija Vipava celo 13.000. Zato je vsak župnik imel za pomoč v dušnem pastirstvu vsaj enega ali dva duhovnika.²³⁰ Attems je za po-

²²⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 566; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 566 (26. maj 1756, Dunaj).

²²⁷ K zavlačevanju oziroma ne preveč naklonjenemu odnosu do goriškega semenišča so zagotovo pripomogli goriški jezuiti. Ti so v Gorici že od leta 1636 vodili svoje semenišče za vzgojo mladeničev, ki so se želeli posvetiti duhovniškemu poklicu. Po končanem šolanju v Gorici so se napotili na katero izmed semenišč v Vidmu, Ljubljani, Celovcu ali Gradcu. Goriški jezuiti so si pri cesarici celo izposlovali odlok, ki je določal, da novega bogoslovnega semenišča ne smejo obiskovati mladeniči, ki pred tem niso obiskovali jezuitske šole in prejeli nižjih redov posvečenja. Več o tem Tavano L., *Dalla „Domus presbyteralis“ (1757) al seminario centrale*; Martina, Karel Mihael, str. 41; Giuseppe Mellinato, C. M. d'Attems ed i gesuiti a Gorizia, v: *Carlo Michele d'Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Absburgico*, 2. Studi introduttivi (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 329–336.

²²⁸ VA ASV, Arch. Concist., Acta Congregationis Concistorialis (Acta Congreg. Concist.), 1759 I, str. 211v.

²²⁹ Tavano L., *Dalla „Domus presbyteralis“ (1757) al seminario centrale*; Alessandra Martina, *Il seminario diocesano*, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico*, 2. *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 273–278. Da je semenišče Attemsu veliko pomenilo, lahko npr. razberemo iz pisem, poslanih Petru Pavlu Glavarju. Zatrtil je, da mu bo semenišče v oporo pri vodenju škofije in bo postalo temelj za njeno duhovno rast. Omeniti velja dva stavka: »*Questa grand'opera sarà d'un vantaggio indicibile per governo spirituale de la diocesi*« in »*Ego a meo seminario deo adjuvante mihi multa bona promitto pro sanctificatione totius dioecesis*«. Prim. Lojzka Bratuž, Glavarjevo dopisovanje z nadškofom Attemsom, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 188 (dalje: Bratuž, Glavarjevo dopisovanje). Podobno tudi v pismu št. 14. Prim. Lojzka Bratuž, *Korespondenca Attems - Glavar 1753–1772*, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 20 (1998), str. 245 (dalje: Bratuž, *Korespondenca Attems - Glavar 1753–1772*).

²³⁰ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritien., b. 368, *Relatio ad limina* 1754, str. 11'–12; Martina, Karel Mihael, str. 41–42; Dolinar, *Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije*, str. 188.

speševanje verskega življenja in približevanje starih, velikih župnij preprostim vernikom, pa tudi v skladu s politiko vladarske hiše, ustanovil več kot 40 novih župnij ter številne vikariate. Pozornost je posvečal procesijam, ustanavljal je tudi nove bratovščine, pri tem pa je težil k »*vrnitvi prvotnega duha*«, saj se je delovanje bratovščin vedno bolj oddaljevalo od njihovih osnovnih nalog.²³¹

Odnos Attemsa do duhovščine lahko spremljamo ob dokaj obsežni ohranjeni korespondenci z različnimi cerkvenimi dostojanstveniki (v našem primeru smo se omejili na ozemlje Kranjske), npr. s stiškim opatom Francem Ksaverijem baronom Tauffererjem (1764–1784),²³² komendskim župnikom Petrom Pavlom Glavarjem itd.²³³ Vsebinsko se pisma nanašajo na razna področja (poročila, navodila, novice, voščila ipd.), v njih pa je Attems do naslovnikov večinoma zelo pozoren, prijateljski.²³⁴

Nadškof je svojo sled pustil na številnih področjih. Tako je npr. zmanjšal število prazničnih dni, vse v skladu z navodili papeža in cesarice. Število prazničnih dni je bilo previsoko, kmetje so se že od 17. stoletja dalje pritoževali nad prazniki, saj so neradi prekinjali delo na polju.²³⁵ Kljub obilici dela v razsežni nadškofiji se je Attems ukvarjal tudi z vprašanji vesoljne Cerkve. Tako se je leta 1763 z velikim ruskim kanclerjem Mihailom Ilarionovičem Voroncovom (1759–1763), ki se je mudil v Gorici, pogovarjal o načrtih za združitev vzhodne in zahodne Cerkve.²³⁶ Prav tako je odločno nasprotoval poseganju vlade v cerkveno življenje, zlasti prevelikim posegom zakonodaje v življenje redovnih skupnosti, odločno pa je nasprotoval tudi razpustitvi jezuitov leta 1773.²³⁷

3.2.2 Predlog o združitvi goriške nadškofije in ljubljanske škofije

Petega decembra 1757 je na Dunaju nepričakovano umrl ljubljanski škof Ernest Amadej Tomaž grof Attems.²³⁸ Ljubljansko škofijo je vodil od leta 1742, torej 15 let. Marija Terezija, ki je kot deželna kneginja imela pravico do imenovanja ljubljanskega škofa, je imela v načrtu širšo prenovo cerkvene uprave. Na Dunaju so namreč pričeli razmišljati o združitvi ljubljanske škofije z goriško

²³¹ Martina, Karel Mihael, str. 42.

²³² Attems, *Lettere di Carlo Michele d'Attems*; Vesna Cunja, *Aspetti di cultura e di vita religiosa nelle lettere di Carlo Michele d'Attems, Arcivescovo di Gorizia, a Franz Xaver Taufferer, Abate di Sticna, 1764-1773*. Tesi di Laurea, Università degli studi, Facoltà di lettere e filosofia, Pavia 1995.

²³³ SI NSAL, Župnijski arhiv (ŽA) Komenda, Razne knjige, fasc. 1; France Baraga, Arhiv Glavarjevega beneficija, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 20 (1998), str. 124–126; Bratuž, Glavarjevo dopisovanje, str. 187–192; Bratuž, Korespondenca Attems - Glavar 1753–1772, str. 229–280.

²³⁴ Bratuž, Glavarjevo dopisovanje, str. 190.

²³⁵ Martina, Karel Mihael, str. 42; Gorazd Makarovič, *Slovenci in čas. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (Knjižna zbirka Krt; 94), Ljubljana 1995, zlasti poglavje Agrarni čas (dalje: Makarovič, *Slovenci in čas*).

²³⁶ Martina, Karel Mihael, str. 43.

²³⁷ Tavano L., Attems, Karl Michael, str. 17–18; Jure Volčjak, Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1752–1774), v: *Kronika* 58 (2010) št. 3, str. 732–733 (dalje: Volčjak, Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih).

²³⁸ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 200; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 26.

nadškofijo in prenosu knežjega naslova z ljubljanskega škofa na goriškega nadškofa. S tem bi nastala ozemeljsko velika nadškofija, končno pa bi se rešilo tudi vprašanje dohodkov goriškega nadškofa, ki so bili sporni (z drugimi besedami preskromni) že od imenovanja nadškofa leta 1752. Upravičeno smemo domnevati, da je šlo dunajskemu dvoru pri tem za širšo prenovo cerkvene uprave v notranjeavstrijskih deželah, vendar čas temu očitno še ni bil naklonjen. Do sprememb je prišlo šele 30 let pozneje pod cesarjem Jožefom II.²³⁹

Goriški nadškof Karel Mihael grof Attems je bil z dvornim predlogom o preureditvi cerkvene uprave na svojem ozemlju seznanjen 14. januarja 1758.²⁴⁰ Dunajska vlada je predlagala, da bi se ljubljanska škofija in goriška nadškofija združili v personalno unijo. To bi pomenilo, da se ljubljanska škofija ne bi ukinila. Goriški nadškof bi po novem imel dva naslova: goriški nadškof in ljubljanski škof. Novonastala tvorba bi bila ozemeljsko izjemno obsežna, saj bi obsegala Goriško, večino Kranjske, južno Štajersko, južni del Koroške in del Tirolske. Ker bi nadškof Attems tako veliko ozemlje sam težko upravljal, bi v Ljubljani imel pomožnega škofa s stolnim kapituljem, kot nadškof pa bi moral določen del leta bivati tudi v Ljubljani.

Marija Terezija je 20. februarja 1758 papežu Benediktu XIV. predlagala, da bi zaradi povečanja prihodkov goriške nadškofijske menze ljubljansko škofijo združili z goriško nadškofijo, zato je goriškega nadškofa Attemsa imenovala tudi za ljubljanskega škofa in prosila papeža, da ga potrdi.²⁴¹

Nadškof Attems je po nekajdnevnem premišljevanju nastale situacije 1. marca 1758 pisal papežu Benediktu XIV., in sicer zato, ker ga je Marija Terezija imenovala za ljubljanskega škofa, in prosila papeža, da ga potrdi ter obenem zadrži tudi naslov goriškega nadškofa. Sam se s tem predlogom ni strinjal. V pismu papežu je zapisal, da se ne čuti sposobnega upravljati dveh škofij hkrati. Izpostavil je tudi, da je slednje v nasprotju z osnovnimi cerkvenimi predpisi. Papeža je zato prosil, da za mesto ljubljanskega škofa najde drugo primerno osebo (*di sciogliere altra persona qualificata per questo vescovato vacante*). Zapisal je še: »... s ponižno zaupljivostjo klečeč ob nogah Vaše svetosti zavračam ta predlog,

²³⁹ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 200; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 26, 27.

²⁴⁰ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 5/1758, 14. januar 1758; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 730, 732; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 730 (14. januar 1758, Dunaj), št. 732 (21. januar 1758, Dunaj); Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 206; Dolinar, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev, str. 26. Arhivski viri o predlogu združitve obeh škofij so solidno ohranjeni v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju in Vatikanskem tajnem arhivu, nekoliko manj pa drugod (Arhiv Republike Slovenije, arhivi v Gorici). Izmed arhivskih virov glej zlasti: AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 139 (škofija Ljubljana) in VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1758, 1759 I. Precej gradiva je verjetno tudi v AT-OeStA/HHStA med gradivom veleposlaništva pri Svetem sedežu.

²⁴¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 6/1758; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 744; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 744 (20. februar 1758, Dunaj); SI AS 6, RK 145, str. 47/XX (6. marec 1758). Glej skupaj RK 143, str. 95v, 33/XX (30. maj 1755); str. 28, 53/XX (20. januar 1756); RK 144, str. 199v, 1064/XX (7. oktober 1757) – pozneje preneseno v SI AS 7, š. 255, 256 (Eccl., Lit. P Num. 2 Vol. 1, 2).

vanj ne morem in ne smem privoliti«. ²⁴² Pisal je tudi cesarici. V pismu je ponižno odklonil predlagano rešitev in predlagal, naj raje skrbno izberejo primerne kandidata za ljubljanskega škofa, saj sta bili goriška nadškofija in ljubljanska škofija ozemelsko zelo prepleteni in bo potrebno dobro sodelovanje obeh škofov. V mislih je Attems imel tudi še nekaj drugega – da bi ga novi ljubljanski škof priznal za svojega metropolita. Ljubljanska škofija je bila namreč vse od ustanovitve leta 1461 neposredno podrejena Svetemu sedežu.

Papež je Attemsu odgovoril že po slabih treh tednih, 18. marca 1758. Njegovo pismo je bilo zelo kratko, vsebovalo je le tri točke. Najpomembnejša je bila zadnja, v kateri je zapisal, da tudi sam nasprotuje predlogu cesarice: *»noi crediamo opportuno di suggerire«*. ²⁴³ V odgovoru je »analiziral« ljubljansko škofijo in zapisal, da je ta revna, navedel je, da je pristojna kongregacija preučila stanje združevanja škofij na Ogrskem (kar je bila npr. posledica turške okupacije) ipd. ²⁴⁴ Obljubil mu je, da bodo predlog Marije Terezije takoj vzeli v pretres. ²⁴⁵ Dunajski dvor je omenjeno analizo leta 1760 sicer v celoti zavrnil kot zmotno. ²⁴⁶

Nadškof Attems je papežu ponovno pisal 12. aprila 1758. ²⁴⁷ Prosil ga je, naj ga oprosti novega bremena, saj je že v letih in nima več toliko moči. Imel pa je še druge pomisleke. Zapisal je: *»Prosim Gospoda, da me osvobodi te nove službe, kajti moje šibke moči mi ne dovoljujejo niti, da bi zadovoljil polovico mojih obveznosti; niso le duhovni razlogi, ki me plašijo glede najboljšega opravljanja zadeve, temveč vzbuja malodušje tudi majhen „svetni donos“, ker slišim govoriti – česar pa nočem verjeti –, da bi Vaša visokost v primeru moje zavrnitve predloga dohodke opatije sv. Petra in Pavla v Topolski na Ogrskem, ki mi prinaša pet do šest tisoč goldinarjev, ki jih seveda ne prinaša goriška nadškofija, namenila v korist druge osebe.«* ²⁴⁸

Kot vidimo, je nadškof izpostavil tudi svoje dohodke, ki so bili v primerjavi z dohodki drugih nadškofov razmeroma nizki. Na nezadostno financiranje je bilo opozorjeno že ob ustanavljanju apostolskega vikariata in tudi pozneje ob ustanovitvi goriške nadškofije leta 1752. Prav zaradi komaj zadostnih financ

²⁴² *»Perciò io prendo l'umilissima confidenza di protestarmi genuflesso a piedi de la Santità vostra, ch'io non posso ne'debba prestare il mio assenso.«* Prim. VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 201v, 208.

²⁴³ Prav tam, str. 202.

²⁴⁴ Prav tam, str. 195–197 (B), 212.

²⁴⁵ Prav tam, str. 202–207.

²⁴⁶ AT-OeStA/AVA, Ktn. 139, 11 vom Jahr (v. J.) 1760.

²⁴⁷ VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 210–211v.

²⁴⁸ *»Io prego il signore a liberarmi di questo novo incarico, giacche le mie deboli forze non mi permettono di soddisfare neppure a la metà de le mie incombenze; e non sono solamente i motivi spirituali che mi fanno temere di maggior rendimento di conti, ma anche il poco vantaggio di rendite temporali mi rende pusilanime, giacche sento dirmi a l'orecchio che sua maestà in caso di ritenzione, lo che non voglio pero credere, volesse disporre in favore d'un altro dell' abazia di S. Pietro e Paulo di Topolza in Ongheria, che mi rende cinque e verso sei milli fiorini, cio che non rende certamente l'arcivesovato di Gorizia.«* Glej: VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 210v. O Attemsovem odgovoru so razpravljali tudi na Dunaju. Več v: AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 7/1758, 15. april 1758.

je Marija Terezija Attems leta 1755 podelila naslov opata opatije Topolska na Ogrskem, leta 1756 pa ga je imenovala še za prošta novomeškega kolegiatega kapitlja.²⁴⁹

Živahna korespondenca med Dunajem in Rimom se je nadaljevala jeseni leta 1758. Šestega novembra 1758 je papežu pisala tudi Marija Terezija. V pismu je predlagala čimprejšnji konec postopka imenovanja ljubljanskega škofa in združitev Ljubljane in Gorice v personalno unijo pod enim nadškofom, saj »nam je zelo pomembno, da bo ta naloga čim hitreje pripeljana do želenega cilja«. ²⁵⁰ Že pred tem, 31. oktobra 1758, pa je dvorna pisarna na Dunaju kardinalu Albaniju poslala noto z nominacijo nadškofa Attemsa za ljubljanskega škofa in spremno pismo.²⁵¹

V Rimu je bila po prejetju predloga Marije Terezije na pristojni kongregaciji 22. maja 1759 izoblikovana posebna relacija.²⁵² V njej je bilo poudarjeno, da je ustanavljanje, združevanje in razdruževanje škofij izključno v pristojnosti Svetega očeta. Združitev dveh škofij je možna zaradi več dejavnikov, kot so razdejanje katere izmed njiju, pomanjkanje duhovščine, zmanjšanje števila vernikov, majhnost škofije in skromnost dohodkov, ki ne ustreza dostojanstvu škofa. Združitev je možna tudi zaradi nujnih potreb, npr. duhovnih potreb vernikov ali povečanja verskega življenja (*divin culto*). Relacija je posebej poudarila, da se morajo pred odločanjem pristojne kongregacije o združitvi dveh škofij izreči vsi vpleteni, šele potem je možno sprejeti končno odločitev (*si prende risoluzione*).²⁵³

V resoluciji je zapisano, da je bila ljubljanska škofija ob ustanovitvi leta 1463 (!) izločena iz oglejskega patriarhata zaradi obsežnosti patriarhata in 1468 neposredno podrejena Svetemu sedežu. Enak razlog s prepovedjo vstopa oglejskih patriarhov na avstrijsko ozemlje je bil naveden tudi ob ustanovitvi goriške in videmske nadškofije in ukinitvi oglejskega patriarhata leta 1751. Zapisano je bilo še, da je goriška nadškofija kljub velikosti urejena, versko življenje napreduje, cerkve so lepe, škof ima na voljo lepo bivališče. Poudarjeno pa je bilo tudi, da enako velja za ljubljansko škofijo in da zato pristojna kongregacija ne prepozna potrebe po združitvi navedenih škofij.²⁵⁴ En sam škof v tako obsežni škofiji bo težko uresničeval pastoralne naloge. Ker je ljubljanska škofija vakantna, bi soglasje moral dati tudi stolni kapitelj. Z združitvijo obeh škofij bi zopet dobili

²⁴⁹ Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 25–29; Volčjak, Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo, str. 64.

²⁵⁰ »... nobis summopere cordi est, ut negotium hoc ad optatos exitus quantocius perducatur.« Prim. VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 225–225v.

²⁵¹ AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 8/1758, 31. oktober 1758. Glej tudi 21/1759, 13. januar 1759.

²⁵² VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 159–164.

²⁵³ Prav tam, str. 159v.

²⁵⁴ Prav tam, str. 161v–162v.

velikansko škofijo, podobno nekdanjemu oglejskemu patriarhatu, s tem pa bi se vrnili v prvotno stanje.

Relacija se je dotaknila tudi slabega finančnega položaja goriške nadškofije, ki ga je izpostavil dunajski dvor ob predlogu združitve. Ugotavlja, da pomanjkanje dohodkov ni bilo tako veliko, da bi bila potrebna združitev dveh škofijskih menz.²⁵⁵ Goriški nadškof naj bi po pregledu ustanovne listine na leto prejemal dovolj veliko vsoto, primerno dostojanstvu nadškofa. Z združitvijo obeh škofij bi se povečali tudi izdatki, stroški bi nastali zaradi bivanja nadškofa v dveh mestih, svoje finančne potrebe pa bi imel tudi pomožni škof v Ljubljani. Problem bi predstavljali tudi patronati nad župnijami, saj veliko župnij v ljubljanski škofiji ni bilo pod patronatom škofa.

Zaradi vseh naštetih razlogov je relacija nasprotovala združitvi obeh škofij. Papežu Klemenu XIII. so svetovali sklep: »Zavrženo, tudi v mislih« (*Dilata, et ad mentem*).²⁵⁶ To je bilo sprejeto tudi na konzistoriju pristojne kongregacije, ki je bil 22. maja 1759 na rimskem Kvirinalu.²⁵⁷ Odgovor s podrobno obrazložitvijo je bil nato poslan avstrijskemu veleposlaniku, kardinalu Albaniju,²⁵⁸ 2. junija 1759 pa še nunciju na Dunaj.²⁵⁹

Po negativnem rimskem mnenju je cesarica nadškofa Attemsa poskušala pregovoriti, da bi ljubljansko škofijo sprejel vsaj v začasno upravo do konca vojne. Kot vemo, je v letih 1756–1763 potekala t. i. sedemletna vojna, ki je Marijo Terezijo izjemno zaposlovala. Dunajska vlada je nadškofu Attemsu celo predlagala, da bi poleg novih dohodkov ljubljanske škofije lahko obdržal tudi dohodke opatije Topolska. Attemsovega odklonilnega stališča na Dunaju sicer nikakor niso mogli razumeti, saj bi si pridobil knežji naslov, moč in višje dohodke.²⁶⁰

Nadškof Attems je pri Mariji Tereziji kljub zavrnitvi ponujenega mesta še naprej užival naklonjenost in zaupanje, kancler Vencelj Anton grof Kaunitz-Rietberg pa je bil ogorčen. V noti cesarici z dne 27. januarja 1760 je namreč zapisal, da je bil problem rimske zavrnitve dunajskega predloga predvsem v osebi samega nadškofa. Ta je imel dobre stike in zveze v Rimu, naklonjen pa mu je bil tudi papež Benedikt XIV., kar da se je odražalo zlasti v njegovem dolgotrajnem molku na pisma, ki so jih pošiljali z Dunaja. Kancler je še zapisal, da bi Attemsa morali enostavno prisiliti, da bi sprejel dunajski načrt!²⁶¹

²⁵⁵ Prav tam, str. 159v.

²⁵⁶ Prav tam, str. 164.

²⁵⁷ Sprejeti sklep je bil: »*Dilata et ad mentem, mens est ut significantur difficultates*«. Prim. ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 174, 178, 188.

²⁵⁸ V obrazložitvi je najti tudi poudarek, da je baron Codelli namenil sredstva za ustanovitev goriške škofije, združitve z ljubljansko pa bi bila v nasprotju z njegovo voljo. Prim. ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 189–192v; 217–221v. Glej tudi ŌStA, AVA, Alter Kultus, Ktn. 126, 22/1759, 6. oktober 1759.

²⁵⁹ ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1759 I, str. 228–229v.

²⁶⁰ ŌStA, AVA, Ktn. 139, 11 v. J. 1760, 8. februar 1760.

²⁶¹ Prav tam, 27. januar 1760.

Ko je bilo dokončno znano, da je načrt združitve obeh škofij propadel, so vladarici svetovali (tudi s strani avstrijskega veleposlanika pri Svetem sedežu, kardinala Albanija), da je treba imenovanje novega ljubljanskega škofa izpeljati gladko, brez novih trenj in kolizij z Rimom.²⁶² Marija Terezija je mesto ljubljanskega škofa ponudila Johanu Francu Antonu grofu Khevenhüllerju, stolnemu kanoniku v Augsburgu in nekdanjemu škofu v Dunajskem Novem mestu (1734–1740), ki pa ponujenega mesta v nasprotju s pričakovanji dvora ni sprejel. Na Dunaju so se po hladnem tušu zatekli k planu B. Marija Terezija je na predlog goriškega nadškofa Attemsja za novega ljubljanskega škofa papežu 23. avgusta 1760 predlagala goriškega sufragana, tržaškega škofa Leopolda Jožefa Hanibala grofa Petazzija, in sicer »zaradi njegovih zaslug za državo, učenosti in pobožnosti«. Po opravljenem postopku je papež Klemen XIII. 15. decembra 1760 odobril premestitev Petazzija iz Trsta v Ljubljano. S tem je bila triletna sedisvakanca v Ljubljani končana, prav tako pa tudi ugibanje, kdo bo novi ljubljanski knezoškof. Nadškof Attems se je pri predlogu cesarici sicer uštel, saj ga novi ljubljanski škof Petazzi po prisegi pred nadškofom Attemsom 7. januarja 1761 in po prevzemu ljubljanske škofije 25. januarja 1761 ni priznal za svojega metropolita, ampak je vztrajal pri neposredni podrejenosti ljubljanske škofije Svetemu sedežu.²⁶³

Ideja o združitvi obeh škofij pa ni čisto utonila v pozabo, še zlasti potem, ko je škof Petazzi vedno bolj slabel.²⁶⁴ To je v pismu Martinu Jožefu Jabacinu, dekanu kolegiatnega kapitlja v Novem mestu (1762–1774, prošt 1775–1789), še leta 1768 ugotavljal ljubljanski stolni kanonik in gorenjski arhidiakon Jožef pl. Wolwitz (1759–1772). Pismo govori o bolezni ljubljanskega škofa Petazzija, v njem pa je Wolwitz na podlagi določenih dejstev sklepal, da so bila v igri ponovno prizadevanja za združitev obeh episkopatov (goriškega in ljubljanskega). Jabacinu je Wolwitz naročil, naj o tem molči.²⁶⁵

3.2.3 Škofijska sinoda 1768

Najostrejši spor z dunajskim dvorom je Attems doživel leta 1768, ko je v Gorici organiziral znamenito provincialno sinodo, s katero je hotel urediti pastoralo in disciplino v svoji nadškofiji. Dovoljenje za sklic sinode je na Dunaju

²⁶² Prav tam, 8. februar 1760.

²⁶³ Volčjak, Preurejanje škofijskih meja, str. 32–33.

²⁶⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 893 (31. december 1759, Dunaj); Rescripta 1759–1760, b. 6, št. 893 (31. december 1759, Dunaj); Jure Volčjak, Filip Wirich Lovrenc Daun, nesojeni ljubljanski pomožni škof, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 482 sl.

²⁶⁵ V pripisu se Wolwitz tudi pritožuje nad težavami v svojem arhidiakonatu. Pravi, da goriški nadškof v svoji gorečnosti uredi veliko stvari, on sam kot arhidiakon pa zanje navadno izve šele pozneje, a vse to potrpežljivo prenaša. Zapisal je, da se vse preveč in prehitro spreminja. Prim. Kapiteljski arhiv Novo mesto (SI KANM), šk. 32, f. 34/3, št. 210 (1768 julij 5., Ljubljana). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 382. Ljubljanski škof Petazzi je kmalu potem zaprosil, da bi za pomožnega škofa koadjutorja imenovali Karla Janeza grofa Herbersteina. Glej: VA ASV, Arch. Concist., Acta Camerarii, b. 37, str. 23.

iskal že leta 1757, dobil pa ga je šele po 11 letih, 2. julija 1768, s pogojem, da bodo sprejeti sinodalni sklepi pred objavo poslani na Dunaj v presojo cenzure in da bo goriški glavar lahko na sinodo kot predstavnika dežele poslal človeka iz politike.²⁶⁶

Sinoda je trajala od 15. do 19. oktobra 1768. Ob koncu je bilo sprejetih 45 sinodalnih odlokov, a so na Dunaju doživeli številne spremembe in omejitve, ker niso bili v skladu z jurisdikcionalističnimi zahtevami.²⁶⁷ Pripombe so imeli tudi v Rimu. Ugovarjali so sinodi kot deželni, češ da je samo škofijska, saj bi na njej morali biti tudi škofje sufragani iz Tridenta, Pična, Trsta in Coma; dejansko je bil navzoč le pičanski škof. Attems je problem razrešil tako, da je sinodo definiral samo kot zbor goriške škofije. Dunajski pomisleki so bili večji. Dunajski cenzuri niso bili pogodu nadškofovi izrazi proti krivovercem in Judom, proti prepovedanim knjigam, sploh pa ne sklicevanje na bule in cerkveno oblast v primerih cerkvenega imetja. Attems je bil pripravljen sinodalne sklepe deloma uskladiti z dunajskimi željami, a to cenzure ni zadovoljilo.²⁶⁸ Nadškof je imel vtis, da je cenzura preveč protirimsko razpoložena, v skladu z razsvetljenim notranjecerkvenim reformnim gibanjem, ki ga je sprožilo delo Johanna Nikolaja pl. Hontheima, pomožnega škofa v nemškem Trierju (1748–1790). Ta je namreč leta 1763 izdal knjigo *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*, a s psevdonimom Justin Febronius, ki je dvignila precej prahu, papež pa jo je že leta 1764 uvrstil na Indeks (seznam prepovedanih knjig).²⁶⁹ Nadškof Attems je v želji, da bi dosegel objavo sinodalnih sklepov, pisal Mariji Tereziji in izpodbijal Febronijeve trditve iz navedene knjige. S tem pa se problem ni rešil, temveč se je zgodil jurisdikcionalni spopad med Dunajem in Rimom. Attems se je obrnil tudi na papeža, vendar odgovora ni nikoli dobil, to pa ga je zelo potrlo. Za pravo sinode je namreč namenil zelo veliko časa in napora, vanjo je vložil velika upanja, »izplen« pa je bil majhen.²⁷⁰

3.2.4 Imenovanje Attemsovega pomožnega škofa leta 1769

Attemsa je konec 60. let 18. stoletja počasi začelo zapuščati zdravje. Številni pastoralni obiski, ki jih je redno opravljal med letoma 1750 in 1767, in skrb za

²⁶⁶ Gabriele de Rosa, Il sinodo provinciale del 1768, v: *Carlo Michele d' Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Absburgico*, 2. *Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1990, str. 344 (dalje: Rosa, Il sinodo provinciale del 1768).

²⁶⁷ Prav tam, še posebej str. 366.

²⁶⁸ Attems je bil v podobnem položaju kot škofje v Lombardiji ali Neaplju; sinodalni dekreti so bili tudi tam predmet revizije vlade. Zaradi te vladne cenzure precej dokumentov ni bilo nikoli objavljenih. Prim. Rosa, Il sinodo provinciale del 1768, str. 343–374; Martina, Karel Mihael, str. 43.

²⁶⁹ Cesar Jožef II. je Febronijevo delo zavrnil, ker so bili njegovi državno-cerkveni načrti v nasprotju z državnim cerkvenstvom. Za več o tem glej: Rudolf Reinhardt, *Episkopalismus*, v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 3, Freiburg im Breisgau 2009, str. 726–727; Wolfgang Seibrich, Hontheim, Johann Nikolaus v., v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 5, Freiburg im Breisgau 2009, str. 270–271.

²⁷⁰ Rosa, Il sinodo provinciale del 1768, str. 343–374; Martina, Karel Mihael, str. 43.

ureditev obsežne nadškofije sta pustila sledi na njegovem zdravju. Zato je Dunaj in nato tudi Rim že sredi leta 1768 zaprosil za pomožnega škofa s pravico nasledstva (koadjutorja), da bi s tem ohranil kontinuirano delovanje v nadškofiji.²⁷¹ Mariji Tereziji je po daljšem razmišljanju predlagal, da na to mesto imenuje goriškega stolnega dekana, Rudolfa Jožefa grofa Edlinga, ta pa je Attemsa po smrti (18. februarja 1774) tudi nasledil na nadškofijskem prestolu.²⁷²

V Rimu se je proces za imenovanje pomožnega škofa začel 17. julija 1769. M. Gallo, tajnik kongregacije, pristojne za imenovanje škofov, je zapisal, da je nadškof Attems papežu poslal prošnjo za imenovanje pomožnega škofa, ker je slabega zdravja in zaradi obsežnosti nadškofije ne zmore več zadovoljivo opravljati pastoralnega dela. Attems je predlagal, naj papež na mesto pomožnega škofa imenuje goriškega stolnega dekana grofa Edlinga. Ta bo namesto njega opravljal škofovska in druga pastoralna opravila »*in prædicta civitate et diœcesi*«. Papež je po prejetju prošnje Marije Terezije pooblastil dunajskega nuncija, poznejšega kardinala Antona Evgenija Viscontija (1766–1774), za začetek ustreznega postopka preverjanja odlik in primernosti predlaganega kandidata ter dohodkov, ki gredo dostojanstvu škofa.²⁷³

V relaciji omenjenega tajnika je posebej izpostavljen problem dohodkov novega pomožnega škofa, saj naj bi prejemal po 1.000 goldinarjev na leto. Cesarica naj bi sicer zagotovila 800 goldinarjev.²⁷⁴ Izpostavil je vprašanje imenovanja pomožnega škofa, to pa v nemškem prostoru, kjer so obstajale velike škofije s pomožnimi škofi, ni bilo redkost (Praga, Dunaj, Esztergom).²⁷⁵ Izpostavil je 18-letno nepretrgano pastoralno delo Attemsa v obsežni nadškofiji in da je vsa škofovska opravila izvajal sam: številne in pogoste ordinacije novih duhovnikov, številna vizitacijska potovanja. Pomožni škof naj bi mu bil tako v veliko pomoč pri ordinacijah, vizitacijah, birmanjih, misijonih in podobnih opravilih. M. Gallo je v svoji relaciji opisal tudi lastnosti kandidata za pomožnega škofa.

²⁷¹ Tavano L., *La personalità e l'azione pastorale*, str. 266; IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1072; *Rescripta* 1769, b. 17, št. 1072 (21. januar 1769, Gorica).

²⁷² Marija Terezija ga je papežu kot goriškega nadškofa predlagala v potrditev 23. maja 1774. Prim. VA ASV, Arch. Concist., Ep. Reg., Tom. III., f. 2A (orig. perg.); *Indice* 1197, str. 42; Tavano L., Attems, Karl Michael, str. 17–18; Volčjak, Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih, str. 730–733.

²⁷³ VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1769, str. 216, 222.

²⁷⁴ Glej tudi AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 43/1768, 1. oktober 1768. S tem pismom je Marija Terezija določila letni dohodek v višini 1.000 goldinarjev. Podobno tudi v: AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 36/1770, 13. marec 1770.

²⁷⁵ V Italiji so bile razmere drugačne. Prim. VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1769, str. 221.

V Rimu so pretresali še dve vprašanji. Prvo vprašanje se je dotikalo geografskega položaja Gorice. Italijanski geografi so zagovarjali tezo, da Gorica cerkveno-upravno že od antike dalje sodi pod Italijo, tu pa ne poznajo pomožnih škofov. Nasprotno je bilo mnenje nemških geografov in dunajskega dvora, saj so zagovarjali nasprotno stališče. Gorica leži na meji z Italijo, v njeni bližini je tudi meja cesarstva, to pa pomeni, da leži v cesarstvu (*in quelle di corpo Germanico*). Tudi goriški grofje in oglejski patriarh, čigar naslednik je goriški nadškof, so vedno imeli glas v državnem zboru v Regensburgu. Goričani so v Rimu študirali na nemških zavodih, bili pa so tudi člani stolnih kapituljev v Passavu, Eichstättu, Salzburgu idr. Izpostavljeno je bilo tudi, da je papež Attemsa ob imenovanju za goriškega nadškofa tituliral kot »*archiepiscopus Goritiensis in Germania*«. Drugič pa so izpostavili problem pomožnega škofa ob smrti ordinarija. Prim. VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1769, str. 224–227v.

Pravi, da je stolni dekan Edling odličen duhovnik, srednjih let, učen in goreč, govori tudi jezike vernikov v nadškofiji, da je to zelo pomembno pri pastoralnih vizitacijah, izhaja pa iz plemenite in premožne družine.²⁷⁶

Nuncij Visconti je po opravljenem postopku²⁷⁷ v Rim poslal poročilo, ki je bilo papežu predstavljeno pred imenovanjem pomožnega škofa. Zapisal je, da imenovanje pomožnega škofa ni samo potrebno, temveč nujno zaradi razprostranjenosti in velikosti nadškofije (*che non solamente è utile, ma necessaria l'erezione del suffraganeato, attesa la vastità ed ampiezza di quella diocesi, ed attesi ancora i molti affari per i quali l'arcivescovo non può da se solo supplicare alle indigenze spirituali di quelle anime*).²⁷⁸

Postopek v Rimu je bil končan 11. novembra 1769, papež pa je Edlinga za goriškega pomožnega škofa in naslovnega škofa v Kafarnaumu imenoval 20. novembra 1769. Ob tem je smel Edling obdržati položaj stolnega dekana.²⁷⁹ Škofovsko posvečenje mu je podelil nadškof Attems v goriški stolnici 4. februarja 1770.²⁸⁰

Zdravstveno stanje nadškofa Karla Mihaela Attemsa je skrbelo tudi Marijo Terezijo, tako da mu je v enem izmed pisem zapisala, da bodo »reveži pridobili, če se ohranite zdravega«.²⁸¹ Zato ga je povabila, naj tudi na njene stroške izkoristi blagodejni vpliv kopeli v kraju Baden pri Dunaju. Attems je nasvet Marije Terezije poslušal. Kot je mogoče razbrati iz zapisov goriškega stolnega kanonika Janeza Friderika Matka, se je Attems v Badnu mudil med 18. julijem in koncem avgusta 1770.²⁸²

Zaradi zdravja je Attems vse pastoralne obiske zaupal pomožnemu škofu Edlingu, preostale naloge pa je opravljal še naprej. Vse pogosteje ga je

²⁷⁶ VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1769, str. 217–217v, 219–219v, 232, 234.

²⁷⁷ Vmes je potekalo intenzivno dopisovanje med Dunajem in kardinalom Albanijem v Rimu. Prim. AT-OeStA/AVA, Alter Cultus, Ktn. 126, 43/1768, 1. oktober 1768; 47/1769, 2. avgust 1769; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1188; Rescripta 1769, b. 17, št. 1188 (15. avgust 1769, Dunaj).

²⁷⁸ VA ASV, Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1769, str. 308–308v.

²⁷⁹ VA ASV, Arch. Concist., Acta Camerarii, b. 37, str. 23v.

²⁸⁰ Martina, Karel Mihael, str. 44; Luigi Tavano, Edling, Rudolf Joseph (seit 1779) Reichsgraf von (1723–1803), v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1990, str. 86–88; Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824, 2: 1765–1824* (Viri/Arhivsko društvo Slovenije; št. 34), Ljubljana 2012, str. 9 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 2*); <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvdel1.html> (zapis z dne 20. 2. 2013).

²⁸¹ Martina, Karel Mihael, str. 43.

²⁸² Prav tam, str. 43, op. 47. Nadškof je poznal tudi toplice na Kranjskem. Leta 1771 je namreč pisal o toplicah v kraju (Dolenjske) Toplice, tedaj dve uri od Novega mesta oddaljenem kraju. V pismu cesarici omenja, da kraj obiskujejo številni, voda pa zdravi mnoge bolezni. Samo »kopališče« ni bilo prav dobro urejeno, zato je prosil Marijo Terezijo, da pri Henriku knezu Auerspergu, na čigar ozemlju so bile toplice, zastavi dobro besedo, da bi se stanje popravilo. Prim. IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 5; Rescripta 1771, b. 19, št. 5 (8. februar 1771, Gorica); Matej Rifelj, *Zdravilišče Dolenjske Toplice, v: Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*, Dolenjske Toplice 2015, str. 340 sl.

obhajala slabost, 16. februarja 1774 pa se je »spremenila« v kap. Smrt je prišla že čez dva dneva, 18. februarja 1774.²⁸³ K večnemu počitku so ga na njegovo željo po opravljenih pogrebnih slovesnostih v goriški stolnici položili v kapelo bogoslovnega semenišča v Gorici.

Njegovo zadnje pastirsko pismo s konca leta 1773 oziroma začetka 1774 imamo lahko za duhovno oporoko. V njej se kaže vsa Attemsova skrb za obsežno nadškofijo: »... Čujte torej in si prizadevajte, da ne bodo volkovi napadli ovc in ne bo nikogar, ki bi jih reševal. Pasite čredo z besedo, pasite jo z zgledom; bodite zvesti oskrbniki božjih skrivnosti ... uboge v duhu in nesrečne grešnike potrpežljivo prenašajte ... Prav tako priznavajte, da ste dolžniki telesnim bolnikom: če jih muči huda bolezen, jih pogosto obiskujte in tolažite.«²⁸⁴

Slika 2: Karel Mihael grof Attems.²⁸⁵

²⁸³ Attems, *Lettere di Carlo Michele d'Attems*, str. 36 sl.

²⁸⁴ »... vigilate itaque, solliciti estote, ne lupus oves rapiat, et non sit qui eripiat. Pascite gregem verbo, pascite exemplo; estote fideles administratores mysteriorum Dei ... infirmos spiritu ac miseros peccatores patienter sustinete ... Infirmis corpore pariter vos debitores agnoscite, ut, si gravi detineantur infirmitate, frequenter eos solemini visitatione.« Prim. Martina, Karel Mihael, str. 44. Martina navaja, da je bilo pastirsko pismo napisano novembra 1773 (Martina, Karel Mihael, str. 44), L. Tavano pa, da je bilo napisano v začetku leta 1774 (Tavano L., *La personalità e l'azione pastorale*, str. 268).

²⁸⁵ *Patriarchi: quindici secoli*, str. 406.

4 UPRAVNA RAZDELJENOST GORIŠKE NADŠKOFIJE. SPREMEMBE, USTALITEV MEJA IN ARHIDIAKONATSKE PRISTOJNOSTI

Izjemno obsežna goriška nadškofija je imela sedež na skrajnem zahodu svojega ozemlja, samo 15 km od habsburško-beneške meje. Na severu se je meja nadškofije končevala na vzhodnem Tirolskem pri Lienzu (od Gorice oddaljenem okoli 180 km), na vzhodu na reki Dravi pri 240 km oddaljenem Mariboru, na jugovzhodu pa pri okoli 225 km oddaljeni Vinici.²⁸⁶ Po površini je bila tako velika, da jo je bilo v enem tednu težko prepotovati.²⁸⁷ Podrobno so meje nadškofije opisane v prvem poročilu Svetemu sedežu (poročilo *Ad limina*), ki ga je nadškof Attems oddal v letu 1754. Poročilo pravi, da na zahodu, v južni Furlaniji, nadškofija meji na Beneško in škofijo Concordia ter na nadškofijo Videm, v severni Furlaniji pa na nadškofijo Videm in škofijo Trst. Na Kranjskem (Gorenjskem in Dolenjskem) nadškofija meji na ljubljansko in tržaško škofijo, na Dolenjskem tudi na zagrebško in senjsko škofijo. Na Štajerskem meji na zagrebško in ljubljansko škofijo ter salzburško nadškofijo. Na Koroškem ima mejo s salzburško in videmsko nadškofijo, na Tirolskem pa z videmsko nadškofijo in brixensko škofijo.²⁸⁸

4.1 Arhidiakonati

Arhidiakonati so bili na slovenskem ozemlju ustanovljeni še v času oglejskega patriarhata. Patriarhom je velikansko ozemlje predstavljalo veliko oviro pri opravljanju škofovske službe. Drugo, še večjo oviro, je pozneje predstavljala prepoved vstopa patriarha na ozemlje cesarstva.²⁸⁹

Ko je bila leta 811 določena meja med salzburško nadškofijo in oglejskim patriarhatom, se je na prostoru med Italijo in reko Dravo začela oblikovati mreža razsežnih pražupnij.²⁹⁰ Sedež škofije je bil precej oddaljen, patriarh pa je na

²⁸⁶ Tavano L., *La personalità e l'azione pastorale*, str. 223.

²⁸⁷ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 6.

²⁸⁸ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 1v.

²⁸⁹ Dolinar, *Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije*, str. 184; Dolinar, *Slovenska cerkevna pokrajina*, str. 12.

²⁹⁰ Oglejski patriarhi bi si lahko za zgled vzeli salzburške nadškofe, ki so svojo obsežno nadškofijo upravljali s pomočjo sufraganskih škofov v Krki (ust. 1072), Seckauu (ust. 1218) in Lavantu (ust. 1228). Toda organizacijski razvoj patriarhata je šel drugačno pot. Na ozemlju patriarhata so sicer delovale tri sufraganske škofije (ki so pozneje patriarhu pomagale pri izvrševanju škofovske jurisdikcije), vendar nobena na ozemlju cesarstva. Prim. Janez Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: k razvoju cerkvene organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Ljubljana 2013, zlasti str. 13–23 in sl. (dalje: Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*); Rainer, *La formazione delle diocesi nell'Austria interna*, str. 35 sl.; Jože Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 9), Ljubljana 1987, str. 7 sl. (dalje: Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*); Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1324–1786*, Kostanjevica na Krki 1987, str. 29 (dalje: Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*).

terenu potreboval namestnika z določenimi pooblastili, zato so nekatera določena območja začeli med seboj povezovati. Patriarh se je na ozemlju današnje Slovenije naslonil na opate samostanov v Stični in Gornjem Gradu, v Furlaniji na opata v Možacu (Moggio) in Rožacu (Rosazzo), v Primorju na opata v Štivanu pri Devinu (San Giovanni di Duino oziroma San Giovanni al Timavo), na Koroškem pa v Podkloštru (Arnoldstein) in Vetrinju (Viktring). Ti so imeli nad inkorporiranimi župnijami pravico do nižjega sodstva in pravico do podeljevanja nižjih redov posvečenja duhovniškim kandidatom.²⁹¹

Arhidiakoni sicer niso imeli polne škofovske jurisdikcije, pač pa neke vrste jurisdikcijo oglejskega generalnega vikarja: »*Archidiaconatus non est beneficium, sed tantummodo est titulus iurisdictionis tamquam vicarii generalis patriarchae Aquileiensis*«. ²⁹² Pozneje so službo arhidiakonov opravljali tudi župniki uglednejših in premožnejših župnij. Tako so npr. funkcijo gorenjskega arhidiakona opravljali župniki v Kamniku, Mengšu in Moravčah. Patriarh je imel pri izbiri arhidiakonov proste roke, njihovo delo pa je večinoma nadzoroval generalni vikar.

Škofje in generalni vikarji so arhidiakonom ob imenovanju nekako od druge polovice 15. stoletja dalje njihove naloge in pravice natančno navedli (v izogib poznejšim sporom).²⁹³ Naloga arhidiakonov je bil nadzor nad življenjem župnij, posebej nad duhovščino, ki je delovala v arhidiakonatu. Arhidiakoni so morali skrbeti za cerkveni red in izobrazbo bodoče duhovščine, njihova naloga je bilo umeščanje duhovnikov na župnije, sklicevati so morali tudi redne letne sinode in vršiti nižje cerkveno sodstvo v duhovnih zadevah nad duhovščino in verniki, blagoslavljeni bogoslužne predmete (paramente in liturgično opremo), razen tistih, pri katerih bi bila uporabljena sv. olja, za to pa je bilo potrebno škofovsko posvečenje. Blagoslavljali so temeljne kamne za cerkve ter neblagoslovljene ali oskrunjene cerkve itd.²⁹⁴ Nadzorovana pa ni bila samo duhovščina v arhidiakonatih, ampak tudi arhidiakoni sami, saj so bili o svojem delu dolžni redno poročati svojemu ordinariju. Od 13. stoletja dalje so arhidiakoni namesto škofa pogosto opravljali tudi predpisane vizitacije. Pomen arhidiakonov na slovenskem ozemlju do Drave se je močno povečal v začetku 15. stoletja, ko so se zaostрили odnosi med Habsburžani in Beneško republiko,²⁹⁵ predvsem pa po

²⁹¹ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 34 sl.; Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 68 sl.

²⁹² Tavano L., *Cronotassi degli arcidiaconi di Gorizia*, str. 179, op. 2.

²⁹³ Dušan Kos, *Zgodovina morale 2, Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo* (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 12), Ljubljana 2016, str. 44 (dalje: Kos, *Zgodovina morale 2*).

²⁹⁴ Jože Mlinarič, *Stiška opatija 1136–1784*, Novo mesto 1995, str. 653 (dalje: Mlinarič, *Stiška opatija*); Katja Piazza, Udine, Archivio patriarcale: la diocesi di Aquileia «a parte Imperii». Note sugli arcidiaconi tra la seconda metà del XV e il XVII secolo. Caratteri ed evoluzione, v: *Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel* (Schriftenreihe des Instituts für Geschichte; 18), Graz 2010, str. 363–364 (dalje: Piazza, Udine, Archivio patriarcale); Kos, *Zgodovina morale 2*, str. 36 sl.

²⁹⁵ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, str. 7–8; Dolinar, *Oglejski patriarhat in Slovenci*, str. 70–71.

prepovedi vstopa patriarhu kot krajevno pristojnemu škofu na ozemlje cesarstva v 17. stoletju.²⁹⁶

Med 10. in 12. stoletjem so na ozemlju oglejskega patriarhata nastali štirje arhidiakonati, pozneje pa so se delili naprej:²⁹⁷

- koroški arhidiakonat s sedežem v Beljaku,
- savinjski arhidiakonat s sedežem v Laškem,
- kranjski arhidiakonat s sedežem v Ljubljani in
- furlanski arhidiakonat s sedežem v Možacu (Moggio).

Kranjski arhidiakonat se je sredi 13. stoletja razdelil na dva dela:

- gorenjski arhidiakonat (za Gorenjsko in kranjski del Notranjske) – v drugi polovici 15. stoletja, po ustanovitvi ljubljanske škofije, je imel svoj sedež v Kamniku, pozneje pa se je selil. Razdeljen je bil na tri komisariate s sedeži v Škofji Loki, Kamniku in Metliki;²⁹⁸
- dolenski arhidiakonat s sedežem v Beli Cerkvi.²⁹⁹

Furlanski arhidiakonat se je v drugi polovici 16. stoletja razdelil na tri dele:

- spodnjefurlanski arhidiakonat s sedežem v Gorici,
- gornjefurlanski arhidiakonat s sedežem v Možacu (za Beneško Slovenijo in Rezijo) in
- tolminski arhidiakonat (podrejen čedadskemu kapitlju).

Dolenski arhidiakon se je sprva imenoval arhidiakon Dolenske in Marke. Arhidiakonat sta upravljala župnik iz Bele Cerkve ali pa župnik iz Leskovca pri Krškem. V 15. stoletju se je razdelil na dva arhidiakonata:

- dolenski arhidiakonat in
- ribniški arhidiakonat.³⁰⁰

Velike spremembe je povzročila ustanovitev ljubljanske škofije leta 1461. Nekoč enotna uprava na ravni arhidiakonatov se je korenito spremenila. Predstojniki inkorporiranih župnij so na njihovem ozemlju teh župnij postali

²⁹⁶ Prim. gradivo v IT ASDU, ACAU. Glej tudi Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 46 sl.; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 402 in sl.; Jure Volčjak, *Župnija Preserje od cerkniške podružnice do samostojne župnije*, v: *Župnija Preserje skozi čas* (ur. France M. Dolinar), Preserje 2011, str. 116–117 (dalje: Volčjak, *Župnija Preserje*).

²⁹⁷ Podrobneje Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 51 sl., 207 sl. in 258 sl.

²⁹⁸ Dolinar, *Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije*, str. 191.

²⁹⁹ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471.

³⁰⁰ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 30; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471; Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 51 sl.; Janez Höfler, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem*. Prazupnija Cerknica, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 26 (2004), str. 136 (dalje: Höfler, *Gradivo za historično topografijo*). Več o arhidiakonatih na področju cesarstva glej Piazza, Udine, *Archivio patriarcale*, str. 362–375.

arhidiakoni (*archidiaconi nati*), to pa je pomenilo, da redni škofijski arhidiakoni niso imeli pravice posegati na njihovo območje. Veliko večjo moč kot drugi arhidiakoni sta na Kranjskem imela opata kostanjeviške in stiške opatije s pravico do posvečevanja oziroma blagoslavljanja oltarjev, paramentov, cerkva in oseb.

Od ustanovitve ljubljanske škofije je bila Kranjska razdeljena na tri škofije (oglejsko, ljubljansko in tržaško). Precej župnij na Dolenjskem je bilo pridruženih ljubljanski škofijski menzi in menzi ljubljanskega stolnega kapitlja, vrsta župnij samostanoma Kostanjevica in Stična, nekatere pa tudi novomeškemu kolegiatnemu kapitolju.³⁰¹ Skratka, na tej ravni je bila velika zmeda, zato je bilo razmerje med arhidiakonati nujno potrebno vzpostaviti na novo.³⁰²

Po dolgoletnih sporih med omenjenima opatoma in novomeškimi prošti³⁰³ sta bila konec 17. stoletja vendarle ustanovljena kostanjeviški in stiški arhidiakonati.³⁰⁴ Glavni problem so predstavljale zahteve novomeških proštov, ki so si lastili določene pravice do župnij obeh opatij, potem ko so postali dolenjski arhidiakoni. Želeli so namreč vso duhovno oblast nad samostanskimi župnijami in njihovo župnijsko duhovščino, razen tiste oblasti, ki je šla krajevnemu škofu. Večji spori med obema samostanoma in novomeškimi prošti so bili v začetku 17. stoletja.³⁰⁵ V prepire sta se vmešali tudi svetna in cerkvena oblast; ta je za razsodnika določila ljubljanskega škofa Jožefa grofa Rabatto (1664–1683), vendar se spor ni polegel. Kot je bilo omenjeno, je bil spor razrešen šele na začetku 90. let 17. stoletja. Glavno vlogo pri tem sta imela stiški opat Anton baron Gallenfels (1688–1719) in njegov brat Sigismund, ki je živel na Bavarskem in je imel odlične zveze na bavarskem dvoru. Za stiškega opata so v Rimu tako posredovali najvišji državni uradniki in tudi drugi vplivni ljudje.³⁰⁶

Na začetku 90. let 17. stoletja so bili ponovno obujeni dogovori med novomeškim proštom in stiškim opatom o arhidiakonatskih pravicah v dolenjskih župnijah, potem ko ni uspelo posredovanje treh posrednikov, oglejskega patriarha Janeza Delfina (1657–1699), dunajskega nuncija Frančiška Tuccia (1689–1692) in dunajskega dvora. Novomeški prošt Friderik Hieronim grof Lanthieri (1683–1697) je stiškemu opatu predlagal, da bi opat v samostanu inkorporiranih župnijah do smrti imel vse pravice arhidiakona, sam pa bi enake pravice imel v župnijah, pridruženih kolegiatnemu kapitolju, in tudi preostalih dolenjskih

³⁰¹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 37, 40.

³⁰² Na tem mestu velja opozoriti na natančen opis meja gorenjskega in dolenjskega arhidiakonata iz začetka 17. stoletja. Slednje ni prav pogost pojav. Prim. IT ASDU, ACAU, A parte Imperii, b. 753.

³⁰³ IT ASDU, ACAU, A parte imperii, b. 771, Germania 1667–1694, fol. 76v–80r; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471, posebej še opombi 99 in 100; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653 in navedene opombe; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 30.

³⁰⁴ IT ASDU, ACAU, Collazioni di benefici, Collationum 1718, fol. 43v–44v; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471; Piazza, Udine, Archivio patriarcale, str. 363.

³⁰⁵ Prim. spor glede jurisdikcije nad župnijo Mokronog v: Jure Volčjak, Župnija Mokronog v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attensa (v pripravi za objavo) (dalje: Volčjak, Župnija Mokronog).

³⁰⁶ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653.

župnijah. Lanthieri je tudi predlagal, da bi opat dogovor, če bi se z njim strinjal, potrdil, nato pa bi skupaj zaprosila oglejskega patriarha kot ustanovitelja dolenskega arhidiakonata za potrditev sporazuma. Ker se je stiški opat s predlogom strinjal, so začeli dolgoletni spor hitro reševati. Oglejski patriarh je dogovor potrdil 23. januarja 1691 in stiškega opata imenoval za dosmrtnega arhidiakona za župnije, inkorporirane stiški cisterci, z enakimi pravicami, kot jih je užival novomeški prošt v kapiteljskih župnijah. Novomeški prošt naj bi obdržal naziv dolenski arhidiakon (*archidiaconus Inferioris Carnioliae*), stiški opat pa bi vsakokrat po nastopu službe moral za potrditev arhidiakonskega naslova prositi pristojnega ordinarija, oglejskega patriarha.³⁰⁷

Stiški opat je potrditev dogovora z enako vsebino kot v patriarhovi potrditvi prejel tudi od dunajske nunciature, vendar je še pet let po potrditvi, leta 1696, spraševal reinskega opata, ali imata on ali njegov tajnik ustrezen dokument, za katerega je odštel sto zlatih ducatov. Stiški opat je dokument prejel šele leta 1715 (!), na podlagi tega dokumenta pa ga je potem cesar Karel VI. potrdil za arhidiakona nad inkorporiranimi župnijami.³⁰⁸

Podobni spori kot med stiškim opatom in novomeškim proštom so se v 17. stoletju razvneli tudi med kostanjeviškim opatom in novomeškim proštom. Oglejski patriarh je zato tudi kostanjeviškim opatom priznal enake pravice kot stiškemu opatu: kostanjeviški opat je pridobil arhidiakonatske pravice nad vsemi župnijami, ne glede na to, ali so ležale na Kranjskem ali Štajerskem. Obema opatoma je bila priznana pravica do vizitiranja župnij in duhovščine v okviru njenega arhidiakonata, pravica do posvečevanja oziroma blagoslavljanja cerkvene opreme, oltarjev in temeljnih kamnov za cerkve ter oskrunjenih cerkva, sodstvo v duhovnih zadevah nad duhovščino in verniki (posebej je bila poudarjena skrb za odpravo konkubinata) in opravljanja vseh tistih funkcij, za katere ni bilo zahtevano škofovsko posvečenje. Vendar pa jima funkcija arhidiakona ni bila priznana avtomatsko ob izvolitvi, temveč sta morala ob nastopu službe za potrditev zaprositi oglejskega patriarha. To se je spremenilo šele z ukinitvijo patriarhata sredi 18. stoletja.³⁰⁹

Podobno se je zgodilo tudi z gorenjskim arhidiakonom, natančneje z delom Notranjske, kjer se je izoblikoval arhidiakonat s sedežem v kartuziji Bistra.³¹⁰ V tem primeru je potekal spor zaradi arhidiakonatske pristojnosti

³⁰⁷ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 40; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653, 772. Listina je shranjena v arhivu samostana Rein v Avstriji. Slika objavljena v Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653.

³⁰⁸ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 654–655.

³⁰⁹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 40; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 838–839.

³¹⁰ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 259 sl.; Höfler, Gradivo za historično topografijo, str. 136–137; Volčjak, *Župnija Presejce*, str. 116.

nad župnijo Cerknica, ki je bila inkorporirana kartuziji Bistra že leta 1395³¹¹ in je spadala v gorenjski arhidiakonat, appetite v zvezi z njo pa je včasih pokazal ribniški arhidiakon. Nesoglasja so dosegla vrhunec konec 17. stoletja, ko se je oglejskemu patriarhu Janezu Delfinu zaradi vmešavanja ribniškega arhidiakona Tomaža Rennerja pritožil gorenjski arhidiakon, mengeški župnik Andrej baron Gallenfels, brat stiškega opata Antona barona Gallenfelsa. Spor je bil rešen z intervencijo oglejskega patriarha in cesarja Leopolda I., in sicer podobno kot spor stiškega in kostanjeviškega opata. Bistriški prior (in nasledniki) je bil imenovan za arhidiakona, ozemlje pod njegovo jurisdikcijo pa se je oblikovalo v samostojni arhidiakonatu.³¹² Na ta način je bistriški prior arhidiakonatske pravice izvajal nad župnijo Cerknica, nad župnijskima vikariatoma Preserje in Planina pri Rakeku in vikariatoma Borovnica in Rakitna.³¹³ Ko je gorenjski arhidiakon Janez Andrej pl. Flachenfeld (†1741) leta 1702 poskušal vizitirati župnijo Cerknica in njena župnijska vikariata v Preserju in Planini pri Rakeku, se je bistriški prior Hugo Muregger (1670–1704) temu ostro uprl in se skliceval na eksempcijo kartuzije (*praelatus se opposuerat, ac hisce adiunctam apostolicam exemptionem mihi communicavit*), s tem pa na prepoved vizitacije škofov ali njihovih delegatov (*ab omni ordinaria iurisdictione, dominio, visitatione, ac potestate quorum libet, omnium et singulorum patriarcharum, archiepiscoporum, et aliorum quorumque iudicum ordinariorum de speciali dono gratiae prorsus exemisse, ac totaliter liberasse*).³¹⁴ Flachenfeldu tako ni preostalo drugega, kot da se je uklonil. Zapisal je le, da je Preserje od Ljubljane oddaljeno dve milji. Vikariat je upravljal Frančišek Rustja, pri dušnem pastirstvu pa mu je pomagal Andrej Mihelič. Na enak način je opravil z vizitacijo drugega vikariata na Planini pri Rakeku.³¹⁵

Goriška nadškofija je bila ob ustanovitvi leta 1752 upravno razdeljena na 15 arhidiakonotov.³¹⁶ Ker želimo v tej knjigi podrobneje predstaviti cerkvene

³¹¹ SI AS 1063, Zbirka listin, št. 4872; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 464; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 113.

³¹² Prim. IT ASDU, ACAU, A parte imperii, b. 709-6; Piazza, Udine, Archivio patriarcale, str. 363; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471, 472 in tamkajšnje opombe; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 116–117.

³¹³ Preserje je bilo zunaj gorenjskega arhidiakonata že pred letom 1671, ko naj bi domnevno nastal nedatiran seznam župnij gorenjskega arhidiakonata. Prim. SI AS 1, šk. 8 (Lit. E IV), I/5, str. 1111–1114; Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 38, 270.

³¹⁴ Zunanjo vizitacijo je prepovedal že papež Aleksander IV. (1254–1261) z listino 1257 februar 8., Lateran. Prim. SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 274r, fol. 4r. Povzetek bule papeža Bonifacija IX. (1389–1404) 1391 marec 16., Rim v razsodbi apostolskega protototarja in razsodnika Alojza Akvinskega v prepisu listine 1674 december 18., Rim v: IT ASDU, ACAU, A parte imperii, b. 753, *Informatio de moderno statu archidiaconatus Aquileiensis a parte Imperii provinciae Carnioliae Superioris*, fol. 15r–16v.

³¹⁵ IT ASDU, ACAU, A parte imperii, b. 753, *Informatio de moderno statu archidiaconatus Aquileiensis a parte Imperii provinciae Carnioliae Superioris*, fol. 15r; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 117.

³¹⁶ Po Ambrožiču jih je bilo 17. Prim. Matjaž Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, v: *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 660 (dalje: Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*).

razmere na Kranjskem, si pogledjmo, kateri arhidiakonati so delovali na ozemlju Kranjske v obdobju med 1750 in 1774.³¹⁷

1. **Bistriški arhidiakon**at s sedežem v kartuziji Bistra. Mesto arhidiakona je zasedal vsakokratni prior kartuzije. V obravnavanem času sta bila to Andrej Höller (do 1765) in Bruno Ortner (do 1782).³¹⁸

Kartuziji je bila podrejena župnija Cerknica z župnijskima vikariatoma Planina pri Rakeku in Preserje in njunima vikariatoma Borovnica in Rakitna.³¹⁹

2. **Gorenjski arhidiakon**at je imel sedež v Ljubljani. Mesto gorenjskega arhidiakona je zasedal ljubljanski stolni kanonik, Karel grof Petazzi, po njegovi smrti 11. junija 1759 pa ga je nasledil ljubljanski stolni kanonik Jožef pl. Wolwitz. Po mnenju F. M. Dolinarja to kaže na zgledno sodelovanje ljubljanskega in goriškega ordinarija (oba sta izhajala iz rodbine Attems) na pastoralnem področju. Temu mnenju težko oporekamo. Župnijska ozemlja obeh škofij so bila namreč v nekaterih primerih med seboj tako prepletena, da je škof ali arhidiakon do njih prišel le čez ozemlje sosednje škofije (npr. Zapoge pri Vodicach, Huje pri Kranju³²⁰ ipd.).

Gorenjski arhidiakon

at je bil razdeljen na štiri okraje (distrikte): Kamnik, Velesovo, Stara Loka in Tržič. Pod Kamnik so spadali župnije Kamnik, Moravče in Ihan ter vikariati Šmartno v Tuhinju, Zgornji Tuhinj in Nevlje. Pod Velesovo so spadale župnije Komenda, Velesovo, Cerklje na Gorenjskem in Šenčur pri Kranju. V okviru distrikta Stara Loka so delovale župnije Stara Loka (z vikariatom Škofja Loka), Poljane nad Škofjo Loko, Selca in Žiri. K distriktu Tržič pa so sodile župnije Tržič, Železniki in Sorica.³²¹

V mejah gorenjskega arhidiakonata so delovali tudi trije ženski samostani: samostan dominikank v Velesovem (z inkorporiranimi župnijami Cerklje na Gorenjskem, Šenčur pri Kranju in Velesovo) in dva samostana klaris, eden v Mekinjah, drugi pa v Škofji Loki.³²²

³¹⁷ Seznam arhidiakon

atov na Kranjskem iz leta 1753 prinaša te podatke: v gorenjskem arhidiakonatu je bilo 18 župnij in 100 cerkva, v dolenskem pod novomeško prostijo 16 župnij in 90 cerkva, v stiškem 18 župnij in 100 cerkva, v bistriškem 3 župnije, 30 cerkva, v kostanjeviškem 6 župnij, 40 cerkva, v metliškem 5 župnij in 20 cerkva, v ribniškem 16 župnij, 90 cerkva in v tolminskem 10 župnij in 90 cerkva. Prim. SI AS 7, šk. 222; Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 190, op. 29.

³¹⁸ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 474.

³¹⁹ Prav tam, str. 471; Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 191.

³²⁰ Podružnica župnije Šenčur pri Kranju.

³²¹ SI AS 1073, I/59r, Protocollum officii archidiaconalis ex parte superioris Carniolae inhoatum die 15. iunii anno 1759, str. 47v–48r.

³²² Bibliotheca del seminario teologico centrale di Gorizia (IT BSTCG), fondo Attems – De Grazia; SI AS 1073, I/59r, str. 1–2; Maks Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*. Posebni odtis iz Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo XXV/XXVI (1944–1945), Ljubljana 1945, str. 19 (dalje: Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*); Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 191.

3. Kostanjeviški arhidiakonat je imel sedež v cistercijskem samostanu Kostanjevica. Mesto arhidiakona so zasedali Aleksander baron Taufferer (do 1760), sledil mu je Leopold pl. Buseth (do 1771), od 1772 do razpusta samostana leta 1786 pa Aleksander baron Haller pl. Hallerstein.

Kostanjeviškemu arhidiakonu so bile podrejene župnije na Kranjskem in Štajerskem. Na Kranjskem so bile to Čatež ob Savi, Kostanjevica, Kovor, Sv. Križ–Podbočje, Trebelno (Gorenji Mokronog), Vivodina in Žumberk, na Štajerskem pa Videm ob Savi, Brežice, Rajhenburg (Brestanica), Sevnica, Dobova in Sromlje.³²³

4. Metliški arhidiakonat/dekanat s sedežem pri komendi nemškega viteškega reda v Metliki. Upravno območje metliškega arhidiakonata je bilo večinoma sicer označeno kot metliški dekanat oziroma komisariat. Imel je podoben status kot samostanski arhidiakonati.

Pod ta arhidiakonat so spadale vse župnije v Beli krajini: Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič in Vinica. Načeloval mu je vsakokratni metliški prošt.³²⁴

5. Novomeški arhidiakonat je imel sedež pri kolegiatnem kapitlju v Novem mestu. Arhidiakonatsko službo je opravljal prošt kolegiatnega kapitlja. V obravnavanem času sta bila to Anton Gotard baron Erberg (do 1755), nato do smrti nadškof Attems (v njegovem imenu dekan Martin Jožef Jabacin do leta 1774).

Del novomeškega arhidiakonata so bile župnije s kranjskega kot tudi s štajerskega ozemlja. Na Kranjskem je šlo za župnije: Mirna Peč; Šentrupert na Dolenjskem z vikariatoma Mokronog in Boštanj ter beneficij sv. Marije v Mokronogu, pozneje še Dole pri Litiji in Šentjanž; Polšnik, Poljane (Stari trg ob Kolpi) z vikariatom Sinji Vrh; Šmihel pri Novem mestu z vikariatom Vavta vas, Stopiče (pozneje samostojna župnija) ter beneficija sv. Marije v Dolenjskih Toplicah in sv. Erazma v Soteski (pozneje oba samostojni župniji); Novo mesto in poznejši vikariati Mehovo (Podgrad), Straža (Prečna), Tržišče. Na Štajerskem pa so bile to Ponikva z vikariati Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Lemberg in Zibika, pozneje še Dramlje, Kalobje, Slivnica pri Celju, Sv. Lovrenc na Pohorju in Sv. Štefan na Spodnji Polskavi.³²⁵

³²³ IT BSTCG, fondo Attems – De Grazia; Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19; Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 191; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 40. Župnije so bile podrejene komisariatu »Ad S. Laurentium«.

³²⁴ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19; Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 193; Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina*, str. 660.

³²⁵ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19; Dolinar, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, str. 193; Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina*, str. 657–658; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 654.

6. Ribniški arhidiakon s sedežem v Ribnici je upravljal večinoma župnije, ki so bile del »kočevskega« gospodstva.

Sem so spadale župnije Črmošnjice, Dobropolje, Kočevje, Kočevska Reka, Koprivnik (pri Kočevju), Kostel (Fara pri Kočevju), Mozelj, Osilnica, Bloke, Ribnica, Škocjan pri Turjaku, Stari trg pri Ložu in njim podrejeni vikariati, Krško z vikariatoma Leskovec in Cerklje ob Krki ter beneficij sv. Martina na gradu Krško,³²⁶ Loški Potok, Sodražica, Stari Log, Sv. Vid nad Cerknico, Trava in Velike Lašče.³²⁷

7. Stiški arhidiakon s sedežem v cistercijskem samostanu Stična. Funkcijo stiškega arhidiakona v obravnavanem obdobju sta opravljala opata Viljem Kovačič (do 1764) in zadnji stiški opat Franc Ksaver baron Taufferer (do 1784).

Tudi pod upravo stiškega arhidiakona so spadale župnije na Kranjskem in Štajerskem. Na Kranjskem so bile to župnije Bela Cerkev z vikariati Raka, Škocjan pri Novem mestu, Šmarjeta na Dolenjskem in Št. Peter–Otočec, Dobrnič z vikariatom Žužemberk, Šentvid pri Stični z vikariati Krka na Dolenjskem, Višnja Gora, Šmartno pri Litiji in Prežganje, Šmarje pri Ljubljani, Trebnje z vikariatoma Sv. Križ–Gabrovka in Mirna ter navadni beneficij (*beneficium simplex*) v Podpeči pri Gabrovki, Mengeš z vikariati Vače, Čemšenik, Zagorje ob Savi in Dol pri Ljubljani, navadni beneficiji sv. Ane in Andreja v Mengšu, sv. Mihaela na Vačah, sv. Marije na Sv. Planini in sv. Marije na gradu Medija. Pozneje so bili del stiškega arhidiakonata še vikariati Hinje, Kolovrat, Kresnice, Primskovo na Dolenjskem, Sostro, Studenec, (Zasavska) Sveta Gora, Šentgotard in Šentlambert. Na Štajerskem so stiški arhidiakoni nadzirali župnije Galicija, Šmartno ob Paki, Sv. Peter v Savinjski dolini (Šempeter), Teharje in Žalec s podrejenimi vikariati, kot je bil npr. Log pri Sevnici.³²⁸

8. Vipavski dekanat je imel podoben status kot metliški. Nastal je iz nekdanje zelo obsežne župnije Vipava, ki se je raztezala čez celotno Vipavsko dolino, prek kranjske deželne meje je segal tudi na Goriško. Tja je spadal še vikariat Sv. Križ (Vipavski Križ).³²⁹

Kot posebnost velja omeniti, da so na Kranjskem določene župnije sodile v arhidiakonate zunaj Kranjske. Tako sta npr. v tolminski arhidiakonatu spadali

³²⁶ Krško z vikariatoma Leskovec pri Krškem in Cerklje ob Krki ter beneficij sv. Martina na gradu Krško so leta 1691 spadali pod dolenjski arhidiakon s sedežem v Novem mestu. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 654.

³²⁷ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19; Dolinar, *Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije*, str. 193.

³²⁸ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19; Hans Pirchegger, *Erläuterungen zur historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Teil, Steiermark*, Wien 1940, str. 34; Dolinar, *Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije*, str. 192.

³²⁹ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19; Dolinar, *Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije*, str. 193; Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 178–181.

župniji Spodnja Idrija in Nova Oselica, v goriški arhidiakonatu pa župnija Zgoranja Idrija, ki je bila nekdanj del tolminskega arhidiakonata.³³⁰

4.2 Župnije, vikariati

Nadškof Attems je v relaciji Ad limina leta 1754 poročal, da v nadškofiji deluje 248 župnij,³³¹ 152 kuratnih vikariatov,³³² drugih cerkva je bilo 2.413, med oratoriji je bilo 43 javnih in 19 zasebnih.³³³ Župnije so bile velike tako po površini kot tudi po številu vernikov. Ker župniki niso mogli sami skrbeti za tako velike skupnosti, so običajno imeli vsaj enega ali dva duhovnika za pomoč v dušnem pastirstvu. Župnije s 5.000 do 6.000 župljani so po Attemsovih navedbah imele na voljo od šest do osem duhovnikov, župnija Vipava s 13.000 župljani, ki je obsegala celotno Vipavsko dolino, pa kar 24 kuratnih duhovnikov.³³⁴

Že z današnjega stališča so bile župnije prevelike za uspešno dušno pastirstvo. Tega se je zavedal tudi nadškof Attems (prav tako dunajski dvor), zato se je nagnil k ustanovitvi večjega števila vikariatov in duhovnij, da bi na ta način cerkev približal vernikom, duhovniki pa bi lažje opravljali zaupane jim naloge (poučevanje kateheze, pridiganje, spovedovanje, skrb za bolnike in umirajoče ipd.).

Po R. Kušju ima patronat korenine v t. i. germanski dobi cerkvenega prava, v okviru katerega je bila lastniška cerkev temelj vse cerkvene organizacije. Za lastniške cerkve je bil značilen prevladujoči vpliv laikov, natančneje lastnikov zemljiških gospodstev, na cerkvene zadeve. Ti so cerkve zidali, opremljali in vzdrževali ter tudi nastavljali duhovnike po svoji presoji. Patronat se je razvil iz nekdanje lastninske pravice pri lastniških cerkvah in beneficijah.³³⁵

³³⁰ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 19. Ker so bile navedene župnije sestavni del dekanatov, ki sta imela sedež zunaj Kranjske, njihovih podatkov nismo vključili v podrobnejšo analizo pričujoče monografije.

³³¹ Zakonik cerkvenega prava določa, da je župnija trajno ustanovljena skupnost vernikov v cerkvi, katere pastoralna skrb je pod oblastjo krajevnega škofa zaupana župniku kot njenemu lastnemu pastirju. »*Paroecia est certa communitas christifidelium in Ecclesia particulari stabilitate constituta, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioecesiani, committitur parocho, qua proprio eiusdem pastoris*«. Prim. Zakonik cerkvenega prava = *Codex iuris canonici*, Ljubljana 1983, str. 239, kan. 515 §1 (dalje: *Zakonik cerkvenega prava*); http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_it.html (zapis z dne 9. 3. 2013).

³³² V okviru velikih župnij so delovale posebne pastoralne enote. Bile so različno poimenovane: vikariati, ekspoziture, »stare« kaplanije ali pa lokalne kaplanije. Kot razlaga M. Ambrožič, je šlo »za skupnosti vernikov, ki so bile oddaljene od župnijskega središča in so zato uživale pastoralno avtonomijo. Lokalni kaplan, ki je vodil lokalno kaplanijo, je opravljal celotno pastoralno delo, matične knjige pa je še vedno vodil župnik. Ekspozit, ki je vodil ekspozituro, je bil kakor pravi župnik in je lahko vodil matične knjige, ki pa jih je ob koncu leta moral s podpisom overoviti župnik. Od časov Jožefa II. je bilo za ekspoziture predvideno, da naj bi postale nove župnije, vendar pa jim je še kaj manjkalo; npr. beneficij (ustrezna nadarbina), minimalno število vernikov. Vikar, ki je vodil vikariat, je bil od župnika neodvisen in je lahko sam vodil matične knjige. Lokalni kaplani, ekspoziti in vikarji so običajno imeli lastno gospodarstvo.« Prim. Matjaž Ambrožič, *Hišni kaplani – sacelani – v graščini Tuštanj in Lichtenbergovi beneficiati na Vrhpoljah pri Moravčah*, v: *Kronika* 57 (2009), št. 2, str. 389–390, op. 47 (dalje: Ambrožič, *Hišni kaplani*).

³³³ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 3v.

³³⁴ Prav tam, str. 9r.

³³⁵ Patron je imel pravico predlagati osebo na mesto, ki je bilo pod njegovim patronatom (*beneficium*), potrditev (*collatio officii*) pa je bila v pristojnosti cerkvene oblasti, navadno krajevnega škofa.

Tu je treba opozoriti na dve vrsti patronatov, javnega in zasebnega. Pravico do izvrševanja prvega je imel vladar oziroma v njegovem imenu deželna vlada (na Kranjskem so bili to v obravnavanem času deželnoknežji patronati), preostale patronate pa prištevamo k zasebnim. Zasebne patronate in s tem povezane pravice do podeljevanja služb klerikom (podeljevanje župnij in kuratnih beneficijev ter njihov odnos do cerkva, beneficijev in mašnih ustanov) je v obravnavanem času urejala odredba, izdana 27. maja 1752. Leta 1765 pa je bila v zvezi s tem na Štajerskem objavljena normalija, ki je od 27. julija 1765 veljala tudi na območju Kranjske.³³⁶

Patronova najpomembnejša pravica je bila predlaganje kandidata na vsako izpraznjeno mesto pri patronatni cerkvi ali beneficiju (*ius praesentandi*). Klerikemu patronu je škof poslal seznam treh kandidatov, za katere je na podlagi konkurznega razpisa³³⁷ menil, da so najprimernejši. Podobno se je dogajalo tudi pri javnih patronatih. Nekoliko drugačen postopek pa je bil pri laiških patronih. Ti so od škofa prejeli seznam vseh kandidatov za razpisano mesto, ki so izpolnjevali pogoje (govorimo o t. i. kvalifikacijski tabeli), izbrali pa so enega po svoji presoji. Presentacija primerne kandidata krajevemu škofu je morala biti opravljena v šestih tednih.³³⁸

Patron je imel pravico do preživitve (*alimentatio*), če ni bil sam kriv, da se je znašel v revščini. To je veljalo tudi, če se je odpovedal patronatskim pravicam v korist cerkve ali pa, če renta, ki si jo je izgovoril ob ustanovitvi patronata, ni bila dovolj visoka. Patronom so pripadale tudi nekatere častne pravice. Kot pišeta R. Kušej in M. Ambrožič, so v patronatni cerkvi imeli pravico do svojega grba ali ustreznega znaka svoje rodbine. Pri procesijah in pogrebih so imeli prednost v sprevodu pred ostalimi verniki (laiki). V cerkvi so lahko imeli svoj sedež, a je moral stati zunaj prezbiterija in ni smel imeti baldahina. Ob smrti so imeli pravico do zvonjenja v cerkvi, slovesnega bogoslužja in pokopa.³³⁹ Patronom so pripadale tudi nekatere pravice ob slovesnostih ob pomembnejših rodbinskih dogodkih patrona.³⁴⁰

Poleg pravic je imel patron tudi dolžnosti. Najpomembnejša je bila nadzor nad upravljanjem cerkvenega premoženja. Druga zelo pomembna dolžnost je bila gradbena obveznost, in sicer v zvezi z morebitnimi popravili cerkva ali

³³⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 645; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 645 (3. avgust 1765, Ljubljana).

³³⁷ Gre za razpis prostega mesta po smrti, odstavitvi ali premestitvi duhovnika, na katerega so se prijavili kleriki, ki so izpolnjevali razpisane pogoje. Prim. Matjaž Ambrožič, Patronatne pravice in obveznosti gospodstva Grmače, v: *Kronika* 59 (2011), št. 3, str. 526, op. 3 (dalje: Ambrožič, Patronatne pravice); Matjaž Ambrožič, Patronatno pravo in jožefinski patronati kranjskega verskega sklada, v: *Bogoslovni vestnik* 72 (2012), št. 1, str. 73 (dalje: Ambrožič, Patronatno pravo).

³³⁸ Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 140 sl.; Ambrožič, Patronatne pravice, str. 526; Ambrožič, Patronatno pravo, str. 74.

³³⁹ Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 144; Ambrožič, Patronatne pravice, str. 526; Ambrožič, Patronatno pravo, str. 74. Oba avtorja sta podatke črpala iz Zakonika cerkvenega prava iz leta 1917.

³⁴⁰ Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 144.

drugih cerkvenih poslopij oziroma potrebnimi gradbenimi deli pri razpadajočih cerkvah. Če je patronat izviral iz dotacije, so bili patroni dolžni povečati dotacijo – v primeru, da se je dotacija tako skrčila, da ni več mogla pokrivati izdatkov za bogoslužje in vzdrževanje klerika. Dodatnih stroškov pa jim ni bilo treba pokrivati, npr. če so se stroški povečali ali pa v primeru povečanja cerkve, če se je povečalo število prebivalstva.³⁴¹

Na Kranjskem so bili najmočnejši patroni cerkvene ustanove. Zlasti v srednjem veku, od 12. stoletja naprej, je bila namreč navada, da so samostanom, ki so zašli v finančne težave, inkorporirali župnije in njihove dohodke, da bi se na ta način izvili iz finančnih zagat. Dejanski župnik (*parochus actualis*) je na ta način postal predstojnik samostana, župnijo pa je v njegovem imenu upravljal vikar (*vicarius perpetuus*). Samostanu je moral za ta namen oddajati predpisano letno dajatev. To je seveda ničkolikokrat povzročilo spore.³⁴²

Daleč najpomembnejši patron na Kranjskem je bil cistercijski samostan Stična, saj je imel patronat nad več kot 30 župnijami in vikariati,³⁴³ pri tem pa niso upoštevani župnije in vikariati, ki so imeli sedež na ozemlju Štajerske. Sledil mu je kolegiatni kapitelj v Novem mestu s 14 patronati. Preostala dva moška samostana sta imela znatno manjše število patronatov, cistercijski samostan Kostanjevica šest,³⁴⁴ kartuzija Bistra pa pet. Zelo pomemben je bil nemški viteški red, ki je obvladoval celotno Belo krajino. Patronatsko pravico je izvajal nad petimi belokranjskimi župnijami.³⁴⁵ Eno samo župnijo, Komendo na Gorenjskem, je »nadzoroval« malteški viteški red. Pomembno vlogo je igral tudi ženski dominikanski samostan v Velesovem, ki je imel patronatsko pravico nad tremi župnijami.

Pri laičkih patronatih bi pričakovali, da je bil najpomembnejši patron deželni knez, vendar to ne drži. Deželni knez je imel patronatske pravice le v 11 župnijah oziroma vikariatih. Najpomembnejši so bili knezi Auerspergi s patronatom nad 14 župnijami/vikariati, enako kot novomeški kolegiatni kapitelj. Drugi laički patroni so večinoma imeli samo po en patronat (npr. grof Auersperg, grof Gallenberg, grof Lichtenberg, baron Apfalter, baron Mordax).

Patronatsko pravico na Kranjskem so izvajali tudi nekateri kleriki. Od škofov omenimo najprej freisinškega škofa, saj je patronatsko pravico izvajal nad petimi župnijami obsežnega loškega gospostva v Selški in Poljanski dolini

³⁴¹ Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 144–145; Ambrožič, *Patronatne pravice*, str. 526; Ambrožič, *Patronatno pravo*, str. 74. O ravnanju patrona v zadnjem primeru v župniji Polšnik glej Ambrožič, *Patronatne pravice*, zlasti str. 535–543.

³⁴² Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 31.

³⁴³ Natančno število pri posameznih imetnikih patronatske pravice za zdaj še ni znano, večinoma zaradi slabo ohranjenega gradiva in neobdelane teme v preteklosti.

³⁴⁴ Patronatsko pravico nad župnijo Žumberk je kostanjeviški samostan izvajal izmenično s karloviškim generalatom. Prim. Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 31.

³⁴⁵ Več glej Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, str. 647–674.

gorenjskega arhidiakonata. Ljubljanski škof je »držal roko« nad župnijo Kamnik in je bil v tem pogledu pravi »siromak«. Zanimariti ne moremo niti posameznih župnikov, ki so prav tako imeli patronatske pravice, največkrat v na novo nastalih vikariatih. Prvo mesto gre kamniškemu župniku, saj je obvladoval ozemlje Tuhinjske doline in del južno od Kamnika. Patronatske pravice je izvajal nad petimi vikariati (Nevlje, Rova, Šmartno v Tuhinju, Špitalič, Zgornji Tuhinj). Za njim je bil župnik v Poljanah nad Škofjo Loko, ki je imel patronat nad štirimi vikariati, tretje mesto pa je zasedal župnik v Selcih, ki je kot patron skrbel za tri vikariate. Drugi so imeli patronat le nad enim vikariatom (npr. župnik v Krškem, v Dobropolju).³⁴⁶

V opisanih primerih je imela patronatsko pravico samo ena oseba, v župniji Mokronog pa sta jo izvajala dva upravičenca: trg Mokronog in gospostvo Mokronog. Ker pa so se interesi obeh »predlagateljev« velikokrat križali, so nenehno nastajali spori in medsebojna obtoževanja. V arhivskih virih se nam je ohranilo kar nekaj teh primerov.³⁴⁷

Pri ustanavljanju novih vikariatov je nadškof Attems pravice patronov velikokrat preprosto zanemarljivo. V ospredje je postavil potrebe vernikov, kar se je kratkoročno ničlikokrat izkazalo za slabo. Ker zakonodaje ni upošteval, so pritožbe odvetnikov (največkrat knez Auersperg) deželni oblasti v Ljubljani kar deževale.³⁴⁸ V večini primerov je bila Attemsova odločitev če že ne preklicana, pa vsaj začasno ustavljena. Potem je bilo na vrsti imenovanje komisij, te pa so morale natančno preučiti razmere na terenu. V nadaljevanju so se nato začeli dolgotrajni dogovori med deželno oblastjo, nadškofom in patroni. Skrb patronov lahko razumemo, saj so se bali morebitnih povečanj stroškov in zmanjšanja dohodkov, ki bi lahko nastali po določenih cerkvenoupravnih spremembah. Da bi se takim sporom izognili, je ljubljanska Reprezentanca in komora nadškofu naročila, naj ji sporoči morebitne načrte za ustanovitev vikariatov oziroma duhovnij, imena nasprotnikov in vzroke za nasprotovanje.³⁴⁹ Dejansko je šlo za ponovitev dvorne resolucije iz leta 1755, ko je nadškof na podoben način, kot je

³⁴⁶ Pregled je narejen na podlagi vizitacijskih zapisnikov nadškofa Attemsa za ozemlje Kranjske, ki jih hrani Nadškofijski arhiv v Gorici, in arhivskega gradiva, ki ga hranita Nadškofijski arhiv Ljubljana in Arhiv Republike Slovenije. Signature gradiva so navedene v poglavju Viri.

³⁴⁷ Volčjak, Župnija Mokronog. Glej tudi: SI KANM, šk. 22, f. 29/B, št. 5 (1721 marec 7., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 331: novomeški prošt Marotti izda grofu Reissigu potrdilo, da ima kot mokronoški gospod skupaj z mokronoško občino pravico prezentirati župnika v Mokronogu.

³⁴⁸ SI KANM, šk. 22, f. 29/B, št. 4 (1729 marec 5., Ljubljana): novomeški prošt Marotti se pritožuje grofu Reissigu, lastniku mokronoškega gospostva in imetniku prezentacijske pravice, ker je v Mokronogu samovoljno nastavljal novega župnika Vincenca Mlakarja in zahteval celo njegov reverz. Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 331; SI KANM, šk. 22, f. 29/B, št. 20 <1> (1752): pismo Marije Ane Formentini novomeškemu proštu Antonu Gotardu baronu Erbergu, v katerem se pritožuje nad mokronoškim trškim svetom, ker si jemlje pravico, da prezentira župnika. Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 332.

³⁴⁹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 213; Rescripta 1762, b. 8, št. 213 (12. september 1762, Dunaj).

opisano v nadaljevanju, ustanovil vikariata na območju župnij Ribnica in Bloke. Resolucija je določala, da je ustanovitev novih vikariatov brez predhodne pridobitve dvornega soglasja in seznanitve deželnih oblasti, kot tudi vsakršno vmešavanje v svetne pravice (*temporalia*) strogo prepovedano.³⁵⁰

Tako je npr. leta 1765 Henrik knez Auersperg protestiral, ker je nadškof ustanovil vikariat v Grčaricah in za prvega vikarja imenoval Antona Jurija Valiča. Kranjsko deželno glavarstvo ga je nazadnje potrdilo, čeprav je prezentacijska pravica pripadala knezu Auerspergu. Ta se je skliceval na stari privilegij cesarja Leopolda I. (*Leopoldinischen donations brief*), ki je njegovi družini v kočevski grofiji podelil prezentacijsko pravico nad vsemi župnijami, njihovimi podružnicami in inkorporiranimi beneficiji.³⁵¹

V ozadju spora pa ni bil glavni problem kršitev prezentacijske pravice, temveč finančne obveznosti podložnikov do župnika. Nadškof je namreč novemu vikarju (kuratu) določil dohodke (bero, štolnino³⁵² in miloščino), na ta način pa so se zato zmanjšali prihodki župnika v Kočevski Reki. Knez Auersperg je zato zahteval preklic nadškofovega dekreta, da bi župnik v Kočevski Reki lahko še naprej užival župnijske dohodke oziroma pravice v celoti. Reprezentanca in komora v Ljubljani je ugotovila, da je bila sicer res kršena omenjena resolucija iz leta 1755, vendar je deloma pritrdila tudi nadškofu, ki je vikariat ustanovil v skrbi za dušni blagor vernikov. Po drugi strani pa Reprezentanca in komora nadškofovi skrbi za blagor vernikov ni pripisala tolikšnega pomena kot zmanjšanju dohodkov župnika. Ugotovila je, da nova razporeditev prihodkov ne bo zadostovala ne župniku ne vikarju. Opozorila je še na podoben primer v Ribnici, kjer je bilo že več kot pol leta izpraznjeno mesto župnika. Kljub ustreznim dohodkom (*obwollen sie noch die ganze einkünfte hat*) namreč ni privabilo ustreznega kandidata. Glede na hude čase in revne podložnike ni bilo moč pričakovati, da se bodo kandidati pojavili, če se jim še ti dohodki zmanjšajo. Reprezentanca in komora je zato nadškofu naročila odpravo dekreta o ustanovitvi vikariata.³⁵³

Podobnih sporov je bilo še več, večina pa je bila rešenih na podoben način – kot je bilo že večkrat omenjeno, je bil potreben dogovor obeh strani. Od obeh opisanih primerov se je spor uspešno razpletel z ustanovitvijo samo v primeru vikariata Grčarice konec leta 1765, pri čemer je bil zavržen prenos sedeža

³⁵⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 237; *Rescripta* 1762, b. 8, št. 237 (31. oktober 1762, Ljubljana).

³⁵¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 686; *Rescripta* 1766 (1765), b. 13 al 1°, št. 686 (19. november 1765, Dunaj), SI AS 7, šk. 244, 245 (Eccl. M-3-1, Eccl. M-3-2). Za podrobnejše podatke iz fonda SI AS 7 se zahvaljujem kolegici dr. Lilijani Žnidaršič Golec.

³⁵² Štolnina je pristojbina za prejem zakramentov in nekaterih drugih cerkvenih opravil.

³⁵³ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 237; *Rescripta* 1762, b. 8, št. 237 (31. oktober 1762, Ljubljana).

vikariata iz Grčaric v Gotenico.³⁵⁴ Ker pa v Grčaricah za vikarja še ni obstajalo primerno bivališče (pa tudi cerkev še ni bila ustrezna), je vikar začasno bival v Gotenici.³⁵⁵

4.3 Ustanavljanje novih dušnopastirskih postojank

Predjožefinske župnije so bile zelo obširne, zato so verniki imeli velikokrat težave z dostopom do svoje župnijske cerkve. To je bilo še posebej problematično ob krstih v zimskem času, ko so otroke nosili krščevar v sosednje, bližnje župnije, ob pokopih, ko duhovnik zaradi snega ni mogel priti do umrlega,³⁵⁶ pa tudi v velikonočnem času, ko so bili verniki dolžni priti na velikonočno spraševanje v domačo farno cerkev. Verniki so se ob Attemsovih vizitacijah velikokrat pritoževali nad omenjenimi in podobnimi težavami. Ob teh priložnostih so prosili nadškofa za stalnega duhovnika pri določeni cerkvi, za prefaranje sosesk v drugo župnijo³⁵⁷ ipd. Nadškof (in tudi svetna oblast) je bil tem pobudam in tudi ustanavljanju novih dušnopastirskih postojank precej naklonjen.

V večini primerov je bila ustanovitev novega vikariata utemeljena z večjo skrbjo za božjo slavo in zveličanjem duš vernikov, ki so bile zaradi različnih vzrokov izpostavljene številnim nevarnostim. Seveda je bilo treba v vseh primerih najprej rešiti vprašanje financiranja nove ustanove; treba je bilo razjasniti dohodke novih vikarjev, razmerje do matične župnije in župnika, zagotoviti ustrezno stanovanje novemu vikarju ipd. Rečemo lahko, da ovir za ustanovitev posameznega vikariata praktično ni bilo več, ko je bilo rešeno finančno vprašanje (preskrba duhovnika, odnos do patrona).

Cesarica Marija Terezija je nadškofu Attemsdu leta 1768 kot pomoč pri ustanavljanju dušnopastirskih postojank namenila kar 8.000 goldinarjev za ustanovitev dveh do treh vikariatov, lahko pa tudi več. Sredstva je Attems lahko porabil po svoji presoji za tisto, kar je bilo najbolj potrebno. Kot je mogoče razbrati iz virov, je nadškof dodeljeno pomoč sprva nameraval uporabiti v tolminskem arhidiakonatu, kasneje pa se je odločil za pet različnih cerkva, ki so imele svoj sedež na ozemlju od Štajerske prek Kranjske do Goriške.³⁵⁸

³⁵⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 709; *Rescripta* 1766, b. 14, al 2°, št. 709 (28. januar 1766, Ljubljana).

³⁵⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 976; *Rescripta* 1768, b. 16, št. 976 (17. marec 1768, Ljubljana). Proces ustanovitve vikariata je bil kar naporen, zlasti še zaradi nasprotovanja župnika iz Kočevske Reke. Prim. IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 341; *Rescripta* 1763, b. 9, št. 341 (18. julij 1763, Ljubljana).

³⁵⁶ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 80.

³⁵⁷ Kot enega od številnih primerov lahko navedemo vprašanje priključitve cerkve sv. Urha na Slančjem Vrhu skupaj z vasjo župniji sv. Trojice (Tržišče). Glej: SI NŠAL/KANM, šk. 7, f. 23/E, št. 8 <7> (1763, s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 319.

³⁵⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1020; *Rescripta* 1768, b. 16, št. 1020 (12. avgust 1768, Dunaj).

Po drugi strani lahko hkrati opazimo težnjo države po zmanjševanju števila cerkva. Leta 1766 je tako koroška Reprezentanca in komora sporočila nadškofu, da je bil sprejet odlok, ki je določal opustitev vseh tistih cerkva, v katerih se je v vsem letu opravila samo ena maša.³⁵⁹

Na Kranjskem je bilo v obravnavanem času ustanovljenih precej vikariatov oziroma duhovnij.³⁶⁰ Nekaj teh se je pozneje popolnoma osamosvojilo, večina ob preureditvi župnijskih meja leta 1787, nekaj predlogov za ustanovitev pa je ostalo le »na papirju«. Za ponazoritev bomo predstavili dogajanje ob prizadevanju za ustanovitev vikariata v Šentjakobu ob Savi. Pri tem velja opozoriti, da tudi ozadja v drugih primerih želenih ustanovitev niso nič manj zanimiva.³⁶¹

Prizadevanja za ustanovitev vikariata v **Šentjakobu ob Savi** so se začela že leta 1753, ko so štiri vasi: Šentjakob, Nadgorica, Dragomelj in Pšata prosile goriskega nadškofa Attemsa za obnovitev nekdanjega Schifferjevega beneficija pri cerkvi sv. Jakoba v Šentjakobu ob Savi, da bi beneficiat lahko zopet oskrboval vernike v navedenih vaseh s potrebnimi svetimi zakramenti. Omenjene soseske so v prošnji zapisale, da so beneficiata vzdrževale vse štiri vasi, tako da je imel zagotovljeno bivališče in potrebno opremo. Po odhodu beneficiata so dohodke prenesli na župnijo Mengeš, s tem pa so naredili veliko škodo dušnim potrebam vernikov navedenih vasi: številni otroci niso prejeli krsta, drugi pa ne spovedi in obhajila. Omenjene soseske so v pismu nadškofu zapisale, da je župnijska cerkev v Mengšu od njih oddaljena dve uri in pol hoda. Za podeljevanje poslednjih zakramentov je bilo treba plačevati kar nekaj denarja, zato je precej revnih umrlo, ne da bi jih prejelo. Zato je mengeška župnija pri cerkvi v Šentjakobu uvedla maševanje in pridigo enkrat v četrtletju (*alle quartal*), to pa se je pozneje spremenilo, tako da sta bili v letu samo dve maši (enkrat na pol leta, v postu in v adventu). Prav tako je ugasnilo poučevanje otrok, katehezo je moral prevzeti po en moški iz vsake od navedenih vasi. Soseske so zato nadškofa prosile, naj za večjo božjo slavo ponovno vzpostavi beneficij pri cerkvi sv. Jakoba.³⁶²

Omenjene vasi so se na nadškofa obrnile brez vednosti mengeškega župnika Karla Wolfganga Schifferja pl. Schiffersteina.³⁶³ Prošnjo so ponovili tudi

³⁵⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 791; *Rescripta* 1766, b. 14, al 2°, št. 791 (30. oktober 1766, Celovec).

³⁶⁰ V poročilu *Ad limina* leta 1759 je nadškof zapisal, da je do tega leta v celotni nadškofiji ustanovil 19 vikariatov. Glej: VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, str. 24r.

³⁶¹ Lilijana Žnidaršič Golec, *Od prve omembe cerkve leta 1526 do ustanovitve vikariata leta 1764*, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Ljubljana 2013, str. 107 sl. (dalje: Žnidaršič Golec, *Od prve omembe*); France Martin Dolinar, *Župnijski vikariat Črnuče 1764–1862*, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Ljubljana 2013, str. 111 (dalje: Dolinar, *Župnijski vikariat Črnuče*).

³⁶² SI NŠAL, Škofijski arhiv Ljubljana/Župnijski arhiv (ŠAL/ŽA), Komenda, Spisi, šk. 4, fasc. I/26, št. 1 (s. d. [1753]).

³⁶³ Prav tam, št. 2/1 (17. maj 1754, Gorica).

v naslednjem letu.³⁶⁴ Sam nadškof Attems je 28. marca 1755 pisal komendskemu župniku Petru Pavlu Glavarju, prihodnjemu sokomisarju pri ustanavljanju šentjakebskega vikariata, in izrazil željo, da bi bil načrt, ustanovitev novega vikariata, uspešno speljan do konca.³⁶⁵

14. aprila 1755 je nadškofu Attemsu poslal pismo komendski župnik Peter Pavel Glavar. V njem ugotavlja, da v Šentjakobu ne obstaja benefikatna hiša s potrebno opremo, temveč le hišica (*domuncula*) ob pokopališču z eno sobo, ki je bila pred 40 leti zgrajena za kaščo soseski (ok. 1715), v njej pa naj bi prenočevali mengeški kaplani, kadar bi imeli v šentjakebski cerkvi božjo službo. V sobi je stala borna postelja, na stenah pa je viselo nekaj slik. O oddaljenosti šentjakebske cerkve od župnijske cerkve v Mengšu Glavar navaja, da človek na konju do nje potrebuje uro in pol. Poleg tega na drugi strani mosta čez reko Savo stoji cerkev sv. Simona in Jude na Črnučah, kjer ob praznikih in nedeljah redno poteka božja služba, oddaljena pa je samo pol ure od Šentjakoba. Glede umiranja ljudi brez prejetih zakramentov zaradi pomanjkanja denarja Glavar piše, da naj bi tako umrla samo neka ženska, pa še ta zato, ker kurat o tem ni bil obveščen. Soseska je bila vedno »podložna« mengeškemu župniku, v Šentjakobu pa v preteklosti (nadškof je imel podatke od 15. stoletja naprej) nikoli ni obstajal vikariat. V rojstnih in mrljskih matičnih knjigah je mogoče videti, da so za sosesko vedno skrbeli mengeški kaplani. Glavar je na podlagi teh ugotovitev sklenil, da ustanovitev vikariata zaradi pomanjkanja dohodkov zaenkrat ni mogoča, saj mora mengeški župnik skrbeti tudi za pokojnino kanonika Schifferjevega kanonikata v ljubljanski stolnici, ki je znašala 600 goldinarjev letno.³⁶⁶

Nadškof je odgovoril čez 14 dni, 28. aprila 1755. V pismu se je Glavarju zahvalil za opravljeno nalogo in povzel Glavarjevo ugotovitev, da pogoji za ustanovitev vikariata niso izpolnjeni.³⁶⁷

Že pred tem, 14. aprila 1755, je mengeškemu župniku Karlu Wolfangu Schifferju pl. Schiffersteinu pisal tudi stiški opat in pristojni arhidiakon Viljem Kovačič (1734–1764). Ukazal mu je, naj v Šentjakobu naseli enega od mengeških kaplanov, kjer bo skrbel za vernike omenjenih sosesk, poskrbi pa naj tudi, da se bo šentjakebska cerkev opremila s krstno vodo, svetimi olji in tabernakljem.³⁶⁸ Očitno je sledil Attemsovi želji, da se v Šentjakobu ustanovi vikariat. Temu pa je odločno nasprotoval mengeški patron Jožef Anton Schiffer pl. Schifferstein,

³⁶⁴ Prav tam, št. 2/2 (17. maj 1754, Gorica).

³⁶⁵ Prav tam, št. 2 (28. marec 1755, Gorica).

³⁶⁶ Prav tam, št. 2/3 (14. april 1755).

³⁶⁷ Prav tam, št. 2/4 (28. april 1755).

³⁶⁸ Prav tam, št. 2/5 (12. april 1755).

prošt v avstrijskem Addonu in ljubljanski stolni kanonik (1736–1756).³⁶⁹ V pismu 4. maja 1755 je prosil cesarico, naj razveljavi dekret stiškega opata z 12. aprila, goriškemu nadškofu pa naročil preudarnost pri nadaljnjem delu.³⁷⁰ Predložil je prepis kupne listine mengeške župnije, ki jo je Karel Jožef Schiffer pl. Schifferstein kupil od stiškega samostana za ljubljansko škofijo in s katerimi dohodki je leta 1733 ustanovil t. i. Schifferjev kanonikat.³⁷¹

10. maja 1755 so cesarici pisali tudi podložniki navedenih štirih sosesk. S pismom so ji želeli predstaviti zgodovino dogajanja pri šentjakobski cerkvi, zlasti, po njihovem, pred leti ustanovljenem beneficiju (čeprav ga dejansko ni bilo!). V pismu so bile predstavljene že znane stvari, izvemo pa, da je v štirih soseskah skupaj živelo 987 vernikov.³⁷²

13. maja 1755 je cesarici kot odgovor na pismo Jožefa Antona Schifferja pl. Schiffersteina pisal tudi goriški nadškof. Attems naj bi namreč kljub vsem pomislekom 9. maja 1755 izdal dekret o ustanovitvi šentjakobskega vikariata. Čeprav naj bi prošt Schiffer v svojem pismu ustanovitev vikariata prikazal kot nepotrebno, pa je Attems poudaril usmiljenje Vsemogočnega, ki je do sedaj edini skrbel za oddaljene duše vernikov. Izpostavil je možnost nastavitve kurata, ki bi v zimskem času skrbel za vernike navedenih vasi.³⁷³

Jožef Anton Schiffer pl. Schifferstein, ki je imel patronat nad župnijo Mengeš, je zdaj določil pogoje za ustanovitev vikariata. Reprezentanca in komora v Ljubljani je glede na razmere predlagala ohranitev statusa quo.³⁷⁴ Mengeškemu župniku je bilo posebej ukazano, da je navodilo stiškega opata in arhidiakona Kovačiča nično.³⁷⁵

22. maja 1755 je Reprezentanca in komora v dopisu nadškofu omenjala njegove besede, da ustanovitev vikariata narekuje siceršnja neprecenljiva škoda, ki se godi dušam vernikov. Zato je predlagala dogovor med vpletenimi, med sabo, patronom in mengeškim župnikom, ter predlagala ustanovitev komisije,

³⁶⁹ Matjaž Ambrožič, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana-Celje 2008, str. 85 (dalje: Ambrožič, Prošti, dekani in kanoniki); Stane Stražar, *Mengeš in Trzin skozi čas*, Mengeš-Trzin 1993, str. 181 sl. (dalje: Stražar, *Mengeš in Trzin skozi čas*).

³⁷⁰ SI NŠAL, ŠAL/ŽA, Komenda, Spisi, šk. 4, fasc. I/26, št. 2/6 (4. maj 1755).

³⁷¹ Prav tam, št. 2/7 (12. oktober 1733); SI NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana (KAL), fasc. 16/15; Matjaž Ambrožič, Ustanovitev zasebnih kanonikatov ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana-Celje 2008, str. 48–84, zlasti str. 70–73; Lilijana Žnidaršič Golec, *Kapiteljski arhiv Ljubljana: inventar fonda. Zv. 1: fasc. 1–60* (Priročniki/Nadškofjski arhiv Ljubljana; 3), Ljubljana 2006, str. 81.

³⁷² SI NŠAL, ŠAL/ŽA, Komenda, Spisi, šk. 4, fasc. I/26, št. 2/8 (10. maj 1755).

³⁷³ Prav tam, št. 2/9 (11. maj 1755).

³⁷⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 440; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 440, str. 84 (9. maj 1755, Ljubljana); SI AS 6, XX, šk. 58, št. 10 (9. maj 1755, Ljubljana).

³⁷⁵ SI AS 6, XX, šk. 58, št. 10 (9. maj 1755, Ljubljana).

ki bi jo sestavljala gorenjski okrožni glavar in drugi, ki bi ga imenoval nadškof. Predlagano je bilo, da bi se komisija sestala že 27. maja 1755.³⁷⁶

29. maja 1755 je gorenjski okrožni glavar Anton Janez Nepomuk baron Taufferer sklical vaščane štirih omenjenih sosesk, kjer so govorili o nasprotovanju patrona ustanovitvi šentjakobskega vikariata in dekretu goriškega nadškofa Attemsa, ki je zahteval ustanovitev vikariata.³⁷⁷

Že naslednji dan, 30. maja 1755, je goriški generalni vikar Peter Adam Zupančič³⁷⁸ pisal komendskemu župniku Glavarju; Attems ga je namreč imenoval za sokomisarja pri ustanavljanju šentjakobskega vikariata. Pisal mu je o potrebnih opravilih, še posebej o čimprejšnji zagotovitvi zadostne kongrue za novega vikarja, podelitvi patronatske pravice mengeškemu župniku, preskrbi cerkve s potrebnim za podeljevanje zakramentov, o cerkveni opremi, ki jo je morala zagotoviti soseska, ter ureditvi dušnega pastirstva novega vikarja v odnosu do mengeškega župnika.³⁷⁹

2. junija 1755 je ljubljanska Reprezentanca in komora poslala odredbo okrožnemu glavarju Tauffererju, v kateri mu je sporočila, da je goriški nadškof Attems komendskega župnika Glavarja zaradi njegove vneme in modrosti (*eyffer und klugheit*) imenoval za sokomisarja, da bosta tako Taufferer in Glavar lahko preiskala okoliščine in možnosti za ustanovitev šentjakobskega vikariata.³⁸⁰

5. decembra 1755 je nadškof Attems mengeškemu kaplanu Mateju Novaku ukazal, naj se v osmih dneh preseli v Šentjakob in naj tam ostane do konca velikonočnih spovedi. Skrbel naj bi za pet (!) sosesk (razen za poroke, ki se bodo morale še naprej opravljati v župnijski cerkvi v Mengšu).³⁸¹

Okrožni glavar Taufferer je zahtevano poročilo Reprezentanci in komori poslal 13. septembra 1756. V njem je podrobno predstavil zgodovino »problema« in vse dokumentiral s prilogami, med drugim tudi s poročili gospostev, ki so imela podložnike v prej navedenih štirih soseskah. Gosposke (razen samostana Mekinje) ustanovitvi vikariata niso nasprotovale, so pa poudarile, da se ne strinjajo s povečanjem bere (kolekture) od običajne. Poročilo ugotavlja, da pri cerkvi sv. Jakoba nikoli nista obstajala beneficij ali beneficijna hiša, kot je bilo predstavljeno cesarici in nadškofu. Najbolj oddaljena soseska je, piše v poročilu, od župnijske cerkve v Mengšu oddaljena le uro in četrt normalne hoje. Sedanja cerkev sv. Jakoba lahko sprejme le 600 vernikov. Omenjene štiri soseske vikarju

³⁷⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 446; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 446, str. 101r–101v (22. maj 1755, Ljubljana); SI AS 6, XX, šk. 58, št. 10 (22. maj 1755, Ljubljana).

³⁷⁷ SI NŠAL, ŠAL/ŽA, Komenda, Spisi, šk. 4, fasc. I/26, št. 2/10 (22. maj 1755).

³⁷⁸ Več o njem Alessio Stasi, Pietro Adamo Suppanzigh (1699–1780), vicario generale del primo arcivescovo di Gorizia, v: *Oltre i confini, Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni* (ur. Liliana Ferrari, Paolo Iancis), Gorizia 2013, str. 223–236.

³⁷⁹ SI NŠAL, ŠAL/ŽA, Komenda, Spisi, šk. 4, fasc. I/26, št. 2/11 (30. maj 1755).

³⁸⁰ Prav tam, št. 2/12 (2. junij 1755); SI AS 6, XX, šk. 58, št. 10 (30. maj 1755, Gorica; 2. junij 1755, Ljubljana).

³⁸¹ SI NŠAL, ŠAL/ŽA, Komenda, Spisi, šk. 4, fasc. I/26, št. 2/13 (5. december 1755).

ne bi mogle zagotavljati več kot nujen znesek bere in štolnine. Piše tudi, da ustanovitvi nasprotujeta soseski Črnuče in Šentpavel; slednji odločno, Črnuče bi se strinjale le, če bi bil sedež vikariata na Črnučah.³⁸² Če bi nadškof pri šentjakovski cerkvi resnično postavil kaplana, naj bi se dohodki sosesk najprej stekali v Mengeš, od tam pa v Šentjakob.

Komisija je po zaslišanju vernikov ugotovila, da je omembo beneficiatove hiše v prošnji nadškofu iz leta 1753 pisec prošnje verjetno vrnil sam (... *ihr bestellter diesen zusaz von selbsten müsse in das anbringen hineingemenget haben* ...). Obstajal je zgolj beneficij v mengeški župniji. Komisija se v poročilu sprašuje, kako so lahko nastale razlike v navedbah oddaljenosti od župnijske cerkve (dve uri in pol in ura in pol). V nujnih primerih sta na voljo tudi župniji Dol pri Ljubljani in Ihan, ki sta oddaljeni dve uri. Ravno v navedenih soseskah je bilo v okviru mengeške župnije opravljenih največ pridig in dušnopastirskih dejavnosti, to pa je v nasprotju z navajanjem sosesk. Ob praznikih in nedeljah bi v nujnih primerih verniki božjo besedo in pridigo lahko poslušali tudi v bližnjih župnijah (Dol pri Ljubljani, Ihan). Nikakršno izgovarjanje tako ni utemeljeno. Kar zadeva poučevanje otrok o osnovah verskih resnic, je mengeški kaplan deloval, kot piše v poročilu, v skladu z nadškofovimi navodili, ki določajo, da kateheza poteka v župnijskih cerkvah. Komisarja v poročilu ugotavljata, da je nekaj ljudi res umrlo brez duhovne oskrbe, vendar ne po krivdi duhovščine, temveč posameznikov, ki so duhovščino o stanju bolnikov prepozno obvestili. Komisarja zato ugotavljata, da je prošnja neutemeljena in zavajajoča. Ustanovitev vikariata je nepotrebna, saj so bile duše vernikov tudi dotlej brez vikarja in niso bile ogrožene. Da pa ves trud za ustanovitev vikariata ne bi šel v nič, sta komisarja predlagala, da bi, če bi bil vikariat res ustanovljen, poskrbeli za nastanitev in ustrezne dohodke novega vikarja, a za to bi morale poskrbeti navedene soseske same. Te so sicer za bivališče vikarja ponudile 170 goldinarjev, to pa je odločno premalo. Treba je paziti, piše, da ne bi bilo podobnih težav kot pri ustanovitvi vikariata Sostro (ust. 1753) ali pa kdaj v prihodnosti. Vikarju v Sostrem so namreč soseske zgradile hišo brez oken in ustreznega tlaka. Enako velja tudi za dohodke, namenjene vzdrževanju cerkve, še posebej po morebitni ustanovitvi vikariata, ker bi cerkev postala premajhna, piše v poročilu, povečanje pa bi s seboj prineslo velikanske stroške. Ne nazadnje bi stroške povzročila tudi nakup potrebne cerkvene opreme, od kelihov, ciborija, do paramentov, in postavitve krstnega kamna itd.³⁸³

Kot je 7. oktobra 1756 nadškofu Attemsju poročala ljubljanska Reprezentanca in komora, je bilo že leto prej po preučitvi problema ugotovljeno, da

³⁸² Žnidaršič Golec, Od prve omembe, zlasti str. 107–109. Na Črnučah je bil župnijski vikariat ustanovljen leta 1764. Več o tem Dolinar, Župnijski vikariat Črnuče, str. 111 sl.

³⁸³ SI AS 6, XX, šk. 58, št. 4 (13. september 1756, Ljubljana).

ustanovitev vikariata ni tako nujna, največ težav pri načrtu pa je povzročilo pomanjkanje ustreznega kapitala. Zato se je nadškof odločil ustanovitev vikariata začasno ustaviti,³⁸⁴ je pa odločil, da za čas od adventa do konca zime (*von advent an durch die ganzte winterszeit*) pri cerkvi sv. Jakoba za administratorja nastavi enega od mengeških kaplanov.³⁸⁵ 21. oktobra 1756 je Reprezentanca in komora nadškofu Attems sporočila, da dovoljuje v zimskem času pri cerkvi sv. Jakoba nastaviti kaplana iz župnije Mengeš, vse dokler dokončno ne bo odločeno o ustanovitvi samostojnega vikariata.³⁸⁶

Dober mesec pozneje, 29. novembra, je okrožni glavar Taufferer poslal Reprezentanci in komori poročilo s pritožbo mengeškega kaplana pri sv. Jakobu, Matevža Dornika. Nadškof mu je konec leta 1755 ukazal, naj konča večletno delovanje v vlogi kaplana v Mengšu in prevzame duhovno skrb za vernike novega vikariata pri sv. Jakobu. Dornik je potožil, da bi poleg kolekture moral dobiti po 17 krajcarjev na dan, a da jih od februarja dobiva samo po 16, pri tem pa se soseske upirajo plačevanju določenega zneska; strinjajo se le s plačevanjem običajne bere. Sam sedaj živi v pomanjkanju in brez pravega bivališča, zato bi se najraje vrnil na staro kaplansko mesto v Mengeš.

20. decembra 1756 se je Reprezentanca in komora zopet obrnila na nadškofa Attemsa. Kaplana ni dovolila nastaviti, dokler ne bo odločeno o pritožbi. Attems je za kaplana sicer imenoval Matevža Dornika, o tem je Attems pisal tudi posebnemu komisarju, okrožnemu glavarju baronu Tauffererju. Za vzdrževanje dobiva kaplan 17 krajcarjev na dan, poleg tega pa zahteva tudi polovico bere, ki pripada obema mengeškima kaplanoma. To je bilo kaplanu zavrnjeno, ker ne biva pri župnijski cerkvi in ne opravlja nalog, ki so jih predpisali razni dobrotniki. Zato se je pritožil pri glavarju. Povečanju običajne bere so nasprotovale tudi gospodstva s podložniki v omenjenih soseskah.³⁸⁷

7. januarja 1757 je nadškof Attems dobil pismo, v katerem ga Reprezentanca in komora sprašuje, kje bo dobil dohodke za postavitve ustreznega bivališča za vikarja in njegove stalne prihodke.³⁸⁸ Gre za odgovor na Attemsovo pismo cesarici s 3. januarja 1757, v katerem je nadškof sicer zapisal, da zaradi pomanjkanja dohodkov vikariata ne more ustanoviti, lahko pa bi ustanovil duhovnijo in tam nastavljal katerega izmed mengeških kaplanov. Ker bi ta duhovnija delovala v

³⁸⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 599; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 599, str. 495r–495v (7. oktober 1756, Ljubljana); SI AS 6, XX, šk. 58, št. 4 (7. oktober 1756, Ljubljana).

³⁸⁵ SI AS 6, XX, šk. 58, št. 4 (18. oktober 1756, Gorica).

³⁸⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 602; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 602, str. 503 (21. oktober 1756, Ljubljana); SI AS 6, XX, šk. 58, št. 4 (21. oktober 1756, Ljubljana).

³⁸⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 630; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 630, str. 569r–572v (20. december 1756, Ljubljana); SI AS 6, XX, šk. 58, št. 4 (20. december 1756, Ljubljana).

³⁸⁸ SI AS 6, XX, šk. 58, št. 26 (7. januar 1757, s. l.).

okviru mengeške župnije, bi lahko dohodke mengeških kaplanov prejemal tudi duhovnik, ki bi skrbel za duhovno oskrbo vernikov omenjenih sosesk.³⁸⁹

V maju 1757 je soseska kljub naštetim zadržkom začela graditi nov vikariatni dom v Šentjakobu, saj se je stara stavba deloma porušila. Ker pa je soseska gradila brez ustreznega soglasja in dovoljenja, je bila izdana prepoved nadaljevanja gradnje,³⁹⁰ na kar je okrožnega glavarja Tauffererja v začetku maja 1757 opozoril mengeški župnik. Taufferer je izvedel, da je bil gonilna sila graditve cerkovnik pri sv. Jakobu, Martin Skotin.³⁹¹

Razmere so po prijavi postale zelo vroče; prišlo je celo do aretacije več podložnikov. Njihovo zaslišanje je potekalo 13. julija 1757 na ljubljanskem gradu, obtoženi so bili sodelovanja pri podiranju zidov starega »vikariatnega« poslopja v Šentjakobu. Eden izmed podložnikov, Jurij Sadergav, je na zaslišanju povedal, da se je soseska sv. Jakoba pod vodstvom cerkovnika sestala in dogovorila, da bodo del stare stavbe »vikariata« podrli, vzdali nova okna in vrata. Vsi podložniki (Andrej Vidmar, Gregor Južina oziroma Kopač, Luka Južina, Matija Skabane, Boštjan Verbovec, Martin Ude, Martin Rožič in Andrej Jerič) so trdili, da so mislili, da vse delajo po nadškofovem naročilu. Jerič je zatrdil, da je graditev sprožil cerkovnik, a o tem ni obvestil nadškofa.

23. novembra 1757 je okrožni glavar Taufferer Reprezentanci in komori poslal poročilo o šentjakobskem vikariatu, v katerem najdemo tudi poročilo o zaslišanju cerkovnika Martina Skotina. Ta je povedal, da so novo stavbo začeli graditi na ukaz nadškofa (*solche verhaltens befehl von dem erzbischoffen überkommen*). Staro stavbo so odkrili, da bi lahko pokrili novo, saj je bilo soseski povedano, da drugega mesta za graditev novega vikariatnega poslopja ne bodo dobili. Zidave pa kljub prepovedi niso želeli ustaviti, ker je bila nova stavba že skoraj dokončana, natančnega datuma prepovedi pa ni poznal.³⁹²

Zadnji dokument, ki je ohranjen, je dokument, nastal 27. julija 1758. Gre za pismo Reprezentance in komore mengeškemu župniku Mihaelu Evstahiju pl. Rasternu, naj poroča o zidavi in popravilu t. i. vikariatne hiše v Šentjakobu in nastalih stroških.³⁹³

Spori zaradi financiranja nove ustanove so se očitno vleкли vse do konca 80. let 18. stoletja, do preureditve župnijskih meja za Jožefa II. Šentjakob je kot

³⁸⁹ Prav tam, št. 26 (3. januar 1757, Gorica).

³⁹⁰ Prav tam, št. 26 (7. julij 1757, Ljubljana), št. 771 (18. julij 1757, Ljubljana).

³⁹¹ Prav tam, št. 26 (13. julij 1757, Ljubljana).

³⁹² Prav tam, št. 26 (23. november 1757, Ljubljana).

³⁹³ Prav tam, št. 74 (27. julij 1758, Ljubljana).

samostojna duhovnija zaživel šele leta 1787,³⁹⁴ čeprav je mengeški župnik v načrtih ni predlagal.³⁹⁵

Omeniti velja še nekaj primerov novih ustanov oziroma poskusov ustanovitev.

Leta 1752 je nadškof Attems ustanovil vikariata **Dole pri Litiji** in **Šentjanž** v župniji Šentrupert na Dolenjskem³⁹⁶ ter **Šentlambert** v župniji Vače.³⁹⁷

Ko je nadškof Attems 26. avgusta 1753 vizitiral cerkev v Sodražici, je poleg cerkovnika in štirih drugih oseb izprašal tudi delegacijo soseske Sodražica in sosednjih vasi. Člani delegacije so nadškofu povedali, da se v Sodražici božjo besedo oznanja samo trikrat v letu. Zaradi oddaljenosti od župnijske cerkve in zaradi težko dostopne poti so otroci slabo poučeni v verskih resnicah, zato so nadškofa prosili za nastavitev stalnega kaplana. Ta bi tako lahko maševal ob nedeljah in praznikih, vernikom oznanjal božjo besedo, otroke učil verouk, spovedoval itd.³⁹⁸ Marija Terezija je nadškofu 8. marca 1754 odgovorila, da za ustanovitev novih ustanov potrebuje najprej njeno, deželnoknežje soglasje, saj sta obe župniji, Ribnica in Bloke,³⁹⁹ deželnoknežji župniji in tako pod njenim patronatom. Urediti je bilo treba tudi dohodke novih vikarjev. Zanimariti niso smeli niti prezentacijske pravice grofa Auersperga, ki je imel patronat nad cerkvijo sv. Vida (nad Cerknico). Po predlogu nadškofa naj bi mu bila ta pravica odvzeta.⁴⁰⁰

Nadškof je bil pozvan, naj v prihodnje vedno predloži načrte za ustanovitev novih dušnopastirskih ustanov, in tudi kje – na Kranjskem, Goriškem in Gradiškem –, in sicer zaradi potrebnih denarnih sredstev. Reprezentanca in komora je predlagala, da bi ob vsaki novi ustanovitvi z vpletenimi naredili podroben načrt (*in ferners behörige überlegung zu nehmen, über jedes mit denen interessenten einen begründeten plan zu concertiren*). Attems je nato predlagal nove vikariate na ozemlju župnij Ribnica, Bloke, Moravče, Kamnik in Lož. Nove vikariate je predvidel tudi v župnijah stiškega, kostanjeviškega in bistriškega samostana.⁴⁰¹

Zemljiško gospostvo Nadlišek Adolfa Engelberta Ignaca grofa Auersperga ustanovitvi vikariata pri Sv. Vidu nad Cerknico ni nasprotovalo, s pogojem, da ne

³⁹⁴ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 53; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 343 (dalje: *Krajevni leksikon Dravske banovine*).

³⁹⁵ SI NSAL 10, Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije (ŠAL/Ž), f. 197, Mengeš (1753–1783).

³⁹⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22) (včasih: Atti pastorali di Attems, 7 (22)), str. 91v–92v; SI AS 6, XX, šk. 58, št. 2/15.

³⁹⁷ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 774, 775; SI AS 781, Cistercijski samostan in gospostvo Stična, fasc. 8, vikariat Šentlambert, ustanovna listina, 1752.

³⁹⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 126v–127.

³⁹⁹ Predlagana je bila tudi ustanovitev vikariata Sv. Vid nad Cerknico.

⁴⁰⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 427; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 427, str. 55r–v (17. marec 1755, Ljubljana).

⁴⁰¹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 434; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 434, str. 73r–v (24. april 1755, Ljubljana); SI AS 7, šk. 252 (Eccl. 0-1-3).

bo prevzelo nobenih stroškov. Nadškof je želi obih sosesk prisluhniti in vikariata v **Sodražici** in pri **Sv. Vidu nad Cerknico** ustanovil 1. septembra 1753 (potrditev 9. oktobra 1755).⁴⁰² Istega leta je v mejah župnije Vače nastal še vikariat v **Kolovratu**.⁴⁰³

Nadškof Attems je v letu 1754 želel ustanoviti vikariat **Trava**⁴⁰⁴ v župniji Osilnica. V pismu 14. aprila 1754 je zapisal, da bi ta vikariat ustanovil za večjo božjo slavo in zveličanje duš. Odgovor je bil pričakovan: ustanovitev je vprašljiva, saj je odvisna od dotacije iz državne blagajne.⁴⁰⁵

Leta 1755 je bil podan predlog za ustanovitev vikariatov v **Mehovem** (Podgrad) in **Nemški Loki**, ki sta spadala pod novomeško proštijo, ta pa je bila v tem času izpraznjena (vakantna). To je bil tudi glavni razlog, da je bil predlog za ustanovitev obeh vikariatov začasno ustavljen (*in suspensio zu lassen*).⁴⁰⁶

Leta 1757 je nadškof Attems ustanovil vikariat pri cerkvi sv. Križa na **Logu pri Sevnici** v župniji Raka.⁴⁰⁷

Leta 1760 je Attems ustanovil vikariat **Šentgotard** na ozemlju župnije Čemšenik. Ustanovna listina je nastala 9. julija 1760 v Celju. Ustanovitev vikariata je nadškof utemeljil z oddaljenostjo od župnijske cerkve (dve uri) in oteženim dostopom vernikov do župnijske cerkve pozimi ter s potrebami vernikov po božji besedi in prejetanju zakramentov.⁴⁰⁸ Ustanova je bila že čez štiri leta začasno ukinjena, saj naj bi Attems vikariat ustanovil brez soglasja državnih oblasti (*ohne vorwissen der behörig weltlichen obrigkeit*).⁴⁰⁹ Zaplet je bil očitno hitro zglajen, saj je bil Šentgotard že leta 1766 ob Attemsovi vizitaciji zopet naveden kot samostojen vikariat.⁴¹⁰

⁴⁰² SI AS 7, šk. 252 (Eccl. O-1-3), šk. 263 (Eccl. R-1), Ustanovni listini vikariatov Sodražica (1. september 1753, Škocjan pri Turjaku; potrditev 9. oktober 1755, Gorica) in Sv. Vid nad Cerknico (9. september 1753, Škocjan pri Turjaku, potrditev 9. oktober 1755, Gorica); IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 450 in št. 458; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 450, str. 109r–110r (16. junij 1755, Ljubljana), št. 458, str. 131r–v (11. avgust 1755, Ljubljana).

⁴⁰³ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 774, 775; SI AS 781, fasc. 8, vikariat Kolovrat, kopija ustanovnega pisma vikariata in beneficija, 1753.

⁴⁰⁴ Danes podružnica župnije Draga.

⁴⁰⁵ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 344; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 344, str. 343 (18. april 1754).

⁴⁰⁶ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 458; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 458, str. 131r–v (11. avgust 1755, Ljubljana); Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 46v, 48.

⁴⁰⁷ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 774, 776; SI AS 781, fasc. 8, vikariat Log, dekret ustanovitve vikariata, 1757. Danes gre za podružnično cerkev župnije Boštanj. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije v letu mednarodnega priznanja samostojne Slovenije, Ljubljana 1993, str. 85 (dalje: Šematizem ljubljanske nadškofije).

⁴⁰⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29) (včasih: Atti pastorali di Attems, 14 (29)), str. 1–2; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata*, str. 453–454; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 774, 776.

⁴⁰⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33) (včasih: Atti pastorali di Attems, 18 (33)), str. 447–150 (17. junij 1763, Šentgotard); Prav tam, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 464; Rescripta 1764, b. 10, št. 464 (5. maj 1764, Ljubljana); SI AS 7, šk. 268 (Lit. T Num. 3 Vol. 1), Prepis ustanovne listine in priloženi dokumenti.

⁴¹⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/17 ex 21 (36) (včasih: Atti pastorali di Attems, 21 (36)), str. 1–2; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata*, str. 765–766.

Leta 1762 je bil ustanovljen vikariat v **Zalem Logu** v župniji Selca nad Škofjo Loko. Utemeljitev je bila podobna: oddaljenost, težaven dostop pozimi.⁴¹¹

4. oktobra 1762 je bil na podoben način ustanovljen vikariat v **Grčaricah**. Nadškof Attems je vanj združil soseske, ki so spadale pod župniji Kočevska Reka in Mozelj. Proces ustanovitve pa ni potekal brez težav, saj se je odvetnik, lastnik kočevskega gospostva, Henrik knez Auersperg, uprl.⁴¹² Attems je tudi tu ukrepal na lastno pest, zato ga je Reprezentanca in komora opomnila, naj v prihodnje načrte za nove ustanove najprej naznani deželnim oblastem in se posvetuje s patroni.⁴¹³ Vikariat je sredi leta 1765 dvor potrdil.⁴¹⁴

Leta 1762 je t. i. navigacijski gradbeni inšpektor za plovbo po Savi Štefan Silly Reprezentanci in komori v Ljubljani sporočil, da »ladjarji« po reki Savi zaradi oddaljenosti cerkva od reke Save težko obiskujejo vsakodnevno božjo službo, zlasti še v zimskem času. Zato so želeli pod Zagorjem ob Savi v **Prusniku** »*bey der bergbruck*« postaviti novo kapelo, vsak pa je bil pripravljen prispevati po dva goldinarja. Zaradi pomanjkanja denarja je želja ostala le na papirju.⁴¹⁵

Leta 1763 je zaradi oddaljenosti od župnije in potreb vernikov po bogo-služju Attems ustanovil nov vikariat tudi na Gorenjskem v **Sorici** v župniji Selca.⁴¹⁶ Podobno utemeljitev je mogoče najti v ustanovni listini vikariata oziroma kuratnega beneficija v **Pečah** na območju župnije Moravče leta 1768.⁴¹⁷

Gorenjski okrožni glavar je septembra 1763 poročal, da je že več let v načrtu tudi ustanovitev vikariata v **Javorjah nad Škofjo Loko** v župniji Poljane nad Škofjo Loko, o tem pa jih administrator loškega gospostva uradno sploh ni obvestil.⁴¹⁸ Nujnost ustanovitve vikariata je ob pastoralni vizitaciji poljanske župnije leta 1761 omenil tudi nadškof Attems, zato je čez dve leti župnika v Železnikih imenoval za komisarja, Reprezentanco in komoro pa prosil, da imenuje

⁴¹¹ SI AS 7, šk. 265 (Eccl. S-2-1), Prepis ustanovne listine vikariata Zali Log (29. januar 1762, Gorica). O nadaljnjem dogajanju glej: IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 82, 88, 274, 403; Rescripta 1771, b. 19, št. 82 (24. maj 1771, Dunaj), št. 88 (7. junij 1771, Ljubljana); Rescripta 1772, 1773 p., b. 20, št. 274 (21. april 1772, Gorica), št. 403 (9. november 1772, Ljubljana).

⁴¹² IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 242; Rescripta 1762, b. 8, št. 242, Prepis ustanovne listine (4. oktober 1762, Gorica).

⁴¹³ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 297; Rescripta 1763, b. 8, št. 297, Dopis Reprezentance in komore nadškofu Attems (15. april 1763, Ljubljana).

⁴¹⁴ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 632; Rescripta, 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 632, Dopis Reprezentance in komore nadškofu Attems (13. maj 1765, Ljubljana).

⁴¹⁵ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 238; Rescripta 1762, b. 8, št. 238 (4. november 1762, Ljubljana).

⁴¹⁶ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 380; Rescripta 1763, b. 9, št. 380 (12. oktober 1763, Ljubljana).

⁴¹⁷ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1003; Rescripta 1768, b. 16, št. 1003 (11. julij 1768, Gorica); SI AS 7, šk. 256 (Eccl. P-3-1), Dopis nadškofa Attemsa Deželnemu glavarstvu v Ljubljani (3. februar 1768, Gorica) in priloženi dokumenti.

⁴¹⁸ Očitek, da je deloval v nasprotju z veljavnimi predpisi, mu je bil posredovan 23. septembra 1763. Glej: SI AS 7, šk. 256 (Lit. P Num. 3 Vol. 1). O ustanovitvi vikariata podrobneje SI AS 7, šk. 211 (Eccl. A-1-1).

svojega člana v komisijo, ki bo preučila zadevo.⁴¹⁹ Zaradi pomanjkanja ustreznega bivališča za novega vikarja so se aktivnosti v zvezi z ustanovitvijo vikariata kar nekaj časa vrtele na mestu.⁴²⁰ Poleg tega je ustanovitvi nasprotoval poljanski župnik Mihael Mrak, saj je bila cerkev v Javorjah od župnijske cerkve oddaljena samo tri četrt ure. Novi ustanovi je nasprotoval tudi zaradi zmanjšanja svojih dohodkov. Zapisal je, da sta bila v njegovi župniji ustanovljena že dva vikariata – v Leskovici in Oselici in da so se mu zato zmanjšali dohodki. Poleg tega bi ob morebitni ustanovitvi še tretjega vikariata ostal brez kaplana in vikarja.⁴²¹ Nadškof je vikariat oziroma kuratni beneficij ustanovil 11. avgusta 1763,⁴²² vendar je trajalo še kar nekaj let, preden je bilo rešeno vprašanje zadostnega financiranja te ustanove.⁴²³

Leta 1764 je bil ustanovljen nov vikariat v župniji Mengeš, tokrat pri cerkvi sv. Simona in Jude na **Črnučah**.⁴²⁴

Nadškof je leta 1768 poskusil ustanoviti vikariat v **Kostelu** pri cerkvi sv. Treh kraljev. Deželno glavarstvo je leta 1769 odločilo, da predlog ni utemeljen zaradi prenizkih dohodkov novega vikarja, problema s patronom, preslabih prihodkov za opremo cerkev, revne bere in premajhnega števila vernikov.⁴²⁵

Tega leta je Dunaj dovolil tudi ustanovitev duhovnije v župnijskem vikariatu **Hinje**, kjer je nadškof nameraval naseliti starejšega duhovnika,⁴²⁶ leto pozneje je bil omenjen še vikariat v **Selu pri Ajdovcu** v župniji Dobrnič.⁴²⁷

Nekoliko bolj zanimiva sta dva primera: Stopiče (Šmihel pri Novem mestu) in Olševke. Ko je nadškof Attems 9. julija 1763 prišel v župnijo **Stopiče** opraviti pastoralno vizitacijo, je službo župnika opravljal Peter de Seculi. Sedež župnije je bil takrat v Šmihelu. Seculi je domovanje leta 1759 (!) preselil v Stopiče k priljubljeni božjepotni cerkvi, pri šmihelski cerkvi pa je nastal nov vikariat.⁴²⁸

⁴¹⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30) (včasih: Atti pastorali di Attems, 15 (30)), str. 346–347; SI AS 7, šk. 256 (Lit. P Num. 3 Vol. 1), Dopis nadškofa Attemsa Reprezentanci in komori (9. september 1763, Gorica).

⁴²⁰ SI AS 7, šk. 211 (Lit. A Num. 1 Vol. 1), Poročilo gorenjskega okrožnega glavarja (15. september 1763, Ljubljana).

⁴²¹ Prav tam, Poročilo poljanskega župnika (8. september 1763, s. l.).

⁴²² SI AS 7, šk. 256 (Lit. P Num. 3 Vol. 1), Prepis ustanovne listine (11. avgust 1763, Mekinje).

⁴²³ SI AS 7, šk. 256 (Lit. P Num. 3 Vol. 1) in IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1123 in 1185; Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 264; Rescripta 1769, b. 17, št. 1123 (24. april 1769, Ljubljana), št. 1185 (14. avgust 1769, Ljubljana); Rescripta 1772, 1773 p., b. 20, št. 264 (14. marec 1772, Ljubljana).

⁴²⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 471, 562, 588; Rescripta 1764, b. 10, št. 471 (14. maj 1764, Ljubljana), št. 562 (30. november 1764, Ljubljana); Rescripta 1765, b. 11, št. 588 (2. februar 1765, Ljubljana); SI AS 7, šk. 268 (Lit. T Num. 2 Vol. 1); Dolinar, Župnijski vikariat Črnuče, str. 111 sl.

⁴²⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1160; Rescripta 1769, b. 17, št. 1160 (9. junij 1769, Ljubljana).

⁴²⁶ Attems, *Lettere di Carlo Michele d'Attems*, str. 159–160, št. 38 (16. december 1768, Gorica).

⁴²⁷ Prav tam, št. 39 (29. december 1768, Gorica); str. 162, št. 40 (30. januar 1769, Gorica). Danes gre za podružnico župnije Ajdovec. Prim. *Šematizem ljubljanske nadškofije*, str. 75.

⁴²⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 43, 43v.

Preselitev domovanja zaradi boljše oskrbe vernikov (v sredino župnijskega ozemlja) je bila sicer zapovedana že 15. julija 1757. Nadškof je določil, da morata v Stopičah poleg župnika delovati dva kaplana, tretji kaplan pa naj bi deloval v Šmihelu. Sklenjeno je bilo, da mora biti selitev izvršena dan po sv. Juriju (24. aprila) 1758.⁴²⁹ 10. julija 1763 je nadškof vizitiral tudi vikariat v Šmihelu. Ob tej priložnosti ga je povzdignil v župnijo, vikarja Mihaela Potočarja pa imenoval za prvega šmihelskega župnika.⁴³⁰

Vendar težav s tem ni bilo konec. Stopiče so se kot samostojna župnija osamosvojile leta 1767, ker pa je večina župljanov Šmihela »težila« k Stopičam, je nadškof želel, da bi bil sedež šmihelske župnije prenesen v Stopiče. Konec septembra 1769 je v pismu novomeškemu dekanu Jabacinu zapisal, da je nujno, da Šmihel in Stopiče postaneta dve župniji (!).⁴³¹ Zadevo je leta 1770 elegantno rešil tako, da je sedež župnije prenesel v Stopiče, ohranil pa je ime. Kot je zapisano v prepisu ustanovne listine, se je nova, združena župnija imenovala župnija sv. Mihaela in Device Marije v Stopičah.⁴³² Toda združitev ni rešila problemov. Ti so ostali, prav tako pritožbe vernikov. Stopiški župnik Marko Kranjec je trdil, da so farani nepokorni, ker so ostali v šmihelski fari. Vizitacijski zapisnik iz leta 1771 celo trdi, da sta v obeh skupnostih (Stopiče in Šmihel) sovraštvo in prepir zaradi selitve sedeža župnije (*parochianos ... male tamen contentos, quod residentia parochialis sit inde huc mutata*). Nesoglasja med soseskama so bila celo tako velika, da niti vina niso želeli skladiščiti v eni kleti, pač pa so vsak svoje hranili ločeno (*vina in separatibus cellarii servantur*).⁴³³

Po jožefinskih cerkveno-upravnih reformah leta 1788 sta Stopiče in Šmihel zopet postali samostojni župniji.⁴³⁴

Zanimiv je tudi drugi primer ustanovitve vikariata **Olševек**. Ob vizitaciji cerkve sv. Mihaela 6. avgusta 1761 so oba cerkovnika in dva vaščana soseske ustanovitev vikariata utemeljevali zaradi oddaljenosti od župnijske cerkve v Šenčurju pri Kranju (več kot uro hoje). Po njihovem je bilo najtežje zlasti v zimskem času, ko je bil zaradi snega dostop do Šenčurja težaven, verniki pa so morali tja nositi otroke h krstu, poslušat božjo besedo ipd.⁴³⁵

⁴²⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 48.

⁴³⁰ Prav tam, str. 47v, 50.

⁴³¹ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 221 (1769 september 29., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 383.

⁴³² SI NSAL 10, f. 226a, Novo mesto–Kapitelj, 1770 marec 28., Gorica. Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 581–582. Glej tudi načrt za rešitev problema župnij Stopiče in Šmihela z zapisnikom o zaslišanju predstavnikov obeh župnij v: SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 230/1 (1770 (I in V)) in št. 231 (1770 oktober 29., Ruperčvrh). Regesta v Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 384.

⁴³³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41) (včasih: AAG, Atti pastorali di Attems, 26 (41)), str. 32–32v.

⁴³⁴ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 56.

⁴³⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 253.

Korak k ustanovitvi vikariata je bil narejen že 14. aprila 1757, ko je Mina Mekuč za razsvetljavo podružnice in potrebno opremo v oporoki namenila 600 goldinarjev. Za izvršitelja oporoke in vikarja (*pro executore testamenti et vicario zur ermelten filialkirchen*) je imenovala domačina, duhovnika Tomaža Jožefa Košnika, ki je že deloval pri podružnici sv. Mihaela. Velesovski samostan naj bi kot odvetnik in tudi zemljiški gospod poskrbel za zidavo primerne bivališča. Vendar naj obresti ne bi zadostovale za namen, zapisan v oporoki, temveč le za maše, ki naj bi jih brali pri omenjeni podružnici.⁴³⁶

20. maja 1757 je gorenjski okrožni glavar Anton Janez Nepomuk baron Taufferer sporočil, da se čudi nameri goriškega nadškofa, da bi pri cerkvi sv. Mihaela na Olševku ustanovil samostojen vikariat, saj v tej cerkvi vsako nedeljo v letu, razen dveh, berejo mašo in poslušajo pridigo. Verniki imajo, kot piše, do župnijske cerkve resda uro hoda, a le pol ure potrebujejo do župnijske cerkve v Velesovem oziroma do Preddvora.⁴³⁷

Že čez tri dni je Reprezentanca in komora v Ljubljani pisala gorenjskemu okrožnemu glavarju o nameri goriškega nadškofa za Olševke. A podatki, ki so jih imeli uradniki v Ljubljani, so bili pomanjkljivi. Niso namreč vedeli niti h kateri župniji je spadala vas Olševke niti pod kateri patronat. Zato je Taufferer dobil nalogo, naj zadevo podrobneje razišče in pripravi ustrezno poročilo.⁴³⁸

Reprezentanci in komori v Ljubljani je bilo po preučitvi zadeve spornih več stvari, zato je bilo predlagano, da bi bilo pri nadaljnji obravnavi primera smiselno to upoštevati. Nenavadno ji je bilo, da je testament zapisal izvršitelj oporoke in da so bile obresti namenjene za potrebe izvršitelja kot prihodnjega vikarja. Zmotil jo je nenavadni dodatek, ki naj bi ga izrekla Mina Mekuč, da namreč vse tiste, ki bi želeli spremeniti njeno poslednjo voljo ali bi preprečevali, da bi se njena volja kmalu uresničila, čaka pravična in ostra božja sodba. Reprezentanco in komoro je motil tudi kraj ustanovitve vikariata. Spraševala se je, zakaj je prav Olševke upravičen do nove ustanove. Poleg tega je še poudarila, da bo potrebno poleg soglasja šenčurskega župnika pridobiti soglasje patrona, tj. velesovskega samostana. Porajalo se je tudi vprašanje, kje bo novi vikar dobil sredstva, potrebna za vzdrževanje in bivališče.⁴³⁹

Marca naslednje leto je nadškof Attems v zvezi z Olševkom vnovič dobil dopis ljubljanske Reprezentance in komore. Ta je temeljito preiskala zadržke, izražene v pismu iz februarja 1758, in predlagala, da bi namero o ustanovitvi

⁴³⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 747; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 747, str. 350r–351r (27. februar 1758, Ljubljana).

⁴³⁷ SI AS 6, XX, šk. 58/8 (20. maj 1757, Ljubljana).

⁴³⁸ Prav tam, št. 567 (23. maj 1757, Ljubljana).

⁴³⁹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 747; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 747, str. 350r–351r (27. februar 1758, Ljubljana).

vikariata do dokončne razjasnitve odprti vprašanj zadržali oziroma suspendirali nadaljnje ukrepanje.⁴⁴⁰

Arhivski viri potem slabo leto in pol molčijo, a to ne pomeni, da je bila ideja o ustanovitvi vikariata opuščena. Nasprotno. 17. oktobra 1760 je namreč nadškof Attems podpisal ustanovno listino za olševski vikariat. Ta se sicer ni ohranila v originalu, tako da podrobne vsebine žal ne poznamo. Predvidevamo pa lahko, da je bila spisana v stilu podobnih ustanovnih listin tistega časa.⁴⁴¹

Ob vizitaciji župnije Šenčur leta 1761 je nadškof Attems na Olševke poslal goriškega stolnega kanonika Janeza Friderika Matka kot posebnega komisarja. Ta se je tu mudil 6. avgusta 1761. Podrobno si je ogledal cerkev sv. Mihaela, se pogovoril z vikarjem, cerkovnikom in nekaterimi domačini. Podrobneje si velja ogledati odgovore vikarja Tomaža Jožefa Košnika. Ta je povedal, da je bil dominikanski samostan v Velesovem za ustanovitev vikariata pripravljen nameniti 700 goldinarjev nemške veljave. Nadaljnjih 500 goldinarjev nemške veljave je bilo dve leti prej naloženih pri deželi v Ljubljani; ta čas so prejeli pet odstotne obresti. 516 goldinarjev nemške veljave so prispevali različni kmetje, ki so jih prav tako nameravali naložiti pri deželi za obresti. Obstajala pa je še ena ustanova v vrednosti 164 goldinarjev. Skupno je bilo za ustanovitev vikariata v Olševku tako namenjenih 1.880 goldinarjev, a so jih potrebovali 2.000, zato da so iskali darovalce, ki bi prispevali manjkajoči znesek (120 goldinarjev). Za spodobno življenje vikarja bi bilo sicer dobro pridobiti dodatnih 500 goldinarjev.⁴⁴² Cerkovnika in vaščana Olševka sta kanoniku Matku zatrdila, da ima cerkev zadostna sredstva v višini 1.100 goldinarjev, ki jih je prinašala desetina. Pohvalila sta tudi kurata Košnika. Zatrdila sta, da bi, če bi bila vas brez krajevnega duhovnika, številni umrli brez zakramentov, saj duhovnik iz Šenčurja v nujnih primerih ni mogel prihajati pravočasno.⁴⁴³

Nadškof je po opravljeni Matkovi vizitaciji 7. avgusta 1761 v Velesovem izdal dodaten dekret k ustanovitvenemu dekretu za olševski vikariat (*Additamentum ad decretum instrumenti 17. octobris 1760 pro vicariatu erigendo penes ecclesiam sancti Michaelis in Usseuch*) s podrobnejšimi navodili vikarju, šenčurškemu župniku in njegovima kaplanoma (*pro maiori dilucidatione*). Odločil je, da je župniku v Šenčurju pripadala nezmanjšana bera v žitu in štolnina od porok (*stolla maior*). Župnik je za vodenje cerkvenih računov soseske sv. Mihaela prejemal dva goldinarja, olševski vikar pa goldinar. Preostali denar se je zbiral v blagajni na župniji. Ključe so hranili župnik, vikar in ključar. Župniji je bilo

⁴⁴⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 754; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 754, str. 366r–366v (20. marec 1758, Ljubljana).

⁴⁴¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 252–253.

⁴⁴² Prav tam, str. 252–253.

⁴⁴³ Prav tam, str. 253–254.

treba plačevati tudi bero za kaplana. Olševskemu vikarju so pripadale obresti od glavnice v višini okoli 2.000 goldinarjev, naloženih pri deželi, običajna bera, dohodki ustanovnih maš, štolnina od krstov, pokopov in porok (*stolla minor*) ter tretjina miloščine, pobrane pri cerkvi sv. Mihaela. Za zgraditev vikariatne hiše je bila določena tudi tlaka. Velesovska priorinja kot imetnica odvetniške pravice je k vsemu morala dati še svoje soglasje (*devotam priorissam tam advocatam requirimus*).⁴⁴⁴

Z ustanovitvijo samostojnega vikariata nazadnje ni bilo nič. Leta 1787 je Olševsek izpadel tudi kot predvidena duhovnija, čeprav je ustanovitev že potrdila škofija.⁴⁴⁵ Danes je Olševsek ekspozitura župnije Šenčur, a tam navadno živi upokojeni duhovnik.

⁴⁴⁴ Prav tam, str. 254.

⁴⁴⁵ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 25; SI NŠAL 10, f. 354, Šenčur pri Kranju, 1800 (Concentrations Tabelle).

5 ŽIVLJENJE ŽUPNIJ IN VIKARIATOV GORIŠKE NADŠKOFIJE

5.1 Značilnosti mestnih in podeželskih župnij/vikariatov

Ko govorimo o značilnostih mestnih in podeželskih župnij goriške nadškofije, lahko opazimo podobne značilnosti kot v sosednjih škofijah. Najprej moramo seveda vedeti, da na Kranjskem sredi 18. stoletja ni bilo prav veliko mest in trgov. Po večini imamo opraviti s podeželskimi oziroma vaškimi župnijami.

Mesta na Kranjskem sredi 18. stoletja:⁴⁴⁶

	do 20 hiš	21–40 hiš	41–80 hiš	81–100 hiš	nad 100 hiš
Dolenjska			Kostanjevica (51) Višnja Gora (62)	Kočevje (82)	Črnomelj (104) Krško (110) Metlika (167) Novo mesto (262)
Notranjska				Lož (84)	
Gorenjska			Radovljica (72)		Škofja Loka (204) Kamnik (204) Kranj (223) Ljubljana (513)

Trgi na Kranjskem sredi 18. stoletja:⁴⁴⁷

	do 20 hiš	21–40 hiš	41–80 hiš	81–100 hiš	nad 100 hiš
Dolenjska	Svibno (3) Kostel (10) Pobrežje (11) Turjak (16)	Vinica (27) Poljane (30) Litija (39)	(Dolenjske) Toplice (46) Radeče (57) Raka (61) Mokronog (71)	Ribnica (93) Žužemberk (97)	
Notranjska	Senožeče (3)		Planina (64)		Postojna (120) Vipava (127) Vrhnika (177) Cerknica (204)
Gorenjska		Vače (36)	Bela Peč (65)		Tržič (140)

⁴⁴⁶ Boris Golec, *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*, doktorska disertacija, Ljubljana 1999, str. 624 (dalje: Golec, *Družba v mestih in trgih*). Attems v relaciji *Ad limina* leta 1754 Novo mesto prišteva med *civitas*, med *oppida* pa Kamnik, Tržič, Škofjo Loko, Ribnico, Cerknico, Idrijo, Kočevje, Brežice, Mokronog, Kostanjevico, Žužemberk, Sevnico, Rajhenburg, Krško, Višnjo Goro, Radeče in Železnike. Prim. VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritensis, b. 368, *Relatio ad limina* 1754, str. 2r. O razliki *civitas* – *oppidum* glej Lilijana Žnidaršič Golec, Papeško povzdignjenje Ljubljane v *civitas* leta 1462, v: *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosesje* (ur. Vincenc Rajšp et al.), Ljubljana 2001, str. 243–250.

⁴⁴⁷ Golec, *Družba v mestih in trgih*, str. 624.

Glavna razlika med podeželskimi in mestnimi oziroma trškimi župniji je bila njihova velikost. Mestne/trške župnije so bile načeloma omejene na mesto oziroma trg in bližnjo okolico, glede na ozemlje pa niso bile prav velike. Tudi število vernikov je bilo sorazmerno velikosti. Nasprotno so bile podeželske župnije teritorialno veliko obsežnejše, vernikov je bilo tudi po več tisoč (Vipava). Za boljšo predstavbo si oglejmo število vernikov po mestih, trgih in podežlju v času prvih štirih pastoralnih vizitacij nadškofa Attemsja na Kranjskem v obdobju desetih let (1752–1763).⁴⁴⁸

Mesta:

kraj	leto	št. vernikov
Metlika	1753	ok. 3.500 ⁴⁴⁹
Kočevje	1753	ok. 3.200 ⁴⁵⁰
Črnomelj	1753	ok. 3.200 ⁴⁵¹
Krško	1753	ok. 900 ⁴⁵²
Višnja Gora	1757	ok. 1.400 ⁴⁵³
Kostanjevica na Krki	1757	ok. 450 ⁴⁵⁴
Kamnik	1761	okoli 300 ⁴⁵⁵
Lož	1761	ok. 3.000 ⁴⁵⁶
Novo mesto	1763	ok. 1.200 ⁴⁵⁷

Na podlagi navedenih podatkov lahko trdimo, da je pri prvih treh navedenih mestih (Metlika, Kočevje in Črnomelj), pa tudi za Lož, v številu zajeto tudi okoliško prebivalstvo in ne samo prebivalci samega mesta. Realnejšo sliko kažejo preostala navedena mesta.

⁴⁴⁸ Govorimo o vizitacijah leta 1752/53, 1757, 1761 in 1763 (glej seznam virov na koncu knjige).

⁴⁴⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 105v.

⁴⁵⁰ Prav tam, str. 168v.

⁴⁵¹ Prav tam, str. 109.

⁴⁵² Vizitacijski zapisnik iz leta 1753 sicer navaja ok. 5.300 vernikov. V to število pa so zajeti tudi prebivalci vikariata Leskovec. Leta 1767 je v mestu samem živelo 839 vernikov, v Leskovcu pa 4.578, torej skupaj podobno število kot leta 1753. Na podlagi tega lahko trdimo, da je tudi leta 1753 v mestu Krško živelo okoli 900 vernikov. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 68; AT-OeStA/HHStA, Rom-Vatikan I, Gesandtschafts- und Konsulatsarchive, Rom-Geistliche Agentie, Fasz. 6.

⁴⁵³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 84v.

⁴⁵⁴ Prav tam, str. 41.

⁴⁵⁵ Tudi pri Kamniku lahko sklepamo podobno kot pri Krškem. Če primerjamo podatke iz leta 1761 (ok. 4.300 prebivalcev) in 1767 (ok. 4.600 prebivalcev), vidimo, da je v samem mestu Kamnik živelo malo več kot 300 prebivalcev. Nekaj podobnega je bilo verjetno tudi leta 1752, vendar natančno število za to leto ni ohranjeno. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 234; AT-OeStA/HHStA, Rom-Vatikan I, Gesandtschafts- und Konsulatsarchive, Rom-Geistliche Agentie, Fasz. 6.

⁴⁵⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 18.

⁴⁵⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 80.

Trgi:

kraj	leto	št. vernikov
Tržič	1752	ok. 2.000 ⁴⁵⁸
Mokronog	1753	ok. 650 ⁴⁵⁹
Poljane	1761	ok. 2.900 ⁴⁶⁰
Ribnica	1753	ok. 7.500 ⁴⁶¹

Tudi v primeru navedenih trgov lahko ugotovimo podobno kot pri mestih. V obeh primerih, razen pri Mokronogu, navedeni podatki zajemajo prebivalstvo trga samega kot tudi njegove okolice.

Podeželske župnije:

kraj	leto	št. vernikov
Šentvid pri Stični	1752	ok. 8.900 ⁴⁶²
Stara Loka	1752	ok. 8.500 ⁴⁶³
Cerklje na Gorenjskem	1752	ok. 5.600 ⁴⁶⁴
Šmarje pri Ljubljani	1752	ok. 5.000 ⁴⁶⁵
Moravče	1753	ok. 4.600 ⁴⁶⁶
Dobropolje	1753	ok. 4.600 ⁴⁶⁷
Mengeš	1753	ok. 3.600 ⁴⁶⁸
Šenčur pri Kranju	1752	ok. 3.000 ⁴⁶⁹
Dol pri Ljubljani	1753	ok. 1.600 ⁴⁷⁰
Poljane nad Škofjo Loko	1761	ok. 5.000 ⁴⁷¹

Velikost podeželskih župnij je bila ena glavnih težav župnikov pri dušno-pastirskih dejavnostih. Ne samo, da je bilo ozemlje zelo veliko, problematično je bilo tudi njihovo prepletanje, zato so nastajali samotni otoki. Dušni pastirji so na poti do »svojih« vernikov morali prečkati sosednje župnije, včasih celo meje druge škofije. Težave so imeli tudi sami verniki, ki so bili dolžni obiskovati župnijsko cerkev, četudi zelo oddaljeno, vsaj v velikonočnem času, ob krstih,

⁴⁵⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 25v.

⁴⁵⁹ Prav tam, str. 87v.

⁴⁶⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 98.

⁴⁶¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 125v.

⁴⁶² Gre za število vernikov, ki so prejeli obhajilo, vseh prebivalcev pa je bilo zagotovo okoli 10.000. Glej: IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 164.

⁴⁶³ Prav tam, str. 15v.

⁴⁶⁴ Prav tam, str. 166.

⁴⁶⁵ Prav tam, str. 34v.

⁴⁶⁶ Prav tam, str. 48v.

⁴⁶⁷ Skupaj z vikariatom Velike Lašče. Glej: IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 136v.

⁴⁶⁸ Prav tam, str. 166v.

⁴⁶⁹ Prav tam, str. 167.

⁴⁷⁰ Prav tam, str. 44v.

⁴⁷¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 342.

porokah, smrtih. Kljub temu se je velikokrat pripetilo, da so se po potrebne zakramente namesto v domačo župnijsko cerkev napotili v bližnjo, čeprav »tujo« župnijo. To se je dogajalo npr. v župniji Kostel. Župnik Janez Anton Abramspereg je namreč pogosto hodil na hrvaško stran Kolpe, verniki v župniji pa so po več dni ostajali brez dušnega pastirja. Prebivalci so zato pomoč iskali na Hrvaškem, pri župniku župnije Brod na Kolpi, zato so se nadškofu Attems ob vizitaciji župnije leta 1753 tudi pritožili.⁴⁷²

Takšnih otokov je bilo na ozemlju goriške nadškofije kar nekaj. Omeniti velja vsaj Huje, vas pred Kranjem (danes del mesta). Mesto je spadalo v okvir ljubljanske škofije, vas Huje pa pod goriško nadškofijo, v nekaj več kot šest kilometrov oddaljeno župnijo Šenčur pri Kranju.⁴⁷³ Podoben primer so bile Zapoge, saj so spadale v župnijo Komenda, oddaljeno skoraj osem kilometrov, čeprav bi pričakovali, da bo soseska pripadala bližnji župniji Vodice, ki je bila del ljubljanske škofije.⁴⁷⁴ Komenda je imela nasploh razdrobljeno ozemlje. Del te župnije je bila denimo 5,5 km oddaljena soseska Tunjice,⁴⁷⁵ pa tudi soseska Pšata, vas pri Cerkljah na Gorenjskem, ki je bila od Komende oddaljena kar osem kilometrov. Zanj bi pričakovali, da bi bila del bližnje cerkljanske župnije, a je do leta 1788 spadala v komendsko župnijo, od leta 1788 dalje pa je bila sestavni del župnije Cerklje na Gorenjskem.⁴⁷⁶

Razlika, ki je ne smemo obiti, je tudi število duhovnikov, ki so skrbeli za dušno pastirstvo v posameznih župnijah. Mestne župnije so bile načeloma bogatejše z več beneficiji, zato so lahko vzdrževale večje število dušnih pastirjev. Tako je v Škofji Loki leta 1752 delovalo 22 duhovnikov,⁴⁷⁷ Kamniku in Krki na Dolenjskem šest, Tržiču pet duhovnikov, prav tako v Šmarju pri Ljubljani, v Trebnjem štirje. Izstopa seveda Novo mesto z 10 duhovniki, večinoma člani kolegiatnega kapitlja. Navadno so v župnijah delovali po trije duhovniki, župnik, kaplan in vikar. Če je v župniji obstajal tudi grad z grajsko kapelo, je navadno pri tej kapeli deloval grajski duhovnik (sacelan); v tem primeru moramo pogojno k številu duhovnikov v župniji šteti tudi njega. Pogojno zato, ker so sacelane velikokrat ovirali njihovi »delodajalci« in so bili zato omejeni pri pomoči duhovnikom v župniji. V župnijah z velikim ozemljem sta navadno delovala po

⁴⁷² Na tem mestu je treba opozoriti na pomen matičnih knjig župnije Brod na Kolpi tudi za zgodovino župnije Kostel; to v novejšem času velja zlasti za rodoslovce. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 117–118.

⁴⁷³ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 247; Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 52.

⁴⁷⁴ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 248; Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 51.

⁴⁷⁵ Tunjice so deloma spadale tudi pod župnijo Kamnik. Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 191; Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 51.

⁴⁷⁶ Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem*, str. 51; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 236.

⁴⁷⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 17v–19v.

dva kaplana (Žiri, Poljane nad Škofjo Loko, Bloke itd.).⁴⁷⁸ V poznejšem času, ko je nadškof začel ustanavljati vikariate, je bil po navadi vsaj eden izmed njih imenovan za vikarja oziroma lokalnega beneficiata oziroma kaplana nove ustanove. Če pa je bila župnija velika in je znotraj nje že obstajala duhovnija oziroma vikariat, pa so poleg kurata oziroma vikarja delovali župnik in dva kaplana (npr. župnija Selca z vikariatom Sorica).⁴⁷⁹

Ustaviti se moramo še ob župnijah, v katerih so delovali samostani. Taki primeri so bili Kamnik s frančiškanskim samostanom in samostanom klaris v bližnjih Mekinjah, Novo mesto s frančiškanskim in kapucinskim samostanom, Stara Loka s samostanoma klaris in kapucinov v Škofji Loki. V večini primerov je bilo med župniki in samostani precej napeto, vse dokler niso bila natančneje določena medsebojna razmerja, zlasti ura maševanja v samostanski cerkvi. Prednost je seveda imela maša v župnijski cerkvi. Problematično je znalo biti tudi razmerje med župniki in patroni samostanov, kot npr. med Gallenbergi, odvetniki in patroni samostana Mekinje, in kamniškim župnikom leta 1752. Sigfrid Baltazar grof Gallenberg se je namreč pritoževal nad pristojnostmi kamniškega župnika Janeza Jakoba grofa Barba pl. Waxensteina nad kaplanom, ki je deloval v mekinjskem samostanu.⁴⁸⁰ Precej drugačen položaj je bil na podeželju, npr. v župniji Velesovo, kjer je obstajal ženski dominikanski samostan. Tu je glavno vlogo igral samostan in ne župnija, saj je bila ta samostanu inkorporirana.⁴⁸¹

Ena izmed pomembnejših nalog župnij, ki jih velja posebej omeniti, je zadevala tako mestne kot podeželske župnije. Že kmalu po ustanovitvi goriške nadškofije je bilo treba izvesti prvo uradno štetje prebivalstva. To je bilo izvedeno leta 1754, povezano pa je bilo z načrtovanimi davčnimi in gospodarsko-družbenimi reformami Marije Terezije. Podlaga za izvedbo je bil reskript, izdan 13. oktobra 1753. Predvideval je štetje oseb po posameznih krajih in gospodstvih v treh skupinah: oseb, ki so prejemale zakramente, tj. spoved in obhajilo; mladine, sposobne za verski pouk, in mlajših otrok. Sezname naj bi obsegali navedbo spola, starost in poklic. Naloga je bila zaupana škofijskim ordinariatom, štetje pa so morali izvesti župniki. Sama izvedba je sicer potekala po nekajkrat

⁴⁷⁸ Prav tam.

⁴⁷⁹ Prav tam, str. 20–22v.

⁴⁸⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 183, 211, 212, 253, 276, 294; *Rescripta* 1752, b. 2, št. 183 (17. november 1752, Gradec); *Rescripta* 1753–1754, b. 3, št. 211 (12. januar 1753, Gradec), št. 212 (18. januar 1753, Gradec), št. 253 (19. maj 1753, Gradec), št. 276 (12. september 1753, Gradec), št. 294 (7. november 1753, Gradec).

⁴⁸¹ Jure Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo/Michelstetten im Laufe seines Bestehens*, v: *Bettelorden in Mitteleuropa: Geschichte, Kunst, Spiritualität: Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten* (ur. Heidemarie Specht, Ralph Andraschek-Holzer), St. Pölten 2008, str. 211–232 (dalje: Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*).

spremenjenih navodilih, npr. izvedba štetja po svetnih gosposkah in magistratih zaradi večje zanesljivosti oziroma svetnega in cerkvenega štetja: prvega po gospostvih, drugega po župnijah. Rezultate bi nato med seboj primerjali in na ta način dobili čim popolnejšo sliko prebivalstva. Sprva je bilo načrtovano, da bi potekalo štetje vsako leto, a je bilo to pozneje spremenjeno in je potekalo na tri leta.⁴⁸² Na podlagi tega izjemnega arhivskega gradiva bi lahko dobili odličen vpogled v število, starost, stan itd. prebivalstva na celotnem Kranjskem,⁴⁸³ vendar kot po navadi tudi v tem primeru pridemo do problema – gradivo je izjemno slabo ohranjeno. Kot kažejo dosedanje raziskave, so se ohranili originalni sezname za 71 župnij in vikariatov ljubljanske škofije, za ozemlje goriške nadškofije pa le za stiški arhidiakonot, pa še ta bolj po naključju.⁴⁸⁴ Kot kažejo nedavna poizvedovanja po arhivih nekdanjega cesarstva, se popisi niso ohranili nikjer drugje.⁴⁸⁵

Obstajajo pa dokumenti o raznih popisih prebivalstva iz poznejšega obdobja. Leta 1763 je npr. nadškof Attems poslal okrožnico dolenskem arhidiakonu Martinu Jožefu Jabacinu in duhovnikom novomeškega arhidiakonata, v kateri se je zavzel za izvedbo popisa prebivalstva, ki ga je 21. februarja istega leta ukazala Reprezentanca in komora za Kranjsko. Določeno je bilo, da mora biti popis izveden vsako leto v skladu s priloženimi tabelami ter poslan v Ljubljano.⁴⁸⁶ Urgiranje je teklo tudi v nasprotni smeri. V začetku junija 1763 je npr. Reprezentanca in komora pozvala nadškofa Attemsa, naj poskrbi za seznam adventnega popisa duš ribniškega in novomeškega arhidiakonata za leto 1762.⁴⁸⁷ Duhovniki so morali redno pošiljati podatke o gibanju prebivalstva,⁴⁸⁸ in to tudi zaradi popisa vojaških obveznikov (konskripcije). Pri tem je svo-

⁴⁸² Dvorne odredbe je moč najti v gradivu Reprezentance in komore v Arhivu Republike Slovenije. Tu naštevamo gradivo, ki se hrani v Nadškofijskem arhivu v Gorici in je v Sloveniji tako rekoč nepoznano. Prim. IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 284, 285, 293, 332, 334, 347, 360, 366, 367, 368, 373, 375, 380, 381; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 284 (22. oktober 1753, Celovec), št. 285 (24. oktober 1753, Gradec), št. 293 (6. november 1753, Gradec), št. 332 (11. marec 1754, Gradec), št. 334 (20. marec 1754, Ljubljana), št. 347 (20. april 1754, Tyrol), št. 360 (14. maj 1754, Celovec), št. 366 (5. junij 1754, Tyrol), št. 367 (7. junij 1754, Gradec), št. 368 (10. junij 1754, Celovec), št. 373 (14. junij 1754, Ljubljana), št. 375 (17. junij 1754, Gradec), št. 380 (12. julij 1754, Gradec), št. 381 (15. julij 1754, Ljubljana).

⁴⁸³ Točnega števila prebivalstva na Kranjskem pod goriško nadškofijo ni moč prikazati. Na podlagi drugih virov (npr. vizitacijskih zapisnikov) lahko govorimo zgolj o oceni. Na celotnem Kranjskem naj bi leta 1754 živelo okoli 344.500 prebivalcev. Prim. Vlado Valenčič, Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, v: *Zgodovinski časopis* XVI (1962), str. 27–54 (dalje: Valenčič, Štetje prebivalstva); Gorazd Makarovič, Retrogradna konstrukcija podobe gibanja prebivalstva na Slovenskem pred 18. stoletjem, v: *Etnolog* 13 (= 64) (2003), str. 393; Peter Štih – Vasko Simoniti – Peter Vodopivec, *Slovenska zgodovina: družba - politika - kultura* [elektronski vir], Ljubljana 2008 (<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&rn=SISTORY:ID:902>), str. 208 (dalje: Štih – Simoniti – Vodopivec, *Slovenska zgodovina*).

⁴⁸⁴ Gradivo za ljubljansko škofijo je v kapiteljskem arhivu Nadškofijskega arhiva Ljubljana (NŠAL 100), gradivo stiškega arhidiakonata pa v dolškem arhivu Arhiva Republike Slovenije (SI AS 730). Glej tudi Valenčič, Štetje prebivalstva, str. 27–54.

⁴⁸⁵ Prim. osebno korespondenco po e-pošti z arhivi v Gorici, Celovcu, Gradcu in na Dunaju.

⁴⁸⁶ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/f (25. februar 1763, Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296.

⁴⁸⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 319; Rescripta 1763, b. 9, št. 319 (4. junij 1763, Ljubljana).

⁴⁸⁸ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 168, 1764. Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 378.

je opravila birokracija, saj vsak popis ni bil dovolj dober. Tako je npr. nadškof Attems zahteval od novomeškega arhidiakona Martina Jožefa Jabacina, da v 14 dneh pošlje gorenjskemu arhidiakonu vojaško konskripcijo na novih formulirjih v skladu z ukazom deželne Repräsentance in komore.⁴⁸⁹

Če se vrnemo k podeželskim in mestnim župnijam, je razlike med njimi videti tudi pri razširjenosti orgel, cerkvenih urah v zvoniku,⁴⁹⁰ pozneje tudi razširjenosti šol in učiteljev. Prednost so seveda imela mesta. Na podeželju je bilo mogoče srečati učitelje na gradovih, pri župnijskih cerkvah pa so navadno poučevali cerkovniki ali kaplani, včasih tudi župniki. Pri tem so seveda duhovniki igrali zelo pomembno vlogo kot nadzorniki – leta 1752 je bila namreč izdana dvorna resolucija, ki je župnikom in vikarjem zapovedovala, da morajo vsak teden vsaj enkrat obiskati šolo in preveriti versko znanje (katehezo) učencev in tudi, ali učitelji na primeren način in v zadovoljivi meri učencem podajajo katehezo.⁴⁹¹

Skupno obema vrstama župnij/vikariatov je bilo uresničevanje odlokov, ki jih je deželna oblast prek nadškofije izdajala župnikom/vikarjem. Ena takih dolžnosti je bila že omenjena izvedba prvega uradnega popisa prebivalstva leta 1754. Omeniti je treba razne odredbe, ki so zadevale maševanje ob posebnih priložnostih (rojstvih, porokah in smrtih vladarja in njegovih otrok, npr. smrti Karla Jožefa Habsburga-Lotarinškega (1745–1761), sedmega od otrok in drugega sina Marije Terezije in Franca I. Štefana Lotarinškega (1745–1765)),⁴⁹² pomembnejših vojaških zmagah nad sovražniki, npr. 18. maja 1757 ob zmagi feldmaršala Leopolda Jožefa grofa Dauna (1705–1766) nad pruskim kraljem Friderikom II. pred češko prestolnico Prago pri mestu Kolín, kjer je pruska vojska izgubila več kot 10.000 mož⁴⁹³ ipd.), svarila ljudstvu pred skrivanjem dezerterjev in o prijavi teh⁴⁹⁴ ter hrabrenje ljudstva v vojnih časih,⁴⁹⁵ o letnih

⁴⁸⁹ Prav tam, št. 172 (1764 april 2., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 379.

⁴⁹⁰ Makarovič, *Slovenci in čas*, str. 64 sl.

⁴⁹¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 169, 243; *Rescripta 1752*, b. 2, št. 169 (18. oktober 1752, Celovec); *Rescripta 1753–1754*, b. 3, št. 243 (4. april 1753, Celovec).

⁴⁹² IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 7, 10, 12, 13; *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 7 (20. januar 1761, Gradec), št. 10 (21. januar 1761, Ljubljana), št. 12 (22. januar 1761, Gorica), št. 13 (23. januar 1761, Innsbruck).

⁴⁹³ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/7 ex 11 (26), str. 3v. Za opis Daunovega pogreba glej: SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 189 (1766 februar 7., Dunaj). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 380.

⁴⁹⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 449, 460, 518, 519, 520, 526, 742, 850, 863; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 449 (15. junij 1755, Ljubljana), št. 460 (18. avgust 1755, Celovec), št. 518 (28. maj 1756, Gradec), št. 519 (31. maj 1756, Ljubljana), št. 520 (31. maj 1756, Celovec), št. 526 (18. junij 1756, Ljubljana); *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 742 (20. februar 1758, Celovec), št. 850 (26. maj 1759, Ljubljana), št. 863 (4. avgust 1759, Gorica).

⁴⁹⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 805, 806, 811; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 805 (22. julij 1758, Celovec), št. 806 (27. julij 1758, Ljubljana), št. 811 (17. avgust 1758, Gorica).

denarnih poročilih glavarstvu,⁴⁹⁶ šolskih zadevah,⁴⁹⁷ zmanjševanju števila praznikov⁴⁹⁸ itd.

Ko že govorimo o značilnostih, je treba posvetiti nekaj besed urejenosti arhivov po župnijah. Glede na ohranjenost gradiva lahko mirno rečemo, da po nekaterih župnijah urejenosti arhiva niso posvečali veliko časa. Pričakovali bi, da je bilo bolje v Novem mestu pri kolegiatnem kapitlju, toda stanje je bilo ravno nasprotno. Ko je nadškof Attems leta 1757 iz rok komisarja Franca barona Raigersfelda prevzel naslov novomeškega prošta, je baron zapisal, da je v arhivu opazil nered. Knjige in arhivsko gradivo niso bili ne urejeni ne popisani, nekatere knjige pa so bile v takem stanju, da jih ni bilo več mogoče uporabljati brez nevarnosti, da bodo za trajno ostale poškodovane. Zato je bil izdan ukaz, da je treba gradivo takoj izčrpno popisati in urediti, za to pa naj bo izmed članov kapitlja imenovana ena ali več zaupanja vrednih oseb. Dela se je bilo treba lotiti takoj, saj je moral biti prepis popisa v treh mesecih poslan Reprezentanci in komori v Ljubljano, knjige, ki so vsebovale podatke o proštijških prihodkih in odhodkih, pa so morale biti na novo prevezane.⁴⁹⁹ Obdobje, določeno za popis, se je močno raztegnilo, saj je zahtevani popis v Ljubljano prispel šele v začetku junija 1760, torej šele po treh letih. Pojavilo pa se je tudi vprašanje, ali je mogoče po tem popisu dokumente sploh najti, saj naj bi bil popis precej razdrobljen.⁵⁰⁰ Ne nazadnje so se uradniki na Reprezentanci in komori spraševali tudi, kaj vrednega bi še lahko našli v arhivu.⁵⁰¹ Financ namreč nikoli ni bilo v izobilju, tudi v tistem času ne.

Po arhivskih virih lahko spremljamo vsakdanje življenje posameznih župnij. Podatki govorijo o vremenskih pojavih, ujmah, epidemijah, novih pridobitvah, sporih med posamezniki itd. Tako sta npr. leta 1751 dve podružnici župnije Šmihel pri Novem mestu dobili nova zvonova, ki ju je ulil livar Leonardo Giuseppe de Corona. Dobili sta ju podružnični cerkvi sv. Ane na Grabnu in sv. Vida na Ljubnem.⁵⁰² Novembra 1757 je na Dolenjskem zaradi obilice dežja po-

⁴⁹⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 457; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 457; *Prav tam*, *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 457 (9. avgust 1755, Ljubljana).

⁴⁹⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 790; *Rescripta 1766*, b. 14, al 2°, št. 790 (30. oktober 1766, Gradec).

⁴⁹⁸ SI AS 2, *Deželni stanovi za Kranjsko*, I. reg., šk. 675, fasc. 379e, št. 9.

⁴⁹⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 710; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 710 (7. oktober 1757, Ljubljana).

⁵⁰⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 925; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 925 (6. junij 1760, Ljubljana).

⁵⁰¹ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 930; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 930 (26. junij 1760, Ljubljana).

⁵⁰² Specifikacija računa se nahaja v: SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 145, 1759. Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 375.

plavila reka Krka. Novomeški arhidiakon Anton Matko je zato naročil Janezu Raniloviču, beneficiatu in župniku v Soteski, naj v nedeljo, 25. septembra, z blagoslovljeno vodo in brez besed blagoslovi novo kapelo sv. Tekle v svoji cerkvi, nato pa naj vernikom oznani, da bo zaradi povodnji v Vavti vasi v prihodnje namesto župnika iz Vavte vasi on (Ranilovič) oskrboval vasi, ki pripadajo cerkvi sv. Martina v Loški vasi in sv. Antona v Meniški vasi, in to ves čas, dokler ne bo drugače odrejeno.⁵⁰³

Leta 1760 je nastal spor med Michelangelom baronom Zoisom pl. Edelsteinom, zakupnikom kapiteljskega in lukenjskega ribolova na Krki v Novem mestu, ter podložniki novomeškega kapitlja in graščine Luknja. Zois je namreč imel v zakupu ribolov na reki Krki od mestnega mostu do potoka pri Rumanji vasi, kapiteljski oziroma lukenjski podložniki pa so mu leta 1760 hoteli prevrniti čoln in vzeti veslo, ribiško mrežo pa so mu raztrgali na koščke. Zois je zaradi ogroženosti zaprosil mesto za varstvo. Leto pozneje sta zato novomeški sodnik in mestni svet pisala v Ljubljano, da bi določili dan sojenja.⁵⁰⁴

Po vseh župnijah so morali od leta 1763 štirikrat na leto pobirati miloščino za »hišo sirot« oziroma sirotišnico (*waisenhaus*) v Ljubljani, ki je bila ustanovljena za ozemlje celotne vojvodine Kranjske.⁵⁰⁵ Ker so bile župnije v nadškofiji različno bogate, so bili pobrani zneski različno visoki. Ljudje prav velikega navdušenja nad novim prispevkom tudi sicer niso kazali, zato jih je bilo treba večkrat pozvati k plačilu. Konec leta 1769 je nadškof celo zapisal, da se zaveda revnosti Dolenjske, a je plutje proti toku zaman. Kar je ukazano, je treba izpolniti, tj. plačati.⁵⁰⁶

Leta 1771 je mesto Krško doživelo hude poplave. Kleti hiš v mestu so bile nekaj dni popolnoma nedostopne. Za nameček je prebivalce v prihodnjem letu prizadela še suša.⁵⁰⁷

⁵⁰³ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 25/a (1757 november 22., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 306. V nasprotju s tem S. Stražar trdi, da je bilo leto 1757 (verjetno na Gorenjskem) sušno leto, zato je bil pridelek slab, hrana pa draga. Leta 1770 naj bi bila na Kranjskem huda lakota, zato je vlada priporočila pridelovanje krompirja, pa so se ljudje temu upirali. Prim. Stražar, *Mengeš in Trzin skozi čas*, str. 703.

⁵⁰⁴ SI NŠAL/KANM, šk. 6, f. 13, št. 10 (1761 november 12., s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 310.

⁵⁰⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 315; Rescripta 1763, b. 9, št. 315 (26. april 1763, Ljubljana).

⁵⁰⁶ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, 16/e (1768 september 19., Novo mesto), št. 16/f (1769 december 19., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 301.

⁵⁰⁷ Angel Kralj, *Kapucinski samostan s cerkvijo v Krškem: 350-letnica posvetitve*, Ljubljana 1994, str. 24 (dalje: Kralj, *Kapucinski samostan*).

V župnijah so morali spoštovati tudi odloke, ki so urejali igre, plese,⁵⁰⁸ javne molitve proti suši, davke, miloščino ipd.⁵⁰⁹ Omeniti velja boleč odlok, ki se je dotaknil župnikovih dohodkov – o prepovedi točenja vina v župniščih.⁵¹⁰ To prepoved je nadškof posebno poudaril ob pastoralni vizitaciji župnije Metlika leta 1761.⁵¹¹ V Beli krajini, še posebej v Črnomlju in Metliki, so se trudili tudi, da bi pravico do organiziranja sejmskih dni (tedenskih in letnih sejmov) predstavili z nedelj na druge dni v tednu, da bi se tako lažje posvetili opravi, ki sodijo k nedeljam. Prizadevanja Metličanov in Črnomalčev je podpiral tudi nadškof Attems, še zlasti potem, ko je julija 1761 opravil pastoralno vizitacijo belokranjskih župnij. Reševanje njihove prošnje glede sejma se je precej zavleklo, na koncu pa je bila želja leta 1762 zavrnjena, ker ni bila v skladu z dvornim predpisom, izdanim 4. maja 1753. Določeno je bilo le, da se sejem lahko prične šele po končanih opravilih v cerkvi.⁵¹²

Za državo je bilo zlasti problematično tudi služenje Kranjcev na Koroškem. Številni otroci in hlapci s Kranjskega naj ne bi bili v službi na Koroškem (tja so hodili zaradi boljšega plačila in zato, da so se lažje naučili nemškega jezika) brez potrdila lokalnega župnika, saj bi lahko prišli v stik z ljudmi, ki bi negativno vplivali na njihovo vero.⁵¹³ Duhovniki so morali opozarjati tudi na vsakdanje stvari. Avgusta 1764 je neka mati v postelji do smrti poležala in zadušila 17 tednov starega otroka. Notranjeavstrijska vlada je zato na podlagi poročila »*magistro sanitatis*« ukazala vsem župnikom, naj s prižnice opozorijo na problem in matere strogo opomnijo, da otrok ponoči ne smejo polagati k sebi v posteljo, da se ne bi v prihodnje ponovno zgodila podobna tragedija.⁵¹⁴

Med gradivom o življenju župnij je mogoče najti tudi bolj vesela sporočila. Ob godovnem dnevu je nadškof Attems prejel številna voščila. Eno takih mu je iz Novega mesta poslal arhidiakon Jabacin in nadškofa povabil, da bi na god sv. Karla (4. novembra) 1766 prišel na Dolenjsko blagoslovit nove orgle v kapiteljski cerkvi sv. Nikolaja, »izdelek« Franca Ksaverja Križmana. Križman je

⁵⁰⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1001; *Rescripta* 1768, b. 16, št. 1001 (27. junij 1768, Freising).

⁵⁰⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocolum extra ordinariarum de annis 1763–1769*, str. 4, 4v (20. in 29. december 1763, 25. januar 1764); *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 646; *Rescripta* 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 646 (3. avgust 1765, Gorica).

⁵¹⁰ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/k (1777 maj 30., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302.

⁵¹¹ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 151.

⁵¹² IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 874; *Rescripta* 1759–1760, b. 6, št. 874 (30. september 1759, Ljubljana); *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 89, 154; *Rescripta* 1761 a num 2 usque 116, b. 7, št. 89 (22. september 1761, Novo mesto); *Rescripta* 1762, b. 8, št. 154 (6. maj 1762, Ljubljana).

⁵¹³ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 437; *Rescripta* 1764, b. 10, št. 437 (23. februar 1764, Celovec).

⁵¹⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 557; *Rescripta* 1764, b. 10, št. 557 (26. november 1764, Gradec).

arhidiakona prosil, naj mu pošlje mnenje o novih orglah, da bo potem lahko dal v Gorici tiskati reklamo.⁵¹⁵ Nadškof Attems se je Jabacinu in kapitlju za godovna voščila in za povabilo zahvalil, vendar je svojo odsotnost opravičil, ker je moral ta dan posvetiti novo cerkev na Ustju. Nadškof bi novomeškim kanonikom sicer moral izročiti tudi bulo o mocetah. Ker je že vnaprej vedel, da zaradi številnih obveznosti tudi leta 1767 ne bo mogel priti v Novo mesto, je Jabacinu predlagal, da ga na slovesnosti nadomešča stiški opat Franc Ksaver baron Tauffere.⁵¹⁶ Očitno pa se mu je urnik nekoliko spremenil, saj je 22. julija 1767 opravil vizitacijo novomeške župnije in celo 11 kandidatom podelil različne kleriške redove, vizitiral pa je tudi nekaj drugih dolenjskih in notranjskih župnij.⁵¹⁷

Nadškof Attems se je zavedal, kaj pomenijo izobraženi duhovniki in verniki za župnije, zato je na vizitacijah (leta 1757 v Dolenjskih Toplicah, Žužemberku, Kostanjevici)⁵¹⁸ nenehno ponavljal pomen poučevanja vernikov (otrok in tudi odraslih) v osnovah krščanske vere: »*proles, et adultos familiae frequentius doctrinae christianae ad salutem consequendam necessariae adiscendae causa ad ecclaesiam ducent*«. Še posebej zato, ker so to dolžnost nekateri duhovniki zanemarjali, kakor leta 1757 v Kostanjevici, Čatežu ob Savi.⁵¹⁹ Župnika na Krki pa je njegov vikar zaradi izpolnjevanja dolžnosti pohvalil.⁵²⁰

Ob pričetku uvajanja obveznega šolstva je bilo večkrat treba sestaviti različne popise. Že leta 1770 je bilo v skladu z dvornim odlokom treba narediti popis vseh t. i. ljudskih šol v deželi. Deželno glavarstvo je leta 1774 od župnij zahtevalo dopolnitev popisa še z dodatnimi podatki, kot so:

- ime župnije in njenega patrona,
- ime učitelja, stan in morebitni zaslužek,
- plača in vir sredstev zanjo,
- število in starost otrok v župniji,
- število tistih, ki so obiskovali šolo, kdaj imajo pouk in koliko »šolskega novčiča« plačujejo,
- kaj se učijo in katere knjige uporabljajo,
- kako daleč imajo otroci do šole.⁵²¹

⁵¹⁵ Že pred tem ga je prosil tudi, da bi za opravljeno delo dobil plačilo. Očitno kapitelj ni ravno redno poravnava svojih obveznosti. Prim. SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 205 (1767 oktober 31., Ljubljana), št. 206 (1767 november 15., Ljubljana), št. 208 (1768 april 16., Ljubljana). Regesti v Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 382.

⁵¹⁶ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 195 (1766 november 7., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 381.

⁵¹⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37) (včasih: AAG, Atti pastorali di Attems, 22 (37)), str. 65–68v in sl.; Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 2*.

⁵¹⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 18, 26v, 32, 47v.

⁵¹⁹ Prav tam, str. 40v, 41v.

⁵²⁰ Prav tam, str. 82v.

⁵²¹ SI KANM, šk. 33, f. 34/3, št. 238 (1774 marec 4., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 385.

Odloki niso zadevali le osnovnega šolstva, temveč tudi semenišče. Tako so si morali kandidati pred vstopom v semenišče pridobiti potrdilo Blaža Kumerdeja, ravnatelja ljubljanske normalke, da so obiskovali osnovno šolo.⁵²²

5.2 Gospodarske razmere

Država je na cerkveno področje vedno bolj posegala tudi pri financah. Zaradi nenehno prazne državne blagajne je bilo cerkveno premoženje vedno bolj mamljivo (načelo več države na področju šolstva). Sprva so bili posegi mehkejši, proces pa se je končal v 80. letih 18. stoletja, ko je cesar Jožef II. ukinil številne samostane in njihov kapital prenesel na verski sklad.⁵²³

Goriška nadškofija je bila različno razvita. Če upoštevamo samo Kranjsko, je bila Gorenjska v veliko boljšem položaju kot Dolenjska. Dolenjske župnije so bile revnejše, ozemlja pa manjša. Položaj je postal še težavnejši v času zviševanja davkov oziroma v času naravnih katastrof (suš, povodnji, bolezni itd.). Opisano najlažje ponazorimo s poročilom dolenjskega okrožnega glavarja iz leta 1755, v katerem je opisal prizadevanja za postavitev novega župnišča v Ribnici. Ker denarja za zidavo ni bilo dovolj, so zamenjali kajžo Janeza Trčka in beneficijatno hišo sv. Mohorja in Fortunata. Pridobljeno kajžo je bilo za novo potrebo seveda treba tudi ustrezno prenoviti.⁵²⁴

Kranjsko prebivalstvo so sredi 50. let 18. stoletja pestile vremenske nevšečnosti, npr. hud veter ipd., ki so uničile oziroma močno prizadele poljščine, sadno drevje, vinograde. Najbolj prizadeto območje je bila Dolenjska, preostali deli nekoliko manj.⁵²⁵ Draginja je bila zato precejšnja, življenjske potrebščine so bile vse dražje, prebivalci Kranjske pa pahnjeni v še večjo revščino. Reprezentanca in komora je zato svetovala nadškofu, naj duhovščina in Cerkev ponudita roko obubožanemu prebivalstvu in pomagata z denarjem v cerkvenih blagajnah, z zmanjšanjem prispevka za goriško semenišče in pastoralnimi prijemi po vsej nadškofiji, npr. s pastoralnim pismom, v katerem bi priporočali solidarnost.⁵²⁶ V drugi polovici leta 1765 se je narava spet znesla nad Dolenjsko. Zaradi uničenja poljščin je bilo v novomeškem arhidiaconatu hudo pomanjkanje. Prizanesla pa

⁵²² SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/k (1777 maj 30., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302; Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana 2009, str. 39 sl.

⁵²³ Prim. SI AS 19, Kranjski verski sklad. Dostopno na: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=22823> (zapis z dne 18. 7. 2013).

⁵²⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 471; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 471 (22. september 1755, Ljubljana). Anton Skubic o tem molči. Prim. Anton Skubic, *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine* (ur. Josip Lesar), Buenos Aires 1976. O vsakdanjem življenju na podeželju glej tudi Štih – Simoniti – Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 177–184, 213–227.

⁵²⁵ Podobno je bilo tudi drugod po Evropi. Glavno mesto Portugalske, Lizbono, je npr. leta 1755 prizadel hud potres. Prim. Martus, *Aufklärung*, str. 616–623.

⁵²⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 735, 739, 741, 745, 748, 751; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 735 (9. februar 1758, Ljubljana), št. 739 (17. februar 1758, Gradec), št. 741 (20. februar 1758, Ljubljana), št. 745 (21. februar 1758, Celovec), št. 748 (28. februar 1758, Gorica), št. 751 (16. marec 1758, Ljubljana).

ni niti zima. V Krškem je bila reka Sava zmrznjena več kot mesec dni, tako da so čez njo lahko vozili z vozovi.⁵²⁷ Nadškof je bil o razmerah natančno obveščen in je za pomoč prosil tudi Marijo Terezijo. Ta se je na poziv pozitivno odzvala in tiste, ki so imeli potrdilo o siromaštvu, oprostila plačila »dolžnega« davka (*steura debitorialis*). Nadškof pa je duhovščino novomeškega arhidiakonata prosil, naj ljudstvu pri lajšanju težav pomaga tudi s cerkvenim posojilom. Posojilo naj bi prizadeti, potem ko bi se stanje izboljšalo, čim prej vrnili.⁵²⁸

Naši predniki so se spopadali ne le s poplavami, ampak še z eno hudo nevarnostjo, s požari. Ta je po navedbah vizitacijskih zapisnikov leta 1745 uničil župnijsko cerkev v Semiču,⁵²⁹ okoli 1761 župnišče v Moravčah,⁵³⁰ sredi istega leta je požar pustošil po Šentvidu pri Stični,⁵³¹ leta 1765 pa je uničil župnijsko cerkev in večino vasi Dobrnič.⁵³² Reprezentanca in komora je zato nadškofu predlagala, da bi za prizadete podložnike in prebivalce Dobrniča pridobil pomoč. Predlagano je bilo, da bi jih oprostili plačila davka, dokler ne bi zgradili novih hiš, oziroma da bi jim namenili denarno pomoč v tej hudi stiski.⁵³³

Požari so se pojavljali tudi v drugih delih monarhije, ne samo v goriški nadškofiji. Leta 1767 sta Ljubljano prizadela dva. Po arhivskih podatkih sodeč sta uničila 72 hiš in najbolj prizadela revno prebivalstvo deželnega glavnega mesta. V vseh dednih deželah je bil razglašen poziv za pomoč pri obnovi. Duhovščino so prosili, da s prižnice poziva vernike, naj iz krščanske ljubezni do ubogih prispevajo po svojih najboljših močeh.⁵³⁴ Požar je 15. septembra 1771 prizadel tudi Kamnik. Zaradi velikih stroškov za obnovo je dunajska vlada 28. decembra 1771 zato sklenila, da je treba po vseh notranjeavstrijskih deželah odobriti posebno nabirko, namenjeno obnovi mesta.⁵³⁵

Leta 1770 je notranjeavstrijski gubernij v Gradcu na podlagi poročila policijske komisije (*polizey commission*) zaprosil nadškofa Attems, da bi revnim, beračem in klatežem izpiske iz rojstne matične knjige oziroma rojstne liste izdajali brezplačno.⁵³⁶

⁵²⁷ Kralj, *Kapucinski samostan*, str. 24.

⁵²⁸ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/j (1765 oktober 18., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 297.

⁵²⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 106.

⁵³⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 196.

⁵³¹ Prav tam, str. 154.

⁵³² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 123–123v.

⁵³³ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 579; *Rescripta 1766* (1765), b. 13, al 1°, št. 579 (13. januar 1765, Ljubljana).

⁵³⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 994, 995, 997, 998, 1278; *Rescripta 1768*, b. 16, št. 994 (4. junij 1768, Gorica), št. 995 (8. junij 1768, Celovec), št. 997 (15. junij 1768, Gradec), št. 998 (17. junij 1768, Ljubljana); *Rescripta 1770*, b. 18, št. 1278 (20. april 1770, Ljubljana).

⁵³⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 225, 226; *Rescripta 1772, 1773 p.*, b. 20, št. 225 (24. januar 1772, Ljubljana), št. 226 (22. januar 1772, Gradec).

⁵³⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1280; *Rescripta 1770*, b. 18, št. 1280 (24. april 1770, Gradec).

Sla po denarju vedno sproži spore. Tako je bilo tudi v preteklosti, še posebej, ker ga je bilo vedno premalo. Želje so bile največkrat večje, kot je bilo na voljo denarnih sredstev. Obenem pa so se dogajala tudi prilaščanja dohodkov, ki so pripadali drugim, ali neupravičena vmešavanja v zadeve, za katere nekateri niso bili pristojni. Novomeški prošt baron Erberg se je leta 1751 pritožil zaradi boštanskega zemljiškega gospoda, saj si je ta prilaščal bero in darove za maše, ki bi jih sicer moral dobiti boštanski kaplan.⁵³⁷ Leta 1755 se je razvnel »denarni« spor v župniji Ribnica med upraviteljema župnije v duhovnih (Jernejem Bitencem) in svetnih zadevah (Janezom Jakobom Križnarjem).

Problematično je bilo tudi plačevanje štolnine za prejetje različnih zakramentov. Pričakovali bi, da bi bila štolnina po vseh župnijah enaka, vendar temu ni bilo tako. Nadškof Attems je sicer že leta 1752 začel pripravljati odlok o enotnem štolninskem redu za celotno Kranjsko, toda pot do njega je bila še dolga.⁵³⁸ Nadškof je moral najprej pripraviti osnutek in ga poslati v odobritev dvoru. Priložiti je moral tudi seznam z zneski dotedanje štolnine, ki so bile v navadi po župnijah. Oblikovanje takega seznama je bila precej zahtevna naloga, saj podatkov ni bilo preprosto dobiti. Nadškof Attems se je v pismu Mariji Tereziji tako pritoževal, da bo podatke za ozemlje Dolenjske lahko dobil samo na podlagi opravljene pastoralne vizitacije. Pripombe pa je imel tudi na račun podatkov, ki jih je že prejel za ozemlje gorenjskih župnij.⁵³⁹ Naloga zbiranja podatkov je bila zaupana arhidiakonom.⁵⁴⁰

Poleg tega naj bi bilo npr. spovedovanje (t. i. spovedni krajcar, *beicht kreuzer*) in podeljevanje bolniškega maziljenja (t. i. *versehe geld*) brezplačno, vendar arhivski dokumenti to negirajo. Temu vodilu so bili »zvesti« duhovniki ne samo na Kranjskem, temveč tudi na Štajerskem,⁵⁴¹ zagotovo pa tudi v preostalih deželah goriške nadškofije, a tega nismo podrobneje raziskovali. Nadškof Attems je v času pastoralne vizitacije leta 1752/53 to prakso pogosto kritiziral in prepovedal pobiranje tovrstnih plačil. Dovolil pa je štolnino za poroke in pogrebe in ta naj bi se ustrezno povečala.⁵⁴² Ocenimo lahko, da je bil nadškof pri tem kar pre-

⁵³⁷ SI NŠAL/KANM, šk. 7, f. 23/E, št. 5 <3> (1751, s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 318.

⁵³⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 72; *Rescripta* 1752, b. 2, št. 72 (27. januar 1752, Ljubljana).

O višini štolnine v župniji Komenda izpod peresa Petra Pavla Glavarja glej SI AS 7, šk. 266, Eccl. S-6-1, *Dopis Reprezentanci in komori* z dne 6. aprila 1753.

⁵³⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 208; *Rescripta* 1753–1754, b. 3, št. 208 (4. januar 1753, Ljubljana).

⁵⁴⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 333, 394; *Rescripta* 1753–1754, b. 3, št. 333 (20. marec 1754, Gradec), št. 394 (29. avgust 1754, Gradec).

⁵⁴¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 160, 236, 237, 280; *Rescripta* 1752, b. 2, št. 160 (28. september 1752, Gradec); *Rescripta* 1753–1754, b. 3, št. 236 (12. marec 1753, Gradec), št. 237 (12. marec 1753, Gradec), št. 280 (27. september 1753, Gradec).

⁵⁴² Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 37.

cej uspešen, saj so župniki ob poznejših pastoralnih obiskih nadškofu trdili, da za previdevanje sprejemajo samo še prostovoljne darove, temu pa so pritrjevali tudi cerkovniki in ostali izpraševanci.⁵⁴³

Ob višino štolnine se je s posebnim dekretom obregnila tudi cesarica, ko je kritizirala navado v nekaterih štajerskih župnijah goriške nadškofije, da župniki od celotne družine za spovedne listke zahtevajo sedem krajcarjev, ali da je oseba ob prejemu prvega obhajila morala plačati tri krajcarje kot odškodnino duhovniku za spoved.⁵⁴⁴

Novi štolninski red za Notranjo Avstrijo je predpisal šele dvorni dekret z dne 18. oktobra 1767. Okrožni uradi so nato dobili nalogo, da naredijo natančne tabelarične popise dohodkov po posameznih župnijah, ki ne zadevajo štolninskih prihodkov. Poleg še nekaterih drugih zahtevanih podatkov so zbrane informacije prikazale, katere župnije bodo po novem štolninskem redu potrebovale pomoč pri vzdrževanju duhovščine. Po pregledu poslanih tabel je bilo ugotovljeno, da je duhovščina zahtevala preveliko štolnino za oklice in pogrebe, prav tako so bile ugotovljene nepravilnosti pri navajanju bere in še v nekaterih drugih primerih. Zaradi ugotovljenih nepravilnosti se je državi zdelo več kot potrebno urediti to področje oziroma – kot je bilo zapisano – »*erreichung dieses heilsamen entzwecks finden ... kein leichtere billigeres und auch zureichenderes mittel zu seyn ...*«. V utemeljitvi razveljavitve višine stare štolnine je bilo med drugim zapisano, da so številni verniki odlašali s klicem duhovnika, da bi jim podelil spoved in maziljenje, vse do zadnjega, saj niso imeli dovolj denarja za plačilo. To je bilo, kot piše, nesprejemljivo. Podobno je to nesprejemljivo, tudi piše v utemeljitvi, za krste, saj samo krst pripelje mlado dušo na pravo pot odrešenja, in poroke, ker npr. kmečki hlapec v celem letu zaslužil komaj 10 goldinarjev, to celoletno plačilo pa bi moral oddati duhovniku za oklic, poroko in t. i. takso za odhod dekleta iz župnije (*abfarthgeld*).⁵⁴⁵

Pri porabi denarja so bili nekateri duhovniki pogosto malomarni in so denar, ki so ga prejeli za mašne namene, velikokrat porabili, še preden so opravili mašo. To navado je nadškof Attems leta 1766 močno grajal.⁵⁴⁶

⁵⁴³ Prim. pastoralne vizitacije leta 1757, 1761, 1763, 1767 in 1771. Vizitacijski zapisniki iz navedenih let se hranijo v Nadškofjskem arhivu v Gorici (podrobne signature je moč najti v seznamu virov).

⁵⁴⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 946; Rescripta 1767, b. 15, št. 946 (1. oktober 1767, Dunaj).

⁵⁴⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1081; Rescripta 1769, b. 17, št. 1081 (19. januar 1769, Ljubljana).

Zlasti po prepovedi točenja vina po župniščih so ponekod dvignili štolnino za krst, kot npr. v župnijah loškega gospostva. Pri stojbina za krst otroka je pred ustanovitvijo goriške nadškofije znašala 17 krajcarjev (župnik je imel hkrati tudi pravico točenja vina), po vizitaciji nadškofa Attemsa pa se je ta podvojila, pri čemer župniku točenje vina ni bilo več dovoljeno. Nad zvišanjem pristojbine pa vsi niso bili navdušeni. Po poročilu žirovskega župnika Luke Ranta je zvišanju nasprotovala večina podložnikov župnije Žiri. Prim. SI AS 7, šk. 266, Eccl. 5-6-1 in Eccl. 5-6-2.

⁵⁴⁶ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/o (1766 maj, Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298.

Vsako leto je bilo treba pregledati cerkvene račune in predložiti obračun, tega pa je bilo treba poslati tudi deželni oblasti v Ljubljano. Ker so bili duhovniki pri izpolnjevanju in pošiljanju obračunov v Ljubljano precej nevestni, so bili posledica opomini. Zato je bilo odločeno, da morajo nadzor nad duhovščino pri plačevanju davkov opravljati arhidiakoni.⁵⁴⁷ Novomeški arhidiakon Matko je tako konec aprila 1760 zahteval od vseh imetnikov cerkvenih beneficijev novomeškega arhidiakonata, naj pošljejo Reprezentanci in komori obračune za leto 1759.⁵⁴⁸

Račune in denar (tudi podružnic) so navadno hranili v župnišču. Sam obračun je potekal navadno v navzočnosti cerkvenikov, župnika in patrona oziroma odvetnika cerkve. Sprva so bili navzoči upravičeni do plačila določenega zneska za to delo, sredi leta 1768 pa je bila izdana odredba, ki je prepovedovala takšno plačevanje.⁵⁴⁹

Deželna oblast se ni zanimala samo za dohodke duhovnikov po župnijah, temveč tudi za dohodke duhovnikov, ki so bili v zasebnih službah (na gradovih, beneficijah). Posebno pozornost je namenjala obdobju, ko so bile te službe izpraznjene. Zanimalo jo je, kdo je bil v vmesnem času do nastavitve novega duhovnika upravičen do dohodkov.⁵⁵⁰

V cerkvah so bile ob posebnih priložnostih organizirane posebne nabirke. V drugi polovici leta 1755 se je na Kranjskem, Štajerskem in Hrvaškem pojavila živinska kuga, ki je napadla živino z rogovi (*horn vieh*).⁵⁵¹ Reprezentanca in komora je zato od okrožnih glavarstev na Gorenjskem in Dolenjskem zahtevala, da ljudi o tem obvestita s posebnimi razglasi, nadškofa Attemsa pa so prosili, da o bolezni govori tudi duhovščina vsako nedeljo s prižnice. Duhovnikom je bilo svetovano, naj bodo pri tem kratki, jasni in obenem izčrpni. Vernike naj opozorijo, da se je treba ravnati po posebnem živinskem kužnem redu (*Viehseüchordnung*), izdanem 12. junija 1754. Posebno pozornost so morali ljudje posvetiti preventivi, da bolnih živali ne bi vodili v bližino zdravih. Sporočiti je bilo treba tudi število obolelih živali.⁵⁵² Januarja naslednje leto je Reprezentanca in komora predlagala, naj duhovščina vernike opogumlja in hrabri kljub precejšnjim izgubam živine. Predlagala je tudi, da bi duhovniki prizadeto ljudstvo hrabрили

⁵⁴⁷ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 168 (1770). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 378.

⁵⁴⁸ SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 151 (1760 april 27., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 376.

⁵⁴⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1015; *Rescripta* 1768, b. 16, št. 1015 (30. julij 1768, Ljubljana).

⁵⁵⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 385, 395; *Rescripta* 1753–1754, b. 3, št. 385 (30. julij 1754, Gradec), št. 395 (30. avgust 1754, Gradec).

⁵⁵¹ Po podatkih krške kapucinske kronike je v okolici Novega mesta za posledicami goveje kuge poginilo več kot 7.000 glav živine. Prim. Kralj, *Kapucinski samostan*, str. 22.

⁵⁵² Dokument govori o več tisoč poginulih živalih na Dolenjskem, kar se nam zdi pretirana številka. Prim. IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 488; *Rescripta* 1754–1756, b. 4, št. 488 (18. januar 1756, Ljubljana).

s primeri iz Svetega pisma, obhajali posebne maše in vernike opominjali na dolžnost pomoči prizadetim, npr. z darovi. Za ta namen naj bi v cerkvah izvedli posebne nabirke. Verniki, ki imajo bolno živino, naj bi ob nedeljah ostajali doma, molili in prosili za izboljšanje stanja.⁵⁵³

Zbirali so tudi dohodke za pokojnine duhovnikov. Vsako leto so tako v Ljubljano nakazovali določene vsote, npr. leta 1755 Janez Krstnik Posavec, župnik v Železnikih, 100 goldinarjev.⁵⁵⁴ Podoben znesek je deželna oblast odobrila Antonu Juriju Valiču, vikarju v Gotenici in beneficiatu v Grčaricah (leta 1768), ki je imel svoj sedež v Gotenici, ker v Grčaricah še ni bila zgrajena ustrezna beneficiatna hiša.⁵⁵⁵

Župniki, vikarji in kaplani so morali deželni oblasti sporočati prihodke od bere, naturalnih in denarnih dajatev (*statum activum et passivum*) od vseh cerkva, se pravi pregled letnih dohodkov.⁵⁵⁶ Tako sta leta 1754 Tomaž Bonaventura Blečić in Janez Avsec st. sporočila dohodke svojih vikariatov in obenem predlagala, da bi zaradi velikosti župnije dobila dva vikarja, čeprav bi sama potem težko živela od zmanjšanih dohodkov.⁵⁵⁷

Ko so se pričele priprave na ustanovitev goriškega semenišča, so začeli iskati finančne vire po celotni goriški nadškofiji. Pri tem so takoj postali pozorni na dohodke novomeškega kolegiatnega kapitlja, ki so bili v skladu s soglasjem Marije Terezije preusmerjeni za potrebe nove ustanove. Tako je bila prošnja podeljena nadškofu Attemsju.⁵⁵⁸ Zato je bilo leta 1757 ukinjeno tudi drugo kaplansko mesto na Črnem Vrhu v župniji Vipava, ki ga je kot navadni beneficij leta 1754 ustanovil pokojni duhovnik Blaž Korže. Dohodke so v skladu z izvršiteljem oporoke, Ferdinandom grofom Lanthierijem, lastnikom gospostva Vipava, namenili ustanovitvi goriškega semenišča.⁵⁵⁹ Popolnoma drugače pa je bilo z dohodki komende nemškega viteškega reda v Metliki in Črnomlju. Komendator, Rihard Danijel grof Barbo, se je skliceval na poseben sporazum (*concordats*), zato so bili dohodki cerkva v Beli krajini, ki so pripadale nemškemu viteškemu redu, izvzeti iz obveznosti pri plačilu prispevka za goriško

⁵⁵³ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 475, 488; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 475 (1. oktober 1755, Ljubljana), št. 488 (18. januar 1756, Ljubljana).

⁵⁵⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 532; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 532 (15. december 1755, Ljubljana).

⁵⁵⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1059; *Rescripta 1768*, b. 16, št. 1059 (13. november 1768, Ljubljana).

⁵⁵⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 547, 606; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 547 (25. junij 1754, Ljubljana), št. 606 (4. november 1756, Ljubljana).

⁵⁵⁷ SI KANM, šk. 17, f. 24/D, št. 1 (1754, s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 327.

⁵⁵⁸ Glej drugo in tretje poglavje monografije. Prim. tudi IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 290, 566; *Rescripta 1753–1754*, b. 3, št. 290 (3. november 1753, Dunaj); *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 566 (26. maj 1756, Dunaj).

⁵⁵⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 694; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 694 (18. julij 1757, Ljubljana).

bogoslovno semenišče.⁵⁶⁰ Iskali so tudi druge dohodke, pridobili pa so jih na različne načine. Eden izmed njih so bile prostovoljne nabirke, pri tem pa so se zanimali tudi za letne prihodke sprva le nekaterih, pozneje pa vseh cerkva v nadškofiji. Določeno je bilo, naj bo tretjina teh dohodkov preusmerjena za potrebe semenišča.⁵⁶¹ Predpisov o semenišču se je moral držati tudi sam nadškof, saj brez vednosti kranjskega deželnega glavarja, Antona Jožefa grofa Auersperga (1742–1762), ni smel narediti nobene poteze.⁵⁶² Ohranil se nam je popis vsot za goriško semenišče v letih 1760–1763, ki jih je prispeval novomeški kolegiatni kapitelj; imamo tudi nekaj podatkov iz prejšnjega obdobja. V ustanovnem letu semenišča, letu 1757, novomeški kapitelj za semenišče ni prispeval ničesar, ker je po opravljenem obračunu ostalo samo 100 zlatnikov, te pa so namenili za poplačilo kapiteljskega oskrbnika Breckerfelda. Prihodnje leto je kapitelj semenišču poslal 330 goldinarjev, leta 1759 200 goldinarjev, v prihodnjih treh letih (1760–1762) je upravitelj oziroma ekonom Mihael Schran v Gorico poslal 1.611, leta 1763 pa še 430 goldinarjev. V šestih letih je kapitelj tako prispeval kar 2.571 goldinarjev ali povprečno po 428,50 goldinarja na leto.⁵⁶³

Nadškof Attems je imel s semeniščem velike načrte, vendar mu je pri urenitvi velikopoteznih načrtov vedno primanjkovalo denarja. Attems je zato duhovščino vedno spodbujal k novim prispevkom. Sredi leta 1764 je prosil celo za povečanje glavnice na račun dohodkov cerkva in bratovščin. Naklonjenost je pričakoval predvsem od duhovščine novomeškega arhidiakonata, saj jih je opomnil, da jim kot prošt zvesto služi že 14 let.⁵⁶⁴

Finančna dokumentacija ima svojo vrednost ne samo zaradi finančnih poročil, temveč tudi zaradi drugih podatkov, ki jih prinaša navadno v pripisih, opombah ali morebitnih pojasnilih. V seznamu oddanega denarja za goriško semenišče za obdobje 1760–1763 lahko razberemo tudi, katere takse (in njihovo višino) je moral plačati Martin Jožef Jabacin leta 1762, ko je bil imenovan za dekana novomeškega kolegiatnega kapitlja. Za cesarsko prezentacijo je moral odšteti 800 goldinarjev, deželni oblasti v Ljubljani je nakazal 200 goldinarjev. Skupni znesek v višini 1.000 goldinarjev pa ni bil končni znesek. Sledila so še plačila ob nastopu službe. Ko je sprejel službo v posest, je komisarju, Francu baronu Raigersfeldu, plačal običajni (!) honorar 100 ogrskih goldinarjev, njegovemu

⁵⁶⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 655; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 655 (28. februar 1757, Ljubljana).

⁵⁶¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 560, 639; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 560 (10. maj 1756, Dunaj); *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 639 (22. januar 1757, Ljubljana).

⁵⁶² IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 693; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 693 (14. julij 1757, Ljubljana); Miha Preinfalk, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, Ljubljana 2005, str. 414–415.

⁵⁶³ SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 154 (ok. 1764). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 376.

⁵⁶⁴ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/i (1764 julij 23., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 297.

tajniku Hendlu 50 goldinarjev, pripravil pa je tudi različna darila za komisarjevo služinčad. Odgovorne službe pač niso bile poceni.⁵⁶⁵

Osmega januarja 1757 je bilo izdano navodilo v zvezi s prodajo cerkvenih posesti in imenj. Ravnati se je bilo treba po treh kriterijih.⁵⁶⁶ Poleg tega je bilo treba pretehtati še, ali gre za malenkosti oziroma za posest, ki je lastniku prej škodovala kot koristila. Tako posest je bilo mogoče prodati na podlagi licitacije, prej pa je morala o prodaji odločati posebna komisija. Svoje so morali povedati tudi duhovščina, cerkveni odvetnik in ključarji.⁵⁶⁷ Vipavski župnik Franc Bernard baron Rafelshoffen se je na podlagi tega odloka leta 1770 odločil, da bo prodal desetine, ki so bile pri vasi Krka na Dolenjskem. Pristojna komisija (*stiftungscommission*) se je s prodajo strinjala, saj so bile obravnavane desetine preveč oddaljene od Vipave.⁵⁶⁸ V letu 1771 je problem postalo vzdrževanje bloškega župnika, saj so bili njegovi dohodki, milo rečeno, borni. Pojavilo se je vprašanje, ali ne bi bilo bolje premoženja župnije Bloke in beneficija NLG v Šteberku preprosto prodati, kot pa živeti v revščini (*integri decenii fructuum perceptione vendi queant, ne miserere vivat*).⁵⁶⁹ Zaradi vse večjih teženj po prodaji je nadškof Attems aprila 1771 izdal posebno pastirsko pismo proti prodaji cerkvenih posesti.⁵⁷⁰ Novembra istega leta je proti prodaji cerkvenega premoženja nastopila tudi oblast v Gradcu in prepovedala npr. prodajo posesti studeniških dominikank na Kranjskem.⁵⁷¹

Med sedemletno vojno (1756–1763) je močno naraslo število ranjenih oficirjev, ki so bili zaradi ran odpuščeni iz vojske. Ti so sicer prejeli določen znesek pokojnine iz državne blagajne, vendar je bila vsota za dostojno življenje odločno prenizka. Poleg tega je bilo treba misliti še na številne vdove, ki so v bojih za domovino izgubile svoje može. Da bi popravili gmotno stanje prizadetih oseb, je država predlagala Cerkvi, da bi tudi ona dve do tri leta za te osebe prostovoljno prispevala nekaj denarja. Kot vzor so postavili nadškofijo v Pragi, kjer je bila ta praksa že v veljavi; duhovščina celotne kraljevine Češke se je obvezala, da bo eno leta prispevala prostovoljne darove. Zbiranje prispevkov je bilo dokaj

⁵⁶⁵ SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 154 (ok. 1764). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 376.

⁵⁶⁶ Ker je omemba teh kriterijev na tem mestu nepotrebna, jih ne naštevamo.

⁵⁶⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 646, 650; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 646 (1. februar 1757, Ljubljana), št. 650 (12. februar 1757, Ljubljana).

⁵⁶⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1249; *Rescripta 1770*, b. 18, št. 1249 (19. januar 1770, Ljubljana).

⁵⁶⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 57; *Rescripta 1771*, b. 19, št. 57 (12. april 1771, Ljubljana).

⁵⁷⁰ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/s (1771 oktober 24., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 299.

⁵⁷¹ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 187; *Rescripta 1771*, b. 19, št. 187 (13. november 1771, Gradec).

uspešno, Kranjska pa je pri tem izstopala v negativnem pomenu. Do maja 1758 denarja deželnemu glavarju poleg stiškega opata ni poslal noben arhidiakon. Opat je sicer samo v župnijah na Štajerskem, ki so spadale v stiški arhidiakon, zbral 320 goldinarjev.⁵⁷² Reprezentanca in komora je zato prosila nadškofa Attemsa, da poskrbi za plačilo tudi na območju Kranjske.⁵⁷³ Pomanjkanje denarja med sedemletno vojno je bilo celo tako veliko, da je deželna oblast leta 1758 spraševala nadškofa, ali je mogoče prispevek Cerkve za vojsko plačati tako, da bi se Cerkev za ta namen zadolžila,⁵⁷⁴ pa tudi sam nadškof je bil povprašan, ali lahko kaj prispeva za dobro vojnih potreb. Država je namreč od Cerkve pričakovala 50.000 goldinarjev, od tega od goriške nadškofije 4.000 goldinarjev. Omenjeni znesek bi pokrila goriški stolni kapitelj in nadškof, vsak polovico. Nadškof Attems se je zavedal, da je želeni znesek zelo visok, zato se je z odgovorom precej obotavljal. Predstojnik ljubljanske Reprezentance in komore je od cesarice dobil izrecno naročilo, da mora zahtevano vsoto od duhovščine zanesljivo izterjati. Nadškofu je sporočil, naj prispeva vsaj 800 goldinarjev. Sredi leta 1758 se je ta znesek precej spremenil, saj je na goriško nadškofijo odpadlo pričakovano zahtevano plačilo 6.000 goldinarjev (novomeški kapitelj je bil dolžan plačati 520 goldinarjev).⁵⁷⁵ Okrožnica novomeškega arhidiakona duhovnikom novomeškega arhidiakonata s konca leta 1759 govori o izrednem vojnem davku v višini 3.000 goldinarjev. Od tega naj bi kranjski del goriške nadškofije plačal 1.500 goldinarjev, novomeški arhidiakon pa 300 goldinarjev. Duhovniki so bili obvezani plačati po 100 goldinarjev, delež novomeških cerkva pa je znašal 200 goldinarjev.⁵⁷⁶ Dolg ni bil poravnani niti čez dve leti. Iz pisma nadškofa gorenjskemu in dolenskem arhidiakonu, poslanega konec junija 1761, izvedemo, da je skupni znesek za plačilo znašal 2.250 goldinarjev, zaostanek plačila pa 1.039 goldinarjev. Septembra istega leta se je zaostanek zmanjšal samo za 17 goldinarjev.⁵⁷⁷

⁵⁷² IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 813; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 813 (25. september 1758, Gradec).

⁵⁷³ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 736, 737, 738, 756, 781, 783, 785, 787, 790, 794; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 736 (10. februar 1758, Gradec), št. 737 (13. februar 1758, Ljubljana), št. 738 (13. februar 1758, Celovec), št. 756 (21. marec 1758, Gorica), št. 781 (19. april 1758, Ljubljana), št. 783 (23. maj 1758, Gradec), št. 785 (27. maj 1758, Ljubljana), št. 787 (1. junij 1758, Ljubljana), št. 790 (18. junij 1758, Ljubljana), št. 794 (22. junij 1758, Gradec).

⁵⁷⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 771; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 771 (22. april 1758, Ljubljana).

⁵⁷⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 772, 775, 779, 786, 790, 796, 800; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 772 (24. april 1758, Ljubljana), št. 775 (29. april 1758, Ljubljana), št. 779 (11. april 1758, Ljubljana), št. 786 (30. maj 1758, Ljubljana), št. 790 (18. junij 1758, Ljubljana), št. 796 (24. junij 1758, Ljubljana), št. 800 (8. julij 1758, Ljubljana).

⁵⁷⁶ SI NSAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 25/b (1759 november 12., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 306.

⁵⁷⁷ SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 159 (1761 junij 29., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 377; IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 88; *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 88 (10. september 1761, Ljubljana).

Ker denarja še vedno ni bilo dovolj, je v začetku januarja 1759 izšel patent o davku na dedovanje. Sredi prihodnjega leta je bilo določeno, da se je na tem področju treba zgledovati po praksi v ljubljanski škofiji.⁵⁷⁸ Podrobnejša navodila je v virih mogoče spremljati še pozneje.⁵⁷⁹ Po dvornem odloku je bilo treba vsak smrtni primer duhovnikov okrožnemu uradu prijaviti sprva v osmih tednih, ker pa se določilo ni obneslo, je bil aprila 1761 določen krajši rok, tj. 14 dni.⁵⁸⁰ Sredi leta 1762 je bilo predpisano, da mora vsak župnik poleg papeške desetine (*decima papali*) na leto plačati tudi pavšal, in sicer po štiri goldinarje in 30 krajcarjev dednega davka, kot je bilo v navadi na Moravskem.⁵⁸¹

Reprezentanca in komora je začela urejati tudi področje ustanovnih maš, saj je ugotovila, da je na tem področju vladala precejšna zmeda. Številne ustanove namreč niso bile urejene v skladu z zakonodajo, niso bile popisane in niso odvajale prepotrebnih davščin.⁵⁸² Nekateri duhovniki so sredstva za maše namenjali za graditev ali popravilo cerkva, kapel, zvonikov, oltarjev, nakup novih zvonov, ali pa so jih uporabljali za poplačilo drugih stroškov. Država je zato konec leta 1759 izdala posebno navodilo in nadškofu naročila vzpostavitev reda na tem področju.⁵⁸³

Zbiranje denarja za različne potrebe je bilo vsakdanja nuja. Duhovščina je bila pri iskanju virov različno iznajdljiva; včasih je ravnala celo v nasprotju s predpisi. Tako je na primer v začetku leta 1762 na naslov notranjeavstrijske vlade v Gradcu in Reprezentance in komore v Celovcu prispela prijava, da sta dva podložnika kneza Auersperga iz vasi Koblarji (Kofflarn) in dva podložnika iz vasi Sela pri Hinjah (Selle) v vikariatu Hinje dobila dovoljenje tamkajšnjega vikarja Karla Jožefa Gladiča za pobiranje miloščine za nov oltar, postavljen pred kratkim v hinjski vikariatni cerkvi sv. Nikolaja. Vikar Gladič jim je izdal celo ustrezno dovoljenje za zbiranje denarja (*sammelbrief*), kočevski mestni sodnik Janez Loy pa prepustnico. To je bilo v nasprotju s patentom, izdanim 6. marca 1751; za kršitev je bila predpisana kazen 12 zlatih dukatov. Imenovani podložniki so se po denar podali tudi prek meja Kranjske, to pa ni ušlo budnim

⁵⁷⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 855, 868, 873, 875, 932; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 855 (4. januar 1759, Ljubljana), št. 868 (27. avgust 1759, Ljubljana), št. 873 (28. september 1759, Gorica), št. 875 (3. oktober 1759, Celovec), št. 932 (3. julij 1760, Ljubljana).

⁵⁷⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 33; *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 33 (6. marec 1761, Ljubljana).

⁵⁸⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 38, 106; *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 38 (1. april 1761, Ljubljana), št. 106 (24. november 1761, Ljubljana); SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 161 (1761 oktober 9., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 377.

⁵⁸¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 187, 195, 198; *Rescripta 1762*, b. 8, št. 187 (27. julij 1762, Gradec), št. 195 (12. avgust 1762, Ljubljana), št. 198 (16. avgust 1762, Celovec).

⁵⁸² IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 866, 870; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 866 (23. avgust 1759, Ljubljana), št. 870 (6. september 1759, Gorica).

⁵⁸³ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 887; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 887 (13. december 1759, Ljubljana).

nadzornikom na Koroškem. Reprezentanca in komora v Ljubljani je zato izdala obvestilo, ki je duhovnikom ponovno prepovedovalo zbiranje sredstev na opisan način.⁵⁸⁴ V nasprotju z navedenim je bilo dovoljenje za nabiranje miloščine za cerkev sv. Egidija v Mokronogu izdano v skladu z zakonodajo,⁵⁸⁵ prav tako je bila uslišana tudi prošnja Janeza Šimica in Mihaela Kajzelja, ključarjev vikariata sv. Elije v Prečni, za dovoljenje za pobiranje miloščine, namenjene povečanju cerkve. Dekan Jabacin je duhovnikom novomeškega arhidiakonata naročil, naj nabirko vernikom pri maši priporočijo, prav tako pa naj bodo tudi sami velikodušni.⁵⁸⁶ Nasprotno je stiški opat in arhidiakon Franc Ksaver baron Taufferer leta 1770 duhovnikom prepovedal pobirati miloščino na ozemlju tujih župnij s priporočilnim pismom, saj so s tem nadlegovali že tako močno obremenjene revne ljudi. Prepovedal je tudi pobirati miloščino zbiralcem iz drugih škofij, če ti niso predložili dovoljenja svojega škofa ali opata.⁵⁸⁷

Duhovščina je plačevala tudi stolno (*chatedralica*) in fortifikacijsko (*subsidiu ecclesiastici*) takso, napovedano za petnajst let,⁵⁸⁸ in solidarnostno takso.⁵⁸⁹ Te davščine so običajno oddajali konec leta na duhovniških shodih, skupaj z davčnimi napovedmi (fasijami) cerkva in bratovščin ter letnimi obračuni cerkva.⁵⁹⁰ Zanimiv je npr. dodatek k davčni napovedi (*suplement k fasijam*) novomeške kapitelske cerkve leta 1762. Dodatek je napisan precej podrobno, vsebuje seznam vseh cerkva, na njem pa je mogoče najti številne zanimivosti.⁵⁹¹ V poročilu izvemo, da je bil zvonik cerkve sv. Nikolaja v slabem stanju, zato so že potekale priprave na sanacijo. Za plačilo so imeli pripravljenih 500 goldinarjev, a so se zavedali, da ta znesek ne bo zadostoval. Dalje so navedeni vsi dohodki od

⁵⁸⁴ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 133; Rescripta 1762, b. 8, št. 133 (11. marec 1762, Ljubljana).

⁵⁸⁵ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 180 (ok. 1764). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 379.

⁵⁸⁶ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 196 (1767, Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 381.

⁵⁸⁷ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 837.

⁵⁸⁸ Taksa je bila uvedena leta 1752, njena veljavnost pa se je iztekla leta 1767. Ker je bila potreba po denarju velika, iz tega zneska pa je priteklo precej denarja za gradnjo utrd na Ogrskem, je bilo sklenjeno, da se pobiranje te take s 1. januarjem 1768 ponovno uvede za dobo pet let, plačevati jo je bilo potrebno v kraljevini Češki in v avstrijskih dednih deželah. Ko se je leta 1773 izteklo tudi to obdobje, je država davek podaljšala še enkrat za enako obdobje. Glej: IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1090; Rescripta 1769, b. 17, št. 1090 (2. februar 1769, Ljubljana); SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 168 (1773). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 378. Potrdilo o plačilu fortifikacijskega davka novomeškega kapitlja v znesku 105 goldinarjev in 23 krajcarjev je leta 1762 izdal ljubljanski generalni vikar Karel Peer. Prim. SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 166 (1762 avgust 4., Ljubljana). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 377.

⁵⁸⁹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/d (1765 maj 13., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 301.

⁵⁹⁰ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/a (1762 april 27., Novo mesto); šk. 31, f. 34/3, št. 161 (1761 oktober 9., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 300, 377.

⁵⁹¹ Obe dnevni maši za ustanovitelja kapitlja sta npr. brez štipendije; za večno luč ni posebne ustanove, vzdržuje se z »milodari«; ima bratovščino Rešnjega telesa, ki jo je leta 1609 ustanovil na željo prošta Marka Kuneja (1604–1621) oglejski patriarh Francišek Barbaro, vendar nima lastnih stalnih sredstev. Bratovščina Rožnega venca ima svojega beneficiata, zato ne spada k tej napovedi; v enem letu se opravi 724 maš. Prim. SI NŠAL/KANM, šk. 6, f. 14, št. 2 (1762 maj 3., s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 311.

glavnice, cerkvenih zemljišč in štolnine. Pri tej najdemo zanimivo opombo oziroma izvemo za lokalno navado, da so posamezni cehi (mesarji, tkalci, čevljarji, kovači, klobučarji in lončarji) cerkvi do leta 1750 priskrbeli 33,25 lota voščenih sveč,⁵⁹² vendar pa tega od takrat dalje niso počeli več, ker jim je kranjska Reprezentanca in komora prepovedala pobirati miloščino v ta namen v času med adventom in svečnico. V dodatku najdemo tudi seznam vseh izdatkov. Morebitno pozitivno razliko med prihodki in odhodki so vsako leto porabili za različna popravila.⁵⁹³ Davek za leto 1763, ki je moral biti poravnán do konca meseca julija 1764, je za novomeško proštijo skupaj z inkorporiranimi župnijami znašal 800 goldinarjev,⁵⁹⁴ sicer pa je vsa kranjska duhovščina morala plačati pet odstotkov od glavnice – ta je znašala skupaj kar 25.000 goldinarjev.⁵⁹⁵

Plačevati je bilo treba tudi davek na obresti od glavnice, po navadi naložene pri deželi. Leta 1763 je npr. Matevž Kuralt, vikar v Škofji Loki, dobil dovoljenje, da obresti od glavnice v višini 4.000 goldinarjev plača skupaj z loškim beneficiatom Antonom Jurijem Maličem.⁵⁹⁶

Za lažjo predstavo stroškov si oglejmo tabelarični prikaz prihodkov in izdatkov arhidiakonotov na Kranjskem v letu 1767.⁵⁹⁷

Gorenjski arhidiakonat												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župnijske (ž. c.), vikariatne (v. c.) in podružnične cerkve (p. c.)	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Moravče (ž. c. in p. c.)	551	49		438	18		113	31				
Nevlje (ž. c. in p. c.)	375	7	3	371	10	1	3	57	2			
Šmartno v Tuhinju (ž. c. in p. c.)	199	58		190	58		9					
Zgornji Tuhinj (v. c. in p. c.)	138	47	1	73	9		65	38	1			
Poljane nad Škofjo Loko (ž. c. in p. c.)	589	12	3 3/5	481	17	1 1/3	107	55	2			
Železniki (ž. c. in p. c.)	188	51		172	53	2	15	57	2			

⁵⁹² 1 lot meri 17,5 g, geslo »lot«, v: *Slovar slovenskega knjižnega jezika, spletna izdaja*, Ljubljana 2000 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>).

⁵⁹³ SI NŠAL/KANM, šk. 6, f. 14, št. 2 (1762 maj 3., s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 311.

⁵⁹⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 295; Rescripta 1763, b. 9, št. 295 (16. april 1763, Ljubljana).

⁵⁹⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 332; Rescripta 1763, b. 9, št. 332 (27. junij 1763, Ljubljana).

⁵⁹⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 276; Rescripta 1763, b. 9, št. 276 (28. februar 1763, Ljubljana).

⁵⁹⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 68; Rescripta 1771, b. 19, št. 68 (2. maj 1771, Gorica).

Gorenjski arhidiakonat												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župniške (ž. c.), vikariatne (v. c.) in podružnične cerkve (p. c.)	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Žiri (ž. c. in p. c.)	468	18	3	322	58		145	20	3			
Špitalič (v. c.)	82	20		71	59		10	21				
Selca (ž. c. in p. c.)	367	20	2	355	2		12	18	2			
Šenčur pri Kranju (ž. c. in p. c.)	399	45	1	398	45		1		1			
Sorica (v. c. in p. c.)	50	51		48	41		2	10				
Tržič (ž. c. in p. c.)	523	54	2	507	27	2	16	27				
Kamnik (ž. c. in p. c.)	650	26		591	30	3	58	55	1			
Stara Loka (ž. c. in p. c.)	1.178	5	3	1.173	21	2	4	44	1			
Cerklje na Gorenjskem (ž. c. in p. c.)	539	12		498	44		40	28				
Ihan (p. c.)	22	28		19	54		2	34				
Velesovo (ž. c.)	11	34		11	34							
Skupaj gorenjski arhidiakonat	6.338	1	2 3/5	5.727	42	3 3/5	610	18	3			

Stiški arhidiakonat												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župniške, vikariatne in podružnične cerkve	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Mengeš (žup.)	2.899	1		1.775	43		1.118	18				
Šmarje pri Ljubljani (žup.)	294			294								
Krka (žup.)	67	18		71	4					3	46	
Trebnje (žup.)	79	18		79	18							
Šentvid pri Stični (žup.)	557	16		266	44		290	32				
Vače (žup.)	177	53		177	53							
Višnja Gora (žup.)	102	57		83	57		19					
Žužemberk (žup.)	122	54		122	54							
Šmartno pri Litiji (žup.)	274	43		203	26		71	17				
Šmarjeta na Dolenjskem (žup.)	21	23		26	43					15	20	
Škocjan pri Novem mestu (žup.)	37	10		33	52		3	18				
Raka (žup.)	63	13		36	26		26	47				
Zagorje ob Savi (žup.)	194	68		95	36		99	22				
Čemšenik (žup.)	1.019	40		1.167	58					148	18	

Dobrnič (žup.)	59	52		57	39		2	13				
Dol pri Ljubljani (vik.)	297	14		173	10		124	4				
Bela Cerkev (vik.)	27	16		26	12		1	4				
Prežganje (vik.)	198	52		190	29		8	23				
Mirna (vik.)	108	31		92	18		16	13				
Kresnice (vik.)	89	52		87	51		2	1				
Št. Peter–Otočec (vik.)	27	20		45						17	40	
Hinje (vik.)	35	35		40	14					4	39	
Sv. Križ–Gabrovka (vik.)	47	39		44	52		2	47				
Šentlambert (vik.)	28			37	45					9	45	
Sostro (vik.)	154	35		68	43		85	52				
Primskovo na Dolenjskem (vik.)	116	4		67	46		48	18				
Kolovrat (vik.)	35	36		31	14		4	22				
Skupaj stiški arhidiakonot	4.239	9		3.633	4		805	33		199	28	

Novomeški arhidiakonot												
Ime župnijske, vikariatne in podružnične cerkve	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Novo mesto (ž. c. in p. c.)	187	51		543	57					356	6	
Šentrupert (ž. c., p. c. in brat.)	684	52		820		1				135	8	1
Vesela Gora (p. c.)	422	51		319	40		103	11				
Šentjanž (v. c. in p. c.)	53	41		81	40					17	59	
Dole pri Litiji (v. c. in p. c.)	132	32	1	322	29	2				189	57	1
Polšnik (ž. c. in p. c.)	61	56		66	37					4	41	
Mokronog (ž. c. in p. c.)	255	8		349	55					94	47	
Mirna Peč (ž. c. in p. c.)	133	49	2	129	52		3	57	2			
Prečna (v. c. in p. c.)	44	34		48	12					3	38	
Šmihel pri Novem mestu (ž. c. in p. c.)	92	28		91	32			56				
Stopiče (v. c. in p. c.)	178	47		189	37					10	50	
Vavta vas (v. c. in p. c.)	78	53		89	5					10	12	
Soteska (ž. c. in brat.)	22	16		39	16					17		
Poljane (Stari trg ob Kolpi) (ž. c., brat., p. c. in vikariat Sinji Vrh)	90	26		110	7					19	41	
Skupaj novomeški arhidiakonot	2.440	4	3	3.201	59	3	108	4	2	869	59	2

Kostanjeviški arhidiakonot												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župnijske, vikariatne in podružnične cerkve	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Kostanjevica (ž. c.)	64	54		63	19	2	1	34	2			
Trebelno (Gorenji Mokronog) (ž. c.)	52			49			3					
Štatenberk (p. c.)	51			36			15					
Blečji Vrh (p. c.)	12			12								
Trebelno (Gorenji Mokronog) (p. c.)	10	30		24						13	30	
Sveti Vrh pri Trebnjem (p. c.)	26	59		23			3	59				
Čatež ob Savi (ž. c.)	39	48		46						6	12	
Velike Malence (p. c.)	17	30		11			6	30				
Šentviška gora (nad Čatežem) (p. c.)	11	32		9	30		2	2				
Ponikve (p. c.)	13	10		9			4	10				
Sv. Križ-Podbočje (ž. c.)	40			40								
Gradec (p. c.)	7	24		5			2	24				
Plusski verh, Plaschiverg ⁵⁹⁸ – sv. Vid (p. c.)	10	40		5			5	40				
Skupaj kostanjeviški arhidiakonot	357	27		332	49	2	44	19	2	19	42	

Bistriški arhidiakonot (vsi podatki so navedeni v kranjski vrednosti)												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župnijske, vikariatne in podružnične cerkve	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Cerknica (ž. c.)	331	42		212	6		119	36				
Kožljek (p. c.)	89	43	1	85	4		4	39	1			
Dobec (p. c.)	101	10		73	12		27	58				
Bezuljak (p. c.)	123	36	2	92	17		31	19	2			
Begunje pri Cerknici (p. c.)	84	17		67	16		17	1				
Selšček (p. c.)	60	38	2	55	12		5	26	2			
Topol pri Begunjah (p. c.)	35	24		28	48		6	36				
Brezje (p. c.)	56	10		53	28		2	42				

⁵⁹⁸ Neidentificirana, mogoče v okolici Prušnje vasi. Danes ne obstaja več. Prim. Janez Höfler, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*, Ljubljana 2015, str. 230 (dalje: Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*).

Bistriški arhidiakonot (vsi podatki so navedeni v kranjski vrednosti)												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župnijske, vikariatne in podružnične cerkve	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Bločice (p. c.)	73	43	1	58	36		15	7	1			
Žerovnica (p. c.)	79	12		66	6		13	6				
Grahovo (p. c. NLG in sv. Nikolaja)	61	26	2	52	8		9	18	2			
Martinjak (p. c. sv. Elije in sv. Vida)	41	56		39	18		2	38				
Dolenje Jezero (p. c.)	56	44	1	52	44		4		1			
Dolenja vas (p. c.)	49	45	1	48	20		1	23	1			
Zelše (p. c. sv. Jakoba in sv. Volbenka)	56	48		32	19		24	29				
Rakek (p. c.)	128	44		117	20		11	24				
Unec (p. c. sv. Martina in sv. Kancijana)	141	56	2	75	32	2	66	24				
Ivanje selo (p. c. NLG in sv. Hieronima)	56	1		49	59		6	2				
Borovnica (v. c.)	72	23		70	30		1	53				
Pokojišče (p. c.)	31	20		21	20		10					
Zabočevo (p. c.)	21			28	44	2				7	44	2
Pako (p. c.)	35			29	4	2	5	55	2			
Preserje (v. c.)	52	12		75	18					23	6	
Ponikve nad Preserjem (p. c. sv. Helene) ⁵⁹⁹	34	59		26	12		8	47				
Prevalje pod Krimom (Žalostna gora) (p. c.)	50			14	30		35	30				
Sv. Jožef nad Preserjem (p. c.)	40	16		28	17		11	59				
Kamnik pod Krimom (p. c.)	13	21		12	7		1	14				
Planina pri Rakeku (v. c.)	148	7	1	148	7	1						
Planina pri Rakeku (p. c.)	28	38		28	38							
Jakovica (p. c. sv. Mihaela)	29	36		29	36							
Grčarevec (p. c. sv. Luka)	8			6	24		1	36				
Planinska gora (p. c.)	57	15		57	15							
Rakitna (p. c.)	3	49	2	3	49	2						
Skupaj bistriški arhidiakonot (kr. v.)	2.254	54	3	1.849	38	1	436	7		30	50	2
Skupaj bistriški arhidiakonot (n. v.)	1.916	40		1.572	11	3	370	41	3	26	12	3

⁵⁹⁹ Danes ne obstaja več. Prim. Höfler, Gradivo za historično topografijo, str. 145.

Ribniški arhidiakonot												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župnijske, vikariatne in podružnične cerkve	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Ribnica (ž. c.)	179	30		153	8		26	22				
Sodražica (v. c.)	49	27		47	55		1	32				
Nova Štifta (p. c.)	291	28		260	38		30	50				
Jurjevica (p. c.)	51	59		44	16		7	43				
Hrovača (p. c.)	21	27		19	25		2	2				
Goriča vas (p. c.)	25	31	2	22		2	3	31				
Nemška vas (p. c.)	17	34		19	25					1	51	
Prigorica (p. c.)	14	44		18	34					3	50	
Dolenja vas (p. c.)	21	52		19	25		2	27				
Rakitnica (p. c.)	22	12		20	34		1	38				
Mala Gora (p. c.)	29	11		21	58		7	13				
Sajevec (p. c.)	23	41		21	27		2	14				
Zapotok (p. c.)	16	39		18	34					1	55	
Gora pri Sodražici (Petrinci) (p. c.)	26	56		22	59		3	57				
Skupaj ribniški arhidiakonot	792	11	2	710	18	2	89	29		7	36	

Skupaj vsi arhidiakonati												
	skupaj						razlika					
	prihodki			izdatki			presežek			primanjkljaj		
Ime župnijske, vikariatne in podružnične cerkve	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den	fl	kr	den
Gorenjski arhidiakonot	6.338	1	2 3/5	5.727	42	3 3/5	610	18	3			
Stiški arhidiakonot	4.239	9		3.633	4		805	33		199	28	
Novomeški arhidiakonot	2.440	4	3	3.201	59	3	108	4	2	869	59	2
Kostanjeviški arhidiakonot	357	27		332	49	2	44	19	2	19	42	
Bistriški arhidiakonot	1.916	40		1.572	11	3	370	41	3	26	12	3
Ribniški arhidiakonot	792	11	2	710	18	2	89	29		7	36	
Skupaj	18.535	11	3 3/5	18.135	59	2 3/5	2.353	8	2	1.953	56	1

Posegi države na cerkveno področje so se v začetku 70. let 18. stoletja začeli stopnjevati. Vnovič je bila prepovedana prodaja cerkvenega premoženja, država je nenehno zahtevala popise in inventarje cerkvenega premoženja, posameznih cerkva, bratovščin itd.⁶⁰⁰ Na vsak način je hotela dobiti vpogled v cerkveno pre-

⁶⁰⁰ Za nekatere odloke v obravnavanem času glej: Maaß, *Der Josephinismus*, str. 33–196.

moženje, ki si ga je tako želela. 27. januarja 1772 je bilo treba npr. popisati vse bratovščine, narediti njihove inventarje ter državi prijaviti njihove dohodke.⁶⁰¹ Že čez štirinajst dni je bilo treba na podlagi dvornega odloka deželni oblasti sporočiti, ali so v zadnjih šestih letih iz Rima dobili morebitne spreglede zakonskih zadržkov (*dispensationes impedimentorum canonicorum*) in koliko so zanje plačali.⁶⁰² Leta 1773 je država določila, kdaj in v kakšnih primerih je mogoče v cerkvah pobirati miloščino. Določila je tudi postopek ravnanja z volili za dobre namene (*ad pias causas*). Prepovedala je ustanavljanje kongregacij brez dovoljenja deželnih oblasti.⁶⁰³

5.3 Versko življenje

Versko življenje v goriški nadškofiji pravzaprav ni potekalo nič drugače kot v sosednjih škofijah. Cerkveno leto je teklo v skladu s predpisi, verniki so obiskovali bogoslužja, se udeleževali procesij, darovali za maše, kljub dokajšnji revščini so prispevali denar za različne potrebe, ustanavljali so ustanovne maše in na koncu zapuščali zemeljsko življenje, če je bilo le mogoče prevideni s potrebnimi zakramenti in z upanjem na življenje v večnosti.⁶⁰⁴

Duhovščina je leta 1750 vernikom brala encikliko papeža Benedikta XIV. o odpustku za sveto leto 1750,⁶⁰⁵ vernike je seznanjala tudi z dogajanjem na dvoru. Ob rojstvu, porokah in smrtih na dvoru je bilo organizirano slovesno bogoslužje ali pa samo molitve. Marija Terezija je bila v obravnavanem obdobju večkrat noseča, zato so bile ob teh priložnostih ukazane posebne prošnje, ki jih je bilo treba brati ob rednem bogoslužju, ter vsakodnevne molitve za srečen porod.⁶⁰⁶ Leta 1761 je papež Klemen XIII. izdal breve, s katerim je naročil duhovščini celotne monarhije, naj se v mašnih prošnjah spominjajo cesarja Franca I. Štefana Lotarinškega in njegove žene Marije Terezije, kot je bilo do tedaj v navadi na Ogrskem in Češkem.⁶⁰⁷ Po smrti cesarja Franca I. leta 1765 je bilo njegovo ime zamenjano z imenom Jožef (Jožef II.).⁶⁰⁸

⁶⁰¹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/h (1772 januar 27., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 301.

⁶⁰² SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 33 (1772 februar 14., Ljubljana). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 307.

⁶⁰³ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 168 (1773). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 378.

⁶⁰⁴ Glej tudi Štih – Simoniti – Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 190–213. O gmotnih razmerah prim. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2, Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana 1980, str. 205–231.

⁶⁰⁵ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 17 (1749 december 15., Novo mesto), št. 19 (1749 junij 16., Rim). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 306.

⁶⁰⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 607, 610, 611, 612, 617; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 607 (6. november 1756, Gradec), št. 610 (8. november 1756, Celovec), št. 611 (10. november 1756), št. 612 (11. november 1756, Ljubljana), št. 617 (19. november 1756, Gorica).

⁶⁰⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 64, 65, 67, 68, 69; *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 64 (19. junij 1761, Gradec), št. 65 (22. junij 1761, Ljubljana), št. 67 (23. junij 1761, Celovec), št. 68 (27. junij 1761, Gorica), št. 69 (30. junij 1761, Innsbruck).

⁶⁰⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 677, 678; *Rescripta 1766 (1765)*, b. 13, al 1°, št. 677 (20. oktober 1765, Gradec), št. 678 (20. oktober 1765, Ljubljana).

Posebna bogoslužja z zahvalno pesmijo so potekala tudi ob poroki prestolonaslednika, tako Jožefa II. leta 1765 z bavarsko princeso Marijo Jožefo (1739–1767)⁶⁰⁹ kot njegovega brata, Leopolda II. s špansko infantinjo Marijo Ludoviko (1745–1792),⁶¹⁰ ob smrti cesarja Franca I. Lotarinškega leta 1765,⁶¹¹ ob kronanju Jožefa II. itd.⁶¹² Med bogoslužjem so se spominjali tudi odmevnih zmag avstrijske vojske, npr. zmage pri Bratislavi konec leta 1757, osvoboditve Olomouca leta 1758 itd.⁶¹³ Deželna oblast je zato po naročilu dvora nadškofu ukazala, da morajo po vseh cerkvah izpeljati slovesna bogoslužja v zahvalo za zmago, zapeti Zahvalno pesem (*Te Deum laudamus*) in organizirati tri dnevne slovesne molitve za božjo naklonjenost avstrijski armadi, ker sovražnosti še ni bilo konec.⁶¹⁴ Zahvalno pesem so morali peti tudi ob sklenitvi miru na drugo postno nedeljo leta 1763.⁶¹⁵

Otroci so prejeli krst, birmo, odrasli so se poročali, vsi pa so umirali. Za prejem zakramentov so verniki morali plačevati pristojbine – o tem smo že govorili. Če denarja niso imeli, načeloma želenega (npr. zakrament sv. zakona) niso mogli prejeti, saj niso dobili dovoljenja svojega gospostva (*licenz zettel*). Revni pari se torej po patentu z 9. decembra 1749 niso mogli poročiti. Kljub temu pa je kaplan v Starem trgu pri Slovenj Gradcu leta 1752 poročil neki revni par, a zato je bila uvedena posebna preiskava, nadškof pa pozvan, naj duhovščino opozori na spoštovanje omenjenega patenta.⁶¹⁶ Attems je bil sicer porokam revnih parov naklonjen in je hotel premakniti stvari v pozitivno smer, a je bil

⁶⁰⁹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 589; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 589 (4. februar 1765, Gradec).

⁶¹⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 650, 651; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 650 (23. avgust 1765, Gradec), št. 651 (23. avgust 1765, Gorica).

⁶¹¹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 652, 656, 657, 658, 659; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 652 (3. september 1765, Celovec), št. 656 (6. september 1765, Gorica), št. 657 (8. september 1765, Gradec), št. 658 (10. september 1765, Ljubljana), št. 659 (14. september 1765, Celovec).

⁶¹² IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 677, 678; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 677 (20. oktober 1765, Gradec), št. 678 (20. oktober 1765, Ljubljana).

⁶¹³ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 718, 761, 764, 810, 817, 818; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 718 (30. november 1757, Gradec), št. 761 (6. april 1758, Celovec), št. 764 (10. april 1758, Ljubljana), št. 810 (14. avgust 1758, Gradec), št. 817 (21. oktober 1758, Ljubljana), št. 818 (23. oktober 1758, Gradec); Julijana Visočnik, *Škofjski arhiv Ljubljana: inventar fonda ŠAL 2, 1 del: fasc. 1–19* (Priročnik/Nadškofija Ljubljana, Arhiv; 5), Ljubljana 2015, str. 86 (dalje: Visočnik, *Škofjski arhiv Ljubljana*).

⁶¹⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 684, 687; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 684 (26. junij 1757, Ljubljana), št. 687 (29. junij 1757, Ljubljana).

⁶¹⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 281, 285; Rescripta 1763, b. 9, št. 281 (24. marec 1763, Gorica), št. 285 (26. marec 1763, Ljubljana).

⁶¹⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 115, 432, 487; Rescripta 1752, b. 2, št. 115 (24. maj 1752, Gradec); Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 432 (18. april 1755, Celovec), št. 487 (13. januar 1756, Gradec).

pri poskusu mehčanja deželnih oblasti ustavljen.⁶¹⁷ Leta 1773 je bilo na podlagi pritožb vojaških organov sporočeno, da mora kmečko prebivalstvo, da bi se izognili neredu pred poroko, nujno pridobiti dovoljenje pristojnega gospostva.⁶¹⁸

Ob nedeljah in prazničnih dneh, ko je imelo prebivalstvo tudi nekaj prostega časa, so posamezniki radi organizirali plese, čeprav Cerkev temu ni bila naklonjena. Bala se je namreč, da bi ti potekali v času obredov v cerkvi. Leta 1753 je zato štajerska Reprezentanca in komora izdala odlok, ki je okrožnim glavarstvom naročal, naj obvestijo vsa gospostva, da je organiziranje plesov v času maš in kateheze otrok strogo prepovedano.⁶¹⁹ V zvezi s prirejanjem plesov (*plösch - tänz*) na praznične dni je pritožbo leta 1768 dobil tudi glavar v Škofji Loki. Pritožba je prišla iz Gorice, po preiskavi pa je bilo ugotovljeno, da prirejanje plesov na praznične dni prepovedujejo tako državne kakor tudi cerkvene oblasti.⁶²⁰ V zvezi s celonočnimi plesi na omenjene dni je leta 1772 nadškofu odgovorila cesarica. Deželnim glavarstvom je bila naročila, da morajo biti gostilne in točilnice (*wirts- und schänkhäuser*) zunaj pustnega časa v mestih zaprte od 22. ure, na podeželju pa od 21. ure dalje. Odločila je tudi, da so za reševanje morebitnih pritožb pristojna deželna glavarstva, saj so jim znane razmere v njihovih okoljih.⁶²¹ Odlok svojega namena ni dosegel takoj, zato se je nadškof še enkrat pritožil pri vladarici. Marija Terezija je zato avgusta 1772 svojo odločitev še enkrat ponovila in prepovedala organiziranje kmečkih plesov kot tudi iger (razen v deželnem glavnem mestu na določene dni po odobritvi cenzure), pri katerih je bilo treba izvajati nespodobne gibe in geste (*unanständige schlingungen und gebärden unterlaufen*). Spodobni plesi ob dovoljenih dneh pa so bili kmečkemu prebivalstvu še naprej dovoljeni.⁶²² Prepovedane so bile tudi hazardne igre.⁶²³

Katehezi otrok ob nedeljah popoldne so ponekod posvečali več, drugod manj pozornosti. Na kratko si oglejmo, kako je bilo s tem na Štajerskem, čeprav

⁶¹⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 498, 704, 706; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 498 (11. februar 1756, Gradec); *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 704 (2. september 1757, Gradec), št. 706 (23. september 1757, Gradec).

⁶¹⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 684; *Rescripta 1773 set-dic*, b. 22, št. 684 (17. december 1773, Celovec).

⁶¹⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 225; *Rescripta 1753–1754*, b. 3, št. 225 (12. februar 1753, Gradec).

⁶²⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1001; *Rescripta 1768*, b. 16, št. 1001 (27. junij 1768, Freising).

⁶²¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 293, 325; *Rescripta 1772, 1773 p.*, b. 20, št. 293 (25. april 1772, Dunaj), št. 325 (10. junij 1772, Dunaj).

⁶²² IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 356, 372; *Rescripta 1772, 1773 p.*, b. 20, št. 356 (8. avgust 1772, Dunaj), št. 372 (2. september 1772, Gorica).

⁶²³ IT ASDG, ACAG, *Protocollius caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 743; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 743 (20. februar 1758, Gradec).

to ne zadeva prostora, ki ga obravnavamo v monografiji.⁶²⁴ To nalogo je duhovščina v Novi Cerkvi v celjskem okrožju opravljala precej površno, zato je bila na okrožno glavarstvo poslana prijava. Zanimarjanje te obveznosti je bilo izrazitejše pozimi, ko zaradi vremenskih nevšečnosti kaplanu v Makolah (Maxau) v župniji Črešnjevec (Kerschbach) ni bilo preveč po volji hoditi v oddaljeno podružnico. Štajerski Reprezentanci in komori v Gradcu ni preostalo drugega, kot da nadškofa Attemsa prosi, naj duhovnika v navedenih župnijah opomni na pomen poučevanja mladih v krščanskem nauku in na dolžnost, ki sta jo zanemarjala.⁶²⁵ Podobno navodilo je bilo izdano leta 1766 na podlagi poročila sodišča iz Gradnega po obravnavi prestopka nekega 17-letnika zaradi sodomije (*bestialitatis*). Določalo je, da je treba mladino poučiti o vseh razsežnostih krščanske vere, da bi na ta način pri mladini odpravili nevednost.⁶²⁶ Osnove krščanske vere pa je bilo treba razložiti tudi odraslim, saj je deželna oblast na Štajerskem opazila, da bi bilo treba opraviti kar nekaj krstov v sili, pa to ni bilo storjeno.⁶²⁷

14. julija 1770 je notranjeavstrijski gubernij v Gradcu odločil, da morajo ne samo v mestih in večjih trgih, temveč tudi v drugih župnijah in tudi podružnicah, če to dopušča število duhovščine, ter v cerkvah ali kapelah kuratnih beneficijev (lokalij), če so te v krajih brez cerkve, ob nedeljah in praznikih popoldne med 12. in 15. uro organizirati poučevanje krščanskega nauka, potem pa še večernice ali opraviti molitev rožnega venca. To določilo je Reprezentanca in komora po pol leta ponovila še enkrat, saj je bilo opaženo, da nekateri duhovniki teh določb niso imeli zapisanih v ustanovnih listinah posameznih beneficijev, zato te obveznosti preprosto niso izvajali. Država se je odločila na tem področju vzpostaviti red, zato je cesarica odločila, da prej opisana obveznost velja ne glede na določila ustanovnih listin. Nadzor nad tem je zaupala okrožnim uradom.⁶²⁸ Že čez dobro leto dni je dolenjski okrožni urad poročal o nepravilnostih, ki so se dogajale v gospodstvu Žužemberk in na ozemlju dvorca Impoljca. Župnik v Žužemberku in vikar v Studencu (Maria Bründel) se namreč nista držala predpisanih ur in sta popoldansko katehezo opravljala šele po 15. uri. To

⁶²⁴ Podobno je bilo tudi v župnijah ljubljanske škofije, ki so bile prepletene z ozemljem župnij goriške nadškofije, med obema škofijama je prehajala tudi duhovščina in verniki.

⁶²⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 239; *Rescripta 1753–1754*, b. 3, št. 239 (21. marec 1753, Gradec).

⁶²⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 710, 715, 735; *Rescripta 1766*, b. 14, al 2°, št. 710 (30. januar 1766, Gradec), št. 715 (20. februar 1766, Ljubljana), št. 735 (12. april 1766, Gorica).

⁶²⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 186; *Rescripta 1771*, b. 19, št. 186 (9. november 1771, Gradec).

⁶²⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 233; *Rescripta 1772, 1773 p.*, b. 20, št. 233 (22. januar 1772, Gradec).

je bilo naznanjeno stiškemu opatu kot pristojnemu arhidiakonu.⁶²⁹ Kako se je zadeva rešila, za zdaj še ni bilo mogoče ugotoviti, predvidevamo pa lahko, da sta jo »prestopnika« odnesla z opominom.

Pri bogoslužju je bilo dolgo časa v navadi tudi petje. Na Štajerskem je prevladovalo petje v nemščini, aprila 1756 pa je bilo izdano dovoljenje za petje pri bogoslužju tudi v slovenskem jeziku (*windische sprache, crainerisch idiomate*). Obenem so bile natisnjene tudi knjižice v italijanskem jeziku.⁶³⁰ Za ta namen je štajerska Reprezentanca in komora poslala nadškofu natisnjeno knjižico z 12 pesmimi v slovenskem jeziku in mu dovolila, da to knjižico razširi in da v uporabo po župnijah, za katere meni, da je to potrebno.⁶³¹

Za poglobitev verskega življenja so bili na Kranjskem organizirani tudi ljudski misijoni. Navadno so jih opravljali redovniki, npr. jezuiti, frančiškani.⁶³² Sredi leta 1756 je bila pri deželni oblasti vložena prošnja za izvedbo misijona na Gorenjskem. Ker je bila taka potreba izražena tudi za dolenjsko območje goriške nadškofije, je Reprezentanca in komora izdala navodilo okrožnim glavarstvom, naj misijonarjem zagotovijo vso potrebno pomoč.⁶³³

Duhovščina je od države prejemala tudi vsakdanja navodila, povezana z nalogami, ki so se dotikale države, npr. z vodenjem matičnih knjig. 10. novembra 1754 je dvorni odlok na podlagi policijskega poročila predpisal, da je treba pri vpisu novega rojstva v rojstno matično knjigo vpisati tudi gospostvo, ki mu je bil podložen otrok s starši.⁶³⁴ Sredi leta 1758 je država poleg tega predpisala, da je treba v rojstne matične knjige vpisovati tudi imena botrov.⁶³⁵ Leta 1771 je prišlo novo navodilo. Državna oblast je namreč zaznala, da so vpisovalci v rojstne matične knjige vpisovali domača imena ali oznake za posameznika, ne pa pravih imen. Zato so bili velikokrat problemi pri identifikaciji, zlasti pri vojaških zadevah, npr. pripravi vpoklicnih listov (*meld zetel*). Nadškofu je bilo zato naročeno, naj poskrbi, da bodo ob krstih v rojstne matične knjige vpisani pravi

⁶²⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 575; *Rescripta 1773 gen-set*, b. 21, št. 575 (16. julij 1773, Ljubljana).

⁶³⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 557, 558; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 557 (24. januar 1756, Ljubljana), št. 558 (10. februar 1756, Ljubljana).

⁶³¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 501; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 501 (2. april 1756, Gradec).

⁶³² Jože Škofljanec, *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*, doktorska disertacija, Ljubljana 2008, str. 7 (dalje: Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*).

⁶³³ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 575; *Rescripta 1753–1754*, b. 3, št. 575 (5. avgust 1756, Ljubljana).

⁶³⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 481; *Rescripta 1754–1756*, b. 4, št. 481 (24. november 1755, Gradec).

⁶³⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 801; *Rescripta 1757–1758*, b. 5, št. 801 (12. julij 1758, Gradec).

priimki staršev.⁶³⁶ 14. oktobra 1771 je dvorni dekret določil tudi način vpisovanja krstov plemstva. Dekret je bil izdan na podlagi izkušenj iz Češke in Tirolske; pri poznejših identifikacijah se je v teh dveh deželah večkrat zgodilo, da je bil priimek staršev zapisan napačno. Dvorni dekret je zato nadškofu naročil, naj duhovščino opozori, da pred vpisom priimka staršev v rojstno matično knjigo tega najprej napišejo na poseben listek in ga šele nato vpišejo v matično knjigo.⁶³⁷ Z rednim pisanjem matičnih knjig so bile težave še v 18. stoletju. Jurij Pavlič, beneficiat oziroma lokalist v Grčaricah in Gotenici, ustreznih vpisov v matice ni delal vse od leta 1771. Na to je postala pozorna vojaška oblast, saj ji Pavlič ni pošiljal ustreznih podatkov. Deželno glavarstvo je zato zahtevalo od nadškofa, da se Pavlič z matičnimi knjigami oglasi pri pristojni oblasti v Ljubljani.⁶³⁸

Leta 1765 je notranjeavstrijski gubernij na podlagi poročila sanitetne komisije odločil, da mrtvih teles ni dovoljeno pokopati, dokler od smrti ne mine 48 ur. V obdobju poletne vročine pa je bilo treba, če so bile hiše majhne in prevroče, trupla prenesti v mrtvašnice (*todten cammer*). Določil je tudi, kako trupla pri prenosu zavarovati pred zunanjimi vplivi.⁶³⁹

Spomniti je treba tudi na okrožnico dolenjskega arhidiakona Antona Matka, v kateri je objavil pismo nadškofa Attemsja z 19. oktobra 1759, da so vsi oltarji župnijskih cerkva, na katerih je shranjeno Najsvetejše, na podlagi breva papeža Klemenja XIII. s 5. oktobra 1759, za sedem let razglašeni za privilegirane oltarje.⁶⁴⁰ Po sedmih letih je bil privilegij (leta 1766) obnovljen.⁶⁴¹

Duhovščina je morala vernike pripraviti tudi na vizitacije nadškofa Attemsja. To je bilo za prebivalstvo Kranjske pod goriško nadškofijo nekaj povsem novega, saj ordinarij predpisane vizitacije na Kranjskem ni opravil že od konca 16. stoletja. Pripraviti pa se je morala tudi duhovščina, saj je bilo treba pred prihodom nadškofa odgovoriti na posebna vprašanja, odgovore pa poslati pristojnemu arhidiakonu.⁶⁴²

Prvega septembra 1753 je papež Benedikt XIV. na prošnjo Marije Terezije s posebno bulo zmanjšal število prazničnih dni, ki so bili do tedaj v veljavi v

⁶³⁶ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 4; *Rescripta 1771*, b. 19, št. 4 (22. januar 1771, Gradec).

⁶³⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 381, 382, 384, 389; *Rescripta 1772*, 1773 p., b. 20, št. 381 (9. september 1772, Gorica), št. 382 (10. september 1772, Celovec), št. 384 (11. september 1772, Ljubljana), št. 389 (23. september 1772, Gradec); Boris Golec, *Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi*, v: *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 85–110.

⁶³⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 671; *Rescripta 1773* set-dic, b. 22, št. 671 (3. december 1773, Ljubljana).

⁶³⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 628; *Rescripta 1766* (1765), b. 13, al 1°, št. 628 (30. maj 1765, Gradec).

⁶⁴⁰ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/c (1759 november 3., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296.

⁶⁴¹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/o (1766 maj, Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298.

⁶⁴² Prav tam.

monarhiji. Na ta način je prebivalstvo dobilo več dni za delo.⁶⁴³ Da bi delo podložnikov teklo kar se da nemoteno, je cesarica sredi leta 1766 zopet posegla na to področje in odločila, da se praznovanje, če nekateri prazniki (npr. božič, novo leto, Sv. trije kralji, telovo, vnebohod, Marijino spočetje, Marijino rojstvo, svečnica, Marijino oznanjenje, Marijino vnebovzetje, praznik deželnega zavetnika – na Kranjskem sv. Ahac, 22. junij) pridejo na delovni dan, preloži na nedeljo. Dvorni dekret poudarja, da trimilijonska armada delavcev, ki ne dela na tedaj veljavnih približno 30 prazničnih dneh, pomeni veliko.⁶⁴⁴

Župniki so vernike ob prestopkih lahko tudi kaznovali. Obsojene so pred obravnavanim obdobjem velikokrat kaznovali s prangerjem, v obravnavanem času pa z različnimi cerkvenimi kaznimi. Leta 1770 so deželni sveti objavili dvorni odlok, da župniki javnih grešnikov ne smejo več kaznovati s cerkvenimi kaznimi, kakor je bilo od nekdaj v navadi. Razloženo je bilo tudi, da siceršnje kazni ostajajo še naprej v veljavi. V sprejetem odloku je bilo namreč govora o odpravi pretiravanj. O tem je tekla beseda tudi na znameniti goriški škofijski sinodi leta 1768. Nadškof je zato v okrožnici arhidiakonom, komisarjem, dekanom in župnikom poudaril, da sklepi sinode s tem dobivajo zakonodajno moč. Vendar je tudi nadškof priporočal zmernost v kaznovanju.⁶⁴⁵

Po deželi je bilo v navadi, da so v času neviht zvonili proti toči. Ta navada je ponekod na Gorenjskem še danes povsem vsakdanja (npr. Breg ob Kokri). Manj znano pa je, da so proti tej vremenski nevšečnosti na Štajerskem pogosto streljali z možnarji. Pri tem so posredno sodelovali tudi duhovniki, saj so blagoslavljali smodnik. 16. marca 1771 je država ta običaj prepovedala z dvornim dekretom.⁶⁴⁶

5.3.1 Romanja, procesije

Prebivalstvo notranjeavstrijskih dežel je bilo včlanjeno v številne bratovščine, ki so organizirale procesije, poleg njih pa so bila zlasti na podeželju v navadi tudi romanja. Potekala so večinoma v času, ko je bilo največ dela, nekatera pa tudi zvečer. Oblast je na te običaje začela gledati z očmi »delodajalca« – koliko delovnih dni je bilo na ta način izgubljenih. Trdila je tudi, da verniki ob teh priložnostih zapravijo precej denarja. Notranjeavstrijska vlada je zato za dvor pripravila poročilo, ta pa je 19. septembra 1767 izdal posebno odločbo.

⁶⁴³ Makarovič, *Slovenci in čas*, str. 100 sl.

⁶⁴⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 756; Rescripta 1766, b. 14, al 2^a, št. 756 (20. junij 1766, Dunaj).

⁶⁴⁵ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/p (1770 julij 9., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298.

⁶⁴⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 30; Rescripta 1771, b. 19, št. 30 (11. marec 1771, Gradec).

Nadškof je na podlagi tega 13. novembra 1767 odredil, da so prepovedane daljše nočne procesije, dovoljene so le tiste, ki potekajo v okviru župnijskih meja in ne zahtevajo več kot uro hoda.⁶⁴⁷ Prepovedane so bile tudi tiste procesije, ki se niso začele in končale na isti dan, in tiste, katerih cilj je bil v drugi deželi; udeleženci so morali imeti dovoljenja okrožnih uradov.⁶⁴⁸ Tudi na podlagi tega odloka je bila npr. v Komendi ukinjena velikonočna procesija.⁶⁴⁹ Leta 1772 je izšel odlok, ki je določil, da prepoved udeležbe na procesijah zunaj dednih dežel ostaja v veljavi, enako da velja za nočne procesije znotraj dednih dežel; izvzete so bile samo procesije iz Dunaja v štajerski Maria Zell.⁶⁵⁰

V Ljubljani in Krškem je bila na veliki petek v navadi posebna procesija, ki je prikazovala Jezusovo trpljenje in smrt (pasijon). Vila se je skozi mestno središče v predmestje in je vsako leto privabila številno občinstvo. Na Gorenjskem je bil tak pasijon v navadi v Škofji Loki (t. i. Škofjeloški pasijon oz. *Processio Locopolitana*), potekal pa je v sodelovanju med tamkajšnjim kapucinskim samostanom in bratovščino Rešnjega telesa. Prirejati so ga pričeli leta 1721 in nehali leta 1751. Zaradi finančnih težav ga je nadškof Attems ukinil leta 1768,⁶⁵¹ pet let pred dvornim odlokom, ki je izšel 11. septembra 1773. Določal je, da morata ordinariat z duhovščino ter politična oblast v mestu prebivalstvu sporočiti, da so take vrste procesij v mestih in na deželi prepovedane.⁶⁵²

Kljub vsem omejitvam pa so bila romanja še vedno zelo priljubljena in živa. To nam govorijo podatki iz sinodalnih poročil, ki so jih župniki morali oddajati vsako leto, da so škofu poročali o stanju v svojih župnijah. Nekatere župnije so organizirale tudi po več romanj na leto,⁶⁵³ nekatera, posebej še v Marijine cerkve, pa so se ohranila vse do danes (npr. v Velesovo, Kokro ipd.). Zelo zgovoren

⁶⁴⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 921; *Rescripta* 1767, b. 15, št. 921 (23. oktober 1767, Gradec).

⁶⁴⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 945; *Rescripta* 1767, b. 15, št. 945 (28. december 1767, Celovec).

⁶⁴⁹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/k (1777 maj 30., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302.

⁶⁵⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 292, 294, 298, 303, 396; *Rescripta* 1772, 1773 p., b. 20, št. 292 (24. april 1772, Ljubljana), št. 294 (29. april 1772, Gorica), št. 298 (10. april 1772, Celovec), št. 303 (6. maj 1772, Gradec), št. 396 (30. september 1772, Gradec).

⁶⁵¹ Škofjeloški pasijon je nastal leta 1715 in je delo škofjeloškega kapucina Lovrenca Marušiča ali očeta Romualda. To je najstarejše ohranjeno dramsko delo v slovenskem jeziku, nastal pa je na podlagi predlog starejših slovenskih pasijonskih procesij. Prim. Matija Ogrin, *Vprašanja tradicije Škofjeloškega pasijona. Ekdotska persepektiva*, v: *Slavistična revija* 56 (2008), št. 3, str. 289–304, dostopno na: http://www.srl.si/arhiv/2008-03/pdf/SR_2008_3_003.pdf.

⁶⁵² IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 604; *Rescripta* 1773 set-dic, b. 22, št. 604 (14. september 1773, Ljubljana).

⁶⁵³ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 57 sl.

vir o tej pobožnosti so številne ohranjene matrikule.⁶⁵⁴ To velja tudi za procesije. Nekaj teh je imelo liturgično naravo, nekatere so opravili za dobro letino, pred praznikom sv. Rešnjega telesa je potekala telovska oziroma teoforična procesija, včasih pa so jih pripravili v času izrednih stisk ali nevarnosti (bolezni, vojne, suše ipd.). Če je bil cilj (liturgične) procesije v sosednji župniji, se je ta praviloma končala v istem dnevu. Če je bil cilj bolj oddaljen (kot npr. v današnjih dneh na Brezje), je bilo treba na pot večer prej, če pa se je procesija končala v času, ko vrnitev ni bila več mogoča, je bilo treba v kraju najti prenočišče. Te, t. i. nočne procesije, so bile pri vernikih zelo priljubljene, cerkvena oblast pa jim ni bila naklonjena, saj naj bi bile nevarne v moralnem pomenu. Kot je bilo omenjeno, so bile te procesije po 1767 prepovedane, že predtem pa je nadškof Attems ob vizitacijah župnike spraševal, ali imajo v navadi nočno procesijo oziroma so jo že preoblikovali v drugačno pobožnost ali pa spremenili tako, da je njen cilj v kakšnem bližnjem kraju in se konča podnevi (npr. leta 1761 v Prežganju).⁶⁵⁵

V Preserju je nadškof Attems leta 1752 izvedel, da je v navadi kar pet nočnih procesij, ki pa so jih pozneje zaradi prepovedi preoblikovali.⁶⁵⁶ Štiri nočne procesije v različno oddaljene kraje so organizirali v župniji Moravče.⁶⁵⁷ Tri so bile v Šmarju pri Ljubljani: k sv. Kozmi in Damjanu na Krko na Dolenjskem, k Mariji na Dobravo pri Dobrniču⁶⁵⁸ in k sv. Frančišku Ksaveriju na Veselo Goro pri Šentrupertu, a so bile po nadškofovem dekretu opuščene.⁶⁵⁹ Prav tako tri so bile na Čemšeniku: ob sv. Mihaelu (29. septembra) v Laško (pozneje preoblikovana k sv. Mihaelu na Vransko), ob sv. Egidiju (1. septembra) k sv. Valentinu na Limbarsko Goro v župniji Moravče (pozneje preoblikovana k sv. Mohorju in Fortunatu V Zideh) in ob sv. Vidu (15. junij) na Planino nad Zgornjim Tuhinjem (pozneje tudi preoblikovana k bližnjemu, neznanemu kraju).⁶⁶⁰ Dve nočni procesiji sta potekali v župniji Trebnje, in sicer v Stično in na Krko na Dolenjskem,⁶⁶¹ v Sevnici pa v Zagorje (pri Lesičnem) in Kostanjevico.⁶⁶² »Samo

⁶⁵⁴ Matrikule so neke vrste liturgični koledar, vanj pa so župniki vpisovali naloge, ki jih je bilo treba opraviti v župniji na določen dan v letu. Več o matrikulah glej Metoda Kemperl, *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano*, Celje 2011, str. 13–16 (dalje: Kemperl, *Romanja in romarske cerkve*). Številne matrikule hranijo v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani, npr. SI NŠAL, ŠAL/ŽA, Cerklje na Gorenjskem, Razne knjige, f. 4; Komenda, Razne knjige, f. 1; Selca, Razne knjige, f. 4; Stara Loka, Razne knjige, f. 7 itd. Primer objavljene matrikule glej Julijana Visočnik, *Matricula*, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Ljubljana 2013, str. 336–370 (dalje: Visočnik, *Matricula*); Vojko Pavlin, *Župnija sv. Štefana v Solkanu in njen katapan iz leta 1757*, v: *Arhivi* 36 (2013), št. 2, str. 329–346.

⁶⁵⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 215.

⁶⁵⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 1v.

⁶⁵⁷ Prav tam, str. 48.

⁶⁵⁸ Dovoljenje zanjo so iskali še ob vizitaciji leta 1771. Glej: IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 7v.

⁶⁵⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 41.

⁶⁶⁰ Prav tam, str. 97v.

⁶⁶¹ Prav tam, str. 39.

⁶⁶² Prav tam, str. 59v.

ena« je bila v navadi npr. v Tržiču,⁶⁶³ na Mirni⁶⁶⁴ in iz Rajhenburga (Brestanice) na precej oddaljeno Veselo Goro v župniji Šentrupert.⁶⁶⁵ Leta 1757 je bila omenjena ena nočna procesija (zahtevala je pet ur hoda), in sicer iz dolenske Šmarjete v Šentrupert, zoper bolezen živine, kljub temu pa jo je Attems prepovedal.⁶⁶⁶ Prav tako je potekala procesija iz Kostanjevice na Krki na Žalostno goro pri Mokronogu (bila je zaobljubljena).⁶⁶⁷ Enak cilj je imela nočna procesija iz Šentvida pri Stični.⁶⁶⁸ Ena nočna procesija je bila omenjena še v župniji Sv. Križ–Podbočje; njen cilj je bil na Okiču pri Boštanju.⁶⁶⁹

Do leta 1761 je bila na Blokah v navadi nočna procesija k sv. Ahacu v Malem Ločniku v župniji Škocjan pri Turjaku, ki je trajala pet ur. Ob vizitaciji leta 1761 so verniki zato prosili nadškofa za dovoljenje, da bi bila cilj procesije ob sv. Ani (26. julija) po novem precej bližja cerkev sv. Križa na Križni gori pri Ložu v župniji Stari trg pri Ložu. Prosili so tudi, da bi njim verniki loške župnije procesijo »vrnili« ob prazniku sv. Mihaela (29. septembra), patrociniju bloške župnijske cerkve. Nadškof je prošnji seveda ustregel.⁶⁷⁰ Leta 1752 je bila omenjena tudi nočna procesija z Blok v Ribnico.⁶⁷¹ Zanimiva je prošnja ključarjev župnijske cerkve na Vačah – nadškofa sta prosila za dovoljenje, da bi smeli Vačani obdržati nočno procesijo v Novo Štifo pri Gornjem Gradu. Še z nekaterimi ključarji podružnic pa sta prosila, da bi smeli v času (dveh) procesij še naprej organizirati tudi plese.⁶⁷² Podobno je bilo v Poljanah nad Škofjo Loko. Tukaj sta bili v navadi dve nočni procesiji, in sicer ena k Marijini božjepotni cerkvi na Šmarno goro nad Ljubljano, druga pa k bolj oddaljenemu Sv. Primožu nad Kamnikom.⁶⁷³

Leta 1763 nočne procesije v vizitacijah skoraj niso več omenjene. Dve sta navedeni v vizitacijskem zapisniku župnije Čatež ob Savi. Cilj prve je bil v Kostanjevici na Krki, druge pa v kraju Brdovec (*Bochiz*) na Hrvaškem. Bila je zaobljubljena.⁶⁷⁴ Samo ena je potekala iz Krškega v Zagorje (pri Lesičnem) in jo je nadškof prepovedal.⁶⁷⁵ Prav tako je prepovedal eno procesijo v župniji Kostanjevica. Zahteval je, da naj bo namenjena k Marijini cerkvi v župniji Sv.

⁶⁶³ Prav tam, str. 25.

⁶⁶⁴ Prav tam, str. 165.

⁶⁶⁵ Prav tam, str. 62v.

⁶⁶⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 14, 14v.

⁶⁶⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 41v; Volčjak, Župnija Mokronog.

⁶⁶⁸ Prav tam, str. 79v; Volčjak, Župnija Mokronog. V navadi je bila vse do leta 1771, ko je bila ponovno prepovedana. Glej: IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 13v.

⁶⁶⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 44, 44v.

⁶⁷⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 22, 29.

⁶⁷¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 4.

⁶⁷² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 180, 191.

⁶⁷³ Prav tam, str. 344.

⁶⁷⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 20.

⁶⁷⁵ Prav tam, str. 14v.

Križ–Podbočje ali pa v Šentjernej.⁶⁷⁶ Leta 1767 je nadškof prepovedal nočni procesiji v Moravčah in Planini pri Rakeku.⁶⁷⁷ Leta 1771 sta bili poleg že omenjenih in prepovedanih (Šmarje pri Ljubljani in Šentvid pri Stični) navedeni še nočni procesiji v Leskovcu pri Krškem⁶⁷⁸ in v župniji Žužemberk (na Žalostno goro pri Mokronogu).⁶⁷⁹ V ribniškem arhidiakonatu je bila prav tako organizirana samo ena nočna procesija, in sicer iz Ribnice na Krko na Dolenjskem.⁶⁸⁰

Vidimo, da sta dvorni odlok in nadškofova vztrajnost obrodila sadove. Po letu 1763, sploh pa po 1767, se je število nočnih procesij močno zmanjšalo. Večina župnikov je ob vizitaciji odgovorila le, da takih procesij v župnijah ni več.

5.3.2 Duhovne ustanove in bratovščine

5.3.2.1 Duhovne ustanove

V verskem življenju in posebej pri čaščenju Boga so že od srednjega veka dalje pomembno vlogo igrale t. i. pobožne ustanove (*pias fundatas*). Ustanovitelji so bili plemiči, duhovščina, meščani in tudi navadno kmečko prebivalstvo. Cilj vseh je bil z ustanavljanjem t. i. pobožnih ustanov zagotoviti sebi ter svojim živim in pokojnim sorodnikom dušni mir in blagor po smrti, želeli pa so tudi pripomoči k slovesnejšemu bogoslužju, medtem ko so bile nekatere ustanove namenjene karitativnemu delovanju.⁶⁸¹

Ustanove so bile lahko oblikovane kot samostojne pravne osebe za uresničevanje namena ustanovitelja (npr. špitali) ali pa so določeno premoženje prenesli na že obstoječo pravno osebo (župnijsko ali podružnično cerkev, župnišče/župnijo, samostan itd.) – to je bilo pri nas bolj v navadi –, da bi ga upravljala in uporabljala v skladu z namenom ustanovitve.⁶⁸²

Ustanovitev take ustanove je bila zapleten proces, ki je zahteval kar nekaj soglasij. Osnovni dokument je predstavljalo ustanovno pismo ali ustanovna listina (*littera foundationis, stiftbrief*) z ustanoviteljevim podpisom. Večina teh pisem ali listin izvira šele iz časa po letu 1749, po ustanovitvi posebne komisije (več v nadaljevanju). Sledila je t. i. sprejemna listina (*acceptationsurkunde, revers*), ki jo je izstavila cerkvena ustanova, v kateri je bila taka ustanova

⁶⁷⁶ Prav tam, str. 30v.

⁶⁷⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 11, 123.

⁶⁷⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 85v.

⁶⁷⁹ Prav tam, str. 159v; Volčjak, Župnija Mokronog.

⁶⁸⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40) (včasih: Atti pastorali di Attems, 25 (40)), str. 24.

⁶⁸¹ Glej npr. številne listine v Arhivu Republike Slovenije (SI AS 1063) in Nadškofijskem arhivu Ljubljana (NŠAL 101); Jure Volčjak, Strmolski in samostan Velesovo, v: *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem. Kronika* 54 (2006), št. 2, str. 175–182 (dalje: Volčjak, Strmolski in samostan Velesovo); Jože Maček, *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri: urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in Avstrijski Istri do leta 1809: prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*, Celje 2005, str. 57 sl. (dalje: Maček, *Mašne in svetne ustanove*); Paolo Iancis, *Caritas versus utilitas al monte die pietà di Gorizia*, v: *Oltre i confini, Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni* (ur. Liliana Ferrari, Paolo Iancis), Gorizia 2013, str. 279–286.

⁶⁸² Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 57.

ustanovljena. Tretji dokument je predstavljala potrditvena listina škofije (*confirmationsurkunde, ordinariatskonfirmation*) s podpisom škofa ali generalnega vikarja, s katero je cerkvena oblast potrdila ustreznost duhovne ustanove. Predzadnji dokument je bila potrdilna listina deželnega organa (npr. deželnega glavarstva, pozneje gubernija) oziroma t. i. deželnoknežje dovolilno pismo (*landesfürstlicher willbrief*). Z njim je država priznala duhovno ustanovo. Pomemben dokument je predstavljala tudi zadolžnica, obveznica ali obligacija sklada, deželnih stanov, magistrata, samostana, zasebnika – odvisno od tega, kje je bil ustanovni kapital naložen.

Med duhovnimi ustanovami prvo mesto zavzemajo **beneficiji**.⁶⁸³ Ti niso bili ustanovljeni samo zaradi duhovnih potreb, temveč pogosto kot dodaten vir dohodka duhovnikom. To je veljalo zlasti za Dolenjsko. Frančišek Karel grof Lichtenberg je npr. za ta namen leta 1752 ustanovil ustanovo tridnevnihih ignacijanskih duhovnih vaj v Soteski. Ustanovna glavica je znašala 2.000 goldinarjev, ustanova pa je bila mišljena kot pomoč duhovniku, da bi opravil vsakoletne duhovne vaje, saj je bila soteška župnija precej revna.⁶⁸⁴

Ustanovitelji so v ustanovnih listinah natančno določili obveznosti, npr. opravljanje večjega števila maš na teden,⁶⁸⁵ tako da so morali poskrbeti za posebnega duhovnika, ki je prevzel te naloge, pa tudi za njegovo vzdrževanje. Če je ta duhovnik imel obveznosti v dušnem pastirstvu, govorimo o kuratnem beneficiju (*beneficium curatum*), če je bilo v ustanovni listini govora samo o opravljanju določenega števila maš, aniverzariju, opravljanju določenih molitev ipd., pa o navadnem, enostavnem ali oltarnem beneficiju (*beneficium simplex*). Imetnik beneficija praviloma ni imel nobenih obveznosti v župnijski cerkvi, župnik je moral dati zgolj dovoljenje za branje maš pri določenem oltarju. Vse stroške, npr. za kadilo, hostije, razsvetljavo ipd., je moral beneficiat cerkvi, v kateri je deloval, povrniti. Beneficiati so bili velikokrat vključeni tudi v dušno pastirstvo župnije, v kateri so delovali.

Med duhovne ustanove prištevamo tudi **mašne ustanove**, katerih namen je bil trajno darovanje maš ob določenih dnevih v letu, večinoma za dušni blagor pokojnih. Lahko so bile oblikovane kot beneficiji, a to pri nas ni bilo v navadi (zaradi zahtevane velikosti premoženja). Bolj razširjeno je bilo njihovo ustanavljanje pri že obstoječih beneficijih za povečanje njihovih prihodkov.⁶⁸⁶

⁶⁸³ Tudi cerkvena nadarbina, prebenda je po kanonskem pravu s cerkveno službo povezana pravica iz določene, praviloma cerkvene premoženjske mase ali določenih dajatev prejemati stalni dohodek. Prim. Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 60 sl.

⁶⁸⁴ SI KANM, šk. 22, f. 29/A, št. 15 (1752 april 20., s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 216.

⁶⁸⁵ O dovoljenem številu maš na dan glej Franc Ušeničnik, *Katoliška liturgika 2.*, predelana in pomnožena izd., Ljubljana 1945, str. 378–380 (dalje: Ušeničnik, *Katoliška liturgika*); Franc Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, 3., popravljena izdaja, Ljubljana 1940, str. 81–87 (dalje: Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*).

⁶⁸⁶ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 62.

Tretja vrsta duhovnih ustanov so bile **ustanove za karitativno dejavnost** (špitali, podpiranje posameznih revežev, delitev miloščine, podpiranje šol, stipendije ipd.). Njihovo delovanje je bilo urejeno podobno kot pri drugih duhovnih ustanovah.⁶⁸⁷ Na Kranjskem je po Attemsovem poročilu leta 1754 delovalo šest špitalov, in sicer v Škofji Loki, Kamniku, Krškem, Novem mestu, Brežicah⁶⁸⁸ in Kostanjevici. Nobeden od njih ni bil pod cerkveno upravo (*a saecularibus administrata*).⁶⁸⁹

Najpogostejše mašne ustanove so bile ustanove za dušo ustanovitelja, zakonca in sorodnikov. Večinoma je šlo za branje nekaj maš na mesec ali leto, za grofe Zrinjske na primer pa so v Kostanjevici maševali vsak dan. Pogostejše in bolj razčlenjene so bile obletne maše ali aniverzariji za duhovnike in plemiče. Takrat so brali:

- aniverzarij na smrtni dan,
- mašo zadušnico z molitvami za rajne,
- aniverzarij z navadnimi molitvami,
- molitve za rajne z *libero*⁶⁹⁰ »ob tumbi«,⁶⁹¹
- mašo in pogrebne molitve,
- obred za rajne po namenu ustanovitelja,
- mašo zadušnico ali mašo z *libero*,
- mašo z nagovorom pri podružnični cerkvi,
- pogrebne molitve (pete maše) ipd.⁶⁹²

Navadno so bile take ustanove stalne, ustanova zadušnice za pokojnega Gregorja Födrana pl. Födransberga iz Hudega pri Stični⁶⁹³ pa je bila omejena le na dva rodova.⁶⁹⁴

Pogoste so bile tudi ustanove, ki niso zahtevale branja maš, ampak drugo obredje, npr. litanije, križev pot, različne procesije, molitve itd. Sem prištevamo tudi ustanove za sprotno vzdrževanje cerkva in manjše ustanove za miloščino, ustanove za večno luč, za razsvetljavo cerkve in sveče.

⁶⁸⁷ Prav tam, str. 62.

⁶⁸⁸ Attems Brežice prišteva h Kranjski.

⁶⁸⁹ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 5r.

⁶⁹⁰ Obredni spev pri maši za rajne (*libera me* – reši me). Prim. Visočnik, *Matricula*, str. 357, op. 5.

⁶⁹¹ Gre za črno preprogo z velikim belim križem, ki je simbolizirala krsto, in svečami. Prim. Dolinar, *Župnijski vikariat Črnuče*, str. 115, op. 27.

⁶⁹² Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 65 sl.; Volčjak, *Strmolški in samostan Velesovo*, str. 175–182; Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, str. 364–375.

⁶⁹³ SI AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 31.

⁶⁹⁴ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 65; Volčjak, *Strmolški in samostan Velesovo*, str. 175–182.

Duhovnim ustanovam je 18. stoletje postajalo vedno bolj nenaklonjeno. Zlasti porajajoče se razsvetljenstvo je v teh ustanovah videlo v prvi vrsti praznoverje, niso pa jih obravnavali kot ustanove za pospeševanje krščanske vere (npr. Henning Böhmer). Podobne misli so izražali tudi nekateri drugi misleci tedanjega časa (npr. Robert Jacques Turgot). Tudi na podlagi teh misli je država nadaljevala posege na to področje. Predvsem v Notranji Avstriji so bili v nasprotju z drugim delom cesarstva usmerjeni v urejanje in nadaljnji obstoj teh ustanov ter strogo izvajanje obveznosti, ki so izhajale iz ustanovnih listin.⁶⁹⁵

Nadzor nad pobožnimi ustanovami na Kranjskem je opravljala posebna dvorna komisija za dobrodelne ustanove (*Mildestiftungskommission, commissio causarum piarum*). Njihovo delovanje je urejala s številnimi predpisi, bdela je zlasti nad njihovimi gmotnimi sredstvi.⁶⁹⁶ 19. januarja 1751 je določila, da je treba komisiji poslati ustanovne listine svetnih in cerkvenih beneficijev in drugih pobožnih ustanov, ki delujejo v škofiji, v originalu ali prepisu, da bi jih komisija kolacionirala.⁶⁹⁷ Nekaj dni pozneje, 23. januarja, je sledilo določilo, da je treba komisiji poslati tudi vidimirane izvlečke vseh oporok, ki vsebujejo fundacije pobožnih ustanov za nazaj, to pa je bilo treba početi tudi naprej.⁶⁹⁸ Komisija se je namreč ubadala s pomanjkanjem podatkov. Po drugi strani so imeli težave tudi posamezni župniki, ker ustanovitelji beneficijev, še pogosteje pa njihovi nasledniki, niso skrbeli za opravljanje obveznosti iz ustanovnih listin. Tak primer najdemo npr. v Stopičah, kjer je žena Janeza Jakoba Žonte leta 1720 ustanovila beneficij blažene Device Marije. Novomeški prošt je pisal grofoma Hanibalu in Ernestu Paradeiserju, da ustanovne listine kapiteljski arhiv ne hrani, in da druga listina, ki jo imajo v arhivu, določa obveznost njune družine, da skrbi za razsvetlavo. Ker sta na to obveznost pozabila, ju je prijazno prosil, naj družina izpolni dolžnost.⁶⁹⁹

Leta 1760 je kranjska Reprezentanca in komora od nadškofa zahtevala popis vseh posvetnih in duhovnih ustanov in beneficijev, njihovih ustanoviteljev in namena ustanovitve. Popis je bilo treba oddati v posebni tabeli za to pristojni dvorni komisiji v štirih tednih.⁷⁰⁰ Nadškof je pri tem zahteval tudi originalno listino in prepis. Zahtevi se je pozneje pridružila tudi komisija z utemeljitvijo, da

⁶⁹⁵ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 55–56.

⁶⁹⁶ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 57.

⁶⁹⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 17; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 17 (19. januar 1751, Ljubljana).

⁶⁹⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 19; Rescripta 1750 (1751), b. 1, št. 18 (23. januar 1751, Ljubljana).

⁶⁹⁹ SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 116/1 (1751 september 27.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 373 in regest št. 439, str. 202–203.

⁷⁰⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 910, 931, 954, 959; Rescripta 1759–1760, b. 6, št. 910 (24. marec 1760, Ljubljana), št. 931 (30. junij 1760, Gradec), št. 954 (22. september 1760, Gradec), št. 959 (30. oktober 1760, Gradec).

bodo na ta način zagotovili stabilnejše financiranje.⁷⁰¹ Ker duhovniki niso ravnali v skladu z navodili, so jim zagrozili s sankcijami.⁷⁰² Predpisane obveznosti pa niso kršili samo navadni duhovniki, temveč tudi višja duhovščina, npr. gorenjski arhidiakon Jožef pl. Wolwitz, ki ga brez opravičila ni bilo na sejo komisije za pobožne ustanove. Ta je njegov izostanek naznanila kar nadškofu v Gorico.⁷⁰³ Wolwitz se je pozneje zaradi številnih obveznosti velikokrat opravičil, zato je komisija zahtevala od nadškofa, da imenuje namestnika, ki se bo sej udeleževal.⁷⁰⁴

Leta 1760 je bilo opozorjeno tudi na določilo s 27. maja 1752, da je treba komisiji poslati vsako oporoko, če je umrl v oporoki zapustil določeno premoženje pobožni ustanovi ali bratovščini.⁷⁰⁵ Leta 1771 je bilo prepovedano duhovnikom pisati oporoke tujim ljudem ali biti priče pri oporokah. Država je želela preprečiti njihov vpliv na oporoke in s tem posredno pridobivanje premoženja Cerkvi kot instituciji ter tudi duhovnim ustanovam.⁷⁰⁶ Leta 1773 je bilo izdano navodilo, kdaj je župnikom mogoče dovoliti pobiranje miloščine v cerkvah, prepovedano je bilo ustanavljanje kongregacij brez dovoljenja svetnih oblasti.⁷⁰⁷

Ko je nadškof Attems vizitiral kranjske župnije, je ugotovil podobno kot na Štajerskem: ponekod je obstajalo preveč ustanov, njihove obveznosti so bile prevelike. Duhovniki, ki so skrbeli za obveznosti iz ustanovnih pisem, so ponekod komaj zmogli izpolnjevati določila. Beneficiat novomeške bratovščine Rožnega venca je npr. moral opraviti kar 724 maš na leto.⁷⁰⁸ Če bi se tako nadaljevalo še naprej, bi moral nadškof v nekatere župnije napotiti še po enega duhovnika. Ker teh kljub precejšnjemu številu le ni bilo na pretek, je raje ubral drugo pot. V soglasju z ustanovitelji ali nasledniki je število teh zmanjšal oziroma je dal določene ustanove prenesti k podružnicam, da so se lahko stalno nastavljeni duhovniki vzdrževali z dohodki teh ustanov in skrbeli za bogoslužje (Sodražica, Šentgotard itd.). Iz teh so se kmalu razvile samostojne dušnopastirske

⁷⁰¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 918; *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 17, 29, 711, 721; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 918 (5. maj 1760, Gradec); *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 17 (5. februar 1761, Ljubljana), št. 29 (20. februar 1761, Ljubljana); *Rescripta 1766*, b. 14, al 2°, št. 711 (30. januar 1766, Ljubljana), št. 721 (4. marec 1766, Ljubljana).

⁷⁰² IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 921, 923; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 921 (18. maj 1760, Ljubljana), št. 923 (22. maj 1760, Ljubljana).

⁷⁰³ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 553; *Rescripta 1764*, b. 10, št. 553 (15. november 1764, Ljubljana).

⁷⁰⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 660; *Rescripta 1766 (1765)*, b. 13, al 1°, št. 660 (16. september 1765, Ljubljana).

⁷⁰⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 914, 942; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 914 (11. april 1760, Gradec), št. 942 (25. avgust 1760, Gradec).

⁷⁰⁶ Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 73.

⁷⁰⁷ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 168 (1773). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 378; IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 655, 656; *Rescripta 1773 set–dic*, b. 22, št. 655 (5. november 1773, Ljubljana), št. 656 (10. november 1773, Gorica).

⁷⁰⁸ SI NŠAL/KANM, šk. 6, f. 14, št. 2 (1762 maj 3., s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 311.

postojanke, vikariati, pozneje so se preoblikovale v župnije, lahko pa so obstale samo kot lokalne kaplanije.⁷⁰⁹

5.3.2.2 *Bratovščine*

Pomembno vlogo v verskem življenju so odigrale tudi bratovščine. Delovale so na ozemlju celotne Kranjske, pri vseh župnijskih cerkvah, pa tudi pri nekaterih podružnicah.⁷¹⁰ Številnejše in vplivnejše so bile v mestih, tam pa so delovale zlasti v okviru samostanov (npr. v Ljubljani). Njihovo delovanje se je razmahnilo med rekatolizacijo, ko so dobile novo vsebino – poudarjale so katoilstvo, zlasti evharistijo in Marijo.⁷¹¹ Pomembne so bile ne samo zaradi številnosti, temveč tudi zaradi samega vpliva po župnijah. Člani bratovščin so skrbeli za urejenost cerkva, vzdrževali so bogoslužno opremo, njihova skrb je bila lepota bogoslužja. Poskrbeti so morali tudi za duhovnika, ki je skrbel za maševanje.⁷¹²

Bratovščinam so načelovali predstojniki (sindiki). Ti so morali skrbeti, da je bratovščinsko življenje teklo v skladu z bratovščinskimi statuti, tj. da so opravljali molitve za pokojne člane, maše in vsakoletne obletnice, da je bil denar porabljen v skladu z namenom (za cerkev, vzdrževanje duhovnika, preostanek je bil navadno namenjen revežem). Premoženje bratovščin, nastalo predvsem z darovi članov ob sprejemih v bratovščino in vsakoletnim prispevkom, nekakšno

⁷⁰⁹ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 57; Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 67.

⁷¹⁰ Bratovščine na ozemlju ljubljanske škofije je temeljito obdelala dr. Ana Lavrič. Nekaj vzporednic lahko potegnemo tudi z goriško nadškofijo in koprsko škofijo. Prim. Jure Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, v: *Acta historiae artis Slovenica* 21 (2016), št. 2, str. 19–44 (dalje: Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem); Ana Lavrič, Kamniške bratovščine in njihova povezava s freskami pri Sv. Primožu in v župnijski cerkvi na Šutni, v: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 9–25; Matjaž Ambrožič, Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, v: *Arhivi* 38 (2015), št. 1, str. 35–75; Matjaž Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, v: *Acta historiae artis Slovenica* 19 (2014), št. 1, str. 17–52 (dalje: Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem); Zdenka Bonin, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, Koper 2011 (dalje: Bonin, *Bratovščine v severozahodni Istri*); Vesna Kamin Kajfež, Piranske bratovščine v 18. stoletju in njihova umetnostna naročila [Elektronski vir]: Bratovščini sv. Rešnjega telesa in sv. Jurija: njune devotionalne prakse in vloga v socialni strukturi Pirana v 18. stoletju, v: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* [Elektronski vir] (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2011, str. 183–194, dostopno na: <http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZlJcOtwAwel%3d&tabid=58> (zapis z dne 17. 1. 2017); Kemperl, *Romanja in romarske cerkve*; Ana Lavrič, Bratovščine na Slovenskem pod zavetniškim plaščem Marije in svetnikov, v: *Patriae et orbis: študije o srednjeevropski umetnosti: jubilejni zbornik za Damjana Prelovška* (ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini, Barbara Murovec) (Opera Instituti Artis Historiae), Ljubljana 2015, str. 475–527, 774–775; Ana Lavrič, Bratovščine na Kranjskem leta 1773, v: *Arhivi* 37 (2014), št. 1, str. 109–142; Ana Lavrič, Zgodovinska in umetnostna dediščina frančiškanskih bratovščin, v: *Acta historiae artis Slovenica* 19 (2014), št. 2, str. 95–122, 231; Ana Lavrič, Bratovščine v ljubljanskih škofijskih protokolih 17. in 18. stoletja, v: *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 25–44; Ana Lavrič, Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine v župnijskih cerkvah in podružnicah, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 295–317; Ana Lavrič, Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine pri redovnih cerkvah, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 1, str. 41–64; Ana Lavrič, Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Jezuitske kongregacije, v: *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 252 sl. (dalje: Lavrič, Ljubljanske baročne bratovščine – Jezuitske kongregacije).

⁷¹¹ Lavrič, Ljubljanske baročne bratovščine – Jezuitske kongregacije, str. 252 sl.

⁷¹² Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 55.

članarino, so nadzirali ključarji. Druga oblika bratovščinskega lastništva so bile razne nepremičnine v lasti bratovščin.⁷¹³

Večinoma je po župnijah delovala po ena bratovščina, ni pa bilo malo župnij, kjer jih je delovalo več: Stara Loka z vikariatom Škofja Loka (5), Kamnik (4), Kostel (4), Leskovec pri Krškem (4), Ribnica (4), Šentjanž (4), Tržič (4), Cerknica (3), Trebelno (Gorenji Mokronog) (3), Šentrupert na Dolenjskem (3), Cerklje na Gorenjskem (2), Dobropolje (2), Selca nad Škofjo Loko (2), Novo mesto (2).⁷¹⁴ Najpogostejše so bile bratovščine, ki so imele za patrona farnega zavetnika in Blaženo Devico Marijo, precej je bilo tudi bratovščin sv. Rešnjega telesa. Pogoste so bile tudi bratovščine priljubljenih ljudskih svetnikov, kot sv. Antona Padovanskega, sv. Barbare itd. V Mengšu je od konca šestdesetih let 17. stoletja delovala duhovniška bratovščina sv. Mihaela.⁷¹⁵ Skupno je v celotni nadškofiji sredi 18. stoletja delovalo 891 različnih bratovščin.⁷¹⁶

Leta 1757 je nadškof začel priporočati ustanavljanje bratovščin krščanskega nauka (*Doctrinae christianae*). S tem je prvi pričel jezuit, pater Ignacij Parhammer, v nekaterih okrožjih na Štajerskem in imel pri tem veliko uspeha. Podobno sta ukrepala tudi salzburški nadškof in passavski škof v svojih (nad)škofijah. Zato se je oblast odločila, da ustanavljanje teh bratovščin prenese na ozemlje drugih dežel.⁷¹⁷ To prakso je nadškof uveljavil tudi na Kranjskem, v vizitacijah leta 1761 so se te vrste bratovščin pojavile npr. v Planini pri Rakeku (*archiconfraternitas Doctrinae christiane*), Velikih Laščah, Škocjanu pri Turjaku, Kočevju, Mozlju, Koprivniku, Črnomlju, Šmartnem pri Litiji, Zagorju ob Savi, na Vačah, v Ihanu, Dolu pri Ljubljani, Prežganju, Nevljah, Cerkljah na Gorenjskem, Šenčurju pri Kranju, Selcih, na Sorici, v Stari Loki⁷¹⁸ ali pa jih je nadškof ustanovil ali zahteval ustanoviti med vizitacijo, kot npr. v Šentlambertu.⁷¹⁹

Obravnnavani čas bratovščinam sicer ni bil več naklonjen, vendar je bil Attems, kot smo že omenili, osebno naklonjen ustanavljanju bratovščin krščanskega nauka. Kot krajevni ordinarij je vizitiral vse bratovščine, pri tem pa je

⁷¹³ Prav tam, str. 55; Bonin, *Bratovščine v severozahodni Istri*, str. 26–33.

⁷¹⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22); Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 20.

⁷¹⁵ Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu: od leta 1667 do 1799, v: *Zgodovinski zbornik: priloga Laibacher Diocesablattu* 5 (1892), št. 21, str. 321–326; 6 (1893), št. 22, str. 337–346; 6 (1893), št. 23, str. 353–360; 6 (1893), št. 24, str. 378–384; 6 (1893), št. 25, str. 393–400; 7 (1894), št. 26, str. 409–416; 7 (1894), št. 27, str. 425–432; 8 (1895), št. 28, str. 445–448; 8 (1895), št. 29, str. 461–464; 8 (1895), št. 30, str. 475–480; 8 (1895), št. 31, str. 493–496.

⁷¹⁶ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 5v; Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 20.

⁷¹⁷ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 668; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 668 (15. april 1757, Gradec).

⁷¹⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 1v, 37, 38, 45, 63, 69, 77, 104, 110, 139, 142, 159, 166, 167, 174, 175, 182, 198, 205, 213, 215, 240, 256, 262, 263, 270, 315, 322, 331, 337, 361, 369.

⁷¹⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 214.

treba omeniti, da posebnih nepravilnosti ali napak, npr. pri upravljanju bratovščinskega premoženja ali verskega življenja, ni našel.⁷²⁰

Pred vizitacijo so morali župniki nadškofu Attemsdu odgovoriti na različna vprašanja o življenju v svojih župnijah. Med njimi najdemo tudi vprašanje, ki se dotika bratovščin. Pri kranjskih župnijskih, vikariatnih in podružničnih cerkvah je po podatkih iz ohranjenih vizitacijskih zapisnikov delovalo 268 bratovščin. Dejansko jih je obstajalo nekaj več, vendar nekateri vizitacijski zapisniki žal niso ali pa so slabo ohranjeni.⁷²¹

Dobro tretjino (38,43 %) predstavljajo bratovščine, posvečene trem božjim osebam, pri čemer velja opozoriti, da v našem primeru bratovščin s patrocinijem sv. Duha nismo našli. Skoraj vse so posvečene Kristusu v različnih poimenovanjih; največ, kar 64, je bratovščin krščanskega nauka.

Na drugem mestu po številu (22 bratovščin) je bila bratovščina s patrocinijem sv. Rešnjega telesa oziroma Presvetega zakramenta, tretje mesto (11 bratovščin) pa je zavzemala bratovščina Gospodovega oziroma Kristusovega smrtnega boja.

Marijine bratovščine predstavljajo dobro četrtno vseh identificiranih bratovščin (25,75 %). Prvo mesto med njimi oziroma skoraj 40 odstotkov (27 bratovščin) zavzema rožnovenska bratovščina. Predstavljajo skoraj desetino vseh ugotovljenih bratovščin. Drugo mesto z osmimi bratovščinami zavzema škapulirska oziroma karmelska bratovščina (11,6 %), tretje mesto s sedmimi pa bratovščina blažene Device Marije (Naše ljube Gospe), kar znaša 10,14 odstotka vseh Marijinih bratovščin. Tesno za njo je še bratovščina Žalostne Matere božje s šestimi bratovščinami (8,69 %). Drugih Marijinih bratovščin je po številu precej manj.

Bratovščin, posvečenih sv. Jožefu, sv. Družini in različnim angelom je bilo v predjožefinskem času na ozemlju Kranjske pod goriško nadškofijo malenkost manj kot na slovenskem Štajerskem.⁷²² Bratovščin sv. Jožefa je bilo pol manj, več pa je delovalo bratovščin sv. Družine.⁷²³ Angelskih bratovščin je obstajalo približno enako.⁷²⁴

Številčno močne so bile tudi svetniške bratovščine. Po številu daleč največji sta svetniški bratovščini sv. Barbare in sv. Antona Padovanskega, drugi svetniki se pojavljajo bolj v »reprezentativnem« številu. Prvo mesto zavzema bratovščina s patrocinijem sv. Barbare. Identificirali smo osem bratovščin s tem

⁷²⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 41v, 49v; Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 21.

⁷²¹ V celoti manjkajo, na primer, za celotno Tuhinjsko dolino.

⁷²² Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, str. 20–21.

⁷²³ Oba patrocinija se večkrat prekrivata, npr. pri ljubljanskih diskalceatih; prim. Ana Lavrič, Kult in likovne upodobitve sv. Jožefa, zavetnika Kranjske, pri ljubljanskih diskalceatih, v: *Kronika* 58 (2010), št. 2, str. 390.

⁷²⁴ Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 22.

patrocinijem, kar je 11,94 odstotka vseh svetniških bratovščin. Drugo mesto zavzema bratovščina sv. Antona Padovanskega. Našteli smo sedem bratovščin s tem patrocinijem.

Mrliških bratovščin je na Kranjskem v predjožefinskem času delovalo izjemno malo v primerjavi s slovensko Štajersko, saj smo identificirali samo eno.⁷²⁵

Izpostaviti velja še bratovščine z neugotovljenim patrocinijem. Identificirali smo jih 13, kar pomeni slabih pet odstotkov vseh najdenih bratovščin. Opozoriti velja, da pri vseh 13 bratovščinah lahko patrocinij z veliko gotovostjo domnevamo, vendar ga na podlagi podatkov iz vizitacijskih zapisnikov ne moremo z gotovostjo potrditi.⁷²⁶

Država je s svojimi ukrepi vedno bolj posegala tudi na področje bratovščin – te so se v 17. in 18. stoletju množično razširile (pred ukinitvijo leta 1783 jih je bilo na Kranjskem skoraj 400). Marija Terezija je njihovo premoženje postavila pod državni nadzor, ustanovitev novih pa je dopuščala le ob vnaprejšnjem državnem dovoljenju. Sama je bila naklonjena le bratovščini sv. Rešnjega telesa. V nasprotju z drugimi bratovščinami zanjo nista bila značilna zunanji blišč in baročna teatralika in zato pri vernikih tudi ni imela posebnega odziva.⁷²⁷ V začetku leta 1761 je bilo treba narediti seznam vseh bratovščin (z imeni in kraji) in ga poslati posebni komisiji, da je ta postala »operativna«. ⁷²⁸ Omeniti velja odlok Marije Terezije iz srede avgusta 1771, s katerim je prepovedala ustanavljanje bratovščin brez odobritve deželnega kneza. V utemeljitvi je izpostavila skrb zaradi morebitnih malverzacij pri ravnanju z denarjem in premoženjem bratovščin.⁷²⁹

5.4 Jezikovne in kulturne posebnosti

Na ozemlju Žumberka in na skrajnem jugovzhodu Dolenjske so od prve polovice 16. stoletja živeli tudi pravoslavni kristjani, pozneje večinoma »spreobrnjeni« v grškokatoliško vero. Pri njihovem naseljevanju so ključno vlogo odigrali Habsburžani kot zaščitniki katolištva in oblasti v Vojni krajini. To naj bi se zgodilo s t. i. Žumberško unijo, ki jo nekateri datirajo v leto 1750, drugi pa jo postavljajo stoletje prej, v leto 1611, v čas t. i. Marčanske unije, tj. sprejetja katolištva in naziva katoliški škof, ki ga je v Rimu prejel pravoslavni škof Simeon Vretanijski (od 1611–1630 katoliški škof), vodja pravoslavnih Srbov v habsburški

⁷²⁵ Prav tam; Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, str. 45–46.

⁷²⁶ Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 22, 40 in navedene opombe.

⁷²⁷ Lavrič, Ljubljanske baročne bratovščine – Jezuitske kongregacije, str. 254; Ana Lavrič, Bratovščina presvetega Rešnjega telesa na Črnučah, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Ljubljana 2013, str. 239.

⁷²⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 3; Rescripta 1761 a num 2 usque 116, b. 7, št. 3 (12. januar 1761, Ljubljana).

⁷²⁹ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 56.

monarhiji, na ozemlju med Győrjem in Komoranom na Ogrskem do hrvaškega Primorja. Pod njegovo oblast so spadali tudi Žumberčani na južnem Kranjskem, ki jo je urad Pečke patriarhije imenoval »Vretanija« oziroma »Britanija«, najzahodnejše območje starega pravoslavja, njegovo eparhijo pa označil kot »Vretanijsko«. Nekateri viri iz 17. stoletja jo označujejo tudi kot »škofija Gore Feletri«, to pa naj bi izviralo iz imena Pleterje.

Ime Marčanska unija izhaja iz sedeža Vretanijske eparhije v pravoslavnem samostanu sv. Mihaela v Marči blizu Čazme v Slavoniji. Nastala je po razglasitvi katoliške vere kot edine dovoljene veroizpovedi v Hrvaško–slavonskem kraljestvu v letu 1604 in 1608. Papež Pavel V. je leta 1611 z bulo *Divinae Majestatis arbitrio* Simeona razglasil za katoliškega škofa, srbsko-pravoslavne vernike na Hrvaškem, Ogrskem in Kranjskem (Žumberčane) pa za katoličane. Ker pa večina pravoslavnih duhovnikov, patrov in vernikov Vretanijske eparhije tega ni sprejela, je propadla tudi sama unija. Vretanijski episkopi so pravoslavje ohranjali do leta 1670, ko je bil za novega škofa postavljen naslovni grškokatoliški škof Pavle Zorčić (1671–1685),⁷³⁰ utemeljitelj grkokatoliškega semenišča v Zagrebu. Pred tem je nekaj žumberških fantov na svoje stroške izobraževal ljubljanski škof Tomaž Hren (1597/1599–1630); vpliv na vzgojo so imeli tudi pleterski jezuiti s svojo posestjo v Pribiću.

Intenzivneje se je katolizacija nadaljevala po letu 1750, v času generalov Leopolda Evgena barona Scherzerja († 1754) in Benvenuta grofa Petazzija (1754–1763), ki sta na zahtevo misijonarja in poznejšega svidniško-druziparskega škofa Gabrijela Palkovića (1751–1759) iz Žumberka izgnala pravoslavne redovnike, namesto domačih pravoslavnih duhovnikov naselila grškokatoliške duhovnike, karlovškemu episkopu Danilu Jakšiću (1751–1771), takratnemu verskemu vodji pravoslavnih Žumberčanov, pa prepovedala vstop. Leta 1770 je bilo Jakšiću dokončno prepovedano opravljanje duhovne oblasti v Žumberku. Samostojno grškokatoliško škofijo Križevci je ustanovila Marija Terezija leta 1777, potrdil pa papež Pij VI. z bulo *Charitas illa* istega leta.⁷³¹

Ozemlje ob Kolpi je bilo v obravnavanem času vsaj miselno še vedno povezano s turško nevarnostjo. V povezavi s tem velja omeniti prošnjo nepodpisane duhovnika, verjetno župnika v Poljanah (Starem trgu ob Kolpi), za prispevek 100 goldinarjev oziroma dukatov k nabirki, da bi lahko odkupili dečka

⁷³⁰ *Hierarchia Catholica* 5, str. 317.

⁷³¹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 409; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 409 (29. december 1754, Dunaj); Barbara Forstner, *Grkokatoliki – uniati: diplomatska naloga*, Ljubljana 1994; Marko Terseglav, *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*, Ljubljana 1996 (Zbirka ZRC; 11), str. 18–20; Irena Smiljanić, Kdo so Grkokatoliki, v: *Kostanjeviške novice*, dec. 2011, str. 38–39, dostopno na: http://www.kostanjevica.si/kostanjeviske_novice/KostanjeviskeNovice-december2011.pdf.

z imenom Spitznagel (*nachmens Spiznagl*) iz turške sužnosti.⁷³² Šlo je za sina »brezbožnega kristjana, ki je pred letom dni pustil svojega lastnega sina v Turčiji kot jamstvo za blago, vredno 100 dukatov, ki jih ni mogel plačati«. Ker očitno želenega zneska ni zbral, je duhovnik za odkup porabil svoj lastni denar, še vedno pa je prosil za denarno pomoč.⁷³³

⁷³² SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 28 (1760 februar 1., Poljane (Stari trg ob Kolpi)). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 307.

⁷³³ SI KANM, šk. 31, f. 34/3, št. 148 (1760 februar 1., Poljane). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 375.

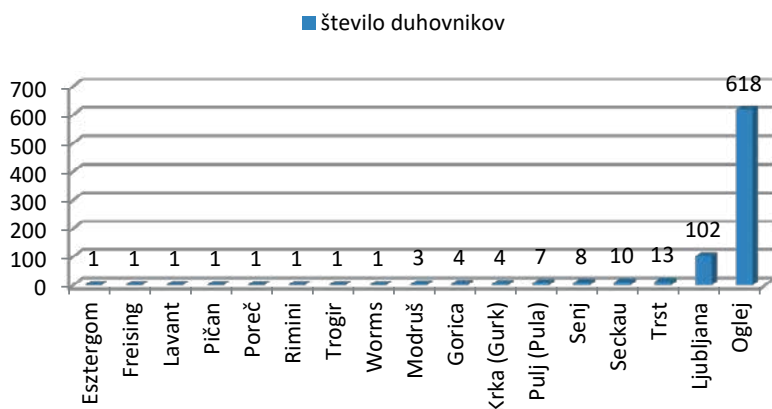
6 SVETNA (ŠKOFIJSKA) DUHOVŠČINA GORIŠKE NADŠKOFIJE

6.1 Izvor

Na podlagi dosedanjih raziskav nam je uspelo ugotoviti, da je na ozemlju, ki ga obravnavamo v pričujoči monografiji, tj. na ozemlju goriške nadškofije v gorenjskem, dolenskem, ribniškem, stiškem, kostanjeviškem, bistriškem in metliškem arhidiakonatu, delovalo oziroma je v zvezi z njimi omenjenih 982 duhovnikov.⁷³⁵ To število predstavlja osnovo za vse nadaljnje statistične analize. Škofijo rojstva poznamo za 771 duhovnikov oziroma za skoraj 4/5 duhovnikov; če smo natančnejši, govorimo o 78,51 % duhovnikovih. Velika večina teh je bila iz Kranjske, preostali pa so večinoma izvirali iz sosednjih dežel.

Najprej si oglejmo izvor po škofijah. Obravnavani duhovniki, svetni in redovni, so izvirali iz 17 evropskih škofij.

število duhovnikov

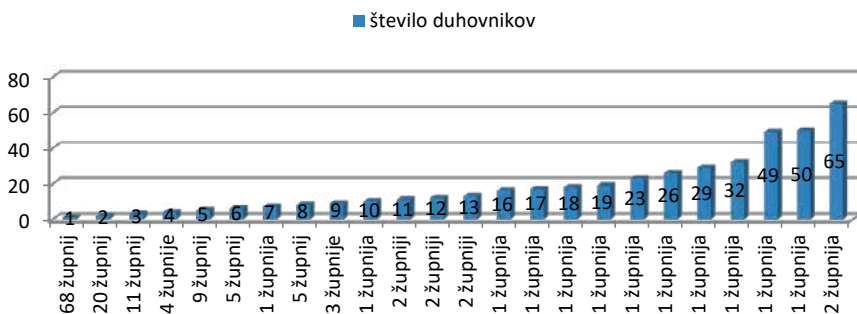
Daleč največ, kar 4/5 duhovnikov, za katere poznamo škofijo rojstva (natančneje 80,15 %) oziroma 618 oseb je izviralo iz oglejskega patriarhata – rojeni so bili še pred ustanovitvijo goriške nadškofije. Zanje lahko mirno rečemo, da so bili domači duhovniki, saj so izvirali z ozemlja, ki ga je od leta 1752 naprej pokrivala goriška nadškofija. Nekaj več kot desetina jih je prihajala iz sosednje, na šest ozemeljsko ločenih otokov razdrobljene ljubljanske škofije. Iz te je izhajalo 13,23 % duhovnikov ali natančneje 102 osebi. Druge škofije so »dale« zgolj

⁷³⁵ Pri statističnem pregledu izvora so zajeti tako svetni kot tudi redovni duhovniki.

6,62 % duhovnikov oziroma 51 dušnih pastirjev. Med njimi prvo mesto zaseda škofija Trst (13 oseb ali 1,7 %), potem pa se zvrstijo štajerski Seckau (10 oseb ali 1,3 %), istrski Pulj (7 oseb ali 0,9 %), koroška Krka (Gurk) (4 osebe ali 0,51 %), Gorica (4 osebe ali 0,51 %),⁷³⁶ vse preostale (nad)škofije: Esztergom, Freising, Lavant, Pičan, Poreč, Rimini, Trogir in Worms pa so »prispevale« po enega duhovnika ali 0,13 % vseh. Posebno mesto pri tem zavzema senjsko-modruška škofija. Nekateri duhovniki so namreč navajali, da izvirajo iz senjske (8), drugi iz modruške škofije (3). Ker v zvezi z obravnavanim časom govorimo o enotni senjsko-modruški škofiji, nam je dovoljeno reči, da je iz te škofije izviralo 11 duhovnikov ali 1,43 % dušnih pastirjev.

Petini obravnavanih duhovnikov nam za zdaj še ni uspelo določiti rojstne škofije. Govorimo o 211 osebah ali 21,49 % vseh. Med njimi je skoraj petina redovnikov (38) ali 18 % z neznano škofijo rojstva.

število duhovnikov

Izredno zanimivo sliko prinaša tudi graf, na katerem so predstavljene rojstne župnije posameznih duhovnikov. Seveda tudi tokrat govorimo samo o tistih 771 dušnih pastirjih, za katere poznamo župnijo rojstva. Obravnavana duhovščina je izvirala iz 144 župnij. Največ duhovnikov, skupaj 65 ali 8,43 %, sta dali ljubljanska šempetrska in novomeška kapiteljska župnija, 50 ali 6,49 % jih je izhajalo iz župnije Vipava, 49 ali 6,36 % je bilo rojenih v župniji Stara Loka. Župnija Kočevje je dala 32 dušnih pastirjev ali 4,15 %. Sledi belokranjska župnija Semič z 29 duhovniki (3,76 %), trije manj so se rodili v gorenjskem Kamniku (26 ali 3,37 %). Več kot dvajset duhovnikov je bilo rojenih še v Mengšu (23 ali 2,98 %).

Od 10 do 20 duhovnikov je izviralo iz osmih župnij. 19 dušnih pastirjev je bilo rojenih v Cerknem (2,46 %), 18 v Selcih (2,33 %), 17 v Poljanah (Starem trgu

⁷³⁶ Rojeni so bili po ukinitvi oglejskega patriarhata.

ob Kolpi) (2,20 %), 16 v Poljanah nad Škofjo Loko (2,08 %), 13 dušnih pastirjev ali 1,69 % pa sta dali dve župniji, Komenda in Gorica.⁷³⁷ Dve župniji, Tržič in Cerklje na Gorenjskem, sta »prispevali« po 12 posvečenih oseb (1,56 %), 11 duhovnikov pa Ribnica in Idrija (1,43 %). Župnija Žužemberk z 10 duhovniki predstavlja 1,3 %.

Manj kot 10 duhovnikov na župnijo je bilo rojenih v 126 župnijah ali 87,5 % vseh obravnavanih župnij. Devet duhovnikov je bilo rojenih v treh župnijah: Šenčurju pri Kranju, Tolminu in Železnikih (1,17 %), osem duhovnikov v petih župnijah: Celju, Kranju, Krškem, Šmartnem pri Litiji in Vinici (1,04 %). Sedem bodočih dušnih pastirjev se je rodilo v župniji Reka (Rijeka) (0,91 %). Šest duhovnikov je dalo teh pet župnij: Cerknica, Črnomelj, Preserje, Trebnje in Vače (0,78 %). Po pet duhovnikov se je rodilo v devetih župnijah: Kostelu (Fari pri Kočevju), Metliki, Podzemlju, Solkanu, Šentrupertu na Dolenjskem, Šentvidu pri Stični, Šmartinu pri Kranju, Volčah in Žireh (0,65 %). Štiri župnije, Laško, Spodnja Idrija, Sevnica in Šentviška Gora, so vernikom goriške nadškofije na Kranjskem »podarile« po štiri duhovnike (0,52 %). Po trije duhovniki so se rodili v 11 župnijah (0,39 %), po dva v dvajsetih župnijah (0,26 %), kar 68 župnij pa je predstavljalo izvor za samo enega dušnega pastirja (0,13 %). Po enega dušnega pastirja je prispevalo 47 % vseh do sedaj znanih župnij rojstva.

Poglejmo si še število duhovnikov po letih rojstva. Do sedaj nam je vsaj leto rojstva uspelo ugotoviti za 707 duhovnikov ali za skoraj 72 % vseh, ki jih navajamo med biogrami. V tretji četrtini 18. stoletja se v virih omenjajo duhovniki, rojeni še pred letom 1701; teh je bilo 77 ali 7,84 % vseh oziroma desetina (10,9 %) tistih z verjetno letnico rojstva.⁷³⁸ Najstarejši duhovnik, za katerega nam je doslej uspelo ugotoviti starost, je bil Franc Jakob Kosler (Kozler), rojen verjetno leta 1674 v Kočevju. V 70. letih 17. stoletja je bilo sicer rojenih skupaj osem duhovnikov, v 80. letih 22 duhovnikov, v 90. letih pa 47.

⁷³⁷ Odstotki pri več župnijah skupaj se nanašajo na posamezno župnijo.

⁷³⁸ Pri večini duhovnikov, ki smo jih leta 2014 predstavili z biogrami (Volčjak, *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo*, str. 316–716), je bilo leto rojstva izračunano na podlagi doslej zbranih podatkov. Najpomembnejši vir so nam predstavljali vizitacijski zapisniki nadškofa Attemsa, ki jih hrani Nadškofijski arhiv v Gorici. Za resnično natančne datume rojstev pa bi bilo treba pregledati rojstne matične knjige. To bi bilo smiselno in koristno zlasti pri morebitni objavi biogramov. Za ljubljansko škofijo v 18. stoletju je to naredil France Pokorn, vendar so podatki v knjigi zelo nezanesljivi, kljub vsemu pa so dobra orientacija za nadaljnje raziskave. Prim. Franc Pokorn, *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*, Ljubljana 1908.

Število duhovnikov po letih rojstva (17. stoletje)

leto	število duhovnikov	leto	število duhovnikov	leto	število duhovnikov	leto	število duhovnikov
1674	1	1681	1	1688	0	1695	5
1675	0	1682	2	1689	3	1696	5
1676	0	1683	2	1690	2	1697	4
1677	2	1684	1	1691	2	1698	5
1678	0	1685	5	1692	0	1699	7
1679	1	1686	3	1693	7	1700	10
1680	4	1687	3	1694	2		

Za 18. stoletje nam je uspelo leto rojstva ugotoviti za 630 duhovnikov. Največ jih je bilo rojenih leta 1721 (25 oseb), leta 1722 in 1731 jih je na svet prijokalo po 22, eden manj (21) je bil rojen leta 1735, 20 pa se jih je rodilo leta 1736. 19 bodočih duhovnikov je bilo rojenih leta 1724 in 1733, 18 pa leta 1737. Enako število (17) sta prinesli tudi leti 1723 in 1738. V letih 1726, 1730 in 1732 se je rodilo po 16 bodočih duhovnikov. »Močna« leta so bila tudi 1708, 1716, 1720, 1725 in 1742, saj so dala po 15 duhovnikov. V preostalih letih je bilo rojenih manj kot 14 duhovnikov. Najmlajši med vsemi je bil Matija Kotnik iz župnije Dob, rojen 24. februarja 1750, torej v času, ko je bil do polnopravne ustanovitve goriške nadškofije le še majhen korak.

Število duhovnikov po letih rojstva (18. stoletje)

leto	število duhovnikov	leto	število duhovnikov	leto	število duhovnikov	leto	število duhovnikov
1701	5	1714	9	1727	13	1740	11
1702	11	1715	10	1728	13	1741	14
1703	14	1716	15	1729	13	1742	15
1704	7	1717	14	1730	16	1743	9
1705	8	1718	11	1731	22	1744	11
1706	7	1719	13	1732	16	1745	8
1707	13	1720	15	1733	19	1746	10
1708	15	1721	25	1734	10	1747	6
1709	8	1722	22	1735	21	1748	1
1710	11	1723	17	1736	20	1749	3
1711	12	1724	19	1737	18	1750	1
1712	8	1725	15	1738	17		
1713	9	1726	16	1739	14		

6.2 Izobrazba

Duhovniški kandidati so se morali pred pridobitvijo posameznih stopenj posvečenja in pred pridobitvijo mašniškega posvečenja do določene mere izobraziti. Kot navaja nadškof Attems v svojem prvem poročilu *Ad limina* leta 1754, so morali kandidati za prejetje nižjih redov dobiti najprej potrdilo župnika in *magistra scholae* o primernem življenju in navadah ter študiju, opraviti preizkus o poznavanju osnovnih verskih resnic ter dokazati znanje latinskega jezika.

Kandidati za subdiakonata so morali eno leto študirati moralno teologijo ter prinesiti potrdilo o svojem življenju (*de vita*) in o prejetju nižjih redov. Opraviti so morali preizkus iz kateheze za delo v dušnem pastirstvu in pridobiti ustrezen mizni naslov oziroma *titulum mensae*.⁷³⁹ Za prejem višje stopnje, diakonata, so poleg navedenih potrdil kandidati morali priložiti potrdilo o prejetju subdiakonata.

Za mašniško posvečenje so poleg navedenih stvari potrebovali potrdilo o triletnem delu na župniji pri svojem župniku (*proprio parrocho*) (o poučevanju kateheze, krščevanju, evharistiji in podeljevanju poslednjih zakramentov, o nudenju pomoči bolnim in umirajočim) in dokazilo o primernosti, opraviti pa je bilo treba še preizkus *ad confessiones sacramentales*. Od leta 1769 so morali kandidati za duhovnika priložiti še kameralno in policijsko poročilo.⁷⁴⁰ Vsi pa so morali opraviti tudi duhovne vaje v postnem času.⁷⁴¹

Tudi nadškof Attems je zelo poudarjal izobrazbo. Vedel je namreč, da brez izobražene duhovščine tudi verniki ne bodo prejeli potrebne in zadostne duhovne oskrbe, v znanju pa bodo prikrajšani predvsem mladi. Na podlagi ohranjenih vizitacijskih zapisnikov nam je uspelo ugotoviti kraj šolanja za 358 duhovnikov. Gre samo za dobro tretjino (36,25 %) vseh ugotovljenih duhovnikov.⁷⁴²

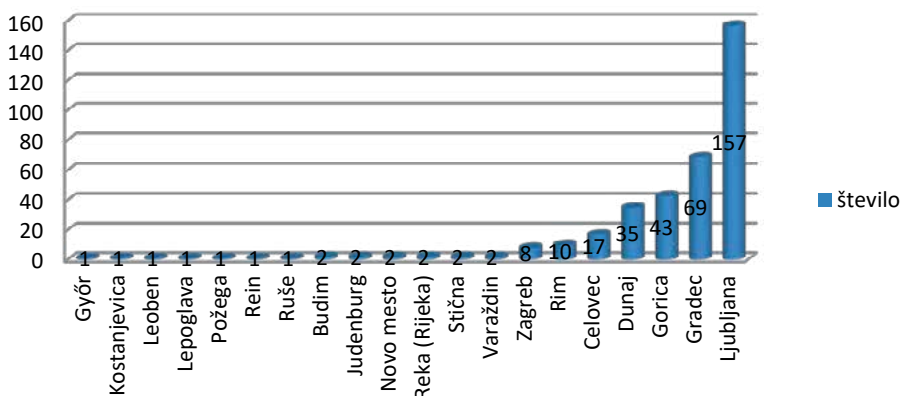
⁷³⁹ Gre za zagotovljena (tistega, ki jih je podelil) sredstva za preživljanje, za lastnino, ki je bila v neposredni rabi klerika in ni bila fevd. Prim. Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 115–116.

⁷⁴⁰ Visočnik, Škofijski arhiv Ljubljana, str. 158.

⁷⁴¹ VA ASV, S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 9–10. O posameznih kleriških posvečenjih glej: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1*, str. 13; Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 2*, str. 13–18.

⁷⁴² Za natančnejšo sliko bi bilo potrebno pregledati še gradivo posameznih izobraževalnih ustanov.

število

Obravnavana duhovščina si je izobrazbo pridobivala na različnih ustanovah. Večina se je šolala še v času oglejskega patriarhata. Daleč največ duhovnikov, za katere nam je uspelo najti podatek, se je šolalo v Ljubljani (157 ali 43,85 %). Drugo mesto zavzema Gradec z več kot za pol manjšim številom (69 ali 19,27 %). Tretje mesto pripada Gorici (43 ali 12,01 %), tesno za njo pa je Dunaj (35 ali 9,77 %). Več kot 10 kandidatov, natančneje 17 (4,75 %), si je izobrazbo »pridelalo« v Celovcu, deset v Rimu (2,79 %) in osem (2,23 %) v Zagrebu. Obravnavani duhovniki skupaj so izobrazbo pridobivali kar na 20 različnih krajih. Poleg omenjenih še v ogrskih Győrju in Budimu, štajerskih Judenburgu, Leobnu, Reinu in Rušah, hrvaških Lepoglavi, Požegi, Reki (Rijeki) in Varaždinu ter na Kranjskem v Novem mestu ter v samostanih Kostanjevici in Stični.⁷⁴³

V Ljubljani so si duhovniški kandidati izobrazbo pridobivali na gimnaziji, ki je delovala v jezuitskem kolegiju.⁷⁴⁴ Jezuiti so bili znani po sistematičnem oblikovanju katoliške inteligence. Ustanovitev ljubljanskega jezuitskega kolegija

⁷⁴³ O izobraževanju cistercijskih duhovnikov v Kostanjevici in Stični glej: Jože Mlinarič, *Izobraževanje in izobrazba pri cistercijskih s poudarkom na stiški in kostanjevski opatiji*, v: *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.), Ljubljana - Maribor 1996, str. 257–270; Mlinarič, *Kostanjevška opatija*; Mlinarič, *Stiška opatija*, o izobraževanju pri frančiškanih Miran Špelič, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Ljubljana 2010, str. 199–270, pri kapucinih pa Metod Benedik, Kapucinske teološke šole, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Ljubljana 2010, str. 271–327; Metod Benedik, Sorodnosti in razlike v študijski naravnosti jezuitov in kapucinov, v: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp) (Redovništvo na Slovenskem; 4), Ljubljana 1998.

⁷⁴⁴ Študij teologije je podrobno obdelan v zborniku *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Ljubljana 2010. Glej tudi Dolinar, *Das Jesuitenkolleg*, str. 45–63.

je na področju šolstva pomenila vzpostavitev višjega šolstva na Kranjskem.⁷⁴⁵ Ljubljanska gimnazija je bila številnim najbližja, študij v tujini brez ustrezne štipendije marsikomu ni bil dosegljiv. Po jezuitskem študijskem redu iz leta 1599 (*Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*) je v Ljubljani obstajalo pet stopenj pouka: tri gramatikalne (nižja, srednja in višja) in dve humanitetni (poetika in retorika). Prvo stopnjo pouka so včasih razdelili na dva razreda, zato je pogosto obstajalo šest razredov: »infima« (»elementaris« ali »parva«), »principia«, gramatika, sintaksa, poetika in retorika. Vsaka stopnja je navadno trajala eno leto. Od leta 1619 je ljubljanski jezuitski kolegij imel dovoljenje še za poučevanje moralne teologije ali kazuistike, kar je sicer spadalo v univerzitetni študij teologije.⁷⁴⁶

P. Lojze Kovačič v svojem delu »Jezuiti in ljubljansko višje šolstvo 1597–1773« piše, da se je celotni učni program visokošolskega študija v ljubljanskem jezuitskem kolegiju začel leta 1704, ko so se začela predavanja iz logike; v prihodnjih dveh letih so sledila še predavanja iz fizike in metafizike. Tako je bil izpolnjen učni program triletnega artističnega študija. Pouk filozofije se je v jezuitskih višjih šolah začel z logiko, nadaljeval s fiziko in končal z metafiziko. Leta 1705 so se v Ljubljani začela predavanja tudi iz cerkvenega prava.⁷⁴⁷

Pred prenovo visokošolskega študija 12. avgusta 1747 so ljubljanski jezuiti v prvem letniku predavali logiko in matematiko. V drugem letniku so nadaljevali s fiziko – do srede štiridesetih let je imela samostojno katedro. V letih reform so jo nekaj časa predavali skupaj z drugimi vedami: v letih 1747–1752 z metafiziko, nato dve leti z etiko. V prihodnjih dveh desetletjih je postala znova samostojna katedra z nazivom splošna in posebna fizika, ta pa se je obdržal tudi v učbenikih 19. stoletja.⁷⁴⁸

Posebna dvorna resolucija z dne 12. avgusta 1747 je zahtevala skrajšan študij filozofije, v tretjem letniku pa predavanja iz matematike, eksperimentalne fizike in osnov geometrije.⁷⁴⁹ Z dvornim dekretom z dne 16. septembra 1752 je bil imenovan za študijskega superintendenta za Kranjsko Jošt Vajkard grof Barbo, ki je prevzel nadzorstvo nad ljubljanskim šolstvom. Grof je rektorju Sigismundu grofu Lichtenbergu (1731–1735, 1738–1741 in 1749–1753) očital nizko raven gimnazijskega pouka. Zahteval je namestitev dveh novih profesorjev, in sicer

⁷⁴⁵ France Martin Dolinar, Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru, v: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp) (Redovništvo na Slovenskem; 4), Ljubljana 1998, str. 9–13, str. 10 (dalje: Dolinar, Vloga in pomen).

⁷⁴⁶ Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*, Ljubljana 1963, str. 119–120 (dalje: Schmidt, *Zgodovina šolstva*); *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)* (prevedla Marija Kiauta, ur. France Baraga), Ljubljana 2003, str. 116–117. Po Dolinarju od leta 1616. Glej: Dolinar, Vloga in pomen, str. 10.

⁷⁴⁷ Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 134–135.

⁷⁴⁸ Stanislav Južnič, Pouk in profesorji fizike v jezuitskem kolegiju v Ljubljani, v: *Kronika* 48 (2000), št. 3, str. 28.

⁷⁴⁹ Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 119, 140 in 146.

za etiko in zgodovino, ter nakup instrumentov za pouk eksperimentalne fizike. Ko so kranjski deželni stanovi leta 1754 zagotovili denarna sredstva za nakup in vzdrževanje instrumentov za pouk eksperimentalne fizike,⁷⁵⁰ se je začelo kratko zlato obdobje jezuitskega visokošolskega študija v Ljubljani. Na začetku 18. stoletja je bilo v ljubljanskem kolegiju 50 dijakov, v zadnjih letih pred ukinitvijo pa od 60 do 70.⁷⁵¹ Gimnazijci niso bili več samo iz višjega in srednjega družbenega sloja, saj je brezplačni pouk na redovnih gimnazijah omogočal pridobitev ustrezne izobrazbe tudi otrokom iz nižjega sloja prebivalstva. Države pa v znanosti izobražena mladina ni zanimala, saj je želela praktično izšolane in disciplinirane mlade. Ker se redovi in država niso zblížali, so bila tudi ta nesoglasja vzrok za poseg države v avtonomno cerkveno šolstvo.⁷⁵²

Kleriški kandidati so študirali tudi na jezuitskih kolegijih zunaj Kranjske (Gradec, Gorica itd.), v pavlinskem samostanu Lepoglava itd. Naj tu omenimo vsaj še jezuitski kolegij in jezuitsko univerzo v Gradcu. Graški kolegij je bil ustanovljen leta 1573, dvanajst let pozneje pa še univerza. Glavni namen ustanovitve je bil seveda rekatolizacija Štajerske po protireformacijskem valu nadvojvode Karla II. kot deželnega kneza.⁷⁵³

Po ukinitvi jezuitskega reda leta 1773 (bula *Dominus ac Redemptor noster*)⁷⁵⁴ je teološki študij v Ljubljani še naprej potekal v prostorih ukinjenega kolegija, formalno pa je bil urejen kot posebna enota liceja.⁷⁵⁵

Vizitacijski zapisniki so bili osnova za še eno analizo. Tokrat smo skušali ugotoviti, koliko duhovnikov si je pridobilo doktorat, magisterij in bakalavreat. To smo izračunali na podlagi vseh najdenih 982 duhovnikovih. Lahko rečemo, da

⁷⁵⁰ Prav tam, str. 143, 146–148.

⁷⁵¹ Lojze Kovačič, *Jezuiti in ljubljansko višje šolstvo 1597–1773*, Ljubljana 2013, str. 291–295. Neobjavljeno delo, dostopno na: <http://www.uni-lj.si/mma/IzbranaBibliografija%20LektKovxyz%20KONCNA%20LEKTURA%2012.2004.2013/2013091310162235/> (zapis z dne 23. 9. 2013).

⁷⁵² Jože Ciperle, Terezijanska šolska reforma in ljubljanske latinske šole, v: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp) (Redovništvo na Slovenskem; 4), Ljubljana 1998, str. 41 (dalje: Ciperle, Terezijanska šolska reforma).

⁷⁵³ Prim. katalog *Hexen und Zauberer. Die große Verfolgung – ein europäisches Phänomen in der Steiermark. Katalog zur Steirischen Landesausstellung auf der Riegersburg, Oststeiermark vom 1. Mai bis 26. Oktober 1987* (ur. Helfried Valentinitz und Ileana Schwarzkogler), Graz – Wien 1987 in Franz Krones, Quellenmäßige Beiträge zur Geschichte des Grazer Jesuiten-Collegiums und seiner Hochschule (1573–1773), v: *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 22 (1887), str. 3–34. O študentih na graški univerzi tudi Johann Andritsch, *Die Matrikeln der Universität Graz* 3, 1663–1710 (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz; 6), Graz 1987; Johann Andritsch, *Die Matrikeln der Universität Graz* 4, 1711–1765 (aus dem Nachlaß herausgegeben von Alois Kernbauer; Register von Alois Kernbauer, Petra Scheiblechner, Heidi Zikulnig) (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz; 6), Graz 2002.

⁷⁵⁴ Prim. <http://www.reformation.org/jesuit-suppression-bull.html> (zapis z dne 18. 10. 2013); Volčjak, *Listine jezuitskega kolegija v Ljubljani*, str. 11–13.

⁷⁵⁵ Benedik, Teološko izobraževanje, str. 85. Jezuitski red je bil pravzaprav ovira v prizadevanjih za reformo višjega šolstva. Država je namreč potrebovala marljiv aparat, ne pa visoko izobraženih ljudi, kakršne so »dajale« jezuitske gimnazije. Jezuiti so nad izobraževanjem imeli monopol, konkurenca (benediktinci in piaristi) pa se je tako ali tako zgledovala po njih. Prim. Ciperle, Terezijanska šolska reforma, str. 40 sl.

smo nad pridobljenimi podatki presenečeni – v negativnem smislu, po drugi strani pa si na podlagi teh podatkov lažje predstavljamo Attemsovo izstopajočo vlogo in trud za razširitev izobrazbe njemu podrejenih duhovnikov. Stopnjo doktorata si je pridobilo samo 17 duhovnikov ali 1,73 %. Nič bolj spodbudni rezultati niso niti pri drugih, nižjih dveh akademskih stopnjah, magisteriju in bakalavreatu. Magisterij je uspelo doseči 18 duhovnikom (1,83 %), 11 jih je doseglo bakalavreat (1,12 %). Skupaj je akademski naziv torej imelo 46 duhovnikov ali samo in le 4,68 % vseh za zdaj znanih duhovnikov v goriški nadškofiji na obravnavanem ozemlju Kranjske.⁷⁵⁶ Po drugi strani je tudi res, da akademski naziv ni bil pogoj za zasedbo mesta župnika ali kaplana, temveč je bila pomembna kakovostna osnovna teološka izobrazba. Glede na zapise v ohranjenih zapuščinskih inventarjih nekaterih duhovnikov lahko rečemo, da je bila kranjska duhovščina v osnovi kar solidno izobražena. Nekateri duhovniki so imeli precej bogate knjižnice, npr. ribniški župnik Lovrenc Tobija Rojc in Jožef Ignac pl. Zergollern, župnik v Leskovcu pri Krškem, pa tudi komendski župnik Peter Pavel Glavar.⁷⁵⁷

Nadškof Attems je podobno kot škofje drugod po Evropi stremel k izboljšanju izobrazbe duhovščine (*einen gelehrten clerum zu erzüglen, welcher der geistlichen seelsorge würdiglich vorstehen, und die catholischen religion mit standhaftem grunde vertheidigen könnte*).⁷⁵⁸ V tej luči lahko razumemo njegovo željo po ustanovitvi bogoslovnega semenišča v Gorici, kjer bi bodoče duhovnike imel na enem mestu in bi tako lažje nadziral njihovo izobrazbo.⁷⁵⁹

O poučevanju na univerzah in gimnazijah, ne nazadnje tudi v posameznih samostanih, nadškof Attems sicer ni imel najboljšega mnenja. Zdelo se mu je, da je bilo podajanje snovi premalo učinkovito, še zlasti pri filozofiji. O tem se je precej pogovarjal z dunajskim dvorom. Tam je namreč Gebhard van Swieten, direktor dvorne študijske komisije, že leta 1749 pripravil načrt za prenovno univerzitetnega študija; reforma se je začela čez tri leta, leta 1752. Ena od značilnosti njegove reforme je bila npr. obvezna uporaba za dunajsko univerzo

⁷⁵⁶ Glede na to, da viri včasih dajo nove informacije, sicer menimo, da bodo nadaljnje raziskave ta odstotek vsaj nekoliko dvignile.

⁷⁵⁷ Npr. fondi/zbirke zapuščin v Arhivu Republike Slovenije (SI AS 1073) in Nadškofjskem arhivu Ljubljana; IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 393, 879; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 393 (27. avgust 1754, Ljubljana); Rescripta 1759–1760, b. 6, št. 879 (12. november 1759, Ljubljana). Prim. tudi: *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije* [elektronski vir] (gl. ur. Vladimir Kološa et al.), Ljubljana 1999; *Vodnik po fondih in zbirkah* (ur. Bogdan Kolar) (Priročniki/Nadškofjski arhiv; 1), Ljubljana 1999, str. 38; France Martin Dolinar – Rafko Valenčič, *Pravilnik o vodenju matičnih knjig, v: Župnijska pisarna: pastoralni priročnik* (Knjižnica pastoralne revije Cerkev v sedanjem svetu. Pastoralni priročniki; 1), Ljubljana 1988, str. 68–69; Vinko Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 99, op. 23 (dalje: Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost).

⁷⁵⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 291; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 291 (3. november 1753, Gradec).

⁷⁵⁹ Ustanovitev semenišča v škofiji je bila sicer že zahteva tridentinskega koncila. Več o goriškem bogoslovnem semenišču v tretjem poglavju monografije. Glej tudi: IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 167; Rescripta 1752, b. 2, št. 167 (18. oktober 1752, Celovec).

predpisanih priročnikov na vseh bogoslovnih šolah.⁷⁶⁰ To je bilo dobrodošlo zlasti pri poučevanju filozofije, saj je bilo veliko pripomb na račun tega (*nach sothanen vorschriften ohnfehlbar zuachten, insonderheit aber keine andere philosophie, als darinnen angeordnet würde vorzutragen, noch zu lehren haben soll*).⁷⁶¹

Prenovitev in posodobitev teološkega študija sta bili vsekakor potrebni, češar se ni zavedal le Attems, temveč tudi poznejši ljubljanski škof Karel Janez grof Herberstein (1772–1787, med 1769–1772 ljubljanski pomožni škof koadjutor) in veliko drugih škofov v monarhiji. Glavna pobuda za prenovu študija je prišla z dvora; Marija Terezija je namreč v prizadevanjih za oblikovanje moderne absolutistične države hotela oblikovati tudi duhovnika, takšnega, ki bo tudi v službi države in ne samo Cerkve. To je dobro vidno v predlogu cesaričinega svetovalca in poznejšega glavnega stratega reforme teološkega študija pod Jožefom II., braunauškega opata Franca Štefana Rautenstraucha,⁷⁶² ki je v svojem predlogu za ureditev generalnega semenišča zapisal, da je glavna naloga vsakega duhovnika »biti koristen Cerkvi in Državi«.⁷⁶³ Osrednje semenišče v Gradcu je bilo sicer ustanovljeno šele leta 1783,⁷⁶⁴ vendar so se prizadevanja za državni nadzor nad vzgojo in izobraževanjem kandidatov za duhovnike začela že v času Marije Terezije.

Konec novembra 1752 je Reprezentanca in komora izdala navodilo, da morajo vsi duhovniki, ki se zadržujejo v deželnih glavnih mestih in za preživetje nimajo nobenega beneficija, pač pa se preživljajo kot hišni kaplani s poučevanjem otrok in maševanjem, pogosteje študirati moralno teologijo, polemiko in brati Sveto pismo. Če v mesecu dni ne bi prinesli potrdila o dobrem znanju, bi morali zapustiti deželno glavno mesto oziroma bi jim bilo za daljše časovno obdobje prepovedano maševanje.⁷⁶⁵

V začetku oktobra 1753 je potekala razprava o reformi filozofskega študija v dominikanskih, frančiškanskih, kapucinskih in podobnih samostanih

⁷⁶⁰ Benedik, Teološko izobraževanje, str. 86; Martus, *Aufklärung*, str. 602–604.

⁷⁶¹ *Vorschrift wie die studia humaniora, ingleichen das studium philosophicum & theologicum, nach der von ihro kayser-königl. majestät allermildest festgesetzten neuen methode eingerichtet und betrieben werden sollen*. Glej: IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 157; *Rescripta 1752*, b. 2, št. 157 (19. september 1752, Gradec).

⁷⁶² Rojen 26. 7. 1734 v kraju Horní Blatná pri Jáchymovu v Češkem Rudogorju, umrl 30. 9. 1785 v kraju Eger na Madžarskem. Bil je teolog, benediktinski menih in od leta 1773 skupni opat samostanov v Břewnowu (pri Smichovu) in Braunavu. Kot učitelj cerkvenega prava jožefinske usmeritve je bil od leta 1774 predstojnik teološke fakultete v Pragi in od leta 1775 tudi teološke fakultete na Dunaju. Leta 1777 je postal direktor prenovljene Univerzitetne knjižnice na Dunaju (njen stari fond je prešel v Dvorno knjižnico), ki je ob sekularizaciji prevzela knjižnične fonde ukinjenih jezuitskih kolegijev (1773), in predstojnik Dvorne komisije za bogočastje (Cultus). Bil je avtor teoloških kanonskih del s področja cerkvenega prava in programa za študij pastoralne teologije ter je dejavno sodeloval pri ustanavljanju glavnih semenišč (Generalseminarien). Prim. Branko Berčič, *Avstrijska biblioteka inštrukcija iz leta 1778 in ljubljanska licejska knjižnica*, v: *Knjižnica: revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 51 (2007), posebna izd., str. 16–17, dostopno na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/lzvodi/K075/bercic.pdf>.

⁷⁶³ Benedik, Teološko izobraževanje, str. 85–86.

⁷⁶⁴ Več o njem Benedik, Teološko izobraževanje, str. 87 sl.

⁷⁶⁵ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 190; *Rescripta 1752*, b. 2, št. 190 (25. november 1752, Ljubljana).

(*andern dergleichen clöstern*), npr. pavlincih v Lepoglavu.⁷⁶⁶ Sklenjeno je bilo, da se bodo v Notranji Avstriji zgledovali po ureditvi na Češkem; redovniki bodo imeli predavanja iz filozofije lahko le v samostanskih šolah, torej samo za svoje redovnike.⁷⁶⁷

Konec novembra 1753 je Reprezentanca in komora izdala navodilo, da imeniki patronatov na posamezna duhovniška mesta (*geistliche beneficia simplicia et curata*) lahko imenujejo samo tiste duhovnike, ki so na kateri od univerz v dednih deželah (*bey einer erbländischen universitet*) končali teološki študij. Enak kriterij je bilo potrebno upoštevati tudi pri podeljevanju razpisanih župnijskih in beneficijarnih mest. Če je bila izobrazba pridobljena na gimnaziji ali pa je kandidat za novo službo imel že 12 let izkušenj v dušnem pastirstvu, je bil pogoj pridobitev ustreznega spregleda (dispenze). Če je kandidat absolviriral samo gimnazijo in je prosil za nastavitev na določen beneficij, je moral na univerzi pred posebno komisijo opraviti preizkus znanja; komisijo je moral imenovati poseben deželnoknežji *protector studiorum*. Cesarica je vsem tistim, ki bi pri preizkusih znanja dosegli odlične uspehe, obljubila podelitev miznega naslova.⁷⁶⁸

Leta 1754 je izšel predpis, ki je od lektorjev (predavateljev) uboštenih in drugih redov zahteval predpisane izpite. Na samostanskih šolah so lahko poučevali le t. i. humaniora do skladnje oziroma sintakse. Država je filozofski študij prepovedala, izjemoma so ga redovniki lahko poučevali samo redovnikom na predpisan način in še to samo ob uporabi odobrenih učbenikov.⁷⁶⁹ Istega leta je država od redovnih predstojnikov zahtevala, naj svoje redovnike pošiljajo za dve leti na študij filozofije k jezuitom v Gradec.⁷⁷⁰

Leta 1765 je cesarica odobrila inštrukcijo kanclerja Vencija Antona kneza Kaunitza-Rietberga o državnih reformah in z njo prav tako potrdila pravico države do nadzora nad vzgojo bodočih duhovnikov. Nezanemarljivo vlogo pri tem je odigral prej omenjeni direktor dvorne študijske komisije Gebhard van Swieten. Novi študijski načrt je izšel tudi v letu 1774, pripravil ga je opat Rautenstrauch. Zahteval je, da se morajo bogoslovci seznaniti z razlago Svetega

⁷⁶⁶ Mlinarič, *Kostanjevska opatija*, str. 99–100; Matjaž Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Ljubljana 2010, str. 33–68, str. 51, op. 52 (dalje: Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje).

⁷⁶⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 281; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 281 (1. oktober 1753, Gradec); Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje, str. 41.

⁷⁶⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 291, 292, 296, 303, 305, 306; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 291 (3. november 1753, Gradec), št. 292 (5. november 1753, Celovec), št. 296 (9. november 1753, Ljubljana), št. 303 (7. december 1753, Celovec), št. 305 (7. december 1753, Gradec), št. 306 (12. december 1753, Ljubljana).

⁷⁶⁹ Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje, str. 41.

⁷⁷⁰ Prav tam, str. 46.

pisma po izvirnem besedilu. Več časa je bilo odslej potrebno nameniti kritičnemu soočenju z zgodovino Cerkve, prednost naj bi imelo obravnavanje vprašanj, aktualnih v sodobnem okolju. Mišljeno je bilo seveda razmerje med svetno in duhovno oblastjo.⁷⁷¹

Krasen primer nenehnega izobraževanja duhovnikov predstavlja okrožnica novomeškega arhidiakona Martina Jožefa Jabacina. Duhovnikom svojega arhidiakonata je naročil študij in reševanje kazusov (primerov), ki so bili objavljeni v duhovniškem liturgičnem koledarju za tekoče leto (t. i. direktoriju). Določenega dne v tednu naj bi se zjutraj ali popoldne vsi duhovniki zbrali po župnijah; vsaj dve uri naj bi skupaj brali Sveto pismo in se pogovarjali. Vsako jutro naj bi opravili tudi meditacijo, brali, molili ali pripravljali pridigo.⁷⁷²

6.3 Kraji službovanja in častni nazivi

Glede na pregledano arhivsko gradivo in literaturo se lahko pridružimo mnenju A. Ožingerja, da je bilo število duhovnikov sredi 18. stoletja razmeroma stalno, vsaj kar zadeva skupno število in razporejenost po župnijah in vikariatih.⁷⁷³ Za celotno Kranjsko sicer še ne poznamo nobenega seznama duhovnikov z njihovimi namestitvami po župnijah in vikariatih, kot npr. obstaja za savinjski arhidiakonatus,⁷⁷⁴ bi ga pa bilo mogoče deloma oblikovati na podlagi ohranjenih vizitacijskih zapisnikov.

Kot smo zapisali že v petem poglavju monografije, je v mestih delovalo več duhovnikov kot na podeželju. Navadno so po župnijah delovali po trije duhovniki, župnik, kaplan in vikar. Ko je nadškof začel intenzivneje ustanavljati vikariate, pa je konec 60. let 18. stoletja duhovščine že začelo primanjkovati.

Pred nastopom prve službe so morali biti duhovniški kandidati seveda posvečeni. Obravnavana duhovščina je mašniško posvečenje prejela v 31 različnih krajih. Od skupaj 982 doslej poznanih duhovnikov kraje posvetitev za zdaj poznamo za 638 oseb, torej za 65 % vseh ali za malo manj kot dve tretjini.

V nadaljevanju si podrobneje oglejmo kraje posvetitve, kot jih prikazuje graf. Odstotke smo seveda izračunali glede na zgoraj omenjeno število 638 duhovnikov, katerih kraj posvetitve poznamo. Daleč največ duhovnikov je bilo posvečenih v Gorici, kar 244, to pa predstavlja 38,24 % vseh. Drugo mesto zavzema Videm (Udine) s 183 duhovniki ali 28,7 %. Gre za tiste mašnike, ki so bili posvečeni še za časa oglejskega patriarhata. Sem bi lahko prišteli še marsikaterega

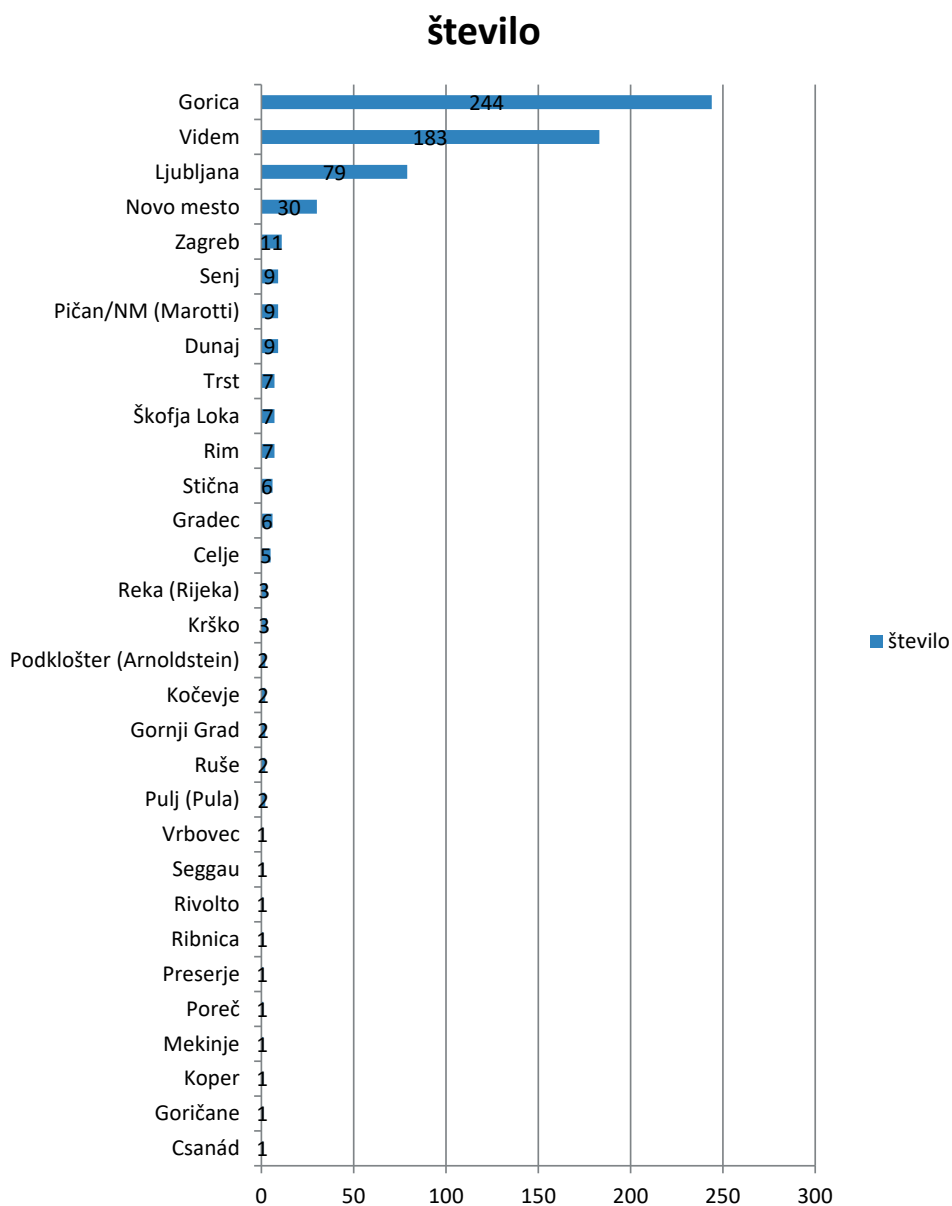
⁷⁷¹ Benedik, *Teološko izobraževanje*, str. 86.

⁷⁷² SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/j (1776 maj 1., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302.

⁷⁷³ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 59.

⁷⁷⁴ Seznam obsega ime duhovnika, njegovo namestitev na župniji oziroma vikariatu ali drugem službenem mestu in seznam upokojenih duhovnikov. Prim. Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 59; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*, str. 442–447.

duhovnika, za katerega nam doslej kraja posvetitve ni uspelo ugotoviti, a lahko o njem sklepamo. Če bi upoštevali tudi te domneve, bi Videm gladko prišel na prvo mesto. Tretje mesto zaseda Ljubljana. Tu je bilo posvečenih 79 oseb ali 12,38 % duhovnikov. Na četrtem mestu je Novo mesto, in sicer po zaslugi pičanskega škofa Jurija Ksaverja Marottija (1713–1740), ki je bil obenem tudi prošt novomeškega kolegiatnega kapitlja. V Novem mestu naj bi bilo posvečenih 30 duhovnikov ali 4,7 % vseh. Peto mesto zaseda glavno mesto Hrvaške, Zagreb, z 11 posvetitvami (1,7 %). Tu so bili večinoma posvečeni duhovniki iz Dolenjske in Bele krajine. To velja tudi za Senj, ki je na šestem mestu z devetimi posvetitvami (1,4 %). Enako število posvetitev je bilo opravljenih na Dunaju in v Pičnu. Na devetem, desetem in enajstem mestu so Rim, Škofja Loka in Trst s po sedmimi posvetitvami, to pa predstavlja 1,1 % vseh duhovnikov. Po eden manj, torej šest, jih je bilo posvečenih v Gradcu in Stični (0,94 %), pet v Celju (0,78 %). Trije so mašniško posvečenje dobili v Krškem in na Reki (Rijeka) (0,47 %), po dva pa v štajerskem Gornjem Gradu in Rušah, kranjskem Kočevju, koroškem Podkloštru (Arnoldstein) in Pulju (Puli) (0,31 %). V drugih krajih je bil posvečen po en duhovnik (0,16 %), in sicer v: Csanádu na Ogrskem, Goričanah, Kopru, Mekinjah, Poreču, Preserjah, Ribnici, Rivoltu, Seggau in Vrbovcu.

Z dimisorijami matičnega škofa je bilo zunaj škofije rojstva posvečenih 32 duhovnikov, brez dimisorijev pa samo dva, Janez Avsec st. in Janez Verderber.

Ogledati si velja tudi, kdo je novim mašnikom zagotovil mizni naslov. Največkrat so sredstva za preživljanje ob morebitni nepreskrbljenosti zagotovili duhovnikovi sorodniki oziroma domače gospodstvo (54). Pogosti »darovalci« so bile fužine (Kropa, Zaprice pri Kamniku, Železniki) – te se pojavljajo v petih

primerih. Darovalci naslova so bili posamezne soseske, kraji, cehi, freisinški škof (3), špitali, semenišča in eden ali več podložnikov različnih gospostev (Bela Peč, Bistra, Smlednik). Pomembno mesto pri zagotavljanju miznega naslova med posamezniki vsekakor zavzema plemstvo. Najbolj radodarni so bili knezi in grofje Auerspergi (9), Franc Žiga grof Engelshaus (4), Lambergi (4), Peter Pavel Bonazza s Krupe (3), Gallenbergi (3), Oblaki z Blok (2), knez Portia (2), grof Saurau (2). Zelo pomembna so bila tudi gospostva, pri tem pa sta se kot najradodarnější izkazali gospostvi Križ pri Komendi Franca Antona grofa Auersperga in freisinška Škofja Loka (3). Nič manj pomembna niso bila gospostva Črnomelj, Gradac, Kamnik in Smlednik (2). Pogosti darovalci miznega naslova so bili mesta in trgi. Med mesti prvo mesto zaseda Škofja Loka s kar 13 zagotovljenimi miznimi naslovi, za njo so Kamnik in Kočevje (5) ter Ljubljana (4). Med trgi je dvakrat omenjena Vipava. Pozabiti ne smemo niti na samostane, ki so s svojimi zemljiškimi kompleksi predstavljali pomembno gospodarsko moč dežele, v kateri so delovali. Prvo mesto med samostani zagotovo zavzemata cistercijanski samostan Kostanjevica in njegov opat, saj sta mizni naslov zagotovila 10 duhovnikom. Enega manj (9) je prispeval samostan Stična, kartuzijani v Bistri so prispevali dva, prav toliko pa tudi nemški viteški red. Od ženskih samostanov je največ miznih naslovov zagotovil samostan klaris iz Škofje Loke (6), za njim so dominikanke v Velesovem (3), enega manj (2) pa so prispevale klarise v Mekinjah.⁷⁷⁵ Redovniki so bili posvečeni na naslov uboštva reda, ki so mu pripadali.⁷⁷⁶

Prosta duhovniška mesta so navadno zapolnili na podlagi razpisov (*konkurzov*), nanje pa so se prijavili kandidati, ki so se zanimali zanje.⁷⁷⁷ Za mesta z boljšo plačo se je navadno potegovalo več kandidatov, kandidatov za slabše plačana mesta pa navadno ni bilo veliko. Eno takšnih je bilo zagotovo mesto župnika v Vivodini; o tem govori pismo iz leta 1752, ko so se začele priprave na zasedbo izpraznjenega mesta.⁷⁷⁸ Večkrat se je sicer primerilo, da se je pokazala želja, da bi določena mesta, sploh tista, pri katerih je imel prezentacijsko pravico deželni knez, zasedli brez natečaja. To se je zgodilo na primer leta 1762 po smrti ribniškega župnika in arhidiakona Janeza Jakoba Bajca; njegovo mesto je

⁷⁷⁵ Omenjamo samo tiste darovalce miznih naslovov, ki so to storili več kot enkrat.

⁷⁷⁶ Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 116.

⁷⁷⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 984; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 984 (29. december 1760, Ljubljana).

⁷⁷⁸ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 161; *Rescripta 1752*, b. 2, št. 161 (4. oktober 1752, Ozalj).

brez razpisa želel zasesti Vincenc Anton pl. Lazarini, župnik v Krškem. Želja se mu ni uresničila, opravljal je le funkcijo administratorja ribniške župnije.⁷⁷⁹

Po objavljenem razpisu je bila oblikovana posebna tričlanska komisija, ki je preverila ustreznost prijavljenih kandidatov (*testimonia quo ad vitam et mores*)⁷⁸⁰ in izvedla tudi ustno preverjanje znanja (*examen deren competenten*).⁷⁸¹ Navadno se jih je, kot je bilo rečeno, prijavilo več, npr. leta 1752 za mesto beneficiata sv. Janeza Krstnika v mestu Kamnik osem,⁷⁸² za mesto bloškega župnika v istem letu pet kandidatov,⁷⁸³ enako število leta 1756 za mesto ribniškega župnika in arhidiakona itd.⁷⁸⁴ Komisija je bila oblikovana tudi za podelitev zasebnih beneficijev; imenoval jo je nadškof. Preveriti je bilo treba, kje je »preiskovanec« (*ein jeder examinatur*) študiral, ali je dosegel akademsko stopnjo, kakšno je njegovo vedenje ipd.⁷⁸⁵

Po opravljenem izboru je moral dati soglasje k imenovanju tudi nadškof kot krajevni ordinarij, predtem pa seveda podeljevalec prostega mesta. Na novo imenovani župnik je moral biti še umeščen, to pa je bila navadno vloga krajevnega arhidiakona.

Posamezni duhovniki so na nova delovna mesta s seboj velikokrat pripeljali svoje sorodnike, največkrat sestre ali matere, da so jim bile v pomoč v župnišču kot kuharice. Sem in tja so z njimi prišli tudi drugi sorodniki, strici, nečaki, bratranci ipd. Tako je bilo npr. v Preserju v zadnji četrtini 17. in v prvi polovici 18. stoletja, ko sta tam delovala duhovnika iz Vipavske doline. Zapisi v preserskih matičnih knjigah dodatno pričajo, da so se v bližini sorodnika duhovnika naselili tudi drugi sorodniki.⁷⁸⁶ Podobno je bilo v 60. letih 18. stoletja v Kostelu, ko sta pri župniku Nikolaju Andreju Benagliu živeli dve sorodnici, mogoče sestri (*in dienste anverwandten weibs personen*). V Kostelu sta ostali tudi po bratovem odstopu z mesta kostelskega župnika. Ker z novim župnikom Janezom Rozmanom očitno nista bili na isti valovni dolžini in so nastajala

⁷⁷⁹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 163; Rescripta 1762, b. 8, št. 163 (17. maj 1762, Ljubljana).

⁷⁸⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 306; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 306 (12. december 1753, Ljubljana).

⁷⁸¹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 198; Rescripta 1752, b. 2, št. 198 (7. december 1752, Ljubljana).

⁷⁸² IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 129; Rescripta 1752, b. 2, št. 129 (4. julij 1752, Ljubljana).

⁷⁸³ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 231; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 231 (23. februar 1753, Ljubljana).

⁷⁸⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 573; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 573 (9. julij 1756, Ljubljana).

⁷⁸⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 953; Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1; Rescripta 1759–1760, b. 6, št. 953 (22. september 1760, Gradec); Rescripta 1761 a num 2 usque 116, b. 7, št. 1 (9. januar 1761, Gradec).

⁷⁸⁶ Lilijana Žnidaršič Golec, Duhovniki župnije Preserje do vključitve v ljubljansko škofijo leta 1787, v: *Župnija Preserje skozi čas* (ur. France M. Dolinar), Preserje 2011, str. 129–132.

nesoglasja med njimi, je morala posredovati okrožna oblast na Dolenjskem, o dogajanju pa je bil obveščen tudi goriški nadškof.⁷⁸⁷

Ko smo že omenili kuharice, povejmo, da je tudi o njih povpraševal nadškof Attems v vizitacijskih vprašalnikih. Zanimalo ga je, ali so ženske, ki so v duhovnikovi službi, mlajše od 40 let (*quadraginta iuniorem*) in ali so neporočene ter kaj se govori o njih med ljudmi.⁷⁸⁸ Najpogostejši odgovor je bil sicer, da je kuharica oziroma ženska v duhovnikovi službi odrasla oziroma stara več kot 40 let (tudi kanonične starosti) in da je na dobrem glasu (*esse adultam et bonae famae* ali *habere canonicam et bonae famae*).⁷⁸⁹ Nasprotno sta imela župnika v Žumberku in Šmihelu pri Novem mestu v službi mladi dekleti (*iuvenem*).⁷⁹⁰ Mlajše, kot je bilo predpisano, so bile tudi kuharice na Mirni pri Trebnjem, v Šenčurju pri Kranju in Poljanah (Starem trgu ob Kolpi).⁷⁹¹ Pogosto so bile v službi duhovnikov, kot je bilo že rečeno, sorodnice, torej sestre, nečakinje, včasih matere, ponekod tudi bratje. Ahačičev beneficiat v Tržiču, Matevž Demšar, je v službi imel vdovo, staro 46 let.⁷⁹² Bloški župnik Tomaž Prevodnik in kočevski župnik Janez Matija Kern sta za kuharici imela nečakinji,⁷⁹³ mozeljski župnik Ignac Karel Romuta sestro,⁷⁹⁴ župnik v Kočevski Reki sestro in nečakinjo,⁷⁹⁵ kostelski župnik pa dve nečakinji in sestro.⁷⁹⁶ Župnik v Škocjanu pri Novem mestu je bil zelo natančen; povedal je, da mu kuha sestra kapucinskega gvardijana iz Novega mesta (*patris guardiani capucinorum ex Rudolphswert*).⁷⁹⁷ Kuharica na Krki na Dolenjskem pa je bila redovnica.⁷⁹⁸

Obveznost vsakega duhovnika je bila stalna prisotnost v kraju službovanja. O tem je nadškof Attems duhovnike redno povpraševal na vizitacijah in

⁷⁸⁷ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 1012; *Rescripta* 1768, b. 16, št. 1012 (20. julij 1768, Ljubljana).

⁷⁸⁸ *An Parochus, Vicarius, aut alius Sacerdos, aut Clericus foeminam in suo servitio quadragenaria iuniorem, aut infra secundum gradum sibi non coniunctam habeat? Quae utriusque apud plebem fama?* Prim. IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 4; 1/14 ex 18 (33), str. 5; 1/18 ex 22 (37), str. 4. Leta 1771 se je vprašanje nekoliko spremenilo: *An faeminam quadraginta iuniorem, aut infra secundum gradum sibi coniunctam in suo retineat servitio? Quaeve apud plebem utriusque fama?* Prim. IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/21 ex 25 (40), str. 5; *An Parochus, Vicarius, aut alius Sacerdos, vel Clericus Faeminam quadragenaria iuniorem, aut infra secundum gradum sibi non coniunctam, in suo retineat servitio? quaeve apud plebem utriusque fama?* Prim. IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 6v.

⁷⁸⁹ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 19, 43.

⁷⁹⁰ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 33, 49.

⁷⁹¹ Prav tam, str. 97; 1/18 ex 22 (37), str. 35, 84.

⁷⁹² IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 24v.

⁷⁹³ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 27, 67.

⁷⁹⁴ Prav tam, str. 75.

⁷⁹⁵ Prav tam, str. 83.

⁷⁹⁶ Prav tam, str. 91.

⁷⁹⁷ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 65.

⁷⁹⁸ Prav tam, str. 145.

duhovniških shodih ter jih ob morebitnih kršitvah opominjal na njihovo dolžnost. Večinoma so duhovniki obveznost stalnega rezidiranja kar upoštevali, morebitno daljšo odsotnost iz župnije so v glavnem prej uskladili z nadškofom ali pristojnim arhidiakonom, tako da nadomeščanje ni bilo vprašljivo. Nadškof je v prvem poročilu *Ad limina* leta 1754 zapisal, da ne pozna nobenega duhovnika, ki ne bi upošteval določila o obvezni rezidenčni navzočnosti.⁷⁹⁹

Kakor povsod pa so se tudi v goriški nadškofiji našli nekateri posamezniki, ki jim je bilo za opisano obveznost malo mar. Eden takih je bil npr. Janez Jakob Križnar, beneficiat v Ložu, ki je bil večino časa odsoten. Zaradi njegove neresnosti so se pojavljale nenehne pritožbe. Poleg vernikov se je pritožilo tudi mesto Lož. Nadškof Attems mu je zato julija 1760 ukazal stalno navzočnost na službenem mestu in mu zagrozil s suspenzom, če tega ne bi upošteval.⁸⁰⁰

Na delo duhovščine so vplivali tudi zunanji dejavniki. Pri tem moramo na prvem mestu omeniti napetosti med Beneško republiko in cesarstvom, ki so trajale še konec 60. let 18. stoletja. Deželno glavarstvo Goriške in Gradiške, pa tudi Kranjske, je na podlagi dvornega dekreta z 20. oktobra 1768 od nadškofa zahtevalo, da sestavi popis vseh beneficijev, ki so jih imeli v lasti duhovniki z Beneškega na avstrijskem ozemlju. Enako je veljalo tudi za redovne hiše. Seznam je bilo treba dostaviti v mesecu dni.⁸⁰¹ Prav tako je bilo potrebno narediti popis svetnih duhovnikov ter preučiti, za koliko bi se lahko zmanjšalo število redovnikov, ki bi jih lahko zaposlili v dušnem pastirstvu.⁸⁰² Nadškofu Attemsju je bilo posebej ukazano, da se mora v vseh dednih deželah natančno upoštevati recipročnost, zato ni smel podeliti beneficija nobenemu beneškemu podložniku.⁸⁰³

Duhovniki so si med službo zaradi različnih vzrokov in zaslug pridobili tudi nekatere svetne (dvorni kaplan, konzistorialni svetnik, prisednik goriškega nadškofa ipd.) in častne (monsignor (papeški kaplan), apostolski protonotar) naslove. Slednji naziv si je pridobilo 13 oseb: kamniški župnik Ferdinand Gotfrid baron Apfalter, moravski župnik Ferdinand Benedikt Gabrijel baron Erberg, novomeški prošt Anton Gotard baron Erberg, komendski župnik Peter Pavel Glavar, starološki župnik Franc Leopold Kalin, ribniški arhidiakon Janez

⁷⁹⁹ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 9r.

⁸⁰⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 933; Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 77; Rescripta 1759–1760, b. 6, št. 933 (6. julij 1760, Ljubljana); Rescripta 1761 a num 2 usque 116, b. 7, št. 77 (29. november 1760, Gradec).

⁸⁰¹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1062, 1065; Rescripta 1768, b. 16, št. 1062 (21. november 1768, Gorica), št. 1065 (28. november 1768, Ljubljana).

⁸⁰² IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 444, 492; Rescripta 1772, 1773 p., b. 20, št. 444 (24. december 1772, Trst); Rescripta 1773 gen-set, b. 21, št. 492 (26. februar 1773, Celovec).

⁸⁰³ Visočnik, *Škofjski arhiv Ljubljana*, str. 159, 160.

Krstnik Blaž Kobal, dobrepoljski župnik in namestnik ribniškega arhidiakona Janez Andrej Lakner, dekan novomeškega kolegiatnega kapitlja in dolenski arhidiakon Anton Matko, Ignac Raumschüssl, ribniški arhidiakon Lovrenc Tobija Rojc, župnik v Šentvidu pri Stični Franc Matevž Rozman, novomeški kanonik ter mokronoški župnik Jožef Vidmajer in neveljski vikar Gregor Žerovnik.⁸⁰⁴

6.4 Maševanje in kateheza

Eno izmed določil, sprejetih na tridentinskem koncilu (1546–1563), je bila tudi že večkrat poudarjena stroga zapoved vsem vernikom, sposobnim in zmognim dojemanja (*capaces*), da se morajo vsako nedeljo in ob zapovedanih praznikih udeležiti maše. Obveznost so imeli tudi škofje, in sicer vernike poučevati o pomembnosti udeležbe pri maši in pomenu same maše. Priporočeno je bilo, naj verniki božjo službo obiskujejo v svojih župnijah.⁸⁰⁵

Nadškof Attems je maševanju v vizitacijskih zapisnikih ob pastoralnih vizitacijah namenil precej prostora. Leta 1752 je spraševal, ali v župniji mašujejo in kolikokrat, na poznejših vizitacijah pa je vprašanje razširil. Tako je od leta 1761 na že tiskanih obrazcih spraševal, ali ob nedeljah in praznikih mašujejo za ljudstvo (*pro populo*), ali mašujejo ob stalni uri (*hora stabili*) in ali poteka hkrati v župniji še kakšna maša, ki bi jo darovali brez župnikovega dovoljenja? Zanimalo ga je tudi, ali izpostavljajo in častijo sv. Rešnje telo.⁸⁰⁶ V veliki večini je nadškof dobil podobne odgovore kot v vikariatu Planina pri Rakeku leta 1752: ni nobenih pritožb, vse poteka v najlepšem redu.⁸⁰⁷ Nekaj nejevolje so mu izrazili v kočevskem Koprivniku, ker naj bi župnik pri maši bolj mrmral kot pa govoril in ga je bilo zato težko razumeti.⁸⁰⁸

Duhovniki so navadno za ljudstvo maševali poleti ob šestih zjutraj, pozimi pa uro pozneje. Druga maša je bila običajno ob desetih. V Selcih nad Škofjo Loko so npr. za starejše maševali ob šestih, za druge ob desetih. To je veljalo ne glede na letni čas.⁸⁰⁹ Nasprotno so v Trziču upoštevali letne čase in se držali šeste oziroma sedme ure.⁸¹⁰ V Kamniku so v župnijski cerkvi maševali ob devetih dopoldne, med mašo so peli, opravljena je bila tudi pridiga.⁸¹¹ Nekoliko drugače

⁸⁰⁴ Volčjak, *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo*, str. 316–716; SI AS 1073, I/59r, str. 24v–25v.

⁸⁰⁵ <http://www.totustuustools.net/concili/trentoc.htm> (zapis z dne 24. 9. 2013); Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 45.

⁸⁰⁶ Vprašanja, ki jih je Attems zastavljal ob pastoralnih vizitacijah, najdemo v: IT ASDG, ACAG, Archivescovi, Attems 1 (včasih: Attems, b. 1), *Schede in preparazione per la visita pastorale del (?) a Planina e nella Carniola; Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 3–4v; 1/14 ex 18 (33), str. 4–5v; 1/18 ex 22 (37), str. 3–4v; 1/21 ex 25 (40), str. 2–5, 1/22 ex 26 (41), str. 5–6v. Glej tudi Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 45 sl.

⁸⁰⁷ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 3v.

⁸⁰⁸ Prav tam, str. 120.

⁸⁰⁹ Prav tam, str. 20.

⁸¹⁰ Prav tam, str. 23v.

⁸¹¹ Prav tam, str. 32.

je bilo v Osilnici. Zaradi težavnega ozemlja in velikega obsega župnije je bilo težko priti do župnijske cerkve. Ob nedeljah in praznikih so zato v zimskem času maševali ob 11. dopoldne, med mašo je potekala tudi kateheza oziroma pridiga z moralno vsebino. Poleti so maševali uro prej. Popoldanskih opravil zaradi opisanih razmer ni bilo.⁸¹² Teh ni bilo niti v Škocjanu pri Novem mestu, čeprav so si farani tega želeli.⁸¹³ V Krškem, kjer je bil kapucinski samostan, so maševali trikrat: v župnijski cerkvi ob sedmih (pozimi ob osmih) in desetih (obe peti maši), pri kapucinih pa ob devetih. Pri deseti maši so tudi pridigali. Predlagano je bilo sicer, da bi v župnijski cerkvi pridigali med prvo mašo ob sedmih, pri kapucinih pa ob treh, vendar predloga nadškof ni odobril.⁸¹⁴ V župniji Mokronog, kjer je stala znana božjepotna cerkev Žalostne Matere božje na Žalostni gori, so ob nedeljah, praznikih in pomembnejših dnevih maševali tudi v župnijski cerkvi, da so bili lahko navzoči tudi slabotnejši. Vsakodnevno redno maševanje je namreč potekalo samo na Žalostni gori, ne pa tudi v župnijski cerkvi.⁸¹⁵

Božjo besedo naj bi duhovniki oznanjali vse leto ob nedeljah in praznikih v župnijski cerkvi kot tudi na podružnicah – na teh večinoma takrat, ko so morali hkrati maševati. Navadno je bila to naloga župnikov, ponekod pa so namesto njih to delo opravljali vikarji ali kaplani. Za Selca nad Škofjo Loko in Kamnik je bilo ob vizitacijah izrecno poudarjeno, da so pridigali na prižnici; verniki so božjo besedo radi poslušali.⁸¹⁶ V Tržiču in Komendi je župnik pridigal samo v adventu, postu in ob pomembnejših praznikih.⁸¹⁷ V Velesovem, kjer je bila pri samostanski cerkvi Marijinega oznanjenja znana božja pot, je župnik pridigal v času procesij, to pa je bilo navadno v poletnem času. V adventu in postu pridig ni bilo.⁸¹⁸ Nasprotno so božjo besedo v Kamniku oznanjali samo kaplani, župnik Janez Jakob grof Barbo pl. Waxenstein pa redkeje (po trditvi kaplana Mihaela Petriča zaradi težav s srcem in pljuvanja krvi (tuberkuloze)).⁸¹⁹ V bližnjih Mekinjah je bilo pridiganje zaupano samostanskemu spovedniku.⁸²⁰ Opisati je treba tudi ureditev, ki je veljala na Krki na Dolenjskem. Tudi tukaj so maševali dvakrat, ob sedmih in desetih dopoldne. Včasih je pridigal župnik, večinoma pa vikar ali kaplani. V župnijsko cerkev sv. Kozme in Damjana je

⁸¹² Prav tam, str. 159v.

⁸¹³ Prav tam, str. 82v.

⁸¹⁴ Prav tam, str. 68.

⁸¹⁵ Prav tam, str. 87–88v; Volčjak, Župnija Mokronog.

⁸¹⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 20, 32.

⁸¹⁷ Prav tam, str. 23v, 29.

⁸¹⁸ Prav tam, str. 26.

⁸¹⁹ Prav tam, str. 31v, 32.

⁸²⁰ Prav tam, str. 30.

prihajalo veliko vernikov od vsepovsod, zlasti še ob veliki noči, binkošti in na praznik sv. Kozme in Damjana (26. septembra). Med romarji je bilo veliko tujcev, zato so pridigali tudi dvakrat, včasih trikrat, in sicer enkrat v slovenščini, drugič v nemščini. Če je bilo romarjev malo, so pridigali samo med deseto mašo.⁸²¹ V Poljanah (Starem trgu ob Kolpi) so božjo besedo oznanjali v treh jezikih: nemščini, slovenščini in hrvaščini.⁸²² Moravski župnik Ferdinand Gabrijel baron Erberg je imel druge težave. Ker ni bil več slovenščine, je božjo besedo sam oznanjal bolj poredko, namesto njega je to delo opravljal njegov vikar.⁸²³ Pomanjkanja božje besede niso občutili niti v Čatežu ob Savi. Če je niso mogli slišati v domači župnijski cerkvi, so se s čolni po reki Krki odpeljali v bližnje Brežice k frančiškanom.⁸²⁴ Zgleden v oznanjanju božje besede je bil Peter Pavel Glavar v Komendi. Bil je priznan in iskan cerkveni govornik. Čeprav je večinoma govoril preprostim vernikom v komendski župniji, je bil pogost govorec tudi pri ljubljanskih jezuitih, tam pa so se zbirali tudi bolj učeni verniki. Zapuстил nam je številne pridige, napisal pa je tudi mali katekizem (*Examen doctrinae christianae*).⁸²⁵

Na vizitacijah je nadškof duhovnike spraševal, na kakšen način poučujejo krščanski nauk, ali ga poučujejo po metodi kardinala Roberta Bellarmina (1599–1621) ali po Rimskem katekizmu in ali molijo del rožnega venca in lavretanske litanije.⁸²⁶ Krščanski nauk je bilo treba vedno poučevati popoldne (ob dveh ali treh),⁸²⁷ nanj so morali opozoriti z zvonjenjem. Dopoldne je bila kateheza lahko samo v primeru, če je bila maša na podružnici. Nadškof Attems

⁸²¹ Prav tam, str. 35v.

⁸²² Prav tam, str. 114.

⁸²³ Prav tam, str. 48v.

⁸²⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 44.

⁸²⁵ Viktorijan Demšar, *Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja*, Celje 1991, zlasti str. 67–214; Metod Benedik, Glavarjeva življenjska pot, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 90–91 (dalje: Benedik, Glavarjeva življenjska pot); Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost, str. 104.

⁸²⁶ Leta 1761, 1763 in 1767: *An a meridie dictis diebus Catechesim pro parvulis iuxta methodum Cardinalis Bellarmini, aut Catechismi Romani fecerit? Et propositis manusculis parvulos desuper examinaverit? Post Catechesim vero actus Theologales cum populo, vulgari lingua, actumque Contritionis elicuerit, & unam Rosarii tertiam cum litanis lauretanis praeoraverit?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 3; 1/14 ex 18 (33), str. 4; 1/18 ex 22 (37), str. 3. Leta 1771 se je vprašanje nekoliko spremenilo. *An a meridie dictis diebus catechesim iuxta methodum cardinalis Bellarmini, aut catechismi Romani parvulis tradiderit? Eos propositis manusculis desuper examinaverit? Tum actus theologales, et contritionis clara, elevata voce cum populo verba repente, vulgari idiomate elicuerit? Ac tertiam saltem rosarii partem cum litanis lauretanis praeoraverit?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40), str. 2v;

An a meridie dictis diebus Catechesim iuxta methodum Cardinalis Bellarmini aut Catechismi Romani Parvulis tradiderit? eos propositis manusculis desuper examinaverit? tum Actus Theologales, & Contritionis clara, elevata voce cum populo verba repente, vulgari idiomate, elicuerit? ac tertiam saltem Rosarii partem cum litanis Lauretanis praeoraverit? Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 5.

⁸²⁷ Leta 1772 je bil izdan predpis, da mora biti krščanski nauk s preostalimi pobožnostmi vsako nedeljo in na zapovedani praznik med 12. in 15. uro. Če je ustanovno pismo beneficiatom v tem času nalagalo druge obveznosti, so te morali preložiti na drug čas. Prim. Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 51.

je navzočnost pri krščanskem nauku priporočal tudi odraslim in starejšim, da se ne bi prepuščali brezdelju. Nadškof je za pospeševanje krščanskega nauka ustanavljal bratovščine krščanskega nauka. Ob obiskih župnij med vizitacijami je tudi sam sodeloval pri katehezi in spraševal otroke.⁸²⁸

Katehezo ali krščanski nauk so navadno opravljali v postnem času (*tempus quadragesimae*), ponekod pa tudi v adventu (*tempus adventus*). V nekaterih župnijah je bila navada, da so krščanski nauk poučevali vse leto. Pozimi je kateheza navadno potekala popoldne ob dveh, poleti pa kar po pridigi. V obravnavanem času pridiga praviloma ni potekala v okviru maše, kot je v navadi danes, temveč pred mašo ali po njej. Kljub temu je v številnih župnijah potekala med mašo; omenimo naj samo župniji Selca nad Škofjo Loko in Komenda.⁸²⁹ V Krškem so pridigali ob deveti uri pri kapucinih, uro pozneje pa v župnijski cerkvi.⁸³⁰

K popoldanski katehezi so pozivali z zvonjenjem oziroma, kot je zapisano ob primeru Železnikov, *dato campanae signo*. Odrasli in otroci so nato marljivo prihajali v cerkev v štirih sprevodih.⁸³¹

V prvi polovici 18. stoletja se je na slovenskih tleh zasidral katekizem Roberta Bellarmina. Namenjen je bil verski vzgoji in uvajanju v prejetje zakramentov. Bil je precej razširjen po vseh deželah, saj ga je papež Benedikt XIV. priporočal kot enoten katekizem za ves katoliški svet. Na Kranjskem je bil pogost tudi katekizem izpod peresa Petra Kanizija, ki ga je ta sestavil v času zasedanja tridentinskega koncila. Po razlagi A. S. Snoja je največja razlika med njima v usmeritvi in nekaterih poudarkih: Kanizijev je usmerjen bolj biblično, Bellarminijev pa teološko.⁸³²

Kot je bilo že omenjeno, so starši svoje otroke morali pošiljati h katehezi. Tako je bilo npr. tudi na Planini pri Rakeku. Otroci iz bližnje okolice so vestno prihajali k popoldanski obveznosti, otroke iz bolj oddaljenih krajev pa so morali malo podkupiti z raznimi darili.⁸³³ V navadi je bila tudi molitev rožnega venca in lavretanske litanije. Na Rakeku rožnega venca nikoli niso javno molili, litanije pa samo ob nedeljah.⁸³⁴ V gorenjskem Trziču so poleg kateheze popoldne molili tudi večernice, rožni venec in litanije so imeli samo ob nedeljah.⁸³⁵ V Kamniku je kateheza potekala popoldne v župnijski cerkvi. Eden izmed kaplanov

⁸²⁸ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 50; Ambrožič, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, str. 22; Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 21, 23–26.

⁸²⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 20, 28v.

⁸³⁰ Prav tam, str. 68.

⁸³¹ Prav tam, str. 22v.

⁸³² Alojzij Slavko Snoj, Pobudnik načrtnega, poglobljenega in prosvetljenega katehiziranja, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 119 sl. (dalje: Snoj, Pobudnik načrtnega, poglobljenega in prosvetljenega katehiziranja).

⁸³³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 13–13v.

⁸³⁴ Prav tam, str. 13v.

⁸³⁵ Prav tam, str. 23v.

je razlagal skrivnosti vere (*mysteria*), sodelovali pa so tudi drugi duhovniki, ki so spraševali dečke in deklice. Zjutraj se je podobno dogajalo na podružnicah:⁸³⁶ popoldne ob dveh je bila kateheza, po njej večernice, ob nedeljah so bile večernice v slovenskem jeziku, nato je bila na vrsti molitev rožnega venca.⁸³⁷ Dva kaplana sta katehezo opravljala tudi v Ribnici.⁸³⁸ V Koprivniku pri Kočevju so bile popoldanske dejavnosti v župnijski cerkvi po kosilu, na podružnicah poleti ob štirih, pozimi pa ob treh popoldne. Dodali so še del rožnega venca in litanije Matere božje.⁸³⁹ V Moravčah je kateheza sicer potekala, obisk pa je bil slabši. Otroci od blizu so prihajali kar pogosto, oddaljeni otroci pa bolj poredko: pozimi zaradi nizkih temperatur in oddaljenosti, poleti pa zato, ker so morali pasti živino. Nadškof Attems je zato kaplanom naročil, da ob nedeljah pogosteje mašujejo na podružnicah, med mašo ali po njej pa naj vsaj četrte ure poučujejo in preverjajo znanje otrok. Pridige naj ne bodo preveč učene ali panegirične, temveč naj bodo oblikovane primerno.⁸⁴⁰ V Krškem so popoldne imeli pete litanije in nato še blagoslov z Najsvetejšim. Pred tem je potekalo poučevanje in izpraševanje otrok.⁸⁴¹ V Velikih Laščah je kateheza potekala popoldne ob treh z molitvijo rožnega venca, litanijami, poleti so izpostavili tudi Najsvetejše.⁸⁴² V Škofji Loki je bilo sodelovanje župnika Franca Leopolda Kalina in kapucinov pri tem zgledno. Ob nedeljah in praznikih so večernice potekale v župnijski cerkvi sv. Jurija v Stari Loki, v kapucinski cerkvi sv. Ane je bilo izpostavljeno Najsvetejše, kapucini pa so vodili pete litanije.⁸⁴³ V župniji Brežice, ki je spadala pod kostanjeviški arhidiakonot, se je mestni magistrat pritožil pri celjskem okrožnem glavarstvu, da razen v adventnem in postnem času ni bilo nobenega pouka za otroke. Graška Reprezentanca in komora je zato zahtevala poročilo o vzrokih za tako neurejeno stanje.⁸⁴⁴

Kar zadeva katehezo je bil posebej vzoren komendski župnik Peter Pavel Glavar. Pri svojem delu je bil temeljit in tudi zahteven. Poučevanje je povezal z raznimi pobožnostmi, npr. s križevim potom, ki ga je leta 1751 postavil v komendski župnijski cerkvi. Vernike je poučeval na način, ki je bil za takrat izviren – s pastoralnimi obiski vernikov. Na ta način je svoje vernike zelo dobro spoznal in bil zato na pastoralnem področju lahko veliko bolj učinkovit kot

⁸³⁶ Prav tam, str. 32.

⁸³⁷ Prav tam, str. 32–32v.

⁸³⁸ Prav tam, str. 126.

⁸³⁹ Prav tam, str. 121v.

⁸⁴⁰ Prav tam, str. 47.

⁸⁴¹ Prav tam, str. 68.

⁸⁴² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 33.

⁸⁴³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 15v.

⁸⁴⁴ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 486; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 486 (23. december 1755, Gradec).

nekateri njegovi kolegi.⁸⁴⁵ Ob obiskih je faranom zastavljal vprašanja in pisal zapisnik o tem, kdo, predvsem pa, česa ne zna. Zapisnik je nato izročil kaplanu, ki je imel nalogo, da te osebe nauči snov, ki je niso obvladali. Vendar ni ostalo samo pri tem – ko so se je naučili, so morali »nevedneži« priti na preizkus h Glavarju. Glavar je začel voditi tudi Status animarum oziroma knjigo s popisom vseh vernikov po hišnih številkah.⁸⁴⁶

V zvezi z opuščanjem kateheze je štajerska Reprezentanca in komora nadškofu Attems u pisala leta 1752. Pismo omenja dva štajerska primera: v Novi Cerkvi in Dobrni,⁸⁴⁷ nepravilnosti pa so bile tudi na Kranjskem, in sicer v župniji sv. Egidija v Mokronogu. Okrožno glavarstvo je namreč poročalo, da je kateheza tu potekala samo v adventnem času. Župnik Jožef Vidmajer se je izgovarjal, da nima pomočnika (kaplana) in da ima sam obveznosti drugod. Reprezentanca in komora mu je 13. junija 1752 ukazala, da mora otroke odslej poučevati pravilno in neprekinjeno.⁸⁴⁸

Kar zadeva katehezo pastirjev, je o tem govoril že patent cesarja Leopolda I. leta 1689; določal je, naj bosta pastirjem ob nedeljah in praznikih omogočena udeležba pri maši in pouk krščanskega nauka. Leopold I. je leta 1701 tudi določil, naj duhovniki, še posebej na podeželju, otroke vestno poučujejo osnov vere. Starši pa svojih otrok zaradi različnih vzrokov niso radi pošiljali k nedeljski popoldanski obveznosti. Uradniki okrožnih glavarstev so leta 1755 zato dobili podrobna navodila, kako ravnati v teh primerih.⁸⁴⁹

Korak dlje na tem področju je storila Marija Terezija leta 1761, ko je predpisala obveznost krščanskega nauka za vse otroke. Tiste starše ali skrbnike otrok, ki bi to dolžnost zanemarjali, so morali duhovniki prijaviti pristojni oblasti. Zapisala je, da »se ne sme več dogajati, da bi posedali mladi kmečki ljudje med božjo službo, pridigo in krščanskim naukom po gostilnah, starejši pa medtem opravljali razne posle in posedali po uradih ali se nalivali s pivom ter dajali mladim slab zgled. Med službo božjo naj ne vodijo živine na pašo. Zato je treba z dobrim zgledom, deloma pa tudi s strogostjo mlade ljudi od tega odvrniti.«⁸⁵⁰ Že prihodnje leto je cesarica ponovila zahtevo Leopolda I. o poučevanju pastirjev.⁸⁵¹ Kljub

⁸⁴⁵ Jaz sem dobri pastir, in poznam svoje in moje poznajo mene (Jn 10,14).

⁸⁴⁶ Benedik, Glavarjeva življenjska pot, str. 91; Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost, str. 101–102.

⁸⁴⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 122; Rescripta 1752, b. 2, št. 122 (13. junij 1752, Gradec).

⁸⁴⁸ Volčjak, Župnija Mokronog.

⁸⁴⁹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 482; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 482 (9. december 1755, Ljubljana).

⁸⁵⁰ ... hiemit gemessenst anbefohlen, dass sie nicht allein bey den kanzleyen und anderen versammlungen der unterthanen die eifrige erscheinung bey den predigten, kinderlehren und gottesdiensten einschärfen, sondern auch alle ausgabe des biergetränks und speise in den taferen, auch austrieb des viehes währenden gottesdienstes abstellen, zu förderst aber zu aneiferung sich selbst fleissig bei dem gottesdienste einfinden sollen. Prim. Ožinger, Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem, str. 49, 236–237.

⁸⁵¹ Prav tam, str. 49–50.

odredbam pa so se še naprej dogajale kršitve, zato je avgusta 1770 Deželno glavarstvo za Kranjsko izdalo dopis, s katerim je razglasilo cesaričin odlok s 14. julija 1770. Z njim je cesarica v vseh župnijah in tudi podružnicah in beneficiatnih cerkvah in kapelah (ne samo v mestih in trgih) uvedla nedeljski popoldanski krščanski nauk skupaj z molitvijo večernic ali rožnega venca, da ljudje ne bi po nepotrebnem zapravljali časa in se vdajali pijači. Gostilne so morale biti v tem času zaprte.⁸⁵² Navedeni odlok je bilo treba uresničevati v navedenem smislu s predpostavko, da je na posameznih župnijah dovolj duhovščine. To je bilo posebej poudarjeno.⁸⁵³ Odlok je določal tudi, da naj se popoldanskih obveznosti udeležijo tudi drugi duhovniki, ki so bivali v župniji. V primeru hude zime je bilo dovoljeno popoldansko opravilo vršiti izven cerkve v zakurjeni sobi.⁸⁵⁴

Nadškof je na vizitacijah spraševal o izpostavljanju Najsvetejšega. Zanimalo ga je, ali je izpostavljeno in kolikokrat, ali je izpostavljeno s potrebnim spoštovanjem in v skladu s sinodalnimi predpisi, primerno osvetljava in v skladu z liturgičnimi obrazci (*rubricae*). Najpogostejši odgovori župnikov so bili, da je Najsvetejše izpostavljeno pogosto med letom ali »samo« pogosto (*saepius per annum, saepius*) oziroma vsaj na telovo (praznik sv. Rešnjega telesa), v nekaterih župnijah torej pogostejše, ponekod pa manj pogosto. Pogost odgovor je bil tudi, da je Najsvetejše izpostavljeno v skladu s predpisi in primerno razsvetljava (*cum decore, cum debita illuminatione*).⁸⁵⁵ Za nadškofa pa je bil nezadovoljiv odgovor Matije Verderberja, ostarelega župnika v Koprivniku pri Kočevju, ki je Najsvetejše izpostavljaval redko, pa še to ob nezadostni razsvetljavi. Tudi liturgičnim pravilom je zadostil bolj redko. Nadškof ga je zaradi »napak« in starosti upokojil in imenoval župnijskega administratorja.⁸⁵⁶ Župnik v Kočevski Reki je Najsvetejše izpostavljaval še v predpostnem času (*tempus bachanalisticum*), na telovo ter na dneve, ki jih je določila nadškofija.⁸⁵⁷ Podobno je bilo v navadi v Osilnici, kjer je župnik Najsvetejše izpostavil tudi še vsaj enkrat na mesec.⁸⁵⁸

⁸⁵² ... dass künftig nicht allein in städten, und großen märckten, sondern auch in allen pfarreyen, und filialen, soweit es das personale der geistlichkeit zulasset, wie auch in denen beneficiatkirchen, oder capeln, wo diese leztern in einem orte alleine seynd, an denen sonn- und gebothenen feyertägen nachmittags die christen lehre, und nach dieser die vesper gehalten, oder der rosenkrantz gebettet werde, womit das volck derley täge nicht im missigange, oder in wirthshäusern zubringen möge, wie dann die wirthshäuser früh so wohl als nachmittag wehrenden gottes dienstes gesperret, hernach aber eröffnet werden sollen. Glej: IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1333; Rescripta 1770, b. 18, št. 1333 (24. julij 1770, Celovec); SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 32 (1770 avgust 4., Ljubljana). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 307.

⁸⁵³ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 219, 224; Rescripta 1772, 1773 p., b. 20, št. 219 (15. januar 1772, Celovec), št. 224 (17. januar 1772, Ljubljana).

⁸⁵⁴ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/j (1776 maj 1., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302.

⁸⁵⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 11.

⁸⁵⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 80.

⁸⁵⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 83.

⁸⁵⁸ Prav tam, str. 131.

V Moravčah je bilo Najsvetejše izpostavljeno vsako nedeljo pri katehezi,⁸⁵⁹ v Velesovem pa vsako nedeljo in ob praznikih v času molitve litanij.⁸⁶⁰ V sosednji župniji Šenčur pri Kranju je župnik poudaril, da je Najsvetejše izpostavljaval večkrat v letu, še posebej v času vojaških spopadov.⁸⁶¹ Podobni so bili odgovori župnikov v Stari Loki, Leskovcu pri Krškem in Dolu pri Ljubljani; povedali so, da Najsvetejše izpostavljajo tudi v nujnih primerih oziroma v stiski (*urgente necessitate*).⁸⁶² V Trziču so Najsvetejše izpostavljali ves advent, v predpostnem času, v postnem času in v osmini sv. Rešnjega telesa.⁸⁶³ V poljanskem vikariatu Leskovica je vikar nadškofu odgovoril, da Najsvetejšega ne izpostavlja pogosto, ker je izpostavljeno v župnijski cerkvi.⁸⁶⁴ Župniki v Boštanju, Čatežu ob Savi in Šmarjeti na Dolenjskem so dodali tudi, da liturgične predpise upoštevajo, če je le mogoče.⁸⁶⁵ Župniki v Žumberku, Dolenjskih Toplicah, Črmošnjicah in Poljanah (Starem trgu ob Kolpi) so bili pri odgovorih izredno natančni. Med drugim so navedli število sveč za razsvetljavo Najsvetejšega: v Žumberku je župnik uporabljal štiri sveče (*quatuor candellis*), župniki v Črmošnjicah, Poljanah (Starem trgu ob Kolpi) in Kostelu po 12, v Dolenjskih Toplicah pa kar 16. Črmošnjiški župnik je Najsvetejše izpostavljaval tudi v času veljave popolnega odpusta, kostelski župnik je zapisal, da Najsvetejše izpostavlja povprečno po 40 ur na leto,⁸⁶⁶ mirnopeški župnik pa 26-krat na leto.⁸⁶⁷ Mozelski župnik Ignac Romuta je nadškofu povedal, da Najsvetejše izpostavlja v predpostnem času, v osmini sv. Rešnjega telesa, v osmini sv. Petra in Pavla ter ob prazniku škapulirja. Ob tem je gorelo 10 sveč (enako število tudi v Kočevju).⁸⁶⁸ Župnik v Šentrupertu na Dolenjskem pa je Najsvetejše izpostavljaval pogosto ob praznovanju rožnovenske bratovščine, in to ob primerni razsvetljavi.⁸⁶⁹ V Šmarju pri Ljubljani je župnik ravnal takole: v predpostnem času in v osmini sv. Rešnjega telesa, v času procesij med praznikom posvetitve cerkve in praznikom sv. Mihaela, a Najsvetejše ni bilo izpostavljeno med mašo, temveč v času procesije.⁸⁷⁰

Nadškof je župnikom naročal pogostejšo menjavo hostij v tabernaklju, vsaj vsakih 14 dni, saj se je bal, da se bo v nasprotnem pokvarila njihova sestava in bodo »šle v nič«.⁸⁷¹

⁸⁵⁹ Prav tam, str. 195.

⁸⁶⁰ Prav tam, str. 259.

⁸⁶¹ Prav tam, str. 267.

⁸⁶² Prav tam, str. 367; 1/14 ex 18 (33), str. 17; 1/18 ex 22 (37), str. 4.

⁸⁶³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 276.

⁸⁶⁴ Prav tam, str. 359.

⁸⁶⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 9, 21, 61.

⁸⁶⁶ Prav tam, str. 33; 1/18 ex 22 (37), str. 75, 71, 84, 88.

⁸⁶⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 22v.

⁸⁶⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 92, 96.

⁸⁶⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 81.

⁸⁷⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 6v.

⁸⁷¹ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 49.

Kot smo že večkrat omenili, je bil zelo dejaven in inovativen komendski župnik Peter Pavel Glavar. Med drugim je uvedel redno velikonočno spraševanje, ki ga je nadškof Attems leta 1755 predpisal kot obvezno za vso goriško nadškofijo. Glavar je bil dejaven še na karitativnem področju, podpiral je dijake in študente pri študiju, ustanovil šolo v Komendi, imel pa je tudi čut za lepoto v cerkvi.⁸⁷²

Duhovniki na Kranjskem so v 18. stoletju maševali za različne potrebe: ob pomembnejših dogodkih v vladarski hiši,⁸⁷³ uspehih domače armade, v času napadov tuje vojske,⁸⁷⁴ ob smrti papežev, škofov, po namenu ustanoviteljev raznih ustanovnih maš, konec koncev pa tudi po namenih navadnih vernikov. Na tem mestu naj opišemo navodila nadškofa Attemsa, ki jih je poslal 18. maja 1758 vsem župnikom, vikarjem, beneficiatom, kuratom in drugim duhovnikom ob smrti papeža Benedikta XIV. 3. maja 1758. V vseh cerkvah v nadškofiji, tudi podružničnih, je bilo potrebno zvoniti trikrat na dan po pol ure pred angelovim češčenjem, vsak dan je bilo potrebno opraviti oficij za umrle in mašo. To je bilo potrebno izvesti na dan pogreba ter na sedmi in na trideseti dan. Po tem času pa so duhovniki za pokojnika morali moliti in opraviti tudi mašo za uspeh volitev novega papeža.⁸⁷⁵

Posebno slovesno so maševali ob godovih nekaterih svetnikov. Eden takih je bil sv. Janez Kancij (tudi Kentski), poljski duhovnik, ki je slovel po svoji srčni dobroti. Za svetnika ga je razglasil papež Klemen XIII. leta 1767. Slovesno praznovanje kanonizacije tega svetnika je leta 1769 v Novem mestu potekalo kar osem dni, sodelovali pa so tudi kapucini, frančiškani, kostanjeviški opat in okoliški župniki iz krajev od Metlike do Šentjerneja.⁸⁷⁶

Leta 1768 je nadškof opomnil svojo duhovščino, naj se drži zadnjih dveh točk sinodalnega dekreta, tj. naj pri vsaki maši opravijo molitev (kolekto) sv. Duhu. Prav tako naj bi vsak četrtek, seveda če je mogoče, opravili votivno

⁸⁷² Benedik, Glavarjeva življenjska pot, str. 91; Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost, str. 105.

⁸⁷³ Npr. za pokojno Marijo Elizabeto Parmsko, prvo ženo poznejšega cesarja Jožefa II. (IT ASDG, ACAG, Protocollum extra ordinarium de annis 1763–1769, str. 3v (7. december 1763)), za pokojnega cesarja Franca I. Štefana (SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/k (1765 september 5., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 297–298); leta 1764 za izvolitev Jožefa II. za rimskega kralja, naslednje leto ob sklenitvi zakonske zveze Leopolda II. ipd. Prim. Visočnik, *Škofijski arhiv Ljubljana*, str. 122, 133, 134.

⁸⁷⁴ V časih pruskih napadov na Avstrijo in razsajanja živinske kuge je novomeški arhidiacon leta 1759 naročil vsem župnikom, vikarjem, beneficiatom, kuratom in drugim podložnim v arhidiaconatu, naj s prižnice oznanijo enodnevni post z odpustkom 40 dni, da bi Bog odvrnil to zlo (dovoljenje nadškofa). Prim. SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 8 (1759 september 16., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296; Visočnik, *Škofijski arhiv Ljubljana*, str. 116.

⁸⁷⁵ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 7 (1758 maj 18., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 295.

⁸⁷⁶ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/l (1768 maj 18., Gorica), št. 16/e (1768 september 19., Novo mesto); šk. 5, f. 12, št. 30 (1769 julij 23., s. l.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298, 301, 307.

mašo⁸⁷⁷ v čast sv. Duhu; ob nedeljah in praznikih naj bi popoldne molili rožni venec pred izpostavljenim Najsvetejšim za uspeh prihodnje nadškofijske sinode (leta 1768).⁸⁷⁸

Druga polovica 18. stoletja Cerkvi na splošno ni bila posebej naklonjena. Država je vedno bolj posegala v njeno delovanje, tudi kar zadeva duhovščino. Čeprav je bil Attems z dvorom v dobrih odnosih, se je novega časa še kako zavedal. Maja 1769 je o nasprotovanju Cerkvi in duhovščini pisal vsem arhidia-konom, komisarjem, dekanom in župnikom. V pismu jih je opominjal, da se bo treba spreobrniti in spokoriti. Zato naj bi vsi rektorji cerkva v njegovem (nadškofovem) imenu oznanili svojim župljanom popoln odpustek, ki ga je papež Klemen XIII. poklonil tistim, ki bodo izpolnili pogoje zanj in bodo molili za soglasje krščanskih vladarjev, za izkoreninjenje krivih ver in povišanje Cerkve. Hkrati je nadškof podelil odpustek 40 dni tudi vsem, ki bi za ta namen molili Očenaš in Zdravomarijo.⁸⁷⁹

6.5 Spovedovanje, podeljevanje zakramentov in skrb za bolnike

Spovednice, kakršne poznamo danes, v katerih sta spovednik (*confessarius*) in spovedanec (*poenitens*) fizično ločena, so »iznajdba« milanskega nadškofa, kardinala Karla Borromea (1560–1584). Njegova navodila so začeli prevzemati liturgični predpisi v t. i. ritualih. Predtem je spoved potekala tako, da je spovednik – duhovnik sedel na sedežu, oseba, ki se je spovedovala, pa je klečala pred njim.⁸⁸⁰

Nadškof Attems je na svojih pastoralnih obiskih zahteval, da spovednice izpolnjujejo določene zahteve, npr. tajnost spovedi in fizično razdaljo med spovednikom in spovedancem. V vizitacijskih zapisnikih je nadškof spraševal po številu spovednic zlasti v župnijski ali vikariatni cerkvi, ali so te opremljene z mrežo (*confessionale cratibus discreta*), ali odrasle, zdrave ženske morda spovedujejo zunaj spovednic ali celo v župnišču.⁸⁸¹ Spovednica je morala v cerkvi stati

⁸⁷⁷ Votivna maša je maša izven običajnih (dnevni) mašnih obveznosti (oficija, *extra ordinem officii*) in se opravlja na posebno željo (*ex voto*) posameznika ali krščanske občine. Prim. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, str. 356–364; <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=12154> (zapis z dne 13. 10. 2013).

⁸⁷⁸ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/e (1768 september 19., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 301.

⁸⁷⁹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/m (1769 maj 14., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298.

⁸⁸⁰ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem štajerskem*, str. 51.

⁸⁸¹ Leta 1761, 1763, 1767: *An & quot in Ecclesiis praesertim in Parochiali, sive Vicariali confessionalia cratibus discreta prostent? An mulierum adulterum, non infirmarum Confessiones extra Confessionalem sedem excipiantur? An etiam in domo Parochiali, Vicariali etc.* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 4; 1/14 ex 18 (33), str. 5; 1/18 ex 22 (37), str. 4. Leta 1771 se je vprašanje nekoliko spremenilo: *An, et quot in vicariali ecclesia confessionalia cum cratibus iuxta synodalia decreta prostent? An mulierum adulterum non infirmarum extra sedem confessionalem vel in domo vicariali confessiones excipiantur?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40), str. 4v; *An, & quot in Ecclesiis, praesertim in Parochiali, seu Vicariali Confessionalia cum cratibus iuxta Synodalia discreta prostent? An mulierum adulterum non infirmarum extra sedem Confessionalem, vel in domo Parochiali seu Vicariali confessiones excipiantur?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 6.

na primernem, vidnem mestu, ni smela stati v zakristiji, saj bi tako lahko ljudje, ki so se pripravljali na spoved, motili duhovnika, ki se je pripravljaj na mašo. Nadškof je izrecno prepovedal, da bi ženske spovedovali v zakristiji.

Ob prvi vizitaciji Kranjske leta 1752/53 je po kranjskih župnijskih cerkvah nadškof našel različno število spovednic, marsikdaj tudi na neustreznem mestu, podružnice pa so bile večinoma brez njih. Popolnoma brez njih je bila župnijska cerkev v Krškem. Nadškof je zato naročil postavitev treh.⁸⁸² Brez spovednic so bile tudi župnijska cerkev v Dobrniču, vikariatna cerkev v Mehovem, župnijska cerkev v Vivodini.⁸⁸³ V Trebnjem sta v župnijski cerkvi stali dve spovednici,⁸⁸⁴ na Blokah, v Mengšu, Višnji Gori, Dolu pri Ljubljani, Moravčah tri (brez mrež),⁸⁸⁵ v Šmarju pri Ljubljani štiri (z mrežami), enako na Vačah in v Gorenjem Mokronogu (brez mrež),⁸⁸⁶ v Poljanah nad Škofjo Loko, Kamniku, Poljanah (Starem trgu ob Kolpi), Ribnici pet (z mrežami),⁸⁸⁷ v moravški podružnici in božjepotni cerkvi sv. Valentina na Limbarski Gori pa kar 12 (brez mrež).⁸⁸⁸ V Dolu pri Ljubljani in Moravčah je bilo posebej poudarjeno, da so spovednice opremljene z lesenimi mrežami. Pri Stari Loki število spovednic ni navedeno, zapisnik pa pravi, da je bilo v zvezi s spovednicami vse v najlepšem redu, razen ene, ki je stala v »kapeli« sv. Mihaela (*in attrio sancti Michaelis*) in je bila brez mreže, zato je nadškof ukazal, naj jo ustrezno opremijo.⁸⁸⁹ V Škocjanu pri Novem mestu sta bili v župnijski cerkvi postavljeni dve spovednici, tretja pa je stala v zakristiji.⁸⁹⁰ V Mozlju je nadškof našel eno, novo postavljeno spovednico. Ker sta v župniji delovala še dva duhovnika, je nadškof ukazal dodatno postaviti še dve spovednici, za vsakega duhovnika po eno.⁸⁹¹ Dve spovednici je ukazal postaviti tudi na Robu, ker naj bi pri cerkvi ustanovil vikariat.⁸⁹²

Obveznost spovedovanja je zelo stara. Predpisal jo je že četrti lateranski koncil (leta 1215), obravnavana je bila na tridentinskem koncilu (1545–1563) in tudi poznejših cerkvenih zborih. Če povzamemo: obveznost vsakega človeka, sposobnega za dojemanje, je bila, da v velikonočnem času prejme obhajilo in opravi spoved. Papež Benedikt XIV. je denimo priporočal prejemanje obhajila vsak dan.⁸⁹³

⁸⁸² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 67v.

⁸⁸³ Prav tam, str. 93, 101v, 110v.

⁸⁸⁴ Prav tam, str. 38.

⁸⁸⁵ Prav tam, str. 4v, 166v, 165, 44v.

⁸⁸⁶ Prav tam, str. 34, 47v, 86.

⁸⁸⁷ Prav tam, str. 13, 31v, 111v, 124v.

⁸⁸⁸ Prav tam, str. 46.

⁸⁸⁹ Prav tam, str. 15.

⁸⁹⁰ Prav tam, str. 81.

⁸⁹¹ Prav tam, str. 120v.

⁸⁹² Prav tam, str. 144v.

⁸⁹³ Leta 1767 so krški kapucini spovedali kar 20.000 vernikov iz mesta in okolice. Prim. Kralj, *Kapucinski samostan*, str. 24.

Tudi nadškof Attems je na svojih pastoralnih vizitacijah vernike nagovarjal k pogostejšemu prejetanju zakramentov, predvsem obhajila. Ob napovedi svojega prihoda v župnijo je od župnikov vedno zahteval, da njegov prihod napovejo s prižnice, oznaniti pa so morali tudi, da lahko tisti verniki, ki se bodo spovedali, prejmejo obhajilo iz nadškofovih rok. To je bila posebna čast, saj je bilo to povezano s popolnim odpustkom. Zato ni čudno, če vizitacijski zapisniki prinašajo podatke o številnih vernikih, ki jih je nadškof osebno obhajal. Nadškof Attems je včasih po župnijah ob vizitacijskih obiskih celo sam spovedoval, njegov naslednik Rudolf Jožef grof Edling je to počel bolj redko.

Včasih so se ljudje pritoževali, da duhovniki v župniji redko spovedujejo. Nadškof je zato v dekretih velikokrat naročal, naj bodo župniki ljudem na voljo za spoved in naj v spovednicah vztrajajo do konca maše.⁸⁹⁴

Ob vizitacijah je nadškof poleg duhovnikov spraševal tudi ključarje in nekatere druge vernike. Med drugim ga je zanimalo, ali so morali verniki za prejetje poslednjih zakramentov plačevati. Tako kot ponekod v štajerskih župnijah je bilo to nekaj vsakdanjega tudi na Kranjskem. Štolnina za prejetje bolniškega maziljenja je bila različno visoka, odvisna je bila od kraja, oddaljenosti, tudi od dnevnega časa (ponoči je bila višja), »položaja« človeka ipd. Ponekod so jo različno zaračunavali za maziljenje (*extrema unctione*), drugače za poslednjo popotnico (*viaticum*).⁸⁹⁵ Skupni strošek je bil tako lahko precej visok.⁸⁹⁶ V Žireh npr. je bila štolnina odvisna od kraja bivanja. Zunaj sedeža župnijske cerkve je bilo treba plačati dva petaka (*quinarios*), na ožjem območju soseske, kjer je stala župnijska cerkev, pa eno libro in 16 soldov.⁸⁹⁷ Podobno je bilo v Stari Loki: doma, v Stari Loki, se je plačevalo štiri četrtake (*pacios/paceos*),⁸⁹⁸ cena za »izven«, v drugih vaseh župnije, pa je bila odvisna od razdalje do župnijske cerkve.⁸⁹⁹ V Moravčah so verniki v najbolj oddaljenih krajih plačevali dva mariana,⁹⁰⁰ v

⁸⁹⁴ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 52–53.

⁸⁹⁵ Sveta popotnica pomeni prejetje obhajila (evharistije) in je pogosto združeno z bolniškim maziljenjem. Simbolizira večno življenje in moč vstajenja po Jezusovih besedah: »Kdor je moje meso in pije mojo kri, ima večno življenje in jaz ga bom obudil poslednji dan« (Jn 6,54). Evharistija, zakrament umrlega in vstalega Kristusa, pomeni zakrament prehoda iz smrti v življenje, iz tega sveta k Očetu (prim. Jn 13,1). Prim. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, str. 481–487; Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 456–459; <http://www.marija.si/gradivo/kkc/v-sveta-popotnica-poslednji-zakrament-kristjana/> (zapis z dne 4. 12. 2013).

⁸⁹⁶ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 53.

⁸⁹⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 10v, SI AS 7, šk. 266, Eccl. S-6-1, Poročilo okrožnega glavarja Franca barona Apfaltrerja z dne 24. novembra 1767.

⁸⁹⁸ O četrtraku je Steska zapisal: »Pocar imenujejo po nekaterih krajih (Šmartno pri Litiji) četrtake. Beseda je brzgone nemški Batzen (= Bätzen = Bär), ker je bila na denarju podoba medveda. Kovali so prve v Bernu na Švicarskem.« Glej: Viktor Steska, Naši denarji in kranjske spominske svetinje, v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X* (1900), št. 4, str. 113 (dalje: Steska, Naši denarji in kranjske spominske svetinje).

⁸⁹⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 16v.

⁹⁰⁰ F. Baraga pravi, da gre za srebrenik s podobo Marije in se vpraša, ali ne gre za t. i. šmarno petico. Zavrača razlago L. Tavana, da gre za tolar Marije Terezije, ki se je uveljavil šele leta 1780, pa tudi njegova vrednost je bila previsoka. Glej Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, str. 62, op. 96. Glede šmarne petice glej Steska, Naši denarji in kranjske spominske svetinje, str. 113.

manj oddaljenih osem četrtakov, v bližnjih večjih krajih okoli enega mariana, v župnijskem kraju pa dva četrtaka.⁹⁰¹ V Tržiču je »skupni paket« stal tri mariane.⁹⁰² V Šmarju pri Ljubljani je bila ta štolnina odvisna od »položaja« človeka: za starejše so plačevali po osem četrtakov, za gostače (*inquilini*) 16, vzeli pa so tudi tri petake. Taksa je bila enotna za vso župnijo.⁹⁰³

Štolnina za maziljenje in popotnico v nekaterih župnijah/vikariatih leta 1752/53⁹⁰⁴

Župnija/vikariat	maziljenje (<i>extrema unctione</i>)	popotnica (<i>viaticum</i>)
Bloke ⁹⁰⁵	1 libra 4 soldi	
Cerklje ob Krki ⁹⁰⁶	18 krajcarjev	18 krajcarjev
Hinje ⁹⁰⁷		14 krajcarjev
Nevlje ⁹⁰⁸	3 groši	
Preserje ⁹⁰⁹	24 soldov	1 sold
Prežganje ⁹¹⁰		3 mariani
Sodražica ⁹¹¹	24 soldov	4 soldi
Št. Peter–Otočec ⁹¹²	28 krajcarjev	28 krajcarjev
Žiri ⁹¹³		14 krajcarjev

Kot vidimo, je nadškof Attems na tem področju na prvem vizitacijskem obisku našel popoln kaos. Pri štolnini za podeljevanje poslednjih zakramentov je bil odločen in neizprosni – pobiranje je prepovedal v celotni nadškofiji. Duhovnikom je bilo prepovedano celo jemanje prostovoljnih darov vernikov. Te je izjemoma dovolil sprejeti samo, če se je duhovnik obvezal za bolnika opraviti

⁹⁰¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 46v.

⁹⁰² Prav tam, str. 25v.

⁹⁰³ Prav tam, str. 41.

⁹⁰⁴ Kot vidimo iz razpredelnice, so bila na Kranjskem v uporabi različna denarna sredstva. Njihovo preračunavanje je pogosto težavno, najlažje si vrednost predstavljamo, če primerjamo cene nekaterih izdelkov tistega časa. Bokal navadnega (dolenjskega) vina je npr. v tridesetih letih 18. stoletja stal 13,3 krajcarja, vipavskega pa 11 soldov, funt slanine (0,56 kg) leta 1723 10 krajcarjev, funt mesa leta 1768 šest krajcarjev, za 15 jajc pa je bilo treba leta 1756 odšteti štiri krajcarje. Prim. Franc Kos, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, v: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 2 (1892), št. 1, str. 1–29. O denarnem sistemu glej: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984* (ur. Peter Kos et al.) (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 3), Ljubljana 1987.

⁹⁰⁵ Plačilo je bilo odvisno od oddaljenosti. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 3.

⁹⁰⁶ Prav tam, str. 70.

⁹⁰⁷ Prav tam, str. 164v.

⁹⁰⁸ Prav tam, str. 163v.

⁹⁰⁹ Prav tam, str. 1.

⁹¹⁰ Prav tam, str. 52v.

⁹¹¹ Prav tam, str. 127.

⁹¹² Prav tam, str. 84v.

⁹¹³ Prav tam, str. 164v; SI AS 7, šk. 266, Eccl. S-6-1, Poročilo okrožnega glavarja Franca barona Apfaltrerja z dne 24. novembra 1767.

mašo.⁹¹⁴ Vprašanje o štolnini za previdevanje⁹¹⁵ je nadškof vključil tudi med vprašanja na vizitacijskem obrazcu. Duhovnike je spraševal, ali bolnike previdevajo zastonj (*gratis*), ali pogosto obiskujejo bolnike in ali pomagajo umirajočim. Zanimalo ga je tudi število umrlih (domačih in tujih župljanov), ali so bili vsi prevideni s potrebnimi zakramenti in vzrok, če niso bili.⁹¹⁶ Na podlagi pridobljenih podatkov je bilo mogoče hitro ugotoviti število previdenih in neprevidenih in vzrok za to. Če so bili za neprevidenje krivi sorodniki ali svojci umrlega, je od župnikov zahteval, da jih javno kaznuje s cerkvenimi kaznimi. Od duhovnikov je striktno zahteval, da gredo k bolniku in umirajočemu ne glede na uro, vremenske razmere, brez vsakršnih izgovorov. Neizpolnjevanje ukaza je kaznoval s suspenzom, izgubo jurisdikcije, službe, beneficija ipd.⁹¹⁷

Ob trinajstletnici opravljanja svoje škofovske službe je Attems pripravil posebno pastirsko pismo, v katerem je duhovnikom še posebej priporočil skrb za vzgojo mladine kot tudi za stare, bolne in onemogle.⁹¹⁸ Do bolnih je bil pozoren tudi sam. Tako je npr. obolelega novomeškega kanonika Franca Ksaverja Morača sam peljal na vozičku v cerkev.⁹¹⁹ Že leta 1750, ob razglasitvi svetega leta,⁹²⁰ je vsem župnikom in vikarjem posredoval dovoljenje, da umirajočim podelijo popolni odpustek ob smrtni uri.⁹²¹ Attems je duhovnikom tudi naročal, naj bolnike pogosto obiskujejo, če ne morejo drugače, vsaj občasno (*per vices*). Po podelitvi zakramenta naj tudi ne bi prehitro odšli, temveč naj bi pri bolnikih ostali nekaj časa in jih bodrili ter jim dajali upanje.⁹²²

Attemsovo odločno ukrepanje je sicer obrodilo sadove, vendar ne v celoti. Pri poznejših vizitacijah kranjskih župnij je namreč mogoče ugotoviti, da

⁹¹⁴ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 53.

⁹¹⁵ Pod besedo previdevanje razumemo spoved in obhajilo bolnika na domu, t. i. popotnico (*viaticum*), če jo je zmožen sprejeti (*capax*), in bolniško oziroma poslednje maziljenje (*extrema unctio*). Prim. Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 60.

⁹¹⁶ Leta 1761, 1763 in 1767: *An infirmorum provisiones gratis factae sint? An infirmi saepius a Parocho visitati? An moribundis praestetur assistentia? Quot eo anno Parochiani, quot extranei, mortui? An omnes Sacramentis rite muniti? sin minus, qua de causa non provis?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 4; 1/14 ex 18 (33), str. 5; 1/18 ex 22 (37), str. 4. Leta 1771 se je vprašanje nekoliko spremenilo: *An infirmorum provisiones, sicut non dubitatur, gratis factae sint? An infirmi saepius visitati? An in extrema necessitate stipes aliqua concessa? An moribundis assistentia praestita?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40), str. 4; *An infirmorum provisiones, sicut non dubitatur, gratis factae sint? An infirmi saepius visitati? an in extrema necessitate constitutis stipes aliqua concessa? An moribundis assistentia praestita?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 6.

⁹¹⁷ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 54.

⁹¹⁸ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/q (1770 april 14., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298.

⁹¹⁹ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 221 (1769 september 29., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 383.

⁹²⁰ Praznovanje svetega leta je leta 1300 uvedel papež Bonifacij VIII., sledijo pa si vsakih 25 let. Zadnje sveto leto »Leto Božjega usmiljenja« je bilo med 8. decembrom 2015 in 20. novembrom 2016. Prim. Metod Benedik, *Sveto leto: od Bonifacija VIII. do Janeza Pavla II.*, Ljubljana 2001; Giubileo della Misericordia, dostopno na: <http://www.iubilaeummisericordiae.va/content/gdm/it.html> (zapis z dne 19. 1. 2017).

⁹²¹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 17 (1749 december 15., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 306.

⁹²² Prav tam, šk. 5, f. 11, št. 16/j (1776 maj 1., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302; Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 54.

so duhovniki še naprej sprejemali prostovoljne darove za t. i. poslednje zakramente; to je Attems pozneje toleriral. Še leta 1767 je notranjeavstrijski gubernij obravnaval primere plačevanja za spoved in previdenje (*beicht kreizer und das versehen geld*) v goriški nadškofiji, čeprav je bilo to že davno prepovedano.⁹²³ Primer je bil tako pomemben, da je cesarica o tem izdala posebno odredbo, v kateri je določila, da je ob morebitnem spovedovanju in previdevanju bolnikov dovoljeno pobirati izključno in samo prostovoljne darove, nikakor pa za ti dve opravili ni bilo dovoljeno pobirati takse.⁹²⁴

Omeniti velja tudi t. i. *casus reservati* ali seznam škofu pridržanih grehov.⁹²⁵ Ta je moral viseti v vsaki spovednici, a včasih ni bilo tako. Tak seznam je npr. manjkal v Semiču, Zagorju ob Savi, na Vačah, v Ihanu (*desunt casus resservati*) itd.⁹²⁶ Nekatere hujše grehe je namreč lahko odpustil samo škof. Da se spovedniki ne bi mogli zmotiti, sploh če je v cerkve prihajalo veliko tujih duhovnikov – spovedovalcev, so morali v notranjost spovednice obesiti navedeni seznam. Ob tem je nadškof duhovnikom pogosto naročal, naj na spovednici ali ob njej namestijo sliko ali kip Žalostne Matere božje in Jezusa na križu, ki naj bi vernike, ki so čakali na spoved, spodbudil h kesanju zaradi grehov (*imagines Dolorosae crucifixi vel Beatae Mariae Virginis poenitentes ad contritionem excitantes exterius affigantur*).⁹²⁷

6.6 Osebnostno življenje duhovščine

Nadškof Attems je duhovščini posvečal veliko pozornost, saj se je zavedal, da brez dobrih in izobraženih duhovnikov njegova prizadevanja za izboljšanje znanja, vernosti in splošni napredek ne bodo uspešna. Njegovemu osebnemu življenju so bila namenjena tudi vprašanja v vizitacijskih zapisnikih. V njih jih je spraševal, ali so opravili duhovne vaje in kje, ali so se spovedali vsak mesec, dati so morali svoje mnenje o morebitnih drugih duhovnikih v župniji, navesti pa so morali tudi podatke o svoji starosti, kraju študija, izobrazbi, osebnem življenju, pogosto najdemo tudi vprašanje o kraju prejetja mašniškega posvečenja

⁹²³ Po nekaterih župnijah v celjskem okrožju so za spovedne listke ponekod pobirali od tri do sedem krajcarjev. Taksa je veljala za eno naseljeno hišo. Prim. IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 850, 863; *Rescripta 1767*, b. 15, št. 850 (30. marec 1767, Gradec), št. 863 (27. april 1767, Gradec).

⁹²⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 925; *Rescripta 1767*, b. 15, št. 925 (10. november 1767, Dunaj).

⁹²⁵ Podrobno Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 226 sl.

⁹²⁶ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/11 ex 15 (30), str. 119, 174, 182, 205.

⁹²⁷ Prav tam, str. 213; Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 54–55.

in krajih njihovega službovanja.⁹²⁸ Nadškof je duhovnikom priporočal, naj bodo očetje ubogim, naj bodo mili, ponižni in goreči ter naj vsako leto opravijo duhovne vaje.⁹²⁹

Pomembno vprašanje, na katero so morali odgovoriti župniki, je bilo tudi, ali so pri ljudeh priljubljeni ali ne. Če so odgovorili, da ne, so morali navesti vzrok, zakaj je tako.⁹³⁰ Za večino župnikov je bilo to izredno kočljivo vprašanje, zato so najraje odvrnili, naj nadškof to vprašanje raje zastavi vernikom (*interrogandi parochiani, interrogentur parochiani*).⁹³¹ Če so že odgovorili, pa je bil odgovor: »Kolikor je meni znano, sem pri vernikih sprejet.« (*Quantum sibi constat esse populo acceptum*).⁹³² Ostareli bloški župnik je bil v svojem odgovoru iskren; povedal je, da so se verniki obrnili proti njemu.⁹³³ Kočevski župnik Janez Matija Kern je bil natančnejši. Zapisal je, da mu nasprotujejo natanko štirje farani.⁹³⁴ Zanimiv je tudi odrezavi odgovor kostelskega župnika Nikolaja Benaglia. Svojo priljubljenost pri vernikih je opisal slikovito: »Dobrim se godi dobro, slabim zelo slabo.«⁹³⁵ Nadvse diplomatsko pa sta se odgovoru izognila zagorski župnik Lovrenc Pojavnik in boštanjski župnik Andrej Pavličič, saj sta povedala, da »ne vesta, kako ju ocenjujejo verniki« (*Se nescire*).⁹³⁶

Nadškof je duhovščino spraševal tudi o osebnem življenju: ali je kateri od duhovnikov vdan pijančevanju, oderuštvi, pohoti, lovu, nevarnim igram ali trgovanju.⁹³⁷ Župniki so tudi zaradi kočljivosti takšnih vprašanj skoraj vedno

⁹²⁸ *An Parochus, sive Vicarius cum Sacerdotibus & Clericis sui districtus Exercitia Spiritualia, ubi, & quando per annum perregerit? Quot, & Quinam sint in Parochiali, sive Vicariali districtu Sacerdotes aut Clerici? Undi singuli oriundi, ac quae studia absolverint? An, & quae Officia, Beneficia, aut Capellas habeant? Quibus ordinibus Clerici sint insigniti? Quisnam sit tamen Sacerdotum, quam Clericorum vitae tenor?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 4v; 1/14 ex 18 (33), str. 5v; 1/18 ex 22 (37), str. 4v. Leta 1771 se je vprašanje nekoliko zamenjalo; premešalo se je z vprašanjem o priljubljenosti. Prim. tudi Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 68 sl.

⁹²⁹ Pripis Antona Matka okrožnici goriškega nadškofa Attemsa. Glej: SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/f (1763 februar 25., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296.

⁹³⁰ *An parochus plebi acceptus sit, aut Vicarius, an exosus, & qua de causa? Quoties per annum per seipsum concionatus sit? Quoties, quanto tempore, qua autoritate a Parochia abfuerit? An tunc idoneum sui loco substituerit? Et quem?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 4v; 1/14 ex 18 (33), str. 5v; 1/18 ex 22 (37), str. 4v. Leta 1771 se je vprašanje nekoliko spremenilo: *An, et quoties intra annum per se ipsum concionatus sit? Quoties, quanto tempore, qua autoritate a parochia abfuerit? An tunc idoneum sui loco substituerit?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40), str. 2v, 5; *An, & quoties Parochus, aut Vicarius intra annum per seipsum concionatus sit? quoties, quanto tempore, qua autoritate a Parochia abfuerit? an tunc idoneum sui loco substituerit? & quem?* Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 5, 6v.

⁹³¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 116, 220.

⁹³² Prav tam, str. 4v.

⁹³³ Prav tam, str. 28.

⁹³⁴ Prav tam, str. 68.

⁹³⁵ Prav tam, str. 92.

⁹³⁶ Prav tam, str. 172; 18 (33), str. 9v.

⁹³⁷ *An aliquis de Clero ebrietati, usurae, libidini, clamorosae venationi, periculoso lusui, aut negotiationi sit deditus?* IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 4.

odgovarjali negativno. Nadškof je za slabe navade podrejene duhovščine izvedel iz pritožb oziroma odgovorov drugih vprašanih.

Največ preglavic je goriški duhovščini na Kranjskem povzročalo čezmerno pitje, še posebej na vinorodnem območju Dolenjske, čeprav je bila čezmerna »žaja« razširjena tudi na Gorenjskem. Tam v obravnavanem času sicer ni bilo več vinogradov, so pa zato radi konzumirali žgano pijačo. O tovrstnih težavah duhovščine je Attems poročal Svetemu očetu tudi v prvem poročilu *Ad limina* leta 1754.⁹³⁸ Tega leta je zaradi težav dveh duhovnikov s pijačo na Notranjskem prepovedal točenje vina po župniščih.⁹³⁹ Ker se je odlok uveljavljal zelo počasi, je prepoved v naslednjih letih večkrat ponovil, tako npr. na vizitacijskih obiskih župnij v Stari Loki, Metliki, Komendi, Borovnici.⁹⁴⁰ Opita duhovščina ni bila nikakršen zgled svojim vernikom. Zaradi opitosti so bili duhovniki pogosto nesposobni maševanja, nekateri, kot npr. Karel Jožef Gladič, župnik v Dobrniču, pa so celo grdo preklinjali (*sakrament, pisda*).⁹⁴¹

Vsi duhovniki se s prepovedjo točenja pijače niso strinjali in so protestirali na tak ali drugačen način. Peter Pavel Glavar se je prepovedi točenja vina upiral dolgo časa, sprva kot komendski župnik, pozneje pa kot graščak na Lanšprežu z izgovorom, da prodaja svoje vino. Vprašal se je, zakaj njegovega vina ne bi smeli prodajati, če so ga prodajali tudi goriški nadškof, ljubljanski škof in novomeški prošt?⁹⁴²

O primernem vedenju je Attems duhovščini novomeškega arhidiakonata pisal še leta 1760. V okrožnici je duhovnike svaril pred obiskovanjem gostiln in jih opozarjal, naj se obnašajo stanu primerno in naj ne hodijo preveč med ljudi.⁹⁴³ Ob koncu leta 1764 je duhovnikom novomeškega okrožja v okrožnici položil na srce, naj živijo zgledno. Spodbujal jih je k ponižnosti, begu pred brezdeljem, skromnosti, jim polagal na srce, naj ne iščejo bogastva, vsako leto naj opravijo vsaj tridnevne duhovne vaje, izvajajo naj preprosto katehezo, za poučevanje krščanskega nauka naj uporabijo tudi laike, pred katehezo pa naj bo molitev litanij in rožnega venca. Duhovniki naj bodo na voljo za pomoč staršem pri vzgoji otrok, vernike naj navajajo k pravilnemu praznovanju, skrbijo naj za zakone in zakonsko slogo, skrbijo naj za zaročence, pri tem pa naj zaroaka ne traja dlje kot tri mesece, kot pomembno je priporočal tudi prvo obhajilo otrok

⁹³⁸ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 10v.

⁹³⁹ IT ASDG, ACAG, Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 349; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 349 (25. april 1754, Ljubljana).

⁹⁴⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 368; 1/14 ex 18 (33), str. 170; SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/k (1777 maj 30., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 302.

⁹⁴¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 123v.

⁹⁴² Snoj, *Pobudnik načrtnega, poglobljenega in prosvetljenega katehiziranja*, str. 115.

⁹⁴³ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/d (1760 april 10., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296.

in velikonočno spraševanje.⁹⁴⁴ Ob voščilu za leto 1769 je nadškof v okrožnici vse arhidiakone, komisarje, dekane in župnike spodbudil k ljubezni do Boga in živi veri ter h gorečemu pastoralnemu delu. Zaželel jim je, naj svojo čredo pasejo z zgledom in delom.⁹⁴⁵

Nadškof je duhovnike v vizitacijskih dekretih in ob drugih priložnostih spominjal tudi na primernost obleke ter od njih zahteval, naj bodo vedno oblečeni v talar. Leta 1765 je o tem pisal gorenjskemu, novomeškemu in ribniškemu arhidiakonu ter metliškemu komisarju.⁹⁴⁶

V nadaljevanju si pogledjmo nekaj pritožb nad duhovniki. Kostelski verniki so npr. leta 1761 potarnali tako nad župnikom Nikolajem Andrejem Benaglio kot tudi nad kaplanom Jožefom Abranovičem. Župnik je bil vzkipljiv, vedno se je pritoževal, na vernike je vpil, slab je bil v pridiganju in katehezi. Kaplan pa je bil pijanec in ga večinoma ni bilo v župniji. Na Hrvaškem, na drugi strani reke Kolpe, je namreč imel svoj vinograd, kjer se je redno opijal. Včasih so ga verniki čakali ves dan, da bi krstil otroke. Ko je prišel, je krščeval opit. Ženske je silil v kajenje, ponoči, ko so bili moški zdoma, pa jih je zalezoval. Zaradi tako hudih obtožb je nadškof Abranoviču prepovedal spovedovanje vernikov v celotni nadškofiji in mu ukazal vrnitev v rojstno škofijo (verjetno Senj).⁹⁴⁷ Tudi župnik Benaglia se v prihodnjih letih ni nič poboljšal, tako da se je nad njim pri nadškofu pritožil tudi kostelski graščak in zahteval, da ga odstavi in nastavi novega župnika. Trdil je, da bodo verniki izgubili zaupanje v krščansko vero, če ga ne bodo zamenjali v dveh letih.⁹⁴⁸ Nadškof je pritožbe vzel resno in od cesarice (prezentacijska pravica nad kostelsko župnijo je pripadala deželnemu knezu) zahteval, da Benaglio zaradi neprimernega vedenja in neupoštevanja nadškofovih navodil umakne iz župnije. Odstopil pa je Benaglia sam, in sicer sredi septembra 1767.⁹⁴⁹

Neprimerno naj bi bilo tudi obnašanje Janeza Krstnika Venclja, Tišlerjevega beneficiata iz Novega mesta. Bil naj bi zelo surov človek in je po poročilih novomeškega mestnega sodnika izredno grdo ravnal s kmeti oziroma, kot pravi poročilo ljubljanske Reprezentance in komore, z revnimi beneficiatnimi podložniki. Primer je obravnavalo tudi dolensko okrožno glavarstvo. V pritožbi

⁹⁴⁴ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/h (1764 november 22., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 297.

⁹⁴⁵ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/n (1769 januar 1., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 298.

⁹⁴⁶ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/k (1765 september 5., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 297–298.

⁹⁴⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 88, 92, 93.

⁹⁴⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 615; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 615 (1. maj 1765, Ljubljana).

⁹⁴⁹ SI AS 7, šk. 234 (Lit. K-1-2); IT ASDG, ACAG, Protocollum fundationum, praesentationum, institutionum ac deputationum archidiaconorum, decanorum, commissariorum et oeconomorum atque erectionum sacramentorum ecclesiarum, capellarum, officiarumque fundation. et beneficiatum etc. ad eadem spectantium ab anno 1765 usque ad 1809, N. 62, str. 17; Protocollum extraordinarium de annis 1763–1769, N. 61, str. 12v (11. september 1767).

nadškofu Attemsju je Reprezentanca in komora zapisala, da je Vencljevo obnašanje vse prej kot vredno gorečega pastirja in zgled duhovne ljubezni do revnih, kar naj bi sicer odlikovalo vsakega duhovnika. Nadškof je po prejetju pritožbe uvedel preiskavo. Primer se je razrešil leta 1761 s popolno oprostivitvijo beneficiata, saj naj bi ga novomeški sodnik Ferdinand Polc zaradi sovraštva krivo obtožil.⁹⁵⁰

Osilniški župnik Franc Jožef pl. Stemberg je na vizitacijsko vprašanje odgovoril, da se je njegovo osebno življenje že izboljšalo.⁹⁵¹ Včasih je pregloboko v kozarec pogledal Baltazar Guttener, vikar v Šentlambertu, a verniki niso izrazili nobene pritožbe. Težave s pijačo so omenjali njegovi stanovski kolegi.⁹⁵² Pitje vina je nadškof resno prepovedal tudi Juriju Jožefu Hraniloviču, vikarju v Krensicah.⁹⁵³ Velike težave s pijačo je imel Mihael Tolmajner, kurat v rojstni župniji Cerklje na Gorenjskem. Nadškof Attems mu je ob vizitaciji leta 1761 zagrozil, da bo izgnan iz nadškofije, če se ne bo poboljšal.⁹⁵⁴

Verniki so se nad duhovščino pritoževali tudi zaradi drugih razvad oziroma neprimerne obnašanja. V Trziču so se farani pritoževali nad obema beneficiatoma, Matevžem Demšarjem, ker ni opravljal ustanovnih maš v skladu z matrikulo, in Matevžem Pollakom, ker je hotel vedno opraviti dve maši eno za drugo, obenem pa je pričakoval, da bodo verniki pri obeh.⁹⁵⁵ Težave je imel tudi Jožef Apih na Raki, obtožen trgovanja z medom. V zagovor je povedal, da samo sprejema denar in ga potem posreduje naprej. Nadškof mu je takšno početje prepovedal, naročil pa mu je tudi, da se mora zaradi tega oglasiti še pri stiškem arhidiakonu.⁹⁵⁶ Težave s trgovanjem je imel tudi Mihael Sekovšek, duhovnik v rojstnem Mokronogu. Njegova ljubezen je bila trgovina z živino, žitom in maslom. Poleg tega naj bi imel enega otroka. Zaradi neprimerne vedenja je bila proti njemu uvedena preiskava,⁹⁵⁷ zato je bil začasno suspendiran.⁹⁵⁸ K trgovanju je bil nagnjen tudi župnijski vikar v Šmartnem v Tuhinju Franc Mihael Paglovec. Njegov konjiček je bilo trgovanje s teletino, maslom in ribami.⁹⁵⁹

⁹⁵⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 859; *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 103; *Rescripta 1759–1760*, b. 6, št. 859 (13. julij 1759, Ljubljana); *Rescripta 1761 a num 2 usque 116*, b. 7, št. 103 (3. november 1761, Ljubljana).

⁹⁵¹ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/11 ex 15 (30), str. 131.

⁹⁵² Prav tam, str. 179, 181.

⁹⁵³ Prav tam, str. 189.

⁹⁵⁴ Prav tam, str. 260, 261.

⁹⁵⁵ Prav tam, str. 266–267.

⁹⁵⁶ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/14 ex 18 (33), str. 67v, 70v.

⁹⁵⁷ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/22 ex 26 (41), str. 31v.

⁹⁵⁸ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/14 ex 18 (33), str. 78v; 1/22 ex 26 (41), str. 104; Volčjak, *Župnija Mokronog*.

⁹⁵⁹ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/3 ex 7 (22), str. 32v.

6.7 Duhovniški shodi oziroma konference

Že tridentinski koncil je določil, da morajo škofi sklicati pokrajinsko sinodo vsaka tri leta, škofijske sinode pa vsako leto. Duhovnikom je bilo naloženo poučevanje katekizma, zapovedani so bili skupna molitev očenaša, angelovega češčenja, vere, desetih božjih in petih cerkvenih zapovedi, sedem zakramentov in drugih molitev po pridigi.⁹⁶⁰

V ljubljanski škofiji so bili mesečni duhovniški shodi oziroma duhovniške konference uvedeni v času škofa Franca Karla grofa Kaunitza (1711–1717), njegovi nasledniki so napisali podrobnejša katehetska navodila, poznali pa so jih tudi duhovniki v goriški nadškofiji.⁹⁶¹

Sklicevanje duhovniških shodov oziroma konferenc je bila ena izmed pomembnih arhidiakonskih dolžnosti (v gradivu so ta srečanja največkrat poimenovana kot sinode). Navadno so bile spomladi, nanje so morali prihajati vsi župniki in vikarji ter poročati o verskih razmerah v župniji in o stanju župnijskega gospodarstva.⁹⁶² Ob tej priložnosti so arhidiakonu plačevali predpisane vsote, kot je bilo zapisano v reverzu ob prevzemu postojanke. Arhidiakon je na shodih razsojal v prepirih med duhovščino ter odrejal kazni za prestopke vernikov, pridržane njegovi odločitvi. Duhovščina je opravila tudi predpisane obrede za cesarsko hišo.⁹⁶³

Največ ohranjenih poročil o sklicevanju duhovniških shodov na Kranjskem imamo po zaslugi novomeškega kolegiatnega kapitlja za dolenjski arhidiakonat,⁹⁶⁴ najdemo pa tudi poročila o shodih v stiškem⁹⁶⁵ in gorenjskem arhidiakonatu.⁹⁶⁶ V tem je bil po doslej znanih podatkih duhovniški shod organiziran leta 1755, 1760, 1762, 1768 in 1770, vedno v Škofji Loki.⁹⁶⁷ Leta 1755 so obravnavali 23 vprašanj, ki jih je sestavil nadškof Attems. Na shodu je bilo govora o opravljanju duhovnih vaj, pridiganju in poučevanju kateheze, v katerem jeziku poteka verski pouk, o poučevanju krščanskega nauka v oddaljenih vaseh

⁹⁶⁰ Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost, str. 94.

⁹⁶¹ Prav tam, str. 95.

⁹⁶² Žnidaršič Golec, Od prve omembe, str. 105.

⁹⁶³ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 655.

⁹⁶⁴ Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*.

⁹⁶⁵ SI AS 781, fasc. 8 (za leti 1752 in 1770); Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 773–774, 836–837; Ema Umek, *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična* (Publikacije Arhiva Slovenije. Inventarji. Serija Samostanski arhivi; zv. 1), Ljubljana 1974, str. 189 (dalje: Umek, *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*). Pomembna shoda sta bila leta 1754 in 1770; v zvezi z njima se je ohranilo 16 strani navodil nadškofa Attemsa. Glej: SI AS 730, fasc. 179; Ema Umek, *Erbergi in dolski arhiv 2* (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; 5), Ljubljana 1992, str. 372; Jože Gregorič, *Krščanski nauk in pridiga na Slovenskem leta 1770: pastoralna instrukcija opata Tauffererja krškemu župniku Webu 1770*, v: *Bogoslovni vestnik* 39 (1979), št. 4, str. 489–497; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 773–774, 837.

⁹⁶⁶ SI AS 1073, I/59r.

⁹⁶⁷ Prav tam, str. 20r–21v, 23v–39r, 51r–61r; France Martin Dolinar, *Od pražupnije do jožefinskih reform, v: Več kot tisoč let: kronika župnije sv. Jurija Stara Loka* (ur. Alojzij Pavel Florjančič), Stara Loka [i. e.] Ljubljana 2005, str. 41 (dalje: Dolinar, *Od pražupnije do jožefinskih reform*).

župnij, o tem, kdo ga poučuje in kolikokrat na leto, o preoblikovanju nočnih procesij v druge pobožnosti, o številu vernikov, sposobnih za spoved, o tem, ali gredo vsi spovedani v velikonočnem času k obhajilu oziroma koliko jih je nesposobnih za prejetje teh dveh zakramentov, ali različni shodi morda dajejo vernikom priložnost za veseljačenje (pojedine, popivanje), ali naj bo noseči ženski dovoljena poroka, kako je bila kaznovana itd.⁹⁶⁸ Kot lahko vidimo, je nadškof duhovščini na shodih poslal v obravnavo vprašanja, ki so bila večidel sestavni del vprašanj vizitacijskih zapisnikov.

Goriška duhovščina se je po letu 1751 morala obvezno vsako leto udeleževati duhovnih vaj, ki so bile organizirane na stalne dni v letu. Temu vprašanju je Attems posvečal precej pozornosti in duhovnike o izvajanju obveze spraševal tako v vizitacijskih zapisnikih, tema pa je bila tudi redna spremljevalka duhovniških shodov.⁹⁶⁹

Poglejmo si dva primera sklica duhovniškega shoda v dolenskem arhidiaconatu s predvidenim programom. Novomeški arhidiakon Martin Jožef Jabacin je leta 1763 izdal okrožnico za duhovščino novomeškega arhidiaconata, v kateri je po zgledu svojih predhodnikov in drugih arhidiaconov sklical konferenco za 12. maj ob treh popoldne v Novem mestu. Na programu so bile najprej pete večernice, za prihodnji dan ob sedmih zjutraj sta bila predvidena oficij in maša za pokojne vladarje in ustanovitelje, potem pa naj bi potekal pogovor o aktualnih zadevah. Obenem je bilo duhovščini sporočeno, da bo mogoče plačati stolno (*chatedralica*) in fortifikacijsko (*subsidiu ecclesiastici*) takso, naloženo za petnajst let, oddali bodo lahko potrdilo o opravljeni mesečni spovedi in odgovore na 24 nadškofovih vprašanj za načrtovano nadškofovo vizitacijo Dolenjske v letu 1763. Oddali naj bi lahko fasije (davčne napovedi) cerkva in bratovščin ter letne obračune cerkva, na koncu pa naj bi poročali o javnih grešnikih, osumljenih krivoverstva v župniji, ter o zdravilih zanje ter poročali o številu nezakonskih otrok in umrlih brez poslednjih zakramentov. Arhidiakon je duhovščini sporočil tudi, da naj bi bila takšna srečanja v prihodnosti vsak mesec.⁹⁷⁰

Eno od konferenc leta 1765 je arhidiakon Jabacin sklical za 20. maj ob štirih popoldne. Duhovnikom dolenskega arhidiaconata je naročil, da morajo s seboj prinesiti knjižico za duhovno branje. Na programu je bilo najprej premišljevanje

⁹⁶⁸ Attemsova vprašanja so se ohranila v prepisu pri Francu Mihaelu Paglovcu, župnijskem vikarju v Šmartnem v Tuhinju, v njegovi kroniki. Prim. SI NŠAL, ŽA Šmartno v Tuhinju, Razne knjige, fasc. 3, Vndterschidliche schriften, str. 208–217 (Ž 106); Ignacij Škoda, Fr. M. Paglovec, v: *Nova pot: glasilo Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov SRS XII* (1960), št. 3–4, str. 180–186; Ignacij Škoda, Dušnopastirsko delovanje F. M. Paglovca, v: *Nova pot: glasilo Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov SRS XII* (1960), št. 9–12, str. 562–565; Snoj, Pobudnik načrtnega, poglobljenega in prosvetljenega katehiziranja, str. 112 sl.

⁹⁶⁹ Škafar, Glavarjeva pastoralna dejavnost, str. 106.

⁹⁷⁰ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 169 (1763 januar 26.). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 379; SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/a (1762 april 27., Novo mesto); št. 16/b–c (1763 april 11., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 300. Za sinodo v septembru 1763 glej: IT ASDG, ACAG, Protocolum extra ordinarium de annis 1763–1769, N. 61, str. 2v (22. september 1763), za april 1764 pa str. 5 (31. marec 1764) itd.

(ob petih), naslednja dva dneva, 21. in 22. maja, premišljevanja za duhovno obnovo (rekolekcijo), 23. maja pa naj bi bila spominska maša za ustanovitelje.⁹⁷¹

Jabacin je duhovščini večkrat naročal, naj pri maševanju moli za uspeh shodov. Prav tako naj imajo za ta namen votivno mašo v čast sv. Duhu. Leta 1768, v času goriške provincialne sinode, je duhovščini naročil, naj ob nedeljah in praznikih popoldne moli rožni venec pred izpostavljenim Najsvetejšim za uspeh te sinode.⁹⁷² Leta 1772 pa je od duhovščine zahteval popis vseh bratovščin, izdelavo njihovih inventarjev in prijavo njihovih dohodkov.⁹⁷³

Zbranih duhovnikov na konferencah se je navadno spomnil tudi njihov pastir. Tako je nadškof Attems duhovščini, zbrani na shodu v Novem mestu, poslal pismo, v katerem jo je vzpodbujal z velikonočnimi sporočili, obvestil pa jo je tudi, da moli za uspeh načrtovane vizitacije njihovega arhidiakonata.⁹⁷⁴

Attems je bil z delom arhidiakona Jabacina in njegovim sklicevanjem konferenc v dolenskem arhidiakonatu zelo zadovoljen, zato ga je v okrožnici dolenski duhovščini leta 1773 posebej pohvalil.⁹⁷⁵

Attems si je že kmalu po začetku škofovanja želel, da bi v ozemeljsko izredno veliki nadškofiji organiziral škofijsko sinodo. To je poskušal sklicati leta 1754, zato je za dovoljenje zaprosil tudi dunajski dvor, vendar je bil pri poskusu neuspešen. Odgovorili so mu, da je sklic škofijske sinode v avstrijskih deželah v obstoječem času zelo nenavaden (*sehr ungewöhnliches in gegenwärtigen zeiten*), vsekakor pa vreden premisleka. Nadškofu je bilo še sporočeno, da – če je govor o disciplini duhovščine, posebej še na Štajerskem – za sinodo ni nobene potrebe, lahko pa to uredi na kak drug način.⁹⁷⁶ O neuspehu sklica škofijske sinode je Attems poročal tudi Svetemu očetu in med drugim poudaril, da sinod ni skliceval tudi zaradi pomanjkanja časa.⁹⁷⁷ Uspelo mu je šele čez 14 let, vendar je bil najbrž tudi zato rezultat sinode slabši, kot si je želel.⁹⁷⁸

⁹⁷¹ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/d (1765 maj 13., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 301.

⁹⁷² SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/e (1768 september 19., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296, 301.

⁹⁷³ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 16/h (1772 januar 27., Novo mesto). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 301.

⁹⁷⁴ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/a (s. d.); št. 10/m (1769 maj 14., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 296.

⁹⁷⁵ SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 11, št. 10/t (1773 marec 25., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 299.

⁹⁷⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 663; Rescripta 1757–1758, b. 5, št. 663 (28. marec 1757, Dunaj).

⁹⁷⁷ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 7r.

⁹⁷⁸ Več o sinodi v tretjem poglavju monografije. Glej tudi: IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1009; Rescripta 1768, b. 16, št. 1009 (15. julij 1768, Dunaj).

7 SAMOSTANI IN REDOVNIKI GORIŠKE NADŠKOFIJE

7.1 Vrste samostanov v okviru goriške nadškofije na Kranjskem

V okviru goriške nadškofije na Kranjskem je v 18. stoletju delovalo devet samostanov, šest moških in trije ženski. Moški samostani so bili: dva frančiškanska (v Kamniku in Novem mestu),⁹⁷⁹ trije kapucinski (v Škofji Loki, Krškem in Novem mestu) in en cistercijanski (v Stični). Cisterca v Kostanjevici in kartuzija v Bistri sta spadali pod ljubljansko škofijo. Tega razmerja iz samih vizitacij sicer ni videti, pač pa je Attems v poročilu *Ad limina* leta 1759 napisal, da pod njegovo jurisdikcijo spada zgolj en cistercijanski samostan (v Stični). Da sta Stična in Bistra spadali pod Ljubljano, kontinuirano v svojih relacijah poudarjajo vsi ljubljanski škofi od škofa Tomaža Hrena dalje.⁹⁸⁰

Ženske samostane sta imela dva reda: klarise in dominikanke. Klarise so imele samostan v Mekinjah in Škofji Loki, dominikanke pa v Velesovem. Od moških samostanov je bil goriškemu nadškofu podrejen samo benediktinski samostan v Podkloštru (Arnoldstein), od ženskih pa nobeden (*E monasteriis virorum unum tantum benedictinorum in Arnoldstein pleno iure mihi qua ordinario subiicitur. E monasteriis vero mulierum nullum omnino est ab ordinarii iurisdictione exemptum*).⁹⁸¹ Omeniti moramo tudi nemški viteški red, ki je »obvladoval« župnije v Beli krajini, in malteški viteški red, ki je imel v lasti župnijo Komenda na Gorenjskem.

V goriški nadškofiji sta sicer stala dva ženska samostana dominikank, v Velesovem in Studenicah.⁹⁸² Oba sta svoj sedež imela zunaj mesta, na deželi. Nadškof Attems je v poročilu *Ad limina* leta 1754 zapisal, da se je v življenju redovnic obeh samostanov poznala dolgoletna odsotnost patriarha, še posebej v Velesovem, zato so se redovnice navadile živeti brez klavzure oziroma so živele svobodneje, svojih konstitucij pa niso preveč upoštevale.⁹⁸³

Na Kranjskem župnij niso upravljali samo svetni duhovniki (*a saecularibus administrata*), pač pa tudi redovniki. Poročilo *Ad limina* iz leta 1754 navaja šest župnij, ki naj bi jih vodili redovniki: Škofja Loka, Kamnik, Leskovec pri

⁹⁷⁹ Nadškof je h Kranjski sicer prišteval tudi frančiškanski samostan v Brežicah. V pričujoči monografiji Brežic ne obravnavamo podrobneje. Več Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 224–236.

⁹⁸⁰ Prim. VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, str. 31r; Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim 1* in France Martin Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina)*, 2. del: 1686–1943 (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 34), Ljubljana 2012 (dalje: Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim 2*).

⁹⁸¹ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 4r; Dolinar, *Od prazupnije do jozefinskih reform*, str. 42.

⁹⁸² Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782*, Celje 2005; Jože Mlinarič, *Cerkev na Slovenskem v srednjem veku*, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991 (dalje: Mlinarič, *Cerkev na Slovenskem v srednjem veku*), str. 83.

⁹⁸³ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 4v, 11v–12r.

Krškem, Novo mesto, Brežice in Kostanjevica.⁹⁸⁴ Dejansko pa so redovniki vodili samo župniji v Brežicah in Kostanjevici. Vsi trije ženski samostani so imeli svoje redne spovednike. Poleg njih pa so vsaj dvakrat do trikrat na leto poklicali tudi izredne spovednike.⁹⁸⁵

Frančiškani so na ozemlje Kranjske prišli v 15. stoletju. V treh kranjskih frančiškanskih samostanih, ki so spadali v provinco sv. Križa, je v tretji četrtini 18. stoletja delovalo 97 redovnikov. Po popisu iz leta 1777 jih je v Brežicah živel 30, v Kamniku 33, eden več (34) pa v Novem mestu.⁹⁸⁶ Njihova glavna značilnost (kot pri vseh uboštenih redovih) je bilo pastoralno delo. Pri tem mislimo seveda najprej na pridiganje, ne smemo pa zanemariti tudi njihove druge pomembne dejavnosti, spovedovanja. V vseh samostanih je deloval vsaj eden, če ne dva pridigarja; naloga prvega je bila pridiganje ob nedeljah, drugega pa ob praznikih. Frančiškani so bili priljubljeni spovedniki. Po najbrž precej pretiranih besedah ljubljanskega gvardijana iz leta 1741 so bili frančiškani edini, ki so v Ljubljani sploh spovedovali. Spovedovali in pridigali pa niso samo v krajih sedeža samostanov, temveč tudi po drugih župnijah, predvsem na območju, kjer so pobirali miloščino. Nepogrešljivi so bili tudi pri dajanju svete popotnice bolnim in umirajočim. Znano je bilo, da so se na klic odzvali ne glede na uro, naj je šlo za dan ali noč.⁹⁸⁷

Frančiškani so bili znani tudi po raznih pobožnostih, npr. bratovščinah ter križevem potu. Premišljevanje Jezusovega trpljenja ob 14 postajah je bilo povezano s številnimi odpustki, to pa je pobožnost naredilo še popularnejšo. Pobožnost križevega pota so frančiškani province sv. Križa še posebej spodbujali. V nekaterih samostanih, npr. v Kamniku, so postaje sprva postavili na prostem, da pa so jih približali tudi posameznikom, so jih začeli postavljati v notranjost cerkva. Navadno je ta pobožnost potekala ob petkih, v postnem času pa tudi pogosteje. V Ljubljani, kjer je bila populacija večjezična, sta v enem dnevu potekali dve pobožnosti, v vsakem jeziku (slovenščini, nemščini) posebej.⁹⁸⁸

Frančiškani so bili dejavni tudi na področju internega šolstva in vzgoje. Poučevali so gramatiko, filozofijo in teologijo. V Ljubljani je generalni študij obstajal od leta 1658 dalje. Od leta 1719 je študij filozofije trajal dve leti, teologije pa štiri leta.⁹⁸⁹

⁹⁸⁴ Prav tam, str. 5r. Škofja Loka tedaj še ni bila samostojna župnija. V mestu je pri sv. Jakobu deloval zgolj vikariat župnije Stara Loka, ki je imela svoj sedež izven mesta. Kapucini, ki so svoj sedež imeli v mestu, so zgolj pomagali v dušnem pastirstvu.

⁹⁸⁵ VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, Relatio ad limina 1754, str. 4v, 13r.

⁹⁸⁶ Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 93–94.

⁹⁸⁷ Prav tam, str. 95.

⁹⁸⁸ Prav tam, str. 96.

⁹⁸⁹ Prav tam, str. 105, 114 sl.

Najstarejši frančiškanski samostan na Kranjskem je še danes delujoči samostan v **Novem mestu**. Nastal je v 15. stoletju po prvih nepretrganih turških vpadih na Kranjsko. Pomemben je bil zlasti v drugi polovici 18. stoletja, ko je bila leta 1746 v Novem mestu ustanovljena gimnazija, na čelo te pa so bili postavljeni frančiškani.⁹⁹⁰ Novomeški frančiškani so se ves čas intenzivno ukvarjali z redovnim naraščanjem. V samostanu se je leta menjavala stopnja študija, skoraj tri četrtine 18. stoletja pa je v Novem mestu obstajala filozofska šola.⁹⁹¹ Frančiškani so bili znani pridigarji. Po zgladitvi spora s kapucini so se menjavali pri pridiganju: pridigali so pri kapucinih, kapucini pa pri njih. V samostanu so delovale številne bratovščine (pasu sv. Frančiška, sv. Antona Padovanskega, Karmelske Matere božje oziroma škapulirska), uvedli so tudi pobožnost križevega pota. Sprva so postaje stale zunaj samostanske cerkve (od cerkve do Grma). Pobožnost so opravljali enkrat na mesec. Leta 1735 so bile postaje predstavljene v samostansko cerkev, same pobožnosti pa so se vrstile pogosteje.⁹⁹²

Novomeški frančiškani so bili znani pridigarji in spovedovalci. K njim je ob praznikih vedno prihajala številna množica vernikov. Njihovo pobožnost in predanost sta hvalila tako mestni svet kot tudi novomeški kolegiatni kapitelj. Po njihovem so bili uspešni tudi pri spreobračanju heretikov v pravo vero.⁹⁹³

Frančiškanski samostan v **Kamniku** je bil ustanovljen konec 15. stoletja (leta 1493). Zaradi močne reformacije v mestu je samostansko življenje kmalu zamrlo, samostan pa je bil leta 1538 razpuščen. Ponovno je bil naseljen leta 1627; ko so ga vključili v bosansko-hrvaško provinco. V njem je od začetka 18. stoletja z redkimi prekinitvami deloval noviciat.⁹⁹⁴ Pri samostanu je bila tudi suknarna, v kateri so izdelovali zlasti habite, redovna oblačila frančiškanov. Ti so bili dejavni tudi na področju rezbarstva in podobarstva.⁹⁹⁵ V 18. stoletju je

⁹⁹⁰ Milan Dodič, Dvesto petindvajset let novomeške gimnazije: zgodovinski oris (1746–1971), v: *225 let novomeške gimnazije* (ur. Jože Sever), Novo mesto 1971, str. 7–487; Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 166–169.

⁹⁹¹ Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 167, 168 sl. Pregledno tudi: Ivan Vrhovec, *Zgodovina Novega mesta*, Ljubljana 1891; Angelik Tominec, Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci: Samostan Novo mesto, v: *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 44 (1927), št. 1–2, str. 17–22; Alfonz Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu*, Novo mesto 1937.

⁹⁹² Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 183 sl.

⁹⁹³ Prav tam, str. 184.

⁹⁹⁴ P. Leopold Grčar, Zasebne frančiškanske šole v Kamniku, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kamnik 1993, str. 65–66, 73–74; Branko Šuštar C., Prispevek frančiškanov h kamniškemu ljudskemu šolstvu: od trivialke in deške glavne šole do štirirazredne deške ljudske šole v Kamniku 1783–1882, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kamnik 1993, str. 77–78.

⁹⁹⁵ Božo Otorepec, Cerkev sv. Jakoba in začetki frančiškanskega samostana v 15. stoletju, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kamnik 1993, str. 5–8; Emilijan Cevc, Umetnostnozgodovinska pričevalnost frančiškanskega samostana v Kamniku in okolici, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kamnik 1993, str. 12–14; Marko Lesar, Kulturno in umetnostnozgodovinska podoba kamniškega frančiškanskega samostana po kroniki *Historia Conventus*, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kamnik 1993 (dalje: Lesar, Kulturno in umetnostnozgodovinska podoba), str. 17, 19.

kamniški samostan doživiljal razmeroma velik razcvet. Imel je močne finančne podpornike, podpiralo ga je tudi vodstvo province. Po pastoralnem delu sicer ni toliko izstopal kot drugi frančiškanski samostani na Kranjskem – ne smemo pozabiti, da je bila kamniška župnija izredno pomembna, v njej je deloval tudi samostan klaris v bližnjih Mekinjah –, kljub temu je ostajal pomemben v zvezi s pobožnostjo, bratovščinami, spovedovanjem in pridiganjem v mestu in tudi okolici. Zaradi narave svojega dela so imeli kamniški frančiškani bogato samostansko knjižnico.⁹⁹⁶ Sprva so bile v samostanski cerkvi relikvije sv. Primoža in Felicijana, ker pa so jih frančiškani morali predati župniji, se je romanje usmerilo bolj k podružnici sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom in ne k frančiškanom. V samostanu so delovale zelo priljubljena škapulirska bratovščina, bratovščina sv. Antona Padovanskega in pasu sv. Frančiška.⁹⁹⁷

Podobno kot v Novem mestu je bil tudi v Kamniku postavljen (še danes ohranjeni) križev pot s kapelicami. Pobožnost je vodil frančiškanski pater; predtem je imel pridigo nedeljski ali praznični redovni pridigar. Kamniški frančiškani so bili dejavni tudi pri poučevanju verskega nauka; eden izmed patrov je vsako nedeljo hodil poučevat verski nauk v kamniški špital.⁹⁹⁸ Kamniški frančiškani so bili v dobrih odnosih z bližnjim mekinjskim samostanom klaris. Tamkajšnje klarise so sicer imele svojega kaplana (navadno je bil to svetni duhovnik), spovednik pa je bil vedno kateri od patrov kamniškega frančiškanskega samostana.⁹⁹⁹ Po letu 1703 je eden od kamniških frančiškanov tudi redno pridigal v mekinjskem samostanu, prav tako so kamniški frančiškani do leta 1752 skrbeli za duhovno oskrbo v samostanu dominikank v Velesovem.¹⁰⁰⁰

Kapucini so na slovensko ozemlje prišli v 17. stoletju kot nosilci katoliške prenovе. Prvi samostan so postavili že leta 1591 v Gorici, drugi je bil leta 1606 ustanovljen v Ljubljani, čez tri leta (1609) v Celju itd. Pobudo za postavitev kapucinskih samostanov je dajalo večinoma meščanstvo. Kapucini so bili v 18. stoletju najštevilčnejši red na Slovenskem, tako po številu samostanov kot tudi redovnikov. Ena od značilnosti njihovega redovnega življenja je bilo premišljevanje o Kristusovem trpljenju. Znani so bili po odličnih pridigah in pridigarjih, še danes pa jih poznamo po pasijonskih procesijah (Škofješki pasijon).

⁹⁹⁶ Jaro Dolar, *Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku, v: 500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kamnik 1993, str. 45–48.

⁹⁹⁷ Lesar, *Kulturno in umetnostnozgodovinska podoba*, str. 21–26.

⁹⁹⁸ Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 208–209.

⁹⁹⁹ Damjan Hančič, *Klarise na Kranjskem* (Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana; 26), Ljubljana 2005, str. 228, 229 (dalje: Hančič, *Klarise na Kranjskem*); Damjan Hančič, *Sedemsto let klaris na Slovenskem*, Nazarje 2000, str. 26, 27 (dalje: Hančič, *Sedemsto let klaris*).

¹⁰⁰⁰ Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 210.

Najstarejši kapucinski samostan na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem je bil ustanovljen leta 1640 v **Krškem**. Kot je mogoče brati v krški kapucinski kroniki, je bil samostan postavljen na prošnjo krških meščanov, saj župnik v Leskovcu pri Krškem s kaplanom/oma zaradi velikega števila vernikov ni zmogetel več zadovoljivo opravljati svojega dela.¹⁰⁰¹ Temeljni kamen za krški samostan in cerkev je leta 1640 položil novomeški prošt Nikolaj Mrav (1630–1639), cerkev pa je 11. septembra 1644 posvetil pičanski škof Anton Marenzi (1637–1646).¹⁰⁰² Glavni nalogi krških kapucinov sta bili pridiganje ob nedeljah in praznikih ter spovedovanje.¹⁰⁰³ Poleg tega so previdevali bolnike in jih spremljali na zadnjo pot. V odsotnosti krškega župnika ali kaplanov so tudi krščevali.¹⁰⁰⁴ Samostan je bil znan po bogati knjižnici,¹⁰⁰⁵ med 1745. in 1782. letom pa je tu obstajal tudi študij filozofije.¹⁰⁰⁶

V **Novo mesto** so kapucini prišli na povabilo nekdanjega ljubljanskega pomožnega škofa, frančiškanskega gvardijana (1616–1629) in provinciala bosansko-hrvaške province (1625–1631) Mihaela Chumerja pl. Chumberga (†30. junij 1653).¹⁰⁰⁷ Samostan so pričeli graditi leta 1658, vanj pa so se bratje vselili šele leta 1681. V frančiškanskem samostanu je v 20. letih 18. stoletja živelo samo osem redovnikov, dela pa je bilo na pretek. Redovna disciplina ni bila posebej zgledna. Frančiškani so se sicer upirali prihodu kapucinov, vendar so bili pri tem neuspešni. Pod vprašaj so postavljali celo velikost mesta, češ da je premajhno za preživetje dveh samostanov ubožnih redov.¹⁰⁰⁸

Kakor pri krških sta bili glavni nalogi novomeških kapucinov pridiganje ob nedeljah, praznikih in postnih dneh¹⁰⁰⁹ ter spovedovanje v samostanski cerkvi. Obiskovali so bolnike in bili tolažniki umirajočim. Pogosto so pridigali po

¹⁰⁰¹ Kralj, *Kapucinski samostan*, str. 16; Metod Benedik, *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 16), Ljubljana 1994, str. 31, zlasti op. 53 (dalje: Benedik, *Kapucini na Slovenskem*). Kronika krških kapucinov je bila objavljena leta 1994. Prim. Angel Kralj, *Transkripcija virov*, v: Metod Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 16), Ljubljana 1994, str. 427–591 (dalje: Kralj, *Transkripcija virov*).

¹⁰⁰² Kralj, *Kapucinski samostan*, str. 4, 11, 13, 16–17.

¹⁰⁰³ O sporu glede velikonočne procesije in spovedovanja v letu 1763 glej: IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 18–18v.

¹⁰⁰⁴ Kralj, *Kapucinski samostan*, str. 16–17.

¹⁰⁰⁵ Prav tam, str. 41–43. Nekaj gradiva o delovanju krških kapucinov je mogoče najti tudi v Majda Smole, *Graščina Šrajbarski turn* (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; 2), Ljubljana 1980.

¹⁰⁰⁶ Benedik, *Kapucini na Slovenskem*, str. 31. Samostan je bil ukinjen leta 2007, v njegovih prostorih pa bo domovanje našla Valvasorjeva knjižnica. Prim. <https://www.kapucini.si/krsko/>; J. A., *Kapucinski samostan v Krškem odslej v celoti knjižnica*, dostopno na: <http://www.rtvsl.si/kultura/drugo/kapucinski-samostan-v-krskem-odslej-v-celoti-knjižnica/408570> (zapis z dne 23. 1. 2017).

¹⁰⁰⁷ Benedik, *Kapucini v Novem mestu*, str. 196; Kralj, *Transkripcija virov*, str. 402.

¹⁰⁰⁸ Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 172.

¹⁰⁰⁹ V ta namen so v samostanu delovali t. i. redni pridigar (*concionator ordinarius*) in t. i. praznični pridigar (*concionator festivus*). Oba sta delovala po ustaljenem razporedu. V samostanu so delovali tudi drugi pridigarji (*concionatores*), ki so bili določeni za pomoč v župnijah, če so jih poklicali. Prim. Benedik, *Kapucini v Novem mestu*, str. 201.

okoliških župnijah, redno pa vsako nedeljo in ob praznikih v cerkvi kolegiatnega kapitlja.¹⁰¹⁰ V novomeškem kapucinskem samostanu je v 18. stoletju deloval noviciat province, in sicer v letih 1720–1725 ter 1730–1781, kot študijska hiša (filozofija) pa je deloval le v letih 1713–1715.¹⁰¹¹ Samostan je bil razpuščen leta 1786.¹⁰¹²

Zasnove najmlajšega kapucinskega samostana na Kranjskem v *Škofji Loki* segajo v 28. april 1707, ko je bil blagoslovljen temeljni kamen za poslopje samostana. Samostan in cerkev sv. Ane sta bila zgrajena v treh letih, cerkev je bila posvečena leta 1713. V samostanu nikoli ni deloval noviciat niti ni bil študijska hiša. Glavna naloga škofjeloških kapucinov je bila zato spovedovanje in pridiganje v domači (Stara Loka) in okoliških župnijah (Žiri, Železniki, Selca). Kapucini so bili pogosti gostje tudi v nekaterih okoliških župnijah, predvsem v postnem času. Škofjeloški samostan je bil znan po pasijonskih procesijah, po Škofjeloškem pasijonu izpod peresa p. Romualda Lovrenca Marušiča; procesija je prvič potekala leta 1715.¹⁰¹³

Škofjeloški samostan je bil znan po izredno bogati knjižnici, ta pa se je še povečala leta 1786, ko so vanjo prenesli knjige ukinjenega kapucinskega samostana iz Kranja.¹⁰¹⁴

Cistercijani na Kranjskem so imeli svoji postojanki, v Stični in Kostanjevici. Inkorporirane so jima bile številne župnije, to pa ga uvršča na prvo mesto med redovi (drugo mesto so imele velesovske dominikanke).

Samostan v **Stični** je najstarejši cistercijanski samostan na slovenskem ozemlju sploh, ne samo na Kranjskem. Ustanovil ga je oglejski patriarh Peregrin I. (1130/32–1161) leta 1136, vanj pa naselil cistercijane, ki naj bi prišli iz Francije.

Cistercijani so se držali reka *Ora et labora* (Moli in delaj). Poleg molitve so opravljali tudi fizična dela ter različne druge dejavnosti in se ukvarjali z dobrodelnostjo. Od 13. stoletja so bili dejavni tudi v dušnem pastirstvu. Tekom stoletij je stiška cisterca doživljala vzpone in padce. V 15. stoletju je samostan ječal pod napadi Turkov, v naslednjem stoletju je doživel reformacijo, v 17. stoletju pa je nad Stično zopet posijalo sonce in samostan je doživel vnovičen razcvet.

¹⁰¹⁰ Prav tam, str. 201, 203, 204.

¹⁰¹¹ Prav tam, str. 209, 210.

¹⁰¹² Prav tam, str. 213; Benedik, *Kapucini na Slovenskem*, str. 34.

¹⁰¹³ Benedik, *Protireformacija in katoliška prenova*, str. 145–147.

¹⁰¹⁴ Benedik, *Kapucini na Slovenskem*, str. 35; Angel Kralj, *Sestava bratstev v kapucinskem samostanu v Škofji Loki 1706–2005. Ob tristoletnici prihoda kapucinov v Škofjo Loko iz raznih dosegljivih pisnih virov (gvardijani od začetka 1706–2005, ostali od leta 1797 naprej). Bratje kapucini v Škofji Loki 1706–2006*, [Kapucinski samostan, Škofja Loka] 2005.

V stiškem samostanu je delovala pomembna rokopisna delavnica. V njej je kot delo večjih rok nastalo okoli 70 danes znanih rokopisov.¹⁰¹⁵ Več kot trideset jih hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Pomembni niso samo v slovenskem merilu, temveč jih lahko postavimo ob bok sočasnim rokopisom, nastalim v drugih cistercah po Evropi.¹⁰¹⁶ V 15. stoletju je tu nastal t. i. Stiški rokopis, eno najpomembnejših srednjeveških besedil v slovenščini. Gre za dva obrazca splošne spovedi (*confessio generalis*), začetek velikonočne pesmi Naš Gospud, nekaj besednih parov latinsko-slovenskih izrazov, priziv Svetega Duha in Marije ter molitev Češčena bodi (*Salve Regina*).¹⁰¹⁷ Samostan je bil razpuščen leta 1784.¹⁰¹⁸

Mlajši od obeh cistercijanskih samostanov na Kranjskem je bil ustanovljen leta 1234 v **Kostanjevici**. Imenoval se je tudi Studenec sv. Marije (*Fons sanctae Mariae*). Ustanovil ga je koroški vojvoda in kranjski gospod Bernhard Spanheimski (†1256).

Kostanjeviškemu samostanu so bili stoletja naklonjeni tako domače plemstvo kot tudi deželni knez in papeži, da navadnih ljudi sploh ne omenjamo. Vsi so mu ob različnih priložnostih darovali in potrjevali posest, privilegije in dohodke. Največjo rast je kostanjeviška cisterca doživela do druge polovice 14. stoletja, ko si je pridobila velikansko posest in številne pravice. Po mnenju J. Mlinariča je bilo to zagotovilo za obstoj in hkrati tudi možnost za razvoj v prihodnjih stoletjih. V letih krize mu je cerkvena oblast pomagala s pridružitvami župnij. Najtežje je Kostanjevica prebrodila 16. stoletje, čas splošne gospodarske krize in duhovnega nazadovanja. Cisterca je izgubila precej samostanskega ozemlja, na katero so bili za obrambo pred Turki naseljeni Uskoki. Ponovni duhovni razcvet je kostanjeviški samostan doživel v dobi protireformacije, ko se je močno izboljšalo tudi gospodarsko stanje. Svoj konec je samostan dočkal leta 1786. Med drugim je znan po največjem cistercijanskem arkadnem dvorišču v Srednji Evropi.¹⁰¹⁹ Cisterca je spadala v okvir ljubljanske škofije, njene inkorporirane župnije pa v goriško nadškofijo.¹⁰²⁰

Kartuzijani so v 18. stoletju na Kranjskem delovali samo v enem samostanu, v kartuziji **Bistra** (*Domus Vallis Iocosae*). Samostan je ustanovil koroški

¹⁰¹⁵ Prim. Tadej Trnovšek, Poskus rekonstrukcije »fonda« urbarjev in urbarialnih registrov samostana Stična in vprašanje njegove hrambe skozi čas, v: *Arhivi* 38 (2015), št. 2, str. 365.

¹⁰¹⁶ Nataša Golob, *Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. stoletje* (Monumenta Slovenica; 4), Ljubljana 1994.

¹⁰¹⁷ *Stiški rokopis: študije* (ur. Mihael Glavan) (Monumenta Slovenica; 2), Ljubljana 1992.

¹⁰¹⁸ Mlinarič, *Stiška opatija*.

¹⁰¹⁹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*; Jože Mlinarič, Cistercijanska opatija Kostanjevica 1234–1786, v: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France M. Dolinar) (Redovništvo na Slovenskem; 1), Pleterje - Stična 1984, str. 217–234.

¹⁰²⁰ Prim. VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, str. 31r; Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim 1 in 2*.

vojvoda Bernhard Spanheimski, dokončal pa njegov sin Ulrik III. (1256–1269) leta 1260 v odmaknjenem delu ljubljanskega barja pri Borovnici. Redovniki so živeli po pravilih redovnega ustanovitelja, sv. Bruna. Njihov cilj je bil živeti povsem kontemplativno in na ta način nenehno dosegati združevanje z Bogom. To jim je omogočala nenehna in kolektivna samota.¹⁰²¹

Kartuziji so bili naklonjeni številni plemiči, vladarji, tudi papeži, ki so ji darovali posest in potrjevali njihove pravice in privilegije. Pomemben privilegij, oprostitev mitnine za življenjske potrebščine, je kartuziji zagotovil kar nekaj dohodkov, tako da je začela odkupovati in širiti svojo posest. Vrhunec je samostan dosegel v prvi polovici 14. stoletja. V tem času se je razmahnilo prepisovanje knjig, nastale so tudi številne nove. Po dveh požarih (v letih 1364 in 1382) pa je samostan začel pešati. Prva večja kriza je nastala proti koncu 16. stoletja, ko je bil samostan večkrat tik pred zaprtjem. Konec 17. in v začetku 18. stoletja se je ponovno začel kulturni in gospodarski razcvet. Takrat je v kartuziji živelo tudi največ redovnikov, kar 24. Samostan je bil razpuščen 29. januarja 1782. Redovnikom je bila izplačana odpravnina oziroma pokojnina, posestvo kartuzije pa je bilo deloma zaplenjeno in deloma prodano.¹⁰²²

Sama kartuzija je ležala na ozemlju ljubljanske škofije, njej inkorporirana župnija Cerknica pa pod goriško nadškofijo.¹⁰²³ K cerkniški župniji sta spadala tudi župnijska vikariata Planina pri Rakeku in Preserje; iz tega je leta 1758 nastala župnija v Borovnici, leta 1766 pa še Rakitna.¹⁰²⁴

Klarise na Kranjskem v okviru goriške nadškofije so živele v dveh samostanih, v Mekinjah in v Škofji Loki.

Samostan v **Mekinjah** je bila ustanova grofov Gallenbergov; ustanovljen je bil leta 1300.¹⁰²⁵ Duhovno vodstvo je bilo sprva zaupano ljubljanskim minoritom, od 1629 pa so za mekinjske klarise duhovno skrbeli kamniški frančiškani. V samostan so vstopale hčere najpomembnejših kranjskih plemiških in meščanskih družin, nekaj pa jih je izviralo tudi iz sosednjih dežel. Samostan je imel precejšnjo zemljiško posest, kar je redovnice velikokrat oviralo pri redovnem življenju. Glavnina posesti je ležala na vzhodu Gorenjske, med Zagorjem ob Savi in Velesovim. Od leta 1338 so imele mekinjske klarise pravico do nižjega oziroma patrimonialnega sodstva nad podložniki. V stoletjih je samostan

¹⁰²¹ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 5, 23.

¹⁰²² Jože Mlinarič, *Kartuzija Bistra od 1255 do 1782*, v: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France M. Dolinar) (Redovništvo na Slovenskem; 1), Pleterje - Stična 1984, str. 163–190; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 373.

¹⁰²³ Prim. VA ASV, Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368, str. 31r; Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim 1 in 2*.

¹⁰²⁴ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 445 sl.; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 120.

¹⁰²⁵ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 228, 229; Hančič, *Sedemsto let klaris*, str. 26, 27.

doživljal vzpone in padce, prizadeli so ga turški napadi, protestantizem ipd. Samostan je bil ukinjen leta 1782, v času jožefinskih reform.¹⁰²⁶

Samostan v **Škofji Loki** je bil ustanovljen leta 1358.¹⁰²⁷ Ustanovil ga je tedanji kamniški župnik Otokar Blagoviški.¹⁰²⁸ V škofjeloški samostan so večinoma vstopale redovnice meščanskega stanu, zato je bil ugled samostana manjši, njegova gospodarska moč pa kljub temu solidna. Škofjeloške klarise so bile znane po lepem vezenju cerkvenih paramentov, izdelovanju voščenih kipov in peki t. i. nunskega lecta, poznejšega znamenitega malega loškega kruhka. K samostanu je spadala tudi t. i. nunska cerkev, leta 1393 posvečena Devici Mariji. Tako kot frančiškanski in kapucinski samostan v Novem mestu leta 1664 je štiri leta prej tudi škofjeloški samostan poškodoval požar. Duhovno oskrbo škofjeloških klaris so od leta 1629 opravljali kamniški frančiškani, predtem pa so zanje skrbeli minoriti avstrijske province. Iz samostana v Škofji Loki so prišle tudi prve redovnice v leta 1656 ustanovljeni samostan klaris v Ljubljani.¹⁰²⁹

Od leta 1751 pa do leta 1774 je v škofjeloški samostan vstopilo kar 20 deklet.¹⁰³⁰

Škofjeloške klarise so imele v samostanu vzgojni zavod za plemiške hčere in svoje gojenke. Čeprav so se ukvarjale s šolstvom, pa jih je leta 1782 doletel

¹⁰²⁶ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 24–26.

¹⁰²⁷ Damjan Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje*, v: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 47–60 (dalje: Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje*); Damjan Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*, v: *Arhivi* 26 (2003), št. 2, str. 315–328 (dalje: Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*).

¹⁰²⁸ O Otokarju Blagoviškem glej: Matjaž Bizjak, Otokar Blagoviški, v: *Zbornik Občine Lukovica II* (gl. ur. Stanko Pelc), Viharnik, Ljubljana 2014, str. 187–200.

¹⁰²⁹ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 26–29; Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje*, str. 48. Glej tudi Majda Smole, *Graščina Škofja Loka* (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; 1), Ljubljana 1980.

¹⁰³⁰ Leta 1751 Marija Ana Urbančič (redovno ime Marija Ignacija), leta 1753 Rozalija Toman iz Radovljice (Marija Jera), leta 1755 Marija Kordula Rokniger (Marija Benedikta) (preobleka se je zgodila 24. junija 1755 ob 11. uri dopoldne ob navzočnosti nadškofa Attemsa; ta je v samostanski cerkvi 12 kandidatov podelil tudi različne stopnje duhovništva, glej: Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*, str. 323), leta 1758 Marija Terezija Robba iz Ljubljane (Marija Julijana) in Marija Neža Reich iz Kamnika (Marija Ksaverija), leta 1759 Marija Ana Kristina Šinkovec iz hrvaškega Samoborja (Marija Konstanca) in Regina Toman iz Radovljice (Marija Neža), leta 1761 domačinka Marija Franciška Elizabeta Jugovič, rojena v Ljubljani (Marija Kordula), in Marija Jožefa Križar iz Škofje Loke (Marija Alekseja) (po zapisu samostanske kronike je slovesnost ob njunih preoblekah vodil goriški nadškof Attems ob nemški pridigi ljubljanskega kapucina. Navadno so bile pridige v slovenskem jeziku, glej: Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*, str. 323–324), leta 1762 Marija Terezija Lužar iz Škofje Loke (Marija Benedikta), Ana Marija Jožefa Elizabeta Hochmuth iz okrožja Plzeň na Češkem (Marija Nepomucena) in Marija Terezija Frantz iz Sedleca na Češkem (Marija Vincencija), leta 1764 Marija Konstanca baronica Zierheimb (Marija Salezija), leta 1768 Marija Felicita Damiani (Marija Jera) in Marija Katarina Frantz iz Sedleca na Češkem (Marija Matilda), leta 1770 Franciška Ksaverija Wolkensberg iz Puštala (Marija Alojzija) in Marija Katarina Žnideršič iz Kroke pri Radovljici (Marija Nepomucena), pri tem je pridigal ljubljanski frančiškanski gvardijan, leta 1772 sestre Jožefa (Marija Vincencija) (na redovne zaobljube je zaradi nezadostne starosti po vladnem dekretu iz leta 1770, da novinke ne smejo narediti redovnih zaobljub pred dopolnjenim 24. letom starosti, čakala vse do leta 1779, glej: Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*, str. 325) in Marija Schildenfeld iz Planine pri Rakeku (Marija Klara), leta 1773 pa Marija Rozalija Ravbar iz škofjeloškega Kota (Binkelj) (Marija Antonija) (Tudi ona je šest let čakala na primerno starost, glej: Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*, str. 325).

odlok o razpustitvi samostana. Večina od 21 klaris je po razpustitvi prestopila v na novo ustanovljeni uršulinski samostan.¹⁰³¹

Dominikanke na Kranjskem so delovale samo v enem samostanu, ki je bil ustanovljen leta 1238 v **Velesovem**. Ustanovo treh bratov, andeških ministerialov, mengeškega župnika in oglejskega vicedoma Valterja I., Werijanda I. in Gerloha III. je 12. decembra 1238 v Velesovem potrdil oglejski patriarh Bertold II. Andeški (1218–1251). Velesovski samostan je deloval kar 544 let, med reformacijo in protireformacijo preživel vzpone in padce, preživel turška napada in opustošenje (1471 in 1473), do živega pa mu niso prišli niti kmečki upori. V njem je delovala prva v virih dokumentirana redovna šola za žensko mladino, znan pa je bil tudi po dobrodelnosti, bogati lekarni in knjižnici, a od te se žal ni ohranilo skoraj nič. V gospodarskem pogledu je bil ta samostan najbogatejši ženski samostan na Kranjskem. Vanj so vstopala večinoma plemiška dekleta iz Kranjske, nekaj pa je bilo tudi redovnic iz Štajerske, Koroške, Istre in še nekaterih dežel. Inkorporirane so mu bile tri župnije (Cerklje na Gorenjskem, Šenčur pri Kranju in Velesovo). V duhovnih zadevah so bile velesovske dominikanke v zgodnejšem obdobju podrejene dominikanskemu samostanu v Čedadu (Civildale del Friuli) iz province Spodnja Lombardija.¹⁰³² V zgodnjem novem veku so se navezale na kapucine v Kranju (od 1640), ki so bili njihovi spovedniki.¹⁰³³ Kapucini so bili vedno tudi udeleženci velikih cerkvenih slovesnosti v Velesovem; sodelovali so npr. pri slovesnih preoblekah novink s slavnostnimi govori ipd.¹⁰³⁴

Velesovski samostan naj bi imel glede na redovna pravila dokaj strogo klavzuro. Zaradi močvirnatega ozemlja okoli samostana, dobrih zvez in priporočil pa so si redovnice že kmalu izposlovale posebne ugodnosti, tudi v času zaostritve klavzure v vseh drugih samostanih, ki jo je leta 1742 uvedel papež Benedikt XIV. Zato je trpela disciplina, to pa so ugotavljali tudi (sicer redki) vizitatorji.¹⁰³⁵

Samostan je bil med prvimi, ki so bili z reformami Jožefa II. ukinjeni. Cesar je razpustitev podpisal 12. januarja 1782, vendar odločitev ni bila dokončna, saj so med deželo in vlado še vedno tekla pogajanja. Vlada je namreč želela velesovski samostan preseliti na drugo mesto in vanj naseliti redovnice iz ukinjenih samostanov klaris. Ker pa so bila poslopja ukinjenih samostanov v

¹⁰³¹ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 26–29.

¹⁰³² Mlinarič, *Cerkev na Slovenskem v srednjem veku*, str. 83.

¹⁰³³ VA ASV, Arch. Nunziature di Vienna, Acta visitationum, 4, Acta visitationis Provinciae Stiriae et Carnioliae (1627), fol. 42.

¹⁰³⁴ SI AS 1073, 290r, Slavnostni govor kapucinskega patra Antonija iz Kranja ob sprejemu Ane Elizabete grofice Ursini - Blagaj med redovnice v Velesovem leta 1689.

¹⁰³⁵ IT ASDU, ACAU, A parte Imperii, b. 711, N. 190–199; Kapucinski samostan Škofja Loka (SI KSŠL), Hausbuch enthaltend das Merkwürdigere, welches, sowohl vor als nach dem Baue des Kapuzinerklosters zur Bischofack geschehen ist, Tomus I. (dalje: Hausbuch I.), Jahr (J.) 1745; Paolo Santonino, *Popotni dnevniki 1458–1487*, Celovec - Dunaj - Ljubljana 1991, str. 42; Janez Höfler, Potovanja oglejskih vizitatorjev na Slovensko v poznem srednjem veku, v: *Kronika* 30 (1982), št. 3, str. 199.

slabem stanju in že vsa izpraznjena, je dvorna resolucija s 3. julija 1782 določila, da postane kar Velesovo zbirni samostan za ukinjene samostane klaris in dominikank iz Kranjske. Na dan ukinitve samostana je v Velesovem živelo 18 dominikank;¹⁰³⁶ zadnja med njimi, Avgušтина Bartoloti, je umrla 21. februarja 1834 v starosti 76 let.¹⁰³⁷

7.2 Življenje v samostanih na Kranjskem v času nadškofa Attems

Nadškof Attems je v času škofovanja kranjske samostane največkrat obiskal ob vizitaciji župnij. V samostanih je opravil vizitacijo, se pogovoril z redovniki in redovnicami, podeljeval posamezne kleriške redove škofijskim duhovnikom in redovnikom, za samostanskimi zidovi pa je našel tudi mir za prepotreben počitek na napornih potovanjih po deželi, saj so bila župnijska središča ponekod precej oddaljena drugo od drugega, poti, ki jih je premagoval s konjem, pa so bile neurejene in naporne.¹⁰³⁸

Leta 1752 je Attems opravil prvo pastoralno vizitacijo Kranjske v vlogi goriškega nadškofa. Petega in šestega avgusta 1752 se je zadrževal na območju bistrškega arhidiakonata in tam vizitiral kartuziji Bistra inkorporirano župnijo Cerknica in župnijski vikariat Planina pri Rakeku, 12. avgusta pa še dve uri oddaljeni župnijski vikariat Preserje.¹⁰³⁹ Skoraj zagotovo je obiskal tudi kartuzijo Bistra, vendar vizitacijski zapisnik o obisku kartuzije žal ni ohranjen. O njem ne poroča niti J. Mlinarič v svoji monografiji o bistrški kartuziji.¹⁰⁴⁰

Iz bistrškega arhidiakonata je Attems vizitacijo nadaljeval v gorenjskem arhidiakonatu. 26. avgusta 1752 se je zadrževal v škofjeloškem samostanu klaris. Vizitiral je samostansko cerkev in zakristijo in ni našel nič spornega. Potem je bila na vrsti vizitacija osebja, tj. redovnic. Opravil jo je sam, brez vsakega spremstva (*per se solum sine comite*); z vsako redovnico posebej se je pogovoril o njihovi opatinji, krepostih posameznih redovnic in življenju v samostanu sploh. Potem je tudi pregledal njihove samostanske celice. Službo spovednika v

¹⁰³⁶ Natančnega seznama redovnic velesovskega samostana še nimamo, glede na pomanjkanje virov pa ga bo tudi težko sestaviti. Podobno kot pri loških ali mekinjskih klarisah pa se nam je ohranil opis slovesnosti preobleke tudi za dominikanke, in sicer dvajsetletne Marije Katarine pl. Weber, hčere ljubljanskega zdravnika Antona pl. Webra in Amalije Vidmajer, in dvaindvajsetletne Marije Ane Kiffer, hčere Jožefa Kifferja in njegove žene Elizabete iz Gradca. Slovesnost je bila 15. julija 1759 v velesovskem samostanu v navzočnosti gorenjskega arhidiakona Jožefa pl. Wolwita. Zaobljube sta opravili 22. julija 1760. Prim. SI AS 1073, I/59r, str. 6v–7r, 44r–44v. 27. aprila 1760 pa je v dominikanski red vstopila osemnajstletna Marija Ana Novak, hči pokojnega kranjskega meščana Jerneja Novaka in njegove pokojne žene Marije Ane. Prim. SI AS 1073, I/59r, str. 21v–22r.

¹⁰³⁷ Franc Pokorn, Donesek k zgodovini dominikanskega samostana v Velesovem, v: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 3 (1893), str. 181–184; Peter Bohinjec, *Velesalo: zgodovinski in cerkveni opis*, Velesovo 1914; Jure Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem 1238–1782: diplomatska naloga*, Ljubljana 2000 (dalje: Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*); Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 211–232.

¹⁰³⁸ Ježa med Žužemberkom in Dobrničem je na primer trajala dve uri, med Metliko in Vivodino dve uri in pol, med Vivodino in Žumberkom tri ure in pol, med Ljubljano in Idrijo šest ur. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 32v, 36v, 38, 92.

¹⁰³⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 3–4, 4v–5, 5v, 1–1v.

¹⁰⁴⁰ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*.

samostanu je od leta 1748 opravljal Tržičan Matevž Razpotnik, ki je nadškofa ob vizitaciji prosil za povečanje svojih dohodkov, saj naj bi s skromnim honorarjem težko shajal.¹⁰⁴¹ Kakšni so bili njegovi dohodki, za zdaj še nismo ugotovili. Iz dostopnih dokumentov žal tudi ni bilo moč ugotoviti števila redovnic.

Razpotnik se je o redovnicah izrazil pohvalno. Živele naj bi zgledno, v klavzuri. Od staršev novicinj naj bi ob njihovi preobleki oziroma slovesnih zaobljubah prejemal po dva zlatnika, ob pogrebih in v predpostnem času pa po en zlatnik. Previdevanja je opravljal v navzočnosti starejše sestre (*seniores*), celice pa je obiskoval ob odprtih vratih v času spovedi in ob obiskovanju bolnih sester ponoči in podnevi. Za redovnice je maševal vsake 14 dni ter ob večjih praznikih v letu.¹⁰⁴²

10. in 11. septembra so prvi obisk nadškofa Attemsa doživele tudi dominikanke v Velesovem. Poleg samostana je nadškof vizitiral še vse tri samostanu inkorporirane župnije: Velesovo (Trata), Cerklje na Gorenjskem in Šenčur pri Kranju.¹⁰⁴³ Velesovski samostan je nadškof obiskal v spremstvu goriškega generalnega vikarja, devinskega arhidiakona in svojega tajnika. Vizitacijo tedaj še stare samostanske cerkve Device Marije od angela pozdravljene (*Beatae Virginis et Angelo salutate*)¹⁰⁴⁴ ter župnijske cerkve sv. Marjete v Velesovem (na Trati) je opravil goriški generalni vikar, nadškof pa je medtem v Šenčurju pri Kranju posvetil novo župnijsko cerkev sv. Jurija.¹⁰⁴⁵

Tudi v Velesovem se je nadškof sam, brez spremstva, pogovoril z vsako redovnico posebej. Neka redovnica mu je priznala, da jo teži klavzura, zato ji je nadškof svetoval, naj težavo premaga z molitvijo. Župniku in samostanskemu spovedniku Jerneju Grošlju pa je posebej zabičal, naj redovnice spremlja v cerkev in kor tedaj še stare samostanske cerkve, še posebej pa naj bi pazil, da v notranjost novega samostanskega poslopja ne bi prihajali drugi ljudje, zlasti ne moški. Zapovedal je še molitev »v glavi«, v tišini ter strogo spoštovanje redovnih pravil. Duhovnikoma, ki sta občasno obiskovala velesovske dominikanke, cerkljanskemu župniku in duhovniku s Sv. Jošta nad Kranjem, je naročil, naj dominikanke hrabrita pri vztrajnosti klavzure.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 27v.

¹⁰⁴² Prav tam, str. 19v.

¹⁰⁴³ Prav tam, str. 26–27, 161v, 166–167v.

¹⁰⁴⁴ Temeljni kamen za novo samostansko poslopje je bil položen leta 1732. Kako hitro je potekala zidava, je težko reči, vendar je bila gradnja zagotovo dokončana pred letom 1748, saj je duhovnik Matevž Kroperšek 16. januarja 1748 umrl že v novem samostanskem poslopju (SI NŠAL, ŽA Velesovo, M Velesovo 1745–1802, str. 11). Novo samostansko cerkev so začeli graditi po letu 1765, sama zidava pa je potekala zelo hitro, saj je bila v kripti nove cerkve 3. novembra 1768 pokopana sestra Rozina baronica Zetscher (NŠAL, ŽA Velesovo, M Velesovo 1745–1802, str. 80). Cerkev je bila posvečena šele leta 1771; 30. julija 1771 jo je posvetil goriški pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling v čast Marijinega oznanjenja (IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 161). Prim. Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 216.

¹⁰⁴⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 26.

¹⁰⁴⁶ Prav tam, str. 27v.

Samostanska cerkev je bila sicer znana božja pot, priljubljena po vsej Gorenjski. V glavnem oltarju¹⁰⁴⁷ še danes stoji stari kip Marije z Jezusom iz 13. stoletja, ki naj bi ga samostanu ob ustanovitvi poklonil oglejski patriarh Bertold II. Andeški.¹⁰⁴⁸ Verniki so se velesovski Mariji priporočali za srečen porod in k njej hodili v številnih procesijah (kakor je v navadi še danes).

V župniji Velesovo in obenem pri samostanu so tedaj delovali trije duhovniki. Kaplan Matija Verlinšek je o dominikankah govoril pohvalno, svoje obveznosti naj bi vestno izpolnjevale, zlasti še duhovne. Redovnice so redko zapuščale samostan, razen priorinje in magistre novicinj,¹⁰⁴⁹ čeprav so jim izhode dovoljevali stari privilegiji, pa tudi omilitev klavzure po zaostitvi papeža Benedikta XIV. leta 1742.¹⁰⁵⁰ Kaplan in spovednik Jernej Dolenc je bil leta 1752 še začetnik, saj je v Velesovo prispel šele tri mesece pred vizitacijo, in je razmere šele spoznaval. Z župnikom in spovednikom Jernejem Grošljem so bile dominikanke zadovoljne, prav tako z redovnicami župnik sam. Med njimi ni zaznal niti slišal ničesar slabega.¹⁰⁵¹

Podobno kot v zvezi s škofeloškimi klarisami vizitacijski zapisnik ne poroča o številu dominikank. Izvemo le, da niso prihajale samo iz Avstrije, temveč tudi iz oddaljenih dežel.¹⁰⁵²

Takoj po obisku velesovskega samostana se je nadškof napotil na vizitacijo samostana klaris v Mekinjah. Spremljali so ga (verjetno Janez Henrik) grof Frankenberg, stolni kanonik v Wrocławu,¹⁰⁵³ goriški generalni vikar Peter Adam Zupančič, devinski arhidiakon Anton de Julianis in kamniški frančiškan Apfalter. Po prihodu so opravili zasebno mašo v samostanski cerkvi in vizitacijo pokopališča ter cerkve.

Najprej je bil na vrsti osebni pogovor nadškofa brez spremstva s posameznimi klarisami, nato pa pregled celotnega samostana. Samostanskemu kaplanu Ludviku Bernardu Hueberju je nadškof naročil, naj uredi dolgoletni spor s kamniškim župnikom zaradi župnijske jurisdikcije nad nekaterimi hišami v bližini samostana.¹⁰⁵⁴

Pri samostanu sta delovala dva duhovnika, starejši in mlajši kaplan. Sem lahko pogojno štejemo tudi spovednika. Kaplan je lahko oskrboval tudi bližnje hiše pri samostanu, pater spovednik pa je skrbel izključno za redovnice.

¹⁰⁴⁷ Stara cerkev je imela štiri oltarje, nova pa jih ima sedem.

¹⁰⁴⁸ Emilijan Cevc, Romanski Marijin kip v Velesovem, v: *Zbornik za umetnostno zgodovino* I (1951), str. 86–118; Marijan Zadnikar, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I*, Celje 1973, str. 211–215.

¹⁰⁴⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 26v.

¹⁰⁵⁰ Velesovske dominikanke so omilitev klavzure dočakale leta 1745. Prim. SI AS 1063, št. 5513 (1745 julij 2., s. l.); Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*, str. 43–47; SI KSŠL, Hausbuch I., J. 1745.

¹⁰⁵¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 26v–27.

¹⁰⁵² Prav tam, str. 27.

¹⁰⁵³ Franz, *Die Gründung der Erzdiözese Görz*, str. 168, št. 21.

¹⁰⁵⁴ V spor se je vmešal tudi samostanski odvetnik, grof Gallenberg. Pritožbe so prišle celo do dvora na Dunaju.

Starejši kaplan Hueber je pohvalil življenje in disciplino redovnic, prav tako strogost opatinje. V klavzurni del samostana moški nikoli niso vstopali (kot v Velesovem). Mlajši kaplan Janez Bafil je prav tako pohvalil redovno življenje v Mekinjah.¹⁰⁵⁵

Nadškofa Attemsa je pot iz gorenjskega arhidiakonata leta 1752 vodila v stiški arhidiakonat. V samostanu Stična je zagotovo bival med 21. in 23. septembrom 1752. Vse tri dni je namreč v samostanski cerkvi podeljeval različne kleriške redove,¹⁰⁵⁶ zagotovo pa je opravil tudi pogovor z redovniki, vendar se poročilo o tem ni ohranilo.

V letu 1753 je nadaljeval pastoralno vizitacijo, začeto leto prej. V začetku julija 1753 je vizitiral cistercijane v Kostanjevici in samostanu inkorporirano župnijo sv. Jakoba v mestu Kostanjevica na Krki. V samostanu se je zadržal tri dni.¹⁰⁵⁷ Podobno kot pri stiškem primeru se tudi vizitacijsko poročilo za Kostanjevico ni ohranilo.

Nadškof se je v kranjskih samostanih ponovno mudil leta 1757; obiskal je kostanjeviško in stiško cisterco ter bistriško kartuzijo. V kostanjeviškem samostanu se je mudil konec julija 1757. Ali je opravil vizitacijo samostana in redovnikov, vizitacijska poročila ne poročajo, o tem ne prinaša ničesar posebnega niti monografija J. Mlinariča o kostanjeviški cisterci niti Inventar fonda kostanjeviškega samostana E. Umek.¹⁰⁵⁸ Samostan mu je služil za počitek in izhodišče za vizitacijo okoliških župnij.¹⁰⁵⁹

V začetku avgusta 1757 se je nadškof preselil v stiški samostan. V samostanski cerkvi je podobno kot leta 1752 podeljeval različne stopnje kleriških redov,¹⁰⁶⁰ v samostanu pa bival več dni. Ob tej priložnosti je stiškega opata Viljema Kovačiča imenoval za svojega svetovalca in komisarja za Dolenjsko ter za stiško območje na Štajerskem.¹⁰⁶¹

Kartuzijane v Bistri je Attems obiskal v avgustu 1757, ob koncu svoje pastoralne vizitacije Dolenjske, ko se je vračal iz Ljubljane proti Gorici. Na poti po Ljubljani ga je spremljal bistriški prior Andrej Höller. V Bistri je Attems

¹⁰⁵⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 27v, 29v–30v.

¹⁰⁵⁶ IT ASDG, ACAG, Protocolum confesso. ordinationum a die 1. septem. anni 1750 usque ad 22. december 1764, Nr. 1, str. 6, 24, 42, 77, 96, 114, 149, 167, 185, 203, 221, 239, 293, 312, 317, 329, 347, 363, 365; Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1*, str. 20, 30, 44, 57, 62, 66, 76, 88, 94, 104, 115, 127, 132, 154, 164, 180, 187, 194; IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 164v.

¹⁰⁵⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 70v–71.

¹⁰⁵⁸ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*; Umek, *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična*.

¹⁰⁵⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 72–73.

¹⁰⁶⁰ Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1*, str. 189, 196, 204; IT ASDG, ACAG, Protocolum confesso. ordinationum a die 1. septem. anni 1750 usque ad 22. december 1764, Nr. 1, str. 349, 364, 406; Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 84.

¹⁰⁶¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26), str. 83v.

po kosilu sklical konzistorij, na katerem so obravnavali različne probleme pri sklepanju zakonskih zvez. Kartuzijo je zapustil še isti dan zvečer, ker je odšel na vizitacijo župnijskega vikariata Preserje, po opravljeni vizitaciji pa se je vrnil v Bistro in po maši opravil pogovor s posameznimi patri. Po vizitaciji je zopet imel sejo konzistorija z enako temo kot pred dvema dnevoma.¹⁰⁶²

Nadškof se je kratek čas na Kranjskem zadrževal septembra leta 1760. 4. septembra je obiskal deželno glavno mesto in jezuitski kolegij, naslednjega dne pa se je odpravil v Stično. Na poti se je ustavil pri župniku v Šmarju pri Ljubljani, kjer ga je čakalo kosilo. Naslednjega dne ga je pot vodila v Novo mesto preko župnije Mirna Peč. Tu se je še posebej posvetil novomeškim kanonikom in jih podrobno izprašal. V Stično se je vrnil preko Trebnjega 9. septembra, kjer je ostal tudi naslednji dan. V Gorico je prispel preko Ljubljane 13. septembra.¹⁰⁶³

Na Kranjskem se je nadškof Attems dalj časa mudil leta 1761. V drugi polovici julija 1761 (17. in 18. julija) je bil gost v kostanjeviškem samostanu pri novem opatu Leopoldu pl. Busethu (1760–1772).¹⁰⁶⁴

Čez slab teden je bil že v Stični in 22. julija ponoči doživel strašno neurje. V bližnjem Šentvidu pri Stični je izbruhnil požar, cerkveni zvonovi so bili plat zvona, v cerkvi so maševali proti neurju. Nadškof je zapisal, da v samostanu nihče ni mogel spati (*nemo in monasterio dormire potuerit*).¹⁰⁶⁵ Attems je v Šentvidu »vztrajal« kar nekaj dni. V tem času je birmal, počival, pogovoril pa se je tudi z dvema stiškima cistercijanoma, ki jima je v Šmartnem pri Litiji ob vizitaciji čez nekaj dni podelil subdiakonat.¹⁰⁶⁶

4. avgusta 1761 je nadškof iz Kamnika prispel v samostan Mekinje. Pri vratih samostanske cerkve Marijinega vnebovzeta so ga sprejele redovnice. Po opravljenih slovesnostih je prenočil v samostanu, seveda zunaj klavzure. Naslednji dan je po maši v koru samostanske cerkve sprejel med klarise redovnico, ki jo je bila predstojnica zavrnila,¹⁰⁶⁷ nato pa se je umaknil za samostansko klavzuro in opravil pogovor z redovnicami (*singullatim unam post aliam*).¹⁰⁶⁸

Istega dne popoldne se je preselil k dominikankam v Velesovo. Sprejele so ga priorinja in preostale sestre. Kot v Mekinjah je tudi v Velesovem po

¹⁰⁶² Prav tam, str. 90–92.

¹⁰⁶³ Na poti je izdal več dekretov, med drugim v zvezi z župnijami Dobropolje, Šmarje pri Ljubljani, Stopiče, Škocjan pri Novem mestu in Tržišče. Prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), str. 280–293.

¹⁰⁶⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 152–153.

¹⁰⁶⁵ Prav tam, str. 154.

¹⁰⁶⁶ Prav tam, str. 155–156, 164.

¹⁰⁶⁷ Za katero osebo je šlo, podatkov ne navaja niti D. Hančič (Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 52–55).

¹⁰⁶⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 245.

opravljenih slovesnostih prenočil v samostanu. Pogovor z dominikankami je opravil 7. avgusta, po opravljenih obveznostih v inkorporirani župniji Velesovo (Trata pri Velesovem), in sicer pred kosilom in po njem. Vse redovnice so bile pokorne, pobožne in miroljubne, razen ene z redovnim imenom Frančiška, ki je med dominikanke vstopila okoli leta 1753. Ta je s svojim obnašanjem povzročala težave in nemir ter želela zapustiti samostan in oditi v drug kraj.¹⁰⁶⁹

12. avgusta 1761 je nadškof Attems obiskal še tretji ženski samostan na Gorenjskem, škofjeloške klarise. Tega dne je prišel v Škofjo Loko in po opravljenih slovesnostih prenočil pri njih. Naslednjega dne je bil po maši v samostanski cerkvi navzoč ob preobleki dveh klaris, sester Marije Kordule in Marije Aleksije.¹⁰⁷⁰ Po kosilu je vizitiral samostan in opravil pogovor z vsako klariso posebej.

Medtem ko za velesovski in mekinjski samostan ne poznamo niti števila redovnic v letu 1761, v škofjeloškem primeru poznamo tako število kot tudi njihova imena! Vseh redovnic je bilo kar 30,¹⁰⁷¹ v samostanu pa sta delovala dva duhovnika.¹⁰⁷²

Attems je stike z redovniki imel zopet v septembru leta 1762, ko se je vračal z vizitacije koroških župnij. 7. septembra je preko Tržiča prispel v Kranj, kjer je kosil pri kranjskih kapucinih. Prespal je pri ljubljanskih jezuitih, naslednji dan pa se je v spremstvu bistriškega arhidiakona po Ljubljani preselil na Vrhniko. 9. septembra je zapustil bistriški arhidiakonot in se s konjem in spremstvom namenil v Zgornjo in Spodnjo Idrijo.¹⁰⁷³

Leta 1763 je nadškof Attems bival v kostanjeviškem samostanu, ko je vizitiral okoliške župnije, 4. julija pa je imel počitek. V tem samostanu je pisal tudi navodila župnikom po opravljenih vizitacijah.¹⁰⁷⁴

Na poti se je konec julija in v začetku avgusta ustavil v stiškem samostanu, ki mu je »služil« enako kot kostanjeviški.¹⁰⁷⁵ Srečal se je tudi z bistriškim priorjem, ki ga je spremljal na poti iz Ljubljane na vizitacijo župnije Preserje,¹⁰⁷⁶ 16. in deloma 17. avgust pa je preživel v Bistri in tam v celicah obiskal vse patre kartuzijane ter z njimi opravil pogovor.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁶⁹ Prav tam, str. 246, 248.

¹⁰⁷⁰ O tem več tudi v prejšnjem podpoglavju. Prim. Hančič, *Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje*, str. 323–324; IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 305.

¹⁰⁷¹ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 305.

¹⁰⁷² Prav tam, str. 312.

¹⁰⁷³ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/12 ex 16 (31) (včasih: *Atti pastorali di Attems*, 16 (31)), str. 272.

¹⁰⁷⁴ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali*, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 30v.

¹⁰⁷⁵ Prav tam, str. 134v, 142v, 146v.

¹⁰⁷⁶ Prav tam, str. 162v.

¹⁰⁷⁷ Prav tam, str. 170v.

Štiri leta pozneje, 2. julija 1767 zvečer, ko je prispel na vizitacijo župnije Kamnik, se je v spremstvu kamniškega župnika napotil v samostan Mekinje, tam pozdravil redovnice in se po približno eni uri napotil prenočevat v kamniško župnišče.¹⁰⁷⁸ 5. julija 1767 je nato iz Cerkelj na Gorenjskem prispel v samostan Velesovo. Vizitacijski zapisnik poroča, da je bila stara samostanska cerkev že porušena, novo pa so gradili. Vikar Anton Kappus je povedal, da moški niso bili velikokrat povabljeni v samostan.¹⁰⁷⁹ Tudi leta 1767 ni bilo govora o številu redovnic ne v Mekinjah ne v Velesovem.

12. julija istega leta se je Attems mudil pri loških klarisah. V samostanski cerkvi je podeljeval različne kleriške redove kandidatom za duhovniški poklic.¹⁰⁸⁰ V samostanu se je ustavil tudi po koncu vizitacije gorenjskih župnij, da bi pojedel kosilo,¹⁰⁸¹ 18. avgusta pa se je že mudil v stiškem samostanu. Tam je dvema redovnikoma podelil diakonat, kmalu zatem pa odjahal na vizitacijo župnij dolenskega in ribniškega arhidiakona.¹⁰⁸²

Vizitacijo leta 1771 je namesto nadškofa Attemsa opravil njegov pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling. V kostanjeviško cisterco je prispel 1. julija 1771 zvečer, tam prenočil, naslednjega dne pa odšel naprej.¹⁰⁸³ Ko je končal vizitacijo župnije Žužemberk in se napotil proti Spodnji Idriji, je imel pred seboj pomembne naloge. 26. julija je proti večeru prispel v Stično in tam ostal do 28. julija.¹⁰⁸⁴ 28. julija 1771 je v samostanski cerkvi štirim fantom podelil tonzuro in nižje redove.¹⁰⁸⁵ Istega dne je v Višnji Gori posvetil župnijsko cerkev in odrinil v Ljubljano. Prenočil je v jezuitskem kolegiju. 29. julija je v času kosila prispel v velesovski samostan in opravil pastoralno vizitacijo. V Velesovem je ostal dva dneva, 30. julija je posvetil na novo zgrajeno samostansko cerkev Marijinega oznanjenja s sedmimi oltarji, v katerih lahko še danes občudujemo slike znanege baročnega slikarja Kremser-Schmidta.¹⁰⁸⁶ Naslednji dan se je Edling preselil v Škofjo Loko in opravil pastoralno vizitacijo škofjeloških klaris; tu je preživel naslednja dva dneva, 3. avgusta pa je vizitiral še drugi samostan klaris v Mekinjah. Naslednji dan je v samostanski cerkvi ob prisotnosti gorenjskega arhidiakona in ljubljanskega stolnega kanonika Jožefa pl. Wolwitza in stiškega profesa Karla

¹⁰⁷⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 18.

¹⁰⁷⁹ Prav tam, str. 29.

¹⁰⁸⁰ IT ASDG, ACAG, Protocollum ordinationum ab anno 1765 usque ad annum 1824, Nr. 3, str. 1, 9, 20, 33, 49, 60v; Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 47v; Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 2, str. 22, 41, 69, 100, 140, 168.

¹⁰⁸¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37), str. 64v.

¹⁰⁸² IT ASDG, ACAG, Protocollum ordinationum ab anno 1765 usque ad annum 1824, Nr. 3, str. 49; 1/18 ex 22 (37), str. 64v; Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 2, str. 141.

¹⁰⁸³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 72.

¹⁰⁸⁴ Prav tam, str. 161–162.

¹⁰⁸⁵ Prav tam, str. 161.

¹⁰⁸⁶ Prav tam, str. 161; Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 216.

Rudolfa barona Zierheimba podeljeval različne kleriške redove.¹⁰⁸⁷ Povsod je podelil tudi zakrament birme.¹⁰⁸⁸

7.3 Samostanom inkorporirane župnije

Kranjski samostani so od svoje ustanovitve naprej dobivali različne privilegije, med drugim so jim bile inkorporirane (pridružene, vtelesene)¹⁰⁸⁹ tudi posamezne župnije. Inkorporacije so se dogajale večinoma že v srednjem veku, nekaj pa tudi v novem. Najpogostejši vzrok za inkorporacijo župnij je bilo izboljšanje finančnega stanja samostanov. V srednjem veku se je namreč veliko samostanov znašlo v težavnem materialnem položaju. Svetna in cerkvena oblast sta jim skušali pomagati tako, da sta jim podarjali dohodke župnij, nad katerimi sta imeli patronatne pravice.¹⁰⁹⁰

Največ župnij je bilo inkorporiranih stiškim cistercijanom,¹⁰⁹¹ potem kostanjeviški cisterci, bistriška kartuzija je zasedala tretje mesto. Od ženskih redov so inkorporirane župnije imele samo velesovske dominikanke.¹⁰⁹² Nemški viteški red v Beli krajini, ki je svoje inkorporirane župnije povezal v lasten arhidiaconat v drugi polovici 15. stoletja, je upravljal pet župnij, malteški viteški red pa je na Kranjskem imel v lasti samo župnijo Komenda na Gorenjskem. Na tem mestu velja še enkrat opozoriti, da so župnije, ki so bile inkorporirane cistercijanskemu samostanu v Kostanjevici in kartuziji v Bistri, spadale pod goriško nadškofijo, sama samostana pa sta delovala v okviru ljubljanske škofije. Za lažjo predstavo si oglejmo seznam (pra)župnij, inkorporiranih posameznim samostanom.¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 161v.

¹⁰⁸⁸ Prav tam, str. 161v.

¹⁰⁸⁹ Podrobneje o inkorporaciji Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, str. 654, op. 30.

¹⁰⁹⁰ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, zlasti str. 28–34.

¹⁰⁹¹ Stiški cistercijanski samostan je župnije prejel med letoma 1256 in 1668 in tako prevzel nadzor nad obsežnim ozemljem Dolenjske, dela Štajerske in Gorenjske. Leta 1667 je imel v lasti sedem župnij (*hauptpfarren*), 15 vikariatov (*unterpfarren oder vicariatus*) in 225 podružničnih cerkva. Prim. SI AŠ 781, fasc. 8; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 839.

¹⁰⁹² F. M. Dolinar piše, da je bilo v 18. stoletju stišskemu opatu podrejenih 37, kostanjeviškemu pa 17 župnij. Prim. Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 217.

¹⁰⁹³ Vikariatov, ki so nastali v 18. stoletju, tu ne naštevamo posebej. V veliko pomoč nam je bil popis župnij in njihovih cerkva, ki ga je 3. junija 1667 ukazal izdelati cesar Leopold I. vsem prelatom, proštom, župnikom in beneficiatom. Ti so sezname morali poslati notranjeavstrijski vladi v Gradcu. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 839.

Cistercijanski samostan Stična	Cistercijanski samostan Kostanjevica	Kartuzija Bistra	Dominikanski samostan Velesovo	Nemški viteški red	Malteški viteški red
Sv. Peter v Savinjski dolini, 1256 ¹⁰⁹⁴	Sv. Jakob v Kostanjevici, 1234/49 ¹⁰⁹⁵	Cerknica, 1395 ¹⁰⁹⁶	Velesovo (Trata pri Velesovem), 1238 ¹⁰⁹⁷	Črnomelj, 1268 ¹⁰⁹⁸	Komenda ¹⁰⁹⁹
Sv. Vid pri Stični (Šentvid pri Stični), 1389 ¹¹⁰⁰	Sv. Jurija na Vivodini, 1321 ¹¹⁰¹		Šenčur pri Kranju, 1238 ¹¹⁰²	Metlika, 1268 ¹¹⁰³	
Sv. Jurij v Dobrniču, 1399 ¹¹⁰⁴	Sv. Mihael v Žumberku, 14. stol. (vsekakor pred 1405) ¹¹⁰⁵		Cerklje na Gorenjskem, 1353 ¹¹⁰⁶	Podzemelj, 1337 ¹¹⁰⁷	
Sv. Andrej v Beli Cerkvi, 1454 ¹¹⁰⁸	Sv. Peter v Gorenjem Mokronogu, 1331 ¹¹⁰⁹			Vinica, 1337 ¹¹¹⁰	
Sv. Marija v Šmarju pri Ljubljani, 1497 ¹¹¹¹	Sv. Rupert na Vidmu ob Savi, 1333 ¹¹¹²			Semič	
Sv. Marija v Trebnjem (1617), 1663 ¹¹¹³	Sv. Janez Krstnik v Kovorju, 1333 ¹¹¹⁴				

¹⁰⁹⁴ Sedež župnije je bil pozneje prestavljen k cerkvi sv. Nikolaja v Žalcu. Župniji so pripadali tudi vikariati: sv. Martin na Teharjah, sv. Peter v Savinjski dolini (Šempeter v Savinjski dolini), sv. Jakob v Galiciji, sv. Martin v Smartnem ob Paki. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 815; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹⁰⁹⁵ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34, 40, 169.

¹⁰⁹⁶ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 80, 464; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 112–113.

¹⁰⁹⁷ Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*, str. 109; Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 215.

¹⁰⁹⁸ Metlika (Tri fare), Semič, Podzemelj in Vinica so bile sprva podružnice župnije Črnomelj. Prim. Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, str. 652–653, 655, 657, 663.

¹⁰⁹⁹ Janez Höfler, Fara sv. Petra v Komendi pred jožefinskimi reformami, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 27 sl.; Jože Mlinarič, *Malteški red na Slovenskem*, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Celje 1999, str. 20 sl.

¹¹⁰⁰ K župniji so spadali tri vikariati: sv. Kozma in Damijan na Krki in Dolenjskem, sv. Martin v Šmartnem pri Litiji, sv. Egidij v Višnji Gori in sv. Marjeta na Prežganju. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 815, 839; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹¹⁰¹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 31, 35, 40, 179.

¹¹⁰² Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*, str. 109; Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 215.

¹¹⁰³ Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, str. 663.

¹¹⁰⁴ K župniji je spadal tudi vikariat sv. Mohorja in Fortunata v Žužemberku. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 816; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹¹⁰⁵ Natančen datum ni poznan. Prim. Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 35 in literaturo v navedenih opombah.

¹¹⁰⁶ Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*, str. 109; Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 215.

¹¹⁰⁷ Prav tam, str. 665.

¹¹⁰⁸ Iz župnije so se razvili vikariati sv. Peter (Otočec), sv. Marjeta (Šmarjeta na Dolenjskem), sv. Lovrenc (Raka) in sv. Kancijan (Škočjan pri Novem mestu). Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 825; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹¹⁰⁹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 35, 40, 182, 539.

¹¹¹⁰ Ambrožič, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, str. 666.

¹¹¹¹ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 825–826; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹¹¹² Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 35, 40, 539. Iz nje so se že v srednjem veku izločile samostojne dušnopastirske postojanke pri sv. Nikolaju v Sevnici, sv. Petru v Rajhenburgu (Brestanici) in sv. Lovrencu v Brežicah. Prim. Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 35–36.

¹¹¹³ Iz nje sta izšla vikariati sv. Janeza Krstnika na Mirni in sv. Križa v Gabrovki pri Litiji. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 825; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹¹¹⁴ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 36, 40, 182, 233.

Cistercijanski samostan Stična	Cistercijanski samostan Kostanjevica	Kartuzija Bistra	Dominikanski samostan Velesovo	Nemški viteški red	Malteški viteški red
Sv. Štefan v Sori, 1633 ¹¹¹⁵	Sv. Križ–Podbočje s podružnico Čatež ob Savi, 1474 ¹¹¹⁶				
Sv. Mihael v Mengšu, 1668 ¹¹¹⁷					

Ob popolni inkorporaciji je predstojnik samostana postal polnopravni župnik, župnijo pa je v njegovem imenu upravljal njegov namestnik, vikar. Ta je za svoje delo prejemal del letnih dohodkov župnije, preostali del je pripadel ustanovi (samostanu). Inkorporacije župnij samostanom so samostanom dvigovale ugled, povečali so se samostanski dohodki, po drugi strani pa je inkorporacija pomenila tudi breme, saj so predstojniki samostanov morali skrbeti za dušno pastirstvo v posameznih župnijah, za bogoslužno opremo in prostore. Na inkorporirane župnije so bili večinoma nastavljeni svetni duhovniki, ni pa bilo tudi malo primerov, da so dušnopastirsko delo opravljali posamezni redovniki. Predstojniki samostanov so imeli pravico župnike v inkorporiranih župnijah nastavljati in odstavljati ter tudi kaznovati. V samostanih je podrejena duhovščina prejemala sveta olja itd.¹¹¹⁸

Inkorporacije župnij samostanom v goriški nadškofiji sicer niso predstavljale večjih težav, saj je bila večina župnij podrejena goriškemu nadškofu, nadškofija pa je bila tudi ozemeljsko povezana. Kljub temu vizitacijski zapisniki župnij, inkorporiranih samostanom, ne povejo veliko zaradi eksemptnosti redov (npr. Mekinje, Velesovo itd.).¹¹¹⁹ Problem je bil večji v sosednji ljubljanski škofiji, ki je bila ozemeljsko nepovezana. Ljubljanski škof je imel od 80 župnij v Attemsovem času pod svojo oblastjo samo 23 župnij.¹¹²⁰

Leta 1754 je prišlo do spora med goriškim nadškofom in samostani zaradi papeškega breva, na podlagi katerega noben svetni duhovnik ali redovnik ni mogel delovati v dušnem pastirstvu v goriški nadškofiji, če ga prej goriški ordinarij ni izprašal in potrdil oziroma če ta duhovnik ni dobil izrecnega dovoljenja za delo v dušnem pastirstvu. To so samostani razumeli kot poseg v njihovo jurisdikcijo nad inkorporiranimi župnijami. Predstojniki samostanov so bili pravnoformalno župniki inkorporiranih župnij, na katere so lahko prosto

¹¹¹⁵ Pridobljena z zamenjavo z vetrinjskim samostanom. V samostanski lasti je bila do leta 1733, ko jo je pridobil ljubljanski generalni vikar Janez Jakob Schilling. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 827.

¹¹¹⁶ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 36, 40, 237–238; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 825 (napačna letnica 1470).

¹¹¹⁷ Kupljena leta 1668. Župniji so pripadali naslednji vikariati: sv. Marjeta v Dolu pri Ljubljani, sv. Marija v Čemšeniku, sv. Andrej na Vačah, sv. Peter in Pavel v Zagorju ob Savi. Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 827; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 34.

¹¹¹⁸ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 839; Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, zlasti str. 28–34.

¹¹¹⁹ Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata*, str. 35.

¹¹²⁰ Dolinar, *Od prazupnije do jožefinskih reform*, str. 41.

imenovali župnike – vikarje. Pristojnost ordinarija je bila dotlej le formalna – šlo je za potrditev imenovanja. Cesarica je zato pozvala vse samostane, ki so imeli inkorporirane župnije, k spoštovanju odloka.¹¹²¹

Marsikje so se npr. samostani sklicevali na privilegij, ki je ordinarijem prepovedoval vizitiranje samostanom inkorporiranih župnij. To bi nadškof Attems lahko doživel leta 1752 v Komendi, vendar se tamkajšnji župnik Peter Pavel Glavar ni skliceval na privilegije malteškega viteškega reda (*ma non potuerit formiter, propter sacri ordinis melitensis privilegia*), kakor se je npr. leta 1702 bistriški prior Hugo Muregger, ko je gorenjski arhidiakon Janez Andrej pl. Flachenfeld poskušal vizitirati bistriški kartuziji inkorporirano župnijo Cerknica in njena župnijska vikariata v Preserju in Planini pri Rakeku.¹¹²²

7.4 Redovniki

V goriški nadškofiji na Kranjskem je od doslej znanih duhovnikov¹¹²³ delovalo 94 redovnikov.¹¹²⁴ Ti predstavljajo 9,57 % vse duhovščine, torej slabo desetino vseh. V to število seveda niso zajeti (vsi) redovniki, ki so živeli v kranjskih samostanih. Skoraj vsi omenjeni redovniki so delovali po župnijah ali pa jih je bilo na tak ali drugačen način mogoče najti v arhivskih virih, zlasti v vizitacijskih zapisnikih nadškofa Attemsa. Opozoriti velja tudi na dejstvo, da redovnic v statistiki ne bomo omenjali, ker za zdaj ni zanesljivih podatkov o njihovem številu. Za 34 redovnikov (41,5 %) nam še ni uspelo ugotoviti kraja rojstva.

Po zaslugi obsežnih monografij Jožeta Mlinariča o kostanjeviški in stiški cisterci ter bistriški kartuziji imamo največ podatkov za cistercijane in kartuzijane. Najmanj ali skoraj nič ni podatkov o pripadnikih nemškega viteškega reda, kapucinih in frančiškanih,¹¹²⁵ podobno je tudi s podatki o klarisah in dominikankah. Pri teh lahko izhajamo iz podatkov z začetka osemdesetih let 18. stoletja, ko so bili vsi trije ženski samostani razpuščeni. Pomanjkanje podatkov nikakor ni dobrodošlo, vendar pa na samo raziskavo ni imelo velikega vpliva.

Država je v 18. stoletju vedno bolj zaostrovala predpise, ki so se nanašali na redovnike in življenje v samostanih. Nikakor ne moremo reči, da se sve-tna oblast že prej ni vtikala v redovno življenje, vendar pa so se njeni posegi

¹¹²¹ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regionum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 370, 377; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 370 (14. junij 1754, Gradec), št. 377 (26. junij 1754, Ljubljana).

¹¹²² IT ASDU, ACAU, A parte imperii, b. 753, Informatio de moderno statu archidiaconatus Aquileiensis a parte Imperii provinciae Carnioliae Superioris, fol. 15r; Volčjak, Župnija Preserje, str. 117.

¹¹²³ Volčjak, *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo*, str. 316–716.

¹¹²⁴ Pri redovnikih gre ločevati redovnike patre in redovnike brate. Oboji imajo narejene redovne zaobljube, razlika pa je v posvečenju. Redovniki patri so prejeli mašniško posvečenje, redovniki brati pa ne, zato ne smejo maševati. Prim. Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 10, 12, 13.

¹¹²⁵ Za slednja redova so dober vir samostanske kronike. Prim. objave kronik v *Acta Ecclesiastica Sloveniae*.

v redovništvo v 18. stoletju posebej intenzivirali, vrh pa dosegli z jožefinskimi cerkvenoupravnimi reformami.¹¹²⁶

Že pred 18. stoletjem (od 1526) je bilo npr. prepovedano otroke pošiljati v samostane v nasprotju z njihovo voljo. Določena je bila tudi minimalna starost za vstop v samostan: za fante vsaj 20, za dekleta vsaj 18 let. Predpisi so se dotikali tudi »dote«, ki naj bi jo samostanu prinesli novi redovniki. Predpisano je bilo, naj ta ne bo v obliki nepremičnin, temveč v denarju ali premičnem premoženju. Cesar Karel VI. je določil, da volitve novih predstojnikov samostanov ne smejo potekati brez vladarjevih predstavnikov.¹¹²⁷ To je v nekaterih samostanih povzročalo silovite odpore in sklicevanje na stare pravice in privilegije. V Velesovem so se nanje sklicevali ob vsakokratnih volitvah nove priorinje.¹¹²⁸ Predpisom pa so se morale velesovske redovnice ukloniti in leta 1764 je bila ob volitvah nove priorinje imenovana komisija pod vodstvom svetnika kranjskega deželnega glavarstva Antona barona Schmidhoffna, ki je spremljala volitve. Njena dolžnost je bila tudi novo priorinjo umestiti v svetnih zadevah.¹¹²⁹ Karel VI. je poleg tega prepovedal odtujevati vse pristojbine, ki so bile del samostanskih prihodkov.

Njegova hči Marija Terezija je naredila še korak naprej. V skrbi za svetost katoliške vere in redovnega življenja je med svojim vladanjem sprejela kar nekaj pomembnih ukrepov. Maja 1753 je bilo vsem špitalom, samostanom, ustanovam in posameznikom naročeno, da morajo v treh mesecih predložiti dokazila o oprostitvah plačevanja mitnin in davkov, ki jih uživajo v deželi.¹¹³⁰ Naslednje leto je prepovedala tiskanje teoloških razprav, disertacij ali razlag teoloških tez brez dovoljenja pristojnih oblasti. V istem letu (1754) je cesarica odredila, da morajo samostani tuje duhovnike, ki so bivali pri njih ali pa le prenočevali, prijaviti nadškofjskemu ordinariatu. Čez dve leti (1756) je samostanom prepovedala ovirati njihove kandidate pri sprejemanju akademskih stopenj. V šestdesetih letih (1764) je odredila odstranitev tujih redovnikov brez odpustnic redovnih predstojnikov (*dimissoriales*).¹¹³¹ Marca 1765 je deželno glavarstvo na Kranjskem

¹¹²⁶ Glavne odredbe je najti v delu *Der Josephinismus: ausgewählte Quellen zur Geschichte der Theresianisch-josephinischen Reformen* (ur. Harm Klüeting), Darmstadt 1995.

¹¹²⁷ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem štajerskem*, str. 155.

¹¹²⁸ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 48; Majda Smole, *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol.–1747. Del 5: Cerkvene zadeve: Lit. M–R* (Publikacije Arhiva SRS. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev; 4), Ljubljana 1995, str. 21–56; Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 218.

¹¹²⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 560; *Rescripta* 1764, b. 10, št. 560 (30. november 1764, Ljubljana).

¹¹³⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocolus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760*, N. 57, št. 251; *Rescripta* 1753–1754, b. 3, št. 251 (4. maj 1753, Ljubljana).

¹¹³¹ Nadškof Attems je dimisorije podeljeval tudi za sprejetje različnih kleriških redov tako svetnim duhovnikom kakor tudi redovnikom. Takih primerov je bilo kar nekaj, omenimo naj le dva iz leta 1763, ko je nadškof podelil dimisorij za sprejetje kleriških redov trem kapucinom iz samostanov Celje, Krško in Škofja Loka, čez tri mesece pa še enemu frančiškani. Stiškim cistercijanom je generalni dimisorij podelil za pet let. Prim. IT ASDG, ACAG, *Protocolum extra ordinarium de annis 1763–1769*, N. 61, str. 2 (10. junij 1763 in 22. september 1763), str. 11v (25. in 26. avgust 1766).

ukazalo popis vseh beneficijev v nadškofiji, končan pa je moral biti v 14 dneh.¹¹³² Ukaz je zadeval tudi župnije, inkorporirane samostanom. Cesarica je začela razmišljati tudi o zmanjšanju števila redovnikov, saj jih je želela preusmeriti v dušno pastirstvo. Tako je v marcu 1767 določila maksimalno število redovnikov v samostanih (*numerus clausus*).¹¹³³ Od tega leta dalje samostani tudi soli, ki so jo prejeli kot deputat (v naravi), niso smeli več preprodajati.¹¹³⁴ Redovnikom je cesarica prepovedala sestavljati oporoke, za neveljavne pa je odlok razglasil tudi vse tiste oporoke, pri katerih bi bila med pričami duhovščina.¹¹³⁵ V letu 1770 je posegla v izobrazbo. Ukazala je, da morajo redovniki študirati po učbenikih in pravilih univerze na Dunaju. Čez nekaj dni je prišel še odlok, ki je dvignil starostno mejo za opravljanje slovesnih »večnih« zaobljub. Meja je bila dopolnjeno 24. leto starosti, kot odločilni datum pa je bil upoštevan 1. november 1770. Kazen za neupoštevanje določila je bila predpisana za kršitelja, samostan in redovnega predstojnika, bila pa je izredno visoka, kar 3.000 goldinarjev.¹¹³⁶ V marsikaterem samostanu so zato novici morali čakati na slovesne zaobljube tudi po več let, kot npr. v že omenjenem loškem samostanu klaris.

31. avgust 1771 je bil za redovno življenje zelo pomemben dan. Takrat je namreč Marija Terezija izdala več določb, ki so urejale življenje v samostanih. Prepovedala je prenašanje premoženja (*temporalien*) eksemptnih redovnikov v tuje samostane, ustvarjanje dolgov redovnikov, ne da bi za to vedeli in dali soglasje njihovi predstojniki, ukinila je tudi samostanske ječe. Namesto kaznovanj z ječo je samostanskim predstojnikom naročila, naj prestopnike kaznujejo z opomini, s priporom v posebni sobi ali s postom, ki pa ne sme biti škodljiv za zdravje zaprtega.¹¹³⁷ Vsako kaznovanje je bilo leto pozneje treba naznaniti deželni oblasti.¹¹³⁸

¹¹³² IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 603; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 603 (17. marec 1765, Gradec).

¹¹³³ Število redovnikov je bilo odvisno od njihovega števila ob ustanovitvi posameznega samostana. Prim. IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 605; Rescripta 1766 (1765), b. 13, al 1°, št. 605 (15. marec 1764, Ljubljana).

¹¹³⁴ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 155.

¹¹³⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 159, 161, 162, 167, 178; Rescripta 1771, b. 19, št. 159 (24. september 1771, Celovec), št. 161 (28. september 1771, Innsbruck), št. 162 (28. september 1771, Ljubljana), št. 167 (5. oktober 1771, Gorica), št. 178 (16. oktober 1771, Gradec); Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 155.

¹¹³⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58, št. 1370, 1371; Rescripta 1770, b. 18, št. 1370 (31. oktober 1770, Celovec), št. 1371 (10. oktober 1770, Gradec); SI NŠAL/KANM, šk. 5, f. 12, št. 31 (1770 oktober 31., Celovec). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 307; Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 156.

¹¹³⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 150; Rescripta 1771, b. 19, št. 150 (7. september 1771, Gradec).

¹¹³⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 439, 445, 448, 451; Rescripta 1772, 1773 p., b. 20, št. 439 (23. december 1772, Gorica), št. 445 (24. december 1772, Celovec), št. 448 (2. december 1772, Gradec), št. 451 (29. december 1772, Celovec); Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 156.

V prvi polovici leta 1772 je cesarica redovnikom prepovedala ukvarjanje z denarnimi posli, še posebej z menjavo denarja. Točenje lastnih alkoholnih pijač (vina in piva) jim je dovolila samo zunaj samostanskih zidov v posebej določenih prostorih, ki so morali biti čim bolj oddaljeni od samostanskega poslopja. Točenja alkohola ni smela opravljati nobena od posvečenih oseb. Skrb za redovnike (za hrano, obleko, perilo, zdravila itd.) je naložila samostanom in prepovedala, da bi bili redovniki v breme sorodnikom. Redovnikom je naročila, naj se ukvarjajo z dušnim pastirstvom. Sprejela je tudi odlok o predstojnikih samostanov: ti so bili lahko samo tisti redovniki, ki so bili rojeni v avstrijskih deželah. Istega leta je bilo odločeno tudi, da morajo redovniki v župnijah, ki so jih vodili, vodenje le-teh prepustiti svetnim duhovnikom oziroma morajo biti v njihove župnije za pomoč nastavljeni tudi svetni duhovniki.¹¹³⁹ Svetno oblast je zanimalo tudi število redovnikov po posameznih krajih, ki niso delovali v dušnem pastirstvu.¹¹⁴⁰ Sledila je odločba o pobeglih redovnikih. Redovne province so morale od leta 1771 vsako leto pristojni deželni oblasti oddati poročilo o dohodkih in njihovih izdatkih.¹¹⁴¹ V samostan brez vednosti in soglasja ni smela vstopiti niti nova redovna kandidatka.¹¹⁴² Posledica naštetih posegov posvetne oblasti je bilo vedno manjše število novincev. Tako npr. kartuzija Bistra po letu 1777 ni imela nobenega več.¹¹⁴³

Leta 1765 je cesarica passavskemu škofu Leopoldu Ernestu grofu Firmianu (1763–1783) dovolila vizitiranje vseh samostanom inkorporiranih župnij. Zagotovo bi to določilo uporabila tudi v drugih deželah cesarstva, če bi bilo potrebno. Leta 1766 je nemškemu in malteškemu viteškemu redu zapovedala, da na inkorporiranih župnijah ne smejo več nastavljati redovnikov, temveč samo škofijske duhovnike.¹¹⁴⁴

V letu 1772 se je dotaknila podeljevanja miznih naslovov. Odredila je, da vsak lahko podeli samo določeno število miznih naslovov, pozneje pa je to število omejila do te mere, da je bilo mizni naslov možno podeliti samo, če je bilo mesto izpraznjeno. Določila je takse za podeljevanje beneficijev in omejila

¹¹³⁹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 276, 279, 271, 285, 289, 316, 318, 319, 320, 324; *Rescripta 1772, 1773 p.*, b. 20, št. 276 (2. april 1772, Celovec), št. 279 (4. april 1772, Innsbruck), št. 271 (8. april 1772, Gorica), št. 285 (11. april 1772, Ljubljana), št. 289 (15. april 1772, Gradec), št. 316 (29. maj 1772, Celovec), št. 318 (30. maj 1772, Innsbruck), št. 319 (29. maj 1772, Ljubljana), št. 320 (3. junij 1772, Gorica), št. 324 (10. junij 1772, Gradec); Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 156, 157.

¹¹⁴⁰ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 346, 349; *Rescripta 1772, 1773 p.*, b. 20, št. 346 (20. julij 1772, Gorica), št. 349 (31. julij 1772, Ljubljana).

¹¹⁴¹ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 149; *Rescripta 1771*, b. 19, št. 149 (18. september 1771, Gradec); Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 156–157.

¹¹⁴² IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773*, N. 59, št. 659; *Rescripta 1773 set–dic*, b. 22, št. 659 (12. november 1773, Ljubljana).

¹¹⁴³ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 366.

¹¹⁴⁴ IT ASDG, ACAG, *Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770*, N. 58, št. 754; *Rescripta 1766*, b. 14, al 2°, št. 754 (18. junij 1766, Gradec).

zneske, ki so jih lahko novinci prinesli v samostan.¹¹⁴⁵ Leta 1773, ko je bil ukinjen jezuitski red, je predpisala še način prezentacije na nekdanje jezuitske župnije.¹¹⁴⁶

Cesarica je v skrbi za zdravje svojih podložnikov večkrat posegla tudi na to področje. Pri tem pa tudi redovniki niso bili izjeme. Leta 1755 je izdala odredbo, s katero je redovnikom v skrbi za njihovo zdravje (*zum nachtheil des gesundheit*) prepovedala, da bi v svojih cerkvah mrtve sobrate oziroma sestre pred pokopom javno izpostavljali.¹¹⁴⁷

Redovniki so po župnijah, posebej samostanskih, spovedovali in pridigali, posebno na podeželju pa so za *zveličanje duš* organizirali tudi misijone. Pri tem so bili v ospredju zlasti jezuiti. Cesarica jim je leta 1754 pri tem obljubila vso podporo in deželnim oblastem naročila, naj jim pri tem zagotovijo potrebno pomoč.¹¹⁴⁸ Kar zadeva odnos nadškofa Attemsa, je bil naklonjen tudi drugim redovom, ki so delovali zunaj goriške nadškofije, npr. ljubljanskim avguštincom (*pro religiosis augustinianis*). Leta 1766 jim je podelil dovoljenje za spovedovanje v goriški nadškofiji,¹¹⁴⁹ frančiškanom iz province sv. Križa (*provinciae Carnioliae*) pa je dovolil odvezovanje od grehov, pridržanih svetni duhovščini (*pro clero reservatis*).¹¹⁵⁰

Predstojniki samostanov so nadškofa včasih tudi nadomeščali, zlasti ob njegovi zadržanosti. Konec leta 1766 je Attems prosil stiškega opata Franca Ksaverija barona Tauffererja, naj kanonikom novomeškega kolegiatnega kapitlja izroči bulo o mocetah, saj je moral sam posvetiti novo cerkev v Ustju. Po nadškofovem mnenju naj bi ta pravica zelo spodbudno vplivala na ugled kapitlja v njegovem okolju.¹¹⁵¹ Leta 1769 je Attems prosil Tauffererja, naj kanonikom omejene mocete slovesno nadene v kapitljski cerkvi.¹¹⁵²

Vodstvo goriške nadškofije in tudi posamezni arhidiakoni so bili razmeroma dobro obveščeni o razmerah v posameznih samostanih, ponekod zaradi dobrih odnosov med predstojniki samostanov in nadškofom (stiški opat Taufferer, novomeški dekan Jabacin ipd.), zaradi poročil druge duhovščine nadškofu (npr. komendski župnik Peter Pavel Glavar) ali pa zaradi dopisovanj med

¹¹⁴⁵ IT ASDG, ACAG, Protocollum caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 312, 313; Rescripta 1772, 1773 p., b. 20, št. 312 (22. maj 1772, Ljubljana), št. 313 (27. maj 1772, Gradec).

¹¹⁴⁶ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 158.

¹¹⁴⁷ IT ASDG, ACAG, Protocollum caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 485, 535; Rescripta 1754–1756, b. 4, št. 485 (19. december 1755, Gradec), št. 535 (22. december 1755, Ljubljana).

¹¹⁴⁸ IT ASDG, ACAG, Protocollum caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57, št. 378; Rescripta 1753–1754, b. 3, št. 378 (28. junij 1754, Gradec).

¹¹⁴⁹ IT ASDG, ACAG, Protocollum extra ordinarium de annis 1763–1769, N. 61, str. 11 (21. januar 1766).

¹¹⁵⁰ Prav tam, str. 11v (3. september 1766).

¹¹⁵¹ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 195 (1766 november 7., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 381.

¹¹⁵² SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 225 (1769 oktober 28., Gorica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 383–384.

arhidiakoni. To velja npr. za dopisovanje med gorenjskim arhidiakonom, ljubljanskim stolnim kanonikom Jožefom pl. Wolwitzem in dekanom novomeškega kolegiatnega kapitlja Martinom Jožefom Jabacinom, v katerem je bilo govora o neimenovanem cistercijanskem redovniku, ki je goriškemu generalnemu vikarju izpovedal svoje odpadništvo.¹¹⁵³ Nekateri redovni predstojniki so bili tudi sami med seboj v dobrih odnosih. Med srečanji so si zagotovo izmenjali marsikatero izkušnjo in se pogovorili tudi o težavah, ki so jih pestile. Včasih so se srečali ali si pisali kar tako, za zabavo, kot npr. kostanjeviški pater Bernard Gerčman, ko je prosil novomeškega dekana Jabacina za dovoljenje, da bi smel kdaj za svojo zabavo loviti na območju, ki je pripadalo kapitolu. Obenem je dekana Jabacina povabil na obisk na grad Reber.¹¹⁵⁴

¹¹⁵³ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 220 (1769 maj 13., Ljubljana). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 383.

¹¹⁵⁴ SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 222 (1769 oktober 3., Ruperčvrh). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 383. Med kostanjeviškim samostanom in novomeškim kapitoljem je namreč potekal spor o meji lovišča. Prim. SI KANM, šk. 32, f. 34/3, št. 223 (1769 oktober 8., Novo mesto) in št. 224/1 (1769 oktober 13., Kostanjevica). Regest v: Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto*, str. 383.

8 VIZITACIJSKI ZAPISNIKI KOT TEMELJNI VIR PRVE ROKE

8.1 Predstavitev vira in primerjava s sosednjimi škofijami

Slovenski prevod latinske besede *visitatio* pomeni obiskovanje in pregledovanje, preverjanje delovanja cerkvenih ustanov s strani pristojnega predstojnika ali njegovega namestnika, kar vključuje pregled osebja, cerkvenih zgradb in ustanov posameznih župnij. V preteklosti je bila vizitacija obenem priložnost za podeljevanje zakramenta birme, posvečevanje cerkva, oltarjev, bogoslužne opreme itd.¹¹⁵⁵ Poznamo redne in izredne vizitacije (na ravni škofij, pa tudi vizitacije redovnih provinc, deželnoknežje vizitacije ipd.); prve so se ponavljale v določenih časovnih intervalih, druge pa so se odvile takrat, ko so jih zahtevale posebne okoliščine.¹¹⁵⁶

Po tridentinskem koncilu se je uveljavilo pravilo, da je treba vizitirati škofije na dve do pet let.¹¹⁵⁷ Škof naj bi obiskal vse župnije svoje škofije – sam oziroma njegov pooblaščenec. Po vsaki končani vizitaciji je bilo potrebno spisati posebno poročilo in ga dostaviti sv. očetu. Te vizitacije imenujemo kanonične vizitacije, saj jih predpisuje kanonsko pravo.¹¹⁵⁸ »Z vidika pomena za škofijo pa jih lahko imenujemo tudi pastoralne.«¹¹⁵⁹

Pred vsako vizitacijo je bilo navadno izdano posebno pismo, s katerim je škof seznanil vernike in duhovščino z namenom vizitacije. Ljudstvu in duhovščini je dal določena navodila (*instructio pro actu visitationis*): o pripravi na škofov obisk, na kaj naj bodo pozorni (pri ureditvi cerkva, pri osebnih zadevah) itd. Konkretni napotki duhovščini so vidni iz t. i. inštrukcij oziroma seznama vprašanj, na katerega so se morali pripraviti posamezni duhovniki.¹¹⁶⁰

Vizitacijski zapisniki še danes dokumentirajo »stanje cerkvenih struktur v materialnem, moralno-etičnem in duhovnem pogledu«. Sestavljeni so na podlagi osebnega pregleda cerkvenih objektov, opreme, zaslišanja duhovščine, različnih nosilcev cerkvenih služb (ključarji, cerkovniki) ter tudi drugih oseb. V pomoč vizitatorjem so bili tudi različni pisni viri (urbarji, cerkveni računi, inventarji, matične knjige, listine ...). Kot arhivski vir predstavljajo pomembno

¹¹⁵⁵ Ana Lavrič, Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino, v: *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp, Ferdo Gestrin, Janez Marolt in Darja Mihelič), Ljubljana 1996, str. 483 sl. (dalje: Lavrič, Vizitacije kot vir).

¹¹⁵⁶ Baraga, Vizitacijski zapisniki župnij, str. 119 sl.

¹¹⁵⁷ <http://www.totustuustools.net/concili/>: Sessione XXIV (11 novembre 1563), Canone III, Decreto di riforma. (zapis z dne 5. 1. 2010).

¹¹⁵⁸ *Zakonik cerkvenega prava*, str. 191, kan. 396–398; Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 217.

¹¹⁵⁹ Baraga, Vizitacijski zapisniki župnij, str. 119.

¹¹⁶⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33), str. 2v; 1/22 ex 26 (41), str. 1–1v; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakona*, str. 39.

podatkovno bazo za cerkveno, splošno, umetnostno in kulturno zgodovino. Podatki, ki jih lahko dobimo v vizitacijskih zapisnikih, so sicer v veliki meri odvisni od interesa vizitatorja.¹¹⁶¹ Nekateri vizitatorji so bili bolj pastoralno usmerjeni in so se podrobneje pozanimali o verskem življenju in moralnih razmerah v posameznih župnijah, pri formalistih pa najdemo bolj »odrezave« zapise odgovorov, zlasti o stanju objektov in materialnih okoliščinah.¹¹⁶² Vsekakor je pri analizi podatkov o vizitacijah treba upoštevati, da gre za subjektiven vir, kljub vsemu pa to ne zmanjša njegove teže.

8.1.1 Predstavitev glavnega vira

Vizitacijski zapisniki, nastali po opravljenih vizitacijah nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa, so izjemno pomemben vir za zgodovino goriške nadškofije, zlasti še za zgodovino posameznih župnij. Attemsovi vizitacijski zapisniki so zapisani v 24 obsežnih rokopisnih zvezkih. Vsebujejo opise vsaj enega vizitacijskega potovanja po nadškofiji. Ena od posebnih vrednosti teh vizitacij naj bi bila zelo dobra ohranjenost, vendar žal ni čisto tako.¹¹⁶³ Zapisniki zajemajo čas med letoma 1750 in 1774, hranijo pa jih v Nadškofijskem arhivu v Gorici. Večina vizitacijskih zapisnikov je izšla tudi že v tiskani obliki (4 knjige), peta knjiga, za območje Kranjske, pa je v pripravi.¹¹⁶⁴

Ko se je nadškof Attems pripravljala na prvo vizitacijo, je pripravil vprašalnik z 21 točkami in ga pozneje razširil na 36 točk. Vizitacijski zapisnik prve vizitacije za Kranjsko pa obsega vprašanja v kar 58 točkah!¹¹⁶⁵ Vprašanja so bila namreč zelo razčlenjena. Vprašalnik se je v poznejših vizitacijah občutno skrajšal, več vprašanj je bilo združenih v eno točko. V letih 1761, 1763 in 1767 je obsegal le še 22 točk, leta 1771 pa se je za malenkost razširil – na 27 točk. Vizitacijski zapisniki so napisani v latinskem in italijanskem jeziku.

¹¹⁶¹ Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 483.

¹¹⁶² Baraga, *Vizitacijski zapisniki župnij*, str. 119 sl.; Volčjak, *Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih*, str. 733–734; Jure Volčjak, *Pripovedi vizitacijskih zapisnikov župnije Ig v 17. in 18. stoletju*, v: *Župnija sv. Martina na Igu: ob 300-letnici župnijske cerkve* (ur. Martin Hostnik, Maja Zupančič), Ig [i. e.], Ljubljana 2011, str. 282–283; Jure Volčjak, *Črnuče v vizitacijskih zapisnikih goriških nadškofov Attemsa in Edlinga*, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France M. Dolinar), Ljubljana 2013, str. 228–229; Volčjak, *Župnija Mokronog*.

¹¹⁶³ Avtorji, ki so se do sedaj na tak ali drugačen način ukvarjali s temi zapisniki, trdijo, da so popolnoma ohranjeni. To, kot je bilo rečeno, ne drži povsem. To velja še posebej v zvezi z vizitacijo Kranjske v letih 1752/53. Sam protokol z vizitacijskimi zapisniki je močno poškodovan, manjkajo tudi kompletni vizitacijski zapisniki več župnij, npr. župnij celotne Tuhinjske doline, ali pa deli zapisnikov. Prim. IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/3 ex 7 (22).

¹¹⁶⁴ Za že objavljene knjige glej seznam literature, peto knjigo pa pripravlja avtor monografije. Opozoriti velja tudi na objave oziroma prevode vizitacijskih zapisnikov posameznih župnij, saj jih tudi ni tako malo, npr. za župnijo Dol pri Ljubljani iz leta 1761, 1767 in 1772. Prim. *Tam v Dolu roža rase. Naša župnija 1262–2012: 750 let* (ur. Alojzij Grebenc), Ljubljana 2012, str. 368–404 (dalje: *Tam v Dolu roža rase*).

¹¹⁶⁵ IT ASDG, ACAG, *Arcivescovi, Attems 1, Schede in preparazione per la visita pastorale del (?) a Planina e nella Carniola*, Num. 5, *Tabella pro visitatione episcopali praeaparanda*; Num. 6. *Tabella pro actuali visitatione episcopali*. Tu najdemo tudi njegovo pismo duhovščini z napovedjo vizitacije.

Vizitacije je do leta 1770 nadškof Attems opravljal sam. Ko se je njegovo zdravje začelo slabšati, je vizitiranje obsežne nadškofije prevzel njegov pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling.¹¹⁶⁶ Vizitacije, ki jih je opravil nadškof Attems sam, so bile izrazito pastoralno obarvane. V njegovih vizitacijskih zapisnikih ni birokratskega in notarskega tona, odkrijemo bolj vzgojne prijeme (to je mogoče razbrati tudi pri odpravljanju prekrškov oziroma opominjanju posameznih duhovnikov). Nadškof je želel približati božjo besedo vernikom, zato je ob obiskih župnij vernike skoraj vedno nagovarjal v njihovem maternem jeziku. Zapisniki njegovega pomožnega škofa Edlinga so že bolj birokratski – zapisani odgovori so krajši, bolj uradni.

Za zgodovino župnij na Kranjskem v tretji četrtini 18. stoletja je pomembnih sedem Attemsovih vizitacijskih protokolov. Napisani so bili v letih 1752–1753, 1757, 1761, 1763, 1767, zadnja dva pa v letu 1771.¹¹⁶⁷

Prvi, najstarejši protokol, je v Gorici shranjen pod signaturo 1/3 ex 7 (22). Knjiga velikosti 29,5 x 20,5 cm je bila restavrirana in vsebuje 175 listov; nekateri izmed njih so bili vstavljeni pozneje. V njem najdemo zapisnike z vizitacij župnij na Kranjskem, Štajerskem in v tolminskem arhidiakonatu. Nanaša se na obdobje dveh let, tj. leti 1752 in 1753. Zapis na protokolu se glasi: »[1752–1753, Carniola, Stiria e »Carsia«]. Na koncu protokola je sumarni popis duš (Status animarum) v štajerskih župnijah goriške nadškofije: »*Summarius animarum status in ducatu Styriae dioecesis Goritiensis*«. Vključuje število vernikov, ki so prejeli obhajilo, in število vernikov, ki ga niso, število poročenih parov in število umrlih.¹¹⁶⁸

Protokol je napisan v latinščini in je na določenih mestih zelo težko berljiv. Velik problem predstavljajo narobe zvezani listi po restavriranju, saj to močno otežuje ugotavljanje pravilnega vrstnega reda zapisov vizitacij posameznih župnij. Opozoriti je treba tudi, da se žal niso ohranili vsi vizitacijski zapisniki. To velja zlasti za tiste župnije, ki jih ni vizitiral nadškof Attems osebno, ampak je za to pooblastil druge duhovnike. Tako manjkata npr. vizitacijska zapisnika za župnije v Tuhinjski dolini ter nekaj župnij na Dolenjskem in Notranjskem. Nekatera poročila so se ohranila zgolj deloma.¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁶ IT ASDG, ACAG, Protocollos caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59, št. 49, 55, 268; Rescripta 1771, b. 19, št. 49 (5. april 1771, Gorica), št. 55 (12. april 1771, Ljubljana), št. 268 (21. marec 1772, Ljubljana).

¹¹⁶⁷ Ne smemo obiti niti drugih protokolov, saj se tudi v njih najdejo podatki za kranjske župnije. Omeniti velja protokole: IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/2 ex 6 (21) (včasih: Atti pastorali di Attems, 6 (21)) / Moravče, Kovor, Ihan/, 1/6 ex 10 (25) (včasih: Atti pastorali di Attems, 10 (25)) / Tržič/, 1/10 ex 14 (29) / Šentgotard, Šmarje pri Ljubljani, Stična, Dobrepolje, Novo mesto/, 1/12 ex 16 (31) / Tržič, Ljubljana, Vrhnika, Idrija/, 1/17 ex 21 (36) / Šentgotard/, 1/20 ex 24 (39) / Tržič/.

¹¹⁶⁸ Lucia Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, v: Carlo Michele d'Attems, *primo archivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia Romana e stato absburgico, 1, Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Gorizia 1988, str. 115 (dalje: Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo).

¹¹⁶⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22). Primerjaj tudi opombo 1160.

Drugi protokol, ki se nanaša na Kranjsko, je protokol s signaturo 1/7 ex 11 (26). Vsebuje 142 oštevilčenih popisanih listov in 90 praznih strani v velikosti 25,5 x 20 cm. Originalni naslov se glasi: »*Visitatio pastoralis in Carniola Inferiori anno 1757 a 21. mensis junii usque ad 17. augusti*«. Kot lahko razberemo, gre za vizitacijo nadškofa Attemsa po dolenskih in notranjskih župnijah, in sicer v stiškem, kostanjeviškem in bistriskem arhidiakonatu.¹¹⁷⁰ Protokol je napisan v lepo berljivi latinščini in je zelo dobro ohranjen.¹¹⁷¹

Tretji protokol, protokol s signaturo 1/11 ex 15 (30), je iz leta 1761. Knjiga velikosti 28,5 x 19,5 cm je oštevilčena od strani 6 do 401, dva lista nista oštevilčena. Številka 6 se začne na strani 5v. Originalni naslov je »*Liber visitationis a 20. die mensis iunii anno 1761 facta usque ad 24. augusti per archidiaconatum Cirknizensem, Reiffnizensem, Sitticensem et Superioris Carnioliae ac commissariatum Möttlizensem ordinis Teutonici*« (Vizitacijski protokol za cerkniški,¹¹⁷² ribniški, stiški in gorenjski arhidiakonati ter komisariat nemškega viteškega reda v Beli krajini). Ob koncu protokola je seznam župnij, vikariatov in preostalih »opravil« (»*Index parochiarum, vicariatuum et aliorum gestorum*«).¹¹⁷³

Protokol je napisan v solidno berljivi latinščini in je zelo dobro ohranjen. Vprašanja, namenjena župnikom, so natisnjena, posamezne pole so bile po končani vizitaciji zvezane v knjigo.¹¹⁷⁴

Četrty protokol ima signaturo 1/14 ex 18 (33). Knjiga velikosti 29,5 x 20 cm vsebuje 224 oštevilčenih in pet neoštevilčenih listov ter 12 praznih strani. Časovno se nanaša na leto 1763, hrani pa opise Attemsovih vizitacij po dolenskih župnijah (deloma tudi notranjskih) oziroma v dolenskem, kostanjeviškem, stiškem in bistriskem arhidiakonatu. Originalni naslov se glasi: »*Visitatio pastoralis facta per excellentissimum et reverendissimum dominum dominum Carolum Michaellem Dei et Apostolicae sedis gratia primum archiepiscopum Goritiae ex Sacri Romani Imperii comitibus ab Attems etc. etc. in ducatu Carnioliae Inferioris, seu in districtibus archidiaconatum Rudolphswertensis, Landstrassiensis, Sitticensis et Vallis Iocosae, anno reparate salutis 1763, sub finem mensis iunii et continuata per iulium et augustum eiusdem anni*«. Na koncu protokola je seznam vizitiranih župnij, vikariatov in preostalih »opravil« (*Index parochiarum et vicariatuum et aliorum gestorum quae ad cursum visitationis directe non spectabant*).¹¹⁷⁵

¹¹⁷⁰ Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, str. 116.

¹¹⁷¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26).

¹¹⁷² Mišljen je bistrški arhidiakonati.

¹¹⁷³ Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, str. 116.

¹¹⁷⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30).

¹¹⁷⁵ Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, str. 117.

Protokol je napisan v solidno berljivi latinščini in je zelo dobro ohranjen. Vprašanja, namenjena župnikom, so natisnjena, posamezne pole so bile po končani vizitaciji zvezane v knjigo.¹¹⁷⁶

Peti protokol iz leta 1767 je shranjen pod signaturo 1/18 ex 22 (37). Knjiga velikosti 28 x 19 cm je dvakrat oštevilčena. Po prvi varianti vsebuje 125 listov, po drugi 122. Izpuščene so strani 1–2 ter 77, 20 strani je praznih. V protokolu najdemo zapise o vizitacijah župnij gorenjskega, dolenskega in ribniškega arhidiakonata. Originalni naslov je »*Liber visitationis per Carnioliam Superiorem de anno 1767*«, notranji naslov pa »*Visitatio Carnioliae Superioris 1767*«. Ob koncu je dodan še seznam župnij (*Registrum parochiarum*).¹¹⁷⁷

Protokol je napisan v lepo berljivi latinščini in je zelo dobro ohranjen. Vprašanja, namenjena župnikom, so natisnjena, posamezne pole so bile po končani vizitaciji zvezane v knjigo.¹¹⁷⁸

Šesti protokol, protokol s signaturo 1/21 ex 25 (40), je velikosti 32 x 30 cm in ima 49 listov, ena stran pa je prazna. Vsebinsko se nanaša na vizitacijo ribniškega arhidiakonata, opravil pa jo je ribniški arhidiakon Janez Krstnik Blaž Kobal. Originalni naslov na platnici je »*Ribnica 1771*«, notranji pa »*Canonica visitatio de consensu celsissimi ac reverendissimi domini domini archiepiscopi Goritiensis per archidiaconalem districtum Raifnicensem ab archidiacono 1771 peracta*«. ¹¹⁷⁹

Protokol je napisan v lepo berljivi latinščini in je zelo dobro ohranjen. Vprašanja niso bila natisnjena, ampak napisana na roko. Posamezne pole so bile po končani vizitaciji zvezane v knjigo.¹¹⁸⁰

Sedmi protokol ima signaturo 1/22 ex 26 (41) in 200 oštevilčenih listov ter 24 neoštevilčenih, 56 strani je praznih. Knjiga je napisana na papirju velikosti 31 x 21 cm. Vsebuje zapise o vizitacijah župnij stiškega, novomeškega, metliškega, kostanjeviškega, ribniškega in tolminskega arhidiakonata. Namesto bolnega nadškofa jo je opravil njegov pomožni škof Edling. Originalni naslov na platnici se glasi: »*Visitatio pastoralis ab illustrissimo et reverendissimo suffraganeo comite ab Edli[ng] [...] [Carn]ioliam [...] [177]1*«. Na koncu je dodan še seznam župnij, vikariatov in preostalih »opravil« (*Index parochiarum, vicariatuum aliorumque gestorum*).¹¹⁸¹

¹¹⁷⁶ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33).

¹¹⁷⁷ Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, str. 118.

¹¹⁷⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37).

¹¹⁷⁹ Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, str. 118.

¹¹⁸⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40).

¹¹⁸¹ Pillon, Atti delle visite pastorali: catalogo, str. 118.

Protokol je napisan v lepo berljivi latinščini in je zelo dobro ohranjen. Vprašanja so natisnjena, posamezne pole so bile po končani vizitaciji zvezane v knjigo.¹¹⁸²

8.1.2 Primerjava s soslednjimi škofijami

V primerjavi s sočasnimi vizitacijami v soslednjih škofijah goriške nadškofije (Salzburg, Ljubljana) je moč opaziti nekatere razlike. Po A. Ožingerju so Attemsove goriške vizitacije bolj sproščene in bolj pastirsko naravnane kakor salzburške. Te so po njegovem mnenju bolj »*strumne, toge in formalne*«. Attems je večjo pozornost namenjal vernikom, objektov in materialnih okoliščin (*circa res*), kot so zvoniki, zvonovi, ure, orgle, cerkvene stavbe ipd., pa se je dotaknil bolj površno. Po Ožingerju Attemsove vizitacije pomenijo nekakšen »*sklep tridentinske obnove in katoliške reforme*«. ¹¹⁸³

V času škofovanja goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa so se v Ljubljani zvrstili trije škofi: Ernest Amadej Tomaž grof Attems, Leopold Jožef Hanibal grof Petazzi (1760–1772) in Karel Janez grof Herberstein.¹¹⁸⁴ Po smrti Ernesta Amadeja Tomaža grofa Attemsa leta 1757 je sledila triletna sedisvakancija, novemu škofu Petazziju pa zaradi slabega zdravja tudi ni uspelo vizitirati celotne škofije, ampak samo 56 župnij.¹¹⁸⁵ Ker stanje v ljubljanski škofiji ni bilo rožnato, je češko-avstrijska dvorna pisarna februarja 1771 ukazala pomožnemu škofu, koadjutorju Herbersteinu izvedbo temeljite vizitacije ljubljanske škofije. Ta je v napovedi vizitacije leta 1771 duhovščino prosil, da ga obvestijo o:

- simonističnih duhovnikov,
- duhovnikov, ki odklanjajo podeljevanje zakramentov oziroma z njimi barantajo,
- klerikov, ki ne izpolnjujejo svojih obveznosti,
- pohujšljivih duhovnikov,
- klerikov oziroma laikih, osumljenih herezije,
- cerkvenih in svetnih osebah, ki se ukvarjajo s čarovništvom, vedeževanjem, hudodelstvom, ljubezenskimi napoji, magijo in drugimi hudičevimi iznajdbami,
- osebah, ki žive v priležništvu, prešuštvu, incestu oziroma v svetoskrunstvu,
- osebah, ki ogrožajo, si prilaščajo cerkveno premoženje oziroma ga odtujujejo (posestva, zemljišča, hiše itd.).¹¹⁸⁶

¹¹⁸² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41).

¹¹⁸³ Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidijakona*, str. 41–42. Pravo nasprotje so vizitacije ljubljanskega generalnega vikarja Filipa Trpina iz srede 17. stoletja. Prim. Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 483, op. 2.

¹¹⁸⁴ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 191–230.

¹¹⁸⁵ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 209.

¹¹⁸⁶ Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 485.

Škof Herberstein je vizitacijo opravil s pomočjo tiskanih vprašalnikov, podobno kot Attems v goriški nadškofiji (od leta 1761 dalje, predtem so bili napisani ročno). Ljubljanski obrazec je imel naslov *Articuli super quibus informatio fieri debet, de statu cuiusque parochiae, et sub unoquoque illorum responsio prae-cisa inscribi*,¹¹⁸⁷ goriški leta 1761 *Quaesita, super quibus multum RR. DD. Parochi, et RR. DD. Vicarii Curati singulis annis sub fide Sacerdotali respondere debeant, circa proprii muneris executionem*,¹¹⁸⁸ leta 1771 pa *Quaesita Super quibus Multum RR. DD. Parochi, & RR. DD. Uicarii Curati sub fide Sacerdotali iuxta normam primae novae Synodi Archi-Dioecesanae Goritiensis quotannis respondere tenentur*.¹¹⁸⁹ Goriški vprašalnik je v letih 1761, 1763 in 1767 imel 22 vprašanj,¹¹⁹⁰ leta 1771 pa so bila vprašanja nekoliko bolj razdelana, vprašalnik je bil razširjen na 27 vprašanj.¹¹⁹¹

Zaradi prepletenosti goriške nadškofije in ljubljanske škofije je za nas najzanimivejši **ljubljski vprašalnik** iz leta 1772, zato je najbolje, da naredimo natančnejšo primerjavo. Najprej je župnik oziroma vikar moral odgovoriti na 17 vprašanj o stanju v župniji:

Articuli super quibus informatio fieri debet, de statu cuiusque parochiae, et sub unoquoque illorum responsio prae-cisa inscribi

1. Cerkev (opis, patron, farno žegnanje, stanje cerkve oziroma potrebna popravila, število oltarjev, opremljenost teh, število zvonov itd.)¹¹⁹²

Ecclesia parochialis eiusque fines describantur, quis eiusdem sit sanctus patronus, aut titularis? Quo die, et an in foro festum eius celebretur? An aliquis in eo festo abusus sit introductus aut excessus illicitus comittatur? An ecclesia ipsa dedicata, et consecrata fuerit? Si quid reparatione dignum, et ad quod spectet? Quot altaria erecta? Si sufficienter aequae, ac decenter sint ornamentis provisae, ad quorum defectum quis teneatur providere? Quot campanas habeat, et an benedictae, et a quo?

2. Pobožnosti (vrste pobožnosti v cerkvi, procesije itd.)

Quaenam in ecclesia fieri soleant devotiones, praesertim alterius sexus aut confraternitatum? Quo modo, et quot fiant processiones, quibus diebus tam publicae, quam privatae, quaenam sint votivae? Si ex illis ecclesia aliquod emolumentum accipiat, aut ipse parochus aut capellani, aut aeditui, aut alii? Ad quid

¹¹⁸⁷ SI NŠAL 14, Vizitacije, fasc. 6, 8; Lavrič, Vizitacije kot vir, str. 486. Vprašalnik je objavil Ožinger v svoji disertaciji (Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata*, str. 320–329). V istem delu je objavil tudi primer vprašanj v salzburški nadškofiji in lavantinski škofiji (str. 330–336).

¹¹⁸⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 3–4v.

¹¹⁸⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 5–6v.

¹¹⁹⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30), str. 3–4v, 1/14 ex 18 (33), str. 4–5v, 1/18 ex 22 (37), str. 3–4v.

¹¹⁹¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41), str. 5–6v.

¹¹⁹² Slovenske povzetke vprašanj je objavila A. Lavrič leta 1996. Prim. Lavrič, Vizitacije kot vir, str. 487.

impendantur elemosinae? Quinam in his abusus, aut excessus committeantur? Quae onera sint annexa?

3. Bratovščine (ustanovitelj, statuti itd.)

An in ecclesia parochiali sint errectae confraternitates, a quo, et a quibus temporibus? An in ea sint aliqua statuta praescripta? An debite observentur, et a quo approbata? In quam finem instrumenta authentica exhibeantur; ad quid, et qua ratione illius proventus, aut collectae factae impendantur?

4. Pokopališče (velikost, nedostopnost za živali, sejmi itd.)

An coemeterium sufficienter sit amplum, et ita clausum teneatur, ut in illud animalibus nusquam pateat aditus? An in eo nundinae, aut mercatus interdum habeantur? An etiam nundinae aliquae, aut mercatus diebus dominicis aut festivis habeantur in aliquo loco parochiae, maxime vero tempore divinorum officiorum, aut catechesis?

5. Letni dohodki cerkve (uprava premoženja, izgube, nezakonite prilastitve, letni obračuni ključarjev)

Quinam sint fabricae proventus annui? An matriculari syndici, seu fabricae administratores? Quot annis suae administrationis rationem reddant, quo loco, et coram quibus, an ab illis fiant expensae, et quid cum superfluis? Quis observetur modus in collectis pere t extra ecclesiam? An sint bona deperdita, aut male usurpata, aut damna iuribus ecclesiae illata, et a quibus? An legata pia soluta, et quaenam ecclesiae sint onera?

6. Podružnice in kapele (maše in obredi v podružnicah, izpostavljene čudodelne podobe, nabirke)

An sint aliae, et quot ecclesiae, seu capellae publicae, vel privatae, et domesticae, vel consecratae, aut benedictae, et a quo intra fines parochiae? Quae functiones in iis fiant? An expositae sint imagines seu statuae miraculosae, et qua autoritate? An capsulae pro elemosinis inveniantur, qua autoritate, et ad quid impendantur istae elemosinae, sub quorum clavibus custodiantur? An in capellis domesticis sacrificium missae celebretur, quo tempore? An omnia haec sine praeiudicio, aut damno ipsius ecclesiae parochialis?

7. Samostani v mejah župnije (vrsta redov, disciplina, število članov, fundacije, čudodelne slike oziroma kipi in relikvije)

An intra eiusdem fines sint monasteria, et huiusmodi domus regularium tam virorum, quam mulierum, cuius ordinis? Quot, et quales religiosi seu moniales circa doctrinam, disciplinam, mores, conciones, confessionalia, et quaestus? De eorum numero, de foundationibus, ac an aliquod praeiudicium ab illis inferatur ecclesiis parochialibus, aut earumdem personis circa administrationem sacramentorum, confessionalia, sepulturas, elemosinas, excursions, divina officia, ac quaecunque alia iura parochialia, maxime vero, si habeant in illorum ecclesiis imagines, aut statuas miraculosas, aut reliquias expositas, et qua

authoritate? Quod etiam dictum sit de eremitis, et tertiariis? Cum quibus cohabitent, de illorum vita, et moribus? De illorum emolumentis, oneribus, officiis, institutis?

8. Špitali in druge pobožne ustanove v okviru župnije (ustanovitelj, dohodki, izdatki, privilegiji itd.)

An intra eosdem fines sit aliquod xenodochium, seu hospitale, aut alia loca pia? A quibus, et quo fine instituta? Quinam sint illorum annui proventus, et onera, quae privilegia? A quo, et an debite, atque fideliter administrentur?

9. Relikvije (avtentika, čaščenje itd.)

An in ecclesia parochiali reliquiae servantur, e tab episcopo recognitae, et approbatae? An decenter teneantur, et quando, et quo ordine exponantur, aut processionaliter circumferantur? Quod de omnibus reliquis etiam privatis reliquiis intelligendum est, quorum authentica exhibeantur?

10. Beneficiji (dolžnosti beneficiatov, druge ustanove itd.)

An in ecclesia, aut aliis parochiae locis sint capellaniae, aut beneficia erecta? A quo pendeant, an pacifice possideantur? Eta n possessores eorum oneribus, obligationibus satisfaciant? An aliae fundationes, et quomodo istae executioni mandentur?

11. Župnik oziroma vikar (ime, starost, izvor, ordinacija, dohodki, dolžnosti itd.)

Quiuislibet parochi seu vicarii nomen, aetas, patria, dioecesis, ac familia domestica? An resideat? A quo tempore ad sacerdotium, et ad parochiale beneficium promotus sit? An ali beneficia possideat, et quae? Quaenam sint emolumenta, et onera, qui proventus, quae congrua, quales decimae, et a quo, et quo titulo colligantur?

12. Duhovnikovi pomočniki (ime, starost, izvor, ordinacija, služba, dovoljenja, potrebna za podeljevanje zakramentov, dohodki itd.)

An in illa parochia vicarii, aut alii sacerdotes degant, eorum nomen, aetas, patria, dioecesis, tempus ordinationis, officium? An illi, qui confessionibus audientis, aut sacramentis administrandis, aut concionibus faciendis incumbunt, quod etiam de religiosis dictum sit, necessarias approbationes et facultates habeant, in quem finem exhibeantur? Specificetur taxa stolae baptismalis, matrimonialis, et funeralis, tam parochi, quam cooperatorum, aeditui, nec non specificentur elemosinae, quae pro missis, aliisque excursibus iuxta distantiam loci dare solent. An in istis nullus abusus introductus sit? An cooperatores seu capellani cum parochio convivant, aut separatim, et cum quibus? Quo modo ab illis peragantur functiones, et administrentur sacramenta? An alii clerici in dicta parochia habitent, cum quibus eorum nomen, quae aetas, patria, dioecesis, tempus ordinationis, studia, officia, et beneficia.

13. Učitelji in babice (poučenost za krst v sili itd.)

An intra fines eiusdem parochiae sint ludi magistri, qui pueros, et puellas doceant, quo modo, an laici, aut ecclesiastici de illorum vita, et moribus, et an officio suo rite defungantur? An sint obstetrices, quales, quo ad finem, et mores, et sufficienter instructae pro administrando baptismo in casu necessitatis?

14. Velikonočni obhajanci (število obhajanih, neobhajani, spovedni oziroma obhajilni lističi itd.)

Quis sit numerus parochianorum, qui ad sacrum eucharistiam perceptionem in paschate obligentur? An omnes hiuc obligationi satisfecerint? An distribuantur schedae pro paschate confitentibus, seu communicantibus, et a quo iterum colligantur?

15. Bogoslužje (redno bogoslužje, obrednik, pridige, katoliški nauk za otroke in odrasle, izpraševanje itd.)

An missae solemnes, parochiales, aliaque officia divina diebus dominicis, et festivis hora competenti debite, ac decenter, et quo ritu celebrentur? An in sacristia expositus sit liber missarum perceptarum, et celebrandarum, et an tabula indulgentiarum, quarum brevia apostolica exhibeantur, publice affixa sit? An pueri, et alii in doctrinae christianae catechesi erudiantur, ex quo libro catechetico, quoties per annum cum examine parvulorum, et adultorum, et coram quo numero? Quoties conciones teneantur, et de quibus materiis?

16. Moralni prestopki (praznoverje, zločini, zlorabe, krivoverci, prepovedane knjige, javno izpostavljene neprimerne podobe, bogokletniki, priležniki, prešuštniki in javni grešniki, sovraštva, spori – zlasti med starši in otroci, zakonci, ki ne živijo skupaj, skrunilci nedeljskega in prazničnega počitka, vzgoja otrok)

An aliqua superstitio, aut vana observantia, aut sortilegium, aut malecium, aut quilibet abusus in materia religionis in populo reperiantur, sive in celebratione matrimonii aut sponsaliorum, sive quacunque alia occasione? In quem finem, an sint aliqui haeretici, aut de haeresi suspecti? An inveniantur libri prohibiti vel obscaeni? An imagines, seu picturae minus modestae in domibus privatis publicae expositae sint? An blasphemi, concubinarii, adulteri, aut alii publici peccatores scandalosi, inimicitias et odia, aut rixas inter se exercentes, filios praesertim inter et parentes, non cohabitantes coniuges, dies dominicos, et festivos violantes, et quomodo sit filiorum educatio?

17. Sinodalne konstitucije in dekreti vizitacij (ali so na voljo, neizvršeni dekreti, vodenje matičnih knjig itd.)

Denique in promptu adsint decreta postremarum visitationum cum adnotatione eorum, quae in suae parochiae finibus executionem con habuerunt, causis et impedimentis explicatis, insuper libri baptizatorum, matrimonio coniunctorum,

*et defunctorum cum scripturis ad ecclesiam spectantibus, uti etiam catalogum propriorum librorum.*¹¹⁹³

Ljubljanski škof Herberstein je vizitiral tudi duhovščino. Namenjenih ji je bilo 16 vprašanj, goriški nadškof Attems pa je vprašanja, namenjena duhovščini, vključil kar v splošni vprašalnik. Leta 1771 je imel 27 točk:

Vprašalnik ljubljanskega škofa Herbersteina⁹⁴	Vprašalnik goriškega nadškofa Attemsa⁹⁵
<i>Interrogatoria seu quaesita proponenda parochis, curatis, capellanis, vicariis confessariis, sacerdotibus simplicibus, clericibus regularibus, et eremitis, syndicis, reliquisque ecclesiae servitiis adscriptis personis in sacra visitatione</i>	<i>Quaesita Super quibus Multum RR. DD. Parochi, & RR. DD. Uicarii Curati sub fide Sacerdotali iuxta normam primae novae Synodi Archi-Dioecessanae Goritiensis quotannis respondere tenentur</i>
1. De aetate, et a quo tempore sit sacerdos?	1. Nomen Paroeciae? ad quem eius ius spectet Patronatus?
2. De tempore exercitatae curae animarum, ac de assecutione parochiae, ad quem ius illam conferendi pertineat?	2. Quot? & quae sint eius filiales Ecclesiae?
3. De titulo suae promotionis ad ordines, et an bona patrimonialia ab ipso examinato immunita possideantur?	3. Quis Paroeciae Rector? qui Cooperatores? caeterique in ea existentes Sacerdotes, & Clerici? quae officia, Beneficia, capellas obtineant? quae eorum aetas? quem gradum in studiis obtinuerint? quis eorumdem vitae tenor?
4. De redditibus et proventibus parochiae, et in quo consistant?	4. An Missas fundatas Sacrosancte adimpleverit? eaeque, ac coeterarum fundationum onera Tabellae in Sacristia pendulae sint inscripta? An Festis ac Dominicis diebus Missam pro populo obtulerit? & inter Missarum solemnia Catecheticum vel Moralem plano stylo ad adultos sermonem habuerit?
5. De oneribus parochiae adnexis.	5. An a meridie dictis diebus Catechesim iuxta methodum Cardinalis Bellarmini aut Catechismi Romani Parvulis tradiderit? eos propositis munusculis desuper examinaverit? tum Actus Theologales, & Contritionis clara, elevata voce cum populo verba repetente, vulgari idiomate, elicuerit? ac tertiam saltem Rosarii partem cum litanis Lauretanis praeoraverit?
6. De habitatione et famulatu.	6. An in remotioribus Paroeciae locis, & Pagis per se, vel per alios, & quoties per annum Catechesim eiusmodi instituerit?
7. An rite et recte obeat omnia munia curae animarum adnexa, et signantes quomodo administret omnia sacramenta? Maxime an sit stola et cotta indutus?	7. An ieiunia, & Festa de praecepto, si quae per hebdomadam occurrerint, diebus Dominicis praecedentibus ita populo annuntiaverit, ut etiam ea, quibus ex Apostolica dispensatione serviliter operari licet, iuxta repetitas Ordinationes Nostras singulatim, expresserit, saepiusque ex suggestu populos ad labores dictis diebus libere suscipiendos exhortatus sit?

¹¹⁹³ SI NŠAL 14, fasc. 6, 8; Özinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*, str. 293–297. Povzetek vprašanj v slovenščini najdemo v: Lavrič, *Vizitacije kot vir*, str. 487.

¹¹⁹⁴ SI NŠAL 14, fasc. 6, 8; Özinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*, str. 297–298.

¹¹⁹⁵ IT ASDG, ACAG, *Visite pastorali, Attems*, 1/22 ex 26 (41), str. 5–6v.

Vprašalnik ljubljanskega škofa Herbersteina	Vprašalnik goriškega nadškofa Attems
8. De doctrina christiana, et methodo per ipsum servata in eadem tradenda, et de verbi pabulo, quibus diebus, et quoties per annum habeatur catechesis et sermones fiant, festa quoque et ieiunia denuntiet?	8. An Festorum non dispensatorium sanctificationi invigilaverit? & super servilibus operibus dictis diebus, quave autoritate dispensaverit?
9. Circa santum viaticum, et de modo quo illud deferitur ad infirmum, quod etiam dictum sit circa extremam unctionem, et an sacramenta sub seri set clavibus custodiat?	9. An in Festis saltem principalioribus, in quibus Augustissima chorum ductus prohibuit, pro posse impediverit, & quomodo?
10. An nunquam legat rubricas missalis et breviarii et penes se habeat rituale dioecesis Labacensis, et an illo utatur?	10. An Festa devotionalia, & Processiones nocturnis praesertim emissionibus, commensationibus, & computationibus expositas, plane omiserit? in alias devotiones commutaverit, aut ad loca propinquiora reduxerit?
11. De obstetricibus et an eadem praevio examine approbentur?	11. Quot sint Mares, quot Faeminae in Parochia? quot Confessionis, & Communionis capaces? quis sit, qui Paschalem Communionem hoc anno nequaquam peregerit?
12. An soleat promiscue rebaptizare sub conditione omnes infantes baptizatos ab obstetricibus, viris saecularibus, et reliquis mulieribus?	12. Quot Mares, item quot Faeminae, e legitimo, aut illegitimo Thoro nati sint? an omnes baptizati, qui, & qua de causa sine baptismo mortui, utrum ex illegitimis, aliqui Parochiani, aut aliunde oriundi? An reparatum scandalum, & sublata ulterius peccandi occasio?
13. An continuo resideat in propria parochia, vel potius frequenter a bea discedat sine licentia?	13. An Obstetrices singulis annis super exercitio sui muneris, quoad ea, quae ad Ecclesiam spectant, fuerint examinatae?
14. An per se ipsum curam animarum exerceat, vel potius per cooperatores, et confessionali de mane insideat diebus dominicis et festivis, licet non vocatus?	14. An Sponsalia de futuro coram Testibus ad id rogatis, aut per scripturam? praevisio semper parentum consensu fieri introduxerit? an ultra trimestre protrahi passus sit? an Sponsa aliqua praegnans ad copulationem admissa? quomodo uterque complex punitus?
15. De legatis piis, et eorum adimplemento.	15. An ante copulationem trina denunciatio praemissa? sin minus a quo, & autoritate una, vel omnes remissae? an, & a quo super impedimenti dispensatio concessa? a quo executioni mandata? an eadem ultimae denuntiationis die, attestatio de peractis denuntiationibus expedita? Assistentia Matrimonio praestita?
16. De moribus capellanorum, cooperatorum, praevisariorum, et reliqui cleri. An sciat aliquem negligentem in cura animarum, fornicarium, adulterum, negotiatorem, vinolentum, curis saecularibus implicitum, otiosum, indecenter vestitum, nunquam domi manentem, sed continuo per plateas ambulantiem, cauponas frequentantiem, rixas moventem, verbis et gestibus non satis modestum?	16. Quot paria fuerint intra annum copulata? an aliquod in Parochia Matrimonium suspectum? an aliqui Coniuges vivant ab invicem separati, & qua autoritate?
	17. An vigeat publicum quodpiam scandalum? videlicet concubinatus, odia, superstitiones, veneficia? an, & quatenus fuerint adhibita remedia ad ea impedienda & ad veram pietatem, ac devotionem inculcandam?

Vprašalnik ljubljanskega škofa Herbersteina	Vprašalnik goriškega nadškofa Attems
	18. <i>An infirmorum provisiones, sicut non dubitatur, gratis factae sint? An infirmi saepius visitati? an in extrema necessitate constitutis stypes aliqua concessa? An moribundis assistentia praestita?</i>
	19. <i>Quot Mares, quot Foeminae ex hac vita decesserint? utrum omnes Sacramentis rite muniti, sin minus qua de causa?</i>
	20. <i>An, & quot in Ecclesiis, praesertim in Parochiali, seu Uicariali Confessionalia cum cratibus iuxta Synodalia discreta prostent? An mulierum adulterum non infirmarum extra sedem Confessionalem, vel in domo Parochiali seu Uicariali confessiones excipiantur?</i>
	21. <i>An Missa Parochialis Dominicis, & Festis diebus hora stabili, populoque magis accommoda habeatur? An in aliquo Sacello, vel Capella publica, sive filiali Ecclesia, Missa a quopiam sine Parochi licentia ante Missam Parochialem celebretur? An Collecta pro Maiestatibus, diebus non impeditis, in Missis accipiantur?</i>
	22. <i>An Spiritualia Exercitia, tum a Clero, tum a populo peragantur? ubi, quando, an inter Parochianos sit aliquis in fide suspectus? Libros suspectos aut prohibitos quis habeat? specificentur personae, producantur libri.</i>
	23. <i>An aliqui de Clero mores statui Ecclesiastico deformes praeseferat, negotiis sese Saecularibus immisceat, aut lites agitet?</i>
	24. <i>An contributiones, & steuras Principi terrae, qui Sanctuarii Ministros sua Clementia protegit, & gratiis fovet, exacte persolverit? an Uina in propria habitatione cum Saecularium damno, & status dedecore educillet, aut faciat educillari?</i>
	25. <i>An Parochus, Uicarius, aut alius Sacerdos, vel Clericus Faeminam quadragenaria iuniorem, aut infra secundum gradum sibi non coniunctam, in suo retineat servito? quaeve apud plebem utriusque fama?</i>
	26. <i>An, & quoties Venerabile Sacramentum cum debito decore iuxta Synodi Archi Diaecesanae dispositionem fuerit expositum? an iugiter illuminatum? an in Missae Sacrificio, caeterisque functionibus Rubricae servantur?</i>
	27. <i>An, & quoties Parochus, aut Uicarius intra annum per seipsum concionatus sit? quoties, quanto tempore, qua autoritate a Parochia abfuerit? an tunc idoneum sui loco substituerit? & quem?</i>

8.2 Topografski prikaz cerkvenih objektov

8.2.1 Patrociniji cerkva

Nadškof Attems je ob vizitaciji po slovesnem sprejemu ob prihodu v župnijo najprej obiskal župnijsko oziroma vikariatno cerkev. Najprej se je pozanimal za ime zavetnika oziroma patrocinij.¹¹⁹⁶ V vizitacijskih zapisnikih so omenjene 103 župnijske in vikariatne cerkve na Kranjskem. Največ župnijskih

¹¹⁹⁶ Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*, str. 27–28; Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 35 sl.

in vikariatnih cerkva,¹¹⁹⁷ 25 oziroma 24,27 %, je bilo posvečenih Devici Mariji, seveda z različnimi naslovi (Devica Marija, Marijino rojstvo, Marijino označenje, Marijino vnebovzetje, Žalostna Mati božja, Loretska Mati božja ipd.). Od preostalih patrocinijev prvo mesto zavzema sv. Marjeta, devica in mučenka. Njej je bilo v obravnavanem času posvečenih osem cerkva ali 7,77 %. Takoj za njo sta s sedmimi cerkvami sv. Jurij, mučenec, in sv. Nikolaj, škof (6,80 %). Šest cerkva je bilo posvečenih sv. Martinu, škofu (5,83 %), po pet sv. Križu in sv. Lovrencu, mučencu (4,85 %). Po štiri cerkve so bile posvečene sv. Jakobu, apostolu, sv. Janezu Krstniku in sv. Mihaelu, nadangelu (3,88 %). Šest svetnikov je bilo zavetnikov treh cerkva: sv. Egidij, opat, sv. Jernej, apostol, sv. Lenart, spokornik, sv. Peter, apostol, sv. Peter in Pavel, apostola, in sv. Vid, mučenec (2,91 %). Dve cerkvi sta bili posvečeni sv. Andreju, apostolu, sv. Antonu, opatu, sv. Janezu Evangelistu, sv. Kancijanu, mučencu, sv. Pavlu, apostolu, sv. Štefanu, mučencu, in sv. Trojici (1,94 %). 21 cerkva pa je imelo svetnike, ki so sicer omenjeni samo enkrat (0,97 %).

Sprememba patrocinijev v Attemsovem času pri župnijskih oziroma vikariatnih cerkvah ni bilo, redki so bili tudi pri podružničnih cerkvah.

V nadaljevanju si lahko podrobneje ogledamo, kako so med škofovanjem Karla Mihaela grofa Attemsa potekale vizitacije župnij in vikariatov na Kranjskem. Iz tabel je moč razbrati datum vizitacije, kraj vizitacije, patrocinijske oziroma vikariatne cerkve in kdo je opravil vizitacijo – nadškof osebno, njegov sufragani ali pooblaščen vizitator.

Vizitacija leta 1752–1753¹¹⁹⁸

datum	kraj	patrocinij	vizitator
5. VIII. 1752	Planina pri Rakeku	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
6. VIII. 1752	Cerknica	Marijino rojstvo	nadškof Attems
7. VIII. 1752	Bloke	sv. Mihael, nadangel	verjetno nadškof Attems
8. VIII. 1752	Loški Potok	sv. Lenart, spokornik	verjetno nadškof Attems
8. VIII. 1752 (verjetno)	Stari trg pri Ložu	sv. Jurij, mučenec	verjetno nadškof Attems
12. VIII. 1752	Preserje	sv. Vid, mučenec	nadškof Attems
16. VIII. 1752	Žiri	sv. Martin, škof	verjetno nadškof Attems
23. VIII. 1752	Poljane nad Škofjo Loko	sv. Martin, škof	nadškof Attems
25. VIII. 1752	Stara Loka z vikariatom Škofja Loka	sv. Jurij, mučenec; sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
26. VIII. 1752	samostan klaris Škofja Loka		nadškof Attems

¹¹⁹⁷ V statistiki so obdelane samo župnijske in vikariatne cerkve, podružnične cerkve pa zaradi prevelikega števila niso obdelane.

¹¹⁹⁸ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
2. IX. 1752, 4. IX. 1752	Selca z vikariatom Sorica	sv. Peter, apostol; sv. Nikolaj, škof	verjetno Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
2. IX. 1752	Železniki	sv. Anton, opat	nadškof Attems
6. IX. 1752	Trzič	sv. Trojica	nadškof Attems
6. IX. 1752	Kovor	sv. Janez Krstnik	verjetno Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
10. IX. 1752	Velesovo (Trata)	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems, Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
10. IX. 1752	Šenčur pri Kranju	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
11. IX. 1752	samostan dominikank Velesovo	Devica Marija od angela pozdravljena	nadškof Attems
11. IX. 1752	Cerklje na Gorenjskem	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
11. IX. 1752, 15. IX. 1752	samostan klaris Mekinje	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
13. IX. 1752	Komenda	sv. Peter, apostol	nadškof Attems
14. IX. 1752	Mengeš	sv. Mihael, nadangel	nadškof Attems
15. IX. 1752	Nevlje, Šmartno v Tuhinju, Zgornji Tuhinj	sv. Jurij, mučenec; sv. Martin, škof; Marijino vnebovzetje	verjetno Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
16. IX. 1752	Kamnik	Marijino oznanjenje	nadškof Attems
19. IX. 1752, 8. X. 1752	Šmarje pri Ljubljani	Marijino rojstvo	nadškof Attems
21. IX. 1752	Šentvid pri Stični	sv. Vid, mučenec	nadškof Attems
24. IX. 1752	Krka na Dolenjskem	sv. Kozma in Damijan	nadškof Attems, Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
25. IX. 1752	Hinje	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
25. IX. 1752	Višnja Gora	sv. Egidij, opat	verjetno nadškof Attems
27. IX. 1752	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
	Mirna	sv. Janez Krstnik	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
3. X. 1752	Trebnje z vikariatom Sv. Križ– Gabrovka	Marijino oznanjenje; sv. Križ	nadškof Attems, Ignac Raumschüssl, kaplan nadškofa Attemsa
	Mirna Peč	sv. Kancijan in tovariši	verjetno nadškof Attems
10. VI. 1753	Ihan	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems, Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
12. VI. 1753	Dol pri Ljubljani	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
13. VI. 1753	Moravče	sv. Martin, škof	nadškof Attems
16. VI. 1753	Vače z vikariatoma Šentlambert in Sveta Gora	sv. Andrej, apostol; sv. Lambert, škof; Devica Marija	nadškof Attems

datum	kraj	patrocinij	vizitator
17. VI. 1753	Kresnice	sv. Benedikt	Ignac Rom, goriški nadškofijski kaplan
17. VI. 1753	Kolovrat	sv. Lovrenc	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
18. VI. 1753	Čemšenik	Marijino vnebovzetje	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
18. VI. 1753	Šmartno pri Litiji	sv. Martin, škof	nadškof Attems
20. VI. 1753	Zagorje ob Savi	sv. Peter in Pavel, apostola	nadškof Attems, Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
20. VI. 1753	Prežganje	sv. Marjeta, devica	Ignac Raumschüssl, kaplan nadškofa Attemsa
27. VI. 1753	Boštanj	Povišanje sv. Križa	nadškof Attems
5. VII. 1753	Krško in Leskovec pri Krškem	sv. Janez Evangelist; Žalostna Mati božja	nadškof Attems
5. VII. 1753	Cerklje ob Krki	sv. Marko, evangelist	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
8. VII. 1753	Kostanjevica na Krki	sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
9. VII. 1753	Žumberk	sv. Nikolaj, škof	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
11. VII. 1753	Sv. Križ–Podbočje	sv. Križ	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
10. VII. 1753	Čatež ob Savi	sv. Jurij, mučenec	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
18. VII. 1753	Raka z vikariatom Studenec	sv. Lovrenc, mučenec; Devica Marija	nadškof Attems
20. VII. 1753	Bela Cerkev	sv. Andrej, apostol	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
21. VII. 1753	Škocjan pri Novem mestu	sv. Kancijan, mučenec	nadškof Attems
21. VII. 1753	Št. Peter–Otočec	sv. Peter, apostol	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
22. VII. 1753	Šmarjeta na Dolenjskem	sv. Marjeta, devica	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
24. VII. 1753	Gorenji Mokronog (Trebelno)	sv. Peter, apostol	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
24. VII. 1753	Mokronog	sv. Egidij, opat	nadškof Attems
26. VII. 1753	Šentrupert na Dolenjskem	sv. Rupert, škof	nadškof Attems
26. VII. 1753	Dole pri Litiji	Marijino vnebovzetje	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
26. VII. 1753	Šentjanž	sv. Janez Krstnik	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
28. VII. 1753	Dobrič	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
30. VII. 1753	Žužemberk	sv. Mohor in Fortunat	nadškof Attems
31. VII. 1753	Dolenjske Toplice	Marijino rojstvo	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
31. VII. 1753	Podgrad (Mehovo)	Marijino vnebovzetje	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
31. VII. 1753	Straža	Marijino vnebovzetje	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa

datum	kraj	patrocinij	vizitator
1. VIII. 1753 (verjetno)	Črmošnjice	Marijino Vnebovzetje	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
1. VIII. 1753	Soteska	sv. Erazem, škof	nadškof Attems
2. VII. 1753	Vavta vas	sv. Jakob, apostol	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
4. VIII. 1753	Metlika	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
6. VIII. 1753	Vivodina	sv. Lovrenc, mučenec	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
8. VIII. 1753	Podzemelj	sv. Martin, škof	Matevž Jesenko, OT, župnijski vikar v Črnomlju
9. VIII. 1753	Semič	sv. Štefan, mučenec	nadškof Attems
11. VIII. 1753	Vinica	sv. Križ	Matevž Jesenko, OT, župnijski vikar v Črnomlju
11. VIII. 1753	Črnomelj	sv. Peter in Pavel, apostola	nadškof Attems
14. VIII. 1753	Poljane (Stari trg ob Kolpi)	sv. Družina	nadškof Attems
15. VIII. 1753	Sinji Vrh	sv. Janez Evangelist	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
17. VIII. 1753	Koprivnik	sv. Jakob, apostol	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
18. VIII. 1753	Kostel (Fara pri Kočevju)	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
19. VIII. 1753	Mozelj	sv. Lenart, spokornik	Janez Oktavij Pavel Parcar, tajnik nadškofa Attemsa
21. VIII. 1753	Kočevska Reka	sv. Janez Krstnik	nadškof Attems
21. VIII. 1753	Osilnica	sv. Peter in Pavel, apostola	Lovrenc Pojavnik, beneficiat na Čemšeniku
26. VIII. 1753	Kočevje	sv. Jernej, apostol	nadškof Attems
25. VIII. 1753	Ribnica	sv. Štefan, mučenec	verjetno nadškof Attems, Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
26. VIII. 1753	Sodražica	sv. Marija Magdalena	verjetno Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
27. VIII. 1753	Stari Log	sv. Marjeta, devica	verjetno Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
4. IX. 1753	Velike Lašče	Marijino rojstvo	nadškof Attems, Peter Adam Zupančič, goriški generalni vikar
5. IX. 1753	Dobropolje–Videm	sv. Križ	nadškof Attems
8. IX. 1753	Škocjan pri Turjaku	sv. Kancijan, mučenec	nadškof Attems

Vizitacija leta 1757¹¹⁹⁹

datum	kraj	patrocinij	vizitator
23. VI. 1757	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
28. VI. 1757	Bela Cerkev	sv. Andrej, apostol	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
29. VI. 1771	Št. Peter–Otočec	sv. Peter in Pavel, apostola	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
30. VI. 1757	Šmarjeta na Dolenjskem	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
1. VII. 1757	Škocjan pri Novem mestu	sv. Kancijan, mučenec	nadškof Attems
2. VII. 1757	Raka	sv. Lovrenc, mučenec	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
4. VII. 1757	Vavta vas	sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
5. VII. 1757	Dolenjske Toplice	Marijino rojstvo	nadškof Attems
6. VII. 1757	Soteska	sv. Erazem, škof	nadškof Attems
7. VII. 1757	Žužemberk	sv. Mohor in Fortunat	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
8. VII. 1757	Dobrnich	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
11. VII. 1757	Vivodina	sv. Lovrenc, mučenec	nadškof Attems, Jožef Schröckinger, dvorni kaplan
12. VII. 1757	Žumberk	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems, Jožef Schröckinger, dvorni kaplan
11. VII. 1757	Kostanjevica na Krki	sv. Jakob, apostol	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
12. VII. 1757	Sv. Križ–Podbočje	sv. Križ	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
13. VII. 1757	Čatež ob Savi	sv. Jurij, mučenec	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
14. VII. 1757	Šmihel pri Novem mestu in vikariata Stopiče ter Podgrad (Mehovo)	sv. Mihael, nadangel; Devica Marija; Marijino vnebovzetje	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
17. VII. 1757	Mirna Peč	sv. Kancijan in tovariši	nadškof Attems
18. VII. 1757	Gorenji Mokronog (Trebelno)	sv. Peter, apostol	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
18. VII. 1757	Mokronog	sv. Egidij, opat	nadškof Attems
19. VII. 1757	Mirna	sv. Janez Krstnik	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
20. VII. 1757	Šentrupert na Dolenjskem z vikariatom Tržišče	sv. Rupert, škof; sv. Trojica	nadškof Attems
20. VII. 1757	Dole pri Litiji	Marijino vnebovzetje	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
20. VII. 1757	Polšnik	Marijino rojstvo	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
22. VII. 1757	Šentjanž	sv. Janez Krstnik	Janez Bertold Höffern pl. Saalfeld, župnik v Gorenjem Mokronogu (Trebelnem)
23. VII. 1757	Boštanj	Povišanje sv. Križa	nadškof Attems

¹¹⁹⁹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/7 ex 11 (26).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
26. VII. 1757	Krško z vikariatom Cerklje ob Krki	sv. Janez Evangelist; sv. Marko, evangelist	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik (Cerklje ob Krki)
28. VII. 1757	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
31. VII. 1757	Trebnje	Marijino oznanjenje	nadškof Attems
31. VII. 1757	Sv. Križ–Gabrovka	sv. Križ	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
31. VII. 1757	Primskovo na Dolenjskem	Devica Marija	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
1. VIII. 1757	Šentvid pri Stični	sv. Vid, mučenec	nadškof Attems
4. VIII. 1757	Krka na Dolenjskem	sv. Kozma in Damijan	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
5. VIII. 1757 (verjetno)	Hinje		Franc Morelli
6. VIII. 1757	Višnja Gora	sv. Egidij, opat	nadškof Attems
7. VIII. 1757	Šmarje pri Ljubljani	Marijino rojstvo	nadškof Attems
7. VIII. 1757	Sostro	sv. Lenart	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
9. VIII. 1757 11. VIII. 1757	kartuzija Bistra		nadškof Attems
10. VIII. 1757	Preserje	sv. Vid, mučenec	nadškof Attems
14. VIII. 1757	Cerknica	Marijino rojstvo	nadškof Attems
16. VIII. 1757	Planina pri Rakeku	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems

Vizitacija leta 1760¹²⁰⁰

datum	kraj	patrocinij	vizitator
7–9. IX. 1760	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems

Vizitacija leta 1761¹²⁰¹

datum	kraj	patrocinij	vizitator
21. VI. 1761	Planina pri Rakeku	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
22. VI. 1761	Cerknica	Marijino rojstvo	nadškof Attems
23. VI. 1761	Stari trg pri Ložu	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems (župnijska cerkev), Danijel Lančič, župnik v Cerknici (podružnične cerkve)
24. VI. 1761	Bloke	sv. Mihael, nadangel	nadškof Attems (župnijska cerkev), Vincenc Anton pl. Lazarini, župnik v Dobropolju (podružnične cerkve)
	Sv. Vid nad Cerknico	sv. Vid, mučenec	Danijel Lančič, župnik v Cerknici (podružnične cerkve)
	Loški Potok	sv. Lenart, spokornik	Andrej Telban, župnik v Starem trgu pri Ložu
25. VI. 1761	Velike Lašče	Marijino rojstvo	nadškof Attems

¹²⁰⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/10 ex 14 (29), Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*, str. 641–647.

¹²⁰¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/11 ex 15 (30).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
26. VI. 1761	Škocjan pri Turjaku	sv. Kancijan, mučenec	nadškof Attems
26. VI. 1761	Dobropolje–Videm	sv. Križ	nadškof Attems
28. VI. 1761	Ribnica	sv. Štefan, mučenec	nadškof Attems (župnijska cerkev), Anton Schwarzhoffen, novomeški kanonik (podružnične cerkve)
	Sodražica	sv. Marija Magdalena	Anton Schwarzhoffen, goriški stolni kanonik
	Loški Potok	sv. Lenart, spokornik	Anton Schwarzhoffen, goriški stolni kanonik
30. VI. 1761	Kočevje	sv. Jernej, apostol	nadškof Attems
1. VII. 1761	Mozelj	sv. Lenart, opat	nadškof Attems
2. VII. 1761	Kočevska Reka	sv. Janez Krstnik	nadškof Attems
3. VII. 1761	Kostel (Fara pri Kočevju)	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
5. VII. 1761	Poljane (Stari trg ob Kolpi)	sv. Družina	nadškof Attems
	Sinji Vrh	sv. Janez Evangelist	Jurij Jožef Slatkonja, župnik v Kočevski Reki
6. VII. 1761	Koprivnik	sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
7. VII. 1761	Črmošnjice	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik (podr. cerkev sv. Janeza Krstnika v Novem Taboru)
	Trava	sv. Lovrenc	Ignac Karel Romuta, župnik v Mozlju
8. VII. 1761	Semič	sv. Štefan, mučenec	nadškof Attems
9. VII. 1761	Vinica	sv. Križ	Jožef Biličič, OT, vikar v Vinici
9. VII. 1761	Podzemelj	sv. Martin, škof	nadškof Attems
3. VII. 1761	Osilnica	sv. Peter in Pavel, apostola	Janez Matija Kern, župnik v Kočevju
9. VII. 1761	Črnomelj	sv. Peter in Pavel, apostola	nadškof Attems
10. VII. 1761	Metlika	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
14. VII. 1761	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
25. VII. 1761	Šmartno pri Litiji	sv. Martin, škof	nadškof Attems
26. VII. 1761	Zagorje ob Savi	sv. Peter in Pavel, apostola	nadškof Attems
27. VII. 1761	Vače	sv. Andrej, apostol	nadškof Attems
28. VII. 1761	Kresnice	sv. Benedikt	nadškof Attems
29. VII. 1761	Moravče	sv. Martin, škof	nadškof Attems
30. VII. 1761	Ihan	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
27. VII. 1761	Čemšenik	Marijino vnebovzetje	Anton Jernej Riser, župnijski vikar v Kolovratu
31. VII. 1761	Dol pri Ljubljani	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
31. VII. 1761	Šentlambert	sv. Lambert, škof	Franc Viljem pl. Liechtenthal, župnik na Vačah

datum	kraj	patrocinij	vizitator
31. VII. 1761	Prežganje	sv. Marjeta, devica	Franc Viljem pl. Liechtenthal, župnik na Vačah
1. VIII. 1761	Mengeš	sv. Mihael, nadangel	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
2. VIII. 1761	Komenda	sv. Peter, apostol	nadškof Attems
4. VIII. 1761	Kamnik	Marijino oznanjenje	nadškof Attems
4. VIII. 1761	Nevlje	sv. Jurij, mučenec	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
4. VIII. 1761	Šmartno v Tuhinju	sv. Martin, škof	Gregor Žerovnik, župnik v Nevljah
4. VIII. 1761	Zgornji Tuhinj	Marijino vnebovzetje	Gregor Žerovnik, župnik v Nevljah
5. VIII. 1761	samostan klaris Mekinje	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
6. VIII. 1761	Velesovo (Trata) in samostan dominikank Velesovo	sv. Marjeta, devica; Marijino oznanjenje	nadškof Attems
8. VIII. 1761	Cerklje na Gorenjskem	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
9. VIII. 1761	Šenčur pri Kranju	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems, Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik (podružnična cerkev sv. Mihaela na Olševku)
10. VIII. 1761	Tržič	sv. Trojica	nadškof Attems
11. VIII. 1761	Kovor	sv. Janez Krstnik in Marijino vnebovzetje	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
12. VIII. 1761	samostan klaris Škofja Loka	sv. Klara, devica	nadškof Attems
13. VIII. 1761	Škofja Loka	sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
14. VIII. 1761	Selca	sv. Peter, apostol	nadškof Attems
15. VIII. 1761	Železniki	sv. Anton, opat	nadškof Attems
16. VIII. 1761	Sorica	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
18. VIII. 1761	Poljane nad Škofjo Loko	sv. Martin, škof	nadškof Attems Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik (vikariat Stara Oselica)
19. VIII. 1761, 20. VIII. 1761	Stara Oselica	sv. Pavel, apostol	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik, nadškof Attems
	Leskovica	sv. Urh, škof	Ignac Pogačnik, župnik v Žireh
20. VIII. 1761	Žiri	sv. Martin, škof	nadškof Attems
22. VIII. 1761	Stara Loka	sv. Jurij, mučenec	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik

Vizitacija leta 1763¹²⁰²

datum	kraj	patrocinij	vizitator
27. VI. 1763	Boštanj	Povišanje sv. Križa	nadškof Attems
29. VI. 1763	Krško	sv. Janez Evangelist	nadškof Attems
29. VI. 1763	Cerklje ob Krki	sv. Marko, evangelist	Martin Jožef Jabacin, dekan novomeškega kolegiatega kapitlja in dolenski arhidiakon
29. VI. 1763	Leskovec pri Krškem	Žalostna Mati božja	Martin Jožef Jabacin, dekan novomeškega kolegiatega kapitlja in dolenski arhidiakon
30. VI. 1763	Čatež ob Savi	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
1. VII. 1763	Sv. Križ–Podbočje	sv. Križ	nadškof Attems
2. VII. 1763	Kostanjevica na Krki	sv. Jakob in Devica Marija	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
5. VII. 1763	Žumberk	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
6. VII. 1763	Vivodina	sv. Lovrenc, mučenec	nadškof Attems
8. VII. 1763	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
9. VII. 1763	Stopiče	Devica Marija tolažnica žalostnih	nadškof Attems
10. VII. 1763	Šmihel pri Novem mestu	sv. Mihael, nadangel	nadškof Attems
14. VII. 1763	Št. Peter–Otočec	sv. Peter, apostol	nadškof Attems
15. VII. 1763	Bela Cerkev	sv. Andrej, apostol	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
16. VII. 1763	Šmarjeta na Dolenjskem	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
17. VII. 1763	Škocjan pri Novem mestu	sv. Kancijan, mučenec	nadškof Attems
18. VII. 1763	Raka	sv. Lovrenc, mučenec	nadškof Attems
19. VII. 1763	Gorenji Mokronog (Trebelno)	sv. Peter, apostol	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik, nadškof Attems
20. VII. 1763	Mokronog	sv. Egidij, opat	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik (župnijska cerkev), nadškof Attems (Žalostna gora)
21. VII. 1763	Šentrupert na Dolenjskem	sv. Rupert, škof	nadškof Attems
22. VII. 1763	Polšnik	Marijino rojstvo	Martin Jožef Jabacin, dekan novomeškega kolegiatega kapitlja in dolenski arhidiakon
22. VII. 1763	Šentjanž	sv. Janez Krstnik	Martin Jožef Jabacin, dekan novomeškega kolegiatega kapitlja in dolenski arhidiakon
22. VII. 1763	Dole pri Litiji, Tržišče	Marijino vnebovzetje; sv. Trojica	Martin Jožef Jabacin, dekan novomeškega kolegiatega kapitlja in dolenski arhidiakon
22. VII. 1763	Mirna	sv. Janez Krstnik	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik, nadškof Attems

¹²⁰² IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/14 ex 18 (33).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
23. VII. 1763	Mirna Peč	sv. Kancijan in tovariši	nadškof Attems
24. VII. 1763	Straža	Marijino vnebovzetje	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
25. VII. 1763	Vavta vas	sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
26. VII. 1761	Dolenjske Toplice	Marijino rojstvo	nadškof Attems
26. VII. 1763	Soteska	sv. Erazem, škof	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
27. VII. 1763	Žužemberk	sv. Mohor in Fortunat	nadškof Attems
28. VII. 1763	Dobrnich	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
29. VII. 1763	Trebnje	Marijino oznanjenje	nadškof Attems
29. VII. 1763	Sv. Križ–Gabrovka	sv. Križ	Anton Schwarzhoffen, novomeški kanonik
30. VII. 1763	Primskovo na Dolenjskem	Devica Marija	Janez Friderik Matko, goriški stolni kanonik
30. VII. 1763	Šentvid pri Stični	sv. Vid, mučenec	nadškof Attems
30. VII. 1763	Hinje	Marijino oznanjenje	Matija Kolovratar, kurat in subsidiar v Selah pri Šumberku
2. VIII. 1763	Krka na Dolenjskem	sv. Kozma in Damijan	nadškof Attems
6. VIII. 1763	Višnja Gora	sv. Egidij, opat	nadškof Attems
7. VIII. 1763	Šmarje pri Ljubljani	Marijino rojstvo	nadškof Attems
8. VIII. 1763	Sostro	sv. Lenart	Martin Jožef Jabacin, dekan novomeškega kolegialnega kapitlja in dolenski arhidiacon
14. VIII. 1763	Preserje	sv. Vid, mučenec	nadškof Attems
15. VIII. 1763	Borovnica	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
17. VIII. 1763	kartuzija Bistra		nadškof Attems
18. VIII. 1763	Planina pri Rakeku	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems

Vizitacija leta 1767¹²⁰³

datum	kraj	patrocinij	vizitator
27. VI. 1763	Dol pri Ljubljani	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems
28. VI. 1767	Ihan	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
29. VI. 1763	Moravče	sv. Martin, škof	nadškof Attems
30. VI. 1767	Mengeš	sv. Mihael, nadangel	nadškof Attems
2. VII. 1767	Kamnik	Marijino oznanjenje	nadškof Attems
3. VII. 1767	Komenda	sv. Peter, apostol	nadškof Attems
4. VII. 1767	Cerklje na Gorenjskem	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
5. VII. 1767	Velesovo (Trata) in samostan dominikank Velesovo	sv. Marjeta, devica; sam. cerkev podrta	nadškof Attems
6. VII. 1767	Šenčur pri Kranju	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems
7. VII. 1767	Tržič	Devica Marija	nadškof Attems
8. VII. 1763	Kovor	sv. Janez Krstnik	nadškof Attems
10. VII. 1767	Stara Loka	sv. Jurij, mučenec	nadškof Attems

¹²⁰³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/18 ex 22 (37).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
12. VII. 1767	Selca z vikariatom Sorica	sv. Peter, apostol; sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
13. VII. 1767	Železniki	sv. Anton, opat	nadškof Attems
14. VII. 1767	Poljane nad Škofjo Loko z vikariatom Javorje nad Škofjo Loko	sv. Martin, škof; sv. Egidij	nadškof Attems
15. VII. 1767	Žiri	sv. Martin, škof	nadškof Attems
22. VII. 1767	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	nadškof Attems
26. VII. 1767	Dolenjske Toplice	Marijino rojstvo	nadškof Attems
27. VII. 1767	Črmošnjice	Marijino vnebovzetje	nadškof Attems
28. VII. 1767	Koprivnik	sv. Jakob, apostol	nadškof Attems
29. VII. 1767	Poljane (Stari trg ob Kolpi)	sv. Jožef	nadškof Attems
30. VII. 1767	Kostel (Fara pri Kočevju)	Marijino vnebovzetje	N. Kosič, goriški stolni kanonik, nadškof Attems
31. VII. 1767	Mozelj	sv. Lenart, opat	nadškof Attems
1. VIII. 1767	Kočevje	sv. Jernej, apostol	nadškof Attems
4. VIII. 1767	Ribnica	sv. Štefan, mučenec	nadškof Attems
6. VIII. 1767	Velike Lašče	Marijino rojstvo	nadškof Attems
6. VIII. 1767	Škocjan pri Turjaku	sv. Kancijan, mučenec	N. N.
7. VIII. 1767	Bloke	sv. Mihael, nadangel	nadškof Attems
8. VIII. 1767	Stari trg pri Ložu	sv. Jurij, mučenec	N. N., dvorni kaplan, nadškof Attems
9. VII. 1767	Cerknica	Marijino rojstvo	nadškof Attems
10. VIII. 1767	Planina pri Rakeku	sv. Marjeta, devica	nadškof Attems

Vizitacija arhidiakonata Ribnica 1771¹²⁰⁴

datum	kraj	patrocinij	vizitator
20. IX. 1771	Sodražica	sv. Marija Magdalena	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
21. IX. 1771	Loški Potok	sv. Lenart, spokornik	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
22. IX. 1771	Stari trg pri Ložu	sv. Jurij, mučenec	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
22.–23. IX. 1771	Bloke	sv. Mihael, nadangel	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
24. IX. 1771	Sv. Vid nad Cerknico	sv. Vid, mučenec	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
25.–26. IX. 1771	Škocjan pri Turjaku	sv. Kancijan, mučenec	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
27. IX. 1771	Dobropolje–Videm in vikariat Velike Lašče	sv. Križ; Marijino rojstvo	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon

¹²⁰⁴ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/21 ex 25 (40).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
5. X. 1771	Ribnica	sv. Štefan, papež	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
5. XI. 1771	Osilnica	sv. Peter in Pavel, apostola	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
6. XI. 1771	Kočevska Reka	sv. Janez Krstnik	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
8. XI. 1771	Kostel (Fara pri Kočevju)	Marijino vnebovzetje	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
10. XI. 1771	Mozelj	sv. Lenart, opat	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
11. XI. 1771	Koprivnik	sv. Jakob, apostol	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
12. XI. 1771	Črmošnjice	Marijino vnebovzetje	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon
13. XI. 1771	Stari Log	sv. Marjeta, devica	Janez Krstnik Blaž Kobal, župnik v Ribnici in ribniški arhidiakon

Vizitacija leta 1771¹²⁰⁵

datum	kraj	patrocinij	vizitator
14. VI. 1771	Šmarje pri Ljubljani	Marijino rojstvo	pomožni škof Edling
15. VI. 1771	Višnja Gora	sv. Egidij, opat	pomožni škof Edling
16. VI. 1771	Šentvid pri Stični	sv. Vid, mučenec	pomožni škof Edling
17. VI. 1771	Trebnje	Marijino oznanjenje	pomožni škof Edling
18. VI. 1771	Mirna Peč	sv. Kancijan in tovariši	pomožni škof Edling
20. VI. 1771	Prečna	sv. Elija, prerok	pomožni škof Edling
18. VI. 1771, 21. VI. 1771	Novo mesto	sv. Nikolaj, škof	pomožni škof Edling
22. VI. 1771	Stopiče	Devica Marija tolažnica žalostnih	pomožni škof Edling
23. VI. 1771	Vavta vas	sv. Jakob, apostol	pomožni škof Edling
24. VI. 1771	Soteska	sv. Erazem, škof	pomožni škof Edling
25. VI. 1771	Semič	sv. Štefan, mučenec	pomožni škof Edling
26. VI. 1771	Črnomelj	sv. Peter in Pavel, apostola	pomožni škof Edling
27. VI. 1771	Vinica	sv. Križ	pomožni škof Edling
28. VI. 1771	Podzemelj	sv. Martin, škof	pomožni škof Edling
29. VI. 1771	Metlika	sv. Nikolaj, škof	pomožni škof Edling
30. VI. 1771	Vivodina	sv. Lovrenc, mučenec	pomožni škof Edling
1. VII. 1771	Žumberk	sv. Nikolaj, škof	pomožni škof Edling

¹²⁰⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/22 ex 26 (41).

datum	kraj	patrocinij	vizitator
2. VII. 1771	Kostanjevica na Krki	sv. Jakob, apostol	pomožni škof Edling
3. VII. 1771	Sv. Križ–Podbočje	sv. Križ	pomožni škof Edling
4. VII. 1771	Čatež ob Savi	sv. Jurij, mučenec	pomožni škof Edling
5. VII. 1771	Leskovec pri Krškem z vikariatom Krško	Žalostna Mati božja; sv. Janez Evangelist	pomožni škof Edling
7. VII. 1771	Raka	sv. Lovrenc, mučenec	pomožni škof Edling
8. VII. 1771	Škocjan pri Novem mestu	sv. Kancijan, mučenec	pomožni škof Edling
9. VII. 1771	Šmarjeta na Dolenjskem	sv. Marjeta, devica	pomožni škof Edling
10. VII. 1771	Gorenji Mokronog (Trebelno)	sv. Peter, apostol	pomožni škof Edling
11. VII. 1771	Mokronog	sv. Egidij, opat	pomožni škof Edling
12. VII. 1771	Boštanj	Povišanje sv. Križa	pomožni škof Edling
14. VII. 1771	Šentjanž	sv. Janez Krstnik	pomožni škof Edling
15. VII. 1771	Šentrupert na Dolenjskem	sv. Rupert, škof	pomožni škof Edling
16. VII. 1771	Dole pri Litiji	Marijino vnebovzetje	pomožni škof Edling
17. VII. 1771	Polšnik	Marijino rojstvo	pomožni škof Edling
18. VII. 1771	Zagorje ob Savi	sv. Peter in Pavel, apostola	pomožni škof Edling
19. VII. 1771	Čemšenik	Marijino vnebovzetje	pomožni škof Edling
20. VII. 1771	Kolovrat	sv. Lovrenc	pomožni škof Edling
21. VII. 1771	Vače	sv. Andrej, apostol	pomožni škof Edling
22. VII. 1771	Šmartno pri Litiji	sv. Martin, škof	pomožni škof Edling
24. VII. 1771	Krka na Dolenjskem	sv. Kozma in Damijan	pomožni škof Edling
26. VII. 1771	Žužemberk	sv. Mohor in Fortunat	pomožni škof Edling
29. VII. 1771	samostan dominikank Velesovo	Marijino oznanjenje	pomožni škof Edling
1. VIII. 1771	samostan klaris Škofja Loka	sv. Klara, devica	pomožni škof Edling
1. VIII. 1771	samostan klaris Mekinje	Marijino vnebovzetje	pomožni škof Edling

8.2.2 Seznam bratovščin

Vizitacijski zapisniki nadškofa Attemsa poleg odgovorov na različna vprašanja prinašajo tudi seznime bratovščin, ki so bile ustanovljene v posameznih cerkvah goriške nadškofije na Kranjskem. Omejili se bomo le na bratovščine, ki so delovale pri župnijskih in vikariatnih cerkvah.¹²⁰⁶

¹²⁰⁶ Seznam bratovščin, ki so na Kranjskem delovale do razpustitve v letu 1783, najdemo v SI AS 7, šk. 222: *Consignation deren bis 25. avgust 1783 annoch rückständigen fassionen von den bruderschaften im herzogthum Krain, lit. F.*

Pri kranjskih župnijskih in vikariatnih cerkvah je po podatkih iz vizitacijskih zapisnikov delovalo 199 bratovščin. Kar slaba tretjina, 59 ali 29,65 %, jih je bilo posvečenih krščanskemu nauku, Materi božji v različnih »izpeljankah« dobrih sedem odstotkov vseh, večina preostalih pa posameznim svetnikom. Bratovščino krščanskega nauka je nadškof ob vizitacijskih obiskih zelo podpiral in spodbujal ustanavljanje te povsod, kjer še ni obstajala. Naklonjena ji je bila tudi Marija Terezija. Drugo mesto zavzema bratovščina Rožnega venca, imenovana tudi Rožnovenska. Teh je bilo 27 ali 13,57 % vseh. Na tretjem mestu je bratovščina sv. Rešnjega telesa s 17 ustanovami (8,54 %). Po osem bratovščin je bilo posvečenih čaščenju Žalostne Matere božje in Presvetega zakramenta (4,02 %), po sedem Devici Mariji in sv. škapulirju (3,52 %). Šest bratovščin je častilo Jezusovo trpljenje (3,02 %), po štiri sv. Družino in sv. Sebastijana (in sv. Fabijana) (2,01 %). Naslednjim petim »svetnikom« so bile posvečene tri bratovščine: sv. Antonu Padovanskemu, sv. Janezu Nepomuku, sv. Jožefu, sv. Križu in sv. Roku (1,51 %). Več kot ena bratovščina (po dve) je častila tudi Brezmadežno spočetje, Marijino vnebovzetje, Jezusovo ime, sv. Frančiška Ksaverija, sv. Kozma in Damijana, sv. Mihaela in sv. Trojico. Dve bratovščini sta delovali v okviru čevljarske obrti, in sicer v Ribnici in Žužemberku. Po ena bratovščina je delovala v 21 župnijskih oziroma vikariatnih cerkvah (Device Marije dobrega sveta, Karmelske Matere božje, Marije odrešenice sveta, Marijinega oznanjenja, jeruzalemskega križevega pota, sv. Alojzija, sv. Ane, sv. Barbare, sv. Benedikta, sv. Cecilije, sv. Florijana, sv. Jurija, sv. Lucije, sv. Marije Magdalene, sv. Marjete, sv. Nikolja, sv. Štefana, sv. Uršule, sv. Vida, Srečne smrti). V Kamniku je delovala tudi akademska bratovščina za glasbenike.¹²⁰⁷

8.3 Bogoslužna in cerkvena oprema

Nadškof Attems je ob vizitacijah vedno priporočal, naj bodo cerkve lepo urejene in okrašene oziroma »lepo ozierane«.¹²⁰⁸ Po slovesnem pozdravu in uvodnih opravilih v župnijski oziroma vikariatni cerkvi je nadškof pregledal, kako je urejena in kakšno opremo ima. Najprej se je ustavil pri tabernaklju in skušal ugotoviti, ali se dobro zapira, ali je notranjost primerno okrašena in ali so ključni tabernaklja ustrezni in pozlačeni. Če s stanjem ni bil zadovoljen, je naročil popravilo oziroma pozlatitev (npr. vrat tabernaklja, ključev ipd.). Zelo pozorno je vedno pregledal t. i. svete posode, npr. ciborije, kelihe, monštrance (*ostensorium*),¹²⁰⁹ patene, pa tudi posodice za hrambo svetih olj, namenjenih za

¹²⁰⁷ Podrobneje o bratovščinah tako pri župnijskih kot pri podružničnih cerkvah na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem glej: Volčjak, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, str. 9–34; O kamniški glasbeni bratovščini glej: Radovan Škrjanc, Novo o Akademskem združenju sv. Cecilije v Kamniku, v: *Muzikološki zbornik* 37 (2001), str. 51–66.

¹²⁰⁸ *Tam v Dolu roža rase*, str. 51.

¹²⁰⁹ Razlago posameznih predmetov je najti npr. v: Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, str. 99–132; Lavrič, Upodobitve pastirjev ljubljanske škofije, str. 228–233; Baraga, Vizitacijski zapisniki župnij, str. 143.

popotnico bolnim in umirajočim. Večina kelihov, ciborijev in tudi monštranc je bila v drugi polovici 18. stoletja srebrnih. Nekateri kelihi so bili pozlačeni, nekateri pa niti to ne. Včasih je bila čaša (*cuppa*) srebrna, podstavek z ročajem (*pes calicis*) pa bakren. Nadškof je zato naročal, da je kelihe treba pozlatiti. Attems je npr. na Raki 18. julija 1753 ugotovil, da je bil ciborij srebrn in pozlačen, prav tako srebrna in pozlačena je bila monštranca, podstavek z ročajem pa bakren (*ciborium satis capax, argenteum, inauratum, ostensorium pariter argenteum inauratum, quoad pedem cupreum*).¹²¹⁰ Podobno stanje je že avgusta leto prej ugotovil v župnijski cerkvi sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko. V Stari Loki je imela župnijska cerkev sv. Jurija v lasti sedem kelihov; enega je nadškof naročil pozlatiti.¹²¹¹

Na splošno lahko rečemo, da so bile cerkve na Kranjskem solidno prekrbljene s potrebno cerkveno opremo. Bogatejše so je imele več, bila je tudi iz boljšega materiala, revnejše manj, njena kakovost je bila slabša. Svete posode so morale biti izdelane iz kakovostnega materiala in snažne. Nadškof ni dopuščal nobene zanemarjenosti. Če je opazil pomanjkljivosti, je vedno zahteval popravilo, njihovo uporabo pa je do ustreznega popravila prepovedal.¹²¹²

Podobno kot za cerkveno opremo je veljalo tudi za liturgična oblačila in preostalo opremo, potrebno za opravljanje božje službe v cerkvi. Nadškof je v vlogi vizitatorja pregledal mašne plašče (*casulae*), stole (*stollae*), maniplje (*manipulum*), pluviale (*pluviale*), dalmatike (*dalmaticae*), albe (*albae*), humerale (*humeralae*), cinule (*cingulum*), pregrinjala za kelihe (*vellum*), korporale (*corporale*), pala (*palla*), prte (*mappae*) in robčke za kelihe (*purificatorium*). Tudi pri tej opremi ni dopuščal nobenih pomanjkljivosti. Umazano in raztrgano je naročil oprati in popraviti, sicer pa jo je bilo treba zamenjati z novo. Enako je veljalo za oltarne prte (ti so morali biti poboščeni) in mašne knjige. Zahteval je, naj stare, obrabljene in raztrgane knjige umaknejo iz uporabe in nakupijo nove. Opremo, ki je nadškof ni več dovolil uporabljati, je bilo potrebno sežgati. Kranjske župnijske in vikariatne cerkve so bile s potrebnimi knjigami sicer kar dobro preskrbljene. V Mozlju je Attems v župnijski cerkvi našel kar štiri nove misale, ribniška župnijska cerkev pa jih je imela v lasti kar sedem.¹²¹³

V vizitacijskih zapisnikih najdemo tudi drugo opremo, ki so jo hranile kranjske župnijske in podružnične cerkve. Večinoma je oprema našteta, včasih je dodano tudi, iz kakšnega materiala je narejena. Tako najdemo vrčke za vodo in vino (*urceolus*), kadilnice (*thuribulum*), čolničke za kadilo (*navicula*),

¹²¹⁰ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 78.

¹²¹¹ Prav tam, str. 13.

¹²¹² Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 39; Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata*, str. 29.

¹²¹³ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 120v, 124v.

svečnike (*lampas*), zvončke (*campanullas*), blazinice za knjigo in za ministrante (*pulvinare*).

V zakristiji je moral stati umivalnik (*lavatorium*), da si je duhovnik pred maševanjem lahko umil roke. Tega je nadškof 23. avgusta 1752 pogrešal v župnijski cerkvi v Poljanah nad Škofjo Loko,¹²¹⁴ pa tudi v župnijski cerkvi sv. Jurija v Stari Loki.¹²¹⁵ Zakristija ni smela biti brez omare za shranjevanje paramentov (*armarium*), klečalnika (*genufectorium*), posebne table z molitvami za duhovnika pred mašo in po njej (*tabella praeparatoria*). Vsaka zakristija je morala biti opremljena tudi s križem (*crux*), v njej sta morala viseti seznam ustanovnih maš (*catapanum missarum legatarum*) in ime krajevnega ordinarija. To je bilo pomembno zlasti na podružničnih in romarskih cerkvah, da so ga tuji duhovniki lahko omenjali med mašo.¹²¹⁶

Skoraj vse cerkve so bile opremljene tudi s prižnicami (*pulpitum*), na katerih so duhovniki pridigali. Navadno so bile lesene, najdemo pa tudi kamnite, kot npr. v Hotavljah, kjer še danes deluje kamnolom marmorja.¹²¹⁷ Vizitacije jim niso namenjale prav veliko prostora. V cerkvah, v katerih na prižnici ni bilo križa, npr. v Loškem Potoku in Preserju (*pulpitum sine crucifixo, in pulpito deest crucifixus*),¹²¹⁸ dekreti naročajo, naj bodo opremljene v skladu s pravili.¹²¹⁹

Vizitator je svojo skrb namenil tudi krstnemu kamnu (*baptisterium*) in krstni vodi. Krstni kamen je moral biti primerne, lepe oblike, zaželeno je bilo, da je bil poslikan, moral pa se je tudi dobro zapirati, da nista prišla v krstno vodo umazanija in prah. Moral je biti zaklenjen, v bližini je moral stati kip ali slika sv. Janeza Krstnika, na kateri krščuje Jezusa. Vrček za krščevanje (*cochlear*) je moral biti srebrn oziroma kositrn, njegova notranjost pozlačena, prepovedana je bila uporaba za druge namene. Zraven so morali hraniti tudi poseben pladenj za prestrezanje krstne vode z glave krščenca (*pelvis*). Krstno vodo je bilo pred umazanijo in prahom potrebno zaščititi še s posebnim pregrinjalom (*velum*).¹²²⁰ Večinoma je bil nadškof s stanjem krstnih kamnov zadovoljen, včasih pa je odredil izboljšanje, kot leta 1752 na Sorici in v Mirni Peči.¹²²¹ Nezadovoljen je bil v Hinjah, ker je bil krstni kamen star in se je slabo zapiral (*antiquo et mali clauso*).¹²²² V Tržiču in Šentvidu pri Stični ga je ukazal prestaviti na primernejše mesto v cerkvi (*sed alio transferendum*).¹²²³

¹²¹⁴ Prav tam, str. 15.

¹²¹⁵ Prav tam, str. 16v.

¹²¹⁶ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 40.

¹²¹⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 13.

¹²¹⁸ Prav tam, str. 2v, 5v.

¹²¹⁹ Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiaconata*, str. 28.

¹²²⁰ Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 41–42.

¹²²¹ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 22, 160.

¹²²² Prav tam, str. 164v.

¹²²³ Prav tam, str. 23v, 164.

Posodic za sveta olja niso smeli hraniti v krstilniku, temveč v posebni omarici v prezbiteriju ob glavnem oltarju. Podobno kot pri tabernaklju je tudi tu morala biti notranjost lepo okrašena, prevlečena z blagom, žametom ali svilo, pa tudi vrata so se morala dobro zapirati. Sveta olja so morali hraniti v srebrnih oziroma kositrnih posodah, te so se morale dobro zapirati, notranjost posode je morala biti pozlačena, na pokrovu pa je moralo biti tudi jasno označeno, katero sveto olje je to, da ne bi bile mogoče zamenjave.¹²²⁴

Vizitacijski zapisniki prinašajo še podatke o orglah in številu zvonov. Župnijske cerkve so bile v obravnavanem času večinoma opremljene z orglami; ni jih bilo npr. leta 1752 v župnijski cerkvi v Komendi.¹²²⁵ Lepe orgle (*pulchrum organum*) je imela po nadškofovem zapisu župnijska cerkev v Stari Loki.¹²²⁶ O zvonovih, ki so vernike vabili k maši in drugim cerkvenim opravilom, iz vizitacijskih zapisnikov izvemo bolj malo, spoznamo le število. Večina cerkva je imela po tri zvonove, nekatere podružnice dva, nekatere revnejše pa samo po en zvon.

¹²²⁴ Krstno olje, bolniško olje in sv. krizma. Prim. Ožinger, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem*, str. 42.

¹²²⁵ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 29.

¹²²⁶ Prav tam, str. 17.

9 POVZETEK

Monografija predstavlja cerkvenopolitične, teritorialne in pastoralne razsežnosti goriške nadškofije na Kranjskem v obdobju apostolskega vikarja in prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa. Prikazuje usklajeno delovanje nadškofa in dunajskega dvora s cesarico Marijo Terezijo na čelu, njuno urejanje razmer zlasti na pastoralnem področju, saj je pastorela zaradi prepovedi vstopa oglejskih patriarhov na ozemlje cesarstva več stoletij trpela. Nadškof Attems je upošteval tudi željo papeža in večjezično, obsežno in gospodarsko precej revno nadškofijo prepotoval večkrat osebno, ali pa so to storili njegovi pooblašenci, in opravil podrobne vizitacije, na podlagi katerih se je seznanil s stanjem na župnijah.

Po beneški zasedbi večjega dela Furlanije leta 1420 so Habsburžani za vedno izgubili vpliv na imenovanje oglejskega patriarha. Kot beneški podaniki oglejski patriarhi v prihodnjih treh stoletjih skorajda niso imeli vstopa na območje škofije na ozemlju cesarstva. Razmere na verskem in cerkvenem področju so se tudi zaradi odsotnosti ordinarija slabšale, kar je bilo mogoče še posebej čutiti v času protestantizma. Deželni knezi so zato za protitež od 15. stoletja naprej za ozemlje cesarstva večkrat poskušali ustanoviti škofijo v Gorici, vendar so različne okoliščine ustanovitev vedno preprečile. V večjem delu 17. in prvi polovici 18. stoletja so škofovskopravila po »nalogu«¹ dunajskega nuncija izvajali škofje sosednjih škofij z avstrijskega ozemlja, veliko vlogo so odigrali tudi arhidiakoni.

Zasluge za ustanovitev goriške škofije ima duhovnik Vid Gullini, ki je že leta 1686 v svoji oporoki zapustil okoli 40.000 goldinarjev vredno premoženje, in sicer za novo škofijo s sedežem v Gorici. S tem je poskrbel za njeno gmotno osnovo. Pravi trenutek za ustanovitev »delne«² škofije je napočil šele po začetku vladanja Marije Terezije. Prvi poizkus leta 1742 je propadel zaradi predloga o načinu imenovanja apostolskega vikarja, drugi poizkus novembra 1747 pa je uspel. Marija Terezija je papežu predlagala, da za apostolskega vikarja imenuje baselskega stolnega kanonika Karla Mihaela grofa Attemsa. Benetke so vsakršnim spremembam v patriarhatu nasprotovale in so proces ustanavljanja apostolskega vikariata in imenovanje prvega apostolskega vikarja uspešno ovirale vse do 29. novembra 1749, ko je papež Benedikt XIV. izdal breve *Omnium Ecclesiarum sollicitudinem* in v Gorici ustanovil apostolski vikariat, apostolskega vikarja s statusom naslovnega škofa in pravicami rezidencialnega škofa v osebi Karla Mihaela grofa Attemsa pa je imenoval 27. junija 1750.

Po nekajmesečnih napetostih med Serenissimo in Rimom je Republika sv. Marka po kratkotrajnih pogajanjih z Dunajem dosegla sporazum, na podlagi

katerega je papež 6. julija 1751 z bulo *Iniuncta nobis* ukinil oglejski patriarhat in ustanovil dve nadškofiji, eno v Gorici in drugo v Vidmu. Cerkvenoupravno strukturo goriške nadškofije je določila bula *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae*, izdana 18. aprila 1752. Goriško nadškofijo je Attems v posest prevzel 30. julija 1752.

Karel Mihael grof Attems je bil rojen v Gorici leta 1711. V mladosti si je na različnih ustanovah pridobil solidno izobrazbo. Študij je končal leta 1735 v Rimu z doktoratom iz rimskega in kanonskega prava. Tu si je pridobil odlične zveze in naklonjenost vplivnih ljudi, blizu rimski kuriji, kar mu je koristilo v poznejših letih. Pred imenovanjem za apostolskega vikarja je zasedal pomembna mesta v cerkvenih ustanovah Srednje Evrope, v tem času se je na dunajskem dvoru seznanil tudi s prihodnjo cesarico. Takrat se je med njima stkala vez in naklonjenost Marije Terezije ga je spremljala do smrti.

Ugoden trenutek zanj je prišel šele z ustanovitvijo apostolskega vikariata v Gorici in imenovanjem za apostolskega vikarja junija 1750. Škofovsko posvečenje je prejel 24. avgusta 1750 v Ljubljani, apostolski vikariat pa je zaživel 1. septembra 1750. Že 6. julija 1751 je bil ukinjen oglejski patriarhat, Attems pa imenovan za prvega goriškega nadškofa; umeščen je bil 30. julija 1752. Obenem je postal metropolit škofom v Trstu, Pičnu, Comu in Tridentu.

Nadškof Attems je v času svojega škofovanja večkrat prehodil celotno nadškofijo in tako dobro spoznal razmere v nadškofiji. Ob teh obiskih je opravil pastoralne preglede župnij in njihove duhovščine, veliko pozornost je namenjal obredom, spodbujal je duhovnike in hrabil vernike. Podobno kot drugi evropski škofje se je tudi on zavedal, da brez ustrezno izobražene duhovščine ne bo mogel uveljaviti potrebnih reform, zato je v duhu tridentinskega koncila stremel k ustanovitvi bogoslovnega semenišča (1757), v naslednjih letih pa je uspešno zavrnil poizkus dunajskega dvora po združitvi goriške nadškofije in ljubljanske škofije v personalno unijo. Najbridkejšo izkušnjo z dunajskim dvorom je Attems doživel leta 1768, ko je v Gorici organiziral sinodo, s katero je hotel urediti pastoralno in disciplino v svoji nadškofiji. Kljub številnim poizkusom mu sinodalnih sklepov zaradi nasprotovanja dunajske cenzure in tudi rimskih zadržkov ni uspelo objaviti, kar ga je zelo potrlo.

Konec 60. let 18. stoletja je Attemsa zaradi obilice dela in velikosti nadškofije počasi začelo zapuščati zdravje, zato je dvor zaprosil za imenovanje pomožnega škofa. Papež je 11. novembra 1769 za pomožnega škofa imenoval goriškega stolnega dekana Rudolfa Jožefa grofa Edlinga, ki je od Attemsa prevzel vse pastoralne obiske po nadškofiji, preostale naloge pa je še naprej opravljal Attems sam. Toda smrt je nastopila že 18. februarja 1774, k večnemu počitku so ga položili v kapelo bogoslovnega semenišča v Gorici.

Z ukinitvijo oglejskega patriarhata je bil končno rešen problem cerkvenega nadzora Habsburžanov na ozemlju od reke Drave do državne meje z Beneško republiko, ki se je vlekel vse od leta 1420. Goriška nadškofija in metropolija je postala po obsegu ena največjih v tedanji Evropi. V njej je živelo okoli 600.000 vernikov, od teh tri četrtine slovensko govorečih, obsegala je 248 župnij in 152 vikariatov, razdeljenih na 15 arhidiakonotov. Ti so se oblikovali že v času patriarhata in so zaradi patriarhove odmaknjenosti odigrali pomembno vlogo. Arhidiakoni sicer niso imeli polne škofovske jurisdikcije, pač pa neke vrste jurisdikcijo generalnega vikarja na ravni arhidiakonata. Do konca 17. stoletja se je na ozemlju Kranjske oblikovalo osem arhidiakonotov: bistriški, gorenjski, kostanjeviški, novomeški, imenovan tudi dolenski, ribniški, stiški ter metliški in vipavski, ki pa sta nosila ime komisariat oziroma dekanat.

Župnije goriške nadškofije so se razlikovale tako po površini kot tudi po številu vernikov. Za učinkovito dušno pastirstvo so bile na splošno prevelike, česar se je zavedal tudi Attems. Prizadeval si je za ustanovitev novih vikariatov in duhovnij, da bi tudi na ta način Cerkev približal vernikom. Pri tem je velikokrat naletel na problem patronatskih pravic, saj so patroni posameznih župnij oziroma beneficijev imeli pravico sami predlagati kandidata na izpraznjeno mesto pri patronatni cerkvi ali beneficiju. Na Kranjskem so bili sicer najmočnejši patroni cerkvene ustanove (samostan Stična, kolegiatni kapitelj v Novem mestu, samostan Kostanjevica, kartuzija Bistra, samostan Velesovo, nemški viteški red in malteški viteški red z župnijo Komenda), sledili pa so deželni knez, knezi Auersperg, nekatere baronske in grofovske družine (Apfaltrer, Gallenberg ...) in drugi.

Nadškof Attems je pri ustanavljanju novih dušnopastirskih postojank pravice patronov velikokrat zaobšel, v ospredje pa postavil želje vernikov. Patroni se s tem pogosto niso strinjali in enostranskih posegov v svoje pravice niso dovoljevali. Nadškof je ustanovitev novih župnij in vikariatov utemeljeval s preobširnostjo obstoječih župnij, težavami vernikov z dostopom do župnijske cerkve in ozemeljsko prepletenostjo župnij, ki so spadale v različne škofije. Nadškof Attems je na Kranjskem ustanovil okoli 15 novih vikariatov, precej poskusov pa se je izjalovilo. Veliko novih ustanov zaradi problemov s financiranjem dolgo časa ni moglo prav zaživeti, zato so nekatere v polnosti zaživele šele z jožefinskimi reformami leta 1787.

Velikost župnij se je odražala tako na obsegu kot na številu prebivalstva. Mestne in trške župnije so bile navadno ozemeljsko sklenjene, številne podeželske župnije pa so bile razdeljene na več »otokov« (npr. župnija Šenčur pri Kranju z vasjo Huje). Nasprotno je veljalo za število duhovnikov. Načeloma je po mestih in trgih delovalo več duhovnikov kot na podeželju, saj so bile prve bogatejše, z več beneficiji, zato so lahko vzdrževale večje število duhovnikov.

V povprečju so v župnijah delovali po trije duhovniki, župnik, vikar in kaplan, včasih še grajski duhovnik, a je bil redkeje vpet v dušnopastirsko delo v župniji. Na splošno pa se življenje po župnijah in vikariatih ni razlikovalo, nekaj posebnosti je bilo mogoče opaziti le v župnijah, v katerih so delovali samostani (pogostejše bogoslužje, pridiganje, ljudske pobožnosti).

Župniki in vikarji so opravljali tudi funkcijo državnih uradnikov. Leta 1754 so morali izvesti prvo uradno štetje prebivalstva, razglašati in uresničevati so morali državne in cerkvene odloke, plačevati redne in izredne davke itd. Skrb za versko življenje je bila dolžnost in obveza vsakega posameznika, duhovnika in laika. Vsakdanje življenje vernikov je bilo povezano z vremenskimi pojavi, ujmami, požari, sušo, spori med posamezniki ipd. Ker je bila državna blagajna zaradi velikih potreb nenehno prazna, cerkveno premoženje pa mamljivo, so Cerkev in verniki v drugi polovici 18. stoletja čutili, da jih država finančno vedno bolj obremenjuje. Kranjske župnije niso bile enako razvite, zato so bile tudi različno obdavčene. Gorenjska je bila v veliko boljšem položaju kot Dolenjska in Notranjska. Dolenjske in notranjske župnije so bile manjše in bolj revne, veliko bolj so bile izpostavljene raznim vremenskim nevšečnostim, ki so že tako obubožano prebivalstvo dodatno prizadele. Problematično je bilo tudi zaračunavanje stolnine, ker je imela skoraj vsaka župnija drugačne tarife.

Verniki so državne in druge pritiske (zemljiških gospodov, patronov) prenašali z intenzivnejšim verskim življenjem in zabavami (plesi, igrami), čeprav Cerkev določenim oblikam ljudske zabave ni bila naklonjena in je poskrbela, da je to področje podrobneje uredila s predpisi. Verniki so obiskovali raznovrstna bogoslužja, še posebej radi so se udeleževali romanj in (nočnih) procesij. V verskem življenju so pomembno vlogo igrale t. i. pobožne ustanove, s katerimi so hoteli sebi ter svojim živim in mrtvim sorodnikom zagotoviti dušni mir in blagor v onstranstvu. Pomembno vlogo pa so odigrale tudi bratovščine, čeprav jim obravnavani čas ni bil več tako naklonjen.

Število duhovnikov je bilo sredi 18. stoletja razmeroma stalno. Na podlagi dosedanjih raziskav smo na ozemlju Kranjske pod goriško nadškofijo v obravnavanem času identificirali 982 duhovnikov. Večina jih je bila rojenih v oglejskem patriarhatu, sicer pa so izvirali iz 17 evropskih škofij. Rojeni so bili v 144 župnijah, največ v ljubljanski šempetrski in novomeški župniji, nekaj manj pa v župnijah Vipava in Stara Loka. Pred letom 1701 je bilo rojenih slabih osem odstotkov znanih duhovnikov, preostalih 92 % je bilo rojenih v 18. stoletju. Ob ustanovitvi goriške nadškofije leta 1752 jih je bilo 419 starih več kot 25 let. Starejše duhovnike so v Attemsovem obdobju dokaj uspešno nadomeščali mlajši, saj je bil priliv mladih sorazmerno ugoden.

Obravnavani duhovniški kandidati so morali ob posvečenju pokazati določeno stopnjo izobrazbe; izobrazbi je nadškof Attems posvečal veliko pozornost.

Pridobili so si jo na 20 različnih izobraževalnih ustanovah po Evropi. Med kraji šolanja izstopata ljubljanski in graški jezuitski kolegij, pomembna sta bila tudi Gorica in Dunaj. Med študijem so si duhovniki pridobili različne akademske stopnje. Število pridobljenih doktoratov, magisterijev in bakalavreatov je nizko, osnovna teološka izobrazba duhovščine pa je bila solidna.

Pred nastopom službe so morali biti kleriški kandidati posvečeni, kraj posvetitve poznamo za dve tretjini obravnavane duhovščine. Omenjenih je 31 različnih krajev prejetja mašniškega posvečenja. Večina je bila posvečena v Vidmu in Gorici, od drugih krajev pa zavzema prvo mesto Ljubljana. Sredstva za vzdrževanje (t. i. mizni naslov) so jim večinoma zagotovili sorodniki oziroma domače gospostvo, med darovalci pa najdemo tudi samostane, mesta, trge, plemiške družine, podložnike. Zasedba prostega dušnopastirskega mesta je bila mogoča na podlagi prijave na razpis, pomembna referenca je bilo priporočilo znancev.

Po nastopu službe so morali duhovniki skrbeti za dušni blagor vernikov. Morali so redno maševati ob stalnih urah, deliti zakramente, spovedovati, pridigati, poučevati krščanski nauk ipd. Večinoma so duhovniki svoje delo opravljali zadovoljivo, seveda pa so se našli tudi »možje«, ki so dolžnosti namenoma ali nenamenoma opravljali drugače, kakor je bilo predpisano: nekateri zaradi starosti ali neznanja jezika, nekateri zaradi malomarnosti ali drugačnih interesov. Posamezni duhovniki so seveda izstopali z nasprotnim. Bili so inovativni in posebej prizadevni v dušnem pastirstvu (npr. Peter Pavel Glavar). Seveda ne moremo reči, da so bile kršitve samo pri duhovščini. Disciplinski prekrški so se našli tudi pri vernikih. Za izboljšanje moralnega življenja, medsebojne povezanosti in reševanja skupnih problemov, s katerimi so se duhovniki srečevali v vsakdanjem življenju, je Attems spodbujal sklicevanje duhovniških shodov oziroma konferenc.

V okviru goriške nadškofije na Kranjskem je v 18. stoletju delovalo devet samostanov, šest moških in trije ženski. Med moškimi samostani sta bila dva frančiškanska, trije kapucinski in en cistercijanski, med ženskimi pa dva klariška in en dominikanski. Omeniti moramo tudi nemški viteški red, ki je imel pod svojo upravo župnije v Beli krajini (Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič in Vinica), in malteški viteški red z župnijo Komenda.

Od že omenjenih 982 duhovnikov, ki so delovali na Kranjskem, je bilo 94 redovnikov (slabih 10 % vseh). Gre za tiste redovnike, ki so delovali po župnijah ali pa jih na tak ali drugačen način najdemo v arhivskih virih. Seveda v tem številu niso zajeti vsi redovniki, ki so živeli v kranjskih samostanih.

Kranjskim samostanom je bilo od srednjega veka naprej vtelesenih (inkorporiranih) tudi več župnij. Najpogostejši namen inkorporacije je bilo izboljšanje finančnega stanja samostana. Največ župnij je bilo inkorporiranih stiškim

cistercijanom, na drugem mestu je bila kostanjeviška cisterca, na tretjem pa bistriška kartuzija. Župnije v okviru nemškega in malteškega viteškega reda smo že omenili. Od ženskih redov so inkorporirane župnije imele samo dominikanke v Velesovem. Samostanom inkorporirane župnije so velikokrat vodili redovniki kot vikarji, saj je bil dejanski župnik vsakokratni predstojnik samostana. Ni pa bilo malo primerov, da so samostanske župnije vodili svetni duhovniki, denimo bistriške.

Inkorporirane župnije bi bile lahko problematične ob pastoralnih vizitacijah nadškofa Attemsa, vendar je večinoma vse potekalo gladko, pogosto tudi zaradi dobrih odnosov med predstojniki samostanov in nadškofom. Sklicevanja na eksemptnost skorajda ni bilo. V času škofovanja je Attems kranjske samostane obiskal večkrat. Ob teh priložnostih se je pogovarjal z redovniki in redovnicami, v samostanskih cerkvah podeljeval kleriške redove, bil navzoč ob preoblekah redovnih kandidatk, posvečeval cerkve, za samostanskimi zidovi je našel mir za počitek ob napornih potovanjih po deželi. Večinoma je bilo redovno življenje v samostanih zgledno, kršitev samostanskih pravil je bilo malo.

Država je bila v 18. stoletju vse manj naklonjena redovništvu in je zato zaostrovala predpise, ki so se nanašali na samostansko življenje. To področje so sicer začeli omejevati že predhodniki Marije Terezije, sama je ključne ukrepe sprejela v 70. letih 18. stoletja, vrhunec je bil dosežen v 80. letih z ukinitvijo cele vrste samostanov. Marija Terezija je predpisala minimalno starost za vstop v samostan (24 let), višino »dote«, določila pravila za volitev novih predstojnikov in maksimalno število redovnikov v posameznem samostanu, ukinila samostanske ječe, redovnikom prepovedala ukvarjanje z denarnimi posli itd. Vsi ti ukrepi so pripravljali podlago poznejšim reformam Jožefa II.

Nadškof Attems je v času svojega škofovanja večkrat obiskal podrejene župnije in vikariate ter opravil pastoralno vizitacijo. Pri tem je večjo pozornost namenjal vernikom, samih objektov in materialnih okoliščin se je dotaknil bolj površno. Podobno obliko vizitacijskih zapisnikov je uporabljal tudi ljubljanski škof Karel Janez grof Herberstein, zato smo poskusili primerjati vprašalnike obeh. Zanimiva sta še posebej zato, ker sta bili obe škofiji med seboj ozemeljsko prepleteni, poleg tega so duhovniki ene škofije službovali v drugi škofiji. Sami vizitacijski zapisniki omogočajo časovni vpogled v Attemsove pastoralne obiske po kranjskih župnijah in vikariatih, iz njih spoznamo patrocinije kranjskih cerkva, bratovščine, ki so delovale po kranjskih župnijah in vikariatih, omogočajo vpogled v preskrbljenost s potrebno bogoslužno in cerkveno opremo ter sestavo in kakovostjo le-te ipd.

Rečemo lahko, da razmere v Cerkvi na Kranjskem večinoma niso bile nič drugačne kot v preostalih delih monarhije. Cerkev je bila vpeta v dogajanje med

Dunajem in Rimom. Nadškof Attems je imel prijatelje tako v Rimu kot na Dunaju. Bil je dober prijatelj cesarice Marije Terezije in kot privrženec reformnih tokov 18. stoletja je bil bolj naklonjen dunajski kot pa rimski politiki. V Gorici je zbral ekipo enako mislečih, ki mu je pomagala pri vodenju velike nadškofije. Bil je tudi dober prijatelj stiškega in kostanjeviškega opata in nekaterih duhovnikov in si z njimi veliko dopisoval in izmenjeval mnenja. Odprtost in prijateljstvo z njimi sta mu odstranili marsikatero oviro, ki bi jo lahko doživel kot nadškof na pastoralnih obiskih župnij.

Attems si je podobno kot njegovi sodobniki po Evropi prizadeval uveljaviti sklepe tridentinskega koncila, posebej še v zvezi z izobrazbo duhovnikov (in vernikov), podeljevanjem zakramentov in skrbjo za bogoslužje. Z ustanovitvijo semenišča v Gorici je dobil možnost za nadzor nad izobraževanjem bodoče duhovščine, vpogled v potencial prihodnjih sodelavcev. Čeprav je bilo duhovnikov z akademskimi nazivi malo, je poskrbel, da so bile pomembnejše župnije vedno zasedene z ustreznimi izobraženimi duhovniki (Krško, Stara Loka, Kamnik ipd.).

Delo, nastalo na podlagi skoraj deset let trajajočega raziskovanja gradiva v domačih in tujih arhivih ter dopolnjeno s podatki iz relevantne literature, želi prispevati k napredku raziskovanja dolgo časa zapostavljene cerkvene zgodovine slovenskega prostora, kamor lahko štejemo tudi zgodovino goriške nadškofije z nadškofom Karlom Mihaelom grofom Attemsom. Analiza gradiva je pokazala, da je goriška nadškofija na Kranjskem v 25 letih Attemsovega škofovanja pustila neizbrisen pečat. Nekateri njegovi ukrepi v Cerkvi na Slovenskem veljajo še danes (npr. nove dušnopastirske postojanke iz Attemsovega časa).

Slika 4: Vizitacijski zapisnik župnije Železniki iz leta 1752.¹²²⁷¹²²⁷ IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3 ex 7 (22), str. 22v.

10 SUMMARY

The monograph presents the church-political, territorial, and pastoral dimensions of the Archdiocese of Gorizia in Carniola in the period of the apostolic vicar and first Archbishop of Gorizia Karel Mihael Count Attems. It portrays the synchronised operation of the Archbishop and the Viennese court headed by the Empress Maria Theresa, how they handled the situation at hand, especially regarding pastoral care which was under great strain due to the several-century-long ban prohibiting the patriarchs of Aquileia from entering the territory of the Empire. Archbishop Attems also abided by the Pope's wish and travelled across the multilingual, vast, and economically fairly poor archdiocese several times in person or had his representatives do it to perform detailed visitations which enabled him an insight into the current situation in parishes under his dominion.

After the Venetian occupation of the major part of Friuli in 1420, the Habsburgs lost their influence on the appointment of the patriarch of Aquileia forever. As Venetian subjects, the patriarchs of Aquileia were practically not allowed to enter the territory of the diocese under imperial rule for the next three centuries. The religious and ecclesiastical situation also worsened due to the absence of the chancellor which was especially obvious in the time of Protestantism. From the 15th century on, the land princes strived to establish a diocese in Gorizia for the territory under the imperial rule as a kind of counterweight, but its establishment was constantly hindered by various circumstances. Almost through the entire 17th and the first half of the 18th centuries, diocesan duties were, under the »order« of the nuncio of Vienna, performed by bishops of the neighbouring dioceses from the Austrian territory; an important role was also played by archdeacons.

The credit for the establishment of the Diocese of Gorizia goes to the priest Vid Gullini, who in 1686 left in his will about 40,000 guildens of his wealth for the new diocese seated in Gorizia. Thus he provided its material resources. The right moment for the establishment of a »partial« diocese arrived only after the beginning of the rule of Maria Theresa. The first attempt in 1742 fell through due to the proposal concerning how to appoint the apostolic vicar, while the second attempt in November 1747 was successful. Maria Theresa proposed to the Pope that he appoint the Basel cathedral canon Karel Mihael Count Attems as the apostolic vicar. Venice, naturally, opposed any changes in the Patriarchate and successfully obstructed the process of the establishment of the apostolic vicariate as well as the appointment of the first apostolic vicar until November 29th 1749, when Pope Benedict XIV issued the papal brief

Omnium Ecclesiarum sollicitudinem and thus established the apostolic vicariate in Gorizia, while naming Karel Mihael Count Attems the apostolic vicar with the status of titular bishop and the rights of the residential bishop all in one person on June 27th 1750.

Following several months of tension between the Serenissima and Rome, the Republic of St Mark reached an agreement with Vienna after short negotiations and on the basis of which the Pope issued a bull *Iniuncta nobis* on July 6th 1751 which abolished the Patriarchate of Aquileia and established two archdioceses, one in Gorizia and another one in Udine. The church and administrative structure of the Archdiocese of Gorizia was defined by the bull *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae*, issued on April 18th 1752. Attems took over the estate of the Archdiocese of Gorizia on July 30th 1752.

Karel Mihael Count Attems was born in Gorizia in 1711. He gained a solid education attending various institutions. He concluded his studies in 1735 in Rome with a PhD in Roman and Canon Law. Here he acquired excellent connections and the favour of many influential people close to the Roman Curia, which he benefited from in the following years. Prior to his appointment as apostolic vicar he occupied important posts at the church institutions of Central Europe. During his time in Vienna he became acquainted with the future empress and a bond was formed between them which ensured that he enjoyed the favour of Maria Theresa until the day he died.

A favourable moment for him came with the establishment of the apostolic vicariate in Gorizia, when he was appointed apostolic vicar in June 1750. He was ordained as a bishop on August 24th 1750 in Ljubljana, and the apostolic vicariate started operating on September 1st 1750. On July 6th 1751, the Patriarchate of Aquileia was abolished and Attems was named the first archbishop of Gorizia; he was inaugurated on July 30th 1752. At the same time, he became the metropolitan bishop to the bishops of Trieste, Pićan, Como, and Trent.

Archbishop Attems travelled through his entire archdiocese several times during his rule and was thus well acquainted with the situation under his eye. During his visits to individual parishes he performed pastoral inspections of parishes and their clergy, paying close attention to ceremonies, he encouraged priests as well as believers. Like other European bishops, Attems was also well aware that without adequately educated clergy he would not be able to enforce the necessary reforms; accordingly, in the spirit of the Council of Trent, he strived to found a theological seminary (1757), and in the following years he successfully rejected the attempt of the Viennese court to unite the Archdiocese of Gorizia with the Diocese of Ljubljana into a personal union. His most bitter experience with the court in Vienna came in 1768, when Attems organised a synod in Gorizia with which he wanted to bring order to pastoral care and

discipline in his archdiocese. Despite numerous attempts he was unable to publish the synodal decisions due to the opposition of the censorship in Vienna and restraints from Rome, which devastated him deeply.

At the end of the 1760s, Attems' health started giving in due to the abundance of work and the size of his archdiocese, so he asked the court to appoint him an auxiliary bishop. On November 11th 1769, the Pope appointed the cathedral dean Rudolf Jožef Count Edling as his auxiliary bishop who took over Attems' pastoral visits of the archdiocese, while Attems continued to perform all other tasks himself. Karel Mihael Count Attems died on February 18th 1774, and was laid to rest in the chapel of the theological seminary in Gorizia.

With the abolition of the Patriarchate of Aquileia the problem of church control of the Habsburgs over the territory between the Drava and the state border with the Republic of Venice, which had existed since 1420, was finally solved. The Archdiocese and ecclesiastical province of Gorizia became, considering its range, one of the biggest in Europe of its time. It included about 600,000 believers, three quarters of whom spoke Slovenian, it incorporated 248 parishes and 152 vicariates divided into 15 archdiaconates. The latter were formed in the time of the Patriarchate and played an important role in this territory due to the Patriarch's distance. Archdiaconates did not have full episcopal jurisdiction, but a sort of a jurisdiction of the general vicar on the level of the archdiaconate. By the end of the 17th century eight archdiaconates had been formed in the territory of Carniola: the archdiaconates of Bistra, Gorenjska, Kostanjevica, Novo mesto, also called of Dolenjska, Ribnica, Stična, Metlika, and Vipava, the last two bearing the name commissariat or deanery.

Parishes of the Archdiocese of Gorizia varied by size as well as the number of believers. In general, they were too vast for efficient pastoral care and this fact did not escape Bishop Attems. He strived for the establishment of new vicariates and subsidiary parishes which would be another way of bringing the Church closer to its believers. In his attempts to do so he frequently stumbled upon the problem of the rights of patronage, since patrons of individual parishes or benefices had the right to propose candidates for a vacant position in the patronage church or benefice. In Carniola, the strongest patrons were ecclesiastic institutions (Stična Abbey, the Collegiate chapter in Novo mesto, Kostanjevica Abbey, Bistra Carthusian Monastery, Velesovo Monastery, the Teutonic Order and Sovereign Military Order of Malta with the parish of Komenda), followed by the land prince, Princes of Auersperg, several families of barons and counts (Apfaltrer, Gallenberg etc.) and others.

Archbishop Attems frequently bypassed the rights of patrons when establishing new pastoral outposts and put the wishes of believers first. Patrons often disagreed with that and would not allow for such unilateral interventions

into their rights. Nevertheless, the archbishop substantiated the establishment of new parishes and vicariates with the fact that the existing parishes were too big, believers had difficulty reaching the parish church, and parishes which belonged to various dioceses were territorially intertwined. In Carniola, Archbishop Attems established around 15 new vicariates, and many more attempts fell through. Many of the new institutions were unable to take off for a long time due to financing problems and so some became properly active only with the Josephine reforms in 1787.

The size of parishes was reflected in their scope and the number of inhabitants. Town and market town parishes were usually territorially unified, while numerous countryside parishes were divided into several »islands« (e.g. Šenčur near Kranj with the village of Huje). Just the opposite was true for the number of priests. Generally, there were more priests working in towns and market towns than in villages because the first were richer, with more benefices, and could thus support a bigger number of priests. On average, three priests worked in every parish: a parish priest, a vicar, and an assistant priest, occasionally also a castle priest but he was seldom part of the pastoral work in the parish. In general, life was no different in parishes and vicariates, some peculiarities were present only in those parishes which included monasteries (masses were more frequent, preaching, folk devotion).

Priests and vicars were at the same time also state officials. In 1754, they had to carry out the first official census, they had to declare and enforce state and church decrees, pay ordinary and extraordinary taxes etc. Care for religious life was the duty and responsibility of every individual, priest or layman. The everyday life of believers was linked to the weather, natural disasters, fires, drought, disputes between individuals etc. Since the state treasury was constantly empty due to considerable needs and the Church property was tempting, in the second half of the 18th century the Church and believers started to feel that the state was financially weighing heavily on them. Parishes in Carniola were not equally developed and were thus taxed differently. The region of Gorenjska was in a much better position than the regions of Dolenjska and Notranjska. The parishes in Dolenjska and Notranjska were smaller and poorer, more exposed to various climatic events which additionally devastated the already poverty-stricken population. Another problematic issue was the charging of the stole fee because almost every parish charged the amount they wanted.

Believers faced the pressure put on them by the state and other parties (seigneuries, patrons) with even more intense religious life and parties (dances, games), despite the fact that the Church was not favourably inclined towards certain forms of folk entertainment and made sure this area of life was also regulated in detail by various decrees. Believers attended various liturgical

ceremonies, they especially favoured pilgrimages and (night) processions. An important role in religious life was bestowed upon the so-called devout institutes which were meant to ensure that the souls of the living and the deceased rested in peace and were well-provided for in the afterlife. Brotherhoods also held an important place in the religious life of the time, despite the fact that they were beginning to see their decline.

The number of priests was relatively stable in the middle of the 18th century. Based on the research carried out so far, 982 priests were identified in the territory of Carniola under the rule of the Archdiocese of Gorizia in the discussed timeframe. The majority were born in the Patriarchate of Aquileia and generally came from 17 European dioceses. They were born in 144 parishes, the greatest number in the parishes of Ljubljana (Šempeter) and Novo mesto within the Diocese of Ljubljana, and slightly less in the parishes of Vipava and Stara Loka. A little less than eight percent of all known priests were born prior to 1701, while the remaining 92% were born in the 18th century. Upon the establishment of the Archdiocese of Gorizia in 1752, 419 were more than 25 years old. In Attems' period, older priests were fairly successfully substituted by younger ones since the inflow of youth was rather favourable.

Upon consecration, candidates for the priesthood had to exhibit a certain degree of education; Archbishop Attems placed a lot of attention on education. Priests of the Archdiocese of Gorizia acquired their knowledge at 20 different educational institutions in Europe. The leading among them in number are the Ljubljana and Graz Jesuit Colleges, also important were schools in Gorizia and Vienna. During their studies priests acquired different academic degrees. The number of doctorates, master's, and bachelor's degrees was low, while their basic theological education was quite strong.

Before they took over their positions, clerical candidates had to be ordained and the place of their ordination is known for two thirds of the discussed clergy—the celebrations were held at 31 different places. The majority were ordained in Udine or Gorizia, among other places Ljubljana takes the lead. The means for their maintenance (the so-called *titulus mensae*) were mostly provided by their relatives or their seigneurie, nevertheless, monasteries, towns, market towns, noble families, and servants can also be found among the donors. The vacated pastoral post could be occupied based on responding to the call for applications, while the recommendation of acquaintances was also an important reference.

When they got the job, priests were in charge of the wellbeing of the souls of their believers. They had to give regular masses at fixed hours, administer sacraments, listen to confessions, preach, teach Sunday school etc. The majority of priests did their jobs adequately, nevertheless, there were »those« who did

their duties, intentionally or unintentionally, in a different way than stipulated, some due to age or lack of language skills, others due to carelessness or other interests. Naturally, there were those who stood out by displaying exactly the opposite characteristics: they were innovative and especially diligent in pastoral care (e.g. Peter Pavel Glavar). However, priests were not the only ones breaking the norms; so were the believers. For this reason, Attems was very keen on holding priests' meetings or conferences to ensure the improvement of moral life, mutual closeness and finding solutions to common problems priests found themselves faced with in their everyday life.

Within the 18th century Archdiocese of Gorizia in Carniola there were nine monastic communities, of these six male and three female. Among the monasteries two were Franciscan, three Capuchin, and one Cistercian, while the convents consisted of two Clarisses' and one Dominican. The Teutonic Order also needs to be mentioned which ruled over the parishes in Bela krajina (Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Semič, and Vinica), and the Sovereign Military Order of Malta with their parish of Komenda.

From the above-mentioned 982 priests working in Carniola, 94 were monks (just under 10% of all). This number involves those monks who were active in parishes or can be in some way or another found in archival sources; but it does not include all the monks living in monasteries in Carniola.

From the Middle Ages onwards monasteries in Carniola had had incorporated several parishes. Most frequently, the reason for this incorporation was to improve the financial situation of the monastery. The most parishes were incorporated to the Cistercians in Stična, then to the Cistercians in Kostanjevica, followed by the Carthusians in Bistra. Parishes of the Teutonic Order and the Sovereign Military Order of Malta are mentioned above. From the female religious orders, the Dominicans in Velesovo were the only ones with incorporated parishes. Parishes incorporated by monasteries were frequently headed by friars as vicars since the actual priest was often the superior of the monastery. Nevertheless, there were examples when monastery parishes were led by secular priests, e.g. the ones incorporated by Bistra.

Incorporated parishes could prove to be problematic upon the pastoral visitations of Archbishop Attems, yet mostly everything ran smoothly since he maintained good relations with the heads of the monasteries. There was practically no claiming of exemption. Attems visited the monasteries in Carniola several times during his time as archbishop. On these occasions, he talked to the monks and nuns, presented candidates with clerical orders in monastery churches, was present when novitiates received their religious habit, dedicated churches, and he found peace behind the monastery walls to rest after his tiring

journeys across the land. Generally, the life of monks and nuns was exemplary and there were few transgressions from the monastery rules.

In the 18th century, the state grew increasingly less inclined towards monasticism and therefore tightened the regulations concerning monastic life. This area started to be limited by predecessors of Maria Theresa, she proclaimed some crucial decrees in the 1770s, while the peak was reached in 1780s when a series of monasteries was abolished. Maria Theresa prescribed the minimal age for acceptance to the monastery (24), the amount of »dowry«, set the rules for the election of new superiors, and the maximum number of monks in an individual monastery, she abolished monastery prisons, monks were prohibited from dealing with monetary affairs etc. All these measures paved the way for the later reforms of Joseph II.

Archbishop Attems performed several pastoral visitations of parishes and vicariates subordinate to him. His attention was primarily focused on believers, he dealt with buildings and material circumstances in passing. A similar form of visitational records was also used by the bishop of Ljubljana, Karel Janez Count Herberstein, hence we tried to compare the questionnaires of both. They are particularly interesting because both dioceses were mutually intertwined regarding their territories and the priests of one diocese also worked in the other. Visitational records as such enable an insight regarding the time of Attems' pastoral visits to the parishes and vicariates of Carniola, they reveal the patronages of churches in Carniola, brotherhoods functioning there, they enable an insight into the supply of necessary liturgical and church equipment, and the composition and quality of it.

We can say that the situation in the Church in Carniola was generally not much different from anywhere else in the monarchy. The Church was caught in the middle of affairs in Vienna and Rome. Archbishop Attems had friends in both capitals and was also a good friend of Maria Theresa. As a follower of the reform streams of the 18th century he was more inclined towards the Viennese than Roman policies. In Gorizia, he gathered a team of like-minded people who helped him run the enormous archdiocese. He was a good friend of the abbots in Stična and Kostanjevica and several other priests with whom he exchanged letters and opinions. His openness and friendship tore down many obstacles he could have stumbled upon as the archbishop on his pastoral visits of parishes.

Attems, in a similar way to his contemporaries all over Europe, tried to enforce the conclusions of the Council of Trent, especially the ones regarding the education of priests (and believers), the administering of sacraments, and care for the liturgy. When he established the seminary in Gorizia he gained the possibility of controlling the education of future clergy, and he gained an

insight into the potential of future associates. Despite the fact that priests with academic titles were scarce, he made sure that important parishes were always headed by appropriately educated priests (Krško, Stara Loka, Kamnik etc.).

This work, created on the basis of almost ten years of research in Slovenian and foreign archives and supplemented with data from the relevant literature, strives to contribute to the progress of research of the long-neglected church history of the Slovenian territory, to which the history of the Archdiocese of Gorizia with its Archbishop Karel Mihael Count Attems certainly belongs. The analysis of the material has revealed that the Archdiocese of Gorizia left an indelible mark in Carniola during the 25 years when Attems was its head. Some of his measures in the Church in Slovenia are still in force today (e.g. the new pastoral outposts established in his time).

Prevedla: Maja Sužnik

11 ZUSAMMENFASSUNG

Die Monografie stellt die kirchlich-politischen, territorialen und pastoralen Dimensionen des Erzbistum Görz im Land Krain während der Zeit des apostolischen Vikars und des ersten Erzbischofs Karel Mihael Graf von Attems dar. Sie stellt die koordinierten Tätigkeiten des Erzbischofs und Wiener Kaiserhofs mit Kaiserin Maria Theresia und ihre Regelung der Verhältnisse dar, besonders pastorale, denn wegen des Eintrittsverbots für Patriarchen von Aquileia auf das kaiserliche Gebiet litt die Pastorale für mehrere Jahrhunderte. Der Erzbischof Attems berücksichtigte auch den Wunsch vom Papst und reiste dieses mehrsprachige, umfangreiche und wirtschaftlich ziemlich arme Erzbistum mehrmals persönlich – oder taten das seine Bevollmächtigten – durch, um die notwendige Besuche durchzuführen, durch denen er sich über den Zustand in den Pfarren informiert hatte.

Nach der venezianischen Besetzung des größeren Teils von Friaul im 1420 verloren die Habsburger für immer den Einfluss auf die Ernennung des Patriarchen von Aquileia. Als venezianische Untertanen könnten die Patriarchen von Aquileia in den nachfolgenden drei Jahrhunderten das Gebiet des Erzbistums auf dem Gebiet des Kaiserreichs kaum eintreten. Auch wegen der Abwesenheit des Ordinarius verschlechterten sich die Umstände im religiösen und kirchlichen Bereich, was besonders während Protestantismus zu spüren war. Deswegen versuchten die Fürsten seit dem 15. Jahrhunderts mehrmals für das Kaisertum als Gegengewicht ein Bistum in Görz zu gründen, aber verschiedene Umstände verhinderten das immer wieder. Zum größten Teil des 17. und im 18. Jahrhunderts führten die bischöflichen Aufgaben gemäß des „Befehls“ des Nuntius von Wien die Bischöfe aus den benachbarten österreichischen Bistümern durch, eine große Rolle spielten auch die Archidiakonen.

Die Verdienste für die Gründung des Bistum Görz hatte Priester Vid Gulini, der schon in 1686 in seinem Testament das Vermögen von ca. 40.000 Gulden dem neuen Bistum mit dem Sitz in Görz hinterließ. Damit versicherte er die finanzielle Grundlage des Bistums. Der richtige Moment für die Gründung des „Teil-Bistums“ kam erst nachdem Maria Theresia den Thron bestieg. Der erste Versuch im 1742 scheiterte wegen des Vorschlags über die Art der Ernennung des apostolischen Vikars, der zweite Versuch im November 1747 gelang. Maria Theresia schlug dem Papst vor, dass er den Domherr vom Basel, Karl Mihael Graf von Attems, als apostolischer Vikar ernennt. Venedig sprach jeder Änderung des Patriarchats wider und behinderte erfolgreich den Prozess der Gründung vom apostolischen Vikariat und Ernennung der ersten apostolischen Vikars bis zum 29. November 1749, wenn Papst Benedikt XIV. die Bulle

Omnium Ecclesiarum sollicitudinem erließ, damit ein apostolisches Vikariat in Görz gegründet wurde und der apostolische Vikar mit dem Status eines Titularbischofs und den Rechten eines Diözesanbischof Karl Mihael Graf von Attems wurde am 27. Juni 1750 ernannt.

Nach mehrmonatigen Spannungen zwischen der Serenissima und Rom erreichte die Republik Venedig nach kurz dauernden Verhandlungen mit Wien eine Vereinbarung, aufgrund welcher der Papst am 6. Juli 1751 mit der Bulle *Iniuncta nobis* das Patriarchat von Aquileia abschaffte und zwei Bistume gründete – in Görz und Weiden. Die kirchliche Verwaltungsstruktur des Erzbistums von Görz bestimmte die am 18. April 1752 erließene Bulle *Sacrosanctae Militantis Ecclesiae*. Attems übernahm das Erzbistum von Görz am 30. Juli 1752.

Karel Mihael Graf von Attems wurde im 1711 in Görz geboren. In seiner Jugend erhielt er in verschiedenen Schulen eine solide Ausbildung. Er absolvierte sein Studium in 1735 in Rom mit einer Doktorarbeit aus dem römischen und kanonischen Recht. Hier stellte er gute Verbindungen her und erwarb sich das Wohlwollen einflussreicher Leute, die nah zu der römischen Kurie waren, was später in seinem Leben nützlich war. Bevor er zum apostolischen Vikar ernannt wurde, besaß er wichtige Rollen in den kirchlichen Institutionen in Mitteleuropa. Während dieser Zeit lernte er auf dem Hof im Wien auch die zukünftige Kaiserin kennen. Damals bahnte sich zwischen den beiden eine Freundschaft an und die Zuneigung von Maria Theresia begleitete ihn bis zum Tod.

Eine vorteilhafte Gelegenheit passierte erst mit der Gründung des apostolischen Vikariats in Görz und der Ernennung zum apostolischen Vikar im Juni 1750. Die Bischofsweihe erhielt er am 24. August 1750 in Laibach, das apostolische Vikariat fang am 1. September 1750 an. Schon am 6. Juli 1751 war die Patriarchat von Aquileia abgeschafft und Attems als der erste Bischof von Görz ernannt; am 30. Juli 1752 war er in sein Amt eingewiesen. Zugleich wurde er Metropolit von den Bischöfen in Triest, Piben, Como und Trient.

Während seines Amts reiste Erzbischof Attems mehrmals das ganze Erzbistum durch und damit lernte er viel über die Verhältnisse im Erzbistum. Während seiner Besuche fuhr er pastorale Prüfungen der Pfarren und der Pfarrer durch, viel Aufmerksamkeit legte er auf die Rituale, er motivierte die Pfarrer und ermutigte die Gläubigen. Wie andere Bischöfe in Europa wurde er sich bewusst, dass ohne entsprechend ausgebildete Priesterschaft keine notwendigen Reformen durchgeführt werden können, deswegen strebte er im Geist des Konzils von Trient die Gründung eines Priesterseminars an (1757) und in den folgenden Jahren lehnte er erfolgreich den Versuch von Wiener Kaiserhofs, die Erzbistume Görz und Laibach in einer Personalunion zu vereinigen, ab. Die bitterste Erfahrung mit dem Wiener Kaiserhof erlebte Attems in 1768, als er in Görz eine Synode organisierte, mit der er die Pastorale und Disziplin in seinem

Erzbistum ordnen mochte. Trotz zahlreicher Versuche konnte er die synodalen Beschlüsse wegen Widersprüche von der Zensur in Wien und Vorbehalten aus Rom nicht veröffentlichen, weshalb er sehr erschüttert wurde.

Wegen viel Arbeit und der Größe des Erzbistums verschlechterte sich am Ende der 60er Jahre des 18. Jahrhunderts seine Gesundheit, deswegen bat er den Hof, einen Weihbischof zu ernennen. Am 11. November 1769 ernannte der Papst als Weihbischof den Domdechant von Görz, Rudolf Josef Graf von Edling, der alle pastoralen Besuche im Erzbistum übernahm, andere Verpflichtungen fuhr noch immer Attems selbst durch. Aber er starb schon am 18. Februar 1774 und wurde in der Kapelle des Priesterseminars in Görz bestattet.

Wenn das Patriarchat von Aquileia abgeschafft war, war das Problem der kirchlichen Aufsicht der Habsburger im Gebiet von Drau bis zur Staatsgrenze mit der Republik Venedig, das schon seit 1420 dauerte, gelöst. Das Erzbistum und Metropole Görz wurde zu einer der größten in dem damaligen Europa. Dort lebten ungefähr 600.000 Gläubige, davon drei Viertel slowenischsprachig, es fasste 248 Pfarren und 152 Vikariate, die auf 15 Archidiakonaten geteilt werden, um. Diese formten sich schon zur Zeit des Patriarchats und spielten wegen der Entfernung des Patriarchen eine wichtige Rolle. Die Archidiakonate hatten keine vollständige bischöfliche Jurisdiktion, sondern eine Art von Jurisdiktion eines generellen Vikars auf der Ebene eines Archidiakonats. Bis zum Ende des 17. Jahrhunderts formten sich im Land Krain acht Archidiakonate: die Archidiakonate von Freudenthal, Oberkrain, Landstraß an der Gurk, Neustadt (auch das Archidiakonat von Unterkrain genannt), Reifnitz, Sittich, Möttling und Wippach – wobei die letzten zwei Kommissariate bzw. Dekanate genannt waren.

Die Pfarren des Erzbistums Görz unterschieden sich sowohl nach ihrer Fläche als auch nach der Anzahl der Gläubigen. Für eine erfolgreiche Seelsorge waren sie im Allgemeinen zu groß, was sich auch Attems bewusst war. Er strebte an, neue Vikariate und Pfarren zu gründen, um auf diese Art und Weise die Kirche den Gläubigen näher zu bringen. Dabei stieß er oft auf das Problem der patronatischen Rechte, denn die Patrone von einzelnen Pfarren bzw. Vikarien hatten das Recht, selbst einen Kandidat für das Amt bei der patronatischen Kirche oder Vikarie vorzuschlagen. Im Land Krain waren sonst die stärksten Patronen die kirchlichen Institutionen (Kloster Sittich, Kollegialkapitel Neustadt, Kloster Kostanjevica, Kartause Freudenthal, Kloster Michelstetten, Deutschritterorden und Malteserorden mit der Pfarre Kommende Sankt Peter), gefolgt vom Landfürst, die Fürsten Auersperg, manche freiherrliche und gräfliche Familien (Apfaltrer, Gallenberg usw.) und andere.

Bei der Gründung neuer Seelsorgepunkte ging Erzbischof Attems die Patronenrechte häufig um und stellte in den Vordergrund die Wünsche der Gläubigen. Die Patronen stimmten damit oft nicht zu und erlaubten diese einseitigen

Eingriffe in ihre Rechten nicht. Der Erzbischof begründete die Gründung von neuen Pfarren und Vikariaten mit den ausgedehnten Gebieten der bestehenden Pfarren, mit dem erschwerten Zugang der Gläubigen zu den Pfarrkirchen und der territoriale Verflechtung der Pfarren, die zu verschiedenen Bistümern gehörten. Erzbischof Attems gründete im Land Krain ungefähr 15 neue Vikariate, viele Versuche waren aber nicht erfolgreich. Es gab viele neue Institutionen, die wegen Finanzierungsschwierigkeiten für eine Weile nicht im Ganzen funktionieren konnten, deswegen begannen einige erst mit den josephinischen Reformen im Jahr 1787 zu funktionieren.

Die Größe der Pfarren manifestierte sich sowohl im Umfang als auch in der Anzahl der Bewohner. Das Gebiet von Stadt- und Marktpfarren war normalerweise einheitlich, wohingegen zahlreiche Pfarren auf dem Land auf mehrere „Insel“ geteilt wurden (z.B. die Pfarre Sankt Georgen bei Krainburg mit dem Dorf Huje). Das Gegenteil galt für die Anzahl von Priestern. Grundsätzlich arbeiteten mehr Priester in Städten und Märkten als auf dem Land, denn dort gab es mehr Geld und mehr Vikarien, deswegen konnten sie mehr Priester aushalten. Durchschnittlich arbeiteten in jede Pfarre drei Priester, ein Pfarrer, ein Vikar und ein Kaplan, manchmal noch ein Schloss-Priester, der sich aber selten mit Seelsorge beschäftigte. Im Allgemeinen unterschied sich das Leben in eine Pfarre nicht von dem in einem Vikariat, es gab nur ein paar Besonderheiten in den Pfarren mit Klöstern (häufiger Gottesdienst, Predigen, Volksandachten).

Die Pfarrer und Vikare arbeiteten auch als Staatsbeamten. Im Jahr 1754 mussten sie die erste Volkszählung durchführen, sie mussten Staats- und Kirchenverordnungen verkünden und realisieren, regelmäßige und unregelmäßige Steuern zahlen usw. Die Sorge für ein religiöses Leben war der Pflicht jeder Einzelperson, Priester und Laie. Der Alltag von Gläubigen war mit Wettererscheinungen, Naturkatastrophen, Feuern, Streiten zwischen Einzelpersonen usw. verbunden. Weil die Staatskasse wegen großen Bedarfe immer leer und das kirchliche Vermögen sehr verlockend war, fühlten die Kirche und die Gläubigen in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, dass sie vom Staat immer mehr belastet sind. Die Pfarren im Land Krain waren nicht gleich entwickelt, deswegen mussten sie auch verschiedene Steuer zahlen. Die Region Oberkrain war in einer besseren Lage als die Regionen Unterkrain und Innerkrain. Die Pfarren in Unterkrain und Innerkrain waren kleiner und ärmer und viel mehr Wind und Wetter ausgesetzt, was die verarmte Bevölkerung noch zusätzlich schädigten. Ein zusätzliches Problem war die Verrechnung von Stolgebühren, denn fast jede Pfarre hatte ihren eigenen Tarif.

Die Gläubigen ertrugen die staatliche und andere Drücke (von der Feudalherrschaft, Patronen) mit einem intensiveren religiösen Leben und Feiern (Tanzen, Spielen), obwohl die Kirche bestimmten Arten von Volksfesten nicht

zugeneigt war und versicherte, dass dieser Bereich ausführlicher gesetzlich geregelt war. Die Gläubigen nahmen an verschiedenen Arten des Gottesdiensts Teil, besonders beliebt waren Wallfahrten und (Nacht)Prozessionen. Eine wichtige Rolle im religiösen Leben spielten die sogenannten frommen Stiftungen, mit denen sie sich selbst sowie ihren lebenden und gestorbenen Verwandten den Seelenfrieden und –Wohlergehen im Jenseits versicherten. Eine wichtige Rolle hatten auch die Bruderschaften, obwohl sie in dieser Zeit nicht mehr so beliebt waren als früher.

In der Mitte des 18. Jahrhunderts war die Anzahl von Priestern ziemlich ständig. Basierend auf die bisherigen Studien identifizierten wir im Land Krain unter dem Erzbistum Görz in dieser Periode 982 Priester. Die Mehrheit wurde im Patriarchat von Aquileia geboren, die andere in 17 Bistümern Europas. Sie wurden in 144 Pfarren geboren, die Mehrheit in den Pfarren Laibach (Šempe-ter) und Neustadtl, manche in den Pfarren von Wippach und Altlack. Vor dem Jahr 1701 wurde ein bisschen weniger als 8 Prozent geboren, anderen 92% wurden im 18. Jahrhundert geboren. In Zeit der Gründung des Erzbistums Görz in 1752 wurden 419 älter als 25. Ältere Priester wurden unter Attems ziemlich erfolgreich von jünger Priestern ersetzt, denn es gab ziemlich viel junge Priester.

Die behandelten Priesterkandidaten mussten bei der Weihe einen bestimmten Grad von Ausbildung zeigen, denn das war für Attems sehr wichtig. Ihre Ausbildung war auf 20 verschiedenen Bildungseinrichtungen in Europa erworben. Unter den Orten, wo die Priester ausgebildet wurden, treten die Jesuitenkollegien in Laibach und Graz hervor, wichtig waren auch die Kollegien in Görz und Wien. Während ihres Studiums erworben die Priester verschiedene akademische Grade. Die Anzahl von erworbenen Doktor- und Magistertiteln sowie Bakkalaureaten war niedrig, die grundlegende theologische Ausbildung war aber gediegen.

Vor Arbeitsantritt mussten die Priesterkandidaten geweiht werden und für zwei Drittel der behandelten Priester ist der Ort der Weihe bekannt. Es sind 31 verschiedene Orte der Weihe erwähnt. Die Mehrheit von Priester war in Weiden und Görz geweiht, gefolgt von Laibach. Die Mittel (sog. *titulus mensae*) wurden meistens von Verwandten bzw. lokaler Herrschaft gewährleistet, unter andere Spender waren auch Klöster, Städte, Märkte, Adelsfamilien, Untertanen. Um die Stelle eines Priesters zu besetzen, mussten sich die Kandidaten zuerst für die Stelle bewerben und eine wichtige Referenz war die Empfehlung von Bekannten.

Nach Arbeitsantritt mussten die Priester für das Wohlergehen der Seele sorgen. Sie mussten regelmäßig Massen abhalten, Sakramente erteilen, die Beichte abnehmen, predigen, die Christenlehre lehren usw. Die Priester führten ihre Arbeit hinreichend durch, es gab aber natürlich auch solche „Männer“, die

ihre Pflichten absichtlich oder unabsichtlich anders durchführten, als es vorgeschrieben war: manche wegen ihres Alters oder weil sie die Sprache nicht konnten, andere wegen Nachlässigkeit oder anderer Interesse. Manche Priester waren aber natürlich das genaue Gegenteil. Sie waren bei der Seelsorge innovativ und tüchtig (z.B. Peter Pavel Glavar). Wir können natürlich nicht behaupten, dass es nur in der Priesterschaft Verstöße gab. Es gab auch bei den Gläubigen Disziplinarverstöße. Um das moralische Leben, gegenseitige Verbundenheit und die Bewältigung alltäglicher gemeinsame Probleme zu verbessern, förderte Attems das Einberufen von priesterlichen Versammlungen bzw. Konferenzen.

Im Rahmen des Erzbistums Görz im Land Krain gab es im 18. Jahrhundert neun Klöster, sechs Männer- und drei Frauenklöster. Unter den Männerklöstern gab es zwei Franziskaner-, drei Kapuziner- und ein Zisterzienserkloster, unter den Nonnenklöstern gab es zwei Klarissen- und ein Dominikanerkloster. Wir müssen auch den Deutschritterorden, der unter seiner Verwaltung die Pfarren in Weißkrain (Tschernembl, Möttling, Podsemel, Semitsch und Weinitz) hatte und den Malteserorden mit der Pfarre Kommende Sankt Peter.

Von den erwähnten 982 Priestern, die im Land Krain tätig waren, waren 94 Ordensgeistliche (fast 10%). Es geht um die Ordensgeistliche, die in Pfarren tätig waren oder sind auf die eine oder andere Art und Weise in den Archiven zu finden. Natürlich enthält diese Nummer nicht alle Ordensbrüder, die in den Klöstern im Land Krain lebten.

Es waren den Klöstern im Land Krain auch mehrere Pfarren inkorporiert. Der häufigste Zweck der Inkorporierung war die Verbesserung des finanziellen Zustands des Klosters. Die Mehrheit der Pfarren wurde zu den Zisterziensern von Sittich inkorporiert, im zweiten Platz waren die Zisterzienser in Landstraß an der Gurk und im dritten die Kartause von Freudenthal. Die Pfarren unter dem Deutscher- und Malteserorden wurden schon erwähnt. Von den Frauenorden hatten nur die Dominikanerinnen in Michelstetten inkorporierte Pfarren. Die den Klöstern inkorporierten Pfarren wurden meistens von Ordensbrüdern als Vikars geleitet, denn der Pfarrer war der jedesmalige Ordensoberer. Es gab auch Fälle, wenn die klösterlichen Pfarren von weltlichen Priestern geleitet wurden, z. B. in Freudenthal.

Die inkorporierten Pfarren konnten bei den pastoralen Besuchen von Attems problematisch sein, aber normalerweise verlief alles problemlos, oft auch wegen der guten Beziehungen zwischen den Ordensoberern und dem Erzbischof. Es gab fast keine Berufung auf die Exemptheit. Während seines Amtes besuchte Attems die Klöster im Land Krain mehrmals. Bei diesen Gelegenheiten unterhielt er sich mit den Ordensbrüdern und -Schwestern, in den Klosterkirchen erteilte er Kleriker-Orden, war anwesend bei den Ordensgelübden, weihte die Kirchen, in Klöstern fand er Zeit für Erholung nach den anstrengenden

Reisen. Meistens war das Ordensleben in Klöstern vorbildlich, es gab wenige Verstöße gegen die Klosterregeln.

Im 18. Jahrhundert war der Staat immer weniger dem Ordensleben zugeeignet und verschärfte deswegen die Vorschriften, die das Leben in Klöstern bestimmten. Diesen Bereich begannen schon die Vorgänger von Maria Theresia zu beschränken und die Kaiserin beschloss die prioritäre Maßnahmen in den 70. Jahren des 18. Jahrhunderts, der Höhepunkt kam in den 80. Jahren, wenn eine ganze Reihe von Klöstern abgeschafft wurde. Maria Theresia schrieb den Minimalalter für Eintritt in einen Orden vor (24 Jahre), die Höhe der „Aussteuer“, bestimmte die Regel für die Auswahl von neuen Ordensoberern und die maximale Anzahl von Ordensbrüdern oder –Schwestern in einem Kloster, schuf Klostergefängnisse ab, verbot den Ordensgeistlichen Geldgeschäfte zu tätigen usw. Alle diese Maßnahmen waren die Grundlage für die späteren Reformen von Josef II.

Erzbischof Attems besuchte während seines Amts mehrmals die unterordneten Pfarren und Vikariate und führte den pastoralen Besuch durch. Dabei widmete er besondere Aufmerksamkeit den Gläubigen und beschäftigte sich weniger mit Gebäuden und materielle Umstände. Der Bischof von Laibach Karel Janez Graf von Herberstein verwendete eine ähnliche Art von Protokollen, deswegen versuchten wir die Fragebögen von den beiden Bischöfen zu vergleichen. Sie sind besonders interessant, weil die Gebiete der beiden Erzbistume teilweise gleich waren und die Priester eines Erzbistums in dem anderen tätig waren. Die Visitationsprotokolle ermöglichen eine zeitliche Einsicht in die pastorale Besuche von Attems in die Pfarren und Vikariate im Land Krain, wir können über die Kirchweihen der Kirchen im Land Krain lesen, über die Versorgung mit der notwendigen liturgischen und kirchlichen Ausstattung lernen, was die Zusammensetzung und Qualität dieser Ausstattung sind usw.

Es kann festgestellt werden, dass die Verhältnisse innerhalb der Kirche im Land Krain sich meistens nicht von denjenigen in anderen Gebieten der Monarchie unterschieden. Die Kirche wurde im Geschehen zwischen Wien und Rom beteiligt. Der Erzbischof Attems hatte Freunde sowohl in Rom als auch in Wien. Er war guter Freund von der Kaiserin Maria Theresia und als Anhänger der Reformbewegung des 18. Jahrhunderts mehr der Politik von Wien als von Rom zugeneigt. In Görz sammelte er eine Gruppe der Gleichdenkenden, die ihm mit der Führung eines großen Erzbistums half. Er war auch guter Freund vom Abt von Landstraß an der Gurk und dem Abt von Sittich und manchen Priestern, mit welchen er in Briefwechsel stand, um Meinungen auszutauschen. Diese Offenheit und Freundlichkeit halfen ihm mit viele potentiellen

Hindernisse, auf die er als Erzbischof während seiner pastoralen Besuche der Pfarren stoßen konnte.

Ähnlich wie seine Zeitgenossen in Europa strebte Attems nach der Inkraftsetzung der Beschlüsse des Konzils von Trient, besonders in Bezug auf die Ausbildung der Priester (und Gläubigen), Verleihung von Sakramenten und Sorge für Gottesdienst. Mit der Gründung des Priesterseminars in Görz bekam er die Möglichkeit, die Ausbildung von zukünftigen Priestern zu überwachen, er bekam die Einsicht in das Potenzial von seinen zukünftigen Mitarbeiter. Obwohl es wenig Priester mit akademischen Titeln gab, sorgte er dafür, dass die wichtigsten Pfarren immer ausgebildeten Priester hatten (Gurkfeld, Altlack, Stein im Krain usw.).

Mit der Monografie, die auf der Grundlage von einer fast zehnjährigen Forschung in slowenischen und ausländischen Archiven entstanden ist und mit Daten aus der relevanten Literatur ergänzt ist, möchten wir zum Fortschritt der Forschung dieser lang vernachlässigten kirchlichen Geschichte des slowenischen Gebiets beitragen, wohin wir auch die Geschichte des Erzbistums Görz mit dem Erzbischof Karel Mihael Graf von Attems zählen können. Die Analyse des Materials zeigte, dass das Erzbistum Görz im Land Krain in den 25 Jahren, während denen Erzbischof Attems tätig war, unauslöschliche Spuren hinterließ. Manche Maßnahmen gelten in der Kirche in Slowenien noch heute (z.B. die neuen Seelsorgepunkte aus der Zeit des Erzbischofs Attems).

Prevedla: Tina Benčina

12 RIASSUNTO

La monografia presenta le dimensioni ecclesiastico-politiche, territoriali e pastorali dell'arcidiocesi di Gorizia nella Carniola nel periodo del vicario apostolico nonché primo arcivescovo di Gorizia, Carlo Michele d'Attems. Consente di visualizzare le azioni coordinate dell'arcivescovo e della corte viennese, governata al tempo dall'imperatrice Maria Teresa. Presenta la loro gestione degli aspetti pastorali della situazione contemporanea che per molti secoli vedeva un declino delle attività pastorali poiché ai patriarchi d'Aquileia era stato vietato l'ingresso nel territorio dell'Impero. L'arcivescovo Attems prese in considerazione anche il desiderio del Papa e viaggiò di persona (o lo fecero i suoi agenti) questa grande arcidiocesi multilingue ed economicamente piuttosto sottosviluppata, facendo delle visite dettagliate, sulla base dei quali fu informato sulla situazione nelle parrocchie.

Dopo l'occupazione veneziana della maggior parte del Friuli nel 1420, gli Asburgo persero per sempre l'influenza sulla nomina del Patriarca di Aquileia. Come soggetti veneziani, i Patriarchi di Aquileia nei prossimi tre secoli praticamente non avevano accesso alla diocesi nel territorio dell'Impero. La situazione nel campo religioso ed ecclesiastico deteriorò anche a causa dell'assenza dell'ordinario, il che si poteva sentire particolarmente durante il periodo del Protestantismo. Per questo motivo, nel 15° secolo, i principi cercarono numerose volte di stabilire una diocesi a Gorizia come un contrappeso nel territorio dell'Impero, ma a causa di diverse circostanze, lo stabilimento fu sempre impedito. Nella maggior parte del 17° nonché nella prima metà del 18° secolo, secondo un „decreto“ del nunzio viennese, gli incarichi dell'arcivescovo erano coperti dai vescovi delle diocesi austriache circostanti. Un ruolo importante era svolto anche dagli arcidiaconi.

Il credito per lo stabilimento della diocesi di Gorizia va dato al prete Vid Gullini, che già nel 1686 nel suo testamento lasciò circa 40.000 fiorini per la nuova diocesi con sede a Gorizia, provvedendo così per la sua base materiale. Il momento giusto per stabilire una diocesi „parziale“ venne solo dopo l'inizio del regno di Maria Teresa. Il primo tentativo nel 1742 crollò a causa della proposta sul metodo della nomina del vicario apostolico, mentre il secondo tentativo nel novembre del 1747 fu un successo. Maria Teresa propone al Papa di nominare come vicario apostolico il canonico della cattedrale di Basilea, Carlo Michele d'Attems. La Repubblica di Venezia opponeva a qualsiasi modifiche del patriarcato e ostacolava con successo il processo dello stabilimento del vicariato apostolico e della nomina del primo vicario apostolico fino al 29 novembre 1749, quando Papa Benedetto XIV. emise il breve *Omnium Ecclesiarum sollicitudinem*,

fondando a Gorizia il vicariato apostolico e nominando come vicario apostolico (con lo stato di vescovo titolare e con i diritti di vescovo residenziale) Carlo Michele d'Attems il 27 giugno 1750.

Dopo diversi mesi di tensioni tra la Serenissima e Roma, la Repubblica di San Marco dopo alcune negoziazioni con Vienna raggiunse un accordo in base al quale il Papa il 6 luglio 1751 con la bolla *Iniuncta nobis* abolì il Patriarcato di Aquileia e fondò due arcidiocesi a Gorizia e a Udine. La struttura ecclesiastico-amministrativa dell'arcidiocesi di Gorizia fu stabilita dalla bolla *Sacrosanctae militantis Ecclesiae*, emessa il 18 aprile 1752. Attems prese possesso dell'arcidiocesi di Gorizia il 30 luglio 1752.

Carlo Michele von Attems nacque a Gorizia nel 1711. Da giovane acquisì una solida formazione a varie istituzioni. Completò i suoi studi nel 1735 a Roma con un dottorato in diritto romano e canonico, formando legami con numerose persone influenti e vicine alla curia romana, il che le sarebbe a vantaggio negli anni successivi. Prima della sua nomina a vicario apostolico ricoprì importanti incarichi in istituzioni ecclesiastiche dell'Europa centrale. Nel frattempo, riconobbe anche la futura imperatrice alla corte di Vienna. A quel tempo si formò un legame tra i due, e l'affetto di Maria Teresa lo accompagnava fino alla sua morte.

Il momento propizio venne solo con la creazione del vicariato apostolico di Gorizia e la sua nomina al vicario apostolico nel giugno del 1750. Ricevette la consacrazione vescovile il 24 agosto 1750 a Lubiana, mentre il vicariato apostolico fu lanciato il 1 settembre 1750. Già il 6 luglio 1751 fu abolito il patriarcato di Aquileia, mentre Attems fu nominato il primo arcivescovo di Gorizia e collocato il 30 luglio 1752. Allo stesso tempo divenne metropolita dei vescovi di Trieste, Pedena, Como e Trento.

Durante il suo periodo vescovile, l'arcivescovo Attems ripetutamente attraversò tutta l'arcidiocesi e in tal modo conobbe bene la situazione nell'arcidiocesi. A queste visite, effettuò anche degli esami pastorali delle parrocchie e del loro clero, dedicando molta attenzione anche alle cerimonie e incoraggiando sia i sacerdoti che i fedeli. Come gli altri vescovi europei, anche lui sapeva che senza un clero con una formazione adeguata non sarebbe in grado di attuare le riforme necessarie. Quindi, nello spirito del Concilio di Trento si batteva per la creazione di un seminario di teologia (1757). Negli anni successivi, bloccò con successo il tentativo della corte viennese di unire l'arcidiocesi di Gorizia e la diocesi di Lubiana in un'unione personale. Attems visse la sua esperienza più aspra con la corte viennese nel 1768, quando organizzò un sinodo a Gorizia, con il quale voleva organizzare la pastorale e la disciplina nella sua arcidiocesi. Nonostante numerosi tentativi, a causa dell'opposizione della censura viennese

nonché delle obiezioni romani, non riuscì a pubblicare le decisioni del sinodo, il che lo depresse molto.

Alla fine degli anni '60 del 18° secolo, l'abbondanza di incarichi e la dimensione dell'arcidiocesi lentamente cominciavano a pesare sulla salute dell'arcivescovo Attems, perciò chiese alla corte di nominare un vescovo ausiliare. L'11 novembre 1769, il Papa nominò come vescovo ausiliare il decano della cattedrale di Gorizia, Rodolfo Giuseppe dei Conti d'Edling, che subentrò l'arcivescovo Attems nel rispetto delle visite pastorali dell'arcidiocesi, mentre gli altri incarichi erano ancora eseguiti da Attems stesso. Ma la sua morte avvenne già il 18 febbraio 1774 e fu sepolto nella cappella del seminario teologico di Gorizia.

Con l'abolizione del Patriarcato di Aquileia fu finalmente risolto il problema del controllo ecclesiastico degli Asburgo nel territorio dal fiume Drava fino al confine con la Repubblica di Venezia, un conflitto che ebbe inizio già nel 1420. L'arcidiocesi e metropoli di Gorizia divenne una dei più grandi dell'Europa contemporanea, comprendendo circa 600.000 fedeli, tre quarti di cui erano parlanti di lingua slovena. Inoltre consisteva di 248 parrocchie e 152 vicariati, suddivisi in 15 arcidiaconati che erano stati formati già nel periodo del patriarcato e svolsero un ruolo importante a causa della lontananza del patriarca. Va menzionato che gli arcidiaconi non ebbero una piena giurisdizione episcopale, ma una specie di giurisdizione del vicario generale al livello dell'arcidiaconato. Entro la fine del 17° secolo sul territorio della Carniola si erano formati otto arcidiaconati: Bistra, Gorenjska, Kostanjevica, Novo mesto (chiamato anche Dolenjska), Ribnica, Stična nonché Metlika e Vipava – questi due portavano il titolo di commissariato ovvero decanato.

Le parrocchie dell'arcidiocesi di Gorizia differivano sia in superficie che nel numero di fedeli. In generale, erano troppo grandi per una pastorale efficace, un fatto che non sfuggì ad Attems. Si adoperò per la creazione di nuovi vicariati e parrocchie per avvicinare la Chiesa ai fedeli, ma incontrò spesso il problema dei diritti di patronato; i patroni delle singole parrocchie o benefici ebbero il diritto di proporre un candidato per coprire un posto vacante nella chiesa del patronato o nel beneficio. I patroni più influenti della Carniola erano infatti le istituzioni ecclesiastiche (il monastero di Stična, il capitolo collegiale di Novo mesto, il monastero di Kostanjevica, la certosa di Bistra, il monastero di Velesovo, l'Ordine Teutonico e l'Ordine di Malta con la parrocchia di Komen-da), seguite dal principe della regione e i principi di Auersperg, alcune famiglie nobili (i baroni e conti di Apfaltrer, Gallenberg, ...) e altri.

Fondando nuovi centri pastorali l'arcivescovo Attems spesso aggirò i diritti dei patroni e prese invece in considerazione i desideri dei fedeli. I patroni erano quindi spesso in disaccordo con lui e non permisero gli interventi unilaterali nei loro diritti. L'arcivescovo giustificò la creazione di nuove parrocchie

e vicariati con il fatto che le dimensioni delle parrocchie esistenti erano troppo grandi, il che causava problemi ai fedeli che non potevano accedere alla chiesa parrocchiale. Inoltre fu problematica la sovrapposizione territoriale delle parrocchie che appartenevano a diverse diocesi. Nella Carniola, l'arcivescovo Attems fondò circa 15 nuovi vicariati. Alcuni dei suoi tentativi, però, fallirono. A causa di problemi di finanziamento molte delle nuove strutture per un lungo periodo non potevano prosperare, perciò alcune cominciarono a fiorire solo dopo le riforme di Giuseppe II nel 1787.

Le grandi dimensioni delle parrocchie erano apparenti sia al livello della superficie che al livello del numero di abitanti. Di solito le parrocchie urbane erano territorialmente concluse, mentre molte parrocchie rurali erano divise in diverse „isole“ (ad es. la parrocchia du Šenčur pri Kranju con il villaggio Huje). Il contrario era vero per il numero di sacerdoti. In generale, nelle città operavano più sacerdoti che nelle zone rurali, perché quelli erano più ricche e con più benefici erano in grado di mantenere un maggior numero di sacerdoti. In media, in ogni parrocchia operavano tre sacerdoti: il prete, il vicario e il cappellano, a volte anche un prete del castello, ma raramente era coinvolto nel lavoro pastorale della parrocchia. In generale, non c'erano grandi differenze tra le diverse parrocchie e vicariati. Alcune peculiarità erano comunque presenti nelle parrocchie in cui operavano i monasteri (messe e predicazione più frequenti, un maggior livello della pietà popolare).

I preti e vicari eseguivano la funzione di funzionari governativi. Nel 1754 doverono effettuare il primo censimento ufficiale nonché proclamare e fare rispettare i decreti dello Stato e della Chiesa, pagare le tasse ordinarie e straordinarie ecc. La cura per la vita religiosa era il dovere e l'obbligo di ogni individuo, sacerdote o laico. La vita quotidiana dei fedeli era associata con il tempo, le tempeste, gli incendi, le siccità, i conflitti tra individui ecc. A causa della forte domanda, il Tesoro dello Stato era costantemente vuoto, il che rese la proprietà della Chiesa ancora più allettante. Per questo motivo, la Chiesa e i fedeli nella seconda metà del 18° secolo experiencesarono una pressione crescente di carichi finanziari imposti dallo Stato. Le parrocchie della Carniola differivano nel loro sviluppo ed erano tassate diversamente. La Gorenjska era in una posizione molto migliore rispetto alla Dolenjska e la Notranjska. Le parrocchie della Dolenjska e della Notranjska erano più piccole, più povere e molto più esposte a vari inconvenienti climatici che ulteriormente colpivano l'impoverita popolazione. Un problema era anche la carica delle tariffe perché quasi ogni parrocchia aveva una tariffa diversa.

I fedeli potevano tollerare i carichi imposti dallo Stato o da altre parti (come le signorie e i patroni) tramite una vita religiosa più intensiva e diversi modi d'intrattenimento (balli, giochi), anche se la Chiesa non era a favore

di alcune forme d'intrattenimento popolare e regolava questo aspetto con ordinanze dettagliate. I fedeli frequentavano diverse messe e partecipavano volentieri in pellegrinaggi e processioni (anche di notte). Un ruolo importante nella vita religiosa svolgevano le cosiddette pie istituzioni, con le quali i fedeli volevano garantire la pace dello spirito e il benessere nella vita ultraterrena per se stessi e per i suoi parenti viventi o morti. Molto importanti erano anche le confraternità, anche se il periodo contemporaneo non le era più a favore.

A metà del 18° secolo il numero dei sacerdoti era relativamente costante. Sulla base delle nostre ricerche abbiamo finora individuato 982 sacerdoti operanti nel territorio della Carniola sotto la giurisdizione dell'arcidiocesi di Gorizia dentro il periodo rilevante. La maggior parte di loro nacque nel Patriarcato di Aquileia, mentre gli altri vennero da 17 diocesi europee. Nacquero in 144 diverse parrocchie, per lo più a Lubiana (Šempeter) e Novo mesto, un po' meno anche nelle parrocchie di Vipava e Stara Loka. Prima del 1701 nacque quasi l'otto per cento dei sacerdoti noti, mentre il restante 92% nacque nel 18° secolo. Al momento della creazione dell'Arcidiocesi di Gorizia nel 1752 ce n'erano più di 419 di età maggiore a 25 anni. Nel periodo di Attems, i sacerdoti più anziani erano abbastanza regolarmente succeduti da quelli più giovani, poiché l'afflusso di giovani era relativamente favorevole.

All'ordinazione, i candidati al sacerdozio dovevano mostrare un certo livello d'istruzione, e l'arcivescovo Attems prestava grande attenzione alla formazione. I candidati la ottenevano a 20 diverse istituzioni educative in tutta l'Europa. Tra i luoghi di educazione più importanti si distinguono i collegi dei gesuiti di Lubiana e Graz, ma anche Gorizia e Vienna. Durante lo studio i sacerdoti acquisivano diversi gradi accademici. Sebbene il numero di dottorati, master e baccalaurati acquisiti sia basso, la formazione teologica di base del clero era solida.

Prima della loro nomina, i candidati al clero dovevano essere consacrati. Il luogo del rito della consacrazione è noto per due terzi del clero ricercato. Sono menzionati 31 luoghi diversi dove i candidati ricevero il rito dell'ordinazione sacerdotale. La maggior parte di loro fu consacrata a Udine e Gorizia. Lubiana occupa il primo posto tra i luoghi restanti. I materiali per mantenersi (il cosiddetto *titulus mensae*) li ottennero primariamente dai parenti o dal dominio locale. A volte la lista di donatori includeva anche monasteri, città, famiglie nobili e soggetti. Il sacerdote poteva riempire un libero posto pastorale tramite una gara. Un importante riferimento era la raccomandazione dei suoi conoscenti.

Dopo aver iniziato il loro servizio, i sacerdoti dovevano prendersi cura per il benessere delle anime dei fedeli. Dovevano celebrare la messa secondo orari regolari, confessare i fedeli e amministrare sacramenti, predicare, insegnare il catechismo ecc. Per la maggior parte i sacerdoti svolgevano le loro funzioni

in modo soddisfacente, ma naturalmente c'erano anche alcuni „uomini“ che eseguivano i loro obblighi in modo diverso rispetto a quanto prescritto, intenzionalmente o non: un po' a causa dell'età o della mancanza di conoscenza della lingua, un po' a causa della negligenza o di altri interessi. Alcuni sacerdoti spiccavano in modo positivo: erano innovativi e particolarmente attivi nella pastorale (ad es. Peter Pavel Glavar). Naturalmente, non si può dire che le violazioni erano presenti soltanto nel clero. Ovviamente le trasgressioni disciplinari erano commessi anche dai fedeli. Per migliorare la vita morale, stimolare l'interconnettività e risolvere i problemi comuni che i sacerdoti incontravano nella loro vita quotidiana, Attems incoraggiava le riunioni e conferenze sacerdotali.

Nel contesto dell'arcidiocesi di Gorizia nella Carniola nel 18° secolo operavano nove monasteri, sei maschili e tre femminili. Per gli uomini c'erano due monasteri dei francescani, tre dei cappuccini e uno cistercense, mentre per le donne, due conventi delle clarisse e uno dominicano. Degno di menzione anche l'Ordine Teutonico, che gestiva le parrocchie della Bela krajina (Črnomelj, Metlika, Podzemelj, Vinica e Semič) e l'Ordine di Malta alla parrocchia di Komenda.

Fra i suddetti 982 preti che operavano nella Carniola c'erano 94 monaci (circa il 10% del totale). Si tratta dei monaci che operavano nelle parrocchie o di quelli che in un modo o nell'altro si trovano nelle fonti d'archivio. Naturalmente, questo numero non include tutti i monaci che vivevano nei monasteri della Carniola.

Sin dal medioevo, i monasteri della Carniola incorporarono alcune parrocchie. Lo scopo più comune dell'incorporazione è stato quello di migliorare la situazione finanziaria del monastero. Il maggior numero delle parrocchie è stato incorporato ai cistercensi di Stična, al monastero cistercense di Kostanjevica e al monastero cartesiano di Bistra. Abbiamo già accennato le parrocchie nel contesto dell'Ordine Teutonico e dell'Ordine di Malta. Tra gli ordini monastici femminili era solo l'ordine dominicano di Velesovo che incorporò alcune parrocchie circostanti. Le parrocchie incorporate in un monastero erano spesso gestite da monaci come vicari perché il prete era l'attuale rappresentante del monastero. C'erano, però, numerosi casi in cui la parrocchia monastica era gestita da sacerdoti secolari, come ad esempio a Bistra.

Le parrocchie incorporate potevano essere problematiche alle visite pastorali dell'arcivescovo Attems, ma per lo più non c'erano problemi, spesso anche a causa dei buoni rapporti tra i capi dei monasteri e l'arcivescovo. I riferimenti alla esenzione erano praticamente inesistenti. Durante il suo periodo vescovile, Attems visitò i monasteri della Carniola in numerose occasioni, in cui parlò con i monaci e le monache e conferì gli ordini sacri nelle chiese dei monasteri. Era anche presente alle iniziazioni delle candidate monastiche e santificava le chiese. Dietro le mura dei monasteri trovò un rifugio per riposare dopo un viaggio

estenuante. Per lo più, la vita religiosa nei monasteri era esemplare, con poche violazioni delle regole monastiche.

Nel 18° secolo, lo Stato diventava sempre meno favorevole agli ordini monastici e di conseguenza approvava ordinanze sempre più restrittive nel rispetto della vita monastica. Queste limitazioni ebbero inizio già con i predecessori di Maria Teresa e lei stessa adottò le principali misure negli anni ,70 del 18° secolo. L'apice, però, fu raggiunto negli anni ,80 con l'abolizione di tutta una serie di monasteri. Maria Teresa prescrisse l'età minima per l'ingresso nel monastero (24 anni) e la quantità della „dote“. Inoltre fissò le regole per l'elezione di nuovi capi e il numero massimo di monaci in ogni monastero, abolì i prigionieri nei monasteri, vietò ai monaci di occuparsi di transazioni monetarie, ecc. Tutte queste misure prepararono il substrato per le successive riforme di Giuseppe II.

Svolgendo i suoi incarichi vescovili, l'arcivescovo Attems spesso visitò le parrocchie e i vicariati dell'arcidiocesi per effettuare la visitazione pastorale. Consentì più attenzione ai fedeli che agli edifici e alle circostanze materiali, un argomento che toccò molto più brevemente. Una forma simile di note di visita fu utilizzata dal vescovo di Lubiana, Giovanni Carlo conte di Herberstein, quindi abbiamo cercato di confrontare i questionari di entrambi i vescovi. Essi sono particolarmente interessanti perché i territori di entrambi le diocesi erano intrecciati. Inoltre, i sacerdoti della prima diocesi servivano nella seconda e viceversa. Le note di visita offrono un panorama temporale delle visite pastorali che Attems fece nelle parrocchie e nei vicariati della Carniola, il che ci permette di conoscere i patroni delle chiese della Carniola, le fraternità che operavano nelle parrocchie e vicariati carnioliani nonché la fornitura delle necessarie attrezzature religiose, le loro strutture e qualità, ecc.

Possiamo dire che la situazione della Chiesa nella Carniola per lo più non era diversa rispetto ad altre parti della monarchia. La Chiesa era coinvolta negli eventi tra Vienna e Roma. L'arcivescovo Attems aveva amici sia a Roma che a Vienna. Era un buon amico dell'imperatrice Maria Teresa, e come sostenitore del movimento riformatore del 18° secolo era più a favore della politica viennese che di quella romana. A Gorizia raccolse un gruppo di sostenitori che lo aiutarono nella gestione della sua grande arcidiocesi. Era anche un buon amico degli abati di Stična e Kostanjevica e di alcuni altri sacerdoti, con cui corrispose spesso per scambiare punti di vista. Queste amicizie lo aiutarono a togliere molti ostacoli che lui avrebbe potuto incontrare durante le sue visite pastorali alle parrocchie.

Come i suoi contemporanei, Attems si batteva per l'applicazione delle conclusioni del Concilio di Trento in tutta l'Europa, con particolare riguardo alla formazione dei sacerdoti (e fedeli), l'amministrazione dei sacramenti e la cura

per il culto. Con l'istituzione del seminario di Gorizia ottenne la possibilità di controllare la formazione del clero futuro nonché una panoramica dei potenziali dei suoi futuri collaboratori. Anche se c'erano pochi i sacerdoti con titoli accademici, provvide che le parrocchie più importanti impiegassero sempre i sacerdoti con un livello d'istruzione adeguato (Krško, Stara Loka, Kamnik, ecc.).

Lo scopo di quest'opera, realizzata sulla base di quasi dieci anni di ricerca dei materiali inclusi negli archivi nazionali ed esteri, nonché integrata con i dati della letteratura rilevante, è quello di contribuire al progresso della ricerca a lungo trascurata della storia della Chiesa nel territorio sloveno, la quale comprende anche la storia dell'arcidiocesi di Gorizia con l'arcivescovo Carlo Michele d'Attems. L'analisi del materiale ha mostrato che l'arcidiocesi di Gorizia nella Carniola ha lasciato un segno indelebile negli 25 anni di servizio di Attems. Alcune delle misure prese della Chiesa slovena si applicano ancora oggi (ad es. nuove postazioni pastorali stabilite nel periodo di Attems).

Prevedel: Jaka Čibej

13 PRILOGA

Dodana vrednost pričujoči monografiji je seznam cerkva, ki jih je moč najti v Attemsovih vizitacijah, zlasti pa še seznam patrocinijev posameznih oltarjev. V zadnjih letih je bilo po tem seznamu precej povpraševanja, zato se nam je zdelo več kot potrebno, da pričujoče delo obogatimo še s to izjemno povedno prilogo.¹²²⁸

Priloga je razdeljena na štiri stolpce: v prvem je slovensko ime župnije, vikariata, podružnice oziroma kapele, v drugem pa njihova tuja oblika, v kolikor je navedena v glavnem viru. Zadnja dva stolpca obsegata patrocinij župnijske, vikariatne ali podružnične cerkve oziroma kapele ter patrocinije oltarjev. Seznam je urejen po posameznih arhidiakonatih. Župnije oziroma vikariati so pisani v odebeljeni pisavi, njihove podružnične cerkve in kapele pa v normalni. Pri tuji obliki imena smo dodali tudi letnice, kdaj se posamezna oblika navaja.

¹²²⁸ Na tem mestu velja še enkrat opozoriti, da v prilogi niso zajete vse cerkve in kapele, pač pa le tiste, ki so navedene v Attemsovih vizitacijskih zapisnikih. Enako velja za patrocinije!

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
BISTRIŠKI ARHIDIAKONAT			
Bistra, kartuzija	Vallis locosae		
Cerknica ¹²²⁸	Circhnizi (1752), Zirchniz, Zirkniz, Circhnizensis (1757), Cirknizensi (1761), Cirknicensi, Cirknizensi (1767)	Marijino rojstvo	1757: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Ana, 3. sv. Rešnje telo, 4. sv. Trojica, 5. sv. Katarina, 6. Škapulirska Devica Marija, 7. sv. Anton Padovanski
Cerknica, na pokopališču	capella in coemeterio (1752)	Ime Jezusovo	
Cerknica	prope lacum (1752)	sv. Marija Magdalena	1752: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Mihael, nadangel, 3. sv. Andrej, apostol
Kožljek	Coslich (1757)	sv. Ana	1757: 3 oltarji
Dobec	Dobiz (1757)	sv. Lenart	1757: 1 oltar
Bezuljak	Besalach (1757)	Marijino vnebovzetje	1757: 3 oltarji
Begunje pri Cerknici	Wegen (1757)	sv. Jernej	1757: 3 oltarji
Selšček	Seush (1757)	sv. Križ	1757: 3 oltarji
Topol pri Begunjah	Topol (1757)	sv. Tomaž	1757: 1 oltar
Brezje (Cerknica)	Bresje (1757)	sv. Jurij	1757: 3 oltarji
Bločce	Blozche, Oblazensi (1757)	sv. Primož in sv. Felician	1757: 4 oltarji
Žerovnica	Serauniz (1757)	sv. Pavel	1757: 4 oltarji
Grahovo	Grahov (1757)	Brezmadežno spočetje Device Marije	1757: 3 oltarji
Martinjak	Miertenbach (1757)	sv. Vid	1752: 1. sv. Vid, mučenec, 2. sv. Matija, apostol, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Dolenje Jezero	Lacu (1757)	sv. Peter	1757: 3 oltarji
Dolenja vas (Cerknica)	Inferiori Villa (1757)	sv. Lovrenc	1757: 4 oltarji

¹²²⁹ Leta 1752 je imela 29 podružničnih cerkva.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Zelše	Seuse (?) (1757)	sv. Volbenk	1757: 3 oltarji
Unec	Vaz (1757), Unz (1761)	sv. Martin	1757: 4 oltarji
Ivanje selo	Juonetal (1757)	Devica Marija ¹²³⁰	1757: 1 oltar
Rakek	Rachech (1757)	sv. Urh	1757: 4 oltarji
Kamna Gorica v Cerknici		sv. Rok	1757: 3 oltarji
Planina pri Rakeku	Planina (1752, 1767)	sv. Marjeta	1752: 1. sv. Marjeta, devica, 2. Devica Marija, 3. sv. Florijan, 4. sv. Križ 1757: 5 oltarjev 1761: 1. sv. Marjeta, devica, 2. Devica Marija, 3. sv. Florijan, 4. sv. Križ
Hošperk, grad	sacellum in arce Hasberg (1752), Hosperg (1767)	sv. Anton Padovanski	
Planinska gora	monte Planinae (1752), monte Planinesi (1761)	Devica Marija	
Gornja Planina	Planina Superiori (1763)	sv. Rok	1763: 3 oltarji
Jakovica		sv. Mihael	
Grčarevec		sv. Luka	
Preserje	Presserie (1752), Presserie (1757, 1763), Praeseriensi (1757), Presseriensem (1763), Presherie (1767)	sv. Vid, mučenec	1752: 1. sv. Vid, mučenec, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Uršula, devica in mučenka 1757: 1. sv. Vid, 2. Žalostna Mati božja, 3. Trpljenje Jezusovo 1763: 1. sv. Vid, 2. Devica Marija dobrega sveta, 3. Trpljenje Jezusovo
Rakitna	Ratikna (1763)	sv. Križ	1763: 3 oltarji
Ponikve nad Preserjem		sv. Helena	1763: 1 oltar
Zabočevo		sv. Janez Evangelist	1763: 3 oltarji

¹²³⁰ Leta 1767 naj bi bili dve cerkvi: Devica Marije in sv. Hieronima.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Pokojšče		sv. Štefan	1763: 2 oltarja
Borovnica	Franzdorff (1763)	sv. Marjeta	1763: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka, 2. Devica Marija, 3. sv. Jurij, 4. sv. Notburga, 5. sv. Rok
Prevalje pod Krimom (Žalostna gora)	Montis dolorosi (1752), in monte (1757, 1763)	Žalostna Mati božja	1752: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Trojica, 3. sv. Janez Nepomuk, mučenec
Kamnik pod Krimom		sv. Florijan	1763: 3 oltarji
Sv. Jožef nad Preserjem		sv. Jožef	1763: 3 oltarji
Pako		sv. Nikolaj	1763: 1 oltar

GORENJSKI ARHIDIAKONAT

Cerklje na Gorenjskem	Zirklah (1752), Cirklah, Zirklah (1761), Zirklah (1767), Zirklachensi (1767)	Marijino vnebovzetje	1752: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Mihael, 3. sv. Valentin in Nikolaj, 4. sv. Katarina, devica in mučenka, 5. sv. Ana, 6. sv. Anton Padovanski (v kapeli) 1761: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Mihael, 3. sv. Nikolaj, škof, 4. sv. Katarina, devica in mučenka, 5. sv. Ana, 6. sv. Anton Padovanski, 7. sv. Anton, opat (izven cerkve)
Cerklje na Gorenjskem	capella in coemeterio in carnario (1752)	sv. Tomaž	1752: 1. sv. Tomaž, 2. sv. Janez Nepomuk in sv. Francšek Ksaver
Šmartno (Cerklje na Gorenjskem)		sv. Martin	1752: 1. sv. Martin, 2. sv. Jurij, 3. sv. Primož in Felician
Zgornji Brnik	Fernig Superiori (1752)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Marko, 3. sv. Ana
Spodnji Brnik	Fernig Inferiori (1752)	sv. Simon in Juda	1752: 1. sv. Simon in Juda, 2. Devica Marija, 3. sv. Urban
Zalog pri Cerkljah	Saloch (1752)	sv. Matija	1752: 1. sv. Matija, apostol, 2. sv. Rešnje telo, 3. sv. Pavel, apostol
Češnjevek (Cerklje na Gorenjskem)	Kershstetten (1752)	sv. Duh	1752: 1. sv. Duh, 2. sv. Andrej, apostol, 3. sv. Magdalena
Dvorje (Cerklje na Gorenjskem)	Bosiach (1752)	sv. Nikolaj	1752: 1. sv. Nikolaj in 14 pomočnikov, 2. sv. Egidij, opat, 3. sv. Volbenk

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Grad (Cerkije na Gorenjskem)	Grad (1752)	sv. Helena	1752: 1. sv. Helena, 2. sv. Barbara, 3. sv. Lucija, devica
Lahovče	Lacovig (1752)	sv. Florijan	1752: 1. sv. Florijan, mučenec, 2. sv. Jožef, 3. sv. Uršula
Štefanja Gora	in monte (1752)	sv. Štefan	1752: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. sv. Florijan, 3. sv. Jera
Možjanca	Mosanza (1752)	sv. Nikolaj	1752: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Radeveda, vdova
Stiška vas		Povišanje sv. Križa	1752: 1. Povišanje sv. Križa
Ambrož pod Krvavcem	in alpihus (1752)	sv. Ambrož	1752: 1. sv. Ambrož
Sveti Lenart (Lenart na Rebri)	in alpihus (1752)	sv. Lenart	1752: 1. sv. Lenart
Šenturška Gora	in montibus (1752)	sv. Urh	1752: 1. sv. Urh
Ihan	Jauchen (1753, 1761, 1767), lauchensis (1763)	sv. Jurij	1761: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Štefan, mučenec, 3. sv. Družina, 4. Devica Marija, 5. sv. Angel varuh
Tabor nad Goričico/Goričica pri Ihanu	Thabor (1763)	sv. Kunigunda, devica	
Brdo (Domžale)/Goropeče		sv. Nikolaj, škof	
Kamnik	Litopolis (1752), Litopolim (1761), Litopoli (1761, 1763), Stein (1761, 1767), Lytopolim (1767), Lythopolitana (1767), Stain (1767)	Marijino oznanjenje	1752: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Janez Krstnik, 3. sv. Cecilija, devica in mučenka, 4. sv. Trojica, 5. sv. Križ, 6. sv. Andrej, apostol, in sv. Nikolaj, škof, 7. sv. Jernej, apostol
Kamnik, na pokopališču ob žup. c., špitalska kapela	capella hospitalis	sv. Doroteja in Sigismund	1752: 1. sv. Doroteja in Sigismund
Kamnik, na pokopališču ob žup. c.	capella	sv. Marija Magdalena	1752: 1. sv. Marija Magdalena
Kamnik, na pokopališču ob žup. c.	capella	sv. Mihael	1752: 1. sv. Mihael, nadangel
Žale (Kamnik)	in monte (1761)	sv. Jožef	1752: 1. sv. Jožef, 2. sv. Ana in sv. Joahim, 3. sv. Florijan in sv. Donat
Kamnik	capella intra muros (1752)		1752: 1 oltar

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Žale (Kamniki), kapela	capella in colle (1752)	Kalvarija	1752: 1. Kalvarija
Kamniki - Mali grad, kapela v treh nadstropjih	capella in parvo castello intra limites civitatis (1752), in parvo ecclesiae castello intra limites civitatis (1761)	zgornja: Žalostna Mati božja, srednja: sv. Eligij, spodnja: sv. Peter, apostol	1752: zgornja: Žalostna Mati božja, srednja: 1. sv. Eligij, 2. sv. Frančišek Ksaverij, spodnja: sv. Peter, apostol
Kamniki - Stari grad	antiqua arce (1752)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Križ, 3. sv. Anton Padovanski
Kamniške Planine/Sv. Primož		sv. Primož in Felician	1752: 1. sv. Primož in Felician, mučenca, 2. sv. Radevunda ali sv. Lenart, 3. Božji grob ali sv. Radevunda, 4. sv. Lenart
Mekinj, samostan klaris	Minkendorff, Minkendorffensem (1752), Minkendorff (1761, 1763), Minkendorffensi (1761), Minkendorffium (1771)	Marijino vnebovzetje	1752: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Koloman, mučenec, 4. Srce Marijino, 5. sv. Frančišek Serafij, 6. Devica Marija (v zgornjem delu prezbitarija)
Nevlje	Neüll (1752), Nailensem, Naüli, Naül (1761)	sv. Jurij	1752: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Anton, opat, 3. sv. Štefan, mučenec, 4. Žalostna Mati božja
Kamniške Planine	in monte supra sanctum Primum (1761)	sv. Peter	1752: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Lucija, 3. sv. Lovrenc
Kališe (Kamniki)	Calliss (1761)	sv. Ahac in tovariši	1752: 1. sv. Ahac in tovariši, mučenci, 2. sv. Matej, apostol, 3. sv. Marija Magdalena
Gozd (Kamniki)	Goist (1752), Goitsd (1761)	sv. Ana	1752: 1. sv. Ana, 2. sv. Andrej, apostol, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Zakal	Sakal (1752), Feistriz (1761)	sv. Lenart	1752: 1. sv. Lenart, 2. sv. Janez Krstnik, 3. sv. Aleš
Zgornje Stranje	Strein (1752), Strain (1761)	sv. Benedikt	1752: 1. sv. Benedikt, opat, 2. sv. Klemen in sv. Marko, 3. sv. Mohor in Fortunat
Vranja Peč	Rabensperg (1752, 1761)	sv. Urh	1752: 1. sv. Urh, škof, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Družina
Rova	Rova (1752), Roa (1761), Rau (1765)	sv. Katarina	1752: 1. sv. Katarina, 2. ?, 3. sv. Janez Evangelist
Radomlje	Radomae (1752), Radowmble (1761)	sv. Marjeta	1752: 1. sv. Marjeta, 2. sv. Izidor, kmet, 3. sv. Uršula
Volčji Potok	Wolfspach (1752), Wolffspah (1761)	sv. Ožbolt	1752: 1. sv. Ožbolt, kralj, 2. sv. Volbenk, 3. sv. Job
Šmartno v Tuhinju (župnijski vikariat)	Inferiori Duchain (1752), Inferiori Tuhain (1761)	sv. Martin, škof	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Zgornji Tuhinj (župnijski vikariat)	Superiori Duhain (1752), Superiori Tuhain (1761)	Marijino vnebovzetje	
Komenda	Comenda (1752), Commenda (1767)	sv. Peter	1752: 1. sv. Peter, apostol, 2. Trpljenje sv. Jožefa, 3. Devica Marija, 4. sv. Frančišek Serafij in Anton Padovanski, 5. sv. Janez Krstnik, 6. sv. Andrej, apostol, 7. sv. Valentin, duhovnik
Zapoge (župnijski vikariat)		sv. Nikolaj, škof	
Moravce	Moraitschii (1753), Moraitsh, Moraitsch (1767)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Rožnega vena, 3. sv. Sebastijan, 4. sv. Lenart, 5. sv. Anton Padovanski
Dritja	Drittai (1753, 1761), Dritaj (1767)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Jurij, 3. sv. Ana¹²³¹
Gora (Vrh, pri sv. Miklavžu)	in monte (1753, 1761)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Lucija, devica in mučenka, 3. ?
Križevska vas (Dol pri Ljubljani)		sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Jakob, apostol, 3. sv. Uršula
Sveta Trojica/Pusti vrh		sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Janez Krstnik, 3. sv. Janez in Pavel
Vrhopolje pri Moravčah		sv. Peter, apostol	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Frančišek Ksaver, 3. sv. Blaž, škof
Sv. Andrej pri Krašcah/Dole pri Krašcah		sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Lucija, devica in mučenka, 3. sv. Klemen
Spodnje Koseze		sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Radegunda, 3. sv. Volbenk
Gradišče pri Lukovici	Gradišch (1753)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka, 2. sv. Ana, 3. sv. Jurij, mučenec
Podstran		sv. Mohor	1753: 1. sv. Mohor, škof in mučenec, 2. sv. Florijan, 3. sv. Kozma in Damijan, mučenca
Limbarska Gora	in monte (1753, 1761)	sv. Valentin	1753: 1. sv. Valentin, duhovnik, 2. Devica Marija, 3. sv. Valentin, škof, 4. sv. Angel varuh, 5. sv. Egidij, opat
Zgornje Koseze		sv. Štefan	1753: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. sv. Jakob, apostol, 3. sv. Janez Evangelist

¹²³¹ V stari cerkvi oltarja sv. Notburge in sv. Donata.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Peče (župnijski vikariat)		sv. Jernej	1753: 1. sv. Jernej, apostol, 2. sv. Ožbolt, 3. sv. Vid
Peške Kandiše/Križate		sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Marija Magdalena, 3. Marijino oznanjenje
Zalog, grad (Vahtenberg/ Wartenberg)	capella arcis Strasoldianae (1753, 1761)	sv. Jožef in Anton Padovanski	1753: 1. sv. Jožef in Anton Padovanski
Poljane nad Škofjo Loko	Pollanensi (1752, 1761), Polanam, Pölland (1767)	sv. Martin	1752: 1. sv. Martin, škof, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Jožef, 4. sv. Rožnega venca, 5. sv. Štefan, mučenec, 6. sv. Mihael, nadangel, 7. sv. Katarina, devica in mučenka
kapela na pokopališču v Poljanah nad Škofjo Loko	capella in coemeterio		
Leskova (vikariat/lokalna kaplanija)	Liscouza (1752)	sv. Urh	1752: 1. sv. Urh, škof,¹²³² 2. sv. Volbenk, škof, 3. sv. Anton, opat
Čabrače		sv. Jera	1752: 1. sv. Jera, devica ¹²³³
Hotavlje	Contaffel (1752)	sv. Lovrenc	1752: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Marko, evangelist, 3. sv. Klemen, papež in mučenec
Trata–Govenja vas	Trattag (1752)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Florijan, mučenec, 3. sv. Donat, mučenec, 4. sv. Anton Padovanski, 5. sv. Janez Krstnik (izven cerkve)
Na Logu		sv. Volbenk, škof	
Gabrška Gora		1752: sv. Primož, mučenec	
Jarčje Brdo	sancti Valentini (1763)	1752: sv. Valentin, duhovnik, oziroma sv. Jakob, apostol 1761: sv. Valentin, duhovnik	
Četena Ravan	sancti Briccii (1763)	sv. Brikcij, škof in mučenec	
Javorje nad Škofjo Loko (vikariat)	sancti Aegidii (1763)	sv. Egidij	

¹²³² Leta 1761 se navaja kot neposvečena.¹²³³ Včasih še dva oltarja: 2. sv. Marijete in 3. sv. Antona Padovanskega.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Malenski Vrh	Milperg (1752), Milberg (1761, 1763)	Marijino vnebovzetje	
Stara Oselica (vikariat/lokalna kaplanija)	Oselza (1761), Osliz (1767)	sv. Pavel	1761: 1. sv. Pavel, apostol, 2. Škapulirska Mati božja, 3. sv. Pankracij, mučenec
Volča		sv. Jurij, mučenec	
Gorenja Dobrava (Gorenja vas-Poljane)		sv. Urban, papež	
Bukov Vrh	Meatae (1761)	Žalostna Mati božja	
Lučine		sv. Vid, mučenec	
Dolenje Brdo/Brezje		sv. Križ	
Selca	Selzach (1752, 1767), Selcensi, Sölzensi (1761), Zelzach (1767)	sv. Peter	1752: 1. sv. Peter, apostol, 2. Brezmadežna Devica Marija, 3. sv. Lovrenc, 4. sv. Štefan, mučenec, 5. sv. Martin, škof
Bukovica (Škofja Loka)		sv. Florijan	1752: 1. sv. Florijan, mučenec, 2. sv. Elizabeta, 3. sv. Valentin, duhovnik
Sv. Tomaž nad Praprotnim		sv. Tomaž, apostol	
Lenart nad Lušo		sv. Lenart, spokornik	
Golica		1752: sv. Nikolaj, spokornik 1761: sv. Nikolaj, škof	
Kališe (Železniki)		sv. Križ	
Dražgoše (lokalna kaplanija)		sv. Lucija, devica in mučenka	
Lajše (Železniki)		sv. Jera, devica	
Jamnik (Kranj)		sv. Primož, mučenec	
Zabrekve		1752: sv. Mohor, mučenec 1761: sv. Mohor in Fortunat	
Bukovščica		1752: sv. Klemen, mučenec	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Sorica (župnijski vikariat)	Sorza (1752), Sorzae (1761), Sallacensis (1763), Zarz (1767)	sv. Nikolaj	1752: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Vid, mučenec
Spodnje Danje		sv. Marko	1752: 1. sv. Marko, 2. sv. Andrej, apostol, 3. Brezmadežno spočetje Device Marije
Zali Log (župnijski vikariat)	Saloch (1752), Salloch (1761)	Loretska Mati božja	1752: 1. Loretska Mati božja, 2. sv. Florijan, mučenec
Stara Loka	Locopoli (1752, 1761), Locopolim (1767), Locopolitana (1767)	sv. Jurij	1752: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. Rožnovenska Mati božja, 3. sv. Valentin, duhovnik, 4. sv. Jožef, spokornik, 5. Obglavljenje Janeza Krstnika, 6. sv. 12 apostolov, 7. sv. Štefan, mučenec, 8. sv. Mihael, nadangel (izven cerkve)
Stara Loka, kapela na pokopališču	capella in coemeterio (1752)	sv. Lovrenc	1752: 1. sv. Lovrenc
Pevno	Jegerdorff (1767)	sv. Uršula	1767: 1. sv. Uršula, 2. sv. Apolonija, devica in mučenka
Sv. Duh (Škofja Loka)	Ehrmeren (1767)	sv. Duh	1767: 1. sv. Duh, 2. Devica Marija, 3. sv. Jera, devica, 4. oltar v obzidju (izven cerkve)
Crngrob	Ehren-gruben (1752), Ehrengruben (1767)	1752: Marijino oznanjenje 1767: Devica Marija	1752: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Marija Magdalena, 3. Povišanje sv. Križa, 4. Žalostna Mati božja, 5. sv. Ahac, mučenec, 6. sv. Agata, devica in mučenka, 7. sv. Lucija, devica in mučenka, 8. sv. Martin, škof
Žabnica (Krani)	Saphniz (1767)	sv. Urh	
Spodnje Bitnje	Faichting (1767)	sv. Nikolaj	
Planica (Krani)	Planiza (1767)	sv. Gabrijel, nadangel	
Križna Gora (Škofja Loka)	Creizberg (1767)	sv. Urh	
Škofja Loka (župnijski vikariat) ¹²³⁴	civitate Locopolis (1761), in civitate (1767)	sv. Jakob	1752: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Rešnje telo, 3. sv. Katarina, devica in mučenka, 4. Devica Marija

¹²³⁴ Leta 1761 je imel vikariat Škofja Loka 12 podružničnih cerkva.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kafele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kafele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kafele	patrocinij oltarjev
Lontrig, Spodnji trg v Škofji Loki, špitalska	eclesia hospitalis in civitate (1752, 1761, 1767)	Žalostna Mati božja	1752: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Florijan, mučenec
Škofja Loka, kapela na Placu	capella in civitate (1752, 1761, 1767)	sv. Trojica	1752: 1. sv. Trojica, 2. Vsi svetniki, 3. Devica Marija
Škofja Loka, grad	capello in arce (1752)	sv. Ana	1752: 1. sv. Ana
Puštal v Škofji Loki, grad	oratorio in Purgstall (1752)		
Ajmanov grad, Sv. Duh, kapela (oratorij)	oratorio in Ehrehaus (1752)		
Hribec nad Puštalom	in mon[ist]iculo prope civitatem (1752), in monticulo (1761, 1767)	sv. Križ	1752: 1. sv. Križ, 2. sv. Kozma in Damijan, mučenca, 3. sv. Francšek Pavelski, 4. sv. Dizma, mučenec
Hribec nad Puštalom	capella extra ecclesiae (1752)	Božji grob	1752: 1. Božji grob
Hribec nad Puštalom	capella in carcere (1752)	Jezus Kristus	1752: 1. Jezus Kristus
Suha (Škofja Loka)	Zauchen (1752, 1767), Tshauken (1761)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Marijino oznanjenje, 3. sv. Peter in Pavel, apostola
Godešič	Neisatz (1752), Neisass (1761), Naissos (1767)	sv. Nikolaj	
Reteče	Rottendorff (1752, 1761), Rotendorff (1767)	sv. Janez Evangelist	
Bodovlje	Fundthall (1752), Funthal (1761), Fundal (1767)	sv. Peter, apostol	
Brode (Škofja Loka)	Fierten (1752), Thirteen (761), Fersen (1767)	sv. Tomaž, apostol	
Sv. Barbara		1752: sv. Barbara, devica in mučenka 1761: sv. Barbara in sv. Andrej	
Sv. Andrej nad Zmincem	Konzo (1767)	sv. Andrej, apostol	
Sv. Ožbolt nad Zmincem		1752: sv. Ožbolt 1761: sv. Ožbolt in sv. Filip	
Valterski Vrh	in montibus (1767)	sv. Filip in Jakob, apostola	
Sopotnica (Florijan nad Zmincem)	Sopotniza (1767)	sv. Florijan, mučenec	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Breznica pod Lubnikom		1752: sv. Lovrenc, mučenec 1761: sv. Seren in sv. Lovrenc	
Škofja Loka, kapuc. samostan			
Škofja Loka, samostan klaris	monasterio sanctae Clarae (1752)	1761: sv. Klara, devica	
Šenčur	Sancti Georgii (1752, 1761), sanctum Georgium in Campestribus (1767)	sv. Jurij	1752: 1. sv. Jurij, 2. Devica Marija, 3. sv. Jakob, apostol, 4. sv. Janez in Donat, mučenca, 5. sv. Janez Nepomuk 1761: 1. sv. Jurij, 2. Marijino oznanjenje, 3. sv. Jakob, apostol, 4. sv. Florijan, 5. sv. Janez Nepomuk
Vogljje (Krani)	Voglach (1752), Winchlern (1761)	sv. Simon in Juda	1752: 1. sv. Simon in Juda, apostola, 2. Devica Marija, 3. sv. Primož in Felician, mučenca
Voklo	Logna (1752), Hilben (1761)	sv. Jernej	1752: 1. sv. Jernej, 2. Devica Marija, 3. sv. Nikolaj
Prebačevo	Prebasch (1752), Prebaz (1761)	sv. Križ	1752: 1. sv. Križ, 2. sv. Elena, vdova
Hrastje (Krani)	Hrastie (1761)	sv. Matej, apostol	1752: 1. sv. Matej, apostol, sv. Ana
Huje	penes Grainburghum (1752), Huie (1761)	sv. Jožef, spokornik	1752: 1. sv. Jožef, spokornik, 2. sv. ?, device, 3. Devica Marija
Visoko (Šenčur)	Beisach (1752), Waisah (1761)	1752: sv. Vid, mučenec 1761: sv. Vid, Modest in tovariši	1752: 1. sv. Vid, mučenec, 2. sv. Anton Padovanski, 3. Devica Marija, 4. Trpljenje Jezusovo
Hotemaže	Ottemusch (1752), Hottennass (1761)	sv. Urh	1752: 1. sv. Urh, 2. sv. ? in sv. Rok
Ošlevek	Usseuch (1752, 1761), Usseunich (1761)	sv. Mihael	1752: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. Devica Marija, 3. sv. Matija in Valentin
Luže	Lausach (1752), Lausah (1761)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. ?, apostol
Sredinja vas pri Šenčurju	Mitterdorff (1752)	sv. Radegunda	1752: 1. sv. Radegunda, 2. ?, 3. sv. Lovrenc
Sredinja vas pri Šenčurju	Mitterdorff (1752)	sv. Katarina	1752: 1. sv. Katarina, devica in mučenka, 2. sv. Dominik, 3. sv. Mohor in Fortunat, mučenca
Tržič	Neoforulensis sive Neumarklensis (1752), Neoforulam, Naimarkl (1761), Neoforulum, Neoforuli (1767)	sv. Trojica	1752: 1. sv. Trojica, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Florijan, mučenec, 4. sv. Marija Magdalena 1761: 1. sv. Trojica, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Florijan, mučenec, 4. sv. Marija Magdalena, 5. sv. Janez Nepomuk

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Tržič, kapela na pokopališču	sacellum in coemeterio (1752)	Škapulirska Mati božja	1752: 1. Škapulirska Mati božja, 2. Žalostna Mati božja
Tržič	Neoforulensis (1752, 1761)	sv. Andrej	1752: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Eligij, škof
nad Tržičem, pod Kokovnico	in monte supra oppodum (1752), in monte super oppido (1761)	sv. Jožef	1752: 1. sv. Jožef, 2. sv. Joahim, 3. Sv. Angel varuh, 4. sv. Rok, spokornik
Neuhaus, dvorec	sacellum in arce (1752)	sv. Lenart	1752: 1. sv. Lenart, spokornik
Podjubej (Sv. Ana)	ad pedem montis La... (1752), ad pedem montis Loibel (1761)	sv. Ana	1752: 1. sv. Ana, 2. Ime Jezusovo, 3. sv. Egidij, opat
Lom pod Storžičem		sv. Katarina	1752: 1. sv. Katarina, devica in mučenka, 2. sv. Henrik, spokornik, 3. sv. Križ, 4. sv. Jurij, mučenec, 5. Marijino obiskanje
Velesovo (Trata pri Velesovem)	Michelsteten (1752), Michelstetten (1761, 1767)	sv. Marjeta	1752: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Ana, umirajoča
Trata pri Velesovem	capella in coemeterio (1752)	1752: sv. Marjeta 1761: sv. Jožef in sv. Tomaž	1752: 1. sv. Marjeta 1761: 1. sv. Jožef in sv. Tomaž
Adergas, samostan dominikank Velesovo		1752: Devica Marija od angela pozdravljena 1761: Marijino oznanjenje	1752: 1. Devica Marija od angela pozdravljena, 2. sv. Janez Krstnik, 3. sv. Katarina, dev., 4. sv. Dominik, spok., 5. sv. Štefan, muč. 1771: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Janez Krstnik, 3. sv. Katarina, devica, 4. sv. Dominik, spokornik, 5. sv. Štefan, mučenec, 6. ?, 7. ?
Železniki	Eisnerensis (1752), Eisnerensem, Eisernensi (1761), Eisern, Eysern (1767)	sv. Anton	1761: 1. sv. Anton, opat, 2. sv. Rešnje telo, 3. sv. Rožnega venca, 4. sv. Andrej, apostol, 5. sv. Ana in ?
Log (Železniki)		sv. Frančišek Ksaver	1752: 1. sv. Frančišek Ksaver, 2. sv. ?, 3. sv. ?
Žiri ¹²³⁵	Seirachensis (1752), Sairahensi, Sairah (1761), Sayrach (1767)	sv. Martin	1752: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Štefan, mučenec, 3. sv. Andrej, apostol, 4. Devica Marija
Ledine (Žiri)		sv. Jakob st.	1752: 1. sv. Jakob st., apostol, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Notburga
Ledinske Kmice		sv. Ahac	1752: 1. sv. Ahacij, mučenec, 2. sv. Lucija, devica in mučenka

¹²³⁵ Leta 1761 je imela župnija 11 podružničnih cerkva.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Nova Oselica (župnijski vikariat)	Oslizam (1761)	sv. Janez Nepomuk	1761: 1. sv. Janez Nepomuk
KOSTANJEVIŠKI ARHIDIAKONAT			
Čatež ob Savi	Tschades (1753), Tschatesh (1763), Zhatesch, Zatesh, Zhatteshensi, Tshattesh (1771)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. Devica Marija, 3. sv. Rešnje telo
Šentviška gora (nad Čatežem)	Superiori Strasha (1753), Superiori Strasa (1763)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec, 2. sv. Donat
Velike Malence	Malince (1753), Malenze (1757), Malinze (1763)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, škof, 2. Devica Marija
Stankovo	Stancou (1753), Stankou (1757, 1763)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol 1757: 2 oltarja
Cerina	Strashe (1753), Strasha (1757, 1763)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel
Cirnik (Brežice)	Cimigk (1753), Cirnik (1763)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Valentin
Cerina	penes filialem sancti Michaelis (1753)	sv. Janez Evangelist	1753: 1. sv. Janez Evangelist 1757: 2 oltarja
Ponikve (Brežice)	Poniqua (1753), Ponique (1757, 1763)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Jera, devica
Rajec	Reiz (1753), Raizberg (1757, 1763)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef, 2. sv. Terezija, devica 1757: 1 oltar
Velika Dolina	Dolne (1753, 1763), Dolena (1763)	Devica Marija	1753: 1. Milostna Devica Marija, 2. sv. Frančišek Kaver, 3. sv. Katarina, devica in mučenka
Mokrice	prope arcem Mochriz (1753), penes arcem Mokriz (1763, 1771), Mokrizensi (1771)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Jesenice (Brežice)	Jeseniz (1753), Jesseniz (1757, 1763)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Notburga, 3. sv. Izidor
Mrzla vas	Merslavia vass (1753, 1763)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Lucija, devica in mučenka 1757: 1 oltar

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Mokrice, grad	in arce Mokriz (1757, 1763)	Žalostna Mati božja	1757: 1. Žalostna Mati božja
Kostanjevica	Landstrass (1753, 1771), Landstrassensis (1763), Landstrassium (1767), Landstrassensi (1771)	1753: sv. Jakob 1757: sv. Jakob in Devica Marija 1763: sv. Jakob in Devica Marija 1771: sv. Jakob in Devica Marija	1753: 1. sv. Jakob, apostol, in Devica Marija, 2. Žalostna Mati božja, 3. Rožnovenska Mati božja, 4. sv. Anton Padovanski 1757: 1. sv. Jakob, apostol, 2. Žalostna Mati božja, 3. Zadnja večerja, 4. sv. Anton Padovanski 1763: 1. sv. Jakob, apostol, in Devica Marija, 2. Žalostna Mati božja, 3. Zadnja večerja, 4. sv. Anton Padovanski 1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Florijan, 3. sv. Rok 1757: še brez oltarjev, 1763: 1. sv. Martin, škof, 2. ?, 3. sv. Valentin 1753: 1. sv. Ana
Kostanjevica na Krki		sv. Nikolaj	
Kostanjevica na Krki		sv. Martin	
Kostanjevica, dvorec	in dominio (1753, 1763)	sv. Ana	
Kovor	Gajer vulgo Kovar (1752), Kayerensi (1761), Kajer, Kayer (1767)	1752: sv. Janez Krstnik 1761: sv. Janez Krstnik in Marijino vnebovzetje	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Devica Marija, 3. Trpljenje Jezusa Kristusa, 4. sv. Fabijan in Sebastijan, mučenca 1761: 1. sv. Janez Krstnik in Marijino vnebovzetje 1753: 1. sv. Križ, 2. Devica Marija, 3. sv. Francišek Ksaver, 4. sv. Florijan, 5. sv. Rok, spokornik
Sv. Križ–Podbočje	Sanctae Crucis (1753, 1757, 1763, 1771), sanctae Crucis penes Landstrass (1771)	sv. Križ	
Bušča vas	Puffendorff (1753), Pushendorff (1757, 1763), Puschendorff (1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Lucija, devica in mučenka, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, mučenca
Vinji Vrh (Brežice)	Viniwerch (1753), Viniwerth (1757), Viniwerch (1763)	sv. Benedikt	1753: 1. sv. Benedikt, opat
Gradec (Kriško)	Gradz (1753), Gradiz (1757, 1763, 1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Pavel, apostol
Gadova Peč	Gadova Petz (1753), Gadovapezh (1757, 1771), Gadovapez (1763)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Brezje v Podbočju	Wresie (1753), Bresje (1757), Bresie (1763)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Anton Padovanski
Frluga	Ferluga (1753), Ferlaga (1763), Ferloga (1771)	sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, devica in mučenka 1757: 2 oltarja

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Črneča vas	Scherendorff (1753, 1771), Sherendorff (1757, 1763)	sv. Mohor in Fortunat	1753: 1. sv. Mohor in Fortunat, mučenca, 2. sv. Janez Evangelist
Oštrc	Osterz (1753, 1763, 1771)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Valentin
Slinovce	Slinoviz (1753, 1771), Svinoviz (1757), Shinoviz (1763)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec 1757: 2 oltarja
Božje (?)	Wendt (1753), Botschperg (1757, 1763), Poschberg (1771)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel
Šentjakob (Novo mesto) ¹²³⁶	Badoun (1757), Badonu (1763)	sv. Jakob	1757: 2 oltarja
?	Plusski verh (1757), Pluschiverg (1763)	sv. Vid	1757: 1 oltar
Gorenji Mokronog (Trebelno)	Obernassenfuss (1753), Superioris Madipedii (1763, 1771), Madipedium Superius (1771)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. Brezmadežna Devica Marija, 3. sv. Izidor
Gorenji Mokronog ¹²³⁸	penes domum parochialem (1753), capelula (1763)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef 1757: omenjena kot kapela v župnijski cerkvi
Trebelno	Terbelno (1753), Trebelno (1757, 1763), Trebeuna (1771)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Aleš 1757: 1. sv. Križ, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Aleš, 4. sv. Rozalija (v kapeli)
Trebelno, na hribu	Trebelno (1753), penes Trebelno (1763)	sv. Rozalija	1753: 1. sv. Rozalija
Štatenberk	Stattenberg (1753), Stattenberg (1757, 1763)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, 2. Devica Marija, 3. sv. Urban
Sv. Vrh (Vrh nad Mokronogom)	in Monte sancto (1753, 1763), in monte (1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Lucija, devica in mučenka, 3. sv. Donat, 4. sv. Trije kralji 1757: 3 oltarji
Pavla vas	Paulavass (1753), Paula vass (1757, 1763)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Ignacij 1757: 2 oltarja

¹²³⁶ Porušena, danes ne obstaja več. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 224, 225, 231.

¹²³⁷ Neidentificirana, mogoče v okolici Prušnje vasi. Danes ne obstaja več. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 230.

¹²³⁸ Neidentificirana. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 201.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Gorenje Lankice	Lochenz (1753), Lokuez (1757), Loquez (1763)	sv. Jošt	1753: 1. sv. Jošt 2. sv. Marija Magdalena, 3. sv. Sebastijan 1757: 2 oltarja
Čretež, grad	in dominio Reitterburg Sitticensi (1753), Raiffenburg (1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija
Blečji Vrh	Bleschverg (1753), Blezberg (1757), Plezberg, Welzspereg (1763)	sv. Anton Padovanski	1753: 1. sv. Anton Padovanski, 2. sv. Fabijan in Sebastijan, 3. sv. Andrej, apostol 1757: 2 oltarja
Mirna vas	Merna vass (1753), Mirna vass (1757, 1763)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Tomaž iz Canterburyja
Cerovec pri Trebelnem	Ceroviz (1753), Zerouz (1757, 1763)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, škof in mučenec, 2. sv. Nikolaj, 3. sv. Marijeta 1757: 2 oltarja
Brezovica pri Trebelnem	Bresoviz (1753), Breseuz (1757), Bresouz (1763)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana, 2. sv. Joahim
Vivodina	Vivodinae (1753), Wiwodina (1763), Wivodensem (1767), Vivodina, Vivodinensi (1771)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Izidor, 3. sv. Janez in Pavel, mučenca, 4. Marija Tolažnica, 5. sv. Andrej, apostol
Stojavnica	Stojannize (1753), Stoiavniza (1763)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Dojutrovica	Bojistroviza (1753), supra Dalutrovce (1763)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Florijan
Gornji Oštrc	Ostaz (1753), Ošterz (1763)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena
Galin	Osterz (1753)	1753: sv. Sebastijan 1763: sv. Fabijan in Sebastijan	1753: 1. sv. Sebastijan, mučenec
Gornji Lovič	Lovig (1753)	sv. Jera	1753: 1. sv. Jera, devica, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Ana
Obrež/Vivodinski	Obresch (1753), Obress (1763)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof
Vrhovac	Veskovez (1753), Werskoviz (1763)	1753: Brezmadežna Devica Marija 1763: Devica Marija	1753: 1. Brezmadežna Devica Marija, 2. sv. Anton Padovanski
Hodinci	Hodinaz (1753), Hodinze (1763)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel
Gornji Lovič	Superiori Loviz (1763)	sv. Francšek Kaver	1763: 1. sv. Francšek Kaver

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Žumberk	Sighelburgi (1753), Sichelburgii (1763), Sichelburgensis, Sichelburgensi (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Sebastijan, 3. Obiskanje Device Marije 1763: 1. sv. Nikolaj, 2. Brezmadežno rojstvo Device Marije 1771: 3 oltarji
Kostanjevac	Castagnaviz (1753), Castaniaviz (1766)	Žalostna Mati božja sedem žalosti	1753: 1. Žalostna Mati božja sedem žalosti, 2. sv. Ana, 3. sv. Krištof, mučenec
Kostanjevac		sv. Anton Padovanski	1753: 1. sv. Anton Padovanski, 2. sv. Jožef, 3. sv. Janez Nepomuk
Kalje	sacellum (1753)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel 1763: 3 oltarji
Željezno Žumberačko	sacellum (1753)	sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, devica in mučenka
Višči Vrh	sacellum (1753)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola
Mrzlo Polje Žumberačko	sacellum (1753)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec
Krašić	sacellum (1753)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica
pri Tomaševcih	sacellum (1753)	sv. Marko	1753: 1. sv. Marko, evangelist
pri Kupčini Žumberački	ecclesiae sive sacellum (1753)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Sošice	sacellum (1753)	1753: Obiskanje Device Marije 1763: Devica Marija	1753: 1. Obiskanje Device Marije
?	sacellum (1753)	sv. Brikcij	1753: 1. sv. Brikcij, škof
Cernik	sacellum (1753)	sv. Helena	1753: 1. sv. Helena
Sošice	Sostig (1753), Sussiz (1763)	1753: Marija Pomočnica 1763: Devica Marija	1753: 1. Marija Pomočnica, 2. sv. Rok 1763: 1 oltar
Žumberak, grad	Sigeburg (capella in castro) (1753)	sv. Družna	1753: 1. sv. Družna
Kostanjevac, grad	Castagnauz (sacellum) (1753), in arce (1763)	sv. Florijan	1753: 1. sv. Florijan, mučenec
Kupčina Žumberačka	sacellum (1753)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok
Budinjak		sv. Petronila	1763: 1. sv. Petronila

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Hrašča		sv. Vid	1763: 1. sv. Vid, 2. ?
Kupčina Žumberačka		sv. Friderik	1763: 1. sv. Friderik, 2. ?
Žumberak, grad	in arce Sihlburg (1763)	sv. Ana	1763: 1. sv. Ana

METLIŠKI ARHIDIJAKONAT			
Črnomelj	Tschernomlii (1753), Tschernemel (1761), Zhernembl (1771)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. ?, 3. ?, 4. ?, 5. ? 1761: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. Devica Marija, 3. sv. Janez Nepomuk, 4. sv. Barbara, devica in mučenka, 5. sv. Florijan
Črnomelj	in civitate sive oppidi (1753), in parte inferiori civitatis (1761)	sv. Duh	
Vojna vas	Vainavass (1753), Varna vash (1761)	Devica Marija	
Mestna Loza – Črnomelj		sv. Fabijan in Sebastijan	
Golek (Črnomelj)	Gullek (1771)	1753: sv. Anton Padovanski 1771: sv. Anton	
Tanča Gora	Tantzberg (1771)	sv. Tomaž, apostol	
Dragovanja vas	Dragovaina vass (1771)	sv. Ožbolt	
Butoraj	Butorei (1771)	sv. Marko, evangelist	
Desinec	Dessints (1771)	sv. Mihael, nadangel	
Stražnji Vrh	Strassenberg (1771)	sv. Nikolaj, škof	
Rodine (Črnomelj)	Rodine (1753, 1761), Rodena (1771)	Devica Marija	
Naklo (Črnomelj)	Rodena (1771)	sv. Jakob, apostol	
Rodine (Črnomelj)	Rodena (1771)	sv. Katarina, devica in mučenka	
Otovec	Otovez (1771)	sv. Jernej, apostol	
Rožanec	Rosentz (1771)	sv. Jurij, mučenec	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Dobilče	Deblizsch (1771)	sv. Janez Evangelist	
Dobilčka Gora	Maurna (1771)	sv. Vid, mučenec	
Tušev Dol		sv. Marija Magdalena	
Petrova vas	Petrshauss (1771)	sv. Janez Krstnik	
Metlika ¹²³⁹	Metlicae (1753, 1761), Mölticae, Metlice (1761), Möttlicae (1763), Metlicensi (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. ?, 3. ?, 4. ? 1761: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. Devica Marija, 3. Zadnja večerja, 4. načrtovan, 5. ?¹²⁴⁰ 1771: 7 oltarjev
Rosalnice (Tri fare)	ad Tres ecclesias (1753), Rossalniz (1771)	Žalostna Mati božja	
Jugorje pri Metliki	Jugorja (1771)	sv. Vid, mučenec	
Dolnji Suhor pri Metliki/ Bereča vas	Suhor (1771)	sv. Jakob, apostol	
Gornja Lokvica	Loquiza (1771)	sv. Janez Krstnik	
Bušinja vas	Boshina vass (1771)	sv. Marko, evangelist	
Trnovec (Metlika)	Ternovez (1771)	sv. Anton, opat	
Grabrovec	Gabraviz (1771)	sv. Urban, papež	
Bojanja vas	Bojagnavass (1771)	sv. Marijeta, devica in mučenka	
Krašnji Vrh	Krashniwarh (1771)	sv. Nikolaj	
Radovica	Radovicza (1753), Radoviza (1771)	Devica Marija	
Slamna vas	Slamna vass (1771)	sv. Križ	
Vidošči	Videushitsch (1771)	sv. Ana	
Drežnik ¹²⁴¹		sv. Lenart, spokomik	

¹²³⁹ Leta 1761 je imela 17 podružničnih cerkev.¹²⁴⁰ Nadškof je zapisal, da je pozabil ime patrocinija.¹²⁴¹ Neznana. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 234.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Draslič	Drashitsch (1771)	sv. Peter, apostol	
Božakovo	Bosiacovo (1771)	sv. Marija Magdalena	
Metlika, pred mestom	in suburbio (1771)	sv. Katarina, devica in mučenka	
Metlika, pred mestom	in suburbio (1771)	sv. Rok, spovednik	
Metlika, pred mestom	in suburbio (1771)	sv. Martin, škof in spovednik	
Podzemelj	Podsemel (1753, 1761, 1771), Podsemlensi, Pondsemli (1771)	sv. Martin	1761: sv. Martin, škof, 2. ?, 3. ?
Klošter	Closter (1753, 1771)	Devica Marija	
Boršt (Metlika)	Borst (1771)	sv. Marjeta, devica in mučenka	
Zemelj	Semel (1771)	sv. Helena	
Krasinec	Sresnitz (1771)	sv. Anton, opat	
Griblje	Grible (1771)	sv. Vid	
Tribuče	Tribuzhe (1771)	1753: sv. Janez Evangelist 1771: sv. Janez Krstnik	
Dolenjci	Dolenze (1771)	sv. Marija Magdalena	
Adlešiči/Mala Plešivica, kapela ¹²⁴²		sv. Mihael, nadangel	
Adlešiči	Freythurnii (1753), Adleshtsch (1771)	sv. Nikolaj, škof in spokornik	
Pobrežje, grad	Freithum (1771)	sv. Florijan	
Gradac, grad	Gradaz	sv. Frančišek Ksaver	
Semič	Schemitschensi (1753), Schemitschensi, Schemiz, Schemiz, Schemitii (1761), Schemizh (1771)	sv. Štefan	1753: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. ?, 3. ?, 4. ?, 5. ? 1761: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. Devica Marija, 3. Zadnja večerja, 4. sv. Notburga, 5. sv. Janez Nepomuk
Vrčice	Reizic (1753), Reksitsh (1761), Verthizh (1771)	Devica Marija	

¹²⁴² Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 241.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Rožni Dol	Rosenthal (1771)	sv. Marija Magdalena	
Gorenjci – Kot pri Semiču	Gorenze (1771)	sv. Jožef	
Vavpča vas (Semič)	Ambtmansdorff seu Wauzhavass (1771)	sv. Mihael, nadangel	
Sela (Semič)	Siella (1771)	sv. Duh	
Štrekļevce	Streklevecz (1753), Strekleviz (1761), Sterglaviz (1771)	Devica Marija	
Kal (Semič)	Kall (1771)	sv. Lenart	
Brezova Reber	Brezavareber (1771)	sv. Katarina, devica in mučenka	
Gradnik	Gradnik (1771)	sv. Nikolaj, škof	
Krvavčji Vrh	Plutsberg (1771)	1753: sv. Florijan, mučenec 1761: sv. Fabijan 1771: sv. Florijan	
Vinji Vrh pri Semiču	Viniveth (1771)	sv. Trojica	
Nestoplja vas	Nestopeldorf (1771)	sv. Rok, spokornik	
Gaber pri Semiču	Gabar (1771)	sv. Primož in Felician, mučenca	
Smuk, grad	in arce Schmuck (1753), Smuk (1771)	Lavretanska Mati božja	
Krupa, grad	Kruppa (1771)	sv. Ana	
Vinica ¹²⁴³	Vinicae, Weiniz (1753), Vinicensi (1761), Viniza, Vinizensem (1771)	sv. Križ	1761: 1. Povišanje sv. Križa, 2. sv. Ignacij in mučenci, 3. Brezmadežno spočetje Device Marije
Preloka	Prevoca (1771)	sv. Trojica	
Zilje	Sila (1771)	1753: sv. Anton Padovanski 1771: sv. Anton	
Podklanec (Črnomelj)	Podkanecz (1771)	sv. Jožef	
Žeželj (Vinica)	Sheshl (1753), Sesel (1771)	Devica Marija	

¹²⁴³ Leta 1761 je imela 14 podružničnih cerkva.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Hrast pri Vinici	Hrast (1753, 1771)	Devica Marija	
Belčji Vrh	Belleth verh (1771)	sv. Helena	
Pusti Gradec	Pusti gradaz (1771)	Vsi svetniki	
Obhr pri Dragatušu	Oberh (1771)	sv. Lovrenc, mučenec	
Dragatuš	Dragatusch (1771)	1753: sv. Janez Evangelist 1771: sv. Janez Krstnik	
Veliki Nerajec	Maiori Nerajaz (1771)	sv. Ana	
Gornji Suhor pri Vinici	Gorni sugar (1771)	sv. Fabijan in Sebastijan	
Zapudje	Zapodje (1771)	sv. Peter, apostol (1753)	
Nova Lipa	Lipa nova (1771)	sv. Duh	
Damelj	Damel (1771)	sv. Mihael, nadangel	
Učakovci	Vauzhakovaz (1771)	sv. Jakob, apostol (1753)	

NOVOMEŠKI ARHIDIJAKONAT

Boštanj	Savensteini (1753), Sauenstein (1757), Savenstein (1763, 1771), Savensteinensi (1771)	Povišanje sv. Križa	1753: 1. Povišanje sv. Križa, 2. Devica Marija, 3. sv. Francisek Ksaver
Boštanj, dvorec	prope atrcem (1753), in arce (1757, 1763)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Marko, evangelist, 3. sv. Katarina, devica in mučenka
Vrh pri Boštanju (Topolovec)	Topolouz (1753), Topolotza (1757), Topolouza (1763), Topolotza, in monte prope Savenstein (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Notburga, devica, 3. sv. Janez Nepomuk, 4. sv. Andrej, apostol
Vrh nad Boštanjem (Okč pri Boštanju)	Okitsch (1753), Oppitsh (1757), Oppitsch (1763)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana, 2. sv. Anton, opat, 3. sv. Jožef
Kompolje (Sevnica)	Compole (1763)	sv. Mihael	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum osembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Mirna Peč	Sancti Canciani (1753), Hönigstein, Enigstein (1763), Hönigstein (1771)	sv. Kancijan in tovariši	1752: 1. sv. Kancijan in tovariši, 2. Devica Marija, 3. sv. Rešnje telo in sv. Anton Padovanski 1763: 1. sv. Kancijan in tovariši, 2. Milostna Devica Marija, 3. sv. Rešnje telo 1753: 1. sv. Uršula, 2. Devica Marija, 3. sv. Rok
Golobinjek	Taubenberg (1753)	1753: sv. Uršula 1757: sv. Uršula in tovarišice	
Dolenji Globodol	Globodoll (1763)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Jernej, apostol, 3. sv. Anton Padovanski
Mali Vrh (Mirna Peč)		sv. Matej	1753: 1. sv. Matej, apostol, 2. sv. Lucija, devica in mučenka, 3. sv. Filip in Jakob, apostola
Šentjurij na Dolenjskem		sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, 2. sv. Barbara, 3. sv. Jakob, apostol
Dolenji Podboršt	Worst (1753)	sv. Pavel, apostol	1753: 1. sv. Pavel, apostol
Hmeljič	Melchse (1753), Melziz (1757, 1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Janez, evangelist
Gorenje Karteljevo	Carteleu (1753)	sv. Primož in Felicijan, mučenca	1753: 1. sv. Primož in Felicijan, mučenca, 2. sv. Trije kralji
Gorenje Kamenje	Camigna (1753)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh
Hmeljnik, grad	oratorium publicum in arce Hohenbach (1753), Hohenpach (1757), capella publica in arce Hoffembach (1763, 1771), Hoffenbach, Hohenbach, Hoffenbah (1763), Offenbach (1771)	sv. Pankracij	1753: 1. sv. Pankracij
Mokronog	Madipedii (1753), Inferioris Madipedii (1763, 1771), Madipedium Inferius (1771)	sv. Egidij	1753: 1. sv. Egidij, opat, 2. Devica Marija, 3. sv. Barbara, devica in mučenka, 4. sv. Fabijan in Sebastijan, 5. sv. Štefan, mučenec 1763: 1. sv. Egidij, opat, 2. Devica Marija, 3. sv. Barbara, devica in mučenka, 4. sv. Sebastijan in sv. Rok, 5. sv. Štefan, mučenec

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Žalostna gora pri Mokronogu	in monte Doloroso (1753, 1763, 1771), Trautenberg (1763), in monte (1771)	Žalostna Mati božja	1753: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Jernej, apostol, 3. sv. Jožef, 4. sv. Apolonija, devica in mučenka, 5. sv. Peregrin
Žalostna gora pri Mokronogu	sacellum Sacri sepulchri (1763)	Božji grob	1753: 1. Božji grob
Šeginke (Mokronog)		sv. Florijan	1753: 1. sv. Florijan, 2. sv. Anton, opat, 3. sv. Lovrenc, mučenec 1757: 1. sv. Florijan, 2. sv. Anton, opat, 3. sv. Valentin
Novo mesto	Neostadiensis (1752), Neustadt (1757), Rudolphswertensi (1763), Rudolphswertum (1767), Rudolphwerthensi (1771)	sv. Nikolaj	1752: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. Zadjnja večerja, 3. Rožnovenska Mati božja, 4. sv. Janez Nepomuk, 5. sv. Barbara, devica in mučenka, 6. sv. Jakob, apostol, 7. sv. Ana 1752: 1 oltar
Novo mesto, špital	Infra praesbyterium	1752: ? 1771: sv. Martin	
Novo mesto		sv. Katarina, devica in mučenka	
Novo mesto		sv. Anton, opat	
Breg (Novo mesto)		sv. Jurij, mučenec	
Straža (vikariat)	Podstrasa, Strasha (1763), Inferiori Strasha (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Florijan
Gorenja Straža	Strase Superiori (1753), Superiori Strasha (1763, 1771)	sv. Tomaž	1753: 1. sv. Tomaž, apostol, 2. sv. Pavel, apostol, 3. sv. Marija Magdalena
Zalog (Straža)	Saloch (1753), Sallog (1763), Sallag (1771)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Ana, 3. sv. Janez Krstnik
Prečna (vikariat)	Preschen (1753), Prezhna, Prezinzha (1763), Prezhinam, Prezhina, Prezhinensi (1771)	sv. Elija	1753: 1. sv. Elija 1763: 2 oltarja 1771: 1. sv. Elija, prerok, 2. Devica Marija
Dolenje Kamence	Inferiori Camenza (1753), Inferiori Camenze (1763), Inferiori Kamenze (1771)	sv. Janez Evangelist	1753: 1. sv. Janez Evangelist, 2. sv. Jera
Gorenje Kamence	Superiori Camenza (1753), Superiori Camenze (1763), Superiori Kamenze (1771)	sv. križ	1753: 1. sv. križ, 2. Gospodovo vnebovzetje
Zalog, grad	capella in arce Praitenau (1763), Preitenau (1771)	sv. Frančišek Ksaver	1763: 1: sv. Frančišek Ksaver

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Luknja, grad	arce Lueg		
Poljane (Stari trg ob Kolpi)	Pollanae (1753), Pollanensi, Pellandt (1761), Pollanam, Pollanansi, Pollandt (1767)	sv. Družina	1753: 1. sv. Družina, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Florijan, mučenec, 4. sv. Mihael, nadangel, 5. sv. Križ
Poljane (Stari trg ob Kolpi) ¹²⁴⁴	sacellum in coemeterio (1753)	sv. Križ	1753: nobenega, včasih trije
Srednji Radenci	Radenze (1753), Radevza (1761)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Janez Nepomuk
Dol (Kočevoje)		sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec
Laze pri Predgradu		sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec
Spodnji Log (Kočevoje)		sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. Marija Pomočnica
Knežja Lipa		sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica
Videm (Stari trg ob Kolpi)/ Vimolj pri Predgradu		sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof
Spodnjejoška gora		sv. Duh	1753: 1. sv. Duh
Zadrc (Stari trg ob Kolpi)	Saderz (1753), Ladovz (1761)	sv. Frančišek Ksaver	1753: 1. sv. Frančišek Ksaver
Nemška Loka	Teitsche Au (1753), Teitshtn, Teitshtn (1761), Teutschau, Thautshau (1767)	Marija Tolažnica	1753: 1. Marija Tolažnica, 2. sv. Lenart, 3. ? (izven cerkve)
Zagozduc/Brezovica pri Predgradu	Sagosdez (1753, 1761)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje
Predgrad, pred gradom Poljane	arce Pollanensi	sv. Sebastijan	1753: 1. sv. Sebastijan, mučenec, 2. Devica Marija
Kovača vas (Črnomelj)	Kovatschia Vass (1753), Covatschia Vash (1761)	sv. Anton Padovanski	1753: 1. sv. Anton Padovanski, 2. sv. Ana
Kalvarija (Stari trg ob Kolpi)	prope montem calvaria (1753)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol
Laze, kapela ¹²⁴⁵	sacellum in Greit in vineis (1753)		
?, kapela ¹²⁴⁶	sacellum in Vimal inter campos (1753)		

¹²⁴⁴ Včasih župnijska cerkev.¹²⁴⁵ Neznana. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 171.¹²⁴⁶ Neznana. Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 171.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Römergrund, kapela	sacellum in Remer-grund (1753)		
Pririgolj, kapela	sacellum in Prebl (1753)		
Sinji Vrh (vikariat)	Schweinberg (1753), Svainperg (1761), Svainberg (1761, 1767)	sv. Janez Evangelist	1753: 1. sv. Janez Evangelist, 2. sv. Nikolaj, škof, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Sinji Vrh, na pokopališču		sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Dalnje Njive		sv. Marko	1753: 1. sv. Marko, evangelist
Špeharji		sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica
Polšnik	Bichelberg (1757), Pihlberg, Pilchperg (1763), Pilichberg, Billichberg, Pillichbergensi (1771) in monticulo (1763)	Marijino rojstvo	1757: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Florijan, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, 4. Karmelska Mati božja 1771: 5 oltarjev
Glinjek		sv. Jurij	1757: 3 oltarji
Ostrež nad Prevegom	in monte (1763)	sv. Katarina	1757: 3 oltarji
Renke	Bruth (1763)	sv. Nikolaj	1757: 1 oltar
Žamboh/Tepe (Litija))		sv. Lovrenc	1757: 3 oltarji
Mamolj		sv. Janez Krstnik	1757: 3 oltarji
Šentrupert na Dolenjskem	Sancti Ruperti (1753, 1763), Sanctum Rupertum (1771)	sv. Rupert	1753: 1. sv. Rupert, škof, 2. sv. Križ, 3. sv. Jožef, 4. sv. Notburga, 5. Rožnovenska Mati božja, 6. sv. Mihael, nadangel, 7. sv. Anton, opat, 8. sv. Barbara, devica (na koru), 9. sv. Andrej, apostol (na koru) 1763: 1. sv. Rupert, 2. sv. Jožef, 3. sv. Notburga, 4. Rožnovenska Mati božja, 5. sv. Mihael, 6. sv. Anton, opat, 8. sv. Križ 1771: 7 oltarjev
Vesela Gora (Šentrupert)	Freydenperg, Freudenberg (1763), monte Gaudioso (1771)	sv. Frančišek Ksaver	1753: 1. sv. Frančišek Ksaver, 2. Brezmadežna Devica Marija, 3. sv. Jožef (včasih sv. Marjeta), 4. sv. Valburga, devica, 5. sv. Janez Nepomuk
Vesela Gora (Šentrupert)	sacellum in medio montis (1753)	Božji grob	1757: 1. sv. Frančišek Ksaver, 2. Brezmadežna Devica Marija, 3. sv. Jožef, Jezusov vzgojitelj 1753: 1. Božji grob

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum osmembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Okrog (Šentrupert)	Okrog (1757), Okroge (1763)	sv. Barbara	1753: 1. sv. Barbara, 2. sv. Jakob, apostol, 3. ?
Zaloka	Salaka (1757), Sallaka (1763)	sv. Neža	1753: 1. sv. Neža, 2. sv. Jožef
Žunovec (Selo pri Mirni)	Shunovez (1757), Schunovezh (1763)	1753. sv. Peter 1757: sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Kozma in Damijan
Cimik (Trebnje)	Cimik (1757), Zhimegk, Gismik (1763)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Urh, 3. sv. Marija Magdalena, 4. sv. Trije kralji
Gabrijele	Gabriele (1757, 1763)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Ana, 3. sv. Danijel
Tržišče (vikariat)		sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Neža, 3. sv. Matej, apostol, 4. sv. Štefan 1763: 3 oltarji
Tržišče	Tersig (1753), Terschische (1757, 1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Florijan
Kaplja vas (Tržišče)/Sv. Jurij pri Tržišču/Sentjurski hrib pri Tržišču	in monte (1757, 1763)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Fabijan in Sebastijan
Martinja vas pri Mokronogu		sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof
Hrastovica	poenes Sagoriz (1757), penes Sagorizh (1763)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, 2. sv. Valentin, 3. sv. Rozalija
Gorenje Jesenice		sv. Kancijan	1753: 1. sv. Kancijan, mučenec
Vihor (Hrastno)	Vicher (1757), Wikerr (1763)	sv. Duh	
Rakovnik, grad	Rosenbach, sacellum in arce comitis Barbo (1753), Geossembach (1771)	Marijina zaroka	1753: 1. Marijina zaroka
Kot, graščina	sacellum liberi baroni Rauber (1753), Winkel (1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija
Škrijevo, grad	sacellum liberi baroni a Langhemantl (1753)	1753: ? 1771: Devica Marija	1753: 1. ? 1771: 1. Devica Marija
Zagorica, gradič	Zagotiz (1771)	Marija Pomočnica	
Dole pri Litiji (župnijski vikariat)	Beatae Virginis in Thall (1753, 1763), Tall (1763), sanctae Mariae in Thall (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Ožbolt, 4. ?, 5. ? 1757: 1. Devica Marija, 2. sv. Jurij, 3. sv. Ožbolt

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Velika Goba	Toba (1753), Gobba (1757), Goba (1763), Goban (1771)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Štefan, mučenec 1757: 1 oltar 1763: 3 oltarji
Gorenje Jelenje	Jelene (1753), Jelleine (1757), Lejeine (1763), Jeleine (1771)	sv. Janez in Pavel	1753: 1. sv. Janez in Pavel, 2. sv. Urh 1757: 3 oltarji 1763: 1 oltar
Brezovo (Litija)	Wresau (1753), Bresau (1757, 1763), Brezau (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Janez Evangelist, 3. sv. Jera
Javorje pri Gabrovki	Javer (1753), Jauer (1763), Jaun (1771)	sv. Jernej	1753: 1. sv. Jernej
Prelesje (Litija)	Prelesizag (1753), Praeessie (1757, 1763), Preleissie (1771)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, 2. sv. Jernej, 3. sv. Katarina
Šentjanž (Sevnica) (župnijski vikariat)	Sanctus Joannes Baptista (1753), Thall (1757, 1763), Sanctum Joannem in Valle (1771)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Brezmadežno spočetje, 3. sv. Mihael, nadangel 1763: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Marijino vnebovzetje, 3. sv. Mihael, nadangel
Kal pri Krmelju	Kal (1753), Kall (1757, 1763, 1771)	sv. Martin	1763: 1. sv. Martin, 2. sv. Lucija, 3. sv. Anton Padovanski
Osrednek pri Krmelju	Osredeck (1753), Osrednek (1757, 1771), Osredekg (1763)	sv. Primož in Felicijan	1753: 1. sv. Primož in Felicijan, mučenca, 2. sv. Klemen, 3. Marijino vnebovzetje 1763: 1. sv. Primož in Felicijan, 2. sv. Klemen, papež, 3. Devica Marija
Leskovec v Podborštu	Leskoviz (1753), Leskovez (1757), Leskovezh (1763), Lukoviz (1771)	Žalostna Mati božja	1753: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Urh, 3. sv. Jakob 1763: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Jakob st., apostol, 3. sv. Uršula
Budna vas	Budna vass (1753), Budnavass (1763, 1783), Budnavas (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Jernej, apostol, 3. sv. Katarina
Kamenica (Sevnica)	Camenza (1753, 1763), Kamenza (1757, 1771)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, 2. sv. Filip in Jakob, apostola, 3. sv. Družina 1763: 1. sv. Marjeta, 2. sv. Filip in Jakob, 3. sv. Tomaž, apostol
Šmihel pri Novem mestu (župnijski vikariat)	Sanctum Michaelis (1757)	sv. Mihael	1757: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Sebastijan, mučenec, 3. Brezmadežna Devica Marija, 4. Žalostna Mati božja, 5. sv. Franšek Pavelski

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Graben (Novo mesto)/ Ragovo	Graben (1757, 1763)	sv. Ana	1757: 3 oltarji
pri Grmu/Grm (Novo mesto), kapela	penes Stauden (1757), penis Stauden (1763)	Božji grob	1757: 3 oltarji
Gotna vas (Novo mesto)	Gottendorff (1757), Guettendorff (1763)	sv. Lenart	1757: 3 oltarji 1763: 2 oltarja
Jedinsčica	penes arce Poganz (1757, 1763)	sv. Rok	1757: 3 oltarji
Šentjošt (Novo mesto)		sv. Jošt	1757: 3 oltarji
Črmošnjice pri Stopičah	Zermoshniz (1757)	1757: sv. Magdalena 1763: sv. Marija Magdalena	1757: 1 oltar
Gornja Težka Voda	Superiori Teschka voda (1757)	sv. Urban	1757: 1 oltar
Cerovec (Gorenje Lakovnice)	in monte Zerouz (1757, 1763)	sv. Florijan	1757: 3 oltarji
Stranska vas (Novo mesto)	Stranska vass (1757), Stranska vass (1763)	sv. Nikolaj	1757: 3 oltarji
Ljuben (Novo mesto)/Veliki Podljuben	in monte Euben (1757), in monte Luben (1757)	sv. Vid	1757: 3 oltarji
Pogance, dvorec	capella in arce Poganz (1757)	sv. Trojica	1757: 1. sv. Trojica
Rupečvrh, dvorec	capella in arce Rupertschhoff (1757)	sv. Jožef	1757: 1. sv. Jožef
Neuhof/Novi dvor, dvorec	capella in arce Neyhoff (1757)	Devica Marija iz Trsata	1757: 1. Devica Marija iz Trsata
Kamen (na Kandiji v Novem mestu), grad	Stanprik (1757)	sv. Jožef	1757: 1. sv. Jožef
Podgrad pri Novem mestu (Mehovo)		Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Frančišek Ksaver, 3. ?, 4. ?
Jurna vas	Jurendorff, Juma vass (1763)	sv. Marijeta	1763: 1. sv. Marijeta, devica in mučenka, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Notburga, devica
Veliki Čerovec	Jerouz (1753), Zeroviz (1757)	sv. Primož in Felician	1753: 1. sv. Primož in Felician, 2. Devica Marija, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, mučenca

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Dolž	Dolz (1753), Dolsch (1757)	sv. Kozma in Damijan	1753: 1. sv. Kozma in Damijan, 2. sv. Blaž, škof in mučenec, 3. sv. Lucija, devica in mučenka 1757: 4 oltarji
Pangrč Grm		sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Katarina 1757: 1 oltar
Zajčji Vrh pri Stopičah	Nassemborg (1753), Hasenberg (1757)	sv. Matej	1753: 1. sv. Matej, apostol
Mali Orehek	Nusdorff (1753), Nussdorff (1757)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Pavel, apostol 1757: 1 oltar
Hrušica (Novo mesto)	Pirnbaum (1753), Pimdorff (1757)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol
Veliki Slatnik	Slattenegg (1753), Slatenig (1757), Maioni Slatenegg (1763)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Jera 1757: 1 oltar
Potov Vrh	Potendorff (1757), Pottendorff (1763)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Ksaver, 3. sv. Urh 1757: 2 oltarja
Smolenja vas	Pechdorff (1753), Pheroff (1757), Pekndorff (1763)	Devica Marija	1757: 1. Devica Marija, 2. sv. Marko, evangelist, 3. sv. Rozalija, 4. sv. Janez Nepomuk (v kapeli)
Stopiče (župnijski vikariat)	Stoppitsch (1757), Stopiz (1763), Stopizh (1771)	1757: Devica Marija 1763: Devica Marija tolažnica žalostnih	1763: 1. Devica Marija tolažnica žalostnih, 2. sv. Kajetan, 3. sv. Janez Krstnik
Hrušica (Novo mesto)	Pirnbaum (1753), Pimdorff (1757), Hrusza (1763)	sv. Jakob	1763: 1. sv. Jakob
Pangrč Grm		sv. Nikolaj	1763: 1. sv. Nikolaj, 2. ?
Dolž	Dolz (1753), Dolsch (1757)	sv. Kozma in Damijan	1763: 1. sv. Kozma in Damijan, 2. ?, 3. ?
Veliki Cerovec	Jerouz (1753), Zeroviz (1757)	sv. Primož in Felician	1763: 1. sv. Primož in Felician, 2. ?, 3. ?
Smolenja vas	Pechdorff (1753), Pheroff (1757), Pekendorff (1763)	Marijino vnebovzetje	1763: 1. Marijino vnebovzetje, 2. ?, 3. ?, 4. ?

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Jurna vas	Jurendorff (?), Jurna vass (1763)	sv. Marjeta	1763: 1. sv. Marjeta, 2. ?, 3. ?
Zajčji Vrh pri Stopičah	Nassemborg (1753), Hasenberg (1757)	sv. Matej	1763: 1. sv. Matej, apostol
Mali Orehek	Nusdorff (1753), Nussdorff (1757)	sv. Andrej	1763: 1. sv. Andrej, apostol, 2. ?, 3. ?
Novo mesto, frančišk. samostan		sv. Lenart	1763: 1. sv. Lenart, 2. ?, 3. ?
Novo mesto, kapucinski samostan	capellam penes arcem Rupertschhoff (1771)	sv. Jožef	1771: 3 oltarji
Vavta vas (župnijski vikariat)	Valta Vass (1753), Waltendorff (1763, 1767, 1771), Waltendorffii (1771)	sv. Jakob, apostol	1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Sebastijan, mučenec, 3. sv. Janez Krstnik
Drganja Sela	Dergaina Sella (1753)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Janez Evangelist, 3. sv. Luka, evangelist
?		sv. Lucija	1753: 1. sv. Lucija, devica in mučenka
Gorenje Sušice	Superiori Shussitz (1753)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, 2. sv. Valentin, 3. sv. Marjeta
Mali Rigelj	Superiori Rigl (1753)	sv. Uršula in Urban	1753: 1. sv. Uršula in Urban
Cerovec (Dolenjske Toplice)	in monte Zerough (1753)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. ?, apostol, 3. sv. Marija Magdalena
Podturn pri Dolenjskih Toplicah	sub turri (1753)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Družina, 3. Kronanje Device Marije
Loška vas	sub sylva (1753)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, 2. sv. Frančišek Ksaver, tovariš, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Meniška vas	supra Minckendorff (1753)	1753: sv. Anton Padovanski 1763: sv. Anton	1753: 1. sv. Anton Padovanski
Uršna sela		sv. Križ	1763: 3 oltarji
(Dolenjske) Toplice (vikariatni/kuradni beneficij/župnija)	Topliz sive Thermis (1753), Tepliz (1763), Toplitz, Thermas, Toplitz (1767)	Marijino rojstvo	1753: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Ana, 3. sv. Katarina, devica in mučenka
Soteska (vikariatni/kuradni beneficij)	Ainodii (1753), Aynodt, Aynedt (1763), Aynödt (1771)	sv. Erazem	1753: 1. sv. Erazem, škof in mučenec, 2. sv. Valentin, duhovnik, 3. sv. Ana, 4. Gospodovo trpljenje 1757: 1. sv. Erazem, 2. sv. Valentin, 3. sv. Tekla (v delu), 4. ? 1763: 1. sv. Erazem, 2. sv. Valentin, 3. sv. Tekla, 4. Jezusovo trpljenje

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum osembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Soteska, grad	capella privata (1753), sacellum publicum arcs in Ainöd (1757)	1753: sv. Trojica 1757: Marijino kronanje	1753: 1. sv. Trojica 1757: 1. Marijino kronanje
RIBNIŠKI ARHIDIAKONAT			
Bloke	Oblacensis (1752), Oblacensis (1761), Oblazensis (1767), Oblach (1767, 1771)	sv. Mihael	1752: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Rožnega venca, 3. sv. Katarina, devica in mučenka 1761: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Rožnega venca, 3. sv. Katarina, 4. sv. Izidor, 5. sv. Martin
Volče (Bloke)		sv. Volbenk	1752: 1. sv. Volbenk, škof, 2. sv. Egidij, opat, 3. sv. Vincenc, škof in mučenec
Sv. Duh (Bloke)/Krajčič		sv. Duh	1752: 1. sv. Duh, 2. sv. Trije kralji, 3. Devica Marija in sv. Ana
Ravniki (Bloke)		sv. Rok, spokornik	1752: 1. sv. Rok, 2. sv. Štefan, 3. sv. Tomaž, apostol
Hudi Vrh	Hudi Verh (1771)	sv. Nikolaj	1752: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Helena, 3. sv. Matija, apostol
Velike Bloke		Marijino vnebovzetje	1752: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Katarina, devica in mučenka, 3. sv. Marjeta, devica
Bloke	prope matricem	sv. Martin	1752: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Valentin, duhovnik, 3. sv. Anton Padovanski
Sveta Trojica (Bloke)		sv. Trojica	
Studenec na Blokah		sv. Just	
Hiteni, pri starem gradu Nadlišek	Adlik, Adlisik (1767)	sv. Urh	
Gorenje Otave		sv. Andrej	
Runarsko	Rinarsku	Devica Marija	
Studenec na Blokah	Wloke	sv. Janez Krstnik	
Ulaka (Bloke)	Vloke (1771)	sv. Nikolaj	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Loški Potok (vikariat)	Laaserbach (1752), Loserspach (1761), Loserpach, Looserpach (1767), Laaserpach (1771)	sv. Lenart	1752: 1. sv. Lenart, spokornik, 2. sv. Janez Nepomuk, mučenec, 3. sv. Jošt, 4. sv. Rožnega venca, 5. sv. Jernej
Loški Potok		sv. Barbara	1752: 1. sv. Barbara, devica in mučenka, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Marija Magdalena
Križna gora pri Ložu	Laas	sv. Križ	1752: 5 oltarjev
Podcerkev		sv. Martin	1752: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Trije kralji, 3. sv. Valentin, duhovnik
Retje		1753: sv. Pankracij in Florijan 1771: sv. Florijan	1752: 1. sv. Pankracij in Florijan, mučenca, 2. ?
Dane (Loška Dolina)/Škrlje		sv. Urban	1752: 1. sv. Urban, papež in mučenec, 2. ?, 3. ?
Sv. Vid nad Cerknico (vikariat)	ad Sanctum Vitum (1767, 1771), Sanctum Vitum sub parochia Obloch (1771)	sv. Vid	1761: ?. sv. Valentin
Gorenje Otave		sv. Andrej	
Cajnarje/Gora (Cerknica)		sv. Jurij	
Štrukljeva vas		sv. Jakob	
Osredek (Cerknica)		sv. Primož in Felicijan	
Črmošnjice	Zermoschniz (1753), Zermozniz (1761), Tschermoschnitz (1767), Tshermoschniz (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Rožnega venca, 3. ?, 4. ?, 5. ? 1761: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Rožnega venca, 3. Jezusovo bičanje, 4. sv. Notburga, 5. sv. Juda
Kočevske Poljane	Pellandt (1753), Pelland (1761), Pölland (1771)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol
Blatnik pri Črmošnjicah	Ruspach (1753, 1761), Ruesspach (1771)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. Žalostna Mati božja
Gorica v Kočevskih Poljanah	Pichl (1753), Riegl (1771)	Marija Pomočnica	1753: 1. Marija Pomočnica, 2. sv. Trojica, 3. sv. Barbara, devica in mučenka

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Podstenice	Stain Pondt (1753), Stainpandt (1761), Stampont (1771)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, škof in mučenec
Nova Gora	Neüberg (1753), Neüperg (1761), Nayperg (1771)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel
Gornje Laze	Ebentodt (1753), Ebenthal (1761), Raiter (1771)	sv. Matija, apostol	1753: 1. sv. Matija, apostol
Topli Vrh	Tapelverch (1753), Tapell Verh (1761), Unterdolfelperg (1771)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola
Komarna vas	Superiori Tapelverch (1753), Tapell Verh (1761), Oberdolfelperg (1771)	Vsi svetniki	1753: 1. Vsi svetniki
Ribnik (Rubnig)	Ribnig (1753), Ribnik (1761), Ribnich (1771)	1753: sv. Rok 1771: sv. Jožef	1753: 1. sv. Rok, spokomik
Vimolj (Srednja vas pri Semiču)	Videnzu (1753, 1761), Biderperg (1771)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Gaber pri Črmošnjicah	Gaber (1753, 1761, 1771)	sv. Valentin	1753: 1. sv. Valentin, spokomik
Brezje pri Rožnem Dolu	Balzan (1753), Babzen (1761), Wrezen (1771)	1753: sv. Florijan in Vid 1771: sv. Florijan	1753: 1. sv. Florijan in Vid, mučenca
Srednja vas (Semič)	Mitterdorff (1753), Mitterdorf (1761), Miterdorff (1771)	sv. Filip in Jakob	1753: 1. sv. Filip in Jakob, apostola
Kleč	Clez (1753), Clanz (1761), Klezh (1771)	1753: sv. Anton Padovanski 1771: sv. Anton	1753: 1. sv. Anton Padovanski
Planina (Semič)	Alb (1753), Alben (1761), Stokendorff (1771)	sv. Elija	1753: 1. sv. Elija
Mirna Gora nad Planino	Fridensperg (1753, 1771), monte Taumaturga, monte pacifico (1761), Fridenberg (1767)	sv. Francišek Ksaver	1753: 1. sv. Francišek Ksaver, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. Žalostna Mati božja
Ponikve (Spareben)	Sporeben (1753), Spareben (1771)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica
Topličice	Tapliz (1753), Töpliz (1761), Tepliz (1771)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kafele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kafele (datum osnove v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kafele	patrocinij oltarjev
Sredgora	Mitterwaldt (1753), Mitenwald (1771)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena
Stari Tabor	Alt Taber (1753), Althaber (1771)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart
Novi Tabor	Noy Thabor (1771)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
?		sv. Barbara	
Dobrepolje	Boni Campi (1753), Boni Campensi (1767)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Škapulir, 3. sv. Rešnje telo, 4. sv. Andrej, apostol, 5. sv. Štefan
Ponikve (Dobrepolje)	Poniqua (1753), Ponique (1761)	sv. Florijan	1753: 1. sv. Florijan, mučenec, 2. sv. Mihael, nadangel, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Zdenska Reber	ad Sanctum Antonium (1753)	sv. Anton Padovanski	1753: 1. sv. Anton Padovanski, 2. sv. Frančšek Ksaver, 3. sv. Matej, apostol
Podgorica (Dobrepolje)	Podgoriza (1753)	Rožnovenska Devica Marija	1753: 1. Rožnovenska Devica Marija, 2. sv. Matej, apostol, 3. sv. Marko, evangelist
Podpeč (Dobrepolje)	Podpetch (1753)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Ana, 3. sv. Jošt
Podgora (Dobrepolje)	Podgora (1753)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Katarina, devica in mučenka, 3. sv. Lucija, devica in mučenka
Kompolje (Dobrepolje)	Cumpale (1753)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec, 2. sv. Neža, devica in mučenka, 3. sv. Trojica 1761: 2 oltarja
Hočevje	ad Sanctum Josephum (1753)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef
Tisovec	Tissavez (1753)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola
Struge	Strugga (1753), Strugg (1767)	1753: sv. Avguštin in sv. Janez Krstnik 1761: sv. Avguštin	1753: 1. sv. Avguštin in sv. Janez Krstnik, 2. sv. Lovrenc, 3. sv. Uršula
Čušperk, dvorec	arce Zobelsperg (1753)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija
Velike Lašče (vikariat)	Lassiz (1753, 1767), Loshiz (1761), Lashiz (1767, 1771), Lashiz, Lasshitsh (1767)	Marijino rojstvo	1767: 1. ?, ...

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kafele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kafele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kafele	patrocinij oltarjev
Male Lašče	Minori Lassiz (1753), Minori Lashiz (1761)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Klemen, papež
Srobotnik pri Velikih Laščah	Sanctum Rochum (1753)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, 2. sv. Blaž, 3. sv. Apolonija, devica in mučenka
Mala Slevica	Minori Silenz (1753), Minori Silevz (1761)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Primož in Felician, mučenca
Velika Slevica	Maiori Selenz (1753), Maiori Selevz (1761)	Marijino oznanjenje	1753: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Lenart, 3. sv. Lucija, devica in mučenka
Lužarji	ad Sanctum Usbaldum (1761)	sv. Ožbolt	1753: 1. sv. Ožbolt, 2. sv. Vid, mučenec, 3. sv. Notburga, devica
Sv. Gregor		sv. Gregor	1753: 1. sv. Gregor, papež, 2. sv. Valentin, 3. sv. Uršula, devica in mučenka
pri Sv. Gregorju		sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef
Marsiči (Ribnica)	ad sanctum Udalicum (1753)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, 2. sv. Marijeta, 3. sv. Frčišek Ksaver in sv. Andrej, apostol
Dvorska vas (Velike Lašče)	Drosca vass (1753), Doscha vass (1761)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Peter in Pavel, apostola, 3. sv. Neža, devica in mučenka
Dvorska vas (Velike Lašče), kapela	sacellum (1753), capella (1761)	sv. Donat	
?	sacellum (1753)		
Kočevje ¹²⁴⁷	Gotschee, Gottsheviensim, Gotsche, Gottscheviensis (1761), Gostdheviensj, Gotschee (1767), Gottshee (1771)	sv. Jernej	1761: sv. Jernej, apostol, 2. sv. Križ, 3. Devica Marija, 4. sv. Mihael, nadangel, 5. sv. Jernej (star oltar)
Kočevje, žup. c.	in civitate (1761)	sv. Fabijan in Sebastijan	1761: 1. sv. Fabijan in Sebastijan, mučenca, 2. sv. Peregrin Carziori, 3. Devica Marija, 4. Marijino srce, 5. sv. Anton Padovanski, 6. sv. Barbara, 7. sv. Janez Krstnik, 8. sv. Jožef
Šalka vas	Solchendorff (1753)	1753: sv. Rok 1761: sv. Rok in sv. Lenart	1753: 1. sv. Rok, spokornik, 2. sv. Rok, spokornik (star)

¹²⁴⁷ Leta 1761 je imela župnija 17 podružničnih cerkva.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Cvišerji	Zislem (1753)	1753: sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Jošt
Onek (Hrib)	in monte Hochenegg paghi (1753), in monte (1761), Hochenegg (1767)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Zajče Polje, kapela	sacellum campestre (1753)	1753: sv. Andrej, Frančišek Ksaver in Rok 1771: sv. Rok	1753: 1. sv. Andrej, Frančišek Ksaver in Rok
Rogati Hrib	Haremburg (1753)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh
Črni Potok pri Kočevju	Schwarzenbach (1753, 1763)	sv. Trije kralji	1753: 1. sv. Trije kralji
Zajče Polje	Hasmfeldt (1753), Hasenfeldt (1767)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol
Livold	Lienfeldt (1753)	Vsi svetniki	1753: 1. Vsi svetniki
Dolga vas (Kočevje)	Graffenfeldt (1753)	1753: Ime Jezusovo 1761: Presladko Ime Jezusovo	1753: 1. Ime Jezusovo
Kočevje, kapela		sv. Frančišek Ksaver	1753: 1. sv. Frančišek Ksaver, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Kozma in Damijan
Trata (Kočevje)		sv. Rešnje telo	1753: 1. sv. Rešnje telo, 2. sv. Valentin, duhovnik, 3. sv. Jurij in Hubert
Trata (Kočevje), kapela	sacellum domini (1753)	Božji grob	1753: 1. Božji grob
Gornje Ložine		1753: sv. Peter in Pavel 1771: sv. Peter in Pavel, apostola	
Koblarji		1761: sv. Anton Padovanski in sv. Štefan 1771: sv. Štefan	
Mala Gora (Kočevje)		sv. Nikolaj, škof	
Klinja vas		sv. Marija Magdalena	
Želje		1761: sv. Lovrenc in sv. Katarina 1771: sv. Lovrenc	
Mraka pri Kočevju		sv. Filip in Jakob, apostola	
Topla Reber	Unter Borenberg (1753), Unter Warenberg (1771)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Stari Log (vikariat)	Altenlack (1753), Altloh (1761), Alten Laagk, Altlack (1767), Altlach (1771)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, 2. sv. Martin, škof, 3. sv. Frančšek Ksaver, 4. Rožnovenska Mati božja
Kleč	Kletsch (1753), Klezh (1771)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Križ, 3. sv. Anton, opat
Beli Kamen	Baisenstain (1753), Waissesstain (1771)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Smuka	Longenthal (1753), Longenthal (1771)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Marko, evangelist
Pugled pri Starem Logu	Hogenperg (1753), Hohenperg (1771)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel
Vrbovec (Kočevje)	Tieffenthal (1753), Tieffenthal (1771)	Marija Pomočnica	1753: 1. Marija Pomočnica
Stari Breg	Altpacher (1753, 1771)	sv. Uršula	1753: 1. sv. Uršula, devica in mučenka
Dolnja Topla Reber	Unter Boremperg (1753), Unter Warenperg (1771)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec
Polom	Ebenthal (1753), Elenthal (1771)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Blaž, škof in mučenec, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Trnovec (Kočevje)	Trinoviz (1753), Tiefenraiter (1771)	Marija Tolažnica	1753: 1. Marija Tolažnica
Seč	Shez (1771)	sv. Neža	
Gornja Topla Reber	Ober Warenperg (1771)	sv. Matej	
Kočevska Reka	Riech (1753), Rich, Riegg (1761, 1771)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Žalostna Mati božja, 3. Brezmadežno spočetje Device Marije, 4. Rožnovenska Mati božja
pri Kočevski Reki		sv. Ksaver, spokornik	1753: 1. sv. Ksaver, spokornik
Gora nad Gotenico	in monte extra paghum Götteniz (1753), in monte (1761, 1711)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, spokornik
Gotenica (vikariat)	Götteniz (1753), Getteniz (1761), Göteniz (1771)	sv. Ožbolt	1753: 1. sv. Ožbolt
Koč (Kočevje)	Gotschen (1753), Göttshem (1761), Kozhen (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Uršula, 3. sv. Ana
Novi Lazi	Hinterberg (1753, 1761), Hinterperg (1771)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. Andrej, apostol, 3. sv. Trojica

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Štalcerji	Stolzern (1753, 1761), Stauzern (1771)	sv. Anton	1753: 1. sv. Anton, opat, 2. sv. Nikolaj, škof, 3. sv. Marjeta
Morava	Mraun (1753), Braven (1761), Mraun (1771)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Gregor, papež, 3. sv. Magdalena
Preža	Breshe (1753), Preishe (1761), Prese (1771)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef, spokornik, 2. sv. Anton Padovanski, 3. Marijina zaroka
Dolnja Briga	Tiefenbach (1753), Treffenbach (1761), Siessenpach (1771)	1753: sv. Valentin in Urh 1771: sv. Urh	1753: 1. sv. Valentin in Urh, škofa, 2. sv. Andrej, apostol, 3. sv. Marija Magdalena
Borovec pri Kočevski Reki	Maraviz (1753), Maroviz (1761), Moraiz (1771)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Jera, 3. sv. Trojica
Ravne (Gotenica)	Eben (1753, 1761, 1771)	Ime Jezusovo	1753: 1. Ime Jezusovo
Koprivnik	Nesselthal (1753), Nesselthal (1761), Nesselthal (1761, 1771), Nesselthal (1767)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Nikolaj, 3. sv. Jernej, apostol, 4. Rožnovenska Mati božja
Rajhenav	Reichenau (1753), Raihenau (1771)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena
Gorenja Loka ((Koprivnik)	Altachbichl (1753), Altlach Pihl (1771), Altlachbichl (1783)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, škof
Gradec (Koprivnik)	Gradezberg (1753), Gradesperg (1771)	1753: sv. Križ in Žalostna Mati božja 1771: sv. Križ	1753: 1. sv. Križ in Žalostna Mati božja
Srednja Bukova Gora	Mitterbuechberg (1753), Miterburger (1771)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Anton, opat
Hrib pri Koprivniku	Sichl (1753), Pihl (1771)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, škof, 2. sv. Uršula
Tanč Vrh (Hrib pri Koprivniku)	Tanzbichl (1753), Ton Pihl (1771)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta
Svetli Potok	Liechtenbach (1753), Liechtenpach (1771)	Marijino vnebovzeje	1753: 1. Marijino vnebovzeje, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Ožbolt in sv. Trije kralji
Kumrova vas (Svetli Potok)	in monte (1753), Kumerdorff (1771)	Ime Jezusovo	1753: 1. Ime Jezusovo, 2. sv. Križ, 3. Moleči Kristus v vrtu
Staro Brezje	Altfriesach (1753), Altfriesah (1771), Altfriesach (1783)	sv. Volbenk	1753: 1. sv. Volbenk, spokornik in papež
Laze pri Oneku	Neyfrisach (1753), Nolfriesah (1771)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef, spokornik

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrociniji oltarjev
Kostel (Fara pri Kočevju)	Costellensi (1753, 1767), Castellensi, Kastei, Kostell (1761), Costel, Kostellensi, Costelensi, Kostl, Kosstl (1767), Kosstel, Kostel (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Martin, škof, 3. sv. Ana, 4. Rožnovenska Mati božja, 5. ?¹²⁴⁸ 1761: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Martin, škof, 3. sv. Ana, 4. Rožnovenska Mati božja 1753: 1. sv. Anton Padovanski 1753: 1. sv. Trije kralji, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Križ 1753: 1. sv. Vid in tovariši, mučenci, 2. sv. Rok, spokornik, 3. sv. Mihael, nadangel 1753: 1. sv. Nikolaj, škof 1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Matej, apostol 1753: 1. sv. Lenart, spokornik 1753: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. sv. Urh, 3. sv. Valentin, mučenec 1753: 1. sv. Odrašenik, 2. sv. Jernej, apostol, 3. sv. Uršula in tovarišice 1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Jožef 1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Gregor in Elizabeta, 3. sv. Matej, apostol, 4. sv. Notburga, devica 1753: 1. sv. Janez Evangelist, 2. Rožnovenska Mati božja, 3. sv. Rešnje telo, 4. sv. Nikolaj, škof, 5. sv. Notburga 1757: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Erazem, 3. sv. Rešnje telo, 4. sv. Nikolaj, 5. sv. Rožnega venca 1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Mihael, nadangel 1753: 1. sv. Florijan, mučenec, 2. sv. Barbara, 3. sv. Lenart
Kostel, grad	arce Costellenski (1753)	sv. Anton Padovanski	
Kostel	in parte arcis inferiori (1753), in oppido (1771)	sv. Trije kralji	
Mavrc	Mauerz (1753, 1771), Mauerz (1761)	sv. Vid in tovariši	
Vrh pri Fari	Verh (1753), Verch (1761, 1771)	sv. Nikolaj, škof	
Slavski Laz	Slavclass (1753), Schaulzlash (1761), Shlaphzhila (1771)	sv. Trojica	
Krkovo nad Faro	Cherckavo (1753), Kerkavo (1761), Kerkovu (1771)	sv. Lenart	
Klanec pri Fari	Klanz (1753, 1761, 1771)	sv. Štefan	
Ajbelj	Albel (1753, 1761), Alblen (1771)	sv. Odrašenik	
Podstene pri Kostelu	Podstene (1753, 1761, 1771)	sv. Duh	
Banja Loka	Bagnaluca (1753), Pagnelnic (1761), Baina Locha (1771)	sv. Jakob	
Banja Loka, kapela		sv. Notburga	
Krško (vikariat)	Gurgfeldi (1753, 1771), Gurgfeld (1763), Gurchfeld, Gurfkfeldensi (1771)	sv. Janez Evangelist	
Krško, špital	civico hospitali annexa (1753), in hospitali (1763)	sv. Duh	
Krško, pokopališka	in civitate (1753, 1763)	sv. Florijan	

¹²⁴⁸ Izven cerkve, na pokopališču.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Krško, kapucinski samostan			
Leskovec pri Krškem	Haselbach (1753), Haslpah (1763), Holspach, Haselpach, Haselpachensi (1771)	Žalostna Mati božja	1753: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Trojica, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, 4. sv. Rožnega venca, 5. sv. Nikolaj 1763: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Trojica, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, 4. Rožnovenska Mati božja, 5. sv. Nikolaj, škof 1771: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Trojica, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, 4. Rožnovenska Mati božja
Leskovec pri Krškem, kapela	capella in coemeterio (1753)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael 1763: 1. sv. Mihael, nadangel
Šrajbarski tum, grad	capella in arce Thuramhart (1753), Turnemhardt (1763), Thurnemhart (1771)	Marija Tolažnica	1753: 1. Marija Tolažnica 1763: 1. Devica Marija
Leskovec pri Krškem	capella prope Haselpach (1753)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana, dva oltarja še v izgradnji 1763: 3 oltarji
Krško (nad mestom)	in monticulo (1757, 1763)	sv. Rozalija	1753: 1. sv. Rozalija, devica, 2. sv. Matej, apostol, 3. sv. Anton, opat
Trška Gora (Krško)	in monte (1753), Statberg (1757, 1763)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef, 2. sv. Križ, 3. sv. Janez Nepomuk, 4. Brezmadežno spočetje, 5. sv. Ana
Veniše	sacellum in Vinisch (1753)	sv. Urban	1753: 1. sv. Urban
Drnovo	sacellum in Dernovo (1753)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Vihre	Viher (1753)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, 2. sv. Dominik, 3. sv. Anton, opat
Gorica (Krško)	sacellum in Goriza (1753)	sv. Pavel	1753: 1. sv. Pavel
Velika vas pri Krškem	Grossdorff (1753)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, 2. sv. Barbara, 3. sv. Anton Padovanski
Veliki Podlog		sv. Nikolaj	1763: 1 oltar
Cerkije ob Krki (vikariat)	Cirgle sive Zirkla (1753), Zirkle (1763)	sv. Marko	1753: 1. sv. Marko, evangelist, 2. Devica Marija, 3. sv. Marija Magdalena, 4. sv. Trije kralji (v kapeli) 1757: 1. sv. Marko, 2. ?, 3. ? 1763: 1. sv. Marko, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Marija Magdalena

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Krška vas (Brežice)	Münkendorff (1753)	sv. Mohor in Fortunat	1753: 1. sv. Mohor in Fortunat, mučenca, 2. sv. Barbara, 3. sv. Jurij, mučenec
Veliko Mraševo	Gross-Mrasavo (1753), Dorzava vass (1763)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Jurij, mučenec
Senuše	Smusse (1753)	sv. Lucija	1753: 1. sv. Lucija, devica in mučenka, 2. sv. Matej, apostol
Strazha pri Raki	Strascha (1753)	sv. Valentin	1753: 1. sv. Valentin, duhovnik, 2. sv. Klemen, papež in mučenec, 3. sv. Vincenc, mučenec, 4. sv. Leopold, spokornik
Nemška vas (Krško)	Teütschdorff (1753)	sv. Štefan	1753: 1. sv. Štefan, 2. sv. Trije kralji, 3. sv. Neža 1763: 4 oltarji
Ravni	Rauno (1753)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, 2. sv. Jernej, apostol
Veliki Tm	Klein Dorn (1753)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Jakob, apostol, 3. sv. Uršula in tovarišice
Dalce	Dolce (1753)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Rok, spokornik
Gorenja Lepa vas	Schöndorff (1753)	sv. Primož in Felician	1753: 1. sv. Primož in Felician, mučenca
Gora (Krško)	Laurentiberg (1753)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Apolonija, devica in mučenka
Mozelj	Moisel (1753), Mösl (1767, 1771), Mosel, Mösel (1767)	1753: sv. Lenart, spokornik 1761: sv. Lenart, opat	1753: 1. sv. Lenart, spokornik, 2. sv. Družina, 3. sv. Urh, škof, 4. sv. Rožnega vena 1761: sv. Lenart, opat, 2. sv. Izidor, 3. sv. Notburga, 4. sv. Rožnega vena, 5. sv. Peter 1767: 1. sv. Lenart, 2. sv. Rožnega vena, 3. sv. Peter, apostol
Mozlj, kapela	in pagho non multum a parochiali distans (1753)	1753: Presveta Jezusova kri 1771: sv. Rešnje telo	1753: 1. Presveta Jezusova kri, 2. sv. Brikcij, 3. sv. Anton, opat in sv. Jožef, spokornik
Kočarji	Gotscheem (1753), Gottshem (1761)	sv. Ambrož	1753: 1. sv. Ambrož, škof
Suhi Potok	Turnbach (1753), Durnpah (1761)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Valentin, duhovnik, 3. sv. Anton Padovanski
Kačji Potok	Otterbach (1753)	sv. Štefan	1753: 1. sv. Štefan, mučenec
Rajndol	Geinthaal (1753), Rainthall (1761)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Rajndol	superiori configua Reinthaal (1753), Rainthall (1761)	Lavretanska Mati božja	1753: 1. Lavretanska Mati božja
Podlesje (Verdrenk)	Verdrenk (1753), Perdrenk (1761)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Verderb (Muhov breg)	in monte (1753, 1761)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje
Škrljaj	Untershrill (1753), Untershrilln (1761)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Mihael, nadangel
Zdihovno	Obershrill (1753), Obershrill (1761), Oberskrill (1767)	Žalostna Mati božja	1753: 1. Žalostna Mati božja, 2. Brezmadežno spočetje Device Marije, 3. sv. Kozma in Damijan, mučenca
Rajndol (?)	capella campestris (1753)	sv. Jožef	1753: 1. sv. Jožef
Mozelj, kapela (?)	capella campestris poenes parochialem extra coemeterium (1753)	sv. Florijan	1753: 1. sv. Florijan
Osilnica	Ossiuniz (1753), Ossiuniz (1771)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. sv. Rožnega venca, 3. Jezusovo rojstvo, 4. sv. Kozma in Damijan, mučenca
Srobotnik ob Kolpi/Peščenec	supra Schrobotnik (1753)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Bosljiva Loka	Rosail vel Besselava (1753)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, 2. sv. Sebastijan, 3. sv. Rok
Ribjek (Osilnica)	Fischboch (1753)	sv. Egidij	1753: 1. sv. Egidij, opat, 2. sv. Anton Padovanski, 3. Brezmadežno spočetje Device Marije
Spodnji Čačič	Zazigh (1753)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Matej, apostol, 3. sv. Avguštin
Papeži	Papesch (1753)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Lenart, 3. Marijino vnebovzetje
Žurje	Surge (1753)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Elija, prerok, 3. ?
Trava (vikariat)	Obergrass (1753, 1771)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, 2. sv. Katarina, devica in mučenka, 3. sv. Štefan
Draga	Draga (1753)	1753: Brezmadežna Devica Marija 1771: Marijino rojstvo	1753: 1. Brezmadežna Devica Marija, 2. sv. Andrej, 3. sv. Anton Padovanski
Stari Kot	Binkl (1753)	sv. Frančišek Ksaver	1753: 1. sv. Frančišek Ksaver

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Ribnica	Reyffnicii (1753), Raiffnicii, Reifnizii (1761), Reiffnicii (1767), Raiffnicis, Raiffnicensis (1771)	1753: sv. Štefan, mučenec 1771: sv. Štefan, papež	1753: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. sv. Kozma in Damijan, mučenca, 3. sv. Notburga, devica, 4. sv. Trije kralji, 5. sv. Kancij, 6. sv. Rožnega venca, 7. sv. Katarina, devica in mučenka, 8. sv. Andrej, apostol, 9. sv. Zakrament, 10. sv. Mohor in Fortunat, mučenca, 11. Marija Pomočnica (včasih sv. Krištof) 1761: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. sv. Kozma in Damijan, mučenca, 3. sv. Notburga, devica, 4. sv. Trije kralji, 5. sv. Križ, 6. sv. Rožnega venca, 7. sv. Katarina, devica in mučenka, 8. sv. Andrej, apostol, 9. sv. Zakrament, 10. sv. Mohor in Fortunat, mučenca, 11. Marija Pomočnica (včasih sv. Krištof)
Ribnica, kapela	sacellum in coemeterio (1753)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, spokornik, 2. sv. Anton, opat, 3. sv. Francšek Serafij
Hrovača	Crawotsch (1753), Krabatsh (1771)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Jakob, apostol, 3. sv. Janez Evangelist
Goriča vas	Goritscha vas (1753), Gorizhia vass (1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Florijan, 3. sv. Uršula in tovarišice
Nemška vas (Ribnica)	Nemsshka vass (1771)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, spokornik, 2. sv. Matej, apostol, 3. sv. Jošt, 4. sv. Izidor, kmet
Dolenja vas (Ribnica)	Dalegna vas (1753)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka, 2. sv. Pavel, apostol, 3. sv. Barbara, devica in mučenka
Dolenja vas (Ribnica)	sacellum prope oppidum (1753), Niderdorff (1771)	sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, spokornik
Rakitnica	Rekitniz (1753), Rakitniz (1771)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec, 2. sv. Elija, 3. sv. Inocenc
Grčarice (kuratni beneficij)	Masern (1753), Maasern (1771)	sv. Primož in Felician	1753: 1. sv. Primož in Felician, mučenca, 2. sv. Andrej, apostol, 3. sv. Lenart, spokornik
Prigorica	Pergoriza (1753, 1771)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. sv. Andrej, apostol, 3. ?
Stara Cerkev	prope Gotschee (1753)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. ? 3. ? 4. ? 5. ?
Ribnica, grad	in arce Reiffnicensi (1753)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Sajevec	super Ruesspach (1771)	sv. Frančišek Ksaver	1753: 1. sv. Frančišek Ksaver, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Janez Nepomuk
Jurjevica	Friesah (1771)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Blaž, škof in mučenec, 3. sv. Anaklet, papež in mučenec
Jurjevica, kapela	sacellum in coemeterio (1753)	Božji grob	1753: 1. Božji grob
Gora (Sodražica)/Petrinci	Gora (1753), in Monte, in monte supra Sodricium (1771)	Marija Snežna	1753: 1. Marija Snežna, 2. sv. Ožbolt, 3. sv. Duh
Gora (Sodražica)/Petrinci (?) ¹²⁹⁸	in monte (1753)	sv. Duh	1753: sv. Duh
Ortnek	Hartenegg (1753), Ortenegg (1771)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Lucija, 3. Devica Marija
Ortnek, grad	in arce (Hartenegg) (1753)		
Velike Poljane (Ribnica)	Pollane (1753)	sv. Tomaž	1753: 1. sv. Tomaž, apostol
Dolenji Lazi (na Gori)	in monte supra Nidgeraith (1771)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana, 2. sv. Uršula, 3. sv. ?
Sodražica (vikariat)	Sodertschiz (1753), Poderschitsch, Soderschitsch, Soderschitsch (1761), Sodrashizh (1767), Sodershiz, Sodricii, Sodricensis (1771)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Lucija, 3. sv. Nikolaj (nato sv. Anton Padovanski), 4. ? (ni v uporabi), 5. ? (ni v uporabi)
Nova Štifa (Sodražica)	Neustift (1753), Novi aedificii (1761, 1771), Neustift (1761, 1767), Neustift, Neustift (1761), Neustift (1763)	1753: Marijino vnebovzetje 1771: Devica Marija	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. ? 3. ? 4. ? 5. ?
Nova Štifa (Sodražica)	sacellum ecclesiae vicinium (1753)	sv. Jožef	
Zapotok (Sodražica)	Sapotoch (1771)	sv. Marko	1753: 1. sv. Marko, evangelist, 2. sv. ? 3. sv. ?
Ravne na Blokah	Raune (1753), Ravne (1771)	1753: sv. Filip in Jakob, apostola 1771: sv. Jakob	1753: 1. sv. Filip in Jakob, apostola
Stari trg pri Ložu	Laas (1752, 1771), Lossensi, Loss (1767), Laass (1771)	sv. Jurij, mučenec	1761: 7 oltarjev 1767: omenjena: sv. Lovrenc, sv. Barbara

¹²⁹⁹ Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 155.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Lipsenj		sv. Štefan	1752: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. Devica Marija
?		? in sv. Lucija, devica in mučenka	
Šmarata		sv. Marjeta	
Snežnik, grad		sv. Katarina	1752: 1. sv. Katarina, devica in mučenka
Kozarišče		sv. Benedikt	1752: 1. sv. Benedikt, opat, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. Odrašenikova mati
Pudob		sv. Jakob	1752: 1. sv. Jakob, apostol
Nadlesk		sv. Jera	1752: 1. sv. Jera, 2. sv. Neža, devica in mučenka, 3. sv. Janez Krstnik
Lož	in civitate Laas (1752), Losh (1767)	sv. Peter	1752: 1. sv. Peter, apostol, 2. Devica Marija, 3. sv. Sebastijan
Križna gora pri Ložu	in monte (1761), in monte penes civitatem Losh (1767)	sv. Križ	1767: 1. sv. Križ, 2. Žalostna Mati božja sedem žalosti, 3. Jezusovega zaprtja, 4. sv. Trije kralji, 5. sv. Vid
Podlož		sv. Ana	
Lož, na Ulaki nad Starim trgov	ante civitatem	sv. Rok	
Podcerkev		sv. Martin	
Lož, kapela	capella in civitate (1771)	sv. Ignacij	
Dane (Loška Dolina)/Škriplje		sv. Urban	
?		sv. Peter	
Babno Polje		sv. Nikolaj	
Babna Polica		1771: sv. Anton, opat	
Zgomije Poljane		sv. Andrej	
Dolenje Poljane	capella	Žalostna Mati božja sedem žalosti	
Viševak		Marijino vnebovzetje	
Bloška Polica		sv. Vincenc	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Lož, kapela	capella	sv. Rok	
Otok (Cerknica)		sv. Primož in Felician	
Laze pri Gorenjem Jezeru		sv. Brikcij	
Gorenje Jezero		sv. Kancijan in tovariši	
Šteberk, graščina	Podsteberg (1771)	Devica Marija	
Škocjan pri Turjaku	Sancti Canciani (1753), Sanctum Canzianum (1761), Sancti Cantiani prope Auersperg (1767), Sanctum Cantianum prope Auersperg (1771)	sv. Kancijan	1753: 1. sv. Kancijan, mučenec, 2. Brezmadežno spočetje Devic Marije, 3. sv. Andrej, apostol, 4. sv. Rešnje telo, 5. sv. Janez Nepomuk
Železnica	Seleskenza (1753), Scheleusza (1761), Eisenhoff (1771)	Marijino oznanjenje	1753: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Jurij, mučenec, 3. sv. Urh, škof in mučenec
Mali Ločnik	Latseunigg (1753), Lantsnigh (1761), in Monte (1771)	sv. Ahac	1753: 1. sv. Ahac, mučenec, 2. sv. Ana, 3. Marijino vnebovzetje, 4. sv. Janez Krstnik, 5. sv. Križ
Mali Osolnik	Maiori Osselnigg (1753), Maiori Osselnik (1761), Minor Osselnik (1771)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol, 2. sv. Marjeta, devica, 3. sv. Nikolaj
Veliki Osolnik	Maiori Osselnig (1753), Maiori Oshelnik (1761), Maiori Osselnik (1771)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Martin, škof, 3. sv. Trojica
Rob	Roobe (1753), Robbe (1761), Roob (1771)	Marijino rojstvo	1753: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Marija Magdalena, 3. sv. Trojica
Krjava Peč	Plutigenstein (1753), Plutigenstain (1761, 1771)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Uršula, 3. sv. Hieronim
Zgonče	Ruth (1753), Rutti (1761), Rovtach (1771)	sv. Primož in Felician	1753: 1. sv. Primož in Felician, mučenca, 2. sv. Križ, 3. Marijina zaroka, 4. sv. Rupert
Rašica (Velike Lašče)	Rashiza (1753), Rashiza (1771)	sv. Jernej	1753: 1. sv. Jernej, apostol, 2. sv. Marija Magdalena, 3. sv. Valentin
Turjak, grad	in arce Auersperg (1753, 1771)	Marijino obiskanje	1753: 1. Marijino obiskanje, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Notburga
Turjak, kapela	sacellum sive capella prope arcem (1753)	Marija Pomočnica	1753: 1. Marija Pomočnica

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Škočjan, kapela	capella prope ecclesiam matricem (1753)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ
STIŠKI ARHIDIJAKONAT			
Bela Cerkev	Weisskirchen (1753), Alba ecclesia (1753, 1757, 1763)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. sv. Marko, evangelist, 3. Brezmadežno spočetje Device Marije, 4. sv. Lucija, devica in mučenka
Draga (Šmarješke Toplice)	Dirga (1753), Draga (1757, 1763)	sv. Helena	1753: 1. sv. Helena, 2. Devica Marija 1757: 1. sv. Helena
Mali Vinji Vrh	Weinsperg (1757), Wainperg (1763)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Tomažja vas		sv. Štefan	1753: 1. sv. Štefan, mučenec, 2. Marijino oznanjenje, 3. sv. Jurij, mučenec
Čemšenik	Tscheschenig (1753), Tschemzeniz (1761), Tschembnicensi, Tschembeniz, Tschemshenik, Tschembsenik (1763), Zhembshenig, Tshembshenig, Tshembshenigenzi (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Notburga, 3. sv. Frančišek Ksaver, 4. sv. Mihael, nadangel, 5. sv. Sebastijan 1761: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Rožnega venca, 3. sv. Notburga, 4. sv. Frančišek Ksaver, 5. sv. Sebastijan 1771: 7 oltarjev
Izlake		sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, 2. sv. Janez Evangelist, 3. sv. Katarina, devica in mučenka
Jesenovo (Razbor pri Čemšeniku)		sv. Primož in Felicijan, mučenca	1753: 1. sv. Primož in Felicijan, mučenca, 2. sv. Anton, opat, 3. sv. Radeveda
Vrhe (Čemšenik)/(Sv. Lenart, Znojle (Zagorje ob Savi))		sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Urh, 3. sv. Lovrenc
Zabreznik	Sabreznik (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Križ, 3. sv. Helena
Gamberk, grad	in arce Gallemburg (1753)	Devica Marija in sv. Ana	1753: 1. Devica Marija in sv. Ana
Šentgotard (vikariat)	Sancto Gotthardi (1761), Sancti Gotthardi (1763)	sv. Gotard	1753: 1. sv. Gotard, 2. sv. Florijan, 3. sv. Martin, 4. sv. Štefan

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele V Zideh/Podžid pri Trojanah	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah) Podsit (1771)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele sv. Mohor in Fortunat	patrocinij oltarjev 1753: 1. sv. Mohor in Fortunat, mučenca, 2. sv. Marijeta, devica in mučenka, 3. Vsi svetniki
Dobrníč	Dobernichensi (1753), Dobernig (1763), Döbernigg (1763)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Jožef, 3. sv. Anton Padovanski, 4. sv. Janez Krstnik, 5. Žalostna Mati božja, 6. sv. Florijan, mučenec, 7. sv. Valentin
Sela pri Ajdovcu	Lipoviz (1753)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof, 2. sv. Elija, 3. sv. Sebastijan, mučenec
Dolnji Ajdovec		sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. Devica Marija, 3. sv. Silvester, papež 1763: 2 oltarja
Korita (Trebnje)	Corith (1753)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Pavel, apostol, 3. sv. Marko, evangelist
Šahovec	Schagoviz (1753)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh 1757: 3 oltarji
Dobrava (Trebnje)	Dobrau (1753), Dobrava (1757, 1763)	1753: Marijino vnebovzetje 1763: Devica Marija	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Lucija, 3. sv. Rok
Lisec (Trebnje)		sv. Križ	1753: 1. sv. Križ
Knežja vas	Graffendorff (1753), Claindorff, Klaindorff (1763)	sv. Neža	1753: 1. sv. Neža, devica in mučenka, 2. sv. Izidor, 3. sv. Notburga, devica
Dolenje Selce	Selze (1753)	sv. Anton	1753: 1. sv. Anton, opat, 2. sv. ?, 3. sv. Urh
Arčelca	Ertscheviza (1753)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena
?		sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, mučenec
Sela pri Šumberku	Sella (1753), Shellah, Sällloh (1763)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Devica Marija, 3. sv. Valentin
Šmaver (Trebnje)	in Vincis (1753)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Šmaver (Trebnje)	proxima ecclesiae sanctae Annae (1753)	1753: sv. Mavricij 1757: sv. Mavricij in tovariši	1753: 1. sv. Mavricij, mučenec, 2. sv. Jera, 3. sv. Helena
Gorenji Podšumberk		sv. Katarina	1757: 1. sv. Katarina

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Dol pri Ljubljani	Lusthall (1753, 1767), Lustthal (1761)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka, 2. Brezmadežno rojstvo Device Marije, 3. Ime Jezusovo, 4. sv. Francišek Ksaver, 5. sv. Janez Nepomuk
Beričvo	Fürtschach (1753)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Elizabeta, 3. sv. Janez Krstnik
Zaboršt pri Dolu		sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, devica in mučenka, 2. sv. Florijan, mučenec, 3. sv. Uršula
Sv. Helena – Dolsko		sv. Helena	1753: 1. sv. Helena, 2. sv. Ahac, 3. sv. Apolonija
Vinje	Weinthal (1753), Wainthal (1761)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Ana, 3. sv. Jožef, 4. sv. Klemen
Dolsko		sv. Neža	1753: 1. sv. Neža, devica in mučenka, 2. sv. Vid, mučenec, 3. sv. Matej, apostol
Dol, dvorec	capella privata in arce (1753)	Marija Pomočnica iz Passava	
Krka na Dolenjskem	Obergurk (1753), Gurg (1757, 1763), Obergurg (1763, 1771), Gurch (1767), Obergurkensi, Obergurk (1771)	sv. Kozma in Damijan	1753: 1. sv. Kozma in Damijan, 2. Devica Marija, 3. sv. Francišek Ksaver, 4. sv. Bernard, opat, 5. sv. Janez Nepomuk, 6. sv. Kozma in Damijan (izven cerkve) 1757: 1. sv. Kozma in Damijan, 2. Devica Marija, 3. sv. Francišek Ksaver, 4. sv. Angel varuh, 5. sv. Bernard, 6. sv. Janez Nepomuk, 7. sv. Florijan 1771: 1. sv. Kozma in Damijan
Ambrus (vikariat)	Ambruss (1753, 1763, 1771), Ambrus (1757)	sv. Jernej	1757: 3 oltarji
Zagradec	Sagratz (1753), Segraz (1757), Homes (1761), Sagrez, Homar, Hamar (1763), Sagraz (1763, 1771)	Devica Marija	1757: 3 oltarji
Valična vas	Valitschna vass (1753), Valiznavas (1757)	sv. Martin	1757: 3 oltarji
Leščevje	Beinegg (1753), Vndter Weinek (1667)	sv. Janez Krstnik	
Višnje		sv. Jakob	1757: 3 oltarji
Višnje	Visnah (1757), Wisnah (1763)	sv. Jožef	1757: 3 oltarji

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Kamni Vrh pri Ambrusu	Comenwerth (1757), Comenwerth (1763)	sv. Peter	1757: 3 oltarji
Mali Korinj	Cora (1757), Coren (1763)	sv. Jurij	1757: 3 oltarji
Kal pri Ambrusu	Call (1757)	sv. Lucija	1757: 3 oltarji
Sušica	Sussiza (1757)	sv. Uršula	1757: 3 oltarji
Gabrovka pri Zagradcu	Grabsaveh (1757)	sv. Primož in Felician	1757: 3 oltarji
Velike Rebrce	Rebriz (1757)	sv. Jožef	1757: 1 oltar
Mačerole, dvor	arce Mazorol (1763)		
Hinje (župnijski vikariat)	Hinnach (1753), Hine (1757), Hinah (1763, 1771)	1753: sv. Nikolaj 1763: Marijino oznanjenje	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. ?, 3. ? 1763: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Nikolaj, 3. sv. Marija Magdalena
Hinje	in coemeterio ecclesia vestior (1753)	sv. Lenart	1763: 3 oltarji
Žvirče		1753: sv. Janez Krstnik in Evangelist 1763: sv. Janez Krstnik	1763: 3 oltarji
Prevole		sv. Križ	1763: 1 oltar
Ratje		sv. Primož in Felician	
Sela pri Hinjah		sv. Jurij	
Vrh pri Hinjah		sv. Tomaž, apostol	1763: 1 oltar
Lopata (Žužemberk)		sv. Neža	1763: 2 oltarja
Veliko Lipje		sv. Martin	1763: 2 oltarja
Gradenc		sv. Nikolaj	1763: 1 oltar
Visejec		Marijino oznanjenje	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Mengoš	Monsburgensi (1752), Manspurg (1761, 1767), Mansburg (1767)	sv. Mihael	1752: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. Devica Marija, 3. sv. Andrej, 4. sv. Ana, 5. sv. Štefan, 6. sv. Janez Nepomuk, 7. 14 pomočnikov, 8. sv. Jožef 1761: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. Marija Tolažnica, 3. sv. Andrej, 4. sv. Ana, 5. sv. Štefan, 6. sv. Janez Nepomuk, 7. 14 pomočnikov, 8. sv. Jožef, 9. Zadnja večerja
Podgorje (Kammik)	Podgür (1752), Podgier, Podgoer, Podgior (1761)	sv. Nikolaj	1752: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Katarina, devica in mučenka, 3. Devica Marija
Podgorje (Kammik), kapela	sacellum in coemeterio (1752)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik
Šmarca	Šmarza (1752)	sv. Mavricij	1752: 1. sv. Mavricij, 2. sv. Jošt, 3. sv. Valentin
Homec (Domžale)	Kleingallenberg (1752), Clankollenberg, Klain Gallenberg (1761)	Rojstvo Žalostne Matere božje	1752: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Trojica, 3. sv. Janez Nepomuk
Srednje Jarše/Groblje	Ebensfeld (1752, 1763), Ebensfeldt (1761)	1752: sv. Mohor in Fortunat 1763: sv. Notburga (verjetno pomota)	1752: 1. sv. Mohor in Fortunat, 2. sv. Andrej, apostol, 3. sv. Marjeta, devica in mučenka: 4. sv. Notburga, 5. sv. Izidor 1763: 1. sv. Mohor in Fortunat, 2. sv. Notburga, 3. sv. Izidor
Goričica (Domžale)	Goriziza (1752)	Marijino vnebovzetje	1752: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Katarina, 3. sv. Ana
Šentpavel pri Domžalah		sv. Pavel	1752: 1. sv. Pavel, 2. ? 3. sv. Volbenk
Pšata (Domžale)	Peisat (1752)	sv. Peter	1752: 1. sv. Peter, ?
Loka pri Mengšu	Laach (1752)	sv. Primož in Felician	1752: 1. sv. Primož in Felician, 2. sv. Jožef, 3. sv. Anton Padovanski
Trzin	Tersain (1752), Terssain (1761)	sv. Florijan	1752: 1. sv. Florijan, mučenec, 2. sv. Uršula, 3. sv. Lenart, 4. sv. Francšek Ksaver
Šentjakob ob Savi	S. Jacob (1667)	sv. Jakob	1752: 1. sv. Jakob, 2. Devica Marija, 3. sv. Sebastijan
Nadgorica	Madgoriz (1752)	sv. Janez Krstnik	1752: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Lucija, 3. sv. Martin
Črnuče (vikariat)	Zchernutsch (1752), Tschernutsch (1767)	sv. Simon in Juda	1752: 1. sv. Simon in Juda, 2. sv. Jernej, 3. sv. Lucija

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Rašica (Ljubljana)	Uransiz (1752), Uranzhitz (1761)	sv. Križ	1752: 1. sv. Križ
Raka	Archii (1753), Arhensi (1763, 1771), Arch (1763, 1771, 1783), Arh (1763, 1771), Archensi (1771)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Anton Padovanski, 3. Devica Marija, 4. sv. Nikolaj, škof 1763: 1. sv. Lovrenc, mučenec, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. Devica Marija, 4. sv. Anton
Raka, kapela	capella sive sacellum in coemeterio (1753)	sv. Frančišek Ksaver	1753: 1. sv. Frančišek Ksaver
Dolenje Radulje	Radulae (1753), Radl (1757)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Frančišek Ksaver, 4. sv. Ana (izven cerkve) 1757: 3 oltarji
Radeljca, grad	Radlstein (1763)		
Impoljca, grad	sacellum in arce Neustein (1753), Naystan, Neustain (1763), Neistan (1771)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica
Raka, grad	sacellum Beatae Virginis ad nives (1753)	Marija Snežna	1753: 1. Marija Snežna, 2. sv. Janez Nepomuk
Ponikve pri Studencu	Poniqua (1753)	sv. Gregor	1753: 1. sv. Gregor
Raka, grad	in arcem (1753), Aun (1757), Arch (1763, 1771)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. Devica Marija 1757: 3 oltarji
Lukovec (Sevnica)	Luchoviz (1753), Lukoviz (1757)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena 1757: 2 oltarja
Primož (nad Hubajnico)	in montibus (1753)	sv. Primož	1753: 1. sv. Primož 1757: 3 oltarji
Močvirje	Mazvier (1753), Mazvirie (1757)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec
Bučka	Wutzka (1753)	sv. Matej	1753: 1. sv. Matej, apostol, 2. sv. Rok, 3. sv. Uršula, 4. sv. Anton Padovanski, 5. sv. Kozma in Damijan
Bučka	Wutzka (1753)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, škof 1757: 2 oltarja
Podulce	sub monte (1753)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Podulce	sub monte (1753)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta
Vrh (Raka)	Zizl (1753), Zizh (1757)	sv. Neža	1753: 1. sv. Neža, mučenka, 2. ?, 3. ?
Ravno (Krško)	Rauno (1753), Rova (1757)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Valentin
Dobraava pod Rako	Dobraava (1753), Dobravez (1771)	sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, devica in mučenka 1757: 2 oltarja
Hudo Brezje	Bresie (1753), Bresia (1757), Brezia (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj
Rovišče pri Studencu	Reviss (1757), Rovisch (1771)	sv. Urh / sv. Janez	1757: 2 oltarja
Koritnica (Krško)	Serovnich (1757)	sv. Peter	1757: 2 oltarja
Tariška vas, grad	Tarishndorff (1763), arce Torishendorff (1771)		
Studeneec (vikariat)	Prindl (1753, 1763, 1771), Fonticulum, vulgo Bründl (1753), Studeniz, Brindl (1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Ana, 3. sv. Jožef, 4. sv. Notburga, devica
Studeneec (Sevnica)/Brinje pri Studencu	prope eclesiam in Prindl (1753): Prindl (1757)	sv. Katarina	
Log (Sevnica) (vikariat)	Auen, Hauen (1757), Aven (1763)	sv. Križ	
Tariška vas, grad	Dorsingendorff (1757), Teriferdorff apud baronem Buseti (1763)	sv. Vencčslav	
Impoljca, grad	Naüstein (1757)	Devica Marija	
Lukovec (Sevnica)	Lukoviz (1757)	sv. Marija Magdalena	
Primož	Villa (1757)	sv. Primož	
Šentvid pri Stični	Sanctum Vitum (1753), Sanctum Vitum prope Sitticum (1771)	sv. Vid	1753: 1. sv. Vid, 2. Devica Marija, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, 4. sv. Notburga, 5. sv. Štefan 1763: 1. sv. Vid, 2. Rožnovenska Devica Marija, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, 4. sv. Notburga, 5. sv. Štefan
Rdeči Kal (Ivančna Gorica)	Rottenkhall (1757), Rosenthal (1763)	sv. Anton, opat	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Male Pece	Klein Steindorf (1757), Clainstaindorf (1763)	sv. Lambert	
Šentvid pri Stični		sv. Rok	
Šentpavel na Dolenjskem		sv. Pavel	
Pungert (Ivančna Gorica)	Baumgarten (1757), Paungarten (1763)	sv. Lenart	
Dob pri Šentvidu	Aych (1757), Aidt (1763)	sv. Peter	
Velika Loka (Trebnje)	Maiori Louh (1753), Gros Lackh (1757), Grosslok (1763)	1753: sv. Jakob, apostol 1757: sv. Jakob, mučenec 1763: sv. Jakob, apostol	
Hrastov Dol	Ahatthall (1757), Dosstall (1763)	sv. Andrej, apostol	
Bič	Fitsch (1757), Fitsch (1763)	sv. Martin, škof	
Gradišče pri Stični	Gradisch (1757), Gradissch (1763)	sv. Nikolaj	
Velike Pece	Gross Steindorf (1757), Grosstaindorf (1763)	Devica Marija	
Sobrače	Subratsh (1757), Subratsch (1763)	sv. Andrej	
Pristava nad Stično	Pristaviza (1757, 1763)	sv. Lambert	
Gombišče	Gumbisch (1757), Gumbish (1763)	sv. Jernej	
Martinja vas	Martinsdorf (1757)	sv. Marija Magdalena	
Velike Češnjice	Tschesniz (1757, 1763)	1753: sv. Ana 1763: sv. Ana, mati	
Veliki Gaber	Maiori Gaber (1753), Gros Gaber (1757)	sv. Urh, škof	
Bukovica (Ivančna Gorica)	Bukoviz (1757, 1763)	sv. Janez Krstnik	
Stehanja vas	Pockhendorf (1757), Prekendorf (1763)	sv. Križ	
Žubina	Schubina (1757), Subhina (1763)	sv. Duh	
Korenitka	Korenitzka (1757), Koretnizka (1763)	sv. Ana, mati	

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Šent Jurij	Temeniz (1757, 1763)	sv. Jurij	
Mali Gaber		sv. Mihael, nadangel	
Metnaji	Metnai (1757, 1763)	sv. Marija Magdalena	
Muljava	Mullau (1753), Mullai (1757, 1763), Mollau (1763)	1753: Marijino vnebovzečje 1757: Devica Marija	
Stična, pri samostanu	poenes Sitticum (1753), penes Sitticum (1763)	sv. Katarina	
nad Stično	poenes Sitticum (1753), penes Sitticum (1763, 1771)	sv. Nikolaj	
Stična, samostan	Sitticio (1753), Sitticense (1763), Sitticum (1767)	Devica Marija	
Bukovica (Miležev grad), gradič	sacellum in Bukovitz (1763)		
Primskovo na Dolenjskem (vikariat)	Primbsko (1757), Primskau (1757, 1763), Primsko (1763)	Devica Marija	1757: 1. Devica Marija, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Marjeta
Primskovo na Dolenjskem	via Crucis (1763)		
Gradišče pri Primskovem		sv. Peter	
Gradišče pri Primskovem		sv. Nikolaj	
Mišji Dol		sv. Lucija	1757: 3 oltarji
Dolnji Vrh		sv. Janez Krstnik	
Škočjan pri Novem mestu	Sancti Canciani (1753, 1757, 1763, 1771)	sv. Kancijan	1753: 1. sv. Kancijan, mučenec, 2. Brezmadežna Devica Marija, 3. sv. Rešnje telo
Dolenja Stara vas	Stara Vass (1753), Oltendorff (1757, 1763)	sv. Trojica	1753: 1. sv. Trojica, 2. sv. Florijan, 3. sv. Uršula 1757: 1. sv. Trojica, 2. sv. Florijan, 3. sv. Matej in tovariši

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Grmovlje	Ghermule (1753), Germađie (1757), Germaulie (1763)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij
Otok pri Dobravi (Novo mesto)		sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Fabijan in Sebastijan, 3. sv. Marija Magdalena
Otok pri Dobravi (Novo mesto)		sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, devica in mučenka
Zloganje	Slogegne (1753), Logerja (1757)	1753: Devica Marija 1757: Marijino obiskanje	1753: 1. Devica Marija 1757: 1. Marijino obiskanje, 2. sv. Lenart, 3. sv. Donat
Goriška vas	Goriška Vas (1753)	sv. Mohor in Fortunat	1753: 1. sv. Mohor in Fortunat 1757: 1. sv. Mohor in Fortunat, 2. sv. Andrej, apostol
Zagrad (Škočjan)	Sagrad (1753)	sv. Tomaž	1753: 1. sv. Tomaž, apostol, 2. sv. Trije kralji, 3. sv. Katarina
Slančji Vrh	Slantschenperg (1753), Trasperg (1757), Slansperg, Slansizberg, Schlanszenberg, Schlanszberg (1763)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, 2. sv. Pavel, apostol, 3. sv. Mihael, nadangel
Telče	Teltsche (1753)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol
Drušče	Druss (1753, 1763)	sv. Barbara	1753: 1. sv. Barbara, 2. sv. Matej, apostol, 3. sv. Elija, prerok
Gorenje Dole (Škočjan)	Dull (1753), Dol (1757), Doll (1763)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Janez Evangelist, 3. sv. Notburga 1757: 1. Žalostna Mati božja, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Notburga
Stopno (Škočjan)	Stocken (1753), Stoplu (1757, 1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Rok, 4. sv. Angel varuh, 5. sv. Dominik (izven cerkve) 1757: 1. Rožnovenska Devica Marija, 2. sv. Anton, 3. sv. Rok, 4. sv. Angel varuh
Stopno	Superiori Contigua (1753), Stoplu (1757, 1763)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Jožef, 3. sv. Lucija, devica in mučenka

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Šmarje pri Ljubljani ¹²⁵⁰	Sanctae Mariae, Harlandt (1753), Harland (1757, 1763, 1771), Sanct Marian (1763), Sanctmarainum, Sanctmarain, Samariae (1771)	Marijino rojstvo	1753: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Rešnje telo, 3. Žalostna Mati božja, 4. sv. Štefan, mučenec, 5. sv. František Ksaver, 6. sv. Jožef, 7. sv. Anton Padovanski 1771: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Rešnje telo, 3. Žalostna Mati božja, 4. sv. Štefan, mučenec, 5. sv. František Ksaver, 6. sv. Jožef, 7. sv. Anton Padovanski, 8. sv. Vincenc Ferarski, 9. sv. Nikolaj Tolenstinski
Št. Jurij pri Grosupljem/ Podtabor (Grosuplje)		sv. Jurij	
Tlake (Grosuplje)		sv. Križ	
Luče (Grosuplje)	na Lutscha (1753), Laitsh (1757), Laitsch (1763)	sv. Trije kralji	
Veliko Mlačevo, pod gradom Boštanj pri Grosuplju	Infra Weissenstein (1753), Werssenstein (1757), Wersenstein (1763)	sv. Martin	
Velika Illova Gora	Illova gora (1753), Lamperg (1757, 1763)	sv. Trojica	1753: 1. Sv. Trojica
Polica (Grosuplje)	Poliza (1753), Jolliz (1757), Jalliz (1763)	sv. Jakob	
Nova vas (Ivančna Gorica)	Nova vas (1753), Neidorff (1757), Nailloff (1763)		
Žalna	Schalna (1757, 1763)	sv. Lovrenc	
Velika Račna	Copein (1752), Ratshina (1757), Ratschina (1763)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta
Dole pri Polici	Dull (1757, 1763)		
Trošine	Droschina (1753), Froshein (1757), Froschain (1763)	Devica Marija	
Gatina	Gattina (1753), Gottain (1757), Gottain (1763)	sv. Janez Krstnik	

¹²⁵⁰ Leta 1753 je imela 27 podružničnih cerkva, leta 1763 jih je bilo 20, leta 1771 pa 22 in dve javni kapeli.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Grosuplje	Grosdupp (1757), Grossdupp (1763)	sv. Mihael	
Smrjene	Smerien (1757), Smerien (1763)	sv. Štefan	
Mala Stara vas	Stara Vas (1753), Glara Vass (1757), Glavavass (1763)	sv. Katarina	
Blečji Vrh	Latschenberg (1757, 1763)	sv. Benedikt	
Lanišče	Lanisch (1757), Lanitsch (1763)	sv. Uršula	
Blečji Vrh	Velitsch Verch (1757), Velitschverh (1763)		
Gornji Rogatec	Rogaz (1757), Rogatsch (1763)	sv. Martin	
Gumnišče	Gulinisch (1757), Gulnitsch (1763)	sv. Duh	
Sela pri Šmarju	Sella (1757, 1763)		
Praproče, graščina	sacellum filialis in Prapretshoff (1757, 1763), Prapertschoff (1763)		
Lisičje, graščina	sacellum filialis in Gairauen (1757), Gairaven (1763)		
Boštanj, grad	sacellum in arce Weissenstein (1757), Waissenstain (1763)		
Čušperk, grad	sacellum in arce Zobelsperg (1757), Zoblsperg (1763)		
Sostro (vikariat)	Sostri (1753), Sosttrue (1757), Sostro (1757, 1763, 1771)	sv. Lenart	1757: 1. sv. Lenart, 2. sv. Jemej, 3. sv. Florijan
Kopanj (kaplanija)	Kopein (1757), Koppein, Coppain (1763), Koppain (1771)	Devica Marija	1763: 1. Devica Marija
Šmarjeta na Dolenjskem	Sancta Margarita (1753, 1757, 1763), Sanctae Margarithae (1771)	sv. Marjeta	1757: sv. Marjeta, 2. Marijino odščevanje, 3. sv. Jurij, mučenec, 4. sv. Trojica

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Vinji Vrh (Šmarješke Toplice)	Weinberg (1753), Weinberg (1763)	Devica Marija in sv. Jožef	1753: 1. Devica Marija in sv. Jožef, 2. sv. Notburga, 3. sv. Neža, 4. sv. Volbenk 1757: 1. Devica Marija, 2. sv. Notburga, 3. sv. Martin, 4. sv. Anton Padovanski
Vinica pri Šmarjeti	Weiniz (1753), Slainiz (1757, 1763)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin 1757: 1. sv. Martin, 2. Žalostna Mati božja
Grič pri Klevevžu/Slape pri Šmarjeti	Slapp (1753), Slap (1757, 1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Florijan, mučenec, 3. sv. Izidor 1757: 1. Devica Marija, 2. sv. Apolonija, 3. sv. Ana
Dolenje Kronovo	Cronau (1753, 1763)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj
Šmarješke Toplice	Topliz (1753), Topliz (1757), Tepliz (1763)	sv. Štefan	1753: 1. sv. Štefan
Žaloviče	Sanovig (1753), Salloviz (1757, 1763)	sv. Urh	1753: 1. sv. Urh, 2. sv. Andrej, apostol, 3. sv. Pavel, apostol 1757: 1. sv. Urh
Cerovec (Radovlja)	Ceroviz (1753, 1763)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, 2. sv. Frančišek Ksaver, 3. sv. Sebastijan, mučenec 1757: 1. sv. Jakob, 2. sv. Frančišek Ksaver
Koglo	Coglou (1753)	1753: sv. Barbara, devica in mučenka 1757: sv. Lenart	1753: 1. sv. Barbara, devica in mučenka, 2. ?, 3. ? 1757: 1. sv. Lenart, 2. sv. Barbara
Zbure, graščina	oratorium publicum in arce Sgur (1753)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana
Klevevž, grad	sacellum arcis Cligenfels (1753)	Devica Marija	
Šmartno pri Litiji ¹²⁵¹	Sancti Martini (1753), Sanctum Martinum prope Litay, Sancti Martini prope Lytay (1771)	sv. Martin	1753: 1. sv. Martin, 2. sv. Trojica, 3. Žalostna Mati božja, 4. sv. Mihael, nadangel, 5. sv. Jožef, 6. sv. Notburga (v stranski kapeli)
Litija	Lythai oppidi (1753), Lytay (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Florijan, 3. sv. Silvester, papež
Litija, pri cerkvi sv. Nikolaja	capella sepulchrum Domini (1753)	Božji grob	1753: 1. Božji grob
Podšentjur	sub Poganich (1753), sub Poganik (1761), sub Pagonik (1771)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Lovrenc, mučenec, 3. sv. Egidij, opat

¹²⁵¹ Leta 1753 je imela župnija 11 podružničnih cerkva.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kafele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kafele (datum onembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kafele	patrocinij oltarjev
Breg pri Litiji	Rann (1753), Rana (1761), Rasn (1771)	sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, 2. sv. Uršula, 3. sv. Frančišek Ksaver, 4. sv. Janez Nepomuk
Gradišče pri Litiji	Gradisch (1753), Gradish (1771)	sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Uršula
Zgornja Jablanica	Jablaniz (1753, 1771), Jablanza (1761)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana, 2. sv. Rok, spokornik
Liberga	Liberga (1753, 1771)	sv. Mohor in Fortunat	1753: 1. sv. Mohor in Fortunat, mučenca
Felič Vrh	Fidesperg (1753, 1761), Fellersperg, Fellersperg (1761), Fideshberg (1771)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec
Javorje (Šmartno pri Litiji)	Javor (1753), Javer (1761), Jaur (1771)	Marijino vnebovzetje	1753: 1. Marijino vnebovzetje, 2. sv. Joahim, spokornik, 3. Brezmadežno spočetje Device Marije
Vintarjevec	Vintajeviz (1753), Vinterjauviz (1771)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol
Brezje (Litija)	Bressia (1753, 1761), Brezia (1771)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Jošt
Velika Štanga	Stangen Waldt (1753), Stangenwaldt (1761), Staingenwalt (1763), Stangenwald, Stangenvald (1771)	1753: sv. Anton Padovanski	1753: 1. sv. Anton Padovanski, 2. sv. Jera, 3. sv. Anton, opat, 4. sv. Janez Krstnik
Grmače, dvorec	capellam [...] Garbin [...] tntem ad perillustrem dominum de Sumereker		
Kresnice (vikariat)	Kresnizz (1753), Chresniz, Kresniz (1761), Kressniz (1771)	sv. Benedikt	1753: 1. sv. Benedikt, 2. ?, 3. ?, 4. ?, 5. ? 1761: 1. sv. Benedikt, 2. Devica Marija, 3. sv. Duh, 4. sv. Marko, 5. Ime Jezusovo
Prežganje (vikariat)	Presgaina (1753), Presgain (1761)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, 2. Devica Marija, 3. sv. ?, apostol
Janče	Janzhe (1753)	sv. Nikolaj	
Zgornja Besnica (Ljubljana)	in Monte (1753)	sv. Jernej	
Veliko Trebeljevo	Trebelevo (1753)	sv. Križ	
Št. Peter-Otočec	Sancti Petri (1753, 1757)	1753: sv. Peter, apostol 1757: sv. Peter in Pavel, apostola 1763: sv. Peter, apostol	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. Devica Marija 1757: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. sv. Janez Nepomuk in Marijino očiščenje, 3. Devica Marija in sv. Bernard

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum onembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Trška Gora (Novo mesto)	Stattberg (1753, 1763), Statberg (1763)	Milostna Devica Marija	1753: 1. Milostna Devica Marija, 2. sv. Marijeta, devica in mučenka, 3. Marijino vnebovzetje 1757: 1. Marijino rojstvo, 2. sv. Marijeta, devica in mučenka, 3. sv. Trojica, 4. sv. Izidor, 5. sv. Francšek Ksaver (izven cerkve), 6. sv. Donat, mučenec (izven cerkve)
Ždinja vas	Seidendorff (1753)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, 2. sv. Valentin, mučenec, 3. sv. Kozma in Damijan, mučenca
Mačkovec (Novo mesto)	Kazendorff (1753), Matschkoviz (1757)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Florijan, mučenec
Srednje Grčevje	Girschberg (1753)	sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Ana, 3. sv. Ignacij 1757: 1. sv. Jurij, mučenec, 2. sv. Ana, 3. sv. Ignacij in trije japonski mučenci
Herinja vas	Kleindorff (1753)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Mihael, nadangel
Otočec, grad	sacellum in arce Berl (1753), in dominio Berdelensi (1763)	Brezmadežno spočetje Device Marije	1753: 1. Brezmadežno spočetje Device Marije
Stari grad pri Otočcu, grad	sacellum in arce Altenburg (1753), Altenburg (1763)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija
Bajnhof, dvorec	sacellum in Weinhoff (1753)	sv. Tomaž	1753: 1. sv. Tomaž, apostol
Trebnje	Treffensi (1753), Treffen (1757, 1771), Treffn, Treffnio (1763)	Marijino oznanjenje	1753: 1. Marijino oznanjenje, 2. Presveti zakrament, 3. sv. Nikolaj, škof, 4. sv. Rok, spokornik, 5. sv. Doroteja 1757: 1. Devica Marija, 2. sv. Rešnje telo, 3. sv. Nikolaj, 4. sv. Valentin, 5. sv. Barbara 1763: 1. Marijino oznanjenje, 2. sv. Rešnje telo, 3. sv. Nikolaj, 4. sv. Valentin, 5. sv. Barbara
Breza	Wresda (1757, 1763)	sv. Janez	1763: 2 oltarja
Gradišče nad Vrhpečjo	Gradišche (1757, 1763)	sv. Ana	1763: 3 oltarji
Grm (Trebnje)/Breg (Grm)		sv. Marijeta	1763: 3 oltarji

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Štefan pri Trebnjem		sv. Štefan	1763: 1 oltar
Jezero (Trebnje)		sv. Peter	1763: 2 oltarja
Dečja vas		sv. Mihael	1763: 2 oltarja
Trebanjski Vrh	Werh (1763)	sv. Jernej, apostol	1763: 3 oltarji
Škovec (Trebnje)		sv. Jera	1763: 2 oltarja
Račje selo		sv. Florijan	1763: 3 oltarji
Šentlovinc (vikariat)		sv. Lovrenc, mučenec	1763: 3 oltarji
Dolga Njiva pri Šentlovincu		sv. Križ	1763: 2 oltarja
Velika Loka (Trebnje)/ Vrhtrebnje		sv. Jakob	1763: 1 oltar
Lukovek		sv. Jurij	1763: 2 oltarja
Mala Loka, grad	Klanlaak (1757), in arce Claimlok (1763), Kleinlaak (1771)		
Vina gorica, gradič	Weinpihl (1757)		
Sv. Križ–Gabrovka (vikariat)	Sancta Crux (1753)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. ?, 3. ? 1757: 1. sv. Križ, 2. sv. Valentin, 3. sv. Anton, 4. sv. Rožnega venca 1763: 1. sv. Križ, 2. sv. Valentin, 3. sv. Anton, 4. Devica Marija
Tihabojs	Thehaboi (1753)	1753: sv. Marko	1757: 3 oltarji
Vodice pri Gabrovki	Vodiz (1753)	sv. Primož in Felician	1757: 3 oltarji
Moravče pri Gabrovki	Moreiz (1753)	sv. Mohor in Fortunat	1757: 3 oltarji
Gabrška Gora/Šentjurjeva gora	in monte Jörgenberg (1753)	Devica Marija	1757: 3 oltarji
Gabrška Gora/Šentjurjeva gora	in monte Jörgenberg (1753)	sv. Jurij	
Okrog (Litija)	Okhrou (1753)	sv. Urh	1757: 3 oltarji

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Čatež-Zaplaz	Zhadass (1753)	sv. Mihael	1757: 3 oltarji
Dolnji Vrh	Wallenberg (1753)	sv. Janez Krstnik	1757: 2 oltarja
Turn pri Gabrovki, dvorec	oratorium in arce Thurm (1753)	sv. Evstahij	
Kompolje/Tihoboj, graščina	oratorium in Fridenau (1753)	Devica Marija	
Trebnje, grad	oratorium in Zhirken (1753)	sv. Jožef	
Mirna (vikariat)	Neydeck (1753), Naydegg (1763), Naydegg (1763)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. ?, 2. sv. Križ, 3. sv. Florijan, 4. sv. Anton 1757: 1. sv. Janez Krstnik, 2. Devica Marija, 3. Jezusovo trpljenje, 4. sv. Florijan, 5. sv. Anton Padovanski
Tihoboj	Tehaboy	sv. Marjeta	1757: 3 oltarji
Ravnik (Šentrupert) (?)		sv. Magdalena, vdova	
Beli Grič (pri Ostrožniku)		sv. Križ	1757: 3 oltarji
Mirna, na pokopališču		sv. Helena	1757: 3 oltarji
Slepšek		sv. Martin	1757: 2 oltarja
Ševnica		Devica Marija	1757: 3 oltarji
Lanšprež, grad		sv. Jožef	1757: 3 oltarji
Mirna, grad	capella ad sanctum Nicolaum in Neydegg (1757), Naydegg (1763)	sv. Nikolaj	1757: 1 oltar
Lanšprež, grad		sv. Martin	
Ševnica		sv. Martin	
Grič/Zabrdje, graščina	capella in Gritsch (1757, 1763)	Žalostna Mati božja	1757: 1 oltar
Vače	Watsch (1753, 1761), Waatsch, Waatschensi, Watschensi (1771)	sv. Andrej	1753: 1. sv. Andrej, apostol, 2. Žalostna Mati božja, 3. sv. Krispin in tovariši, 4. Marijino vnebovstajenje, 5. sv. Mihael, nadangel, 6. sv. Rok, 7. sv. Urh, škof in mučenec
Vače, na pokopališču, nekdanja žup. c.	in coemeterio (1753)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum osnove v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Vernek	Werneck (1753), Bemek (1761), Vernek (1771)	sv. Janez Krstnik	1753: 1. sv. Janez Krstnik
Zgornji Hitič	Hetič (1753), Hetitsch (1771)	sv. Helena	1753: 1. sv. Helena, 2. Devica Marija, 3. sv. Silvester, papež, 4. sv. Donat, mučenec
Široka Set	Braitenset vulgo Sirocha (1753), Pratensat (1771)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka, 2. sv. Blaž, škof in mučenec, 3. sv. Avgustin, škof in spokornik
Sava	Sava (1753), Shava (1761), Saua (1771)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, škof in spokornik, 2. sv. Katarina, 3. sv. Notburga, 4. sv. Inocenc, 5. sv. Peter Regalat
Kandiše (Zagornje ob Savi)	Candersche (1753), Tshendershe (1761), Canderh (1771)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Janez Nepomuk, 3. sv. Matej, 4. sv. Jurij, mučenec
Gora pri Pečah	Gorra (1771)	sv. Florijan	1753: 1. sv. Florijan, mučenec, 2. Povišanje sv. Križa, 3. Devica Marija, 4. sv. Magdalena, 5. ?
Slivna	Sluina (1753, 1771), Shliuna (1761)	sv. Neža	1753: 1. sv. Neža
Ponoviče, graščina	Ponaviz (1761), Ponovitsch (1771)	sv. Ana	
Sveta Gora (Zasavska) (vikariat)	Monte sancto (1753, 1761, 1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Jožef, 3. sv. Ožbolt, 4. sv. Urban, 5. sv. Ana
Šernik	Schennich, Schenwrich (1753), Shemnig (1761), Shemnik (1771)	sv. Ana	1753: 1. sv. Ana, 2. sv. Anton Padovanski, 3. sv. Notburga, 4. sv. Katarina, 5. sv. Klemen
Golče	Goltsche, Gouliz (1753), Goltshee (1761), Goltsch (1771)	sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol, 2. sv. Radegunda, 3. ?
Tirna	Dima (1753), Tirna (1753, 1771), Thyma (1761)	sv. Primož in Felician	1753: 1. sv. Primož in Felician, mučenca, 2. sv. Ana, 3. sv. Matej, apostol
Šentlambert (vikariat)	Sancti Lamberti (1753)	sv. Lambert	1753: 1. sv. Lambert, škof in mučenec, 2. sv. Štefan, 3. sv. Marija Magdalena, 4. sv. Sebastijan, 5. sv. Francšek Ksaver 1761: 3 oltarji
Čolniše	Zolnisch (1753)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj, 2. sv. Klemen, papež in mučenec
Jablana	Jablan (1753)	sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Vid

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Zavšenik (Senožeti)	Sabschenigg (1753), Sabesnigg (1761)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Barbara, 3. Obglavljenje sv. Janeza Krstnika
Kolovrat (vikariat)	Kollobrat (1753, 1763), Colubrat (1761), Kollobrath, Kolobrath, Kollobrathensi (1771)	sv. Lovrenc	1753: 1. sv. Lovrenc, 2. sv. Martin, 3. sv. Nikolaj, 4. sv. Trije kralji 1771: 3 oltarji
Žvarulje	Scharole (1753), Shvrlah (1771)	sv. Gregor	1753: 1. sv. Gregor, papež, 2. sv. Elizabeta, 3. sv. Ignacij, spokornik
Borje (Zagorje ob Savi)	Woriach (1753), Borie (1771)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, apostol
Strma Njiva (Kolovrat)	Starmanjua (1771)	1753: sv. Radegunda in sv. Ožbolt 1771: sv. Radegunda	1753: 1. sv. Radegunda in sv. Ožbolt, 2. sv. Janez Krstnik
Briše (Zagorje ob Savi)	Wrisch (1753), Brish (1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Jernej, apostol, 4. sv. Anton, opat
Podlipovica	Potgoriz (1753), Podlipoviz (1771)	sv. Mohor in Fortunat	1753: 1. sv. Mohor in Fortunat, 2. sv. Marijeta, 3. sv. Jožef
Medija, grad	in arce baronis Valvasor in Gollenech (1753), Gallenek, Gollenek (1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Anton
Višnja Gora	Weixelburg (1752, 1757, 1771), extra muros civitatis (1753), Waixburg (1763), Waixelburgensem (1771)	1752: sv. Egidij 1771: sv. Egidij, opat	1752: 1. sv. Egidij, 2. Škapulijska Mati božja, 3. sv. Rešnjega telesa, 4. sv. Štefan, 5. sv. Janez Nepomuk 1763: 1. sv. Egidij, 2. Devica Marija, 3. sv. Rešnjega telesa, 4. sv. Štefan, 5. sv. Janez Nepomuk
Dedni Dol	Dedenthsak (1753)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Anton, opat, 3. Glejte, človek
Leskovec (Ivančna Gorica)	Leskouz (1757), Leskovtz (1763)	sv. Ožbolt	1763: 4 oltarji
Sela pri Višnji Gori	Sella (1757, 1763)	sv. Jurij	1763: 3 oltarji
Velika Dobrava	Dobrava (1757, 1763)	sv. Jakob	1763: 3 oltarji
Spodnja Draga	Inferiori Draga (1757, 1763)	sv. Tomaž	1763: 3 oltarji
Zgornja Draga	Superiori Draga (1757, 1763)	sv. Martin	1763: 3 oltarji
Kriška vas	Creizdorff (1757), Kriskavass (1763)	1753: sv. Marija Magdalena 1757: sv. Magdalena 1763: sv. Križ	1763: 3 oltarji

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatske/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Višnja Gora, na meji mestnega pomirja ¹²²	Feld (1757), Pulle (1763)	sv. Lenart	1763: 3 oltarji
Dedni Dol	in via (1753), Debenthall (1757), Dedendoll (1763)	1753: Devica Marija 1763: Žalostna Mati božja	1763: 3 oltarji
Višnja Gora	in civitate Weixelburg (1753, 1767), Waixelburg (1763)	1753: sv. Ana 1767: sv. Ana, mati	1753: 1. sv. Ana, 2. sv. Rok, 3. sv. Matija
Stari trg (Višnja Gora)	Altenmarch (1757, 1763)	Devica Marija	
Zagorje ob Savi	Sagor (1753, 1771), Sagar, Sagoriensi, Sagur, Sagurensi (1771)	sv. Peter in Pavel	1753: 1. sv. Peter in Pavel, apostola, 2. Marijino vnebovzetje, 3. sv. Križ, 4. sv. Pankracij in tovariši, 5. Vsi svetniki, 6. sv. Sebastijan 1771: 7 oltarjev
Zagorje ob Savi, kostnica	capella (1753)	sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel
Sv. Planina	in Alpihus (1753, 1761, 1771)	Devica Marija	1753: 1. Devica Marija, 2. sv. Joahim, 3. sv. Ana, 4. sv. Anton
Čebine	Na Verhu (1753, 1761)	sv. Križ	1753: 1. Gospodovo bičanje, 2. Gospodovo kronanje, 3. Gospodovo križanje
Bukovje v Praprečah	Bukouze (1771)	sv. Neža	1753: 1. sv. Neža, devica in mučenka, 2. sv. Jožef, 3. sv. Florijan
Kotredež	Kotredesh (1771)	sv. Jakob st.	1753: 1. sv. Jakob st., apostol in mučenec, 2. sv. Rok, 3. sv. Anton, opat
Rove (Zagorje ob Savi)	Rovih (1771)	sv. Duh	1753: 1. sv. Duh, 2. sv. Uršula, 3. sv. Jernej, apostol
Ravska vas	Reunach (1771)	sv. Urh, škof	1753: 1. sv. Urh, škof, 2. sv. Marko, evangelist, 3. sv. Martin, škof
Vine (Zagorje ob Savi)	Vinah, Vinach (1771)	1753: sv. Janez Krstnik 1771: sv. Janez	1753: 1. sv. Janez Krstnik, 2. sv. Barbara, devica in mučenka, 3. sv. Andrej, apostol
Loke pri Zagorju	na Lokah (1771)	sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, 2. sv. Lovrenc, 3. sv. Helena
Podkraj pri Zagorju	Podkrai (1771)	sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Luka, evangelist, 3. sv. Lucija, devica in mučenka

¹²² Prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo: Kranjska*, str. 174.

slovensko ime župnije/ vikariata/podružnice/kapele	tuje ime župnije/vikariata/podružnice/ kapele (datum omembe v vizitacijah)	patrocinij župnijske/vikariatne/ podružnične cerkve/kapele	patrocinij oltarjev
Žužemberk	Seisenburg (1753), Saisenburg (1763), Seisenberg, Seisenburgensi, Seisenburg (1771)	sv. Mohor in Fortunat	1753: 1. sv. Mohor in Fortunat, 2. Brezmadežno spočetje, 3. sv. Janez Krstnik, 4. sv. Križ, 5. sv. Jožef 1757: 1. sv. Mohor in Fortunat, 2. Devica Marija, 3. sv. Janez Krstnik, 4. Jezusovo križanje, 5. sv. Jožef
Šmihel pri Žužemberku		sv. Mihael	1753: 1. sv. Mihael, nadangel, 2. sv. Ana
Plešivica (Žužemberk)		sv. Katarina	1753: 1. sv. Katarina, devica in mučenka
Budganja vas		sv. Ožbolt	1753: 1. sv. Ožbolt
Stranska vas (Žužemberk)		sv. Rok	1753: 1. sv. Rok, spokornik, 2. Devica Marija, 3. sv. Fabijan in Sebastijan, mučenca, 4. sv. Anton, opat
Lašče (Žužemberk)		sv. Primož in Felician	1753: 1. sv. Primož in Felician, mučenca, 2. sv. Egidij, opat, 3. sv. Hieronim, tovariš
Kočevska Gora (nad Sotesko)		1753: sv. Peter, apostol 1757: sv. Fabijan in sv. Peter	1753: 1. sv. Peter, apostol
Stavča vas		sv. Kancijan	1753: 1. sv. Kancijan, mučenec, 2. sv. Donat
Koti		sv. Anton Podovanski	1753: 1. sv. Anton Podovanski, 2. sv. Elija
Vinkov Vrh		sv. Pavel	1753: 1. sv. Pavel, apostol
Dvor pri Žužemberku		sv. Jurij	1753: 1. sv. Jurij, mučenec
Mačkovec pri Dvoru		sv. Janez Evangelist	1753: 1. sv. Janez Evangelist
Trebča vas		sv. Ahac	1753: 1. sv. Ahac, mučenec
Reber		sv. Marija Magdalena	1753: 1. sv. Marija Magdalena, 2. sv. Vid
Vrh pri Križu		sv. Marjeta	1753: 1. sv. Marjeta, devica in mučenka
Vrhovo pri Žužemberku		sv. Križ	1753: 1. sv. Križ, 2. sv. Anton Padovanski
Goli Vrh – Čuibelj		sv. Lenart	1753: 1. sv. Lenart, 2. sv. Francšek Ksaver, 3. sv. Florijan, 4. sv. Notburga, devica
Žužemberk	in oppido (1753)	sv. Jakob	1753: 1. sv. Jakob, ap., 2. sv. Štefan, 3. sv. Apolonija, dev. in muč.
Breg v Žužemberku	in oppido, ultra pontem (1753)	sv. Nikolaj	1753: 1. sv. Nikolaj

14 VIRI IN LITERATURA

14.1 Viri

14.1.1 Arhivski viri

Archidiocesi di Gorizia – Archivio storico diocesano di Gorizia (= IT ASDG)

- Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (= ACAG):
 - Arcivescovi, Attems 1 (včasih: Attems, b. 1)
 - Visite pastorali, Attems, 1/2 ex 6 (21) (včasih: Atti pastorali di Attems, 6 (21)); 1/3 ex 7 (22) (včasih: Atti pastorali di Attems, 7 (22)); 1/6 ex 10 (25) (včasih: Atti pastorali di Attems, 10 (25)); 1/7 ex 11 (26) (včasih: Atti pastorali di Attems, 11 (26)); 1/10 ex 14 (29) (včasih: Atti pastorali di Attems, 14 (29)); 1/11 ex 15 (30) (včasih: Atti pastorali di Attems, 15 (30)); 1/12 ex 16 (31) (včasih: Atti pastorali di Attems, 16 (31)); 1/14 ex 18 (33) (včasih: Atti pastorali di Attems, 18 (33)); 1/17 ex 21 (36) (včasih: Atti pastorali di Attems, 21 (36)); 1/18 ex 22 (37) (včasih: Atti pastorali di Attems, 22 (37)); 1/20 ex 24 (39) (včasih: Atti pastorali di Attems, 24 (39)); 1/21 ex 25 (40) (včasih: Atti pastorali di Attems, 25 (40)); 1/22 ex 26 (41) (včasih: Atti pastorali di Attems, 26 (41))
 - Diocesi, Relazioni visite ad limina 2/1 (včasih: Diocesi relazioni al 1754–1767, N. 1)
 - Protocollum confesso. ordinationum a die 1. septem. anni 1750 usque ad 22. december 1764, Nr. 1
 - Protocollum ordinationum ab anno 1765 usque ad annum 1824, Nr. 3
 - Protocollum extra ordinariorum de annis 1763–1769, N. 61
 - Protocollum foundationum, praesentationum, institutionum ac deputationum archidiaconorum, decanorum, comissariorum et oeconomorum atque erectionum sacramentorum ecclesiarum, capellarum, officiarumque foundation. et beneficiatum etc. ad eadem spectantium ab anno 1765 usque ad 1809, N. 62
 - Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1750–1760, N. 57
 - Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1761–1770, N. 58
 - Protocollus caesareo-regiorum rescriptorum de annis 1771–1773, N. 59
 - Rescripta, b. 1–22

Archidiocesi di Udine – Archivio storico diocesano di Udine (= IT ASDU)

- Archivio della Curia Arcivescovile di Udine (= ACAU):
 - A parte imperii, b. 709-6, 711, 753, 771
 - Collazioni di benefici, Collationum 1718
 - Ordinazioni, collazioni, facoltà, concessioni ..., b. 771

Archivio Segreto Vaticano (= VA ASV)

- Arch. Concist., Acta Camerarii, b. 34, 37
- Arch. Concist., Acta Congreg. Concist., 1758, 1759 I, 1769
- Arch. Concist., Processus Consist., Ann. 1752, Vol. 140
- Arch. Concist., Ep. Reg., Tom. III.
- Arch. Nunziature di Vienna, Acta visitationum, 4, Acta visitationis Provinciae Stiriae et Carnioliae (1627)
- Arch. S. Congreg. Concilii, Rel. dioec., Goritiensis, b. 368

- INDICE 707: Index actorum Sanctae Congregationis Consistorialis ab anno 1592 ad annum 1806
- INDICE 708: Index generalis super acta Sanctae Congregationis Consistorialis ab anno 1700 ad totum
- INDICE 713: Index generalis super acta Sanctae Congregationis Consistorialis ab anno 1700 ad totum 1824
- INDICE 1045: Processus Consistoriales

Arhiv Republike Slovenije (= SI AS)

- SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 8, 48
- SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 675, fasc. 379e
- SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, RK 141, 143, 144, 145, šk. 58
- SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, šk. 211, 222, 234, 244, 245, 252, 255, 256, 263, 265, 266, 268
- SI AS 19, Kranjski verski sklad
- SI AS 730, Gospostvo Dol, 179
- SI AS 781, Cistercijanski samostan in gospostvo Stična, fasc. 8
- SI AS 1063, Zbirka listin
- SI AS 1064, Zbirka plemiških diplom
- SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 274r, 290r, I/59r, II/24r

Bibliotheca del seminario teologico centrale di Gorizia (= IT BSTG)

- fondo Attems – De Grazia

Kapiteljski arhiv Novo mesto (= SI KANM)

- Spisi, šk. 17, f. 24/D; šk. 22, f. 29/A, 29/B; šk. 31, f. 34/3; šk. 32, f. 34/3; šk. 33, f. 34/3

Kapucinski samostan Škofja Loka (= SI KSŠL)

- Hausbuch enthaltend das Merkwürdigere, welches, sowohl vor als nach dem Baue des Kapuzinerklosters zur Bischoflack geschehen ist, Tomus I.

Kärntner Landesarchiv (= AT-KLA)

- AT-KLA 445-C-7.1.4 St, Fasz. 9

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= SI NŠAL)

- NŠAL 10, Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije (včasih: ŠAL/Ž), f. 197 (Mengeš), f. 226a (Novo mesto – kapitelj), f. 354 (Šenčur pri Kranju)
- NŠAL 14, Vizitacije (včasih: ŠAL/Viz.), fasc. 6, 8
- NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 16
- NŠAL 101, Zbirka listin
- NŠAL/KANM, Spisi in listine, šk. 5, f. 11, 12; šk. 6, f. 13, 14; šk. 7, 23/E
- ŽA Cerklje na Gorenjskem, Razne knjige, f. 4
- ŽA Komenda, Razne knjige, f. 1; Spisi, 4
- ŽA Selca, Razne knjige, f. 4, 6
- ŽA Stara Loka, Razne knjige, f. 7
- ŽA Šmartno v Tuhinju, Razne knjige, f. 3
- ŽA Velesovo, M Velesovo 1745–1802

Österreichisches Staatsarchiv (= AT-OeStA)

- Allgemeines Verwaltungsarchiv (= AVA)

- Alter Cultus, Ktn. 82, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 139
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA)
 - Rom–Vatikan I., Korrespondenz Albani 1743–1779, Ktn. 134a, 135, 137, 138, 143, 146
 - Rom–Vatikan I., Korrespondenz Kardinal Mellini 1743–1779, Ktn. 238, 240
 - Rom–Vatikan I., Gesandtschafts- und Konsulatsarchive, Rom–Geistliche Agentie, Fasz. 6
 - Rom–Vatikan I., Rom–Korrespondenz, Berichte 1748 V.–XII., Fasz. 143 (alt 196, 197)
 - SB Auersperg XXVII, *Ex manuscriptis Maximiliani Antonii L. B. de Taufferer 1744 deputati*

14.1.2 Neobjavljeni viri

Črnilogar Otmar, *Priprava in ustanovitev goriške nadškofije*, v: NŠAL, NŠAL 508, Maks Miklavčič, šk. 182.

Volčjak Jure, *Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Attemsa za arhidiakonate na Kranjskem 1752–1771* (v pripravi za objavo).¹²⁵³

14.1.3 Objavljeni viri

Attems Karel Mihael, *Lettere di Carlo Michele d'Attems a Franz Xaver Taufferer (1764–1773)* (ur. Vesna Cunja), Istituto Pio Paschini, Udine 2003.

Archivio Concistoriale, Epistolae Regiae, Inventario (b. I–III) (ur. Barbara Frale), Città del Vaticano 2009 (= Indice 1197).

Attems Karel Mihael, *Slovenske pridige* (ur. Lojzka Bratuž) (Knjižna zbirka Kulturna dediščina), Založništvo tržaškega tiska, Trst 1993.

Dolinar France Martin, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina), 1. del: 1589–1675* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 33), Teološka fakulteta, Ljubljana 2011.

Dolinar France Martin, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina), 2. del: 1686–1943* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 34), Teološka fakulteta, Ljubljana 2012.

Dolinar France Martin, *Slovenska cerkvena pokrajina* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11), Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, Ljubljana 1989.

Francesco Foscari, *dispacci da Roma 1748–1750* (ur. Fausto Sartori), La Malcontenta, Venezia 2002.

Kralj Franc – Tavano Luigi, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell' arcidiocesi di Gorizia 1750–1759* (Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivesovo di Gorizia 1752–1774; 1), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorizia 1994.

Kralj Franc – Tavano Luigi, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell' arcidiocesi di Gorizia 1762–1773* (Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivesovo di Gorizia 1752–1774; 4), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorizia 2000.

¹²⁵³ Besedilo je transkribirano, v teku je preverjanje po originalu. Knjiga v obsegu preko 1.100 strani naj bi izšla predvidoma do leta 2020.

- Ožinger Anton, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; 2), Arhiv Republike Slovenije, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1991.
- Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, H. 29, *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Republik Slowenien, Teil 1, Die staatlichen, kommunalen und kirchlichen Archive in der Stadt Laibach/Ljubljana* (ur. Joachim Kemper, Jure Volčjak in Martin Armgart), Böhlau, Wien-Köln-Weimar 2014.
- Šematizem ljubljanske nadškofije v letu mednarodnega priznanja samostojne Slovenije*, Nadškofijski ordinariat, Ljubljana 1993.
- Tropper Peter G., *Die Berichte der Pastoralvisitationen des Görzer Erzbischofs Karl Michael von Attems in Kärnten von 1751 bis 1762* (Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2, Diplomataria et acta; 87), (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; 3), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1993.
- Volčjak Jure, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824, 1: 1750–1764* (Viri/Arhivsko društvo Slovenije; št. 31), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2010.
- Volčjak Jure, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824, 2: 1765–1824* (Viri/Arhivsko društvo Slovenije; št. 34), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2012.
- Zakonik cerkvenega prava = Codex iuris canonici*, Nadškofijski ordinariat, Ljubljana 1983.
- Žnidaršič Golec Lilijana, Volčjak Jure, Videm, Italija, v: *Obvestila Arhiva Republike Slovenije* XXI (2005), št. 2, str. 107–132.

14.1.4 Internet

- Ambrožič Matjaž, Patronatno pravo in jožefinski patronati kranjskega verskega sklada, v: *Bogoslovni vestnik* 72 (2012), št. 1, str. 71–88, dostopno na: <http://www.teof.uni-lj.si/uploads/File/BV/BV-72-1-Ambrozic.pdf>.
- Berčič Branko, Avstrijska bibliotечna instrukcija iz leta 1778 in ljubljanska licejska knjižnica, v: *Knjižnica: revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 51 (2007), posebna izd., str. 15–21, dostopno na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/Ko75/bercic.pdf>.
- De Caro Gaspare, Caligari, Giovanni Andrea, v: *Dizionario Biografico degli Italiani* 16 (1973), dostopno na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-andrea-caligari_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-andrea-caligari_(Dizionario-Biografico)/) (zapis z dne 3. 1. 2017).
- Evidenca arhivskega gradiva v tujini, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence (zapis z dne 3. 1. 2017).
- Giubileo della Misericordia, dostopno na: <http://www.iubilaeummisericordiae.va/content/gdm/it.html> (zapis z dne 19. 1. 2017).
- <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=22823> (zapis z dne 18. 7. 2013).
- <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcaligari.html> (zapis z dne 3. 1. 2017).
- <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvatttek.html> (zapis z dne 20. 7. 2012).
- <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvedl.html> (zapis z dne 20. 2. 2013).
- <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=12154> (zapis z dne 13. 10. 2013).
- <http://www.deutsche-biographie.de/sfz49403.html> (zapis z dne 24. 2. 2013).

- http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563,_Concilium_Tridentinum,_Documenta_Omnia,_EN.pdf (zapis z dne 20. 2. 2013).
- <https://www.kapucini.si/krsko/> (zapis z dne 23. 1. 2017).
- <http://www.marija.si/gradivo/kkc/v-sveta-popotnica-poslednji-zakrament-kristjana/> (zapis z dne 4. 12. 2013).
- <http://www.reformation.org/jesuit-suppression-bull.html> (zapis z dne 18. 10. 2013).
- <http://www.totustuustools.net/concili/> (zapis z dne 5. 1. 2010).
- <http://www.totustuustools.net/concili/trentoc.htm> (zapis z dne 24. 9. 2013).
- http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_lt.html (zapis z dne 9. 3. 2013).
- J. A., *Kapucinski samostan v Krškem odslej v celoti knjižnica*, dostopno na: <http://www.rtvsl.si/kultura/drugo/kapucinski-samostan-v-krskem-odslej-v-celoti-knjiznica/408570> (zapis z dne 23. 1. 2017).
- Kamin Kajfež Vesna, Piranske bratovščine v 18. stoletju in njihova umetnostna naročila [Elektronski vir]: Bratovščini sv. Rešnjega telesa in sv. Jurija: njune devocionalne prakse in vloga v socialni strukturi Pirana v 18. stoletju, v: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* [Elektronski vir] (ur. Miha Preinfalk), Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, Ljubljana 2011, str. 183–194, dostopno na: <http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAwel%3d&tabid=58> (zapis z dne 17. 1. 2017).
- Kovačič Lojze, *Jezuiti in ljubljansko višje šolstvo 1597–1773*, Ljubljana 2013. Neobjavljeno delo, dostopno na: http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=oCDUQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.uni-lj.si%2Ffiles%2FULJ%2Fuserfiles%2Fulj%2Fo_univerzi_v_lj%2Funi_arhiv%2FIzbranaBibliografija%2FLektKovxyz_KONCNA_LEKTURA_12.%252004.2013.doc&ei=RWRAUpGcHoyVhQfiroDACA&usg=AFQjCNHIQXF1-hgShHIZIrI-a-Srk7h2AA&bvm=bv.52434380,d.bGE (zapis z dne 23. 9. 2013).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/494-2015-a-z-all.htm> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1747.htm#Albani> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1753.htm#Argenvilliers> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1737.htm#Lamberg> (zapis z dne 5. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1761.htm#Migazzi> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1747.htm#Millini> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1753.htm#Millo> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Miranda Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, dostopno na: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1738-ii.htm#Valenti> (zapis z dne 4. 1. 2017).
- Ogrin Matija, Vprašanja tradicije Škofjeloškega pasijona. Ekdotična perspektiva, v: *Slavistična revija* 56 (2008), št. 3, str. 289–304, dostopno na: http://www.srl.si/arhiv/2008-03/pdf/SR_2008_3_003.pdf.

- Plut Boštjan, *Odnos med posvetnim in cerkvenim pravosodjem v beneški Istri med 14. in 17. stoletjem*, doktorska disertacija, Koper 2008, dostopno na: <https://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorske/Plut-Bostjan.pdf> (zapis z dne 17. 5. 2012).
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, spletna izdaja*, SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana 2000 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>).
- Smiljanić Irena, Kdo so Grkokatoliki, v: *Kostanjeviške novice*, dec. 2011, str. 38–39, dostopno na: http://www.kostanjevica.si/kostanjeviske_novice/KostanjeviskeNovice-december2011.pdf.
- Štih Peter – Simoniti Vasko – Vodopivec Peter, *Slovenska zgodovina: družba - politika - kultura* [elektronski vir], Inštitut za novejšo zgodovino, Sistory, Ljubljana 2008 (<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:902>).
- Vidmar Luka, Aleš Žiga Dolničar o Beneški republiki, v: *Zgodovina knjige in bralne kulture na Slovenskem*, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana 2011, str. 31–48, dostopno na: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K1104/Vidmar.pdf> (zapis z dne 17. 5. 2012).
- Žnidaršič Golec Lilijana, Volčjak Jure, *Poročilo o evidentiranju gradiva v Vidmu v Italiji*, dostopno na: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/evidentiranja/IT-AAU_ARS-Zni_2004.pdf (zapis z dne 16. 5. 2012).

14.2 Literatura

- Ambrožič Matjaž, *Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine*, v: *Kronika* 58 (2010), št. 3, str. 647–674.
- Ambrožič Matjaž, Hišni kaplani – sacelani – v graščini Tuštanj in Lichtenbergovi beneficiati na Vrhpoljah pri Moravčah, v: *Kronika* 57 (2009), št. 2, str. 383–394.
- Ambrožič Matjaž, Patronatne pravice in obveznosti gospostva Grmače, v: *Kronika* 59 (2011), št. 3, str. 525–546.
- Ambrožič Matjaž, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, v: *Acta historiae artis Slovenica* 19 (2014), št. 1, str. 17–52.
- Ambrožič Matjaž, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Stolna župnija sv. Nikolaja, Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, Društvo Mohorjeva družba, Ljubljana-Celje 2008, str. 85–103.
- Ambrožič Matjaž, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*; 32), Teološka fakulteta, Ljubljana 2010, str. 33–68.
- Ambrožič Matjaž, Ustanovitev zasebnih kanonikatov ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Stolna župnija sv. Nikolaja, Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, Društvo Mohorjeva družba, Ljubljana-Celje 2008.
- Ambrožič Matjaž, Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, v: *Arhivi* 38 (2015), št. 1, str. 35–75.
- Andritsch Johann, *Die Matrikeln der Universität Graz 3, 1663–1710* (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz; 6), Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz 1987.

- Andritsch Johann, *Die Matrikeln der Universität Graz 4, 1711–1765* (aus dem Nachlaß herausgegeben von Alois Kernbauer; Register von Alois Kernbauer, Petra Scheiblechner, Heidi Zikulnig) (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz; 6), Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz 2002.
- Baraga France, Arhiv Glavarjevega beneficija, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 20 (1998), str. 97–193.
- Baraga France, *Kapiteljski arhiv Novo mesto: regesti listin in popis gradiva* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 17), Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, Ljubljana 1995.
- Baraga France, Vizitacijski zapisniki župnij tolminskega arhidiakonata leta 1751–1756, v: *Tolminski zbornik*, Občina, Tolmin 1997, str. 119–144.
- Baraga France, *Župnija Miren skozi stoletja*, Župnija, Miren 2009, str. 50–76.
- Benedik Metod, Glavarjeva življenjska pot, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 81–92.
- Benedik Metod, *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 16), Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, Ljubljana 1994.
- Benedik Metod, Kapucini v Novem mestu, v: *Zgodovinski časopis* 48 (1994), št. 2, str. 195–216.
- Benedik Metod, Kapucinske teološke šole, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Teološka fakulteta, Ljubljana 2010, str. 271–327.
- Benedik Metod, Protireformacija in katoliška prenova, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 113–152.
- Benedik Metod, Sorodnosti in razlike v študijski naravnosti jezuitov in kapucinov, v: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp) (Redovništvo na Slovenskem; 4), Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Ljubljana 1998, str. 23–36.
- Benedik Metod, *Sveto leto: od Bonifacija VIII. do Janeza Pavla II.*, Družina, Ljubljana 2001.
- Benedik Metod, Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenšč, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Teološka fakulteta, Ljubljana 2010, str. 69–97.
- Bergamini Giuseppe, La soppressione del patriarcato di Aquileia in alcune opere d'arte friulane e in un dipinto di Placido Costanzi, v: *Vultus Ecclesiae* 2 (2001), str. 21–27.
- Bizjak Matjaž, Otokar Blagoviški, v: *Zbornik Občine Lukovica II* (gl. ur. Stanko Pelc), Viharnik, Ljubljana 2014, str. 187–200.
- Bohinjec Peter, *Velesalo: zgodovinski in cerkveni opis*, Župna cerkev Velesalska, Velesovo 1914.
- Bonin Zdenka, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, Pokrajinski arhiv, Koper 2011.
- Bosshart-Pfluger Catherine, C. M. von Attems in Basel, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico, 2. Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 145–152.

- Bratuž Lojzka, Glavarjevo dopisovanje z nadškofom Attemsom, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 187–192.
- Bratuž Lojzka, Korespondenca Attems - Glavar 1753–1772, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 20 (1998), str. 195–303.
- Bratuž Lojzka, *Manoscritti sloveni del Settecento: omelie di Carlo Michele d'Attems (1711–1774), primo arcivescovo di Gorizia*, Istituto di lingue e letterature dell'Europa orientale, Udine 1993.
- Burlini Calapaj Anna, Gli Attems nella Modena del Muratori, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico*, 2. *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 101–112.
- Cevc Emilijan, Romanski Marijin kip v Velesovem, v: *Zbornik za umetnostno zgodovino* I (1951), str. 86–118.
- Cevc Emilijan, Umetnostnozgodovinska pričevalnost frančiškanskega samostana v Kamniku in okolici, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kulturni center, Kamnik 1993, str. 9–16.
- Ciperle Jože, Terezijanska šolska reforma in ljubljanske latinske šole, v: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp) (Redovništvo na Slovenskem; 4), Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Ljubljana 1998, str. 37–47.
- Cunja Vesna, *Aspetti di cultura e di vita religiosa nelle lettere di Carlo Michele d'Attems, Arcivescovo di Gorizia, a Franz Xaver Taufferer, Abate di Sticna, 1764–1773*. Tesi di Laurea, Università degli studi, Facoltà di lettere e filosofia, Pavia 1995.
- Demšar Viktorijan, *Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja*, Mohorjeva družba, Celje 1991.
- Der Josephinismus: ausgewählte Quellen zur Geschichte der Theresianisch-josephinischen Reformen* (ur. Harm Klüeting), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995.
- Dodič Milan, Dvesto petindvajset let novomeške gimnazije: zgodovinski oris (1746–1971), v: *225 let novomeške gimnazije* (ur. Jože Sever), Gimnazija, Novo mesto 1971, str. 4–487.
- Dolar Jaro, Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kulturni center, Kamnik 1993, str. 45–48.
- Dolinar France Martin, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*, Diss., Theologische Fakultät, Ljubljana 1976.
- Dolinar France Martin, Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico*, 2. *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 183–198.
- Dolinar France Martin, Jožefinizem in janzenizem, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 153–171.
- Dolinar France Martin, *Ljubljanski škofje*, Družina, Ljubljana 2007.
- Dolinar France Martin, Od prazupnije do jožefinskih reform, v: *Več kot tisoč let: kronika župnije sv. Jurija Stara Loka* (ur. Alojzij Pavel Florjančič), Salve, Stara Loka [i. e.] Ljubljana 2005, str. 33–43.
- Dolinar France Martin, Oglejski patriarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije, v: *Goriški letnik* 29 (2002), str. 67–81.

- Dolinar France Martin, Prizadevanje za cerkvenoupravno ureditev habsburškega dela oglejskega patriarhata do jožefinskih reform, v: *Barok na Goriškem* (ur. Ferdinand Šerbelj), Goriški muzej, Grad Kromberk, Narodna galerija, Nova Gorica-Ljubljana 2006, str. 21–28.
- Dolinar France Martin, Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru, v: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773): zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp) (Redovništvo na Slovenskem; 4), Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provinciatat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, Ljubljana 1998, str. 9–13.
- Dolinar France Martin, Župnijski vikariat Črnuče 1764–1862, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Družina, Ljubljana 2013, str. 111–132.
- Dolinar France Martin – Valenčič Rafko, Pravilnik o vodenju matičnih knjig, v: *Župnijska pisarna: pastoralni priročnik* (Knjižnica pastoralne revije Cerkev v sedanjem svetu. Pastoralni priročniki; 1), Nadškofjski ordinariat, Ljubljana 1988, str. 17–73.
- Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu: od leta 1667 do 1799, v: *Zgodovinski zbornik: priloga Laibacher Diocesanblattu* 5 (1892), št. 21, str. 321–326; 6 (1893), št. 22, str. 337–346; 6 (1893), št. 23, str. 353–360; 6 (1893), št. 24, str. 378–384; 6 (1893), št. 25, str. 393–400; 7 (1894), št. 26, str. 409–416; 7 (1894), št. 27, str. 425–432; 8 (1895), št. 28, str. 445–448; 8 (1895), št. 29, str. 461–464; 8 (1895), št. 30, str. 475–480; 8 (1895), št. 31, str. 493–496.
- Edelmayer Friedrich, La Casa d'Austria e la fine del patriarcato di Aquileia. Argomenti e polemiche, v: *Aquileia e il suo patriarcato. Memorie Storiche Forogiuliesi. Giornale della Deputazione di Storia Patria per il Friuli LXXX* (2000), str. 555–580.
- Edelmayer Friedrich, La soppressione del patriarcato di Aquileia, v: *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Skira, Milano 2000, str. 399–401.
- Forstner Barbara, *Grkokatoliki – uniati: diplomatska naloga*, Ljubljana 1994.
- Frank Karl Friedrich von, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit eigenen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adelslexikon« 1823–1918*, 1, Selbstverlag, Schloss Senftenegg 1967.
- Franz Monika, Die Gründung der Erzdiözese Görz nach Wiener archivalischen Quellen, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico*, 2, *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 153–182.
- Furlan Alfonz, *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu*, Frančiškanski samostan, Novo mesto 1937.
- Garms-Cornides Elisabeth, Per una biografia culturale di C. M. d'Attems, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico*, 2, *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 113–144.
- Gatz Erwin, Migazzi, Christoph Bartholomäus Anton Graf (1714–1803), v: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Duncker & Humbolt, Berlin 1983, str. 505–508.

- Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1999.
- Golec Boris, *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*, doktorska disertacija, Ljubljana 1999.
- Golec Boris, Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka - raziskovalni problemi in izzivi, v: *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 85–110.
- Golob Nataša, *Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. stoletje* (Monumenta Slovenica; 4), Slovenska knjiga, Ljubljana 1994.
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2, Družbena razmerja in gibanja*, DZS, Ljubljana 1980.
- Grčar p. Leopold, Zasebne frančiškanske šole v Kamniku, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kulturni center, Kamnik 1993, str. 65–75.
- Gregorič Jože, Krščanski nauk in pridiga na Slovenskem leta 1770: pastoralna instrukcija opata Tauffererja krškemu župniku Webu 1770, v: *Bogoslovni vestnik* 39 (1979), št. 4, str. 489–497.
- Hančič Damjan, *Klarise na Kranjskem* (Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana; 26), Zgodovinski arhiv, Ljubljana 2005.
- Hančič Damjan, *Sedemsto let klaris na Slovenskem*, Samostan Brezmadežnih sester klaris, Nazarje 2000.
- Hančič Damjan, Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje, v: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 47–60.
- Hančič Damjan, Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 18. stoletje, v: *Arhivi* 26 (2003), št. 2, str. 315–328.
- Hexen und Zauberer. Die große Verfolgung – ein europäisches Phänomen in der Steiermark. Katalog zur Steirischen Landesausstellung auf der Riegersburg, Oststeiermark vom 1. Mai bis 26. Oktober 1987* (ur. Helfried Valentinitz und Ileana Schwarzkogler), Leykam-Verlag, Graz - Wien 1987.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: 3: 1503–1592*, Typis et sumptibus domus editorialis »Il messaggero di s. Antonio« provinciae Patavinae s. Antonii OFM Conventualium apud basilicam s. Antonii, Re-impressio immutata Patavii MCMLX.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita, 4: 1592–1667*, Typis et sumptibus domus editorialis »Il messaggero di s. Antonio« provinciae Patavinae s. Antonii OFM Conventualium apud basilicam s. Antonii, Re-impressio immutata Patavii MCMLX.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita, 5: 1667–1730*, Typis librariae »Il messaggero di s. Antonio« apud basilicam s. Antonii, Patavii MCMLII.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi: sive, summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series: e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita, 6: 1730–1799*, Typis et sumptibus domus editorialis »Il messaggero di s. Antonio« apud basilicam s. Antonii, Patavii MCMLVIII.
- Höfler Janez, Fara sv. Petra v Komendi pred jožefinskimi reformami, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 27–34.

- Höfler Janez, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Cerknica, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 26 (2004), str. 125–191.
- Höfler Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*, Viharnik, Ljubljana 2015.
- Höfler Janez, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: k razvoju cerkvene organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Viharnik, Ljubljana 2013.
- Höfler Janez, Potovanja oglejskih vizitatorjev na Slovensko v poznem srednjem veku, v: *Kronika* 30 (1982), št. 3, str. 189–203.
- Iancis Paolo, Caritas versus utilitas al monte die pietà di Gorizia, v: *Oltre i confini, Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni* (ur. Liliana Ferrari, Paolo Iancis), Istituto di storia sociale e religiosa, Gorizia 2013.
- Jan Zoltan, Italijanska študija Lojzke Bratuž o slovenskih pridigah goriškega nadškofa, v: *Jezik in slovstvo* 39 (1993/94), št. 7–8, str. 354–358.
- Jedin Hubert, Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung, v: *Handbuch der Kirchengeschichte, IV, Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation* (ur. Hubert Jedin), Sonderausgabe, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2017.
- Jedin Hubert, *Geschichte des Konzils von Trient, IV, Dritte Tagungsperiode und Abschluß, 2, Überwindung der Krise durch Mönche, Schließung und Bestätigung*, Sonderausgabe, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2017.
- Julia Dominique, Der Priester, v: *Der Mensch der Aufklärung* (ur. Michel Vovelle), Magnus Verlag, Essen 2004, str. 282–320.
- Južnič Stanislav, Pouk in profesorji fizike v jezuitskem kolegiju v Ljubljani, v: *Kronika* 48 (2000), št. 3, str. 11–48.
- Kemperl Metoda, *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano*, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Celje 2011.
- Klinec Rudolf, *Zgodovina goriške nadškofije*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1951.
- Kočevar Vanja, Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599, v: *Arhivi* 37 (1914), št. 1, str. 31–64.
- Körber Esther-Beate, *Die Zeit der Aufklärung. Eine Geschichte des 18. Jahrhunderts*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2006.
- Kos Dušan, *Zgodovina morale 2, Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo* (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 12), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2016.
- Kos Franc, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, v: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 2 (1892), št. 1, str. 1–29.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*, Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, Ljubljana 1937.
- Kralj Angel, *Kapucinski samostan s cerkvijo v Krškem: 350-letnica posvetitve*, Kapucinski provincialat, Ljubljana 1994.
- Kralj Angel, *Sestava bratstev v kapucinskem samostanu v Škofji Loki 1706–2005. Ob tristoletnici prihoda kapucinov v Škofjo Loko iz raznih dosegljivih pisnih virov (gvardijani od začetka 1706–2005, ostali od leta 1797 naprej). Bratje kapucini v Škofji Loki 1706–2006, [Kapucinski samostan, Škofja Loka] 2005.*

- Kralj Angel, Transkripcija virov, v: Metod Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 16), Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, Ljubljana 1994, str. 81–726.
- Krones Franz, Quellenmäßige Beiträge zur Geschichte des Grazer Jesuiten-Collegiums und seiner Hochschule (1573–1773), v: *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 22 (1887), str. 3–34.
- Kušej Rado, *Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve: s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Učbeniki/Juridična fakulteta v Ljubljani; knj. 2), Juridična fakulteta, Ljubljana 1923.
- Lavrič Ana, Bratovščina presvetega Rešnjega telesa na Črnučah, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Družina, Ljubljana 2013, str. 239–248.
- Lavrič Ana, Bratovščine na Kranjskem leta 1773, v: *Arhivi* 37 (2014), št. 1, str. 109–142.
- Lavrič Ana, Bratovščine na Slovenskem pod zavetniškim plaščem Marije in svetnikov, v: *Patriae et orbi: študije o srednjeevropski umetnosti: jubilejni zbornik za Damjana Prelovška* (ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini, Barbara Murovec) (Opera Instituti Artis Historiae), Založba ZRC, Ljubljana 2015, str. 475–527, 774–775.
- Lavrič Ana, Bratovščine v ljubljanskih škofijskih protokolih 17. in 18. stoletja, v: *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 25–44.
- Lavrič Ana, Kamniške bratovščine in njihova povezava s freskami pri Sv. Primožu in v župnijski cerkvi na Šutni, v: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 9–25.
- Lavrič Ana, Kult in likovne upodobitve sv. Jožefa, zavetnika Kranjske, pri ljubljanskih diskalceatih, v: *Kronika* 58 (2010), št. 2, str. 383–400.
- Lavrič Ana, Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Jezuitske kongregacije, v: *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 251–286.
- Lavrič Ana, Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine pri redovnih cerkvah, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 1, str. 41–64.
- Lavrič Ana, Ljubljanske baročne bratovščine in njihovo umetnostno naročništvo. Bratovščine v župnijskih cerkvah in podružnicah, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 295–317.
- Lavrič Ana, Jožef Dominik Lamberg namesto Karla Janeza Herbersteina, v: *Umetnostna kronika* 12 (2006), str. 2–8.
- Lavrič Ana, Upodobitve pastirjev ljubljanske škofije od njene ustanovitve do danes, v: *Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič et al.), Narodna galerija, Ljubljana 2007, str. 185–233.
- Lavrič Ana, Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino, v: *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp, Ferdo Gestrin, Janez Marolt in Darja Mihelič), ZRC SAZU, Ljubljana 1996, str. 483–491.
- Lavrič Ana, Zgodovinska in umetnostna dediščina frančiškanskih bratovščin, v: *Acta historiae artis Slovenica* 19 (2014), št. 2, str. 95–122, 231.
- Leidl August, Firmian, Leopold Ernst Reichsfreiherr von, v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Duncker & Humbolt, Berlin 1990, str. 113–117.
- Leidl August, Lamberg, Joseph Dominicus Reichsgraf von (1680–1761), v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Duncker & Humbolt, Berlin 1990, str. 257–259.

- Leidl August, Thun und Hohenstein, Josef Maria Reichsgraf von (1713–1763), v: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Duncker u. Humblot, Berlin 1990, str. 511–513.
- Lesar Marko, Kulturno in umetnostnozgodovinska podoba kamniškega frančiškanskega samostana po kroniki Historia Conventus, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kulturni center, Kamnik 1993, str. 17–30.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691) (prevedla Marija Kiauta, ur. France Baraga), Družina, Provincialat Družbe Jezusove, Ljubljana 2003.
- Maaß Ferdinand, *Der Josephinismus: quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850: amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bd. 1: Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760–1769* (Fontes rerum Austriacarum: österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung, Diplomataria et acta; Bd. 71), Verlag Herold, Wien-München 1951.
- Maček Jože, *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem in v Avstrijski Istri: urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem in Avstrijski Istri do leta 1809: prispevek k obravnavi državnega cerkvenstva na Kranjskem*, Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2005.
- Makarovič Gorazd, Retrogradna konstrukcija podobe gibanja prebivalstva na Slovenskem pred 18. stoletjem, v: *Etnolog* 13 (= 64) (2003), str. 351–410.
- Makarovič Gorazd, *Slovenci in čas. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (Knjižna zbirka Krt; 94), Krtina, Ljubljana 1995.
- Martina Alessandra, Il seminario diocesano, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico, 2, Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 273–278.
- Martina Alessandra, Karel Mihael iz rodovine grofov Attems. Biografski oris, v: *Carlo Michele d' Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Asburgico, 2. Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 33–44.
- Martus Steffen, *Aufklärung. Das deutsche 18. Jahrhundert – ein Epochenbild*, 2. Auflage, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2015.
- Mellinato Giuseppe, C. M. d'Attems ed i gesuiti a Gorizia, v: *Carlo Michele d' Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Asburgico, 2. Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 329–336.
- Miklavčič Maks, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*. Posebni odtis iz Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo XXV/XXVI (1944–1945), Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana 1945.
- Mlinarič Jože, Cerkev na Slovenskem v srednjem veku, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 61–91.
- Mlinarič Jože, Cistercijska opatija Kostanjevica 1234–1786, v: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France M. Dolinar) (Redovništvo na Slovenskem; 1), Kartuzija, Cisterca, Pleterje - Stična 1984, str. 217–237.

- Mlinarič Jože, Izobraževanje in izobrazba pri cistercijanih s poudarkom na stiški in kostanjeviški opatiji, v: *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.), ZRC SAZU, Filozofska fakulteta, Pedagoška akademija, Ljubljana - Maribor 1996, str. 257–270.
- Mlinarič Jože, *Kartuzija Bistra*, Družina, Ljubljana 2001.
- Mlinarič Jože, Kartuzija Bistra od 1255 do 1782, v: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France M. Dolinar) (Redovništvo na Slovenskem; 1), Kartuzija, Cisterca, Pleterje - Stična 1984, str. 163–191.
- Mlinarič Jože, *Kostanjeviška opatija 1324–1786*, Galerija Božidar Jakac, Kostanjevica na Krki 1987.
- Mlinarič Jože, Malteški red na Slovenskem, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 17–25.
- Mlinarič Jože, *Stiška opatija 1136–1784*, Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Novo mesto 1995.
- Mlinarič Jože, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782*, Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2005.
- Mlinarič Jože, *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 9), Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, Ljubljana 1987.
- Mrkonjić Tomislav, *Archivio della nunziatura apostolica in Vienna I, »Cancellaria e Segreteria« nn. 1–904 – aa. 1607–1939 (1940): Inventario*, Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano 2008.
- Nardini Lisa Guarda, *La visita pastorale di C. M. Attems nella Stiria Slovena maggio–luglio 1751* (Fonti e studi di storia veneta; 16), Istituto per le ricerche di storia sociale e religiosa, Vicenza 1990.
- Negro Pietro del, Venezia e la fine del patriarcato di Aquileia, v: *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato absburgico*, 2, *Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 31–60.
- Nicolo de Chiara – Fain Daniela – Martina Alessandra – Tavano Luigi, Goriški arhivski viri o K. M. Attems, v: *Carlo Michele d'Attems, primo archivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia Romana e stato Absburgico*, 1, *Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Gorizia 1988, str. 59–99.
- Obersteiner Gernot Peter, *Theresianische Verwaltungsreformen im Herzogtum Steiermark: die Repräsentation und Kammer (1749–1763) als neue Landesbehörde des aufgeklärten Absolutismus* (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark; 37), Selbstverlag der Historischen Landeskommision für Steiermark, Graz 1993.
- Okoliš Stane, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2009.
- Otorepec Božo, Cerkve sv. Jakoba in začetki frančiškanskega samostana v 15. stoletju, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kulturni center, Kamnik 1993, str. 5–8.
- Ožinger Anton, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1750–1774) v luči njegovih vizitacij*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1994.
- Ožinger Anton, Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 93–112.

- Paolin Giovanna, Il patriarcato in età moderna, v: *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Skira, Milano 2000, str. 341–343.
- Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Skira, Milano 2000.
- Pavlin Vojko, Župnija sv. Petra v Šempetru pri Gorici od nastanka do druge polovice 18. stoletja, v: *Župnija Šempeter pri Gorici skozi stoletja* (ur. Vojko Pavlin et al.), Župnija, Šempeter pri Gorici 2010, str. 13–64.
- Pavlin Vojko, Župnija sv. Štefana v Solkanu in njen katapan iz leta 1757, v: *Arhivi* 36 (2013), št. 2, str. 329–346.
- 500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc), Kulturni center, Kamnik 1993.
- Piazza Katja, Udine, Archivio patriarcale: la diocesi di Aquileia »a parte Imperii«. Note sugli arcidiaconi tra la seconda metà del XV e il XVII secolo. Caratteri ed evoluzione, v: *Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel* (Schriftenreihe des Instituts für Geschichte; 18), Leykam Buchverlag, Graz 2010, str. 362–375.
- Pillon Lucia, Atti delle visite pastorali: catalogo, v: *Carlo Michele d'Attems, primo archivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia Romana e stato absburgico*, 1, *Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Gorizia 1988, str. 109–175.
- Pirchegger Hans, *Erläuterungen zur historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Teil, Steiermark*, A. Holzhausens Nachfolger, Wien 1940.
- Pokorn Franc, Donesek k zgodovini dominikanskega samostana v Velesovem, v: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 3 (1893), str. 181–184.
- Pokorn Franc, *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*, Knezoškofijski ordinariat ljubljanski, Ljubljana 1908.
- Preinfalk Miha, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2005.
- Rainer Johann, La formazione delle diocesi nell'Austria interna, v: *Chiese di frontiera: miscellanea di studi in onore di Luigi Tavano in occasione del suo settantacinquesimo compleanno* (Fonti e studi di storia sociale e religiosa; 14), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorizia 1999, str. 33–48.
- Rainer Johann, *Nuntiaturberichte. Sonderreihe: Grazer Nuntiatur, I–IV*, ÖAW, Wien 1973–2012.
- Rainer Johann, Versuche zur Errichtung neuer Bistümer in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. und Kaiser Ferdinand II., v: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 68 (1960), str. 457–469.
- Reinhardt Rudolf, Die katholische Kirche (1648–1789), v: *Ökumenische Kirchengeschichte, Band 2: Vom Hochmittelalter bis zur frühen Neuzeit*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2008.
- Reinhardt Rudolf, Episkopalismus, v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 3, Sonderausgabe, Herder, Freiburg im Breisgau 2009, str. 726–727.
- Rifelj Matej, Zdravilišče Dolenjske Toplice, v: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*, Občina, Dolenjske Toplice 2015, str. 339–398.

- Rogier Nimwegen, *Cerkev v času razsvetljenstva in revolucije*, v: *Zgodovina Cerkve*, 4, *Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715–1848)*, Družina, Ljubljana 1999, str. 13–173.
- Rosa Gabriele de, *Il sinodo provinciale del 1768*, v: *Carlo Michele d'Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Asburgico*, 2. *Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 343–374.
- Santonino Paolo, *Popotni dnevniki 1458–1487*, Mohorjeva založba, Celovec - Dunaj - Ljubljana 1991.
- Schlögl Rudolf, *Alter Glaube und moderne Welt. Europäisches Christentum im Umbruch 1750–1850*, S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main 2013.
- Schmidt Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*, DZS, Ljubljana 1963.
- Schneider Burkhard, *Das Papsttum unter dem steigenden Druck des Staatskirchentums*, v: *Handbuch der Kirchengeschichte, V, Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*, Sonderausgabe, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2017.
- Seibrich Wolfgang, Hontheim, Johann Nikolaus v., v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 5, Sonderausgabe, Herder, Freiburg im Breisgau 2009, str. 270–271.
- Seifert Johann, *Kurtze genealogische Beschreibung derer Herren von Stubenberg etc. Sammt Einem Register ihrer Tauff-Nahmen/ Und dererjenigen So sich durch Vermählungen mit ihnen befreundet/ Dero noch Adolphi Wilhelmi Hernns von Stubenberg etc. Und Dessen Schwestern/ Nahmentlich Anna Barbara Dorothea Und Elisabetha Friderica, Herrinne von Stubenberg etc. Väter- und Mütterliche Ahnen-Taffeln/ beygefüget sind*, Regensburg 1703.
- Skubic Anton, *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine* (ur. Josip Lesar), Editorial Baraga, Buenos Aires 1976.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic), Nova revija, Ljubljana 2011.
- Smole Majda, *Graščina Škofja Loka* (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; 1), Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1980.
- Smole Majda, *Graščina Šrajbarski turn* (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; 2), Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1980.
- Smole Majda, *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol.–1747. Del 5: Cerkvene zadeve: Lit. M–R* (Publikacije Arhiva SRS. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev; 4), Arhiv SRS, Ljubljana 1995.
- Snoj Alojzij Slavko, *Pobudnik načrtne, poglobljenega in prosvetljenega katehiziranja*, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 109–125.
- Sorč Ciril, *Glavarjevi teološki spisi*, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 145–160.
- Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung* (ur. Grete Klingenstein, Franz A. J. Szabo), A. Schnider, Graz [etc.] 1996.
- Stasi Alessio, Pietro Adamo Suppanzigh (1699–1780), vicario generale del primo arcivescovo di Gorizia, v: *Oltre i confini, Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni* (ur. Liliana Ferrari, Paolo Iancis), Istituto di storia sociale e religiosa, Gorizia 2013.
- Steiner Stephan, *Reisen ohne Wiederkehr. Die Deportation von Protestanten aus Kärnten 1734–1736*, R. Oldenburg, Wien-München 2007.

- Steiner Stephan, *Rückkehr Unerwünscht: Deportationen in der Habsburgermonarchie der Frühen Neuzeit und ihr europäischer Kontext*, Böhlau, Wien 2014.
- Steska Viktor, Naši denarji in kranjske spominske svetinje, v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X* (1900), št. 4, str. 109–118.
- Stiški rokopis: študije (ur. Mihael Glavan) (Monumenta Slovenica; 2), Slovenska knjiga, Ljubljana 1992.
- Stollberg-Rilinger, Barbara, *Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*, C. H. Beck, München 2017.
- Stražar Stane, *Mengeš in Trzin skozi čas*, Krajevna skupnost, Mengeš-Trzin 1993.
- Škafar Vinko, Glavarjeva pastoralna dejavnost, v: *Glavarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj) (Simpoziji v Rimu; 16), Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 93–108.
- Škoda Ignacij, Dušnopastirsko delovanje F. M. Paglovca, v: *Nova pot: glasilo Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov SRS XII* (1960), št. 9–12, str. 562–565.
- Škoda Ignacij, Fr. M. Paglovec, v: *Nova pot: glasilo Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov SRS XII* (1960), št. 3–4, str. 176–187.
- Škofljanec Jože, *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*, doktorska disertacija, Ljubljana 2008.
- Škrjanc Radovan, Novo o Akademskem združenju sv. Cecilije v Kamniku, v: *Muzikološki zbornik* 37 (2001), str. 51–66.
- Špelič Miran, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani, v: *Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Teološka fakulteta, Ljubljana 2010, str. 199–270.
- Šuštar C. Branko, Prispevek frančiškanov h kamniškemu ljudskemu šolstvu: od trivialke in deške glavne šole do štirirazredne deške ljudske šole v Kamniku 1783–1882, v: *500 let frančiškanov v Kamniku: zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992* (ur. Emilijan Cevc et al.), Kulturni center, Kamnik 1993, str. 77–101.
- Tam v Dolu roža rase. Naša župnija 1262–2012: 750 let* (ur. Alojzij Grebenc), Salve, Ljubljana 2012.
- Tavano Luigi, Attems, Karl Michael (seit 1766) Reichsgraf von (1711–1774), v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Duncker & Humboldt, Berlin 1990, str. 17–18.
- Tavano Luigi, *Cronotassi degli arcidiaconi di Gorizia (1574–1750)*, Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, Gorizia 1988.
- Tavano Luigi, *Dalla „Domus presbyteralis“ (1757) al seminario centrale di Gorizia (1818): pastoraltà e statalismo a confronto* (Fonti e studi di storia sociale e religiosa; 2[b]), Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorizia 1985.
- Tavano Luigi, Edling, Rudolf Joseph (seit 1779) Reichsgraf von (1723–1803), v: *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Duncker & Humboldt, Berlin 1990, str. 86–88.
- Tavano Luigi, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Edizioni della Laguna, Mariano del Friuli (GO) 2004.
- Tavano Luigi, La personalità e l'azione pastorale di Carlo Michael d'Attems, v: *Carlo Michele d' Attems primo archivescovo di Gorizia (1752–1774) fra curia Romana e stato Absburgico, II. Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar), Istituto di

- Storia Sociale e Religiosa, Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Gorizia 1990, str. 219–271.
- Tavano Luigi, Prvi goriški nadškof Karel Mihael grof Attems (1711–1774) in Slovenci, v: *Zgodovinski časopis* 44 (1990), št. 3, str. 387–392.
- Tavano Sergio, *Da Aquileia a Gorizia: scritti scelti* (Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia. Serie seconda, Studi; 17), Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, Trieste 2008.
- Tavano Sergio, Dal patriarcato a due arcidiocesi, v: *Memorie Storiche Forogiuliesi. Giornale della Deputazione di Storia Patria per il Friuli* LXXXII (2002), str. 257–265.
- Teološki študij na Slovenskem: vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema (ur. Matjaž Ambrožič) (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 32), Teološka fakulteta, Ljubljana 2010.
- Terseglav Marko, *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana 1996 (Zbirka ZRC; 11).
- Tominec Angelik, Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci: Samostan Novo mesto, v: *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 44 (1927), št. 1–2, str. 17–22, 26.
- Trebbi Giuseppe, Alle origini dell'arcidiocesi di Gorizia: il dibattito al tempo di Francesco Barbaro, v: *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918)*: [atti del Convegno internazionale]: Gorizia, 29 novembre–1 dicembre 2001], Forum, Udine 2002, str. 3–25.
- Trebbi Giuseppe, Francesco Barbaro, v: *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini), Skira, Milano 2000, str. 347.
- Trnovšek Tadej, Poskus rekonstrukcije „fonda“ urbarjev in urbarialnih registrov samostana Stična in vprašanje njegove hrambe skozi čas, v: *Arhivi* 38 (2015), št. 2, str. 353–376.
- Tropper Christine, *Glut unter der Asche und offene Flamme. Der Kärntner Geheimprotestantismus und seine Bekämpfung 1731–1738* (Quellenedition des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung; 9), Böhlau Verlag, Wien/Odenburg 2011.
- Umek Ema, *Erbergi in dolski arhiv 2* (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; 5), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1992.
- Umek Ema, *Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična* (Publikacije Arhiva Slovenije. Inventarji. Serija Samostanski arhivi; zv. 1), Arhiv Slovenije, Ljubljana 1974.
- Ušeničnik Franc, *Katoliška liturgika 2.*, predelana in pomnožena izd., Škofijski ordinariat, Ljubljana 1945.
- Ušeničnik Franc, *Pastoralno bogoslovje*, 3., popravljena izdaja, Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1940.
- Valenčič Vlado, Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, v: *Zgodovinski časopis* XVI (1962), str. 27–54.
- Visočnik Julijana, *Matricula*, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Družina, Ljubljana 2013, str. 336–370.
- Visočnik Julijana, *Škofijski arhiv Ljubljana: inventar fonda ŠAL 2, 1. del: fasc. 1–19* (Priročniki/Nadškofija Ljubljana, Arhiv; 5), Nadškofija, Ljubljana 2015.
- Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije* [elektronski vir] (gl. ur. Vladimir Kološa et al.), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999.
- Vodnik po fondih in zbirkah* (ur. Bogdan Kolar) (Priročniki/Nadškofijski arhiv; 1), Nadškofijski arhiv, Ljubljana 1999.

- Volčjak Jure, Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1752–1774), v: *Kronika* 58 (2010) št. 3, str. 729–752.
- Volčjak Jure, Črnuče v vizitacijskih zapisnikih goriških nadškofov Attemsa in Edlinga, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France M. Dolinar), Družina, Ljubljana 2013, str. 223–238.
- Volčjak Jure, Das Dominikanerinnenkloster Velesovo/Michelstetten im Laufe seines Bestehens, v: *Bettelorden in Mitteleuropa: Geschichte, Kunst, Spiritualität: Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten* (ur. Heidemarie Specht, Ralph Andraschek-Holzer), DASP, St. Pölten 2008, str. 211–232.
- Volčjak Jure, Filip Wirich Lovrenc Daun, nesojeni ljubljanski pomožni škof, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 477–486.
- Volčjak Jure, *Listine jezuitskega kolegija v Ljubljani 1592–1751*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2014.
- Volčjak Jure, Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem, v: *Acta historiae artis Slovenica* 21 (2016), št. 2, str. 9–34.
- Volčjak Jure, Preurejanje škofijskih meja na Kranjskem sredi 18. stoletja: predlog združitve goriške nadškofije in ljubljanske škofije iz leta 1758, v: *Historični seminar* 12 (ur. Katarina Šter in Mojca Žagar Karer), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2016, str. 9–39.
- Volčjak Jure, Pripovedi vizitacijskih zapisnikov župnije Ig v 17. in 18. stoletju, v: *Župnija sv. Martina na Igu: ob 300-letnici župnijske cerkve* (ur. Martin Hostnik, Maja Zupančič), Salve, Ig [i. e.] Ljubljana 2011, str. 282–316.
- Volčjak Jure, *Samostan dominikank v Velesovem 1238–1782: diplomatska naloga*, Ljubljana 2000.
- Volčjak Jure, Strmolski in samostan Velesovo, v: *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem. Kronika* 54 (2006), št. 2, str. 175–182.
- Volčjak Jure, Župnija Mokronog v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (v pripravi za objavo).
- Volčjak Jure, Župnija Preserje od cerkniške podružnice do samostojne župnije, v: *Župnija Preserje skozi čas* (ur. France M. Dolinar), Župnija, Preserje 2011, str. 111–126.
- Vrhovec Ivan, *Zgodovina Novega mesta*, Matica slovenska, Ljubljana 1891.
- Wurster Herbert W., *Das Bistum Passau und seine Geschichte*, Édition du Signe, Eckbolsheim 2010.
- Zadnikar Marijan, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I*, Mohorjeva družba, Celje 1973.
- Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denar-nega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984* (ur. Peter Kos et al.) (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 3), Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1987.
- Zlabinger Eleonore, *Lodovico Antonio Muratori und Österreich* (Veröffentlichungen der Universität Innsbruck; 53), Österreichische Kommissionsbuchhandlung in Komm., Innsbruck 1970.
- Žnidaršič Golec Lilijana, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 22), Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, Ljubljana 2000.
- Žnidaršič Golec Lilijana, Duhovniki župnije Preserje do vključitve v ljubljansko škofijo leta 1787, v: *Župnija Preserje skozi čas* (ur. France M. Dolinar), Župnija, Preserje 2011, str. 127–164.

- Žnidaršič Golec Lilijana, *Kapiteljski arhiv Ljubljana: inventar fonda. Zv. 1: fasc. 1–60* (Priročniki/Nadškofijski arhiv Ljubljana; 3), Stolni kapitelj, Ljubljana 2006.
- Žnidaršič Golec Lilijana, Od prve omembe cerkve leta 1526 do ustanovitve vikariata leta 1764, v: *Tam čez Savo, na Črnučah: stopetdeset let župnije Ljubljana Črnuče* (ur. France Martin Dolinar), Družina, Ljubljana 2013, str. 97–110.
- Žnidaršič Golec Lilijana, Odsevi habsburško-beneških odnosov v Cerkvi zgodnjega novega veka na Slovenskem, v: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 319–327.
- Žnidaršič Golec Lilijana, Papeško povzdignjenje Ljubljane v civitas leta 1462, v: *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp et al.), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, str. 243–250.

15 IMENSKO IN KRAJEVNO KAZALO

A

Abramsperg Janez Anton 108
 Abranovič Jožef 190
 Addon 92
 Adergas 295
 Adlešiči 303
 Ajbelj 323
 Ajdovec 100
 Akvinski Alojz 80
 Albani Janez Frančišek 32, 44, 68, 69, 70, 73
 Aleksander IV. 80
 Aleksander VIII. 28
 Almanara Fernandez de Portocarrero Mendoza
 Franc Joahim 51
 Altlack. *gl. Stara Loka*
 Ambrož pod Krvavcem 287
 Ambrus 333
 Andeški Bertold II. 204, 207
 Anglija 39
 Anzicij (Anžič) Tomaž 43, 48
 Apfaltrer baron Ferdinand Gotfrid 172
 Apfaltrer baron Franc 184, 185
 Apfaltrer, baroni 86, 253, 261, 269, 277
 Apfaltrer N. 207
 Apih Jožef 191
 Aquileia. *gl. Oglej*
 Arabija 36
 Arčelca 332

Babna Polica 329
 Babno Polje 329
 Baden bei Wien. *gl. Baden pri Dunaju*
 Baden pri Dunaju 73
 Bafil Janez 208
 Bajc Janez Jakob 169
 Bajnhof 345
 Banja Loka 323
 Barbaro Frančišek 24, 25, 27, 126
 Barbo grof Jošt Vajkard 161
 Barbo grof Rihard Danijel 121
 Barbo pl. Waxenstein grof Janez Jakob 109, 174
 Baronio de Karel 48
 Bartoloti Avguščina 205
 Basel 259, 267, 275
 Basilea. *gl. Basel*
 Bassignana 30

Argenvilliers Klemen 32, 33
 Arnoldstein. *gl. Podklošter*
 Attems grof Ernest Amadej Tomaž 34, 53, 65, 226
 Attems grof Karel Mihael 11-14, 18, 31, 35-39, 42, 43, 48-55, 57, 60-75, 82, 84, 87, 89-95, 97-100, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 112, 114, 115, 117-124, 134, 136, 138, 140, 141, 142, 145, 147, 149, 150, 157, 159, 163, 164, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 181, 182, 184-189, 191-195, 203, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 219, 222, 223, 224, 226, 227, 231, 233-244, 246, 247, 248, 251-257, 259-283
 Attems grof Ludvik 51
 Attems grof Sigismund 51
 Attems-Petzenstein grof Janez Frančišek 51
 Auersperg grof Adolf Engelbert Ignac 97
 Auersperg grof Anton Jožef 122
 Auersperg grof Franc Anton 169
 Auersperg, grofi 86, 97, 169
 Auersperg knez Henrik 73, 88, 99
 Auersperg, knezi 86, 87, 125, 169, 253, 261, 269, 277
 Augsburg 70
 Avsec Janez st. 121, 168
 Avstrija 16, 79, 181, 207

B

Bavarska 78
 Begunje pri Cerknici 130, 284
 Bela Cerkev 77, 83, 129, 213, 236, 238, 242, 331
 Bela krajina 14, 82, 86, 114, 121, 167, 195, 212, 224, 255, 264, 272, 280
 Bela Peč 105, 169
 Belčji Vrh 305
 Belligna 44, 46
 Beli Grič 347
 Beli Kamen 321
 Beljak 22, 28, 77
 Bellarmini Robert 175, 176
 Belluno 46
 Beltrame Sigismund 48
 Benaglia Nikolaj Andrej 170, 188, 190
 Benedikt XIII. 16
 Benedikt XIV. 16, 29, 32, 37, 40, 41, 50, 55, 61,

- 66, 69, 133, 138, 176, 181, 183, 204, 207, 251,
259, 267, 275
Beneška 75, 172
Beneška Slovenija 77
Benetke 24, 25, 26, 29, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 40,
41, 43, 50, 251, 259, 261, 267, 268, 269, 275,
277
Bereča vas 302
Beričevo 333
Bern 184
Bertis de Ursin 22
Betenbrunn 52
Bezuljak 130, 284
Bič 338
Biličič Jožef 240
Bistra 23, 24, 79, 80, 81, 86, 169, 195, 201, 205,
208-214, 218, 239, 243, 253, 261, 264, 269,
272, 277, 280, 284
Bitenc Jernej 118
Blagoviški Otokar 203
Blatnik pri Črmošnjicah 316
Blečić Tomaž Bonaventura 121
Blečji Vrh 130, 299, 342
Bločice 131, 284
Bloke 83, 88, 97, 109, 123, 142, 169, 183, 185,
234, 239, 244, 315
Bloška Polica 329
Bočje 298
Bodensko jezero 52
Bodovlje 293
Böhmer Henning 146
Bojanja vas 302
Bonazza Peter Pavel 169
Bonifacij IX. 80
Bonifacij VIII. 186
Borje (Zagorje ob Savi) 349
Borovec pri Kočevski Reki 322
Borovnica 80, 81, 131, 189, 202, 243, 286
Borromeo Karel 182
Boršt (Metlika) 303
Bosljiva Loka 326
Boštanj 82, 98, 180, 236, 238, 242, 246, 305
Boštanj (Zagradec pri Grosupljem) 342
Božakovo 303
Bratislava 134
Braunau 164
Brdo (Domžale) 287
Brdovec 142
Breckerfeld N. 122
Breg (Grm) 345
Breg (Novo mesto) 307
Breg ob Kokri 139
Breg pri Litiji 344
Breg v Žužemberku 351
Brescia 46, 47
Břewnow 164
Breza 345
Brezje (Cerknica) 130, 284
Brezje (Litija) 344
Brezje pri Rožnem Dolu 317
Brezje (Radovljica) 141
Brezje (Srednja vas-Poljane) 291
Brezje v Podbočju 297
Breznica pod Lubnikom 294
Brezova Reber 304
Brezovica pri Predgradu 308
Brezovica pri Trebelnem 299
Brezovo (Litija) 311
Brežice 82, 105, 145, 175, 177, 195, 196, 213
Brindisi 39
Brinje pri Studencu 337
Briše (Zagorje ob Savi) 349
Brode (Škofja Loka) 293
Brod na Kolpi 108
Brod na Kupi. gl. *Brod na Kolpi*
Buchheim grof Oton Friderik 27
Bučka 336
Budganja vas 351
Budim 160
Budinjak 300
Budna vas 311
Bukovica (Ivančna Gorica) 338, 339
Bukovica (Škofja Loka) 291
Bukovje v Praprečah 350
Bukovščica 291
Bukov Vrh 291
Buseth pl. Leopold 82, 209
Bušeča vas 297
Bušinja vas 302
Butoraj 301

C

- Cajnarje* 316
Caligari Giovanni Andrea 23, 24
Cappelli Peter Pavel 48
Carniola. gl. *Kranjska*
Catta Hieronim 22
Cavalchini Karel Albert Gvidobono 35

Ceccotti Janez Jožef Bonifacij 54, 60
 Celje 22, 28, 98, 157, 167, 198, 216
 Celovec 62, 64, 90, 110, 111, 114, 116, 117, 124,
 125, 133, 134, 135, 138, 140, 160, 165, 172,
 179, 217, 218
 Cerina 296
 Cerklje na Gorenjskem 81, 107, 108, 128, 149,
 157, 191, 204, 206, 211, 213, 235, 241, 243,
 286
 Cerklje ob Krki 83, 185, 236, 239, 242, 324
 Cerknica 80, 81, 105, 130, 149, 157, 202, 205,
 213, 215, 234, 239, 244, 284
 Cerkno 156
 Cernik 300
 Cerovec (Dolenjske Toplice) 314
 Cerovec (Gorenje Lakovnice) 312
 Cerovec pri Trebelnem 299
 Cerovec (Radovlja) 343
 Chumberg pl. Mihael Chumer 199

Čabrače 290
 Čatež ob Savi 82, 115, 130, 142, 175, 180, 214,
 236, 238, 242, 246, 296
 Čatež (Trebnje) 347
 Čatež–Zaplaz 347
 Čazma 152
 Čebine 350
 Čedad 43, 46, 204
 Čemšenik 83, 98, 128, 141, 214, 236, 237, 240,
 246, 331
 Češka 123, 126, 133, 138, 165, 203
 Češko Rudogorje 164
 Češnjevek (Cerklje na Gorenjskem) 286

Dalce 325
 Dalnje Njive 309
 Damelj 305
 Damiani Marija Felicita 203
 Dane (Loška Dolina) 316, 329
 Daun grof Leopold Jožef 111
 Dečja vas 346
 Dedni Dol 349, 350
 Delfin Danijel 35, 40, 41, 42
 Delfin Janez 78, 80
 Delneri Jernej 48
 Demšar Matevž 171, 191
 Desinec 301
 Diedo Giacomo 38
 Dob 158

Ciocchi Janez Angel 39
 Cirknik (Brežice) 296
 Cirknik (Trebnje) 310
 Cividale del Friuli. gl. Čedad
 Codelli, baroni 43, 48
 Codelli pl. Fahrenfeld Avguštin 31, 33, 35, 46,
 47, 69
 Colloredo Hieronim 16
 Como 30, 44, 45, 50, 55, 71, 252, 260, 268, 276
 Concordia 75
 Conti Giorgio 42
 Coret de Nikolaj 22
 Corona de Leonardo Giuseppe 112
 Coronini-Cronberg Elizabeta 51
 Cortina d'Ampezzo 49, 50
 Crngrob 292
 Csanád 167
 Cvišlerji 320

Č

Četena Ravan 290
 Čolnišče 348
 Črešnjevec 136
 Čretež 299
 Črmošnjice 83, 180, 236, 240, 244, 245, 316
 Črmošnjice pri Stopičah 312
 Črneča vas 298
 Črni Potok pri Kočevju 320
 Črni Vrh nad Idrijo 121
 Črnomelj 82, 105, 106, 114, 121, 149, 157, 169,
 213, 237, 240, 245, 255, 264, 272, 280, 301
 Črnuče (Ljubljana) 91, 94, 100, 335
 Čušperk 318, 342

D

Dobec 130, 284
 Dobliče 302
 Doblička Gora 302
 Dobova 82
 Dob pri Šentvidu 338
 Dobrava pod Rako 337
 Dobrava pri Dobrniču 141
 Dobrava (Trebnje) 332
 Dobropolje 83, 87, 107, 149, 209, 223, 237, 239,
 240, 244, 318
 Dobropolje–Videm. gl. Dobropolje
 Dobrla vas 23
 Dobrna 178
 Dobrnič 83, 100, 117, 129, 183, 189, 205, 213,
 236, 238, 243, 332

- Dojutrovica* 299
Dolenc Jernej 207
Dolenja Stara vas 339
Dolenja vas 131, 132
Dolenja vas (Cerknica) 284
Dolenja vas (Ribnica) 327
Dolenjci 303
Dolenje Brdo 291
Dolenje Jezero 131, 284
Dolenje Kamence 307
Dolenje Kronovo 343
Dolenje Poljane 329
Dolenje Radulje 336
Dolenje Selce 332
Dolenji Globodol 306
Dolenji Lazi 328
Dolenji Podboršt 306
Dolenjska 14, 75, 77, 78, 83, 105, 112-114, 116, 118, 120, 144, 151, 167, 171, 189, 193, 208, 212, 223, 254, 261, 262, 269, 270, 277, 278
Dolenjske Toplice 73, 82, 105, 115, 180, 236, 238, 243, 244, 314
Dole pri Krašcah 289
Dole pri Litiji 82, 97, 129, 236, 238, 242, 246, 310
Dole pri Polici 341
Dolga Njiva pri Šentlovrencu 346
Dolga vas (Kočevje) 320
Dol (Kočevje) 308
Dolnja Briga 322
Dolnja Topla Reber 321
Dolnji Ajdovec 332
Dolnji Suhor pri Metliki 302

Dolnji Vrh 339, 347
Dol pri Ljubljani 83, 94, 107, 129, 149, 180, 183, 214, 222, 235, 240, 243, 333
Dolsko 333
Dolž 313
Donava, reka 29, 50
Dornik Matevž 95
Draga 98, 326
Draga (Šmarješke Toplice) 331
Dragatuš 305
Dragomelj 90
Dragovanja vas 301
Dramlje 82
Drašiči 303
Drau. gl. Drava, reka
Drava, reka 42, 49, 54, 75, 76, 253, 261, 269, 277
Dražgoše 291
Drežnik 302
Drganja Sela 314
Drnovo 324
Drtija 289
Drušče 340
Dufrèn p. Maksimilijan 52
Dunaj 16, 29, 30, 32, 34, 36, 38-45, 48, 50, 52, 54, 60, 63-73, 87-89, 99, 100, 110, 111, 119, 121, 122, 135, 139, 140, 152, 160, 164, 167, 187, 194, 207, 217, 251, 255, 257, 259, 260, 261, 263, 265, 267, 268, 269, 271, 273, 276, 279, 281
Dunajsko Novo mesto 50, 53, 70
Dvorje (Cerklje na Gorenjskem) 286
Dvor pri Žužemberku 351
Dvorska vas (Velike Lašče) 319

E

- Eberndorf. gl. Dobrla vas*
Edling grof Rudolf Jožef 13, 16, 72, 73, 184, 206, 211, 223, 225, 245, 246, 252, 261, 269, 277
Edling Sigismund 48
Eger 164
Eggenberg knez Hans Ulrik 26

Eichstätt 72
Engelshaus grof Franc Žiga 169
Erberg baron Anton Gotard 49, 82, 118, 172
Erberg baron Ferdinand Benedikt Gabrijel 172, 175
Esztergom 72, 156

F

- Fara pri Kočevju. gl. Kostel*
Favetti Anton 48
Febronius Justin (Johann Nikolaj pl. Hontheim) 71
Felič Vrh 344
Ferdinand I. 15, 21
Ferdinand II. 25, 26, 28
Ferdinand III. 27

Ferravilla Mihael 55
Fin baron de Anton 43, 44, 49, 54, 60
Firmian grof Leopold Ernest 44, 218
Firrao Giuseppe st. 52
Flachenfeld pl. Janez Andrej 80, 215
Födran pl. Födransberg Gregor 145
Foscarij Francesco 31
Francija 16, 18, 39, 200

Frančiška 210
 Frankenberg grof Janez Henrik 207
 Frantz Marija Katarina 203
 Frantz Marija Terezija 203
Freising 114, 135, 156
Freudenthal. gl. Bistra

Gaber pri Črmošnjicah 317
Gaber pri Semiču 304
Gabrijele 310
Gabrovka (Litija) 346
Gabrovka pri Zagradcu 334
Gabrška Gora 346
Gabrška Gora 290
Gadova Peč 297
Galicija 83, 213
Galin 299
Gallenberg, grofi 86, 109, 169, 202, 207, 253, 261, 269, 277
Gallenberg grof Sigfrid Baltazar 109
Gallenfels baron Andrej 80
Gallenfels baron Anton 78, 80
Gallenfels baron Sigismund 78
Galli Ptolomej 22
Gallo M. 72
Gamberk 331
Gatina 341
Gentili Anton Ksaver 36
Gerčman Bernard 220
Gerloh III. 204
Giustiniani Aloisio 22
Gladič Karel Jožef 125, 189
Glavar Peter Pavel 64, 65, 91, 93, 118, 163, 172, 175, 177, 178, 181, 189, 215, 219, 255, 264, 272, 280
Glinjek 309
Godešič 293
Golče 348
Golek (Črnomelj) 301
Golica 291
Goli Vrh – Cvibelj 351
Golobinjek 306
Gombišče 338
Gonzaga Silvio Valenti 33, 36
Gora (Cerknica) 316
Gora (Krško) 325
Gora nad Gotenico 321
Gora pri Pečah 348
Gora pri Sodražici (Petrinci) 132
Gora (Sodražica) 328

Friaul. gl. Furlanija
Friderik III. 13, 21
Friderik II. Pruski 15, 16, 17, 111
Friuli. gl. Furlanija
Frluga 297
Furlanija 21, 75, 76, 251, 259, 267, 275

G

Gora (Vrh, pri sv. Miklavžu) 289
Gorenja Dobrava (Gorenja vas-Poljane) 291
Gorenja Lepa vas 325
Gorenja Loka (Koprivnik) 322
Gorenja Straža 307
Gorenjci – Kot pri Semiču 304
Gorenje Dole (Škocjan) 340
Gorenje Jelenje 311
Gorenje Jesenice 310
Gorenje Jezero 330
Gorenje Kamence 307
Gorenje Kamenje 306
Gorenje Karteljevo 306
Gorenje Laknice 299
Gorenje Lakovnice 312
Gorenje Otave 315, 316
Gorenje Sušice 314
Gorenji Mokronog (Trebelno) 298
Gorenji Podšumberk 332
Gorenjska 14, 62, 75, 77, 86, 99, 105, 113, 116, 120, 137, 139, 140, 189, 195, 202, 207, 210, 212, 254, 261, 262, 269, 270, 277, 278
Gorica 14, 16, 21-32, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 43-46, 48, 50, 51, 53-56, 58, 62-66, 68, 70, 72-75, 77, 87, 90, 91, 93, 95, 96, 98-101, 110, 111, 114-117, 119, 122-125, 127, 133-136, 138-140, 147, 156, 157, 160, 162, 163, 166, 172, 181, 182, 186, 188-190, 194, 198, 208, 209, 217, 218, 219, 222, 223, 251, 252, 255, 257, 259-261, 263-269, 271-277, 279, 280, 281, 282
Gorica (Krško) 324
Gorica v Kočevskih Poljanah 316
Goričane 167
Goriča vas 132, 327
Goričica (Domžale) 335
Goričica pri Ihanu 287
Goriška 22, 58, 66, 83, 89, 97, 172
Goriška vas 340
Gorizia. gl. Gorica
Gornja Lokvica 302
Gornja Planina 285
Gornja Težka Voda 312

Gornja Topla Reber 321
 Gornje Laze 317
 Gornje Ložine 320
 Gornji Grad 76, 167
 Gornji Lovič 299
 Gornji Oštrc 299
 Gornji Rogatec 342
 Gornji Suhor pri Vinici 305
 Goro 29

Goropeče 287
 Görz. gl. Gorica
 Gotenica 89, 121, 138, 321
 Gotna vas (Novo mesto) 312
 Gozd (Kamnik) 288
 Graben (Novo mesto) 312
 Graben (pri Šmihelu) 112
 Grabrovec 302
 Gradac 169, 303
 Grad (Cerklje na Gorenjskem) 287
 Gradec 22-25, 51, 64, 109-112, 114, 116-118,
 120, 123-125, 133-140, 146, 147, 149, 160,
 162, 163-165, 167, 170, 172, 177, 178, 187,
 205, 212, 215, 217-219, 263, 271, 279

Gradec (Koprivnik) 322
 Gradec (Krško) 130, 297
 Gradenc 334
 Gradenegg 136
 Gradisca. gl. Gradiška
 Gradišče nad Vrhpečjo 345
 Gradišče pri Litiji 344

Habsburško-Lotarinški Karel Jožef 111
 Haller pl. Hallerstein baron Aleksander 82
 Harrach pl. Janez Ernest Emanuel Jožef 29
 Haugwitz grof Vencelj Anton 38
 Heiligenberg 52
 Hendl N. 123
 Hengsberg 27
 Herberstein grof Karel Janez 16, 70, 164, 226,
 227, 231, 256, 265, 273, 281
 Herinja vas 345
 Hinje 83, 100, 125, 129, 185, 235, 239, 243, 249,
 334
 Hiteno 315
 Hmeljčič 306
 Hmeljnik 306
 Hochmuth Ana Marija Jožefa Elizabeta 203
 Hočevje 318
 Hodinci 299
 Höffern pl. Saalfeld Janez Bertold 238

Gradišče pri Lukovici 289
 Gradišče pri Primskovem 339
 Gradišče pri Stični 338
 Gradiška 28, 43, 97, 172
 Gradnik 304
 Grahovo 131, 284
 Graz. gl. Gradec
 Grčarevec 131, 285
 Grčarice 88-99, 121, 138, 327
 Gregor XIII. 24
 Griblje 303
 Grič (Mirna) 347
 Grič pri Klevevžu 343
 Grimani Janez VI. 24
 Grimani Peter 41, 42
 Grisei p. Nikolaj 61
 Grmače 344
 Grm (Novo mesto) 197, 312
 Grmovlje 340
 Grm (Trebnje) 345
 Groblje 335
 Grosuplje 342
 Grošelj Jernej 206, 207
 Guérini de Tencin Peter Pavel 50
 Gullini Vid 27, 28, 35, 46, 47, 251, 259, 267, 275
 Gumnišče 342
 Gurk. gl. Krka (Gurk)
 Gurkfeld. gl. Krško
 Guttener Baltazar 191
 Győr 152, 160

H

Höller Andrej 81, 208
 Homec (Domžale) 335
 Hontheim pl. Johann Nikolaj (Justin Febronius)
 71
 Horní Blatná 164
 Hošperk 285
 Hotavlje 249, 290
 Hotemaže 294
 Hranilović Jurij Jožef 191
 Hrastje (Kranj) 294
 Hrastov Dol 338
 Hrastovica 310
 Hrast pri Vinici 305
 Hrašća 301
 Hren Tomaž 152, 195
 Hribec nad Puštalom 293
 Hrib pri Koprivniku 322
 Hrovača 132, 327
 Hrušica (Novo mesto) 313

Hrvaška 108, 120, 142, 152, 167, 190
Hudi Vrh 315
Hudo Brezje 337

Idrija 14, 105, 157, 205, 223
Ihan 81, 94, 128, 149, 187, 223, 235, 240, 243, 287
Impoljca 136, 336, 337
Innsbruck 111, 133, 217, 218

Jabacin Martin Jožef 70, 82, 101, 110, 111, 114, 115, 122, 126, 166, 193, 194, 219, 220, 242, 243
Jablana 348
Jáchymov 164
Jadransko morje 29
Jakovica 131, 285
Jakšič Danilo 152
Jamnik (Kranj) 291
Janče 344
Jarčje Brdo 290
Javorje nad Škofo Loko 99, 100, 244, 290
Javorje pri Gabrovki 311
Javorje (Šmartno pri Litiji) 344
Jedinščica 312

Kačji Potok 325
Kafarnaum 73
Kajzelj Mihael 126
Kalin Franc Leopold 172, 177
Kališe (Kamnik) 288
Kališe (Železniki) 291
Kalje 300
Kalobje 82
Kal pri Ambrusu 334
Kal pri Krmelju 311
Kal (Semič) 304
Kalvarija (Stari trg ob Kolpi) 308
Kamenica (Sevnica) 311
Kamen (na Kandiji, Novo mesto) 312
Kamna Gorica v Cerknici 285
Kamnik 76, 77, 81, 87, 97, 105, 106, 108, 109, 117, 128, 145, 149, 156, 169, 170, 173, 174, 176, 183, 195-198, 203, 209, 211, 235, 241, 243, 247, 257, 266, 274, 282, 287, 288
Kamnik pod Krimom 131, 286
Kamniške Planine 288
Kamni Vrh pri Ambrusu 334

Hudo pri Stični 145
Hueber Ludvik Bernard 207, 208
Huje pri Kranju 81, 108, 253, 262, 270, 278, 294

I

Inocenc XII. 28
Istra 204
Italija 29, 72, 75
Ivanje selo 131, 285
Izlake 331

J

Jerič Andrej 96
Jesenice (Brežice) 296
Jesenko Matevž 237
Jesenovo 331
Jezero (Trebnje) 346
Jožef II. 16, 17, 66, 71, 84, 96, 116, 133, 134, 164, 181, 204, 256, 265, 273, 278, 281
Judenburg 160
Jugorje pri Metliki 302
Jugovič Marija Frančiška Elizabeta 203
Julianis de Anton 207
Jurjevica 132, 328
Jurna vas 312, 314
Južina/Kopač Gregor 96
Južina Luka 96

K

Kancij (Kentski) Janez 181
Kandrše (Zagornje ob Savi) 348
Kanizij Peter 176
Kaplja vas (Tržišče) 310
Kappus Anton 211
Karel II. 21, 22, 23, 24, 162
Karel III. Španski 15
Karel VI. 16, 17, 26, 28, 29, 52, 79, 216
Kaunitz grof Franc Karel 192
Kaunitz-Rietberg grof Vencelj Anton 17, 69, 165
Kern Janez Matija 171, 188, 240
Khevenhüller grof Johan Franc Anton 70
Kiffer Elizabeta 205
Kiffer Jožef 205
Kiffer Marija Ana 205
Klagenfurt. gl. Celovec
Klanec pri Fari 323
Kleč 317, 321
Klemen VIII. 24, 25
Klemen XII. 16, 52
Klemen XIII. 16, 40, 69, 70, 133, 138, 181, 182
Klevevž 343

- Klinja vas* 320
Klošter 303
Knežja Lipa 308
Knežja vas 332
Kobal Janez Krstnik Blaž 173, 225, 244, 245
Koblarji 125, 320
Kočarji 325
Koče (Kočevje) 321
Kočevje 83, 105, 106, 149, 156, 157, 167, 169, 237, 240, 244, 319, 320
Kočevska Gora (nad Sotesko) 351
Kočevska Reka 83, 88, 89, 99, 171, 179, 237, 240, 245, 321
Kočevske Poljane 316
Kofflarn. gl. Koblarji
Koglo 343
Kokovnica 295
Kokra 140
Kolín 111
Kolovrat 83, 98, 129, 235, 240, 246, 349
Kolovratar Matija 243
Kolpa, reka 108, 152, 190
Komarna vas 317
Komenda 81, 86, 108, 118, 140, 157, 174, 175, 176, 181, 189, 195, 212, 213, 215, 235, 241, 243, 250, 253, 255, 261, 264, 269, 272, 277, 280, 289
Kommende Sankt Peter. gl. Komenda
Komorán 152
Kompolje (Dobropolje) 318
Kompolje (Lukovica) 347
Kompolje (Sevnica) 305
Konstanca 17
Konstanz. gl. Konstanca
Koper 167
Koprivnik (Kočevje) 83, 149, 173, 177, 179, 237, 240, 244, 245, 322
Korenitka 338
Korita (Trebnje) 332
Koritnica (Krško) 337
Koroška 13, 14, 25, 30, 36, 49, 50, 54, 62, 66, 75, 76, 114, 126, 204
Korže Blaž 121
Kosič N. 244
Kosler (Kozler) Franc Jakob 157
Kostanjevac 300
Kostanjevica na Krki 14, 78, 82, 86, 105, 106, 115, 130, 141, 142, 145, 160, 169, 195, 196, 200, 201, 208, 212-214, 220, 236, 238, 242, 246, 253, 261, 264, 265, 269, 272, 273, 277, 280, 281, 297
Kostel (Fara pri Kočevju) 83, 100, 105, 108, 149, 157, 170, 180, 237, 240, 244, 245, 323
Košnik Tomaž Jožef 102, 103
Kot (Binkelj) 203
Koti 351
Kotnik Matija 158
Kotredež 350
Kot (Trstenik pri Mirni) 310
Kovača vas (Črnomelj) 308
Kovačič Viljem 83, 91, 92, 208
Kovor 82, 213, 223, 235, 241, 243, 297
Kozarišče 329
Kožljek 130, 284
Krain. gl. Kranjska
Krajič 315
Kranj 28, 105, 108, 157, 200, 204, 210
Kranjec Marko 101
Kranjska 11-14, 18, 22, 25, 27, 38, 43, 49, 50, 54, 60, 62, 65, 66, 73, 75, 77-79, 81-87, 89, 90, 97, 105, 106, 110, 113, 114, 116, 118, 120, 123-125, 127, 137-139, 145, 146, 148-152, 155, 157, 160-163, 166, 172, 176, 178, 179, 181, 183-185, 189, 192, 195-202, 204, 205, 209, 212, 215, 216, 222-224, 233, 234, 246-248, 251, 253-257, 259, 261-267, 269-275, 277-282
Kras 38
Krasinec 303
Krašič 300
Krašnji Vrh 302
Kresnice 83, 129, 191, 235, 240, 344
Kriška vas 349
Križaj Marija Jožefa 203
Križate 290
Križevci 152
Križevska vas (Dol pri Ljubljani) 289
Križman Franc Ksaver 114
Križna gora pri Ložu 142, 316, 329
Križna Gora (Škofja Loka) 292
Križnar Janez Jakob 118, 172
Križ pri Komendi 169
Krk 24
Krka (Gurk) 30, 50, 75, 156
Krka na Dolenjskem 83, 108, 115, 123, 128, 141, 143, 171, 174, 213, 235, 239, 243, 246, 333
Krka, reka 113, 175
Krkovo nad Faro 323
Kropa 168, 203
Kroperšek Matevž 206
Krška vas (Brežice) 325
Krško 83, 87, 105, 106, 113, 117, 140, 142, 145, 157, 167, 170, 174, 176, 177, 183, 195, 199,

216, 236, 239, 242, 246, 257, 266, 274, 282,
323, 324
Krupa 169, 304
Krvava Peč 330
Krvavčji Vrh 304

Lahovče 287
Laibach. gl. Ljubljana
Lajše (Železniki) 291
Lakner Janez Andrej 173
Lamberg, grofi 169
Lamberg grof Jožef Dominik 52
Lančič Danijel 239
Landstraß an der Gurk. gl. Kostanjevica na Krki
Lanišče 342
Lanšprež 189, 347
Lanthieri Alojz 48
Lanthieri grof Ferdinand 121
Lanthieri grof Friderik Hieronim 78, 79
Lašče (Žužemberk) 351
Laško 77, 141, 157
Lateran 80
Lavant 75, 156
Lazarini pl. Vincenc Anton 170, 239
Laze pri Gorenjem Jezeru 330
Laze pri Oneku 322
Laze pri Predgradu 308
Ledine (Žiri) 295
Ledinske Krnice 295
Lemberg 82
Lenart nad Lušo 291
Lenart na Rebri 287
Leoben 160
Leopold I. 26, 27, 28, 80, 88, 178
Leopold II. 17, 134, 181
Lepoglava 160, 162, 165
Leskovec (Ivančna Gorica) 349
Leskovec pri Krškem 77, 83, 106, 143, 149, 163,
180, 196, 199, 236, 242, 246, 324
Leskovec v Podborštu 311
Leskovica 100, 180, 241, 290
Leševje 333
Liberga 344
Lichtenberg grof Frančišek Karel 144
Lichtenberg, grofi 86
Lichtenberg grof Sigismund 161
Liechtenthal pl. Franc Viljem 240, 241
Lienz 75
Limbarska Gora 141, 183, 289
Lipsenj 329

Kumerdej Blaž 116
Kumrova vas (Svetli Potok) 322
Kunej Marko 126
Kupčina Žumberačka 300, 301
Kuralt Matevž 127

L

Lisec (Trebneje) 332
Lisiče 342
Litija 105, 213, 343
Livold 320
Lizbona 116
Ljuben (Novo mesto) 312
Ljubljana 11, 16, 25, 31, 36, 40, 41, 45, 46, 49,
50, 53, 55, 59, 60, 64, 66, 68-70, 77, 80, 81,
85, 87-89, 92-100, 102, 103, 105, 110-127,
133, 134, 136-138, 140, 141, 143, 146-148,
151, 160-165, 167, 169-172, 178, 179, 189-
191, 195, 196, 198, 201, 203, 205, 208-211,
215-220, 223, 226, 252, 255, 260, 263, 265,
268, 271, 273, 276, 279, 281
Ljubljanica, reka 208, 210
Ljubno (pri Šmihelu) 112
Log (Sevnica) 83, 98, 336, 337
Log (Železniki) 295
Loka pri Mengšu 335
Loke pri Zagorju 350
Lombardija 29, 71
Lom pod Storžičem 295
Lopata (Žužemberk) 334
Loška vas 113, 314
Loški Potok 83, 234, 239, 240, 244, 249, 316
Lotarinški Franc I. Štefan 40, 111, 133, 134, 181
Loy Janez 125
Lož 97, 105, 106, 172, 329, 330
Lubiana. gl. Ljubljana
Luče (Grosuplje) 341
Lučine 291
Ludvik XV. Francoski 15
Lugano 30
Luknja 113
Luknja (Straža) 308
Lukovec (Sevnica) 336, 337
Lukovek 346
Lužarji 319
Lužar Marija Terezija 203
Luže 294

M

- Mačerole* 334
Mačkovec (Novo mesto) 345
Mačkovec pri Dvoru 351
Madžarska 164
Makole 136
Maksimilijan II. 15
Mala Gora 132
Mala Gora (Kočevje) 320
Mala Loka (Trebnje) 346
Mala Plešivica 303
Mala Slevica 319
Mala Stara vas 342
Male Lašče 319
Malenski Vrh 291
Male Pece 338
Malič Anton Jurij 127
Mali Gaber 339
Mali Korinj 334
Mali Ločnik 142, 330
Mali Orehek 313, 314
Mali Osolnik 330
Mali Rigelj 314
Mali Vinji Vrh 331
Mali Vrh (Mirna Peč) 306
Mamolj 309
Marča 152
Marenzi Anton 199
Maria Zell 140
Maribor 75
Marija Alekseja 203
Marija Aleksija 210
Marija Alojzija 203
Marija Antonija 203
Marija Benedikta 203
Marija Elizabeta Parmska 181
Marija Ignacija 203
Marija Jera 203
Marija Jožefa Bavarska 134
Marija Julijana 203
Marija Klara 203
Marija Konstanca 203
Marija Kordula 203, 210
Marija Ksaverija 203
Marija Ludovika Španska 134
Marija Matilda 203
Marija Nepomucena 203
Marija Neža 203
Marija Salezija 203
Marija Terezija 11, 16-18, 29-35, 39, 41, 42, 44-46, 48-50, 52, 54, 55, 60, 63, 65-73, 89, 97, 109, 111, 117, 118, 121, 133, 135, 138, 151, 152, 164, 178, 184, 216, 217, 247, 251, 252, 256, 257, 259, 260, 265, 267, 268, 273, 275, 276, 281
Marija Vincencija 203
Marka 77
Marotti Jurij Ksaver 167
Maršiči (Ribnica) 319
Martinjak 131, 284
Martinja vas 338
Martinja vas pri Mokronogu 310
Marušič p. Romuald Lovrenc 140, 200
Matko Anton 113, 120, 138, 173, 188
Matko Janez Friderik 73, 103, 238, 239, 240, 241, 242, 243
Mavrc 323
Medija 83, 349
Mehovo (Podgrad pri Novem mestu) 82, 98, 183, 236, 238, 312
Mekinje 81, 93, 100, 109, 167, 169, 174, 195, 198, 202, 207, 208, 209, 211, 214, 235, 241, 246, 288
Mekuč Mina 102
Mellini (Millini) Mario 32, 33, 35, 38, 40, 43, 44, 48
Mengeš 76, 83, 90-95, 100, 107, 128, 149, 156, 183, 214, 235, 241, 243, 335
Meniška vas 113, 314
Mennith 36
Metlika 77, 82, 105, 106, 114, 121, 157, 181, 189, 205, 213, 237, 240, 245, 255, 261, 264, 269, 272, 277, 280, 302, 303
Metnaj 339
Miani Janez Krstnik 48
Michelstetten. gl. Velesovo
Michor Franc 48
Migazzi grof Krištof Jernej Anton 32
Migazzi Krištof Anton 16
Mihelič Andrej 80
Milano 48
Millo Giangiacomo 32
Mirna 83, 129, 142, 171, 213, 235, 238, 242, 347
Mirna Gora nad Planino 317
Mirna Peč 82, 129, 209, 235, 238, 243, 245, 249, 306
Mirna vas 299
Mišji Dol 339
Mlaka pri Kočevju 320
Močvirje 336
Modena 51

Moggio. *gl.* Možac
 Mokrice 296, 297
 Mokronog 78, 82, 87, 105, 107, 126, 129, 174,
 178, 191, 236, 238, 242, 246, 306
 Monari Antonio 42
 Monari Giuseppe 42
 Monti de Filip Marija 35
 Morač Franc Ksaver 186
 Morava 322
 Moravče 76, 81, 97, 99, 107, 117, 127, 141, 143,
 177, 180, 183, 184, 223, 235, 240, 243, 289
 Moravče pri Gabrovki 346
 Moravska 125
 Mordax, baroni 86
 Morelli Franc 239
 Moretti Nikolaj 61

Nadgorica 90, 335
 Nadlesk 329
 Nadlišek 97
 Naklo (Črnomelj) 301
 Na Logu 290
 Napoli. *gl.* Neapelj
 Neapelj 71
 Nemška Loka 98, 308
 Nemška vas (Krško) 325
 Nemška vas (Ribnica) 132, 327
 Nepokaj Andrej 22
 Nestoplja vas 304
 Neuhaus 295
 Neuhaus 312
 Neuron p. Avguštin Marija 30
 Neustadt. *gl.* Novo mesto
 Nevlje 81, 87, 127, 149, 185, 235, 241, 288
 Nitra 29
 Noris de Krištof Sizzo 44
 Notranja Avstrija 22, 26, 64, 119, 146, 165
 Notranjska 14, 77, 79, 105, 189, 223, 254, 262,

Oberkrain. *gl.* Gorenjska
 Oblak, pl. 169
 Obrež Vivodinski 299
 Obrh pri Dragatušu 305
 Oglej 25, 32, 35, 37, 39-44, 46, 48, 57, 76, 259,
 260, 261, 263, 267-269, 271, 275-277, 279
 Ogrska 60, 67, 68, 126, 133, 152, 167
 Okič pri Boštanju 142, 305
 Okrog (Litija) 346
 Okrog (Sentrupert) 310

Mosca Agapij 36
 Mossa. *gl.* Moš
 Moš 31
 Möttling. *gl.* Metlika
 Mozelj 83, 99, 149, 183, 237, 240, 244, 245, 248,
 325, 326
 Možac 46, 76, 77
 Možjanca 287
 Mrak Mihael 100
 Mrav Nikolaj 199
 Mrzla vas 296
 Mrzlo Polje Žumberačko 300
 Muljava 339
 Müller Baltazar 27
 Muratori Ludvik Anton 51
 Muregger Hugo 80, 215

N

270, 278
 Nova Cerkev 136, 178
 Nova Gora 317
 Novak Jernej 205
 Novak Marija Ana 205
 Novak Matej 93
 Nova Lipa 305
 Nova Oselica 84, 296
 Nova Štifta pri Gornjem Gradu 142
 Nova Štifta (Sodražica) 132, 328
 Nova vas (Ivančna Gorica) 341
 Novi dvor (Novo mesto) 312
 Novi Lazi 321
 Novi Tabor 240, 318
 Novo mesto 27, 49, 60, 64, 70, 73, 82, 83, 86, 87,
 105, 106, 108, 109, 112-116, 120, 124-126,
 129, 133, 138, 140, 145, 149, 160, 166, 167,
 171, 179, 181, 182, 186, 189, 190, 193, 194-
 199, 203, 209, 220, 223, 235, 238, 239, 240,
 242, 244, 245, 253, 261, 263, 269, 271, 277,
 279, 307, 314

O

Olomouc 134
 Olševek 100, 101-104, 241, 294
 Onek (Hrib) 320
 Ortnek 328
 Ortner Bruno 81
 Oselica 100
 Osilnica 83, 98, 174, 179, 237, 240, 245, 326
 Osredok (Cerknica) 316
 Osredok pri Krmelju 311
 Ostrež nad Prevegom 309

Ostrožnik 347
Oštrc 298
Otočec 345
Otok (Cerknica) 330

Otok pri Dobravi (Novo mesto) 340
Otovec 301
Ozalj 169

P

Pad, reka 29
Paglovec Franc Mihael 191, 193
Pako 131, 286
Palković Gabrijel 152
Pangrč Grm 313
Papeži 326
Paradeiser grof Ernest 146
Paradeiser grof Hanibal 146
Parcar Janez Oktavij Pavel 235-237
Parcar Jožef 48
Parhammer p. Ignacij 149
Passau 30, 50, 52, 72
Pavel V. 25, 152
Pavla vas 298
Pavličič Andrej 188
Pavlič Jurij 138
Peče 99, 290
Pedena. gl. Pičan
Peer Karel 34, 126
Penkhler baron N. 49
Peregrin I. 200
Pergamon 36, 57, 58
Perizhoff pl. Karel Seifrid 14
Pesler Albert 25, 26
Peščenec 326
Peške Kandrše 290
Petazzi grof Benvenut 152
Petazzi grof Karel 81
Petazzi grof Leopold Jožef Hanibal 52, 53, 70, 226
Peter I. Veliki 15
Petrič Mihael 174
Petrinci 328
Pevno 292
Piacenza 30
Piben. gl. Pičan
Pičan 31, 44, 45, 55, 71, 156, 167, 252, 260, 268, 276
Pičan. gl. Pičan
Pij IV. 21
Pij V. 21
Pij VI. 17, 152
Pistoia 16, 17
Planica (Kranj) 292
Planina nad Zgornjim Tuhinjem 141

Planina pri Rakeku 80, 81, 105, 131, 143, 149, 173, 176, 202, 203, 205, 215, 234, 239, 243, 244, 285
Planina (Semič) 317
Planinska gora 131, 285
Plešivica (Žužemberk) 351
Pleterje 152
Plzeň 203
Po. gl. Pad
Pobrežje 105, 303
Podcerkev 316, 329
Podgora (Dobrepolje) 318
Podgorica (Dobrepolje) 318
Podgorje (Kamnik) 335
Podgrad pri Novem mestu. gl. Mehovo
Podklanec (Črnomelj) 304
Podkloster 76, 167, 195
Podkraj pri Zagorju 350
Podlesje (Verdrenk) 326
Podlipovica 349
Podljubelj 295
Podlož 329
Podpeč (Dobrepolje) 318
Podpeč pri Gabrovki 83
Podsemel. gl. Podzemelj
Podstene pri Kostelu 323
Podstenice 317
Podstran 289
Podšentjur 343
Podtabor (Grosuplje) 341
Podturn pri Dolenjskih Toplicah 314
Podulce 336, 337
Podzemelj 82, 157, 213, 237, 240, 245, 255, 264, 272, 280, 303
Podzid pri Trojanah 332
Pogačnik Ignac 241
Pogance 312
Pojavnik Lovrenc 188, 236, 237
Pokojišče 131, 286
Polc Ferdinand 191
Polica (Grosuplje) 341
Poljane nad Škofjo Loko 81, 87, 99, 107, 109, 127, 142, 157, 183, 234, 241, 244, 248, 249, 290
Poljane (Stari trg ob Kolpi) 82, 105, 107, 129,

152, 153, 157, 171, 175, 180, 183, 237, 240,
244, 308
Poljanska dolina 86
Pollak Matevž 191
Pollini Anton 48
Polom 321
Polšnik 82, 86, 129, 238, 242, 246, 309
Ponikva 82
Ponikve 130
Ponikve (Brežice) 296
Ponikve (Dobrepolje) 318
Ponikve nad Preserjem 131, 285
Ponikve pri Studencu 336
Ponikve (Spareben) 317
Ponoviče 348
Popolini Francesco 42
Populini Anton 48
Poreč 156, 167
Portia Hieronim 24
Portia, knezi 169
Portocarrero de Joahim Fernandez 36
Portugalska 16, 116
Posavec Janez Krstnik 121
Postojna 105
Potočar Mihael 101
Potov Vrh 313
Požega 160
Praga 72, 111, 123, 164
Praproče pri Grosupljem 342
Prebačevo 294
Prečna 82, 126, 129, 245, 307
Preddvor 12, 102
Predgrad 308

Rabatta grof Jožef 78
Račje selo 346
Radeče 105
Radeljca 336
Radomlje 288
Radovica 302
Radovlja 343
Radovljica 105, 203
Rafelshoffen baron Franc Bernard 123
Ragovo 312
Raigersfeld baron Franc 60, 112, 122
Rajec 296
Rajhenav 322
Rajhenburg (Brestanica) 82, 105, 142, 213
Rajndol 325, 326
Raka 83, 98, 105, 128, 191, 213, 236, 238, 242,

Prelesje (Litija) 311
Preloka 304
Prerigelj 309
Preserje 80, 81, 131, 141, 157, 167, 170, 185,
202, 205, 209, 210, 215, 234, 239, 243, 249,
285, 286
Prevalje pod Krimom (Žalostna gora) 131, 286
Prevodnik Tomaž 171
Prevole 334
Preža 322
Prežganje 83, 129, 141, 149, 185, 213, 236, 241,
344
Pribič 152
Prigorica 132, 327
Primorje 29, 76, 152
Primož 337
Primož (nad Hubajnico) 336
Primskovo na Dolenjskem 83, 129, 239, 243, 339
Pristava nad Stično 338
Proj Matija 48
Prusija 17, 39
Prusnik 99
Pšata (Cerklje na Gorenjskem) 108
Pšata (Domžale) 90, 335
Pudob 329
Pugled pri Starem Logu 321
Pula. gl. Pulj
Pulj 156, 167
Pungert (Ivančna Gorica) 338
Pusti Gradec 305
Pusti vrh 289
Puštal 203

R

246, 336
Rakek 131, 176, 285
Rakitna 80, 81, 131, 202, 285
Rakitnica 132, 327
Rakovnik pri Šentrupertu 310
Ranilovič Janez 113
Rant Luka 119
Rastern pl. Mihael Evstahij 96
Rašica (Ljubljana) 336
Rašica (Velike Lašče) 330
Ratje 334
Raumschüssl Ignac 173, 235, 236
Rautenstrauch Franc Štefan 164, 165
Ravbar Marija Rozalija 203
Ravenska vas 350
Ravne (Gotenica) 322

- Ravne na Blokah* 328
Ravni 325
Ravnik (Bloke) 315
Ravno (Krško) 337
Razbor pri Čemšeniku 331
Razpotnik Matevž 206
Rdeči Kal (Ivančna Gorica) 337
Reber 220
Reber (Žužemberk) 351
Regensburg 72
Reich Marija Neža 203
Reifnitz. gl. Ribnica
Rein 79, 160
Reka 157, 160, 167
Renke 309
Renner Tomaž 80
Reteče 293
Retje 316
Rezija 77
Rezzonico Karel 40
Ribjek (Osilnica) 326
Ribnica 83, 88, 97, 105, 107, 116, 118, 132, 142, 143, 149, 157, 167, 177, 183, 225, 237, 240, 244, 245, 247, 261, 269, 277, 327
Ribnik (Rubnig) 317
Ricci de Scipione 16, 17
Rijeka. gl. Reka
Rim 16-18, 21, 23-28, 30-33, 35, 38-40, 43, 44, 47, 48, 51-53, 55, 61, 63, 68-73, 78, 80, 133, 151, 160, 167, 251, 252, 257, 260, 261, 265, 268, 269, 273, 276, 281
Rimini 156
Rink pl. Baldenstein Jožef Viljem 52
Riser Anton Jernej 240
- Sadergav Jurij* 96
Sajevec 132, 328
Salzburg 16, 50, 72, 226
Samobor 203
San Giovanni al Timavo. gl. Štivan pri Devinu
San Giovanni di Duino. gl. Štivan pri Devinu
Sankt Georgen bei Krainburg. gl. Šenčur pri Kranju
Santarelli Janez Frančišek 55
Sardinija 39
Saurau, grofi 169
Sava 348
Sava, reka 99, 117
Scherzer baron Leopold Evgen 152
Schiffer pl. Schifferstein Jožef Anton 91, 92
- Riviera Dominik* 36
Rivolto 167
Rob 183, 330
Robba Marija Terezija 203
Rodine (Črnomelj) 301
Rogati Hrib 320
Rojc Lovrenc Tobija 163, 173
Rokniger Marija Kordula 203
Rom. gl. Rim
Roma. gl. Rim
Romani Ludvik Feliks 48
Romans d'Isonzo. gl. Romanž na Soči
Romanž na Soči 46, 47
Rome. gl. Rim
Römergrund 309
Rom Ignac 235
Romuta Ignac Karel 171, 180, 240
Rosalnice 302
Rosazzo. gl. Rožac
Rova 87, 288
Rove (Zagorje ob Savi) 350
Rovišče pri Studencu 337
Rozman Franc Matevž 173
Rozman Janez 170
Rožac 31, 46, 47, 60, 76
Rožanec 301
Rožič Martin 96
Rožni Dol 304
Ruffo Anton Marija 35
Rumanja vas 113
Runarsko 315
Ruperčvrh 101, 220, 312
Rustja Frančišek 80
Ruše 160, 167
- S**
- Schiffer pl. Schifferstein Karel Jožef* 92
Schiffer pl. Schifferstein Karel Wolfgang 90, 91
Schildenfeld Jožefa 203
Schildenfeld Marija 203
Schilling Janez Jakob 214
Schmidhoffen baron Anton 216
Schmidt (Kremser-Schmidt) Johan Martin 211
Schran Mihael 122
Schröckinger Jožef 238
Schwarzhoffen Anton 240, 243
Seckau 50, 75, 156
Seculi de Peter 100
Seč 321
Sedlec 203
Seggau 167

- Sekovšek Mihael 191
Sela pri Ajdovcu 100, 332
Sela pri Hinjah 125, 334
Sela pri Šmarju 342
Sela pri Šumberku 243, 332
Sela pri Višnji Gori 349
Sela (Semič) 304
Selca 81, 87, 99, 109, 128, 149, 156, 173, 174, 176, 200, 234, 241, 244, 291
Selšček 130, 284
Selška dolina 86
Semič 82, 117, 156, 187, 213, 237, 240, 245, 255, 264, 272, 280, 303
Semitsch. gl. Semič
Senj 167, 190
Senožeče 105
Senožeti (Zagorje ob Savi) 349
Senuše 325
Sesto 46
Sevnica 82, 105, 141, 157, 213
Sikst V. 22, 24
Silly Štefan 99
Sinji Vrh 82, 129, 237, 240, 309
Sittich. gl. Stična
Skabane Matija 96
Skotin Martin 96
Slamna vas 302
Slančji Vrh 89, 340
Slape pri Šmarjeti 343
Slatkonja Jurij Jožef 240
Slavonija 152
Slavski Laz 323
Slepšek 347
Slinovce 298
Slivna 348
Slivnica pri Celju 82
Smlednik 169
Smolenja vas 313
Smrjene 342
Smuk 304
Smuka 321
Snežnik 329
Sobrače 338
Sodražica 83, 97, 98, 132, 147, 185, 237, 240, 244, 328
Solkan 45, 46, 157
Sopotnica (Florijan nad Zmncem) 293
Sora 214
Sorica 81, 99, 109, 128, 149, 234, 241, 244, 249, 292
Sostro (Ljubljana) 83, 94, 129, 239, 243, 342
Sošice 300
Soteska (Dolenjske Toplice) 82, 113, 129, 144, 236, 238, 243, 245, 314, 315
Spanheimski Bernhard 201, 202
Spanheimski Ulrik III. 202
Spaur grof Jožef Filip Franc 44
Spinelli Jožef 36
Spinola Janez Krstnik 36
Spitznagel 153
Spodnja Draga 349
Spodnja Idrija 84, 157, 210, 211
Spodnja Lombardija 204
Spodnja Polskava 82
Spodnje Bitnje 292
Spodnje Danje 292
Spodnje Koseze 289
Spodnjeloška gora 308
Spodnji Brnik 286
Spodnji Čačič 326
Spodnji Log (Kočevje) 308
Sredgora 318
Srednja Bukova Gora 322
Srednja vas pri Šenčurju 294
Srednja vas (Semič) 317
Srednje Grčevje 345
Srednje Jarše 335
Srednji Radenci 308
Srobotnik ob Kolpi 326
Srobotnik pri Velikih Laščah 319
Sromlje 82
Stankovo 296
Stara Cerkev 327
Stara Loka 81, 107, 109, 128, 149, 156, 177, 180, 183, 184, 189, 196, 200, 234, 241, 243, 248-250, 254, 257, 263, 266, 271, 274, 279, 282, 292
Stara Oselica 241, 291
Stari Breg 321
Stari grad pri Otočcu 345
Stari Kot 326
Stari Log (Kočevje) 83, 237, 245, 321
Stari Tabor 318
Stari trg ob Kolpi. gl. Poljane
Stari trg pri Ložu 83, 142, 234, 239, 244, 328
Stari trg pri Slovenj Gradcu 134
Stari trg (Višnja Gora) 350
Staro Brezje 322
Stavča vas 351
Stehanja vas 338
Stein im Krain. gl. Kamnik
Stemberg Janez Andrej 27

Stemberg pl. Franc Jožef 191
Stična 14, 76, 78, 83, 86, 141, 160, 167, 169, 195,
 200, 208, 209, 211, 213, 214, 223, 253, 261,
 264, 265, 269, 272, 273, 277, 280, 281, 339
Stiška vas 287
 Stobej pl. Palmburg Jurij III. 25
Stojavnica 299
Stopiče 82, 100, 101, 129, 146, 209, 238, 242,
 245, 313
Stopno (Škocjan) 340
Stranska vas (Novo mesto) 312
Stranska vas (Žužemberk) 351
Straža 82, 236, 243, 307
Straža pri Raki 325
Stražnji Vrh 301
Strma Njiva (Kolovrat) 349
Struge 318
 Stubenberg grof Franc 27
Studenec na Blokah 315
Studenec (Sevnica) 83, 136, 236, 337
Studenice 195
Stuđeno na Blokah 315
Suha (Škofja Loka) 293
Suhi Potok 325
Sušica 334
Sv. Andrej nad Zmincem 293
Sv. Andrej pri Krašcah 289
Sv. Barbara 293

Šahovec 332
Šalka vas 319
Šeginke (Mokronog) 307
Šemnik 348
Šempeter v Savinjski dolini 83, 213
Šenčur pri Kranju 81, 101, 103, 104, 107, 108,
 128, 149, 157, 171, 180, 204, 206, 213, 235,
 241, 243, 253, 262, 270, 278, 294
Šentgotard 83, 98, 147, 223, 331
Šentjakob ob Savi 90, 91, 93, 94, 96, 335
Šentjanž 82, 97, 129, 149, 236, 238, 242, 246
Šentjanž (Sevnica) 311
Šentjernež 143, 181
Šentjošt (Novo mesto) 312
Šent Jurij 339
Šentjurij na Dolenjskem 306
Šentjurjeva gora 346
Šentjur pri Celju 82
Šentjurski hrib pri Tržišču 310
Šentlambert 83, 97, 129, 149, 191, 235, 240, 348
Šentlovrenc 346

Sv. Duh (Bloke) 315
Sv. Duh (Škofja Loka) 292, 293
Sveta Gora 235
Sveta Trojica 289
Sveta Trojica (Bloke) 315
Sveti Lenart 287
Sveti sedež 16, 23, 27, 29, 30, 37, 42, 48, 66, 67,
 68, 70, 75
Svetli Potok 322
Sv. Gregor 319
Sv. Helena – Dolsko 333
Svibno 105
Sv. Jošt nad Kranjem 206
Sv. Jurij pri Tržišču 310
Sv. Križ. gl. Vipavski Križ
Sv. Križ–Gabrovka 83, 129, 213, 235, 239, 243,
 346
Sv. Križ–Podbočje 82, 130, 142, 143, 214, 236,
 238, 242, 246, 297
Sv. Lovrenc na Pohorju 82
Sv. Ožbolt nad Zmincem 293
Sv. Planina 83, 350
Sv. Primož 288
Sv. Primož nad Kamnikom 142, 198
Sv. Tomaž nad Praprotnim 291
Sv. Vid nad Cerknico 83, 97, 98, 239, 244, 316
Sv. Vrh 298
 Swieten van Gebhard 163, 165

Š

Šentpavel na Dolenjskem 338
Šentpavel pri Domžalah 94, 335
Šentrupert na Dolenjskem 82, 97, 129, 141, 142,
 149, 157, 180, 236, 238, 242, 246, 309
Šenturška Gora 287
Šentvid pri Stični 83, 107, 117, 128, 142, 143,
 157, 173, 209, 213, 235, 239, 243, 245, 249,
 337, 338
Šentviška Gora 157
Šentviška gora (nad Čatežem) 130, 296
Ševnica 347
Šimic Janez 126
Šinkovec Marija Ana Kristina 203
Široka Set 348
Škocjan pri Novem mestu 83, 128, 171, 174, 183,
 209, 213, 236, 238, 242, 246, 339
Škocjan pri Turjaku 83, 98, 142, 149, 237, 240,
 244, 330, 331
Škofja Loka 77, 81, 105, 108, 109, 127, 135, 140,
 145, 149, 167, 169, 177, 192, 195, 196, 200,
 202, 203, 210, 211, 216, 234, 241, 246, 292,

293, 294
Škovec (Trebnje) 346
Škrilj 326
Škrilje 316, 329
Škrljevo 310
Šmarata 329
Šmarca 335
Šmarje pri Jelšah 82
Šmarje pri Ljubljani 83, 107, 108, 128, 141, 143, 180, 183, 185, 209, 213, 223, 235, 239, 243, 245, 341
Šmarješke Toplice 343
Šmarjeta na Dolenjskem 83, 128, 142, 180, 213, 236, 238, 242, 246, 342
Šmarna gora nad Ljubljano 142
Šmartin pri Kranju (Stražišče) 157
Šmartno (Cerklje na Gorenjskem) 286
Šmartno ob Paki 83, 213
Šmartno pri Litiji 83, 128, 149, 157, 184, 209, 213, 236, 240, 246, 343
Šmartno v Tuhinju 81, 87, 127, 191, 193, 235, 241, 288
Šmaver (Trebnje) 332
Šmihel pri Novem mestu 82, 100, 101, 112, 129,

171, 238, 242, 311
Šmihel pri Žužemberku 351
Španija 16, 18
Špeharji 309
Špitalič 87, 128
Šrajbarski turn 324
Štajerska 13, 25, 27, 49, 50, 54, 62, 66, 75, 79, 82, 83, 85, 86, 89, 118, 120, 124, 135, 136, 137, 139, 147, 149, 150, 151, 162, 194, 204, 208, 212, 223
Štalcerji 322
Štatenberk 130, 298
Šteberk 123, 330
Štefanja Gora 287
Štefan pri Trebnjem 346
Štivan pri Devinu 76
Št. Jurij pri Grosupljem 341
Št. Peter–Otočec 83, 129, 185, 213, 236, 238, 242, 344
Štrekljevec 304
Štrukljeva vas 316
Švabska 52
Švica 24, 184

T

Tabor nad Goričico 287
Tanča Gora 301
Tanči Vrh (Hrib pri Koprivniku) 322
Tariška vas (Radna) 337
Taufferer baron Aleksander 82
Taufferer baron Anton Janez Nepomuk 93, 95, 96, 102
Taufferer baron Franc Ksaver 65, 83, 115, 126, 219
Tavčar Janez 22, 23, 24
Teharje 83, 213
Telban Andrej 239
Telče 340
Tepe (Litija) 309
Thun pl. Hohenstein grof Jožef Marija 30
Thurn (della Torre) Janez Krstnik 63
Thurn (della Torre) Janez 24
Tihaboj 346, 347
Tirna 348
Tirolska 49, 50, 66, 75, 138
Tisovec 318
Tlake (Grosuplje) 341
Tolmajner Mihael 191
Tolmin 14, 157
Toman Regina 203

Toman Rozalija 203
Tomaševci 300
Tomažja vas 331
Topla Reber 320
Topličice 317
Topli Vrh 317
Topolovec 305
Topol pri Begunjah 130, 284
Topolska 60, 67, 68, 69
Toskana 17
Trata–Gorenja vas 290
Trata (Kočevje) 320
Trata pri Velesovem 206, 210, 213, 235, 241, 243, 295
Trautson Janez Jožef 16
Trava 83, 98, 240, 326
Trček Janez 116
Trebanjski Vrh 346
Trebča vas 351
Trebelno 298
Trebelno (Gorenji Mokronog) 82, 130, 149, 183, 213, 236, 238, 242, 246
Trebnje 83, 108, 128, 130, 141, 157, 171, 183, 209, 213, 235, 239, 243, 245, 345
Trent. gl. Trident

Trento. gl. Trident
Tribuče 303
Trident 26, 44, 45, 50, 55, 71, 252, 260, 265, 268,
 274, 276, 281
Trient. gl. Trident
Trier 71
Triest. gl. Trst
Trieste. gl. Trst
Trnovec (Kočevje) 321
Trnovec (Metlika) 302
Trogir 156
Tron Andrej 39
Troščine 341
Trpin Filip 226
Trst 26, 31, 44, 45, 52, 53, 55, 70, 71, 75, 156,
 167, 172, 252, 260, 268, 276
Trška Gora (Krško) 324

Učakovci 305
Ude Martin 96
Udine. gl. Videm
Ulaka (Bloke) 315
Ulfeldt grof Anton Corfiz 38, 39
Unec 131, 285

Vače 83, 97, 98, 105, 128, 142, 149, 157, 183,
 187, 214, 235, 240, 241, 246, 347
Valič Anton Jurij 88, 121
Valična vas 333
Valter I. 204
Valterski Vrh 293
Varaždin 160
Vavpča vas (Semič) 304
Vavta vas 82, 113, 129, 237, 238, 243, 245, 314
Velesovo 81, 86, 102, 103, 109, 128, 140, 169,
 174, 180, 195, 198, 202, 204-209, 211, 213,
 214, 216, 235, 241, 243, 246, 253, 256, 261,
 264, 269, 272, 277, 280, 295
Velika Dobrava 349
Velika Dolina 296
Velika Goba 311
Velika Ilova Gora 341
Velika Loka (Trebnje) 338, 346
Velika Račna 341
Velika Slevica 319
Velika Štanga 344
Velika vas pri Krškem 324
Velike Bloke 315
Velike Češnjice 338

Trška Gora (Novo mesto) 345
Trzin 335
Tržaški zaliv 29
Tržič 81, 105, 107, 108, 128, 142, 149, 157, 171,
 173, 174, 176, 180, 185, 191, 210, 223, 234,
 241, 243, 249, 294, 295
Tržišče 82, 89, 209, 238, 242, 310
Tschernembl. gl. Črnomelj
Tuccio Frančišek 78
Tuhinjska dolina 87, 150, 222, 223
Tunjice 108
Turčija 153
Turgot Robert Jacques 146
Turjak 105, 330
Turn pri Gabrovki 347
Tyrol 110

U

Unterkrain. gl. Dolenjska
Urbančič Marija Ana 203
Urban VIII. 25, 26
Uršna sela 314
Ustje 115, 219

V

Velike Lašče 83, 107, 149, 177, 237, 239, 244,
 318
Velike Malence 130, 296
Velike Pece 338
Velike Poljane (Ribnica) 328
Velike Rebrce 334
Veliki Cerovec 312, 313
Veliki Gaber 338
Veliki Nerajec 305
Veliki Osolnik 330
Veliki Podljuben 312
Veliki Podlog 324
Veliki Slatnik 313
Veliki Trn 325
Veliko Lipje 334
Veliko Mlačevo 341
Veliko Mraševo 325
Veliko Trebeljevo 344
Velikovec 23
Vencelj Janez Krstnik 190, 191
Venedig. gl. Benetke
Venezia. gl. Benetke
Venice. gl. Benetke
Veniše 324

Verbovec Boštjan 96
 Verderber Janez 168
 Verderber Matija 179
 Verderb (*Muhov breg*) 326
 Verlinšek Matija 207
 Vernek 348
 Vesela Gora (*Šentrupert*) 129, 141, 142, 309
 Vetrinj 76
 Videm 21, 24-26, 39, 40, 41, 44, 45, 55, 64, 75,
 166, 167, 252, 255, 260, 263, 268, 271, 276,
 279
 Videm ob Savi 82, 213
 Videm (*Stari trg ob Kolpi*) 308
 Vidmajer Amalija 205
 Vidmajer Jožef 173, 178
 Vidmar Andrej 96
 Vidošiči 302
 Vienna. gl. Dunaj
 Viher (*Hrastno*) 310
 Vihre 324
 Viktring. gl. Vetrinj
 Villach. gl. Beljak
 Vimolj pri Predgradu 308
 Vimolj (*Srednja vas pri Semiču*) 317
 Vine (*Zagorje ob Savi*) 350
 Vinica 75, 82, 105, 157, 213, 237, 240, 245, 255,
 264, 272, 280, 304
 Vinica pri Šmarjeti 343
 Vinje 333
 Vinji Vrh (*Brežice*) 297
 Vinji Vrh pri Semiču 304
 Vinji Vrh (*Šmarješke Toplice*) 343
 Vinkov Vrh 351
 Vintarjevec 344
 Vipava 50, 64, 83, 84, 105, 106, 121, 123, 156,
 169, 254, 261, 263, 269, 271, 277, 279
 Vipavska dolina 14, 83, 84, 170
 Vipavski Križ 83
 Visconti Anton Evgenij 72, 73
 Visejec 334

Visoko (*Šenčur*) 294
 Višči Vrh 300
 Viševek 329
 Višnja Gora 83, 105, 106, 128, 183, 211, 213,
 235, 239, 243, 245, 349, 350
 Višnje 333
 Vivodina 82, 169, 183, 205, 213, 237, 238, 242,
 245, 299
 Vodice 108
 Vodice pri Gabrovki 346
 Voglje (*Kranj*) 294
 Vojna krajina 151
 Vojna vas 301
 Voklo 294
 Volča 291
 Volče 157
 Volčje (*Bloke*) 315
 Volčji Potok 288
 Völkermarkt. gl. Velikovec
 Voroncov Mihail Ilarijonovič 65
 Vranja Peč 288
 Vransko 141
 Vrbovec (*Kočevje*) 321
 Vrbovec (*Nazarje*) 167
 Vrčice 303
 Vretanijski Simeon 151, 152
 Vrhe (*Čemšenik*) 331
 Vrh nad Boštanjem 305
 Vrh nad Mokronogom 298
 Vrhnik 105, 210, 223
 Vrhovac 299
 Vrhovo pri Žužemberku 351
 Vrhpolje pri Moravčah 289
 Vrh pri Boštanju 305
 Vrh pri Fari 323
 Vrh pri Hinjah 334
 Vrh pri Križu 351
 Vrh (*Raka*) 337
 Vrh trebnje 346
 V Zideh 141, 332

Z

Zabočevo 131, 285
 Zaboršt pri Dolu 333
 Zabrdje 347
 Zabrekve 291
 Zabreznik 331
 Zadrc (*Stari trg ob Kolpi*) 308
 Zagorica (*Trebnje*) 310
 Zagorje ob Savi 83, 99, 128, 149, 187, 202, 214,
 236, 240, 246, 350

Zagorje (*pri Lesičnem*) 141, 142
 Zagozdac 308
 Zagradec 333
 Zagrad (*Škocjan*) 340
 Zagreb 152, 160, 167
 Zajčje Polje 320
 Zajčji Vrh pri Stopičah 313, 314
 Zakal 288
 Zali Log 99, 292

Zalog pri Cerkljah 286
 Zalog pri Moravčah 290
 Zalog (Straža) 307
 Zaloka 310
 Zapoge pri Vodica 81, 108
 Zapotok (Sodražica) 132, 328
 Zaprice pri Kamniku 168
 Zapudje 305
 Zasavska Sveta Gora 83, 348
 Zavšenik (Senožeti) 349
 Zbure 343
 Zdenska Reber 318
 Zdihovo 326
 Zelše 131, 285
 Zemelj 303
 Zergollern pl. Jožef Ignac 163
 Zetschker baronica Rozina 206
 Zgonče 330
 Zgornja Besnica (Ljubljana) 344
 Zgornja Draga 349

Žabnica (Kranj) 292
 Žalec 83, 213
 Žale (Kamnik) 287, 288
 Žalna 341
 Žalostna gora nad Krimom 131, 286
 Žalostna gora pri Mokronogu 142, 143, 174, 242, 307
 Žaloviče 343
 Žamboh 309
 Ždinja vas 345
 Železnica 330
 Železniki 81, 99, 105, 121, 127, 157, 168, 176, 200, 234, 241, 244, 295
 Željezo Žumberačko 300
 Željne 320
 Žerovnica 131, 284

Quirini Angel Marija 46, 60

Weber pl. Anton 205
 Weber pl. Marija Katarina 205
 Weiden. gl. Videm
 Weinitz. gl. Vinica
 Weißkrain. gl. Bela krajina
 Werijand I. 204
 Wessenberg pl. Ignac Henrik 17
 Wien. gl. Dunaj

Zgornja Idrija 84, 210
 Zgornja Jablanica 344
 Zgornje Koseze 289
 Zgornje Poljane 329
 Zgornje Stranje 288
 Zgornji Brnik 286
 Zgornji Hotič 348
 Zgornji Tuhinj 81, 87, 127, 235, 241, 289
 Zibika 82
 Zierheimb baronica Marija Konstanca 203
 Zierheimb baron Karel Rudolf 212
 Zilje 304
 Zloganje 340
 Znojile (Zagorje ob Savi) 331
 Zois pl. Edelstein baron Michelangelo 113
 Zorčić Pavle 152
 Zorzi di Franc Ksaver 48
 Zrinjski, grofi 145
 Zupančič Peter Adam 93, 207, 234, 235, 237

Ž

Žerovnik Gregor 173, 241
 Žeželj (Vinica) 304
 Žiri 81, 109, 119, 128, 157, 184, 185, 200, 234, 241, 244, 295
 Žnideršič Marija Katarina 203
 Žonta Janez Jakob 146
 Žubina 338
 Žumberak. gl. Žumberk
 Žumberk 82, 86, 151, 152, 171, 180, 205, 213, 236, 238, 242, 245, 300, 301
 Žunovec (Selo pri Mirni) 310
 Žurge 326
 Žužemberk 83, 105, 115, 128, 136, 143, 157, 205, 211, 213, 236, 238, 243, 246, 247, 351
 Žvarulje 349
 Žvirče 334

Q

W

Wiener Neustadt. gl. Dunajsko Novo mesto
 Wippach. gl. Vipava
 Wolkensberg Frančiška Ksaverija 203
 Wolwitz pl. Jožef 70, 81, 147, 205, 211, 220
 Worms 52, 156
 Wrocław 207

NAVODILA SODELAVCEM AES

1. AES objavlja še neobjavljene ali težko dostopne vire za slovensko cerkveno zgodovino (vključno s fotografijami, slikami in razpredelnicami).
2. Objava virov v originalnem jeziku se ravna po pravilih ekdotike. Sam dokument ali skupino dokumentov predstavi avtor v uvodni razpravi.
3. Vsi prispevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice, pisava Times New Roman, poravnava v levo) in lahko obsegajo do okoli **10.000 besed**.
4. Prispevki gredo pred objavo v recenzijo. Recenzije so anonimne, pozitivna recenzija pa je pogoj za objavo razprave.
5. Avtor mora ob oddaji prispevka navesti svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto, naslov ustanove, kjer je zaposlen, in svoj e-naslov.
6. Prispevki morajo biti opremljeni s **povzetkom** (do 150 besed) in **ključnimi besedami** (do 5 besed).
7. Pri monografskih objavah omejitev (število besed) ne velja, za vse ostale podrobnosti pa velja dogovor z uredništvom.
8. **Besedilo prispevka** mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe.
9. **Opombe** morajo biti pisane enotno kot **sprotne opombe pod črto** (velikost pisave 10). **Bibliografska opomba** mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani:
 - primer monografija: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, str. 116–119. Založbo monografskega dela navedemo le v seznamu virov in literature.
 - primer članek v reviji: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, v: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, str. 543–574.
 - primer časnik (avtor): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, v: *Ljubljanski škofijski list (LŠL)* 49 (1914), št. II., str. 31.
 - primer prispevek v zborniku: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, v: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. W. Drobesh in P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, str. 215–217.
 - v nadaljevanju se uporablja smiselna okrajšava (dalje: Kolar, *In memoriam II*, str. 116–119.).

10. Sveto pismo, cerkvene dokumente ali kako drugo pogosto navedbo lahko navajamo tudi med besedilom po uveljavljenem načinu citiranja tovrstnih del.
11. Na kratice moramo opozoriti na začetku razprave ali v prvi opombi. Pri domačih kraticah se držimo določil *Slovenskega biografskega leksikona*, pri tujih pa tistih, ki jih v prvem zvezku navaja *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (škatle) in arhivske enote ter naslov navedenega dokumenta (primer: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. V poglavju Viri in literatura morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd. V kolikor je avtor v tekstu ali opombah uporabljal krajšave in kratice, naj – po dogovoru z uredništvom – na koncu doda tudi seznam le-teh.
14. Slikovno gradivo sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste JPG. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
15. Za znanstveno vsebino prispevka in točnost podatkov **odgovarja avtor**.
16. Uredništvo poskrbi za **lektoriranje**, avtor lekturo pregleda in jo **avtorizira**. Uredništvo posreduje avtorju **prvo korekturo** prispevka, ki jo mora avtorizirati; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno.
17. Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki AES in na spletni strani AES.
18. Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, bodo po določenem preteku časa objavljeni tudi na spletni strani AES. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

V primeru nejasnosti glede navajanja literature in arhivskih virov naj se avtor obrne na urednika AES.

Rokopisov in ilustracij uredništvo ne vrača.

Prispevke pošljite na naslov:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

Uredništvo AES

Poljanska c. 4, p. p. 2007

SI-1001 Ljubljana

e-naslov: izc@teof.uni-lj.si

INSTRUCTIONS TO AES ASSOCIATES

1. AES publishes as yet unpublished or difficult to access sources for Slovenian Church history (including photographs, pictures, and tables).
2. The publication of resources in their original language follows the rules of textual criticism. The document itself or a cluster of documents is introduced by the author in the preliminary discussion.
3. All articles should be submitted in electronic form (line spacing 1.5, font Times New Roman, alignment to the left) and are to be up to about **10,000 words**.
4. All articles will be sent for review. Reviews are anonymous, and a positive review is the condition for publication of the article.
5. When submitting an article the authors must state their full address, title or occupation, workplace, the address of the institution of their employment, and the author's e-mail address.
6. All articles should include a **summary** (up to 150 words) and **key words** (up to 5 words).
7. For monographs the limit for the number of words does not apply, all other details should be arranged with the editorial board.
8. **The text of the article** should be clear and intelligibly structured (chapter, subchapter titles) so that the purpose, work method, results, and conclusions can be inferred.
9. **Notes** must be stated uniformly as **footnotes below the line** (font size 10). A **bibliographic footnote** should, when stated for the first time, include the complete title or location: full name of the author, title of the work (when citing the publication in a magazine or a collection of works, state the title), place and year of the publication, pages:
 - Example for a monograph: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, pp. 116–119. The publishing house of the monograph is stated only in Sources and Literature.
 - Example for an article in a magazine: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, in: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), nos. 2–3, p. 543–574.
 - Example for a newspaper (author): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, in: *Ljubljanski škofijski list (LŠL)* 49 (1914), no. II., p. 31.
 - Example for an article in a collection of works: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, in: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (Eds. W. Drobesh and P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, p. 215–217.
 - In the continuation a meaningful abbreviation is used (hereon: Kolar, *In memoriam II*, p. 116–119.).
10. The Bible, Church documents or some other frequent quotation can be cited in the text according to the established method of citation of such works.

11. All abbreviations should be explained at the beginning of the dissertation or in the first footnote. For Slovenian abbreviations the rules of the *Slovenski biografski leksikon* should be followed, while for the foreign abbreviations the rules stated in the first volume of the *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. When citing archival sources state: the archive (when mentioned for the first time, state its full name; if cited several times in the article, give the abbreviation in the brackets), name of the fonds or collection (shelf mark, if there is one), binder (box) and archival unit number, and the title of the cited document (example: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. The chapter Sources and Literature should include all sources and literature from the footnotes, in a systematic, alphabetical order. Archival sources, internet sources, newspaper sources, literary works etc. should be written separately. If the text or footnotes include any abbreviations, the list of those should be, by prior arrangement with the editorial board, included at the end of the article.
14. Graphic material should be submitted to the editorial board only in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved uncompressed in a JPG file. Graphic material (photographs, diagrams, tables, maps etc.) should be submitted separately (the text should include only a clear marking of the material's location) in a separate folder (file) with the author's full name. Graphic material should include captions with the stated sources.
15. **Authors are solely responsible** for the scientific content of the article and the accuracy of its data.
16. The editorial board is in charge of **proofreading**. The author reviews the changes and **authorises** the proofread text. The editorial board sends **the first correction** to the author to be approved; expanding the text upon the first correction is not allowed.
17. Authors are obliged to follow the instructions published in every print edition of AES and on the AES website.
18. Articles published in the printed magazine will also, after a certain period of time, be posted on the AES website. By agreeing to the publication of the printed version, authors simultaneously agree with the publication of the e-version of the article.

In case of any questions regarding the citing of literature and archival sources, the author should contact the editor of AES.

Manuscripts and illustrations will not be returned to their authors.

Articles to be submitted to:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

AES Editorial Board

Poljanska c. 4, p. p. 2007

SI-1001 Ljubljana

e-mail address: izec@teof.uni-lj.si

PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 1, 1979, 188 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Instrukcija papeža Klemen VIII. za obnovo katoliške vere na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem z dne 13. aprila 1592; France M. Dolinar, Jožefinci med Rimom in Dunajem - Škof Janez Karel Herberstein in državno cerkvenstvo; Bogo Grafenauer, Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije na Štajerskem; Ivan Škafar, Jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo za časa katoliške obnove 1609-1730; Ivan Škafar, Oda Jožefa Košiča iz leta 1813.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 2, 1980, 231 strani. **Maksimilijan Jezernik**, Friderik Baraga (Zbirka rimskih dokumentov).

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 3, 1981, 172 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (1); France M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji; Ivan Škafar, Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiakonata.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 4, 1982, 255 strani. **Jože Gregorič**, Pisma Petra Pavla Glavarja Jožefu Tomlju 1761-1784.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 5, 1983, 331 strani. **Miscellanea:** Jože Mlinarič, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina kot generalnih vikarjev salzburških škofov za katoliško versko prenovu na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617-19; Ivan Zelko, Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino; Ivan Zelko, Frančiškani v Murski Soboti.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 6, 1984, 225 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (2); Martin Jevnikar, Ivan Trinko, pokrajinski svetovalec v Vidmu 1902-1923; Vilko Novak, Ivanu Škafarju v spomin - Njegovo življenje in delo; Ivan Škafar, Priloge: Izvirna poročila, regesti in zapisi o delovanju luteranov (evangelikanov) na Petanjcih 1592-1637.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 7, 1985, 288 strani. **Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih.** Ob 1100-letnici Metodove smrti: Bogo Grafenauer, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev - *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; France Perko, Italška legenda; France M. Dolinar, Pisma

rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V.; Metod Benedik, Žitje Konstantina (Cirila) in Žitje Metoda; France M. Dolinar, Pohvala sv. Cirila in Metoda; Janez Zor, Anonimna ali Metodova homilija v Clozovem glagolitu.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 8, 1986, 395 strani. **Rajko Bratož**, Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 9, 1987, 463 strani. **Jože Mlinarič**, Župnije na Slovenskem Štajerskem v okviru salzburske nadškofije v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 10, 1988, 254 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (3); Primož Kovač, Začetki kapucinskega samostana v Škofji Loki; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupniji Radovljica in Kranj.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 11, 1989, 239 strani. **France M. Dolinar**, Slovenska cerkvena pokrajina.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 12, 1990, 432 strani. **Ana Lavrič**, Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631-1632.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 13, 1991, 116 strani. **Ivanka Tadina**, Ignacij Knoblehar 1819-1858. Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 14, 1992, 190 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (4); Bogdan Kolar, K zgodovini malega semenišča v Kopru; Vinko Škafar, Prošnje salzburskemu nadškofu F. Schwarzenbergu za priključitev slovenskih dekanij sekovske (graške) škofije k lavantinski škofiji leta 1848; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupnija Mengeš; Marko Senica, Slovenske pridige kapucina p. Angelika iz Kranja iz let 1766-1771.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 15, 1993, 221 strani. **Matjaž Ambrožič**, Zvoonarstvo na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 16, 1994, 726 strani. **Metod Benedik- Angel Kralj**, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja štajerska kapucinska provinca.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 17, 1995, 600 strani. **France Baraga**, Kapitelski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 18, 1996, 363 strani. **Ivan Likar**, Slovenski liturgični jezik v obrednikih s poudarkom na obredniku škofa Wolfa (1844). **France Baraga**, Kazalo krajevnih in osebnih imen k AES 16- Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih.

- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 19, 1997, 537 strani. **France Baraga**, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena; **Metod Benedik-Angel Kralj**, Protokoli škofa Hrena 1614-1630; **Bogdan Kolar**, Sinode škofa Hrena; **Edo Škulj**, Bogoslužna besedila v Hrenovih komih knjigah.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 20, 1998, 396 strani. **Metod Benedik -Angel Kralj**, Škofijske vizitacije Tomaža Hrena 1597-1629 in poročilo Apostolskemu sedežu o stanju škofije leta 1607; **France Baraga**, Arhiv Glavarjevega beneficija; **Lojzka Bratuž**, Korespondenca Attems - Glavar 1753-1772; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani; **Darja Mihelič**, Izročilo Konverzije, ki je doseglo Valvasorja in Schönlebna.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 21, 1999, 776 strani. **Branko Kurnjek**, **Marjan Maučec**, **Iztok Mozetič**, Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945-1953.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 22, 2000, 385 strani. **Lilijana Žnidaršič Golec**, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 23, 2001, 391 strani. **Damjan Hančič**, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 24, 2002, 712 strani. **Lambert Ehrlich**, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 - za objavo pripravila **Marija Vrečar**. **Metod Benedik**, Lambert Ehrlich za slovenski narod.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 25, 2003, 462 strani. **Matjaž Ambrožič**, Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 26, 2004, 244 strani. **Metod Benedik**, Pisma Janeza Evangelista Kreka; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Cerknica; **Bogdan Kolar**, Začetki cerkvene organiziranosti Slovencev v Kaliforniji.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 27, 2005, 347 strani. **Marko Benedik**, Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku; **Sebastjan Likar**, Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914-1918.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 28, 2006, 300 strani. **Metod Benedik**, Janez Evangelist Krek v spisih sodobnikov; **Bogdan Kolar**, Iz kronike župnije Grahovo pri Cerknici v času župnika Alojzija Westra (1910-1928); **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 29, 2007, 541 strani. **Edo Škulj**, Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 30, 2008, 371 strani. **Damjan Debevec**, Karikature v boju proti veri in Cerkvi 1945-1960.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 31, 2009, 260 strani. **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak; **Edo Škulj**, Iz turjaške oznanilne knjige.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 32, 2010, 528 strani. **Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema na Slovenskem**: Matjaž Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov; Metod Benedik, Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenišč; Matjaž Ambrožič, Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetovne vojne; Bogdan Kolar, Teološka fakulteta – del Univerze v Ljubljani; Miran Špelič, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani; Metod Benedik, Kapucinske teološke šole; Bogdan Kolar, Visoka teološka šola na Rakovniku; Matjaž Ambrožič, Prva teološka fakulteta in knezoškofijsko Bogoslovna učilišče v Ljubljani; Fanika Krajnc-Vrečko, Visoka bogoslovna šola v Mariboru 1859–1941; Fanika Krajnc-Vrečko, Bibliografija del in arhivski viri s področja teološkega izobraževanja na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 33, 2011, 204 strani. **France M. Dolinar**, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), I. del: 1589–1675.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 34, 2012, 424 strani. **France M. Dolinar**, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), II. del: 1685–1943.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 35, 2013, 232 strani. **Bogdan Kolar**, Misijonska hiša pri Sv. Jožefu nad Celjem. Kronika ustanove od 1852 do 1925.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 36, 2014, 422 strani. **Miha Šimac**, Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 37, 2015, 440 strani. **Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem**: Bogdan Kolar, Prva svetovna vojna in njen vpliv na življenje Cerkve; Tomaž Kladnik, Posledice prve svetovne vojne na vojaško organiziranost na Slovenskem in spremembe, ki so jih nove razmere prinesle v vsakodnevno življenje ljudi; Igor Salmič, Posledice izbruha vojne, kakor se kažejo v poročilih škofov s slovenskega ozemlja osrednjim cerkvenim ustanovam v Rimu; Miha Šimac, Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov; Matjaž Ambrožič, Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji; Bogdan Kolar, Posledice prve svetovne vojne na cerkveno življenje v lavantinski škofiji; Renato Podbersič ml., Posledice vojne v delovanju cerkvenih skupnosti na področju soške fronte; Boštjan Guček, O tolminski župnijski kroniki; Tolminska župnijska kronika 1914–1922.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 38, 2016, 440 strani. **Miscellanea:** Aleš Maver, *Altercatio ecclesiae et synagogae* v okviru antične krščanske protijudovske polemike; Julijana Visočnik, Tomaž Hren in pridige ob posvetitvah cerkva; Matjaž Ambrožič, *Historični zvonovi zvonarja Gašperja Franchija*; Blaž Otrin, *Prizadevanje škofa Avgušтина Gruberja za topografski in zgodovinski oris župnij ljubljanske škofije*; Ana Lavrič, *Slomškov osnutek predavanj o cerkveni umetnosti za mariborsko bogoslovje*; Jure Volčjak, *Škofovska grba lavantinskih škofov Jakoba Maksimiljana Stepišnika in Mihela Napotnika*; Miha Šimac, »Opes regum corda subditorum«: drobci o odlikovanjih lavantinskih in ljubljanskih škofov; Franjo Velčič, *Prisutnost glagoljice i staroslavenskog bogoslužja na području nekadašnje tršćansko-koparske biskupije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*; Peter G. Tropper, *Katholische Kirche und Slowenen in Kärnten: Bemerkungen zur Rolle der Kirche im 20. Jahrhundert*; Renato Podbersič ml., *Msgr. Ivan Rojec in goriški begunci med prvo svetovno vojno*; Jurij Perovšek, *Vera in Cerkev v programih slovenskih političnih strank 1890 – 1941*; Igor Salmič, *Kralj Aleksander (1888–1934) in Katoliška cerkev: pogled na kraljevo osebnost v luči zapisov nuncija Ermenegilda Pellegrinettija*; Aleš Gabrič, *Boj proti katoliškemu tisku*; Jelka Melik, *Juro Adlešič v dokumentih tajne policije*; Bogdan Kolar, *Škof dr. Gregorij Rožman in duhovnik Vladimir Kozina*; Dejan Pacek, *Nekateri bistveni vidiki odnosa med Svetim sedežem in Jugoslavijo v obdobju 1953–1970*; Metod Benedik, *Mediji o vračanju Teološke fakultete v Univerzo v Ljubljani*.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 39, 2017, 404 strani. **Jure Volčjak**, *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems (1750–1774)*.

Povzetki in vsebine vseh števil znanstvene publikacije AES so dostopni na medmrežju: <http://www.teof.uni-lj.si/?viewPage=61>

Dr. Jure Volčjak, rojen 1976 v Kranju, je v letih 1995–2000 študiral zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Študij je zaključil novembra 2000 z diplomo *Samostan dominikank v Velesovem 1238–1782*. Na isti fakulteti je leta 2014 doktoriral z disertacijo *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo v času Karla Mihaela Attemsa (1750–1774)*.

Med 2000 in 2001 je bil pripravnik za starejše arhivsko gradivo v Arhivu Republike Slovenije, nato pa do začetka leta 2004 arhivist za starejše arhivsko gradivo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Od februarja 2004 je zaposlen v Arhivu Republike Slovenije kot višji svetovalec – arhivist za starejše arhivsko gradivo, od 2010 je vodja sektorja za varstvo najstarejšega arhivskega gradiva. Leta 2014 je prejel Aškerčevo priznanje za pomemben prispevek k razvoju slovenske arhivistike. Med 2006 in 2016 je bil odgovorni urednik publikacije *Arhivi*, od 2014 pa je član uredniškega odbora revije *SLO: časi, kraji, ljudje*.

Zanima ga predvsem starejša zgodovina, še posebej cerkvena zgodovina do konca jožefinskih reform. Ukvarja se tudi s heraldiko, diplomatiko in objavljanjem arhivskih virov.

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Izdajatelj / Publisher:

Inštitut za zgodovino Cerkev
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

Naslov uredništva / Address of Editorial:

Inštitut za zgodovino Cerkev
Poljanska c. 4, pp. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-pošta: izc@teof.uni-lj.si

Glavni in odgovorni urednik / Editor in Chief:

dr. Bogdan Kolar

Uredniški odbor / Editorial Board:

dr. Matjaž Ambrožič
dr. Ana Lavrič
dr. Igor Salmič
dr. Miha Šimac
dr. Julijana Visočnik

Lektura in prevod povzetka v angleški jezik / Proof-reading and translation of summary into English:

Maja Sužnik

Prevod povzetka v italijanski jezik / Translation of the summary into Italian:

Jaka Čibej

Prevod povzetka v nemški jezik / Translation of the summary into German:

Tina Benčina

Oblikovanje / Cover Design:

Anton Štrus

Prelom / Computer Typesetting:

Salve d.o.o., Ljubljana, Rakovniška 6, 1000 Ljubljana

Tisk / Printed in Slovenia**Naklada / Number of copies printed:**

350 izvodov

Izvečke prispevkov objavlja / Abstracts are included in:

Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
EBSCO Publishing, Inc., 10 Estes Street, Ipswich, Massachusetts, USA
Tübinger Zeitschrift, Universität Tübingen, Nemčija
ERIH PLUS

Založba / Publishing House:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, pp. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-pošta: dekanat@teof.uni-lj.si

Za založbo / Chief Publisher:

Dr. Robert Petkovšek

9 789616 844574

25 EUR